TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

3. CİLT
(B-D)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

3. CİLT
(B-D)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 713
Kaynak Eserler: 110

ISBN: 9789751762665 **ISBN Takım No.:** 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ
3. CİLT (B-D)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.
9. cilt ; 24 cm. (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)
1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z
ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)
15. TÜRKLER -- EDEBİYAT
16. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT
17. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR
18. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI
19. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR
20. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER
21. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER
I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi
398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ

3. CİLT
(B-D)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

-B- 1
BABA LEYSAN VE PERİZAD 1
BABSAK BEY İLE KARAGÖLÖMBET BEY 3
BABÜR ŞAH 5
BAGIŞ 9
BAĞDAT HANIM İLE HAFIZ 10
BAHIŞ İLE LEYLA 15
BAHTIYAR VE LETAFET 18
BAHTİYAR 21
BAHTİYARNAME 23
BAKTI İLE BOLOT 25
BALA BEY 27
BALA MEHMET 33
BALBAY 35
BALBÖYREK 37
BALTAKEY BATIR 43
BAMSI BEYREK 44
BANU CİHAN 44
BARAK 44
BARAK BATIR 45
BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY 47
BATOK BEY 49
BATTAL YUSUF 50
BAYAN TOOLAY 52
BAYRAM İLE GÜLDANE 55
BAYTİK 57

BAZAR BATIR 59
BEDİRHAN İLE KARÇİÇEĞİ 61
BEDRİ SİNAN 62
BEDRİDDİN İLE ZÖHRA 71
BEGİL OĞLU EMREN BOYU 83
BEHMEN ŞAH 84
BEHMEN VE HUMAY 86
BEHRAM 87
BEHRAM İLE GÜLHENDAN 88
BEHRAM VE NADİR ŞAH 91
BEKBOLAT 93
BEKMIRZA İLE KAYSIN 93
BENAHÇI AHMET İLE PERİDİL 95
BEY ASLAN VE HÜSNÜPERİ 98
BEYBÖYREK 100
BİKES'LE NAZLI HANIM 106
BİKYEN MERGEN 108
BİLAL İLE DÜSEN 109
BİYNÖGER DESTANI 110
BOKTU–KİRİŞ, BORA-ŞEELEY 112
BOLAT-JANAT 122
BOO-ÇERÜ AĞABEYİ-BOODOY-KOO KIZKARDEŞİ 124
BOSTON 126
BOYDON-KÖKŞİN 131
BOZ KÖRPEŞ KARAGÖZ AYİM 134
BOZAMAN 138
BOZCİGİT / BOZYİĞİT 140
BOZDOĞAN 151
BOZKURT DESTANI 154
BOZOĞLAN 159
BÖDENE OĞLU RAÇIKAV 163

BÖGENBAY 164
BÖYLE BAĞLAR..... 165
BUUDAYIK 169
BÜLBÜLNAME..... 169

-C- 173
CAHANGİR İLE MELEKSİMA 173
CAHANŞA..... 176
CALAYIR CALGIZ 181
CALMAVIZ..... 183
CAMANKARA BATIR..... 183
CAN HOCA BATIR 185
CAÑAR 188
CANDAR 205
CAÑIL MIRZA 206
CANIŞ - BAYIŞ 213
CANPOLAD İLE FATIMA 219
CANSOHLAR 221
CANTUVGAN 223
CEHAN VE CEMŞİD..... 223
CELÂL BEY İLE İPEK SULTAN 225
CELAL ŞAH..... 230
CELALI MEHEMMED VE TAVAT HANIM..... 231
CELALİ İLE KENANİ 235
CELAL-SAYAD SELVİNAZ..... 238
CELBEGEN 244
CEMŞİD İLE GÜLSABAH 246
CENGİ TALİH'LE TELLİ KADER..... 248
CENGİZ HAN DESTANI / CENGİZNAME..... 249
CENK VE KAHRAMANLIK ROMANI 259
CESUR ÜÖLEN 261
CEVAD ALİ NİJÂD..... 262

CEVAD'IN ŞEHZADE 'YE DOKUNAKLI SÖZLER SÖYLEMESİ 262
CEVAHİR DAĞI 262
CİHAN PEHLİVANI HÜSEYİN 262
CİHANGİR İLE MELEKSİMA 266
CİHANŞAH 272
CİK MERGEN 276
COLOY KAN 277
COODARBEŞİM 281
CULURUYAR NURGUN BOOTUR 288

-Ç- 299
ÇAKICI EFE 299
ÇAŞTANİ BEY 304
ÇEYİZİNİ SEREN KIZ 306
ÇIHAR DERVİŞ 308
ÇILDIRLI İRFANİ HOCA 317
ÇIN TÖMÜR BATUR 320
ÇİLELİ ÂŞIK İLE NAZLI SULTAN 322
ÇİN ŞAHININ KIZ KARDEŞİ FERAHNÂZ VE VELİAHT ŞEHZADE'NİN HİKÂYESİ 324
ÇOBAN MİRZEHAN 324
ÇOBAN SÜLEYMAN İLE PERİŞAN SULTAN 329
ÇORA BATIR 331
ÇÖL HASAN İLE GÜL SAFYA 342
ÇÜYELDİ 344

-D- 347
DADALOĞLU 347
DADALOĞLU İLE TÜRKMEN GÜZELİ 349
DAHHAK-I MÂR 351
DALLIHAN İLE NAZANI SULTAN 354
DÂSİTÂN-I ACÂYİB-BEYÂN DUHTER-İ ŞÂH-I KİŞMİR Ü BÂZERGÂN 356

DÂSİTÂN-I FANUS DER-HİKÂYET-İ TAKYANUS 357
DÂSTÂN DUHTER HİKÂYE-Yİ YAHÛDÎ 357
DAYOLUKLU MUSTAFA 362
DEBET 364
DEDE KORKUT KİTABI 367
DELİ ALİ 377
DELİ BORAN 378
DELİ ÇOBAN 383
DEMİR PEHLİVAN İLE ZALOĞLU RÜSTEM 384
DERDİYAR İLE GÜLHANDAN 388
DERDİYOK İLE ZÜLFÜSİYAH 391
DERTLİ HASAN İLE NAZLIHAN 395
DERTLİ KAVAL 397
DERVİŞ MEHMET 402
DİLİGAM YAHYA BEY İLE YEMEN HANIM 406
DİLİLKAR VE MAHCAMAL 409
DİLSUZ VE HEZANGÜL 411
DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN BOYU 418
DOKSAN EVLİ TOBIR 420
DOLLU MUSTAFA VE MERAL HANIM 421
DOTAN BATIR 423
DÖVLETYAR 431
DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL BOYU 432
DUHTER-İ MELİK-İ FAĞFÛR-I ÇİN 434
DÜRLİGÜV (ZOR ZAMAN) 437

-B-

BABA LEYSAN VE PERİZAD

İran'da Tebriz'de anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, Âşık Hüseyin Sai'nin hazırladığı "Âşık Dastanları-Leyli ve Mecnun" adlı kitapta yer almaktadır. Kitapta toplam beş hikâye ve bir âşık serancamı bulunmaktadır.

Söz konusu olan hikâyelerin adları ve yer aldığı sayfalar şöyledir:

Leyli ve Mecnun (s. 4-37),

Serhoş ve Mahbub (s. 38-51),

Esed ve Saltanat (s. 52-69) (Âşık Serencamı),

Baba Nisan ve Perizad (s. 70-83),

Yadigâr ve Gülabtin (s. 84-97),

Mir Mahmud ve Sara (s. 98-120).

Hüseyin Sai'nin kitabı toplam 120 sayfadır. Hikâyelerin tamamı mensur-manzum yapıya sahiptir ve Azerbaycan'da "mehebbet dastanı" olarak nitelenen aşk hikâyeleridir. Hepsinde de çektikleri sıkıntı sonrası sevgililer kavuşurlar.

Âşık Abdulali'nin anlattığı bu hikâyede hadiseler Tebriz ve Şirvan'da geçer. Şahıs olarak da Süleyman, Baba Leysan, Hz. Ali, Ermeni, Âşık İsmail, Baba Leysan annesi, Çıraklar, Emir Sultan, Perizad karşımıza çıkar.

Hikâye, ülkemizde bilinmemektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz'de Süleyman Tacir'in Baba Leysan adında bir oğlu vardır. Tacir Süleyman öldükten sonra dalkavuklar Baba Leysan'ın servetini kısa sürede yer bitirir.

Baba Leysan bir mescide gidip ağlar ve daha sonra da orada uykuya dalar. Rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali ona buta verir.

Uyandıktan sonra saz ustası bir Ermeni'nin yanına gider ve ondan saz ister. Ermeni kendi dinini kabul etmesi şartıyla saz verebileceğini söyler. Baba Leysan, bir deyiş söyleyerek bunu reddeder. Sözleri Ermeni ustanın hoşuna gider ve istediği sazlardan herhangi birini alabileceğini söyler. Baba Leysan beğendiği bir sazı alıp dükkandan çıkar.

Baba Leysan, yolda rastladığı kişilere usta bir âşık aradığını söylerler. Ona Âşık İsmail'i tavsiye ederler. Baba Leysan oraya gider, Âşık İsmail'i bulup kendisini çırak olarak almasını talep eder. İsmail, Baba Leysan'ı süzer ve ondan âşık olamayacağını düşünür. Çok çırağının olduğunu söyleyip onu çıraklığa kabul etmez. Baba Leysan'ın canı sıkılır, evine gelir. Evde annesi de ondan âşık olamayacağını söyler. Bundan etkilenen Baba Leysan güzel bir deyiş söyler. Annesi oğlu hakkında yanlış hüküm verdiğini anlar.

Baba Leysan evden çıkar tekrar Âşık İsmail'in bulunduğu yere gider. İsmail'e deyişle sorular sorar. İsmail soruların hiçbirine cevap veremez ve oradan ayrılır. Çıraklar, Baba Leysan'a "Bize sen usta ol." diye ricada bulunurlar, o da bu fikri kabul eder.

Âşık İsmail Tebriz'i terk edip Şirvan'a gider, âşıklığa orada devam eder.

Şirvan şahı Emir Sultan'ın Perizad adında bir kızı vardır. Perizad'ın şairliği çok güçlüdür. Çaldığı setarla mat ettiği âşıkları da zindana attırmıştır. Zindana attırdığı âşıklar arasında İsmail de vardır. İzin alıp Perizad Hanım'ın huzuruna çıkar. Tebriz'de Baba Leysan adında bir âşığın olduğunu, kimsenin onu yenemediğini söyler. Bunu duyan Perizad deyiş hâlinde bir mektup yazıp Baba Leysan'a yollar. Mektubu okuyan Baba Leysan da ona cevap olarak bir deyiş yazıp gönderir. Mektubunda Şirvan'a geleceğini bildirir.

Bir müddet sonra Baba Leysan, Şirvan'a gider. Halk meydana toplanır. Perizad Hanım ile Baba Leysan arasında çetin bir karşılaşma olur. Daha sonra Perizad Hanım, Baba Leysan'a sorular sorar. Baba Leysan bütün sorulara cevap verir. Sıra, Baba Leysan'ın sorularına gelir. Perizad, Baba Leysan'ın sorularına cevap veremez ve onu almaya hak kazanır.

Baba Leysan, Perizad'ı alıp Tebriz'e döner.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 278-316.

Âşık Hüseyin Sai, *Âşık Dastanları-Baba Leysan ve Perizad,* İntişarat-ı Zer-kalem, Tebriz, 1345, s. 70-83.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme,* Adana, 2013, s. 204, 727-743. (Ç. Ü. Sosyal bilimler Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).

Maşallahkızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 6, Bakı, 2017, s. 278-316.

BABSAK BEY İLE KARAGÖLÖMBET BEY

Başkurt destanıdır. Tamamı mensurdur. Kin ve intikam duygularının ön planda olduğu hacimsiz bir destandır. Küsek Bey, Karagülümbet ve Akgülümbet Destanları ilişkilidir. (Bkz. İlgili destanlar).

Destan, Küsek Bey'in babası Babsak'ı öldüren Karagölömbet'ten intikam alma esası üzerine kurulmuştur. Destanın önemli bir tarafı da ad vermeler yönünden dikkat çekici olmasıdır.

Destanın Başkurt ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış metni, *Başkurt Destanları 3* adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanlarda büyük bir Bey vardır. Bu bey bir gün; "Kim bana güzel bir hayvan derisi getirirse, ona töre edeceğim!" der. Karagülümbet Bey ve Babsak Bey'in de aralarında bulunduğu yiğitler ava çıkar.

Karagülümbet Bey, çok güzel bir tavşan avlar. Derisini soyar ve kulağına bir işaret bırakıp deriyi geri almak üzere bir ağacın altına koyar. Babsak bu deriyi tesadüfen bulur ve onu Bey'e sunmak üzere alır. Babsak birinci olur. Karagülümbet Bey o deriyi aslında kendisinin avladığını söylese de inandıramaz.

Aradan günler geçer. Bir gün Babsak Bey'in yolu Karagülümbet Bey'in yurduna düşer. Kin güden Karagülümbet Bey, Babsak'ı öldürür. Gömülmesi için toprak dahi vermez. Babsak Bey'in kabilesi eşeklerle toprak taşıyarak cesedi gömer.

Hırsı geçmeyen Karagülümbet Bey, Babsak Bey'in karısını da dövdürtür. Kadın Türe Han'ın kızıdır. Dövülürken bundan kurtulmak için orada olan bir ineği göstererek "Şu hayvan hamile ise bende de vardır bir şeyler." der. Bunun üzerine hayvan kesilir bakarlar ki hayvan gebe değil. Kadının da hamile olmadığına kanaat getirip serbest bırakırlar.

Kadın, babasının yanına döner. Burada erkek bir çocuğu olur. Çocuğa Küsek Bey adını verirler. Çocuk biraz büyüyünce arkadaşlarını döven biri ölür. Arkadaşları babasız olduğu için onunla dalga geçer. Küsek Bey, annesine babasını sorsa da cevap alamaz.

Küsek, bir gün annesinden kavurga ister. Annesi ona kavurgayı ona kaşıkla vermek istese de Küsek eliyle yedirmesini ister. Kadın, eline aldığı kavurgayı oğlunun ağzına verecekken Küsek Bey annesinin elini sıkar. Eli, sıcak kavurga ile yanan kadına yeniden babasının kim olduğunu soran Küsek Bey, kadın babasının adının Babsak olduğunu ve onu Karagülümbet Bey'in öldürdüğü söylemek mecburiyetinde kalır.

Küsek sora sora Karagülümbet Bey'in yurdunu bulur. Karagülümbet Bey, üç hanımıyla yaşamaktadır. Namaz kıldığı esnada Küsek gelir ve Karagülümbet'in hanımlarından biri ona yoğurt sunar. Yoğurdu bıçağı ile dörde böler. Birini "aş hakkı için" diyerek yer, diğer üç parçayı bırakıp gider. Namazdan sonra bu olanları duyan Karagülümbet Bey, çocuğun Babsak Bey'in oğlu olduğunu hemen anlar.

Dedesinden asker isteyip alan Küsek Bey, Karagülümbet Bey'i esir alır. O da zaten fazla direnmez. Bir kayın ağacına bağlanır. Onu kurtarmak isteyen adamlarına zaten ihtiyarladığını ve ölmek üzere olduğunu söyleyerek boşa savaş çıkmasını istemediğini söyler. Ne var ki askerleri onu kurtarmak için gelirler.

Kürsek Bey, Karagülümbet Bey'i teslim etmez. Onu bir sığıra bindirip götürür. Ayaklarına ağır taşlar bağlar. Sonra bir yere gelir ve eğlence kurar, kımızlar içilir. Küsek Bey buraya tulumları kımız ile dolup taştığı için Tukhaba adını verir.

Eğlenceden sonra Karagülümbet Bey'i keser ve pişirip çorba yaparlar. Küsek Bey; "Bu eti ben ne yapayım?" der ve buranın adı bundan sonra Kurızı Dağı diye kalır.

Dönüş yolunda Küsek Bey bir ırmak kenarına varınca sevinçten bir grup askerini geri döndürür. Bu yüzden bu ırmağa da Tarkavalı denir.

Bu şekilde yolda uğradıkları gördükleri yerlere isimler vere vere ve askerlerini dağıta dağıta en sonunda dedesinin yanına gelir.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 180-182.

Ergun, Metin-Gaynislâm İbrahimov, *Başkurt Destanı Ural Batur,* TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 1996, s. 317-323.

Suleymanov, Ahmet-Gaynİslâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynİslâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 559-564.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Başkurt Edebiyatı I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 135-137.

BABÜR ŞAH

Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da anlatılan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Bu hikâyeyi maalesef günümüzde artık anlatan kalmamıştır. Hikâyeyi anlatabilen son kişi olan Kars'ta Âşık Nusret (Nusrettin Yurtmalı, 1932)'ten 6 Kasım 1986 Perşembe günü derleme yapan Bilal Yücel, metni yazıya aktarmış ve bir bildiri olarak Konya'da yapılan bir sempozyumda ilim âlemine tanıtmıştır. *Kirman Şah, Tufarganlı Abbas, İbrahim Ehmed Şah, Hacı Seyyid Garavezir, Alhan Bey, Cihan Abdullah* gibi hikâyeleri de bilen Âşık Nusret, hikâyenin manzum kısımlarını icra ederken Zarıncı, segâh behmanı, merdanoğlu, çoban kere, süverek, yanıkkerem, mansırı, tecnis, atüstü gibi makamları kullanmıştır.

Nusret, Babür Şah hikâyesinden başka Kirmanşah, Tufanganlı Abbas, İbrahim Ahmetşah, Hacı Seyyed Garavezir, Alhan Bey, Cihan Abdullah gibi hikâyelerini de yıllarca anlatmıştır.

Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, adlı kitabında bu hikâyeyi "Doğu Anadolu'da söylenmekte olup henüz derlenmemiş Hikâyeler" bölümünde göstermiş ve musannifleri bilinmeyen hikâyeler içinde zikretmiştir. Beri taraftan Âşık Şeref Taşlıova, Dikmetaş Dede Kasım'ın kırk hikâye tasnif ettiğini ve bunlardan birisinin de Babür Şah olduğunu anlatmıştır.

Bilal Yücel, muhtevadaki konulardan hareketle hikâyenin XVIII. yüzyılın başlarında tasnif edilmiş olabileceği görüşündedir.

Hikâyenin kahramanı Babür (1483-1530), asıl ismi Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, bir Türk büyüğü olup, adıyla anılan imparatorluğun kurucusudur. Şöhreti ve büyüklüğü, herkes tarafından sevilmesi, başından geçenlerin nesilden nesle anlatılması, sonuçta bir hikâye ile ebedileştirilmesi boyutuna ulaşmıştır.

Halk hikâyeyi *Fağfur Şah, Papur Şah* ve *Babür Şah* adlarıyla bilmektedir. Hikâyede Babür'ün gerçek kişiliği ile müştereklik gösteren unsurlar pek azdır.

Hikâye de hükümdar ve vezirin çocuklarının olmaması, evlât olması, çocukların okula verilmesi, yerin altında tahsil, onlara isim konması, kahramanın yetişmesi ve üstünlükleri, âşık olması, gurbete çıkması, bâde içmesi, gurbette karşılaşılan zorluklar, sosyal seviyenin kaybedilmesi, sevgilinin kendine denk bir başkasına sözlü olması, rakiplerin padişah veya vezir yahut komutan şeklinde çok büyük oluşu, rakiplerle mücadeleden galip çıkılması, rakiplerin ve kız tarafının hezimete uğrayıp zelil olması, bir başkasının yardımıyla sevgilinin kavuşması… gibi motifler, öteki halk hikâyeleriyle paralellik göstermektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; *Bâbür (Fapur, Papur) Şah*, *Peri Hanım*, *Han Çoban*, *Gülgez Peri*, *Tufarganlı Abbas*, *İsmail (Ismayıl) Şah*, *Nigâr Hanım*, *Şah Abbas*, *Ağca Gız*, *Ahmet (Ehmed) Bey*, *Deli Çoban*, *Zirey*, *İlbey* (Elbey) *Vezir*, *Bican (Bėcan)*, *Keçel*, *İsmail (Ismayıl) Bezirgân*, *Hacı İsmail (Ismayıl)*, *Mehemmed Saya*, *Alhan*, *Teyfe Hanım*, *Dellek (Delleh) Mehemmed*, *Vezir Allahverdi Han*, *Çoğul Vezir*, *Gara Vezir*, *Terlan (Perlam) Hanım v*ardır.

Hikâyenin Bilâl Yücel tarafından yapılan özeti şöyledir:

"Turan şehrinin hükümdarı Ismayıl Şah ile veziri Elbey'in çocukları olmamaktadır. Birlikte hacca giderler; dönüş yolunda derviş kıyafetindeki Cebrail'in verdiği evlât elmasının hikmetiyle birer erkek çocuk sahibi olurlar.

İsimleri konulmayan bu iki çocuk yedi yaşına geldiklerinde okula başlayacakları zaman aynı derviş tekrar gelir ve Ismayıl Şah'ın oğluna Fapur, Elbey'in oğluna Zirey ismini verir. Bu ikisi yerin altında yedi sene, ardından bir yedi sene daha tahsillerini tamamladıktan ve İsfahan'daki Şah Abbas'ın pehlivanı Bėcan'dan kılıç eğitimi aldıktan sonra babalarının yerlerine geçerler.

Fapur Şah, on beş sene savaşarak Turan ülkesine sahip olur ve kaftan kafa hükmeder.

Bir gün, Yahudi Ismayıl Bezirgân'dan satın alınan resimdeki kıza sevdalanır ve onu bulmak için demir hasa, demir çarık giyerek tek başına yollara düşer; gurbete çıkar. Dağlarda üç sene dolaşan Fapur Şah'a rüyasında bâde içiren pir, resimdeki kızın Gence şahı Ehmed Bey'ın kızı Peri Hanım olduğunu söyler. Aynı gece Peri Hanım'a da bâde verilir.

Fapur Şah, Gence yolunda Hacı Ismayıl'ın konağına iner ve oradan yanına katılan kılavuzlar yardımıyla Gence yakınına gelir.

Rüyasında Fapur'un gelmekte olduğunu gören Peri Hanım, muhafızı Mehemmed Saya'yı, bâdelisini karşılayıp saraya gizlice getirmek üzere görevlendirir. Muhafız, yiğitliğine ve sazına sözüne bakarak gelenin Fapur olduğunu anlar ve onu alıp sarayın bahçesine getirir.

Vezirin oğluna sözü kesilmiş olan Peri Hanım, kimsenin şüphelenmemesi için Fapur Şah'ı çevresindekilere çoban diye tanıtır ve baş kâhya Deli Çoban'ın emrine verir. Han çoban adıyla ilk göreve çıkışında Fapur, koyunları vahşi hayvanlara kırdırır. Bunun üzerine Deli Çoban, Han Çoban'ı öldürmeye karar verir.

Manzum söyleşme (karşılaşma) sonucu Han Çoban'ın Fapur Şah olduğunu anlayan Deli Çoban, ona hizmet etmeye başlar. Han Çoban için saray yaptırıp Peri Hanım'a dünürcü giden Deli Çoban'a 40 gün içinde 10.000 koyun, aynı yaş ve renkte 40 deveye yüklü kıymetli

kumaşlarından çeyiz, her biri 7-8 lisan bilen 40 hizmetçi şeklinde ağır şartlar ileri sürülür.

Şartların yerine getirilip getirilmediğini görmek üzere Deli Çoban'ın yaptırdığı saraya gelen Ehmed Şah, ziyafet sırasındaki atışmalardan Han Çoban'ın aslında Fapur Şah olduğunu anlar. Ziyafetten sonra Deli Çoban, Ehmed Şah ve beraberindekilere eziyet eder.

Sarayına dönen Ehmed Şah savaş emri verir; ancak, hanımının, Fapur Şah ile Peri'nin birbirlerine bâdeli olduklarını söylemesi üzerine büyük sevinç yaşanır.

Ehmed Şah'ın veziri Elbey; oğlu Alhan'ı, namuslarını kurtarması için Şah Abbas'tan yardım istemeye gönderir. Alhan, sözlüsünün bir çobana verileceğini söyleyince Şah Abbas, Peri Hanım'ı getirtmek üzere Bėcan komutasındaki ordusunu Gence'ye yollar. Bėcan, Ehmed Şah'ın muhafızlarını yenip Peri Hanım'ı alır ve İsfahan'a doğru hareket eder.

Fapur Şah ve Deli Çoban, Bėcan'ın yolu üzerinde tertibat alırlar. Bėcan'ı beklerken sevgilisi Gülgez Peri'yi Şah Abbas'tan alıp memleketine dönmekte olan Tufarganlı Abbas çıkagelir ve karşılıklı söyleşirler, dertleşirler.

Tufarganlı Abbas uğurlandıktan sonra Fapur Şah ve Deli Çoban, Bėcan'ın ordusuyla savaşa tutuşurlar. Bėcan alt edilir, Peri kurtarılır ve Turan yerine İsfahan'da Şah Abbas'ın sarayına gitmeye karar verilir.

Şah Abbas, şöhretli komutanının zelil duruma düşmesine tahammül edemez ve çobanlarla adamlarının öldürülmesini emreder. Fapur Şah kendini tanıtmaya çalışır ama Şah Abbas'ın veziri inanmaz.

Sevdiğinin öldürülmesine engel olmak için ortaya atılan Peri Hanım'ın güzelliğine hayran kalan Şah Abbas, Peri'ye talip olur. Bu talebi kabul etmeyen Peri Hanım'ın da başının vurulması emredilir. O esnada, Fapur Şah'ın aynı elma vesilesiyle dünyaya gelen kardeşliği ve veziri Zirey, imtihan / infaz meydanına girip Fapur Şah'ı tasdik edince kan dökülmeden düğüm çözülür.

Bir yanlışlık yapmaktan son anda kurtulan Şah Abbas, bütün bu hadiselere sebep olan Elbey Vezir'in oğlu Alhan'ın boynunun vurulmasını emrederse de Peri hanım onu bağışlatır.

Kırk gün kırk gece düğün yapılır; Fapur Şah ile Peri Hanım, Zirey Vezir ile Alhan'ın kardeşi Teyfe Hanım, Deli Çoban (Serker Gasım) ile Bėcan'ın kızı evlenirler."

Kaynakça:

Asker, Ramiz, *Babürname,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı 2011.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, M. E. B Yayınları, Ankara. 1936.

Yücel, Bilâl, "Babür Şah Hikâyesi", *III. Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi,* 16-17 Ekim 1989, Selçuk Üniversitesi, Konya.

BAGIŞ

Kırgız destanıdır. Destanının en hacimli eşmetni Manaçı Cusup Mamay'dan derlenen ve 1991'de Urumçi'de Arap alfabesi ile yayımlanan eserdir. Bu destan sadece Kızıl-Suulu Kırgızları değil Ala-Too'lu Kırgızlar da zevkle anlatmaktadır. Çin'de yaşayan Kırgızlar arasında Manas, Semetey, Seytek, Toltoy, Tutan, Maktım Suluu, Akbarak ile Güldakan, Mamake Şopok, Köbök Baatır, Tilekmat'ın Beyanı, Şakıl Oosar, Kırmanbek, Er-Töştük, Canıl-Mırza ve Kız Saykal, gibi epik eserler de yaygındır.

Bagış hakkında başlı başına bir anlatma mevcut değildir. Manas destanı içinde hanların adı zikredilirken birkaç dizede Bagış'ın da adı zikredilmektedir.

Bagış destanın özeti şöyledir:

Kalmakların baskı altında tuttuğu halka zulmedince Bağış'ı harekete geçirir. Babasından iktidarı eline alıp etraftaki Kalmak, Tajik, Mansur, Türkmen, Çeçen, Karakalpak, Mangul, Keyit, Mangıt, Baran, Kızılbaş halkından çıkan Bana, Korolday, Köntöy, Bolot, Boytur, Çelekbaş, Kırk kaçakçı gibilerle kanlı savaşlar yapıp onları yener.

Bagış'ın babası Bay Cediger gücüne güvenerek halkını yönetmektedir. Bu sırada kahraman Bağış kendi hâlinde yaşamakta, nişancılıkla uğraşmaktadır. Bagış avdan döndüğü zaman, Kalmak yiğitlerinin baskın yapıp halkına eziyet ettiklerini ve mallarını götürdüklerini görür.

Malları kurtarmak için arkalarından gitmek istediğinde, babası Bay Cediger onu durdurur. Bagış'ı sakinleştirirler. Ancak Kalmaklar bir daha baskın yaparlar. Kalmak yiğidi Koroldoy, baskında halkının malını alıp götürünce, babası yine Bagış'ın önüne çıkar. Bagış buna razı olmuş gibi görünür, fakat bunu içine sindiremez ve babasına haber vermeden düşmanın peşine düşer. Bagış'ın kahramanlıkları da bu hadiseden sonra başlar. Ömrünün sonuna kadar, yukarıda adı geçen boylarla mücadele eder ve galip gelir. Sadece Köñtöy tarafından öldürüleceği zaman kaçar ve gücünü toplayarak daha sonraki yıl saldırmayı amaçlamaktadır. Sağ kolu Bayteke'yi, At-Başı'daki Koşoy'a, Kök-Cayık'taki Tekeçi'ye, Semerkant'ın dışındaki Camgırçı ile Şıgay'a, Boz-Bel'deki Kökötöy'e gönderir ve kendisine yardım edip etmeyeceklerini öğrenir. Koşoy'dan yardım sözü alınca, düşmanın üstüne yürür.

Manas, kendisine karşı gelen beyleri devirmek için karar alır ve düşman üzerine sefer yapar. Ancak Manas, yaşlı olduğu için Bagış'ı bu sefere dâhil etmez.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Bagış, Mendirman,* El Adabiyatı Serisi, C. 7, Bişkek 1998, Bişkek, 1998.

Akyüz, Çiğdem, *Bagış Destanı İnceleme-Metin,* İzmir, 2013 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)

Kırgız Adabiyatının Tarıhı, C. 3, Bişkek 2002, s. 110-116.

BAĞDAT HANIM İLE HAFIZ

Âşık Şeref Taşlıova'nın tasnif ettiği hikâyedir. Hikâye metni önce 1995 yılında Doğan Kaya'nın danışmanlığında Muammer Mete Taşlıova tarafından hazırlanan lisans tezinde kaydedilmiş; daha sonra da Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan tarafından hazırlanan Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâye yaşanmış bir aşk hikâyesidir. Taşlıova, Çıldır Gölü'nün kenarındaki "Hafız Boğulan" adlı yerle ilgili olarak anlatılan efsaneden hareketle bu hikâyeyi tasnif etmiştir. Manzum ve mensur bir yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kars'ın Çıldır Gölü'nün batısında Kalaça denen bir yer vardır. Burada Reşit Bey adında biri yaşar. Reşit Bey, çok ehlidil, sazdan sözden anlayan, komşuları ile iyi geçinen bir beydir. 7 kardeşin en büyüğüdür. Oturdukları zaman Reşit Bey, baş tarafa oturur, diğer kardeşler yaş sırasına göre yanına dizilirler.

Reşit Bey'in Senem Sultan adında soylu bir hanımı vardır. Hanımı, Reşit Bey'le evlendiği zaman "Yarabbi sen bana 7 evlât ver.'' diye dua etmiştir. Ne var ki Allah ona 7 evlât değil, 7 yıl sonra bir kız evlât verir.

Kalaçalılar, beylerinin bir çocuğu olmasına çok sevinirler Çocuğun kulağına ezan okunur, adı verilir. O günler de Bağdat'tan bir kervan gelir ve çok güzel Hint kumaşları satar. Âlimler de "Madem bize Bağdat kumaşı geldi, kızın adını da Bağdat koyalım." derler. Bağdat gün geçtikçe büyümeye başlar.

Çıldır Gölü'nün kenarında Kalaça'nın tam karşısında Albız denilen bir yer vardır. Burada halim, selim, herkesin gönlünde etmiş Mahmut Ağa isminde birisi, onun da Tazegül adında eşi vardır. Komşuları başları sıkıştıklarında önce onların yanına gelir.

Mahmut Ağa ve Tazegül'ün ikisi kız biri oğlan üç çocuğu vardır. Oğullarının adı Hafız'dır. Mahmut Ağa, Ramazan ayında evinde Hafız saklar. Oğlu da o ayda olduğu için adını Hafız koyar.

Reşit Bey, iyi yetişmesi için Bağdat Hanım'a ünlü hocaları getirtir. Mahmut Ağa da oğlu Hafız'ı zamanının en iyi mekteplerine gönderir.

Günlerden bir gün Albız'da bir düğün olur ve Kalaça'dan üç atlı buraya gelip Mahmut Ağa'ya misafir olurlar. Yatsılık yemeği yenir. Hizmeti de Hafız yapar. Misafirlerin önünde el pençe bağlar. Bunu gören misafirler, Hafız'ın terbiyesine hayran kalırlar. Düğün biter ve bu atlılar Kalaça'ya dönerler.

Reşit Bey'in bir âdeti vardır; Kalaça'nın dışına çıkanlar döndükleri zaman gördüklerini Reşit Bey'e aktarırlar. Akşam olunca düğüne gidenler Reşit Bey'in evinde toplanırlar. Bunlar Albız'daki düğünü, gördüklerini, Mahmut Ağa'nın misafirperverliğini, Hafız'ın terbiyesini anlatırlar. Böyle zamanlarda kadınların da kendi aralarında bir meclisi vardır, buna "ahşana" derler. Reşit Bey, kızı Bağdat Hanım'dan bir

kahve ister. Bağdat Hanım, kahveyi pişirip getirir. Bunlar Albız'daki düğünü, Hafız'ı konuşurken Bağdat Hanım el pençe temenna eder, geri geri kapıya doğru gider ve orada konuşulanları dinlemeye başlar.

Reşit Bey'in kardeşlerinden birinin adı Osman'dır. Deli dolu bir adam olduğu için ona Deli Osman derler. Deli Osman, Bağdat Hanım'ı kaynının oğlu ile evlendirmek ister. Bu fikri, onların aklına Keloğlan düşürür.

Bağdat'ın dert ortağı Telli Kız'la gece oturup konuşurken gündüz duyduğu yiğidi merak ettiğini söyler. Yatağına yatar, uyur. Bir ara kapı vurulur, 3 nurani derviş içeri girer. Dervişler, 3.000 yıllık bir yoldan geldiklerini ve ona bir armağan getirdiklerini söylerler. Dervişler getirdikleri bohçayı Bağdat Hanım'a verirler. Bağdat Hanım bohçayı açar. Bohçadan bir gümüş tas çıkar. Dervişler, tasa aşk badesi koyup Bağdat Hanım'a içirirler ve iki parmağı arasından Albız köyüyle Hafız'ı gösterirler ve gözden kaybolurlar.

Bağdat Hanım, hemen Telli Kız'ı uyandırır ve diline gelen ilk sözleri ona yazdırır. Telli Kız bu sözlerden bir şey anlamaz ve bunun üzerine Bağdat Hanım birkaç söz daha eder. Bağdat Hanım aşk ateşi ile yanmaya başlar.

Bu pirler aynı dakikada Hafız'ın yanına gelirler. Hafız'a da aynı badeyi verirler. Hafız'a da kudret aynasından, iki parmağın arasından Bağdat Hanım'ı gösterirler. Hafız'ın ağzından kanlı köpükler taşmaya başlar. Her zaman sabah ezanı ile kalkan Hafız, kuşluk vakti olur kalkmaz. Ev halkı merak etmeye başlar annesi gider bakmaya bir de ne görsün oğlunun ağzından taşan kanlı köpükler yastığı kan içinde bırakmıştır. Başlar, feryat figan ağlamaya. Bu arada Hafız gözlerini açar ve anasına bir dörtlük söyler. Anası bunun nasıl bir ateş olduğunu sorar ve Hafız tekrar başlar söylemeye. Kimse bunlardan bir şey anlamaz. Bu çocuğun derdinden anlasa anlasa Yusuf Usta anlar derler. Bu Yusuf Usta çok arif, ehl-i dil bir adamdır. Yusuf Usta'yı çağırırlar. Yusuf Usta, 12 telli gam curasını alır ve Mahmut Ağa'nın evine gider. Yusuf Usta, Hafız'ın gözlerine bakar gözlerinde aşk badesini görür ve "Hafız'ın derdini ancak ben çözerim." der. Yusuf Usta ile Hafız söyleşmeye başlarlar. Yusuf Usta anlar ki Hafız'ın bir sevdiği vardır ve pek uzakta değildir ancak alınmaz bir kaledir.

Aradan 40 gün geçer. Hafız, yavaş yavaş gezip tozmaya başlar, ama hâlâ gönlü yanıktır. Bağdat Hanım da aynı durumdadır.

Bir gün Telli Kız, Bağdat Hanım'a bir elçi geleceğini ve bu elçinin de amcası Deli Osman'ın kayınbiraderinin oğlu olduğunu söyler. Bağdat Hanım; "Benim onunla evlenmem." der.

Mahmut Ağa'nın büyük kızı nişanlıdır ve düğünü olacaktır. Dört bir taraftan atlılar gelir. Düğüne gelen davetliler derler ki: ''Bir gün Kalaça beyi Reşit Bey'in yanına gidelim. Duyduk ki kızına dünür geleceklermiş.'' derler. Bu haberi duyunca Hafız'ın yüreği ağzına gelir. Anasının yanına gider ve sevdiğinin Bağdat Hanım olduğunu söyler. Kadın Mahmut Ağa'nın yanına gider ve oğlu ile arasında geçen konuşmayı kocasına anlatır. Mahmut Ağa, Bağdat Hanım'ı alınmaz bir kale olarak görmektedir.

Mahmut Ağa, bir gün köyün ileri gelenlerini toplar. Onlara durumu anlatır. Gidip kızı istemeye karar verirler. Köyün ileri gelenlerinden bir grup insan, yanlarına hediyeler, azıklar alıp düşerler yola. Dünürcüler, bir çeşmenin başında oturup azıklarını yemeye başlarlar. İçlerinden birini de haberci salarlar. Bu haberci saldıkları kişi Ali isminde birisidir. Misafir geleceklerini neden geldiklerinin akşam belli olacağını söyler. Reşit Bey emir verir, kazanlar kaynamaya başlar.

Akşam olur, misafirler gelir. Misafirlere çay ikram edilir. Bu sırada Keloğlan Albız'dan gelen misafirleri tüm Kalaça'ya duyurur ve bunu Deli Osman'ın kayınbiraderi ve etrafındakiler de duyarlar. Onlar da "Biz de bu gece misafirliğe geliyoruz." diye Reşit Bey'e haber yollarlar. Akşam onlar da Reşit Bey'in evine giderler. Bu sırada Bağdat Hanım da ağlaya sızlaya anasının yanına gider ve pervane gibi aşk ateşinin etrafında yanmak üzere olduğunu söyler. Annesi de derdinden haberdar olduğunu Hafız'ın durumunu da bildiğini ancak babasının ona Hafız'ı layık bulup bulmayacağını bilmediğini söyler.

Bu sırada Reşit Bey'in huzurunda da ortam gergindir. Bir tarafta Albız'dan gelenler, bir tarafta ise Kalaça'dan gelenler oturur. Reşit Bey'in misafirlerinin içinde Şakir Ağa adında, ehl-i dil ve ilim irfan sahibi birisi vardır. Ortaya hem Kalaça'dan gelenlerin hem de Albız'dan gelenlerin yemenisini koyar. "Kız hangisini kaldırırsa, kızı ona verelim." der. Bunu Bağdat Hanım'a bildirirler. Bağdat Hanım, babasına bir name

yazdırıp kırmızı bir yemeninin ortasına koyar ve bunun Şakir Ağa'nın önüne götürülmesini söyler.

Şakir Ağa nameyi açıp Reşit Bey'in sır kâtibine okutur ve kızın gönlünün Hafız'da olduğunu zorla güzellik olmayacağını söyler. Kalaça'dan gelenlerin bir kısmı bundan hoşnut kalmazlar. Ancak Reşit Bey'in gönlü de öbür taraftadır ve kızını Hafız'a verir.

Hemen şirinlik getirdiler. Sakiler, herkesin şerbetini dağıtır. Oğlanın babasının kadehi o vakitler bir tarafı beyaz, bir tarafı kırmızı olarak 2 renkli hazırlanırdı. O gün Mahmut Ağa'nın kadehi de öyle hazırlanır.

Bağdat Hanım iki kızın arasında salona gelir 7 adım atar, sonra el pençe durup, daha sonra da sağ eli ile 7 defa temenna eder. Hafız'ın karşı kıyıdan gelmesi için işaret olarak kalenin burcunda bezir yağlı çerağ yandırır.

Kalaça'ya giden atlılar ertesi gün Albız'a döner. Önden bir elçi yollarlar. O elçi atının boynuna bir vala bağlar. Bu, kızı aldıkları anlamına gelir. Bunun üzerine Albız'da bir şenlik başlar. Deli Osman ile kayınbiraderi bunu sindiremezler ve desise düşünürler. Sonunda bu işi ancak Cazu Nene'nin çözeceğine hüküm getirirler. Cazu Nene'ye olup biteni anlatırlar. Cazu Nene, bir zaman kendi kendine düşünür, sonra kalkıp hazırlanır ve konağa gider. Cazu Neneyi konakta misafir ederler. Nene namaz kılan biri değildir, ancak Bağdat Hanım'ın gece ne yaptığını da izleyebilmek için namaz kılmaya başlar. Bir gece namaz bahanesi ile kalkınca Bağdat Hanım'ın çerağı yakıp kalenin burcuna koyduğunu görür ve ne yapacağına karar verir. Sabah kalkar ve gideceğini söyler. Doğruca Deli Osman'ın kaynının evine gider. Onlara der ki: "Eğer hava rüzgârlı değilse, Bağdat Hanım çerağı yakıp karşı tarafa işaret verdiyse, siz ya çerağın yerini değiştireceksiniz ya da çerağı söndüreceksiniz! Bunu yaparken oğlan gölün ortasını geçmiş bu tarafa yüzüyor olsun. Böylece artık kıyıyı bulması mümkün olmaz ve boğulup gider."

Yine bir gece Bağdat Hanım çerağı yakar ve bunu Hafız görür. Ne olursa olsun, gitmeye karar verir. Soyunup göle girer yüze yüze gölün ortalarına kadar gelir. Cazu Nene, Deli Osman'ın karısına falan saat olunca ya çerağı söndürmesini ya da alıp başka yere götürmesini söyler.

Bağdat Hanım çerağı yakıp burca koyunca, babası ondan kahve yapmasını ister. Kahveyi yapar annesinin bazı hizmetlerini de yerine getirir. Aradan saatler geçer. Çıkıp bakar ki çerağ çoktan sönmüştür. Bağdat Hanım'ın içine bir ateş düşer derdini de kimseyle paylaşamaz. Aradan 3 gün geçer Mahmut Ağa, Hafız'ı bulamaz. Gölün kenarında elbiselerinin bir kısmını bulurlar ve Kalaça'ya bir atlı gönderip gizlice sordururlar. Ancak kimsenin Hafız'dan haberi yoktur. Tam Kalaça'nın karşısında kayalıklarda Hafız'ın ölüsünü bulurlar. Hafız'ın cenazesini kendi köyüne değil, sevdiğinin bulunduğu Kalaça'ya defnederler. Ertesi gün Bağdat Hanım'ın o simsiyah saçları bembeyaz olmuştur.

Bağdat Hanım her gün sevdiğinin mezarına ziyarete gider. Günün birinde Bağdat Hanım Hafız'ın mezarının başında ruhunu teslim eder. Onunda mezarını Hafız'ın mezarının yanına eşerler. İki sevgilinin mezarında kuşlar ötüp figan eder.

Hem Reşit Bey ve hanımı hem de Mahmut Ağa ve hanımı bu acıya dayanamaz göç ederler. Göç ederken de ''Sen iki gencin muradına ermesine izin vermedin. Ambarların boş, kuyuların boş kalsın! Taşına, toprağına yılan, çıyan sahip olsun! Yuvalarında baykuşlar ötsün!'' diye memleketlerine beddua ederler.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret-Mete Taşlıova-Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 245-275.

BAHIŞ İLE LEYLA

Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Rüstem Rüstemzade, Dursun Garaoğlu'dan derlediği metni 1982 yılında Mehebbet Dastanları adlı kitabında yayımlamıştır. Garaoğlu da bunu Âşık Esed'in kardeşi Âşık Mehemmed Rızayev'den öğrenmiştir. Hikâye manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Hikâyenin baş kısımları Kerem ile Aslı hikâyesine benzemektedir. Kerem ile Aslı hikâyesinde Keşiş kızını bey'in oğluna vermez ve memleketi terk eder, bu hikâyede de Molla Humay aynı davranış içine girer.

Bahış ile Leyla'nın özeti şöyledir:

Yemen şehrinde Emir Şah adlı bir padişah, Emir Şah'ın da yanında evlendirdiği, tahsil yaptırdığı Molla Humay adında bir yardımcısı vardır. Emir Şah'ın bir oğlu, Humay'ın da bir kızı olur. Herkes toplanıp her ikisine de göz aydınlığı verirler. Oğlanın adını Bahış, kızın adını da Leyla koyarlar. Çocuklar yedi yaşına kadar dadılar tarafından yetiştirilir. Çocuklar birbirlerine çok bağlı olarak büyürlür. Hatta muhabbetlerinden dolayı derslerini ihmal ederler ve Kur'an öğrenemezler. Molla bir gün öfkelenenip Bahış'a vurur. Bahış o vakit şiirle Leyla'ya âşık olduğunu söyler. Niçin derslerinde başarılı olmadıklarını o zaman anlayan Molla Humay, kızını bir daha derse göndermez. İki sevgili gizlice buluşurlar.

Bahış eve geldiğinde, annesi Şahbaz Hanım'a Leyla ile evlenmek istediğini aktarır. Kadın bunu eşi Emir Şah'a aktarır. Emir Şah, oğlunun üzülmemesini, Molla Humay'dan kızını isteyeceğini onun da kendisine "Hayır" demeyeceğini söyler. Emir Şah, Molla Humay'ı huzuruna çağırıp kızı Leyla'yo oğluna ister. O da olumlu cevap verir, ancak gönlü bu evlilikten yana değildir.

Molla Humay, eve gelip yükta hafif bahada ağır ne varsa yükünü hazırlayıp gece vakti Yemen'den kaçar. Bahış, ertesi gün Leyla'nın evine gittiğinde evlerinin bomboş olduğunu görür. Hemen Leyla'yı bulmak düşüncesiyle yola düşer. Bir müddet yol gittikten sonra kervana yetişir ve devenin üzerinde Leyla'yı görür. Bahış, Leyla'ya geri dönmesini söyler. Bu arada Molla Humay ikisini konuşurken görür. Yanlarına gelir ve Bahış'a Leyla'yı gönlü açılması için gezmeye çıkarttığını, bir iki güne kadar geri döneceklerini söyleyip onu geri döndürür. Bahış evine gelir. Günler sonra Molla Humay'ın kaçtığı anlaşılır.

Şahbaz Hanım'a oğluna, memlekette kimin kızını isterse, babasının onu alabileceğini söyler. Bahış, Leyla'yı bulmak için anne ve babasından izin ister. Israrlara rağmen kararından vazgeçmez. Annesi ve babasıyla vedalaşıp hayli yol gittikten sonra bir pınarda dinlenir. Bu sırada pınara gelen Şehzade adında bir kızdan konakladığı yerin, kızların gelinlerin geldikleri bir yer olduğunu öğrenir. Kız, Bahış'ı evine misafir olarak götürür, günlerce ağırlar. Hoşuna gittiği için Bahış'a evlenme teklif eder. Bahış, evden çıkıp gitmek ister. Şehzade, gitmemesi için yalvarsa da onu vazgeçiremez. Bahış, sevgilisi Leyla'yı aradığını söyler. Dönüşte uğrayıp onu da almak için söz verir ve yola düşer.

Yolda Bahış'ı haramiler yakalar. Onu öldürmek isterler. Bahış, öldürmemeleri için yalvarır. Haramibaşı onu öldürmez üstelik Leyla'nın Tahran tarafına gittiğini söyler. Bahış haramilere teşekkür edip yanlarından ayrılır.

Bahış, bilinmeyen bir vilayete gelir. Rastladığı bir kadına sevda çektiğini ve sevgilisini aradığını, kendisini de misafir etmesini söyler. Kız onu evine misafir eder. Bir müddet sonra Bahış'a ilgi duyar ve ona yakınlaşır. Bahış, gece olunca kadının uyumasını bekler ve evden uzaklaşır, zor da olsa Tahran'a vasıl olur.

Bahış, Tahran'da, diğer şehirlerde olduğu gibi yine bir adına rastlar ve ona misafir olur. Başından geçen macerayı kadına anlatır. Kadın, Molla Humay'ın yakınlarda olduğunu, kızını da bir beye nişanladığını söyler. Bahış, kadından Leyla'nın yanına gitmesini, geldiğini bildirmesini ve yanına çağırmasını rice eder. Halden anlayan kadın, Leyla'nın yanına gidip Bahış'ın geldiğini haber verir. Leyla, kadına bahşiş verir ve Bahış'ı bağa getirmesini ister. Kadın, evine gelip Leyla'nın söylediklerini nakleder. Bahış, hemen evden çıkıp bağa gider, Leyla ile buluşur. Sarmaş dolaş olurlar. Birlikte kadınn evine gelirler. Bahış, Leyla'yı kadının yanına bırakıp pazara gider ve bir at alır eve döner. Kadınla helallaşıp ata binip oradan uzaklaşırlar.

Molla Humay, eve gelip kızını bulamayınca konu komşudan nerede olabliceğini sorar. Bir dilenci kazının bir delikanlı ile kaçtığını ve Yemen tarafına gittiklerini haber verir. Molla Humay, kızını Bahış'ın kaçırdığını anlamakta gecikmez. Hemen haremibaşına bir mekup yazarak kızını kurtarıp kendisine getirmesini rice eder. Haramibaşı hemen atlı hazırlayıp kestirme yoldan Yemen tarafına gönderir. Alılar çok geçmeden onların yanına ulaşır.

Bu sırada Bahış, atı yorulduğu için dinlenmektedir. Vuruşma başlar. Bahış bir çoğunu yaralar, birkaç tanesini de öldürür. Leyla'yı öldürmelerinden korkarak teslim olur. Haramiler onu zindana atarlar, Leyla'yı da babasına götürmek için atlarına inerler. Bunu gören Bahış, Haramibaşı'na yalvarır. Haramibaşı birbirlerini seven bu gençleri görünce merhamete gelir. Leyla'ya da bir at bağışlayıp ikisini de yolcu eder.

Bahış ve Leyla bir hayli yol gittikten sonra Şehzade'nin vilâyetine gelirler. Bahış, Leyla'ya olanları anlatır. Üç birlikte tekrar yola koyulurlar. Bir hayli yol gittikten sonra Bahış memleketine gelir.

Rastladığı mehterden, babası Emir Şah'ın üzüntüdün gözlerinin kör olduğunu öğrenir. Emir Şah'a müjde verirler. Emir Şah, büyük bir ziyafet düzenler. Kırk gün kırk gece toy yapar.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 9, Bakı, 2011, s. 127-153.

İsmayılov, Hüseyin - Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı,* AMEA Folklor İnstitutu Yayınları, C. 25, Bakı, 2011, s. 264-295.

BAHTIYAR VE LETAFET

Azerbaycanlı âşık, Haspolat Gülablı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Gülablı, Karabağlı olup meşhur Âşık Valeh'in soyundandır. Âşık Valeh'in babası Mehemmed ile çağdaşı ve halası oğlu Kanber de âşıktır. Bahtıyar ve Letafet hikâyesinden başka Talih ve Hakikat, Mahir ve Hasret, Samet ve Zeynep, Valeh ve Taleh adında dört hikâye daha tasnif etmiş ve bunları Taleh ve Hakikat adlı kitapta yayımlamıştır (Bakı-1990).

Bahtıyar ve Letafet hikâyesinin özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda Zengezur ile Araz çayının arasında bir hükümdarlık vardır ve buranın hükümdarı Bağır Han'dır. Bağır Han'ın Nabad Han ve Alı Han adlarında iki kardeşi daha vardır. Bunlar yenilmeyen ve korku bilmeyen yiğit kişilerdir. Üçü de basireti ve kuvveti sayesinden ülkesini düşmanlardan korumuştur.

En büyük kardeş olan Bağır Han, 2000 kişilik bir orduya sahiptir. 25 yaşında ve Bahtıyar adında pehlivan, yiğit bir oğlu vardır. Rastladığı bir derviş Bahtıyar'a bir resim verir. Bu, bir kız resmidir ve resmin arkasında adının Letafet olduğu yazılıdır. Resme bakan Bahtıyar, Letafete âşık olur. Usta bir âşığın yanına gidip bir ay kadar ondan ders alır ve saz çalmayı öğrenir.

Letafet'in aşkından dolayı son derece zayıflayan Bahtıyar'ın şifa bulması için babası, Nahçıvan'da ve Gargabazar'da ne kadar hekim varsa çağırtır. Gelen hekimlerin hiçbirisi Bahtıyar'ın derdine deva bulamaz. Bir kocakarı Bağır Han'a, oğlunun yüzünü görmediği bir kıza âşık olduğunu, bu yüzden sararıp solduğunu, bu yüzden divane gibi göründüğünü söyler. Ülkesindeki âşıkları toplamasını, bir saz meclisi düzenlemesi ve böylelikle belki gönlünün açılabileceğini tavsiye eder.

Bu arada Bahtıyar, rastladığı dervişi rüyasında görür. Derviş ona Letafet'i gösterir. Bahtıyar'ı derin uykusundan bir türlü uyandıramazlar. Bağır Han'ın içine bir evlât acısı düşer, öleceğinden korkar. Nahçıvan âşıklarının piri Âşık Kerim Zengezur'u çağırırlar. Kerim Zengezur, Bahtıyar'ın başucunda deyişler çalıp söyleyerek onu uyandırır. Âlimlerin başı olan Şeyh Mahmut, Bağır'a hiç korkmasına gerek olmadığını, oğlunun herkesten daha akıllı olduğunu söyler.

Bağır Han, oğluna kendisini hasta eden kızın kim olduğunu sorar. O da deyişle Letafet olduğunu sorar. Bunu öğrenen Bağır Han, Letafetin nerede olduğunu öğrenmeleri için toplanan âşıkları vazifelendirir.

Beri taraftan Bergüşad beldesinde Ağa Bey adında varlıklı bir zat oğlu Sadık Bey'e düğün etmektedir. Düğün kırk gün kırk gece yapılmaktadır. Düğüne çevredeki bütün âşıklar davet edilir. İştirak eden âşıklar içinde Bağır Han'ın âşıkları da vardır.

Düğünde, âşıkların üstadı Kelbezallı Âşık Zaman karşısına çıkan bütün âşıkları alt eder, hepsinin sazını ellerinden alır. Bağır Han'a bunu haber verirler. Bağır Han, Âşık Zaman'ı mağlup etmesi için Âşık Kerim'i o düğüne göndermek ister. O da Âşık Zaman'a gücünün yetmeyeceğini, onu ancak oğlu Bahtıyar'ın yenebileceğini söyler. Bahtıyar ile Âşık Kerim, birlikte Bergüşad'daki düğüne giderler. Bahtıyar ile Âşık Zaman arasında zorlu bir karşılaşma olur ve sonunda Bahtıyar galip gelir.

Karabağ'ın Zümrüt bölgesinde dağlar koynunda Abdal ve Gülablı iki köy vardır. Letafet, Abdal köyünde Rızalıoğlu Surhay adlı korku bilmez bir pehlivanın kızıdır. Surhay'ın tükenmez atı, malı davarı, kapısında elliden fazla hizmetçisi, cariyesi, naibi vardır. Kızı Letafet, güzel, aklı başında biridir. Surhay, diğer çocuklarına nazaran Letafet'e daha düşkündür ve onu en iyi şekilde yetiştirmiştir. Letafet, ata binmedi, ok atmada, kılıç sallamada ve kement atmada hiçbir yiğitten

aşağı değildir. Altı hizmetçisi vardır. Nice yiğitler onu babasından istemişlerse de o hiçbirini kabul etmemiştir.

Bahtıyar'ı Letafet'e âşık eden derviş, aynı şekilde Letafet'in yanına gelip ona da Bahtıyar'ın resmini verir. Bahtıyar'ın resmini gören Letafet de ona âşık olur. Derviş, Letafet'e Bahtıyar'ın bir han oğlu ve hayli vakit kendisine âşık olduğunu söyledikten sonra ortadan kaybolur.

Bahtıyar'a âşık olan Letafet de resmi göğsünü bastırıp bayılır. Letafet'in sırdaşı Minare, yanına geldiğinde onu baygın görür. Bir çığlık atar, saraydakiler oraya gelir. Gelenlerin her biri bir şey söyler. Akşam olup kalabalık dağıldıktan sonra Letafet kendisine gelir. Bunu haber alan annesi Saray Hanım sevinçle yanına gelir. Letafet rüyasını anlatır.

Bu arada Novruz adlı birisi, Abdal Gülablı'da Surhay'ın kızı letafet Hanım'ın rüyasında adını, memleketini bilmediği bir delikanlıya âşık olduğunu söyler. Bahtıyar bunu duyunca sazını alıp atına binip yola çıkar. Abdal Gülablı'ya geldiğinde bir bağın önünden geçerken, bir elma ağacının altında Letafet'le, onun sırdaşı Minare'yi görür. Rüyasında gördüğü kızı karşısında görünce, gözlerine inanamaz. Birbirine deyişme söyleyerek duygularını dile getirirler.

Kızlardan bir kısmı gidip Letafet'in âşık olduğu delikanlının bağa geldiğini Surhay'a haber verirler. Surhay, Bahtıyar'ı hürmetle karşılar, kurbanlar kestirir. Bu arada olup biteni Bağır Han'a da müjdelerler. Haberi alan Bağır han, Abdal Gülablı'ya gelir. Orada büyük bir ziyafet verildiğini görür. Üç gün misafir olduktan sonra dönüş hazırlığına başlar. Letafet'le Minare'nin ayrılması çok zor olur, birbirine sarılıp ağlaşırlar. Bağır Han, oğlu Fuzuli Bey'e kıza dikkatli bakmasını ister. Fuzuli Bey, kıza bakar ve beğendiğini söyler. Bunun üzerine Minare*'yi de ikinci oğlu Fuzuli'ye alır.*

Kervan yola düşer ve uzun yolculuktan sonra memleketlerine gelirler. Bağır han, kırk gün kırk gece düğün yapar.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

BAHTİYAR

Doğu Anadolu Bölgesinde anlatılan bir hikâyedir. Âşık İhsan Yavuz bu hikâyeyi Gümüşhane'nin Kelkit ilçesinden olan Ahmet Bey'den dinlemiş, şiirler ekleyerek hikâyeyi zenginleştirmiş ve daha kalıcı ve ahenkli hale getirmiştir.

Bahtıyar hikâyesi, Timur Yılmaz tarafından 20 Mayıs 2009 günü derlenmiş, 2011'de Âşıklardan Halk Hikâyeleri kitabın 2. cildinde yayımlanmıştır. Hikâye sonunda vuslatın olmadığı bir aşk hikâyesidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gümüşhane'nin Arpacık köyünde annesiyle yaşayan Bahtıyar adlı bir genç vardır. Yoksuldurlar. Tarlalarda ırgatlık yaparak geçimini sağlar.

Bir gün ağa, bir bahçenin yanından geçerken Bahtıyar'ın çalışkanlığını, hünerini fark eder ve Bahtıyar'a kendi yanında çalışmasını ve orda aldığı paranın iki katını kendisine vereceğini söyler. Bahtiyar, ağanın teklifini kabul eder. Bahtıyar, ağanın yanında ne iş olursa onu yapmaya başlar. Tarlada çalışır, ormandan odun taşır, hayvana bakar.

Günün birinde, ormandan odun kesip odunları getirdiğinde ağanın evinin kapısının kapalı olduğunu görür. Avluda da kimse yoktur. Ne yapacağını bilemez, komşusunun yanına gider, ağayı sorar ve ondan ağanın oğullarıyla birlikte şehire gittiğini kızının da arkadaşlarıyla beraber semaveri alıp bağlara indiğini, orada çay içeceklerini öğrenir. Bahtıyar bunu duyunca çok sevinir.

Bahtıyar'ın, ağanın kızı Seher'de gönlü vardır. Ağanın evde olmamasını fırsat bilerek bağda kızların yanına gider ve orada Seher'e saz çalıp türkü söyler. Seher'in arkadaşları Bahtıyar'ın sesini duyunca, Seher'e bu garip âşığın yanlarına gelip türküsünü söylemesini isterler. Seher, kızların ısrarına dayanamayıp Bahtıyar'ın gelmesine izin verir.

Bahtıyar kızlara iki tane sıla türküsü söyler. Bu arada Bahtıyar Seher'i yakından görür, aşkı artar. Sazıyla, Seher'in güzelliğini dile getirir ve aşkını ifade eder. Seher, Bahtıyar'a gülümser. Böylelikle, o da Bahtıyar'a ilgi duyduğunu hissettirir.

Seher'in abileri Bahtıyar'ın kardeşlerine âşık olduğunu duyarlar. Onun bir ırgat olarak haddini bilmemesine kızıp Bahtıyar'ı öldürmeye

karar verirler. Yayla zamanı olduğu için yaşlılar hariç köylü halkı, yaylaya çıkmıştır. Bir gün Bahtıyar ormanda çalışırken, 7 kardeş onu yalnız yakalayıp bıçaklarlar. Bahtıyar'ın her tarafı kan içinde kalınca öldüğüne kanaat getirir, bırakıp giderler.

Bahtiyar, ağanın oğulları gittikten sonra kendini merkebin ipine zorla bağlar elindeki değnekle de merkebin sırtına vurur. Eşek onu, çeke çeke köye kadar getirir. Köydekiler onu görürler ancak ağanın oğullarının yaptığını tahmin ettikleri için yardım edemezler.

Seher çeşmenin başına geldiğinde Bahtiyar, bir türkü söyleyerek ondan bir su ister. Seher, feryat figan koşarak sevdiğine Bahtiyar'a sarılır. Kendisini olduğunu öğrenince üzüntüsü bir kat daha artar. Konu komşu Bahtiyar'ın annesine haber verir ve annesi de gözyaşları içinde gelir; gücü yetmediği için oğlunu sürükleyerek eve götürür.

Bahtıyar ölüm döşeğindedir ve annesi başında ağıt yakmaktadır. Ancak öldürmeyen Allah öldürmez, Bahtıyar'ın yaraları gün geçtikçe iyileşir ve ayağa kalkar. Bahtıyar iyileşince, annesine Seher'in ağabeylerinin onu yaşatmayacağını, gençliğine doyamadan ölüp gideceğini ve daha kuvvetlenip geri geleceğini söyler. Annesi tek evladını göndermek istemez; neticede onun Bahtıyar'dan başka kimsesi yoktur. Annesi ne kadar gitmemesi için ağlayıp sızlasa da Bahtıyar'ın kararı kesindir. Annesi nereye gideceğini sorar. Bahtıyar bunu kendisinin de bilmediğini Allah nereye yollarsa oraya gideceğini söyler ve yola koyulur.

Bahtiyar'dan ayrılan annesi de Seher de gül gibi solmaya başlar.

Bahtıyar nereye gittiğini bilmeden köylerden, yaylalardan geçer bir dağ yamacında kendi kendine yürürken ona biri seslenir. Baktığında karşısında ona tüfek doğrultmuş bir adam görür. O adam kervanların, yolcuların önünü keserek onlardan haraç alan eşkıya Kasım'dır.

Eşkıya Kasım, Bahtıyar'a ceplerini boşaltmasını isteyince Bahtıyar kendisinin garip bir âşık olduğunu, kendisinde sazından başka bir şey olmadığını söyleyip ona altın değil ama başka bir şey verebileceğini söyleyerek saz çalıp türkü okur. Türküsünde kendisinin kim olduğunu, niçin böyle yollara düştüğünü anlatır ve canına kıymaması için eşkıyaya yalvarır. Bu türkü üzerine eşkıyanın gözlerinden yaşlar dökülür. Sonra babacan bir tavırla Bahtıyar'a yaklaşır ve özür diler ve onu kendi

mağarasına götürür. Mağara silahlarla ve bolca yiyecekle doludur. Bahtıyar karnını doyurur. Olup biteni eşkıyaya anlatır.

Eşkıya Kasım, Bahtıyar'ı yanında alıkoyar, ona silah tutmasını, ok atmasını ve dövüşmek için ne gerekiyorsa öğretir. 4-5 sene sonra yaman birisi olur.

Hesap günü gelince Bahtıyar ve Kasım yola koyulurlar. Bu arada Seher de Bahtıyar'ın aşkından yataklara düşer, son nefesini vermek üzeredir. Bahtıyar ve Kasım köye gelip Seher'in kardeşlerini bir bir öldürür. Seher'i atının terkisine atar ve yola koyulur. Köyden çıkarken Seher su ister. Bir gözenin yanına gelince, bakarlar ki Seher gözlerini yummuştur. Eşkıya Kasım da Bahtıyar da feryat figan ağlarlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 1-10.

BAHTİYARNAME

1204 yılında Semerkand hükümdarı Taceddin Mahmud bin Muhammed Abdülkerim adına yazılmış olan "Lümeâtü's-sirâc" adlı Farsça eserden tercüme edilmiş halk hikâyesidir. "On Vezir Hikâyesi" olarak da bilinir.

Bu sahada Türkçeye çevrilen ilk eserlerdendir. Kültürümüzde karşımıza çıkan ilk eser 1435'te Mansur Bahşî tarafından Doğu Türkçesiyle ve Uygur harfleriyle yazılmış hikâyedir. Mansur Bahşî'nin eserin mütercimi mi yoksa müstensihi mi olduğu bilinmemektedir. Anadolu'daki tercüme

Bahtıyarnâme'nin Anadolu Türkçesiyle yazılmış nüshaların ilki olan Nûruosmaniye Kütüphanesinde 3685 numarada kayıtlı eserin başında "Bu kitâbun asi nüshada adın Lümeâtü's-sirâc bulduk amma eyitmege âsân olmak içün Bahtiyarname diyü ad virdük." şeklinde not vardır. Ayrıca Oxford, Bibioteque Nationale ve Süleymaniye Kütüphanelerinde hikâyenin muhtelif yazmaları vardır, ancak muhteva itibarıyla en zengin olan Nûruosmaniye nüshasıdır.

Şark hikâyecilik geleneğinde öne çıkan "çerçeve hikâye" özellikleri bu hikâyede de vardır. Kurgu olarak Sindbadname ve Kırk Vezir hikâyeleriyle benzerlik gösterir. İçinde bir hikâyeye bağlı 10 ayrı hikâye vardır. Bunlarda vezirlerin anlattıkları hikâyelerden farklı olarak hikâyelerin tamamını kendi idamını geciktirmek için şehzade anlatır.

Hikâye mensur olmakla beraber yeri geldikçe manzumelere başvurulmuştur. Hasan Kavruk, Afyon Gedik Ahmed Paşa ve Arkeoloji Müzesi Kütüphanelerinde manzum nüshalarını tespit etmiştir. Sıkça ayet ve hadislere yer verilmiştir.

Bahtiyarname, Hasan Kavruk tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Acem padişahının çok kinci bir veziri vardır. Bir gün bu vezirin çok güzel kızını gören padişah, kızın babasından habersiz onunla evlenir. Vezir, bu duruma çok kızar. İlk anda bunu hissettirmezse de bir müddet sonra diğer komutanlarla anlaşarak padişaha isyan edip onu devirir.

Karısı ile kaçmak zorunda kalan padişahın yolda bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Ayak bağı olur diye, çocuğun koluna bir mücevher bağlayıp bir kuyu başına bırakıp giderler ve Kirman Şahma sığınırlar. Orada bir müddet kaldıktan sonra Kirman Şahı'nın yardımıyla saltanatı geri alırlar.

Bu arada kuyu başına bırakılan çocuğu haramiler bulmuş, harami reisi de çocuğun adını Hudâdâd koyarak onu büyütüp eğitmiş, kendisi gibi bir harami olarak yetiştirmiştir. Bir baskın sırasında yakalanan Hudâdâd, çeşitli vesilelerle padişaha takdim edilir ve evlât acısı çeken padişah tarafından kendisine Bahtiyar ismi verilerek evlât edinilir.

Kısa zamanda padişahın itimadını kazanan Bahtiyar, birçok kademelerden sonra hazinedar olur. Bir müddet sonra sarhoş bir anında padişahın özel eğlence yerine girip onun tahtı üzerinde uyuyakalır. Ertesi günü onu orada gören padişah çok kızar, Bahtiyar'ın karısı ile ilişkisi olduğunu düşünerek onun idamını emreder. Zaten geldiği andan itibaren padişahın sevgisini ve itimadını kazanmasından dolayı vezirler tarafından şiddetle kıskanılmaktadır. Bu fırsatı değerlendiren vezirler, idamın bir an önce yapılması için bütün gayretleriyle padişahı kışkırtmaya çalışırlar. İdam için padişahın huzuruna getirilen Bahtiyar, bir hikâye anlatarak insanın şansı dönünce elden bir şey gelmeyeceğini anlatmak ister. Hikâyeden etkilenen padişah Bahtiyar'ın idamını

erteleyip onu zindana gönderir. Ertesi sabah ikinci vezir şehzadenin hemen idam edilmesi gerektiği hakkında padişahı ikna eder. Bahtiyar yine bir hikâye anlatarak idamı erteletip zindana gönderilir. Böylece 10 gün 10 vezir idamın hemen yerine getirilmesi için gayret gösterirken Bahtiyar da her gün bir hikâye anlatarak acele ile bir hata yapmaması için padişahı ikna etmeyi başarır. Son gün idamına karar verilen şehzadenin elbiseleri soyulunca kolundaki mücevherden onun yıllar önce kuyu başına bırakılan şehzade olduğu anlaşılır. Bahtiyar tahta geçer, vezirler ise idam edilir."

Kaynakça:

Birinci, Aziz, *Kırk Vezir Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük),* İstanbul, 2012 (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.)

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler,* MEB Yayınları, Ankara, 2016, s. 31-35.

Kızıltan, Mübeccel, *"Kırk Vezir Hikâyeleri (İnceleme, Metin, Dizin, Kaynakça) I, II"*, İstanbul, 1991 (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Yurdatap, Selami Münir, *Kırk Vezir Hikâyesi*, İstanbul, 1972, 112 s.

Yurdatap, Selami Münir, *Kırk Vezir ve Büyülü Saray Hikâyesi*, İstanbul, 1972, 128 s.

BAKTI İLE BOLOT

Kırgız destanıdır. Tamamı manzum olup 5188 dizedir.

Hadiselerin bilinmeyin bir zamanda cereyan ettiği destanda, Baktı ve Bolot'un dışında Azatkül, Şayırkül ve Yarı hayvan yarı insan olan Celmoğuz (Masten) gibi kadın tipler, Kara Dev, Kaman Dev Meker Han, Çoyan han, Kögüş Han ve Aksakal gibi olumsuz tipler görülür. Mekân olarak da Altın Dağ öne çıkar.

Motif olarak da ad verme, rüya, ant-yemin, çocuksuzluk, ejderha, tulpar karşımıza çıkar.

Destan üzerinde bir yüksek lisans çalışması gerçekleştiren Ceyda Öyke, destanın muhtevası hakkında kısaca şu bilgileri verir:

"Destanda, Baktı ve Bolot yiğitleri, birlikte mücadele ederken görmekteyiz. Destanlardaki mücadele kahramanın şahsî mücadelesi gibi görünse de bu mücadelenin millî bir mücadele olduğunu ve kahramanın aslında millî bir bilinçle mücadele ettiğini söylemek mümkündür.

Baktı, halkı için, Kaman Dev'den Altın dağ Şeker pınarı alarak, oraya halkım yerleştirmek ister. Baktı yiğit, Altın dağın gizemini duymuştur. O, Altın dağı, altın ve değerli taşlarla dolup taşan, insanoğlundan kimsenin ayak basmadığı, ejderhanın sahiplendiği dağ olarak bilmektedir. Oraya onu ulaştıracak tek yol Erkin geçittir, fakat geçidi Kaman Dev'in annesi ihtiyar Masten korumaktadır. Kaman Dev, halk için burayı koruduğunu söylese de yalan söylemektedir. Baktı bu bildiklerini ve dileğini Aksakallı ihtiyara anlatıp, Altın dağ hakkında bildiklerini kendisine anlatmasını ister.

İhtiyar, Altın dağa giden hiçbir insanın geri gelmediğini, Kara Dev'in torunlarının yüce olup, Kaman Dev'in seksen boyluk halka hâkim olduğunu, hangi halka sinirlenirse, kan içicilerinin o halkı öldürüp, halka eziyet edip, hapse kapattığını anlatır. Sasık göl, Kara Kamış, Munduu ovaya, fakirlerin vatan bilip, yerleştiğini söyler. 'Halk için, bir kahraman yetişse aramızdan, Kaman'ı mağlup edip öldürse!' diyerek, halkın ve kendisinin beklentisini dile getirir. Uzak yolda onunla aynı fikirde olan Bolot adında bir kardeşi olduğunu söyler. Gençliğinde karşılaştığı bir Aksakal ona Baktı ile Bolot yiğitlerin el ele vererek, âleme nur gibi yayılıp, Kaman'ı, Masten'i ve bütün kan içicileri mahvedip, Altın dağ Şeker pınar insanın akıl hazinesini ele geçireceğini ve halkı yerleştireceğini söylemiştir. 'İki nur halkının bahtını açacaktır.' diyen, Aksakal'ın sözlerini Baktı'ya aktarır.

Bolot denen kardeşinin uzak yola kendisi ile zayıf düşmeden eşlik edebileceğine dair sözlerine heyecanlanıp, hiç durmadan yola çıkan Baktı, halkın perişan hâlini görüp, onlarla sohbet ederken sorduklarında halka hizmet için hiç düşünmeden canını feda etmeye hazır bir yiğittir.

Bolot'un Baktı ile amacı birdir. Kendi şahsî çıkarları için değil, halkın çıkarları için mücadele ederler. Amaçları, halkı özgürlüğe kavuşturup, onları Altın dağa yerleştirmektir. Her ikisi de birlikte mücadele verir. İki kahramanın, fakir, köle, işçi, kadın, erkek, eziyet gören bütün halkı, Kaman Dev ve soyundan kurtarıp devlerin annesi Masten'i boğarak, koruduğu Erkin geçidi ele geçirip, insanoğlundan hiç

kimsenin gidemediği Alın dağ Şeker pınara ulaşıp ve halkı hürriyetine kavuşturur.

Kaynakça:

Öyke, Ceyda, *Kırgızların Küçük Destanlarından Baktı Bolot*, İzmir, 2004, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BALA BEY

Zeynelâbidin Makas'ın tasnif etmiş olduğu bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Makas'ın bilim adamlığının yanında şairlik yönü de vardır. Şiirlerini, Telli Sazın Hevesiyle adlı kitapta bir araya getirmiştir. Söz konusu kitapta tasnif etmiş olduğu Bala Bey hikâyesinin metnine de yer vermiştir. Hikâye, manzum ve mensur yapıya sahip olup aşk konuludur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sürmeli Çukuru'nda Ejder Bey adlı varlıklı bir bey yaşamaktadır. Bu beyin Durna Hanım adında bir karısı vardır. Karısının hamile olduğunu öğrendiklerinde çok sevinirler ve bir an önce çocuklarının doğmasını beklemeye başlarlar.

Böylece aylar geçer ve Durna Hanım'ı bir gün doğum sancıları tutar. Ne var ki bu çok zor bir doğum olur. Çocuk nihayet dünyaya geldiğinde herkes Ejder Bey'den hediye almak için onun yanına gider. Durna Hanım'ın başında, bir tek yaşlı bir kadın kalmıştır. O da gitmek ister, lâkin anne ve çocuğu tek başlarına öylece bırakmaya gönlü razı olmaz. Durna Hanım, bir erkek çocuk doğurur. Yaşlı kadın, çocuğun göbek bağını kesmek için bir şeyler aramaya başlar. Duvarda asılı olan kılıca gözü ilişir. Kılıcı kınından çıkarmaya uğraştığı sırada Ejder Bey odaya gelir. Kendi hançeriyle oğlunun göbek bağını keser, yaşlı kadında bağlar. Çocuk sakinleşir lâkin annesinden hiç ses çıkmamaktadır. Ayılmasını beklerler ama ayılmaz. Ejder Bey elini sinesine koyduğunda Durna Hanım'ın buz gibi olduğunu görür, ölmüştür. Oradan geçmek olan Âşık Esed, Durna Hanım'ın ölmüş olduğunu söyler.

Ejder Bey, oğluna bir sütanası bulmak ister. Bunu yaşlı kadına söyler ve oda hemen tanıdığı yeni doğum yapmış bir kadının yanına gelir. Ejder Bey'in çocuğuna sütanne olup olmayacağını sorar. Ama

kadın kız çocuk doğurduğunu bahane ederek sütanne olmayı kabul etmez. Yaşlı kadını, çobanlarının yanına gönderir. Çobanın karısı da yeni doğum yapmıştır. Nihayetinde çobanın karısı sütanneliği kabul eder.

Ejder Bey, Âşık Esed'e hep yanında kalmasını teklif eder. Âşık Esed bunu kabul eder ve Ejder Bey'in yanında yaşamaya başlar.

Günler böylece geçerken Âşık Esed, Ejder Bey'e çocuğa ad koyulması gerektiğini söyler ve adının Bala Bey olmasını ister. Ejder Bey bunu kabul eder. Çocuğun adını Bala Bey koyarlar.

Bala Bey, 7 yaşına geldiğinde mektebe verilir. Günlerden bir gün arkadaşlarıyla oynarken ayak bileğini incitir. Aksaya kasaya eve dönerken okuldan da tanıdığı olan Süsen adlı bir kız ona yardım etmek için yanına gelir. Beraber eve kadar giderler.

Oğlunun bu hâlini gören Ejder Bey hemen bir sınıkçı getirir. Çok ağrı çeken Bala Bey, gecenin geç vakitlerinde ancak uykuya dalabilir. Bu esnada bir rüya görmeye başlar. Rüyasında kayalık bir yerde kalmıştır. Süsen ona doğru gelmek istemekte, ama bazı yaratıklar yüzünden bunu yapamamaktadır. Tam bu esnada nurani bir aksakallı dede gelir ve Süsen'i Bala Bey'in yanına ulaştırır. Bala Bey tam Dede'ye teşekkür etmek isterken uykusundan uyanır.

Bala Bey, rüyasını başucunda bekleyen Âşık Esed'e anlatır. Bu arada Ejder Bey yanlarına gelir. Âşık Esed, Ejder Bey'e 12 yıldır okula giden Bala Bey'i okuldan almanın vaktinin geldiğini söyler ve onun Süsen'e âşık olduğunu da ilave eder.

Bu duruma Ejder Bey her ne kadar sevinse de içten içe üzülmüştür. Zira Süsen'in babası Hacı Sallah, kara keşiş gibi bir adamdır. Bir gün Şam'da kalır bir gün Halep'te. Bundan dolayı, oğlundan uzak kalabileceğini düşünmeye başlar. Ama gene de haram ayların sonunda kızı istemeye gideceklerini söyler.

Süsen ise gerçektende güzelliği dillere destan olmuş bir kızdır. Sayısız talibi olmasına rağmen o da Bala Bey'i sevmektedir. Bala Bey artık okula gitmemektedir. Bir gün Âşık Esed ile bahçede dolaşırlarken bir ağacın altına otururlar. Âşık Esed saz çalıp söylerken Bala Bey'i bir uyku basar ve oracıkta uyumaya başlar.

Bala Bey, rüyasında gene aksakallı dedeyi görür. Dede, sağ elini koluna 3 kere vurduktan sonra; "Oğul Kâmil ustadan sazını al. Bundan böyle senin sazın ve sözün meşhur olacak." der. Bala Bey, Dede'ye kim olduğunu sorar, ama bu soruya bir cevap alamaz. Dede kendisini nurani bir koca baba, derviş olarak tanıtır. Bala Bey'e hatırından Allah'ı çıkarmamasını tembih eder. Bala Bey uyanır.

Uyanır uyanmaz, Kâmil Usta'nın yanına gitmek ister. Oraya vardıklarında Kâmil Usta, Âşık Esed'ın namını daha önce duyduğu ve onu dinlemek istediği için elindeki sazı vermesi karşılığında Bala Bey ve Âşık Esed'in karşılıklı saz çalmalarını ister. Âşık Esed'in henüz Bala Bey'in saz çalma kabiliyetinin olmadığını söylemesi üzerine Bala Bey, artık eski Bala Bey olmadığını saz çalabileceğini söyler. Kâmil Usta, sazı Bala Bey'e verir. Bu sazın basit bir saz olmadığı her hâlinden bellidir. Bala Bey de bunu fark eder. Önce Âşık Esed, ardından da Bala Bey sazını çalar. Âşık Esed, Bala Bey'in usta bir âşık gibi saz çalması görür, hayrete düşer. Bunun üzerine Bala Bey, rüyasında başından geçenleri anlatır. Kâmil Usta da sazı Bala Bey'e hediye eder.

Bala Bey ve Âşık Esed dükkândan çıktıkları sırada, Süsen ve birkaç arkadaşı mektepten eve dönmektedir. Onları gören Bala Bey dayanamaz ve Âşık Esed'ın uyarılarına rağmen sokak ortasında saz çalmaya, sevdasını Süsen'e anlatmaya başlar. Bu hadise Süsen'in babasının kulağına kadar gider. Hacı Sallah, çok aksi bir adamdır bu olaya çok sinirlenmiştir.

Ejder Bey oğlunun ve Âşık Esed'in gelmesini bekler. Geldiklerinde oğlunun saz çalma ve söz söylemedeki yeteneğini öğrenir ve hayretler içinde kalır.

Kızı istemeye karar verir ve bir gün Süsen'e dünür giderler. Hacı Sallah'ın, kızını vermeye gönlü yoktur. Lafı dolaştırmaya, işi zora koşmaya başlar. Bunu fark eden Ejder Bey, Hacı Sallah'a bir ay mühlet verir. "Sürenin sonunda ya kızı verirsin ya da buralardan çeker gidersin." der. Hacı Sallah, dünürcüleri uğurladıktan sonra karısını çağırır ve hemen hazırlıklara başlamasını, yakında buradan gideceklerini söyler.

Bundan sonra Bala Bey, günlerinin çoğunu bahçede geçirir. Süsen'i ise Hacı Sallah dışarıya çıkmasına izin vermemektedir. Bir fırsatını

bulan Süsen, Bala Bey'in yanına gelir. İki sevgili bahçede buluşurlar. Süsen, Bala Bey'e buradan gideceklerini söyler.

Süsen, annesinden nereye gideceklerini öğrenir. Bunu, bir kâğıda yazıp kâğıdı arkadaşı Nazlı'yla Bala Bey'e gönderir.

Hacı Sallah, bir gece yükünü yükleyip Nahcivan'a doğru yola koyulur. Bu haberi alan Bala Bey'in dünyası kararır. Babasına haber vermeden Âşık Esed ile o da yollara düşer.

Âşık Esed ile Bala Bey yolda Araz nehrini geçer ve Eleyez Dağı'nın yanına kadar gelirler. Burada haramiler ile karşılaşırlar. Nice sözlerden sonra Haramibaşı Bala Bey'i salmaya ikna olur. Lâkin oğlunun düğünü için Âşık Esed'i yanına alıkor ve Bala Bey'e geri dönmesi için bir ay mühlet verir.

Bala Bey, Nahcivan'a ulaşınca bir hana yerleşir. Burada hancı ile dost olur. Hancı, Hacı Sallah'ı tanımaktadır. Hacı Sallah'ın evine varırlar. Hacı Sallah o sırada Süsen'i de yanına alıp kervan olarak İran taraflarına gitmiştir. Bala Bey, hancı ile helalleşip İran taraflarına doğru yola koyulur.

Hacı Sallah, Tebriz şehrine ulaştığında işlerini halleder ve kendisi gibi tacir ve dostu olan Bilal'in evine gider. Bu tacirin oğlu ile Süsen'i evlendirmeyi düşünür. Bunu dostuna anlattığında dostu çok mutlu olur, zira oğlu, aslında kimsenin kızını vermeyi istemeyeceği bir kişidir. Tacir, oğlu Calal'i Nahcivan'a Süsen'i almaya göndermek üzereyken Hacı Sallah, Süsen'in yanlarında olduğunu söyler. Süsen erkek kılığında babasının yanında şehir şehir dolaşmaktadır. Buraya da beraber gelmişlerdir. Kızı gören tacir Bilal çok mutlu olur.

Hacı Sallah ile Bilal anlaştıktan sonra, düğün gününü belirlemeye çalışırlar. Bunu sonra konuşmak üzere ayrılırlar. Hacı Sallah, kaldıkları hana döner. Süsen de burada kalmaktadır. Gece babasının yanına gelen Süsen, vakit kazanmak için düğünlerine annesinin de katılmasını ister. Bu isteğini makul bulan Hacı Sallah, bir haberci gönderip karısını Tebriz'e çağırmayı düşünür. Haberci olarak Calal gidecektir. Calal atlarını hazırlar ve yola koyulur.

Bütün bunlar olurken Bala Bey de yoluna devam eder. Araz'ı geçer İran ülkesinde Culfa şehrine ulaşır. Buradan Hoy'a ve Merend'e kadar gelir. Artık Tebriz'e yaklaşmıştır. Yolda Calal ile karşılaşır. Biraz

konuştuktan sonra ikisinin de sevdiğinin adının Süsen olduğunun ortaya çıkması üzerine Calal, atından inip Bala Bey'in sazını parçalar. Bala Bey, aklını kullanarak Calal'ı kandırmayı başarır. Artık Süsen'in nerde olduğunu da öğrenmiştir.

Bala Bey, yoluna devam eder. Tebriz'e ulaşmadan iki kişiyle rastlar ve onlarla dost olur. Bunlardan birinin Tebriz'de hancı bir dostu vardır. Bu kişi Bala Bey'e onun yanına gitmesini tembih eder. Tebriz'e gelen Bala Bey, burada hemen kendisine bir saz alır. Handa sazını yanına gitmesini tembih eder. Sonunda Bala Bey Tebriz'e ulaşır. Hancı Ağayar'ı bulur ve hanında kalmaya başlar. Bu han, Süsen'in de kaldığı handır.

Tebriz'e gelen Bala Bey, kendisine bir saz alır. Handa sazını çalarken Hacı Sallah'ın nökerleri sazın sesini duyarlar ve onu zevkle dinlerler. Bala Bey, saz çalarken Süsen hana gelir. Erkek kılığındadır ve herkes onu Hacı Sallah'ın oğlu Nihani olarak tanımaktadır. Bala Bey de tanıyamaz. Süsen, bu âşığın Bala Bey olmasından şüphelenir. Uzun yolculuk Bala Bey'i çok yıpratmış, çehresini değiştirmiştir. Süsen, bu kişinin Bala Bey olduğuna biraz konuştuktan sonra emin olur.

Gece olup da herkes odasına çekildikten sonra Süsen, Bala Bey'in odasına gelir, kendini tanıtır. Bala Bey sevinçten olduğu yere düşüp bayılır. Süsen ona şiirler söyleyerek ayılmasını sağlar. Çünkü o da bade içmiştir.

İki âşık 3 gün boyunca bu şekilde buluşarak hasret giderirler. Lâkin Hacı Sallah'ın adamlarından birisi durumdan şüphelenir. Bir gün kapı aralığından Süsen ve Bala Bey'i görür. Nihani'nin böyle güzel bir kız olması onu çok şaşırtır. Bu fırsattan yararlanıp zengin olmanın hayallerini kurmaya başlar. Olanları Hacı Sallah'a anlatırsa ondan yüklüce mal koparabileceğini düşünür.

Bu sırada Âşık Esed, hâlâ Haramibaşı'nın elinde esir durumdadır. Verilen süre de dolmuştur. Haramibaşı'nın huzuruna çıkar ve artık sürenin dolduğunu ve kendisini öldürmeleri gerektiğini söyler. Lâkin Haramibaşı, henüz oğlunun düğününü yapmamıştır. Onu öldürmeyi düğüne kadar ertelediğini söyler. Bu düğünün âşığı Âşık Esed olacaktır.

Ejder Bey ise, her tarafta oğlunu aramaktadır. Haramibaşı onu da oğlunun düğününe davet eder. Kızının üç gündür Bilal tacirin evine gelmemesi Hacı Sallah'ı şüphelendirir. Ne olduğunu öğrenmek

için kızının kaldığı hana gelir. Bu esnada meseleden haberi olan nöker, Hacı Sallah'ın yanına gelir ve eğer 50 deveyi kendisine vermezse kızının namussuzluğunu bütün Tebriz'e yayacağını söyler. Develeri vermeyi kabul eden Sallah'a meselenin bütün özünü anlatır. Sallah, bu âşığın kim olduğunu merak eder. Gizli bir yerden akşam saz çalan âşığı gözetler ve onun Bala Bey olduğunu anlar. Aynı nökere yine para vaadinde bulunarak Bala Bey'i önce buradan kaçırmasını sonra da öldürmesini ister. Kızını da Tacir Bilal'ın evine getirir. Süsen'in aslında olan bitenden haberi yoktur.

Nöker, Bala Bey'i öldüreceği sırada onlarla beraber olan nökerin arkadaşı ona engel olur. "Sen bunun üstünden çok para kazandın, biraz da ben kazanayım." der ve onu köle olarak satmak üzere götürür. Köle pazarında Bala Bey'i Terlan Hanım adında bir kadın satın alır. Bu kadın Erdebil'in saygı duyulan şeyhlerinden birinin kızıdır. Çeşitli sebeplerden dolayı sevdiğine kavuşamamıştır. Yaşadığı yerden ayrılıp Tebriz'e gelmiş ve bir bağ satın almıştır. 15 yıldır bu şehirde yaşamaktadır. Bala Bey, başından geçenleri birer birer Terlan Hanım'a anlatır. Bala Bey'in bu hâline çok üzülen Terlan Hanım, onunla beraber ağlamaya başlar.

Tüm bunlar olurken, Haramibaşı'nın oğlunun düğünü de yapılmaya başlanır. Ejder Bey, düğüne geldiğinde Âşık Esed'i görür. Haramibaşı'na onun kendi âşığı olduğunu söyler. Bunun üzerine meseleyi anlayan Haramibaşı, hemen İran tarafına adamlarından 10 tanesini gönderir. Onlardan Bala Bey'i bulmalarını ister.

Haramibaşının adamları yolda bir kadın ve bir adama rastlar. Bunlar yavaş yavaş ilerlemektedirler. Destebaşı onlara kim olduklarını sorar. Bunlar Calal ve kaynanasıdır, Tebriz'e düğüne gittiklerini söylerler. Bunun üzerine haramiler ile yol yoldaşı olurlar ve Tebriz yolunu beraber aşmaya başlarlar.

Terlan Hanım ise sevenleri kavuşturmak için bir yol bulmaya çalışmaktadır. Bir gün Bilal'i yanına çağırttırır. Artık bağı satmak istediğini söyler. Bilal, buna çok sevinir. Bağı alıp gelinine hediye edecektir. Lakin Terlan Hanım; "Önce gelinin gelsin görsün, belki beğenmez!" diyerek Süsen'i bağa göndermesi için Bilal'i ikna eder.

Bu esnada Terlan Hanım, Bala Bey'i, "Bağın bir kenarında 3 at var. Onların yanında beni bekle." diyerek gönderir. Bala Bey atların yanında beklerken Süsen yanındaki diğer kızlarla bağa gelir. Bağın

methini çok kereler duyan Süsen, öncelikle bağı gezmek ister. Bunlar böyle bağı gezerken Bala Bey'in ve atların yanına kadar gelirler. Bala Bey ve Terlan Hanım, Süsen'in yanındaki kızların ellerini kollarını bağlar ve atlara bindikleri gibi şehirden uzaklaşmaya başlarlar.

Durumu anlayan Sallah ve Bilal de atlanıp yollara düşer.

Süsen, Bala ve Terlan Hanım yolda haramiler ve Calal ile karşılaşırlar. Calal, Bala Bey'in üzerine yürümek ister, ama haramiler söze girer ve buna mâni olurlar. Bala Bey'in aradıkları kişi olduğunu anlamaları uzun sürmez. Bunun üzerine hep beraber Haramibaşı'nın yanına doğru yola koyulurlar.

Bir vakit sonra Bilal, Sallah ve adamları, neredeyse Bala Bey'in kafilesine yetişirler. Bunu gören destebaşı da atları hızlandırır. En sonunda hepsi Haramibaşı'nın hüküm sürdüğü dağlara kadar gelirler.

Bala Bey ve babası, birbirlerini görür görmez sarılıp hasret giderirler. Biraz geride de Sallah ve Bilal'in adamları haramiler ile karşılaşır. Onlarda hemen Haramibaşının huzuruna çıkartılırlar. Olan biteni anlatırlar. Haramibaşı, bu işin artık tatlıya bağlanmasını ister. Sallah'da can korkusundan dolayı kızını Bala Bey'e vermeye ikna olur. Bilal'e de Terlan Hanım bağını bağışladığını söyler. O da bunun üstüne kızı almaktan vazgeçer.

Haramibaşı, Terlan Hanım'la Ejder Bey'in evlenmesinin doğru olacağını söyler. Lâkin Terlan Hanım'ın bir Haramibaşı'nın sözü ile hareket edemeyeceğini söylemesi üzerine Haramibaşı artık eşkıyalığa son vereceğini belirtir.

Bala Bey ve yanındakiler, Sürmeli Çukuru'na dönerler. Burada büyük bir düğün yapılır. Murat alıp murat verirler.

Kaynakça:

Zeynelâbidin Makas, *Dertli Sazın Hevesiyle,* Amasya, 1995, 30-130.

BALA MEHMET

Doğu Anadolu'da anlatılan kısa maceraların konu edildiği hikâyelerindendir. Şeref Taşlıova'dan derlenen ve Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan tarafından yayımlanmış olan Âşık Şeref

Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta yayımlanmıştır. Taşlıova, bu serencamı 1960'lı yıllarda Âşık Abbas'tan öğrenmiş, yıllarca köy düğünlerinde anlatmıştır. Hikâye 16 Ocak 2001 günü derlenmiştir.

Türk Dil Kurumu yayınları arasında 2008 yılında çıkmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Kafkasya'da Mehmet Ağa isminde bir adam vardır. Bu adam çok zengin ve cömert birisidir.

Günün birinde Mehmet Ağa'nın memleketine kıtlık gelir ve kıtlık sene sürer. Hayvanlar yemsiz, susuz kalır. Üstelik bir de hayvanlara bir de hastalık musallat olur. Mehmet Ağa'nın ne kadar hayvanı varsa ölür.

Mehmet Ağa'ya düşman olanlar, onu çekemeyenler de Mehmet Ağa ile alay etmeye başlarlar. Mehmet Ağa'nın bir de Nazlı adında karısı vardır. Mehmet Ağa karısı Nazlı ile konuşup, bulundukları şehirden göçmeye karar verirler. Bunlar, yükte hafif, pahada ağır eşyalarını toplayıp bir ata yüklerler. Mehmet Ağa bir kahve tiryakisidir. Cezvesi ile fincanını da yanına alır.

Bunlar yola koyulurlar. Bir zaman giderler. Karşılarına bir kasaba çıkar. Burada Reşit Ağa adında biri ile tanışırlar. Reşit Ağa, Geçmişte kendilerine büyük iyilikleri dokunmuş olan Mehmet Ağa'yı tanır. Reşit Ağa ve kardeşleri, Mehmet Ağa'yı alıp evlerine götürürler ve onu 40 gün misafir ederler.

Mehmet Ağa 40 gün sonra onları daha fazla bıktırmak istemez ve izin ister. Reşit Ağa onların gitmesine izin vermez ve onları kasabanın kenarına yaptırdığı evlerden birine yerleştirmek ister. Tüm ihtiyaçlarını da kendi evinden gördüreceğini söyler. Karısı kesinlikle istemese de Mehmet Ağa bunu kabul eder. Reşit Ağa'nın yaptırdığı eve taşınırlar. Aradan biraz zaman geçer ve Mehmet Ağa, orada daha fazla duramaz ve o kasabadan ayrılır.

Mehmet Ağa ve hanımı Nazlı oradan başka bir köye giderler. O köyde onları tanıyan bilen yoktur. Mehmet Ağa'nın adı boyu kısa olduğu için o köyde adı Bala Mehmet olur. Bala Mehmet, yaşlı olduğu için pek bir iş yapamaz. Akşama kadar köyün danasını otlatır. Köylülerin verdikleri eski bir evde yaşarlar.

Bir gün Bala Mehmet, danasını subaşında otlatırken bir atlı gelir. Atlı Bala Mehmet'e selâm verir. Bu, Mehmet Ağa'nın eski çobanlarından Hüseyin'in oğludur. Delikanlı ona; "Bala Mehmet" diye hitap eder. Onun bu hitabına Bala Mehmet çok içerler. Atlıdan, evine gidip karısı Nazlı'ya köydeki herkesi akşama evine toplamasını söylemesini ister.

Akşam olunca Bala Mehmet danaları yerlerine dağıtıp evine gelir. Bakar ki herkes evde toplanmış. Çoban Hüseyin'in oğlu da Bala Mehmet'in ne söyleyeceğini merak edip orada bekler. Ayaklarını uzatıp oturur. Ne gelene ne geçene yol verir.

Bala Mehmet karısından sazını ister. Karısına söyleyeceklerini de yazmasını söyler. Karısı sazı getirir. Bala Mehmet başlar söylemeye. Burada alnında öyle yazıldığı için zenginlikten fakirliğe düştüğünü anlatır. Misafirler dağılıp evlerine gider.

Denir ki; bu olaydan sonra Bala Mehmet, bu derde tahammül edemez. Birkaç gün sonra da ölür.

Kaynakça:

Fikret Türkmen-Mete Taşlıova-Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara, 2008, s. 533-538.

BALBAY

Kırgız destanıdır. Büyük bir kahraman olmasına rağmen, Sovyet ideolojisinin yasaklamaları sebebiyle unutulmuştur. Başkalarının mal varlıklarında gözü olmayan bir Kırgız kahramanıdır.

K. Malikov'un anlattığı destan, 1937'de Arap harfleriyle yayımlanmıştır. El Yazmalar Enstitüsünde birkaç tane Balbay anlatması vardır.

Balbay, savaşmayı iyi bilen barışsever biridir. Bencil ve ukala değildir. Boş laflar etmez. Her sözü tüyleri ürpertir. Vatansever biridir. Isık-Göl'ü almaya kalkan Ruslara direnir ve Isık-Göl'ü onlara vermez. Bu yüzden, Ruslarla iyi geçinmek isteyen Kırgız yöneticileri ile de arası açılmıştır.

Balbay destanın özeti şöyledir:

Kırgızstan'ın en güzel bölgesi olan Isık-Göl'de Balbay adında bir çocuk dünyaya gelir. Doğduğunda bir eline kan vardır. Annesi hamile

iken, aslanın, kurdun etine aş erme olmuştur. Kurdun kalbini yedikten sonra ancak isteği kesilir Çok geçmeden bütün vücudu kıllanır. Annesi Balbay'ı zehirli bir bitkinin damarını içirerek büyütür ve onu zehire karşı korur. Balbay çok yaramaz bir çocuk olur. Bütün köyün çocukları ondan korkarlar.

Gel zaman, git zaman Balbay büyüyüp delikanlı olur. Anne babası da oldukça yaşlanır. Babası günlerden bir gün Balbay'ı karşısına alıp; "Oğlum! Bugüne kadar yemediğini yedirdik giymediğini giydirdik sana iyi baktık. Bundan böyle sen de çalışıp bize bak artık." der.

Bunun üzerine Balbay beyaz kalpağını başına giyip yola koyulur.

O dönemde Ruslar Isık-Gölü ele geçirmek ister. Ancak karşılarında Balbay'ı bulurlar. Balbay onlara gerekli karşılığı verir. Bunu duyan Rus kralı, Kırgız hanı Borombay'a; "Eğer Balbay adlı bir çocuğunuzu cezalandırmazsanız, biz öldüreceğiz." diye mektup gönderir. Borombay büyük bir toplantı düzenler. Beyler toplanırlar. Balbay toplantıya geç gelir. Beyler, Balbay'ı sakinleştirmek isterler. Balbay, Borombay'a; "Ben yerimi nasıl Ruslara veririm." der, toplantıyı terk eder.

Halk, kahraman Balbay'ı çok sevmektedir. Oğlu Baykaşka da kendisi yiğit gibidir. Balbay onu devenin üstündeki saksağanı vuracak derecede iyi bir atıcı olarak yetiştirmiştir.

Rus kralına söz veren Kırgız beyi Balbay'ı yakalamak için ardından kuvvet gönderir. Tekes'e göçen ve silahsız, yardımsız, hasta Balbay'ı Teltoru, Rus ordusunun yardımıyla yakalar. Balbay'ı suçlayıp, hapsederler. Balbay, zindanda başından geçenleri türkülerle dile getirir. Ruslar Balbay'ın yiyeceklerine zehir katarlar. Balbay'ın vücudu zehire dayanıklı olduğu için bir müddet zehir buna etki etmez. Ancak zamanla zayıf düşer, ölecek hale gelir. Onu tüccar Derkembay'ın evine getirirler. Balbay bu evde vefat eder.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Coloy Han, Taylak Batır, Balbay, Osmon,* El Adabiyatı Serisi, C. 15, Bişkek, 2002.

Kırgız Respuplikasının Uluttuk İlimler Akedemiyası, *Kırgız Adabiyatının Tarıhı,* C. 3, Bişkek 2002, s. 667-672

BALBÖYREK

Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Yaygın olarak anlatılan Beyböyrek hikâyesi ile büyük oranda benzerlik gösterir (Bkz. *ALPAMIŞ, BEYBÖYREK*).

Osmaniye'nin Düziçi ilçesinin Çitli köyünden olan Karayiğit Osman'ın anlattığı hikâye metnini, Bekir İşlek, 2012 yılında yayımlamıştır. Karayiğit Osman 1950 doğumludur. Hikâye repertuarı çok geniştir. Bunlardan *Balböyrek, Ahmet Bey ve Güheri, Ali Paşa, Âşık Garip, Deli Boran, Gündeşlioğlu, Güzel Ahmet, Han Mahmut, Hurşit, Öksüz Ali…* gibi hikâyeler derlenip yayımlanmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Kimi yerlerinde gerçek olmayan sahneler karşımıza çıkar. Çile, sabır ve mücadele ön planda yer alır. Balböyrek iki sevdiği kızla vuslata erer.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Antep, Urfa yörelerinde Oğuzeli'ne hükmeden bir bey vardır. Bu beyin çocuğu olmamaktadır. Çocuğunun olması için karı-koca Allah'a dua ederler. Bey, çocuklarının olacağını rüyasında görür. Nitekim günün birinde bir oğlu olur. Bey, çocuğun şerefine Kuranlar okutur, kurbanlar keser; düğün dernek yapar.

Çocuk, okul çağına kadar isimsiz olarak büyür. Bey, civardaki tüm din adamını ve âlimleri toplar. Oraya gelen yaşlı bir misafir eliyle çocuğun göğsünü açıp göğsünde böbrek büyüklüğünde olan beni öperek, "Oğlum bal gibiymişsin." der ve bayılır. Çocuğun ismi o günden sonra "Balböyrek" kalır.

Çocuk, okuluna devam ederken bir gün okuldan dönüşte bir hanım teyze çocuğun önüne geçer ve ona; "Sen dünyalar güzeli bir çocuksun, inşallah kendine uygun bir eş seçersin." diyerek dua eder.

Balböyrek, 8-10 yaşlarına geldiğinde beyin de ikinci çocuk hevesi tutar. Hanımından "Tek çiçekle yaz gelmez." diyerek, ikinci eşi almak için izin ister. Beyin eşi gönüllü gönülsüz buna razı olur.

İkinci eş gelince beyin huzuru kaçar. Bey, kadınların evini ayırmaya karar verir. Bunun üzerine beyin ikinci hanımı Balböyrek'i de yanına almak şartıyla evi ayırmaya razı olur. Bey ilk hanımını bir şekilde razı eder ve Balböyrek analığının yanında kalmaya başlar.

Beyin ikinci hanımı başvezir ile düşüp kalkmaya başlar. Balböyrek, bunun farkına varınca analığını uyarır. Suçunun ortaya çıkmasını istemeyen analık ve analığının dostu, oğlanı zehirlemeye karar verirler.

Balböyrek'in bir atı vardır. Bu at Balböyrek doğduğunda tay olarak alınmıştır. Atın rengi benek benek olduğu için Benliboz ismi konmuştur. Balböyrek, okuldan her gelişinde ahıra inip atına kendi elleriyle bakmaktadır. O gün de yine atının yanına uğradığı vakit atını huzursuz görür.

Ahırdan gelen bir ses, onu analığının tuzağına karşı uyarır. Bunun üzerine Balböyrek analığının önüne koyduğu yemeği, kendisine ahırda söylendiği şekilde kediye verir. Zehirli yemeği yiyen kedi oracıkta ölür. Balböyrek de kedinin öldüğünü görünce yemeği yemekten vazgeçer.

İkinci gün olduğunda yine kadının dostu gelir. Çocuğu ortadan kaldırmak için başka bir usul düşünürler. Bu sefer de zehirli giyecek giydirmeyi planlarlar. Balböyrek, yine Benliboz'un yanına uğrar. Benliboz, Balböyrek'i kendisine hazırlanan tuzaktan haberdar eder. Balböyrek, analığının diktirdiği zehirli gömleği hizmetçiye giydirir. Gömleği giyen hizmetçi de oracıkta ölür. Oğlan analığından iyice şüphelenmeye başlar. Balböyrek, hastalanır ve yataklara düşer. O zamanın ne kadar doktoru, hekimi varsa onun hastalığına çare bulmazlar.

Balböyrek, bir gün babasına Benliboz'a binmeyi ve onunla yarışa çıkmayı çok arzu ettiğini söyler. Babası oğlunun rahatsızlığı dolayısıyla pek razı olmasa da onun isteğini geri çeviremez. Diğer at sahipleri ile anlaşır ve yarışı oğlunun yenmesi için onlara para verir.

Beyler arasında at yarışı olduğunu duyan yarış alanına gelir. Yarış alanına gelenler arasında analığı ve analığının dostu da vardır. Balböyrek yarışın birinci turunda kimseye bir şey yapmaz, ikinci turunda da kimseye bir şey yapmaz. Üçüncü tura geldiğinde ise analığını ve analığının dostunu beklenmedik bir şekilde öldürüp ortadan kaybolur.

Bey, bu işe hiddetlenir ve oğlunun bulunup öldürülmesi için emir verir. Oğlan o yöreden kaçarak izini kaybettirmiştir. Oğlan, esasında hayatında babasının şehrinden başka yer görmemiştir, tecrübesiz ve cahildir. Akşama doğru bir köye varır. Allah'a dua eder ve Hızır'dan yardımı ister.

Balböyrek'in atı bir evin önünde durur. Burası, yaşlı bir kadına

aittir. Kadın bu bey oğlunu tek göz odasında misafir etmeye razı olur. Ona elinden gelen hizmeti eder. Oğlan da hiçbir şeyi olmayan bu yaşlı kadına heybesinden birkaç altın çıkarıp verir.

Oğlanın gelmiş olduğu bu şehir, "Akkavak" şehridir. Buradakiler, halk, Balböyrek'in kim olduğunu merak ederler. Oğlan, pek bilgi vermez ve kaldığı yeri söyler. Köyün gençleri sevdiği kızları ellerinden alabilir korkusuyla oğlanı öldürmeye karar verirler.

Balböyrek, gençlerle birlikte gezerken bir davul sesi işitir. Akkavak beyinin kızının evlenmesi duyurulmaktadır. İlana göre 40 gün içinde meydandaki 40 taştan birincisine oturan delikanlı, bey kızı ile yaptığı güreşi kazanırsa hem kızın hem de beyin sahip olduğu sarayın sahibi olacaktır. Zira beyin yalnızca bir kız evladı vardır.

Balböyrek, gidip bu taşa oturur. Balböyrek'e kisbet giydirip kızın karşısına getirirler. Balböyrek ile kız güreşirler, ancak birbirlerine üstün gelemezler. Kız ile tekrar güreşe başlayan Balböyrek, kızın göğsünden tutunca, kız yere düşer. Hakemler ve halk, kızın yenildiğini kabul eder. Akkavak beyinin kızı ile evlenir ve bütün malın mülkün sahibi olur.

Balböyrek, elde ettiklerine rağmen mutsuzdur. Bir bey oğlu olduğu için, kızın malına ve servetine konmayı kendisine yediremez. Yola çıkmaya karar verir. Bunun üzerine oğlanı göndermek istemeyen kız, ona bulundukları yerden 5 fersahlık bir mesafeye gidip, oradan Akkavak'a kadar yarış yapmayı teklif eder. Oradan Akkavak'a ilk kim dönerse, yarışı kazanacaktır. Böylece yarışı kız kazanırsa Akkavak'ta kalacaklar, oğlan kazanırsa kız onunla birlikte Balböyrek'in memleketine gidecektir.

Kız, Balböyrek'e üstün gelmek için ona şarap içirir. Ancak yapılan yarışta atı Benliboz sayesinde Balböyrek üstün gelir. Kız ile helalleşip memleketine döner. Döndüğünde, babasının üzüntüden ölmüş olduğunu öğrenir. Annesi ise hayattadır. Balböyrek'e beylik hakkını verirler. Balböyrek, bey düğünlerine yakışır şekilde 40 davul, 40 zurna kurdurur. Geleneğe göre, 40 günlük bu düğünün sonrasında yapılan nikâh yemeğinin av etinden olması şarttır. Bey, adamlar gönderse de av etini getiren çıkmayınca kendisi de ava katılmaya karar verir. Düğün de bu sırada devam etmektedir.

Balböyrek'in karşısına bir ceylan çıkar. Balböyrek ve beraberindekiler bu ceylanı yakalamaya çalışırken bir eğlence yerine varırlar. Bu eğlence

yerini bir kral 40 günlük, aylık veya haftalık olarak yaptırmıştır. Kralın bir de nöbetçileri vardır. Bunlar Balböyrek ve beraberindeki 40 atlıyı pınarın başında dinlenir görünce telaşa kapılırlar. Kral bu atlıların Türk olduğunu tahmin eder ve yakalanmaları için emir verir. Bir anda 500 kişi, bey ve beraberindekilerin etrafını kuşatır. Balböyrek ve atlıları yakalanır, ancak Balböyrek'in atı Benliboz kaçar. Bey ve beraberindekiler zindana atılır.

Bu sırada Oğuz iline haber tez ulaşır ve Balböyrek ve adamlarının idam edildiği haberi yayılır. Balböyrek'in annesi biricik oğlunu kaybetmenin acısıyla kör olur.

Oğuz beyinin kardeşi Kel Vezir'in bir oğlu vardır. Balböyrek'in getirdiği Akkavak kızı ise töre gereği bu oğlana kalmaktadır. Kıza rızası olup olmadığı sorulunca yedi yıl yas tutacağını, ancak 7 yılın sonunda bu oğlanla evlenebileceğini zorlarlarsa intihar edeceğini söyler. Oğlan 7 yıl beklemeye razı olur.

Balböyrek'in yılda bir kez dışarı çıkıp temiz hava alıp saç sakal tıraşı olmaktadır.

Yine bir gün tıraş olduğu sırada bezirgânların katırlarının çan seslerini duyar. Bezirgânların Oğuz ilinden geldiğini düşünür. Tıraş olmayı bırakıp, bezirgâna türkü söylemeye başlar ve nişanlısını sorar. Bezirgânbaşı bu türküyü Balböyrek'in söylediğini anlayınca ona Akkavak Kızı'nın hâlâ kız olduğunu söyler. Ancak bezirgân Oğuz ilinden çıkalı 40 gün olmuş ve bu bezirgânın çıktığı gün Akkavak Kızı'nın da düğün bayrağı asılmıştır. Yani düğün 40 gün önce başlamıştır.

Bezirgân ile Balböyrek arasında geçen türkülü soru-cevapları işiten kralın kızı Balböyrek'i makamına çağırtır. Bu kız Balböyrek'e dinini değiştirmesi şartıyla kendisiyle evlenebileceğini, böylece esaretten de kurtulabileceğini söyler. Balböyrek hiçbir Müslüman'ın evlenmek için dininden dönmediğini belirterek aynı teklifi kendisi kıza İslâmiyet'e geçmesi için yapar. Kız İslâmiyet'in sağlam bir din olduğuna kanaat ederek hem dinini değiştirmeyi hem de Balböyrek ile birlikte onun memleketine gitmeyi kabul eder. Kızın Balböyrek'i zindandan kurtarma teşebbüsü başarısız ve yarıda kalır, ama Balböyrek kız sayesinde kalenin dışına çıkabilir.

Balböyrek'in atı Benliboz, her gece bu kalenin etrafında

gecelemektedir. Ancak atın ağzı, tunçtan dizgin ile kapalı olduğundan beslenememiş dolayısıyla da zayıf düşmüştür. Benliboz, Balböyrek'e kendisinin ayağının altından bir avuç toprağı alıp Eûzü Besmele ile 3 İhlas okuyarak ağrıyan yerine sürmesini söyler. Böylece Balböyrek'i taşıyabilecek hale gelecektir. Balböyrek denileni yapar. Atına binip hızla oradan uzaklaşır.

Benliboz ile sınırı geçtikten sonra, Balböyrek'i taşıyamayacak hale gelince, Balböyrek'i üzerinden indirir. At, uzun süre ağzında tunç olduğu için zayıf düşmüştür. Balböyrek atın yayılabilmesi için onun ağzındaki tuncu çıkartarak serbest bırakır. Balböyrek ise memleketine vardığında Benliboz ile aynı anadan doğan Hudiye adlı taya binecektir.

Balböyrek yaya olarak giderken ikindi vakti bir çobana rastlar. Bu çobana elbiselerini değiştirmeyi teklif eder. Çoban elbisesiyle babasının mevkisine yaklaşırken koltuğunun altında tef çalan bir dervişe rastlar. Bu derviş Akkavak kızının düğününe gitmektedir. Balböyrek tefi bu dervişten 3-5 kuruşa satın alır. Bir pınar başında plan yaparken, kız kardeşi Zühre'ye rastlar. Evlilik çağına gelen bu kız pınarın başına su almaya gelir. Yanında Hudiye isimli tay da vardır.

Kız yabancı gördüğü pınarın başındaki bu adama bakmaktan ar ederken, Balböyrek'in avlara gittiğinde yanından ayırmadığı tazısı onu görüce birden canlanır ve neşelenir. Bunun üzerine köpeğin bu neşelenmesi zoruna gider ve "Benim kardeşimin nişanlısının kına akşamı sen ona mı seviniyorsun?" diyerek köpeği taşlamaya başlar. Bu sırada Balböyrek, türkü ile kız kardeşine kendisini tanıtmaya başlar ve ona göğsünün sağ tarafındaki böbrek büyüklüğündeki beni gösterir. Kız tam abisinin üstüne atlayacağı sırada ar edinerek onun başkası olma ihtimalini düşünür. Dedikodu olur diye de oradan uzaklaşır.

Kız eve gelip olanları Akkavak kızına anlatırken, derviş kılığındaki Balböyrek ise, oğlan evine gider. Çalgıcı lazım olur diyerek, oğlanı bir köşeye oturturlar.

Buradaki düğün töresine göre bir ağacın başucuna aykırı bir ağaç dikilir ucuna bayrak asılırdı. Bu bayrak düğün sonunda mutlaka okla vurulup düşürülmesi gerekir. Bayrağı, keskin nişancılar bile vuramayınca damat, emmioğlunun yani Balböyrek'in okunun ve yayının getirilmesini söyler. Damadın atışlarından hiçbiri isabet etmez. Derviş,

onun 3 ok atıp vuramamasına karışınca iyice sinirlenir. Balböyrek'e elindeki oku ve yayı vererek atmasını söyler. Balböyrek atınca birden isabet eder. Dervişe 3-5 kuruş bahşiş verirlerken, kız evinden haberci gelir. Bir çalgıcı derviş istenmektedir.

Kız evine gidip türkü söyleyip tef çalarken, oradakiler dervişin Balböyrek'e benzerliğinin farkına varırlar. Çalgı ve türkü devam ederken kendisiyle birlikte esir alınan arkadaşı İsmail'in anasının yas tutmak yerine halaya katılmasını Balböyrek yadırgar ve bunu türküsüyle anlatır. İsmail'in anası bu durumdan işkillense de çalgı devam etmektedir.

Oyuna, yine kaleye esir düşenlerden Mustafa'nın sevgilisi katılınca, Balböyrek ona da laf eder. Bu dervişin her şeyi bilmesi üzerine Akkavak kızı kendisine Balböyrek'ten söz eder düşüncesiyle meydana çıkmaya karar verir. Balböyrek'in acısı hâlâ içinde olduğundan 40 gündür eline kına vurdurmamıştır. Yasta olduğu için de yüzü peçelidir.

Kız dervişin Balböyrek olduğunu anlayınca boynuna atılır. Düğün dernek kurulmuşken Balböyrek, kız kardeşi Zühre'yi emmioğluna vermeyi teklif eder. Oğlan bu kızla evlenmeyi kabul eder.

Balböyrek ise, kalede hapis olanları kurtarmadan düğün etmeyecektir. Köydeki bütün boynuzlu hayvanları toplatır ve her hayvan başına ikişer tane mum aldırır. Sınır boylarına geldiklerinde keçilerin boynuzuna bu mumları yaktırınca kralın adamları, bu mumların ışığını askerin ışığı zannederek kalabalık bir ordunun geldiğini düşünüp krala haber verirler.

Balböyrek sabahleyin bir elçi göndererek kırk esirini serbest bırakılmasını, aksi takdirde sınırdaki yığınağının beklediğini bununla orayı yerle bir edeceğini söyler. Kral esirleri sayar. Bu esirlerden biri eksiktir. Balböyrek bu eksik yerine kralın kızını ister. Kızıyla birlikte 40'a tamamlanan esirler serbest bırakılır.

40 gün düğün çalınır. Balböyrek önce bu kralın kızıyla, ikinci olarak Akkavak kızıyla evlenir. Kralın kızı Müslüman olur.

Kaynakça:

İşlek, Bekir, *Çukurova Folkloru için Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak (Âşık Karayiğit Osman'ın Hikâye Repertuarı)*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 103-132.

BALTAKEY BATIR

Karakalpak kahramanlık destanıdır. Destan ilk olarak Özbek halkbilimcisi F. Sultanova tarafından derlenmiş1970 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır. Kalmuklar ile Zangarlar arasındaki mücadelenin anlatıldığı destanın konusu, X.-XVII. yüzyılda meydana gelen olaylarla ilgili olup, hürriyet mücadelesi yer alır. Halkını düşman zulmünden kurtaran kahramanlar olarak Baltakey, Bölekey, Farruh, Şuralay, Camhur karşımıza'dur.

S. Ahmedov ve S. Bahadırova, 1992'de Karakalpakistan'ın Nöküs şehrinde yayımlanan *Foklorlık Terminlerdin Kıskaşa Sözligi* (Folklor Terimlerinin Kısa Sözlüğü) adlı eserlerinde bu destandan söz etmişlerdir. Söz konusu çalışma daha sonra Ali Abbas Çınar tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Destan, S. Ahmedov ve S. Bahadırova tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Zangar ülkesinin padişahı Babahan Kalmuk Hanı Kirey Han'a vergi ödemez. Buna Zangar ülkesinin kahramanı Kirey Han, şiddetle kızar.

Baltakey, Kalmuklar'la kahramanca savaşır. Savaşta dostu Arıslanbek meydanı terk eder. Baltakey tek başına birçok Kalmuk ile günlerce savaşır, sonunda yaralanır. Gülnar adlı atı, onu düşmanın arasından alarak kurtarır. Baltakey'in hali Bölekey'e malûm olur. Bölekey, kızı Şuralay ile oğlu Farruh'u evde bırakıp Baltakey'e yardıma gider. Baltakey ölür. Bölekey, onun giysilerini giyer, düşmanla savaşır. Babahan askerleriyle ona yardıma koşar. Savaşta Bölekey ve Babahan ölür. Kirey Han, Zangar şehrini fetheder, halkı tutuklayarak alıp götürür. Tutukluların içinde Baltakey'in çocukları Şuralay ve Farruh vardır. Bunlar yolda Türkistan'a kaçarlar. Farruh daha sonra güç toplayarak Yemen'e gelir, Kirey Han ile savaşa tutuşur. Dostu Ağımbay'ın oğlu Camhur ile bir olup Kirey Han'ı yener, halkını tutsaklıktan kurtarır, Türkistan'a döner. Yolda, düşmanlan onu yakalar, işkence ederler, Şuralay bunu görür, erkek giysisi giyinir. Gülnar adlı ata binerek onu düşmandan kurtarır. Arkadan Camhur da gelir, birlikte düşmanları yok ederler. Camhur ile Şuralay evlenirler. Farruh; Türkistan, Zangar, Yemen'deki düşmanlarını yener, her yana hükmeder, buraların padişahı olur, rahat bir hayat sürer.

Kaynakça:

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 144-145.

Bahadırova, S.-S. Amhedov, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s. 126-127.

BAMSI BEYREK

(Bkz. *ALPAMIŞ*).

BANU CİHAN

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*).

BARAK

Karaçay-Malkar hikâyesidir. Halk onu destan olarak anlatır. Karaçay edebiyatının önde gelen yazarlarından Seyit Laypan 1987'de yayımladığı Bırmamıtnı Cırı adlı kitabında Barak'ın hikâyesine de yer vermiştir.

Barak'ın hikâyesini anlatan metin Türkiye'de ilk defa 2004 yılında Ufuk Tavkul tarafından yayımlanmıştır. Hikâye hacimli değildir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *Barak, Sılpagar sülalesinden Deboş'un oğludur. Fakir birisi olan Deboş, oğlunu Kabardey'de Abuklar adlı zengin bir sülaleye at çobanı olarak verir. Barak onların yanında 5 yıl çalışır, ancak Abuklar ona emeklerinin karşılığı olarak hiçbir ücret ödemezler. Bunun üzerine Barak, Abukların iki atını çalarak kaçırıp öldürür. Abukların Mahammet sabah kalktığında olanı biteni görür. Kendi kendine söylenerek bunu kendilerine yapanın yaman Barak olduğunu anlar. Bunun üzerine Barak'ı yakalayıp eline kelepçe takar ve Sibirya'ya sürgün eder. Annesi de gece gündüz arkasından ağlar. Bir daha Barak'tan haber alınamaz ve bu hadise Karaçaylar arasında günden güne yayılır.*

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dili Kurumu Yayınları, 2004, s. 383-389.

BARAK BATIR

Kazakların kahramanlık destanıdır. Destanın Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde birkaç yazma nüshası vardır. Bunlardan en hacimlisi 480 numaralı dosyada olup 2740 dizedir.

Türkiye'de yayımlanması ilk olarak 2007 yılında Oktay Selim Karaca tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu metin manzum olup 1452 dizedir.

Asıl konu Kazakların Kalmuklarla olan mücadelesi üzerine bina edilmiştir. 1993 yılında Karakalpakistan'ın Hoceli şehrinde tam nüsha olarak yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Kazak halkı Jongar Kalmuklarından anlatılmayacak kadar ağır darbeler yemişlerdir. Binlerce insan öldürülmüş, esir alınmış "Aktaban şubırındı" denilen faciaya maruz kalmışlardır. Bu olaydan sonra soylu sultanlar bölünüp, anlaşamazlar.

Büyük kaçıştan epey zaman sonra Kazakların yiğitleri ve beyleri birbirlerini anlaşmaya çağırır. Görüşmedan sonra Argın boyundan Janıbeg Batır, Tama boyundan Eset Batır, Tabın boyundan Bökenbay Batırlar Kalmuklara saldırırlar ve bu uğurda canlarını verirler.

Bu yiğitler öldükten sonra Kalmuklar'dan Alaköbek Batır'ın kumanda ettiği ve halk arasında "Kalmuklar'ın Kazaklara Büyük Seferi" diye bilinen harekât başlar. Abılay Han, düşmanın geldiğini haber alınca üç mektup gönderip Kazakları haberdar eder.

Kazak yiğit ve beyleri durumu öğrenince hazırlanıp belirlenen yerde toplanırlar. Toplanan insanların içinde askeri komuta edecek han soyundan kimse yoktur. Kazakları haberdar eden Abılay Han da orada değildir. Toplanan Kazak Kurultayı, Orta Cüz'den 70 yaşlarındaki Tügel'i komutan olarak seçer.

Kazaklar daha sonra düşmanın geleceği yerlere gözcüler koyar. Üç Cüz'ün adamları birleşir.

Düşman 6 yerden bunlara yaklaşır. Her bayrak bin adama işaret etmektedir. Yani Kalmuklar 6000 kadar askerle gelmiştir. Kalmuk komutan Alaköbek Batır, meydana çıkarak at oynatır, teke tek dövüşmek için meydan okur. Meydana Ulu Cüz'den Jıga Batır çıkar. Bunlar, uzunca bir süre çarpışırlar, fakat yenişemezler. Sonra sırayla birbirlerine ok atarlar. Önce Alaköbek Batır okunu atar. Ok, Jıga Batır'a isabet eder ve öldürür.

Alaköbek Batır, savaş naraları atmaya başlar. Bu durum karşısında Kazaklar'ın yaşlı komutanı Tügel Batır ağlamaya başlar. Rüyasında bir ejderha görmüştür. Ejdarhanın izinden sayısız Kalmuklar yürümektedir. Ortaya çıkan bir kartal, ejdarhayı bir lokma yutar. Tügel rüyasını gördüklerine yorumlar ve onun için ağlar. Çünkü rüyası ters çıkmıştır.

Tam da bu sırada meydana bir delikanlı fırlar. Yaşı 18 civarındadır. Karakaşlı ve esmer olan bu delikanlının altında boz bir at vardır. Meydana çıkan bu çocuk karşısında Alaköbek Batır gülmeye başlar. Alaycı bir tavırla delikanlıya yaklaşır. Delikanlı, kolay lokma görüp hemen bir ok atar. Delikanlı, oktan kendini korur. Delikanlının oktan kurtulduğunu gören Alaköbek Batır, ikinci bir ok daha atmak ister. Sıra cesur delikanlıya gelmiştir. Delikanlı, mızrağını Alaköbek Batır'ın zırhının zayıf yerine doğru fırlatır, ama mızrak bükülür. Böylece çocuk işin zorluğunu anlar. İki düşman yaka paça birbirlerine girişirler.

Alaköbek Batır, zorlanır, türlü hileler denese de çocuğu yıkamaz. Bu sırada, çocuğun aklına dedesinin verdiği belindeki kılıç gelir. Her taraf taş, toprak, toz olmuştur. Çocuk bu tozun içinden kılıcını kınından çıkarır. Alaköbek Batır'ın kalçasına saplar, sonra da Alaköbek Batır'in kafasını keser.

Toz toprağın içinden çıkıp, atını Kalmuklara doğru sürer. "Yiğidiniz varsa çıksın karşıma" diye haykırır. Kalmuklar şaşırmıştır. 6.000 kişilik kalabalık geriler. Kalabalığın içinden birisi, delikanlının karşısına çıkar. Fakat amacı savaşmak değildir, barış yapmak niyetindedir. "Alaköbek Batır bizi buraya gönülsüz getirdi." diyerek barış yapmayı teklif eder. Çocuk da zaten savaşmak, kan dökmek niyetinde değildir. Delikanlı, Kalmuklarla barışı kabul eder. Kazaklardan bazıları düşmanı kovalamak istese de yaşlı Tügel buna izin vermez.

Tügel savaş meydanında tüm bu kahramanlıkları gösteren çocuğu tanımak ister, yanına çağırır. Askerlerden biri gidip "Barak Barak" diye çocuğu çağırır. Böylelikle düşmanı alt eden delikanlının Barak olduğu öğrenilir. Barak kendini tanıtır.

Bu hadiseden sonra bu cesur delikanlı, Barak Batır olarak tanınır. Barak, Tügel Batır'ın hayır dualarını alır. Tügel Batır, Barak'ı komutanlığa atar, 3.000 askerin başı yapar. 3.000 asker, bir anda "Barak Barak" diye haykırmaya başlar. Sonra bu haykırış Kazaklar'ın savaş narası olup nesilden nesile aktarılır.

Kaynakça:

Karaca, Oktay Selim, *Kazak Destanları III,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 14-90.

BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında sekizinci boy olarak kaydedilmiştir. Masalımsı unsurlar ihtiva etmesi bakımından diğer boylardan kısmen ayrılır. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Bir gece, üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkerek göç eder. Kaçıp giderken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler. Bir arslan bulup götürür, besler.

Bir müddet sonra Oğuz kavmi yine dönüp yurduna yerleşir. Arslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çıkıp atları öl dürerek kanlarını sömürmeğe başlar. Toplanıp çocuğu sazlıktan çıkarır, getirirler. Fakat her seferinde çocuk kaçıp yine arslan yatağına gider. En sonra Dedem Korkut gelip ona insan olduğunu, hayvanlarla değil, insanlarla birlikte yaşaması gerektiğini anlatır ve büyük kardeşinin adının Kıyan Selçük olduğunu bildirerek kendisine de Basat adını takar.

Aruz'un bir çobanı vardır. Konur Koca Saru Çoban adındaki bu çoban yaylaya çıkma zamanı gelince daima herkesten önce yaylaya çıkar. Bir gün yine böyle bir yaylaya çıkma zamanında Saru Çobanın sürüsü

Uzun Pınar denen bir pınara gelince ürkmeğe başlar. Çünkü pınara periler konmuşlardır. Çoban ilerleyerek peri kızlarından birisini yakalar ve tamah ederek münasebette bulunur.

Ertesi sene ayni pınarın başında peri kızı çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bayındır Han beylerle gezerken bununla karşılaşır. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Basat'la birlikte beslemek üzere Aruz Koca evine getirir. Dadılara verirler. Fakat Depegöz öyle kuvvetli emer ki birkaç dadının canım alır. Bunun üzerine sütle beslerler. Günde bir kazan süt yetmez. Depegöz büyüyüp gezmeğe ve çocuklarla oynamağa başlar. Fakat bu sefer de çocukların burunlarını, kulaklarını yediği görülür. Aruz Depegöz'ü evinden kovar. Depegöz'ün peri anası gelip ok ve kılıç işlemesin diye oğlunun parmağına bir yüzük geçirir. Depegöz Oğuzdan çıkarak bir yüce dağa yerleşir, yol keser, adam öl dürür, büyük bir haramı olur. Bir müddet sonra Oğuzdan da adam yemeğe başlar. Toplanıp üzerine giderler. Fakat Depegöz'e bir şey yapamazlar. Kazan Bey ile kardeşi Kara Göne Depegöz'ün önünde dayanamazlar. Düzen oğlu Alp Rüstem'i, Uşun Koca'nın iki oğlunu, demür donlu Mamak'ı öldürür. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen acze düşer. Aruz Koca'ya kan kusturur ve büyük oğlu Kıyan Selçük'ün ödü patlar. Hasılı Oğuz kavmi Depegöz'ün önünde perişan olur. Yurtlarından kaçmak isterler, fakat Depegöz yedi defa önlerini keserek bir yana bırakmaz. Çaresiz, Depegöz'le anlaşmağa karar verirler. Dedem Korkut'u gönderip Depegöz'le pazarlık ederler. Depegöz yemek üzere günde iki adamla beş yüz koyuna razı olur. Aynı zamanda yemeğini pişirmek için de iki kişi ister. Yünlü Koca ile Yapağulu Koca'yı Depegöz'ün yemeğini pişirmeğe gönderip günde iki adamla beş yüz koyun vermeğe başlarlar. Böylece her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında birisi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra öbür oğluna gelir. Anası feryat etmeğe başlar. Tam bu sırada Basat, çıkmış olduğu akından dönmektedir. Kapak Kan'ın karısı, oğlunun yerine bir tutsak vermesi için Basat'a karşı gelir. Ona Depegöz'ün yaptıklarını anlatır ve bir tutsak alır. Basat durumu öğrenince Depegöz'le karşılaşmağa karar verir. Kazan ve babası vaz geçir meğe çalışırlarsa da Basat kararından dönmez ve Depegöz'ün yerleştiği Salahana kayasına gelir. Bu sırada Depegöz sırtını güneşe verip uyumaktadır. Basat'ın attığı okları önce sinek sanır, fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat'ı yakalar, çizmesine sokar, yeniden uykuya dalar. Bir az sonra Basat çiz meyi yarıp içinden çıkar. Kocalardan,

Depegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenince süngüsünü ocakta kızdırarak uyuyan Depegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder. Bundan sonra Basat ile Depegöz arasında çetin bir çekişme başlar. Basat önce kaçıp mağarada koyunun içine girer. Depegöz bunu anlar, mağaranın kapısını keserek koyunları birer birer çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek mağaradan çıkar. Depegöz bu sefer yüzüğünü verir, Basat parmağına takar, Depegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat yine kurtulur. Depegöz bunun üzerine hazinesini vermek bahanesi ile Başat ı hazinenin bulunduğu kümbede sokar. Tam kümbedi yıkacağı sırada kümbet yarılır ve Basat dışarı çıkar. Nihayet ancak, bir mağara kapısında asılı olan kılıcının başını keseceğini söyleyerek Depegöz Basat'ı kılıca gönderir. Kendi kendisine inip çıkan bu çok keskin kılıca Basat, ok ile zincirini koparıp düşürdükten sonra yaklaşır ve getirerek Depegöz'ün boynunu vurur. Kocaları Oğuza müjdeci gönderir. Oğuz ülkesi sevinç içinde çalkanır. Beyler Salahana kayasına gelir, Depegöz'ün başını ortaya getirip şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder.

Burada biten hikâyenin sonunda iki cümlelik kısa bir ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

BATOK BEY

Karaçay-Malkar destanıdır. Manzum olup pek hacimli değildir. Destan, inanca olan saygıyı ve kutsal değerleri ön plana çıkarma açısından önemlidir. Destanda geçen Aştotur yahut Totur adlı tanrı, çobanların, kurtların kuşların tanrısıdır.

Mart ayı Karaçay-Malkar kültüründe Totur ayı olarak adlandırılır. Bu ayın 22'sinde halk toplanıp kurbanlar keser, şarkılar söyler ve dans edip eğlenir.

Destanın özeti şöyledir:

Gazalar'da Alçagır adında zengin birisi vardır. Alçagır, dayısı Ahmat'a at vermez. O da Batok Bey'in yanına gelip, ondan yardım ister. Ahmat ile Batok konuşup anlaşırlar, Alçagır'ın at sürüsünü çalmaya karar verirler.

Anlaşıp yola çıkarlar. Mıstıla geçidine vardıklarına Alçagır onları görür ve niyetlerini anlar. O civarda Karaçay-Malkarların kutsal bildikleri Aştotur denilen bir yer vardır. Alçagır, ürüsünü Aştotur'a emanet eder ve Gök Tanrı'dan yardım diler.

Ahmat, Batok Bey'e buraya saygı göstermek gerektiğini söylerse de mağrur Batok, Aştotur'u sıradan bir taş olarak görür ve umursamaz tavır içine girer.

Ahmet, Aştotur'a tapınırken Batok, atından iner ve Aştotur'a meydan okuyarak oradaki at sürüsünü alır. Atını Aştotur denilen kayaya sürer ve taşa kamçı vurur. Daha sonra çaldıkları sürüyü Kabarday'a doğru götürür. Bu sırada Aştotur'da taşın altından sarı arı çıkar ve Batok Bey'i burnunun kenarından sokar. Batok ağır yaralanır. Burnundan kara kurtlar dökülür. Ahmat'a niye bu hale geldiğini sorar, o da Aştotur'un onu çarptığını söyler. Geri dönüp Aştotur'a tapınır, baş eğer. Ancak bunlar sonuç vermez Botok Bey evinde ölür.

Kaynakça:

Karaca, Oktay Selim, *Kazak Destanları III,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 308-315.

BATTAL YUSUF

Doğu Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye, 1943'te Kars'ta, Pertev Naili Boratav tarafından Merdan Suzanî'den derlenmiştir.

Hikâyenin erkek kahramanı Battal Yusuf, gerçek hayatta gördüğü kızı görüp âşık olur ve daha sonra rüyasında onun aşkına bade içer.

Battal Yusuf, hikâyenin sonunda sevdiği iki güzelle (Reyhan Hanım ve Selatin Peri) de evlenmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Şah Abbas, Mehdi Şah, Battal Yusuf, Adil Han, Reyhan Hanım, Bezirgân, Selatin Peri, Hüseyin Han bulunur. Mekân olarak da Hoy ve Tebriz görülür.

Manzum ve mensur olan hikâyede 6 türkü vardır.

Hikâye, İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

"İran'ın Hoy şehrinde Şah Abbas sülâlesinden Mehdi Şah'ın bir oğlu vardır. Battal Yusuf, 20 yaşına kadar bir mektepte eğitim alır.

Battal Yusuf, bir gün penceresinin önünden geçen, Adil Han'ın kızı Reyhan Hanım'ı görür ve ona âşık olur ve hemen uykusu gelir uyur. Rüyasında bir hocanın elinden biri yeşil biri kırmızı iki ekmek yer. Böylece Reyhan Hanım'a âşık olur. Ama hoca kızın adını söylemez.

Adil Han, Yusuf, kızı tanısın diye bütün kızların pencerenin önünden geçmesini emreder. Bütün kızlar geçer, ama Reyhan hasta olduğu için geçmez.

Battal Yusuf, kızı bulmak için şehirden kaçar. Bir bezirgâna rastlar, bezirgân onu Pire şehrine götürür. Orada Battal Yusuf bir bahçede Selatin Peri'yi görür ve Reyhan'a çok benzediği için ona âşık olur. Selatin Peri, Battal Yusuf'un türkülerini çok sever ve babası eğlensin diye onu babası Peri Hanı'na gönderir.

Battal Yusuf, Han'ın kızın babası olduğunu bilmediği için, bir türkü ile Selatin Peri'ye âşık olduğunu söyler. Baba da bu densiz âşığı zindana attırır.

İki sene geçtikten sonra Selatin Peri, bir Arap kılığında zindana girer ve Battal Yusuf'u kurtarır. Beraberce Battal'ın memleketine dönerler.

Bu arada Reyhan Hanım, Tebriz Hanı Hüseyin Han'la nişanlanmıştır. Düğünleri tutulduğu gün Battal Yusuf bir âşık kılığında şehre girer.

Battal Yusuf türkü söyleyince sesinden Reyhan Hanım onu tanır. Reyhan'la buluşunca, gerçek âşık oldukları için düşer bayılırlar.

Hüseyin Han, Reyhan Hanım'ı kaçırır, kırk gün kırk gece düğün yaptırır. Ama kız 40 gün onun koynuna girmeyi reddeder.

Battal Yusuf, Reyhan'ın babasına kızına âşık olduğunu söyler. Baba bir büyük ordu ile Tebriz'e varır. İki hanın ordusu vuruşur, Hüseyin Han, yenilir ve öldürülür.

Battal Yusuf Hoy'a döner ve hem Reyhan Hanım'la hem de Selatin Peri ile evlenir."

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 187-188.

BAYAN TOOLAY

Tuvaların kahramanlık destanıdır. Manzumdur. Türkiye'de Ekrem Arıkoğlu ile Buyan Borbaanay imzalı Tuva Destanları adlı kitapta 1140 dize olarak yayımlanmıştır.

Kimi kısımlarında masalımsı unsurlar vardır. Konuşan kuzgun, konuşan tay bunlardan bazılarıdır.

Destanın şahıs kadrosunda Möge Bayan Toolay, Karatı-Haan, Demir-Möge, Amırga Kara-Moos görülür. Hayvan olarak koyun, kurt, kuzgun ile Kök-Şakar ve Tuman-Kıskıl adlı atlar, mekân olarak da Ak-Hem karşımıza çıkar

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Ak-Hem'de Möge Bayan Toolay adlı çok varlıklı bir ihtiyarla eşi yaşamaktadır. Yaşlı olmalarına rağmen çocukları olmamıştır.

Möge Bayan Toolay, bir gün hayvanların sayımını yaparken, uzun ovanın ucunda göğe yükselen büyük kara toz görür ve oraya yönelir. İhtiyar atına binip giderken, o kara toz da karşıdan kendisine doğru gelir. Tozun içinden Kök-Şakar adlı atıyla kısa kara sakallı, yağız bir kişi çıkagelir. Möge Bayan Toolay, onunla tanışır. Onun da çocuğu yoktur. Bu iki arkadaş, çakmaklarının kavını, taşını Tanrıya yeminle değiştirip alıp verirler. Sonra birisi güneye birisi de kuzeye atını sürüp evlerine gider.

Möge Bayan Toolay, gece evine geldiğinde ateşin yanmadığını, karısının yemek yapmadığını görür, onu azarlar. Karısı gebe olduğunu o yüzden yemek yapmadığını söyler, ancak er inanmaz. Gece yarısı kadın eşini uyandırır ve doğum yapmak üzere olduğunu bildirir. Nitekim bir müddet sonra da erkek çocuk doğurur. Sabahleyin kalkıp yılkısından 7 yıl doğurmayan kahverengi kısrağı seçip, oğlunun toyu için keser. Çocuk 5-6 gün emekler, 10 gün sonra da koşup oynamaya başlar.

Bir gün Möge-Bayan Toolay otururken hayvanı az, insanı çok bir oymağın gelip obasının karşısına konduğunu görür. O oymak, Karatı-Haan'ın oymağıdır. Karatı Haan, bir sabah kalktığında hayvanlarının doymadığını görünce, onları Möge-Bayan Toolay'ın arazisine götürür, sonra da oraya yerleşir.

İki ihtiyarın bunca hayvanı nasıl doyurduğuna şaşırır ve onların malına göz diker. Hizmetçisiyle içine zehir kattığı içkiyi, hediye olarak ihtiyarlara gönderir. Möge-Bayan, hizmetçiyi geri çevirir. Ertesi gün Karatı-Han daha iyi bir hizmetçisini zehirli içkiyle gönderir. İhtiyar kabul etmeyip onu da geri çevirir.

İhtiyar adam da atı Tuman-Kıskıl'a binip Karatı-Haan'ın yanına gider. Karatı Han'ın kadını içki ikram ederse de içmeyip reddeder. Ancak kadın türkü söyleyince gençliğini hatırlayıp efkârlanıp bu sefer içkiyi içer ve hemen oracıkta ölür. Karatı-Haan, gelip onun eşini de öldürür. Bununla da yetinmez küçük çocuklarını koyun çobanı yapar. Toolay, gece olunca koyunların yanında kalır, gündüz olunca koyun peşinden gider. Karatı-Haan; "Koyunları kurda yedirirsen, baban gibi altıya bölerim, anan gibi ikiye keserim." diyerek oğlanı korkutur.

Toolay, ölümünü düşünürken gökten bir kara kuzgun uçup gelir. Kuzgun, oğlana sıkıntısının ne olduğunu, niçin ağladığını sorar. Oğlan da kuzguna hâlini anlatır. Kara kuzgun; "Tamam!" deyip gider. O gittikten sonra, 2 yaşında ak at gelir. Toolay, ona da derdini anlatır ve ata binip oradan kaçmak ister. At; "Yolda yemek için bir koyun al, gidelim." der. Bunlar hep birlikte kuzeye doğru giderler. Bir büyük nehrin kıyısında, büyük yalçın kayanın yanına gelirler. Tay; "Bu kayanın açılacak yerini bulursan, hayatta kalırsın, yoksa ölürsün." der. Toolay, uğraşıp açılacak yeri bulur ve içeri girer. İçeride her şey vardır. Orada giyinip kuşanır. Atını da altından gümüşten dizgini ile donatır. İpek süslemeli keçe üstüne kor, gümüş eyerle eyerler. At, soranlara, adının Tuman-Kıskıl olduğunu, kuzeydeki Hem-Kök'e gittiğini söylemesi gerektiğini bildirir. Bunlar yola çıkarlar, epey yol gittikten sonra obaya ulaşırlar.

Toolay, ak saraya girer, ancak oğlana kimse ikramda bulunmaz, yemek vermez. Bunun üzerine oğlan dışarı çıkar. Dışarıda, yerden göğe yükselen demir kuleden ev görür. Dikkatli baktığında, oraya sadece suya giden, odun getiren insanların girip çıktığını görür. Odun getiren kişiyle eve girer. Evde, ay ve güneş gibi güzel bir kızın oturduğunu görür. Oğlana yemek verirler.

Han, ertesi sabah oğlanı çağırtır ve atıyla yarışa girmesini söyler. "Benim atım birinci olursa, hediyeleri ne sana ne de Gök oğlu Demir-Möge'ye vereceğim. Kızımı kendi istediğim yere vereceğim." der. "Senin

atın birinci gelirse kızımı sana, Demir-Möge'nin atı birinci gelirse ona vereceğim." der. Han bu yarışa kadını Kalçan-Sarıg'ı da koyacağını söyler. Yarış başlar ve yarışı Möge Sagaan-Toolay'ın atı kazanır. Kazandığını söyleyen oğlana Han, Demir Möge ile güreşmesi gerektiğini söyler. Böylece, Toolay ve Demir Möge uzun sarı ovada güreşe başlarlar. İki pehlivan çarpışınca iki boğa toslaşmış gibi, iki buğra güreşmiş gibi, iki kaya vuruşmuş gibi olur. Güreş öyle çok sürer ki kış geçer, yaz gelir, hâlâ vuruşurlar. Sonra güreşi kazanan Toolay, Demir Möge'yi öldürüp heykel olarak diker. Obaya gelip Han'ın karşısına çıkar ve ondan vaat ettiği hediyeleri ister. Hediyeleri alıp hemen oradan ayrılır.

Toolay, yolda giderken hayvanları yorulunca, bir çukurluk yerde geceler. Sabah olunca da hayvanlarını orada dinlensin diye bırakıp ava gider. Avdan döndüğünde hayvanlarının ve kraliçesinin bıraktığı yerde olmadığını görür. Sonra üzülüp ağlarken bir not bulur. Notu Altın kraliçesi yazmıştır. Notta malını, hayvanını Amırga Kara-Moos'un alıp götürdüğü yazılıdır. Öcünü almak için atına biner, Amırga'nın izini sürerek obasını bulur. Kraliçeyi bulur ve kraliçe ona Amırga'nın ava çıktığını söyler. Kraliçe, Toolay'a saklanmasını söyler. Ertesi gün Amırga avdan dönünce, kraliçe ona zehirli içki verir. Bu haberi ere verince er koşarak gelir. Okunu fırlatarak sızmış adama vurur. Ancak ok kayaya değmiş gibi fırlayıp kırılır. Sonra adamın sandığında balta bulan Toolay, baltayla adama vurur fakat balta da kırılır. Er şaşırıp korkar ve kaçar. Atının yanına gelir. Olayı atına anlatır. At, onu bağlamasını söyler. Toolay Amırga'yı ata bağlar ve at koşar gider. Tuman Kıskıl, Amırga Kara Moos'u sürükleyip durur. Ormanın sık olanından, tayganın zor olanından sabaha kadar tepinip koşar. Ertesi gün, tam güneyden kürek kemiğini delip kaburga kemiğini çıkarıp sürükleyerek gelir. Amırga Kara-Moos; "Beni öldüreceksen, çizmenin tabanındaki karış uçlu kara keskimle öldür. İşkence yapmadan öldür." deyince, o keskiyle Amırga'yı öldürülür. Hayvanını alıp tam güneye Ak Hem yurduna gider. Yurduna gelince anasını, babasını öldüren, kendisini ölümle korkutan Karatı-Haan'ı da öldürür. Böylece evi barkı göçüp gelen er, Ak-Hem yurdunda rahat ve barış içinde yaşar gider.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem - Buyan Borbaanay, *Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. s. 474-525.

Güzel, Cavit, "Monomit Teorisi Bağlamında Bayan Toolay Destanı", *TÜBAR*-XXXVI-/2014, Güz, s. 191-206.

Metin, Göksal, *Tuva-Türk Destanlarında Şekil Değiştirmeler*, Kırşehir, 2018, s. 145-146, (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*, Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BAYRAM İLE GÜLDANE

Âşık Ali Rıza Ezgi'nin tasnif ettiği hikâyedir. Hikâye, 7 Aralık 2010 günü Timur Yılmaz tarafından derlenmiş, 2011'de Ankara'da Âşıklardan Halk Hikâyeleri adlı kitapta basılmıştır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyenin konusu aşktır. Hikâyeyi tasnif eden Ali Rıza Ezgi 1949'da Arpaçay'ın Taşdere köyünde doğmuş olup 1974'ten itibaren İzmir'de yaşamaktadır. Âşık İlhamî Demir'in yanında yetişmiştir. Anlattığı usta malı pek çok hikâyenin yanında kendisi de hikâyeler tasnif etmiştir. Ali Rıza Ezgi, 11.02.2020'de UNESCO Yaşayan İnsan Hazineleri Ödülüne layık görülmüştür.

Bayram ile Güldane hikâyesi Anadolu'da ailelerdeki geçim sıkıntısını ve para kazanmak için mecburi gurbete çıkışı anlatan lirik bir hikâyedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *Gürcistan'ın Malyon kazasının Kepenekçi Köyünde, Kahraman Ağa isminde, fakir fukara dostu bir insandır. 7 köyün sahibi olan Kahraman Ağa'nın Bayram adında bir oğlu vardır. Oğlunun askere gitmesine 3 gün kala, köydeki yetimleri toplayıp onlara yemek verir ve oğlunu askere yolcu eder. Kahraman Ağa yalnız kalınca, yanında çalışan hizmetkârlar ve çobanlar onun servetini çarçur eder ve Kahraman Ağa'nın bu günden yarına yiyecek bir lokma ekmeği kalmaz. Kahraman Ağa 6-7 ay içerisinde ekmeğe muhtaç hale gelir.*
>
> *Bayram, askerden dönünce, giderken arkada bıraktığı servetten hiçbir şey bulamaz. Anasına bunun sebebini sorunca, anası başındaki yazmayı kaldırır, dizlerine kadar uzamış olan ve dört örük yaptığı*

saçlarını eline alıp sazın teline dokunuyormuş gibi yapar ve oğluna mânilerle başlarından geçeni anlatır.

Kahraman Ağa, sağda solda çalışıp evinin geçimini sağlamaktadır. Akşam eve gelince oğluyla sarmaş dolaş olur. Gece başbaşa kaldıklarında Ana Sultan'la artık oğullarının evlenilecek yaşa geldiğini konuşurlar.

Anası fırsatını bulup Bayram'dan Güldane isimli bir kızı sevdiğini öğrenir. Kahraman Ağa ile Ana Sultan, Güldane'nin babası Hüseyin Bey'in kapısını çalar ve kızlarına dünür olur. Hüseyin Bey kızının Bayram'da gönlünün olduğunu öğrenince, Kahraman Ağa'ya olumlu cevap verir. 40 gün içerisinde düğün kurulur ve Kahraman Ağa gelinini eve getirir.

Aradan 6 ay geçer. Bayram para kazanmak için gurbete gitmek ister. Anası da karısı da bunu istemez, Bayram kararından caymaz.

Bayram, Işık şehrine çalışmak için yola çıkar. Köyünden tam uzaklaşmadan köyüne doğru bakar, bir türkü söyler ve yoluna devam eder. Işık şehrine vasıl olur. Kendisine orada bir iş bulur.

Bayram gittikten sonra hanımı, bir çocuk dünyaya getirir ama bundan Bayram'ın haberi yoktur. Aradan 7 yıl geçer. Bayram, patronuna işten ayrılmak istediğini söyler, patronu gitmemesi için ısrar eder. Ancak Bayram ayrılıp memleketine gitmeye kararlıdır. Oradan ayrılıp uzun bir yolculuktan sonra memleketine gelir.

Duvarın dibinde 6-7 yaşlarında bir çocuğun toprakla oynadığını görür ve yaklaşıp onu sever. Bu çocuk kendi çocuğudur. Evine gelir ve bırakıp gittiği altı aylık gelinin saçları bembeyazdır. Bayram onu görünce, gurbette çektiği acıları, ailesine duyduğu özlemi anlatan bir türkü söyler. O sırada içeri çocuk girer. Gelirken sevdiği çocuğun kendi çocuğu olduğunu öğrenir. Babası vefat etmiştir. Bayram, neşeyi ve hüznü birlikte yaşar. Birlikte babasının mezarına giderler. Bayram bir daha köyünden ayrılmamak üzere ailesiyle birikte yaşamaya başlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 275-286.

BAYTİK

Kırgız destanıdır. Muhtelif kaynaklarda Baytik'le ilgili bilgiler bulunmaktadır. K. Osmonaliyev'in 'Köçmöndör Kağılışı", Kazak yazarı İ. Cakanov'un "Ker tolğoo"su, Ö. Danikeyev'in "Köz İrmemdegi Ömür"ü, Abdilaşim Smayıluulu'nun "Baytik Baatır Bayanı", S. Zakirov'un 'Kırgız Sancırası", A. Tokombayev'in "Akay Mergen" ve Ş. Ümötaliyev'in "Kököy Kesti",adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Çüy'de yaşayan Kırgızlar'dan olan Baytik hakkında tarihçi C. Cakıpbekov, onun XIX. yüzyılda yaşadığını ve Ruslarla ilişkiler içinde olduğundan söz etmiştir. Baytik, Solto kavmindendir ve gelen manaplık (din adamı) yapmıştır. Baytik, aklını kullanmasını iyi bilen, dikkatli bir devlet adamıdır. Baytik'in kaderi, halkın kaderi ile iç içedir. Diğer destan kahramanları gibi kahramanlıklar yapmamasına rağmen, halk kendileri ile içi içe yaşayan Baytik'i yüceltmiş, bir epik kahraman yapmıştır.

Baytik destanının özeti şöyledir:

Baytik, Kanay'ın ikinci karısından olan oğludur. Kanay, Baytik'in annesini devamlı hor görür ve aşağılar. Gerçi ömrünün solarında eşine yaptıklarından dolayı pişmanlık duyar ve Allah'tan affını ister ama uzun yıllar eşine kötülük eder. Baytik işte bu sırada, yani annesi ile babasının arasının iyi olmadığı bir zamanda doğmuştur. Baytik annesinden dinlediği masal, efsane ve destanlarla büyür. Destan kahramanı gibi olmayı hayal eder. Baytik Amcalarının yanında büyür. Bir gün Kanay oğlunu danaya binmiş ve "Kanay! Kanay!" diye naralar atarken görür, geleceğinin çok parlak olacağını düşünür ve yanına almadığına pişman olur.

Baytik, aklı ermeye başlayanca, nasıl makam ve mevki sahibi olacağını düşünür. Halk arasında kısa bir zaman içinde tanınmanın o dönemlerde iki temel yol vardı. Birincisi erler güreşine katılıp galip gelmek, düşmanları püskürtmek, ikincisi de at yarışında en büyük ödülü kazanmak. Baytik'in kaderi at yarışında belli olur. Yüğrük atı Kerkaşka ile bir yarışa katılır ve o yarışta birinci olur.

Bu hadiseden sonra halkının başına geçer ve Çüy halkının büyük bir kısmını yönetir. Halkını yöneten Cañgaraç'la görüşür, gözüne girer. Cañgaraç ona dualar edip yetkilerini ona devreder ve böylelikle Baytik,

Solto boyunu başına geçip onları aklı ve adaleti ile yöneten bir manap olur.

Boyunu yönetenler yanlarında danışman, hatip ve şairler gezdirmeleri gelenektendir. Baytik'in de yanında çok güvendiği ve her sırrını paylaştığı Balık vardır. Ancak zamanla araları açılır. Buna da Ozan Cöcö sebep olmuştur. Cöcö, Baytik'in yanına uğramadan Balık'a gider. Balık ona Manas anlatır. Baytik, "Sen benim Manas'ımı kime anlatıyorsun?" diye öfkelenir. Cöcö'nün dönüp yüzüne bakmaz.

Baytik'in ona; "Hayır! Ben ona sizin Manas'ınızı değil, başka Manas'ı anlatıyorum." der. Baytik'ten hoşlanmayan Cöcö, onu eleştiren şiirle söyler.

Baytik'in kahramanlığı olarak Hokand Hanlığının Bişkek Bek'i Rahmatulla'yı öldürmesi anlatılır. Hâlbuki tarihi verilerde, edebi eserlerde, hatta şecerelerde Bişkek Bek'i öldüren kişi Köküm'dür. Ancak halk hafızası bunu Baytik'in yaptığını kabullenerek ona böyle bir paye vermiştir.

Baytik'in Rahmatulla'yı öldürmesi iki sebebe bağlanır.

Birinci sebep şudur: Baytik ile Rahmatulla'nın arasındaki kavga öncelikle hayvanlardan başlar. Manapın 30 kadar atı otlaya otlaya kalenin sınırlarına kadar gider. Bunu gören Bek, bunları kalenin içine alır, Baytik'e geri vermez. Baytik aracı tutar, hayvanlarını zorla alır. Sonra Rahmatulla ile Baytik'in arası yine düzelir, Baysal adlı oğlunu eğitim alması için Bek'e teslim eder. Rahmatulla, Baysal'ın güzelliğine hayran kalır, onunla cinsi ilişkide bulunmak ister. Baysal gece gizlice kaçar. Bundan haber alan Baytik, Rahmatulla'yı öldürmeye karar verir.

İkinci sebep de şöyledir: Baytik'in kızı Bağınbübü, bir yaz günü kız arkadaşı ile birlikte bir derede yıkanır. Bu sırada kamışlıktan erkekler çıkagelir ve kızlara tecavüze yeltenirler. Erkeklerden zorla kurtulan Bağınbübü kendisine saldıranın Rahmatulla olduğunu öğrenir, annesine söyler. Bunu öğrenen Baytik, "Rahmatulla'ya cezasını veremezsem Baytik olmayayım!" diye ant içer, kin besler.

Diğer taraftan Hokand Hanlığı o sırada çökmektedir. Ruslar da sık sık baskınlar düzenleyip halka eziyet etmektedir. Baytik'in sabrını tüketir ve isyan etmeye karar verir. Rahmatulla'yı öldürür, Ruslar'la çarpışıp onları yener. Tarihçi C. Cakıpbekov, Köküm'ün mızrağıyla

Rahmatulla'yı yaraladığını ve Solto oğulları Duulat, Köküm ve Çoybek Rahmatulla'yı öldürdüğünden söz eder. Baytik zafer kazandıktan sonra halkını tarafsız ve adil olarak yönetir.

Baytik bir söylentiye göre yatağında ölür. Bir söylentiye göre de kız kardeşinin haklarını savunmak için Tüntöy boyuna gittiği zaman sağ ayağına bir ok saplanmış. Ok yarası tedavi edilememiş, yara zamanla büyümüş ve Baytik'in ölümüne sebep olmuştur.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Baytık Baatır, Camankara Baatır,* El Adabiyatı Serisi, C. 3, Bişkek, 2003.

BAZAR BATIR

Kazak destanıdır. Bedel Tursunbayev tarafından derlenmiş olan yegâne nüsha Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Merkez Kütüphanesinin el yazmaları bölümünde kayıtlıdır. Destan, 1944'te Almatı'da yayımlanmıştır.

Üç bölümden ibaret olan Bazar Batır destanında Altay Kazaklarının Kalmuklardan korunması, Bazar Batır'ın Kazak hükümdarı Daniyar'a karşı seferi ve sömürgeci Rus Çar'ına karşı verilen mücadeleler anlatılmıştır. Bazar Batır, 1000'den fazla savaşçısı ile yaptığı savaşlarda hep üstün gelmiştir. Onu meydanlarda yenemeyen Çar'ın askerleri zehirleyerek öldürmeyi başarırlar.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği yoktur ve genellikle 7 hecedir. Birim olarak beyit yahut dörtlük kullanılmamış olup, anlatım tüydek şeklindedir.

Destan Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2015 yılında Türk Dil kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır. Destanın özeti şöyledir:

1. bölüm

Bazar Batır adında namuslu, dürüst, iyi bir kahraman vardır. Kalmuklar Bazar'a düşmandır. Çünkü Bazar, Kalmuk'un tek ağabeyi Barın'ın başını kesmiştir. Kalmuk'ta cesur bir yiğittir ve ordusu Bazar'ın ordusundan kat kat daha fazladır.

Bazar'ın karısı Külkayşa bir rüya görür, bu rüyayı kaynanası iyiye yorsa da Külkayşa bunun aksini düşünür. O gün kocası Bazar'ı evden göndermek istemez. Bazar tek oğlunu çok sevgili karısı Külkayşa'ya emanet ederek ava gider. Burılşı'nın eteğine ulaşır ve oraya yerleşirler. Av yaparlar, eğlenirler. Bazar düşmanın geleceğini hisseder ve Kurman adlı dostu ile bu düşüncelerini paylaşır.

Kalmuklar, tüm ili kuşatır. Bazar'ı bılup intikamını almak için bütün şehri yakıp yıkar. Her ne kadar Daniyar Karın'a yalvarsa da Karın geri adım atmaz. Karın Bazar'ı öldürmek istemektedir ve bu doğrultuda Daniyar ile anlaşır. Daniyar, onlara Bazar' ın yerini söyler ve Bazar' a yardım etmeyeceğine dair onlara yemin eder. Tüm halk Bazar için kaygılanır ve ağlarlar. Er Kıyal sonunda Bazar'a haber ulaştırmaya karar verir ve düşmandan önce Bazar'ın yanına ulaşır. Han ile düşmanın fenalığını ona anlatır. Kalmuk ile Bazar karşı karşıya gelir ve Bazar Kalmuk'u öldürür. Kalmuklar ve Kazaklar üç gün hiç durmadan savaşırlar. Bazar'ın on arkadaşından yedisi vefat eder ve Er Kıyal da ölür. Bu ölümler Bazar'ın canını çok yakar. Bazar kahraman görünen Kalmukları mağlup eder. Külkayşa bir gün rüyasında kocasını görür ve onu aramaya çıkar. Külkayşa kocasını ve kocasının sağ kalan iki arkadaşını bulur. Onların yaralarını sarar, besler ve iyileştirir. Bu üç aslan iyileşince Daniyar'ın üzerine yürür fakat Daniyar, Bazar'ın annesini ikna ederek kendi canını kurtarır.

2. bölüm

Bir yıl boyunca ay tutulması gerçekleşir halk bunu çeşitli nedenlere bağlar. Pek çok Rus gelir ve Kazakları esareti altına almak ister ama halk bunun olmasını istemez. Buna en çok karşı çıkanlardan biri de Bazar'dır. Ruslar aralarından Şodır isimli birisini seçip başkan olarak gönderirler. Şodır, kendisine karşı geleni öldürür. Şodır'ın amacı Bazar'ı diri olarak önderlerine götürmektir. Şodır ve askerleri, Kazaklara zulmeder, onları mallarını çalar. Bazar, bir süre bu düşmanla mücadele eder. Şodır, Müslüman olup köye gelip köyde yaşamaya başlar. Şodır, bir tüccar aracılığıyla önderlerine sağ olduğunu bildiren bir mektup yollar.

3. bölüm

Han, Bazar'ı hiç sevmez ve ortadan kaldırmak ister. Halk Jıygan ve Koja'yı Bazar'a yoldaş edip oradan yollarlar. Böyle kaçmış gibi olmak

bunların çok zoruna gider ve memleketlerine geri dönerler. Burada bu yiğitleri rahat bırakmazlar. Bu üç cesur, düşman ile savaşır kendileri de çok yara alır fakat birçok düşman öldürürler. En sonunda düşman eline esir düşerler. Karısının da yardımı ile Bazar, iki arkadaşını alarak esaretten kurtulur. Düşmanla bir süre daha dövüşürler. Şodır'ın ihaneti ile Bazar hayatını kaybeder.

Kaynakça:

Jumadilova, Meyramgül-Karasaş Alpısbayeva-Rafat Abdıgulıp-Pakizat Avespayeva, *Kazak Destanları 10,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,2015, s. 83-154.

BEDİRHAN İLE KARÇİÇEĞİ

Âşık Gürkanî (Enver Gürkan)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır. Bu kitapta Gürkanî'nin tasnif ettiği hacimli-hacimsiz 14 hikâye vardır.

Bedirhan ile Karaçiçek adlı kitap manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Bedirhan âşık olmasının yanında aynı zamanda avcı ve yiğit biridir. Yenemediği pehlivan ve ordu yoktur. Başarıları sayesinde bir görüşte âşık olduğu hükümdar kızı Karçiçek'i almaya hak kazanır.

Hikâyeni özeti şöyledir:

Hüseyin Bey adlı bir hükümdarın oğlu olur ve oğluna ad verecek ve hocalık yapacak birini arar. Merdan Baba adlı biri gelir ve çocuğa Bedirhan Bey adını verir.

Çocuk büyür ve bu arada Merdan Baba'dan dersler alır. Merdan Baba'dan öğrendikleri üzerine imtihana tabi tutulur. Tüm imtihanları geçer, son olarak da olan avcılığı imtihan edilir.

Grup hâlinde ava çıkılır. Acıkmışlardır, bir yerde mola verirler. Bedirhan ufak bir şey avlayıp, karınlarını doyurup yollarına devam edeceklerdir. Bedirhan, bir ceylan görür ve avlamak için peşine gider. Ceylan bir bahçenin ortasında bir çadıra girer. Bedirhan da o bahçeye girer. Çadırdan Karçiçek adında bir kız çıkar. İkisi birbirine âşık olur.

Bedirhan, ceylanın evcil olduğunu anlar ve geri Merdan Baba'nın yanına döner. Merdan Baba, Bedirhan'daki durgunluğu hisseder ve gencin derdini anlar.

Diğer taraftan gençler, güzeller güzeli Karçiçek ile evlenmek ister. Kızın babası, kızını alacak gencin yapılacak müsabakadan galip gelmesi şartını koşar.

Bedirhan ve Merdan Baba oraya gelir. Bedirhan, kimsenin yenemediği gayr-ı Müslim bir pehlivanla karşılaşır ve onu öldürmeyi başarır. Ölen pehlivanın kardeşi beydir. Hükümdar, buna çok sevinir.

Kızın babası sözünde durur ve Karaçicek'i Bedirhan'a verir. İki gencin düğünleri yapılır.

Kaynakça:

Gürkan, Enver (Âşık Gürkani), *Bir Aşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 49-69.

BEDRİ SİNAN

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif etmiş olduğu hikâyedir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahip olup maceralarla dolu, oldukça hacimlidir. İhsanî bu hikâyeyi 22 yaşında tasnif etmiştir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile

Züleyha ve Menekşe ile Lütfi Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Bedri Sinan ile Mahperi hikâyesi konu ve hareketlilik yönünden çok zengindir. Hikâyenin sahıs kadrosu; Bedri Sinan Bey, Mahperi, Kontaz Bey, Benli Perişan, Maksut Bey, Bekir, Kara Han, Hünkârzâde, Kahraman, Kanlı Kasım, Hasan, Ermeni Feramuz, Ceylan, Halit gibi kişilerden oluşur. Kahramanlar maceradan maceraya sürüklenirken İhsanî üslup, ahenk ve akıcılıkta başarısını göstermiştir. Hikâye âşıkların birbirine kavuşması ile sona ermektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Beylikler döneminde Kars, Erzurum, Oltu bölgelerine yerleşen Selçuklu Türklerinden Kontaz Bey ve torunu Meksut Bey Bardız'da yerleşir. Meksut Bey'in iki oğlu, bir de kızı vardır. Büyük oğlu Bekir Hasan, kızı ise Mahperi'dir.

Kontaz Bey, Revan Beylerinin kızı Benli Perişan adında güzel, çalımlı bir kızla evlidir, fakat bunların 3-5 çocuğu olur, yaşamaz vefat eder. Kontaz Bey, yanır yakılır ama elinden bir şey gelmez.

Gün olur, Kontaz Bey'in bir oğlu daha olur. Bugün, yarın, öbür gün derken, Allah öldürmez, çocuk yaşar.

Aradan 5 ay geçmesine rağmen çocuk isimsizdir. Kontaz Bey, ölür diye oğlana isim koymaz. Çocuk beş aylık olunca, komşular toplanır, Kontaz Bey'e çocuğun ismini koymak istediklerini söylerler. Herkes bir isim söyler. Sonunda yaşlı birisi; "Ben çocuğun ismini Bedri Bey koyuyorum." der. Herkes bu ismi kabul eder.

Bir evin bir evladı Bedri Bey, gül gibi beslenir. Çocuk 5 yaşına gelir. Çok zekidir. Bedri Bey büyür, 7-8 yaşlarına gelir. Babası oğlunun tahsil zamanı gelir. O zamanlar Kars'ta köle alınır, köle satılırdı. Babası gidip pazarda Kara Han isminde bir çocuk satın alır. Sonra bunlara Çerkez bir hoca tutar.

Zaman geçer, Bedri Bey 14 yaşına gelince artık hocanın ona verecek ilmi kalmaz. Ahlâk, kemal, terbiye her ilmi öğrenir. Babası, ilmi tamam olunca oğlana ileri gelen pehlivanlardan kılıççı, yaycı tutar. Bedri Bey, ata binmeyi, kılıç kullanmayı da en iyi şekilde öğrenir. Hatta ustalığı milletin dilinde dolaşır.

Evlenme çağına gelen Bedri Sinan, öyle bir eş ister ki, hem ana babasını hem kendini memnun etsin. Bu günlerde bir rüya görür. Rüyasında, kendisine âşıklık verilir. Çok cefa çekeceği, ama sonunda mutlu olacağı müjdesi verilir. Birden uyanır. Olanlara inanamaz. Bedri Sinan, ikinci rüyayı görür. Bir ihtiyar gelip, Sinan Bey'e "Evladım biz sana âşıklık veriyoruz. Al şu badeyi iç. Allah'ın, kırkların aşkına." der. Bedri Sinan, verilen badeyi içer. Badeyi içince pirler tarafından Bedri Bey'e Meksut Bey'in kızı Mahperi'yi gösterirler. Pirler bu kızın Selçuklu Meksut Bey'in kızı olduğunu, uğrunda çok cefa çekeceğini, ama Cenab-ı Hakk'ın ona yardım edeceğini söyleyip giderler. Fakat Bedri Bey yatar, yatar… Saat 11-12 olur. Babası, Benli Perişan Hanım'a Bedri Bey'i sorar. Kadın hâlâ yattığını söyleyince meraklanırlar. Saat ikiye gelir hâlâ yatar. Doktora, hekime haber verirler. Doktor gelir, fakat bir şey yoktur. Komşular, anası, babası başında. Bedri Bey birden uyanır. Onun sağlıklı görünce herkes odasına çekilir.

Bedri Bey'in içine bir ateş düşmüştür. Sevgi ve hasretle şiirler söylemeye başlar. Onun bu hâline Köle Kara Han şaşırır, anlam veremez. Çünkü eskiden şiir söylediğine şahit olmamıştır. Bedri Bey, Kara Han'la gezmeye çıkar. Ancak bu sefer gezdiği yerler önceki gezdiği yerlere benzemez. Kumru Dağı'na çıkarlar. Kumru Dağı, Mahperi'nin yaylalarının karşısındadır. Bedri Bey, Mahperi'yi hayal edip bir türkü söyler. Tekrar evine döner.

Babası, oğlunun sıkıntılı hâline üzülmektedir. Kahraman isminde bir gençten oğlunun derdinin ne olduğunu öğrenmesini ister. Kahraman hemen 30 kadar arkadaşını alıp Sinan Bey'le gezmeye çıkar. Hünkâr yaylasına gelirler. Manzara çok güzel olduğu halde Sinan Bey, suskundur.

Kahraman, Sinan Bey'e niye hiç konuşmadığını sorar. Sinan Bey şiirlerle hâlini anlatmaya çalışır. Kahraman yine anlamaz. Akşama kadar gezip, eğlenirler. Akşam olunca atlara binip çadırlarına gelirler. Kara Han, Kahraman Bey'in çadırına gider, Sinan'ın âşık olduğunu söyleyip bahşiş almak ister. Ancak kime âşık olduğunu bilemez. Kontaz Bey, Kara Han'a, Sinan'ın kime âşık olduğunu öğrenirse onu kölelikten azat edeceğini söyler. Kara Han, hemen gidip Sinan Bey'e şiir ile kimi sevdiğini sorar. Bir süre karşılıklı söyleşirler. Sonunda Kara Han Sinan Bey'in Mahperi'ye âşık olduğunu öğrenir.

Kara Han koşup Kontaz Bey'e, oğlunun, Selçuklu torunu Maksut Bey'in kızı Mahperi'ye âşık olduğunu söyler. Konyaz Bey, önce sevinir; "Allah'ın izniyle gider, alırız." der. Sonra birden üzülür, ağlar. Kontaz Bey, oğlunun derdini öğrendiği için sevinir, ama Maksut Bey'in zalim biri olduğunu bildiğinden üzülür.

Bir gün Benli Perişan, Konyaz Bey'e; "Daha ne bekliyorsun? Ananın babanın görevi çocuklarını muradına kavuşturmaktır. Gidip isteyelim. Olursa alırız, olmazsa yine bir çare düşünürüz." der. Kontaz Bey emir verir. 20-30 atlı hazırlanıp Maksut Bey'in memleketine dünür giderler.

Maksut Bey'e Kontaz Bey'le yanındaki adamları üç gün yedirir içirir. Dördüncü gün, Kontaz Bey'e geliş sebebini sorar. Kontaz Bey de oğlu Bedri Sinan'a, Mahperi'yi istemeye geldiğini söyler. Bey yerinden kalkar, "Allah'ın emrine kimse bir şey diyemez. Lakin biraz düşünelim." der.

Aradan bir hafta geçer. Maksut Bey, bunlara olumlu cevap verir. Kontaz Bey başlığı kararlaştırır, nişan yüzüğünü alır. Kara Han, gidip Sinan'a müjdeyi verir. Gün gelir, nişan yüzüğünü takarlar. Başlığı da verip bir sene sonraya düğünü kararlaştırırlar.

Beri taraftan Köroğlu kalesinde şakilik yapan Kanlı Kasım, Mahperi'nin resmini görüp ona âşık olur. Kızın Bedri Sinan'a nişanladığını öğrenince dünyası kararır, "Ya ölürüm ya onu alırım." der. Yanına 40 arkadaşını alıp Maksut Bey'e gitmek için yola çıkarlar. Ya zorla ya da rıza ile kızı almak niyetindedirler. Maksut Bey'in çobanıyla ona; "Ya kızı bana versin ya savaş çıkarırım." diye haber gönderir.

Haberi alan Maksut Bey sinirlenir, yakınlarına haber vermeden oğlu Deli Bekir'le birlikte eşkıyanın üstüne at sürer. İkisi de güçlü kuvvetlidir, kimini öldürür, kimini yaralarlar. Ancak onlar 40 kişi olduğundan bunları sıkıştırmaya başlarlar. Bu arada Maksut Bey'in adamları durumu haber alır. 100 süvari atlanıp yardıma gelirler ve eşkıyaları bertaraf ederler. Ancak Kanlı Kasım'ı ellerinden kaçırırlar.

Aradan birkaç ay geçer, Maksut Bey vefat eder. Bugün-yarın derken Bedri Sinan ile Mahperi iki sene nişanlı kalırlar.

Bu arada Kanlı Kasım yanına yine adamlar toplayıp kaleye saldırır. Maksut Bey'in büyük oğlu onların saldırısını püskürtür, Kanlı Kasım'ın adamlarını öldürür fakat onu ele geçiremez.

Günün birinde Azerbaycan'dan gelen bir kervanın soyulduğu haberi gelir. Kimin soyduğu bilinmez, ancak suç Bekir Bey'e atılır. Aslında soygunu Kanlı Kasım yapmıştır. Şikâyet hükümete ulaşınca, Erzurum Selçuk Beyleri bir alay asker toplayıp Bekir Bey'i yakalamaya gelirler, fakat soygunu Bekir Bey'in yaptığını ispat edemezler ve geri dönerler. Olanlar Bekir Bey'in zoruna gider, üzüntüsünden hasta olur. Aradan bir ay geçer, Bekir Bey vefat eder. Geride Mahperi'nin küçük kardeşi Hasan kalır. O da çok korkak bir çocuktur. Bu sırada Bedri Sinan Bey üç yıldır nişanlı beklemekten, beter olur, kan ağlar.

Bekir Bey'in öldüğü haberi Kanlı Kasım'a ulaşır. Bunu fırsat bilip Maksut Bey'in elini basar. Mahperi'yi saraydan çıkarıp kardeşi Hasan'ın da başını keser. Değerli ne eşya varsa alıp gider. Sabah haber memlekette duyulur. Mahperi kaçırılmış, Hasan Bey öldürülmüş, anaları Hünkârzâde esir edilmiştir. Bunun üzerine Sinan Bey'e bir siyah atlı gönderilir. Haberi alan Sinan Bey 700 atlı alıp yola düşer.

Sinan Bey, anası, babası birlikte yola düşerler. Ter-kan içinde Maksut Bey'in yurduna varırlar. Herkes feryat figan etmektedir. Maksut Bey'in de adamlarını alarak 3.000 atlı Kanlı Kasım'ın üstüne gider.

Atlılar, gece gündüz demeden yol giderler. Kanlı Kasım Alagez dağlarındaki mağarasına gitmeyip başka bir yerde saklanmayı uygun bulur. Sinan Bey ve arkadaşları Alagez dağlarına gidip saldırırlar. Buradaki eşkıyayı kılıçtan geçirirler.

Sinan Bey üç gün burada kalıp dördüncü gün tekrar yola çıkarlar.

Diğer yanda Kanlı Kasım, Mahperi'yi Dağıstan'a götürmek niyetindedir. Günler geçer, günün birinde Kafkasistan dağlarına gelirler. Bu dağda da Ermeni eşkıya Feramuz yol kesmektedir. Gelen iki atlıyı görür ve yakalayıp kendisine getirmesini emreder.

Kanlı Kasım gelen iki kişinin başını keser. Bunu gören eşkıya Feramuz, Kanlı Kasım'ın üstüne atını mızrağını atar, Kanlı Kasım'ın bağrını deler. Kasım da can havliyle Feramuz'a bir kılıç vurur, ikisi de cansız yere yuvarlanırlar. Bunu gören Mahperi, topraklara yüz sürüp Yaradan'a dua eder.

O anda dağı bir duman sarar. Mahperi bu durumdan faydalanıp epeyce yol aşar. Bir dereyi geçip ovaya gelir. Karşıda bir kervan görür, onlara doğru gider.

Kervancı Buharalıdır. Kıza kim olduğunu sorar. Mahperi de başından geçenleri bir bir anlatır. Kervancı, bir deve hazırlatıp kızı bindirip evine getirir. Karısı kızdan hoşlanmaz, onu niye eve getirdiğini sorar. Kervancı; "Çoluğumuz çocuğumuz yok. Bu garibe yardım edelim." der.

Kervancı, bir ay sonra kervanını yükler. Karısına da misafirine iyi bakmasını tembih edip yola çıkar. Cadı kadın, kızın başına felaket düşünmeye başlar.

Aradan hayli zaman geçer. Bir gün köle tüccarı gelince kızı ucuz paraya tüccara satar. Mahperi, kölelere karışır, epey yol alırlar. Buhara'dan aşağı bir sürünün geldiğini gören Mahperi, tüccardan izin isteyip çobanın yanına gider. Bir mektup yazar, bir de türkü söyler. Çobandan da bunu ezberlemesini ister. Sonra dönüp tüccarın yanına gider. Kervan yola devam eder.

Bu sırada Sinan Bey Gürcistan'a geçer. Kervancıya rastlar ve ondan Mahperi'ye sorar. Kervancı da kendisini Mahperi'yle kavuşturacağını söyleyip Bedri Sinan'ı rahatlatır.

Kervancı evine geldiğinde kızı bulamaz. Hanımı, kızın yalancı, hırsız olduğunu, her şeylerini alıp kaçtığını söyler ve dövünmeye başlar. Bu durumu içine sindiremeyen kervancı, odasına gidip kendini bıçaklar, intihar eder. Kadın adamı susturduğunu düşünüp odaya gider. Sinan Bey, kervancının ölümüne çok üzülür.

Adamı defnettikten sonra atlarına binip yola düşerler. Bir yayladan geçerken oradakilerle çarpışmak mecburiyetinde kalır. Çetin mücadele olur. Sinan Bey; "El âlem eşkıyalık yapıyor, ben de yaparım." deyip sürülerin yarısını böler. Kara Han'la birlikte eşkıyalık yapmaya başlarlar. Buhara'ya birkaç saat, belki bir günlük mesafede bir mağaraya yerleşirler. Kendine 20 arkadaş bulur.

Milletin Bedri Sinan'ın elinden canı yanar. Devlet asker gönderip mağarayı kuşatır. Köle Kara Han askerin içine karışıp oradan kaçar. Sabah olunca askerle mecburen Bedri Sinan tek başına çarpışmaya başlar. Asker, sonunda bunu yaralayıp yakalar ve doğruca zindana atarlar.

Tellallar; "Eşkıya Sinan yakalandı, idam edilecek." diye Buhara'da bağırmaya başlar. Meydan insanla dolar. Üçüncü gün Sinan'ın göğsüne

fermanı asılır. Darağacı hazır beklerken, Sinan bir söyler. Oradakileri öyle etkiler ki, halk padişahtan Sinan'ı affetmesini ister.

Padişah, Sinan'ı affeder. Yaraları tedavi edilir. Padişah Bedri Sinan'ın iyi bir pehlivan olduğunu anlar ve onu bırakmak istemez, ordusunun başına geçirir. O ordunun başındayken çok aferler kazanırlar. Böylelikle seneler geçer.

Bu sırada, kaçan köle Kara Han, bir pınarın başında iken oradan geçmekte olan bir kervan görür. Kervanın da bir adama ihtiyacı vardır. Kara Han'ı kendine deveci tutar. Kara Han, kısa zamanda tüccarın gözüne girer. Günler aylar geçer.

Günün birinde kervan Pakistan'a Karaca şehrine gider. Alış-veriş yaparken tellalın sesini duyarlar. Şehre padişah seçilecektir. Herkes davet edilir. Oranın âdetine göre bir devlet kuşu uçururlar, kimin başına konarsa, onu imtihan ederek padişah yaparlar. Kuşu uçururlar. Kuş, gelip Kara Han'ın başına konar. Üç defa uçururlar, üçünde de onun başına konar. Sorar, sual ederler, devlet yönetecek güçte görüp Karaca'ya padişah ederler. Kara Han padişah olur olmaz, Sinan'ı ve Mahperi'yi düşünmeye başlar.

Bu hadiseler olurkan Mahperi'nin içinde bulunduğu gemi, günlerce dolanıp sonunda Habeşistan'a gelir. Mahperi, burada bir zengine hizmetçi olarak satılır. Zenginin Ceylan adında bir kızı vardır. Kızın sesi güzel, boyu kısadır. Bu, Mahperi'yi kıskanır.

Ona eski elbiseler giydirip hizmet ettirir, kötü bir yerlerde yatırır. Bir gün Mahperi efkârlanıp türkü söyler. Bunu duyan Ceylan, "Sevdiklerine türkü söylüyorsun." diye Mahperi'yi döver. Mahperi beddua eder, gece saraydan bir alev çıkar, saray tümden yanar ve Ceylan ve ağanın hanımı yanıp kül olur. Mahperi, canını zor kurtarır. Zengin, Mahperi'yi yine aynı tüccara satar. Yine gemiye bindirip yola çıkarlar. Gemi, 40 gün dolanırlar, sonunda Pakistan'ın Karaca şehrine gelirler.

Geminin geldiğini duyan padişah Kara Han, köle almak niyetiyle geminin yanına gider, "Gemide Sinan ya da Mahperi diye biri var mı?" diye sorar. Tüccar, Mahperi diye türkü söyleyen birinin olduğunu söyler. Padişah çağırır, Mahperi gelir. İkisi birbirini tanır, ağlaşırlar. Tüccardan yüksek paraya Mahperi'yi alan Kara Han ona şehrin en üstün sarayını yaptırır. Hint kumaşı, Horasan halısıyla döşer. Yanına 12 ahbap verir. Her hizmetini yapacak hizmetçiler tutar.

Bu sırada Sinan memleketi keşfetmek için ülkenin topraklarını gezer. Çobanın olduğu yere yolu düşer. Çobanın Mahperi'den öğrendiği ve söylediği türküyü duyar. Çobanın yanına gidip türküyü bir daha söylemesini ister. Çoban bir daha aynı türkü söylerken ağlamaya başlar. Çoban sorunca, adının da Bedri Sinan ve Mahperi'nin de sevgilisi olduğunu söyler. Çoban, o zaman mektubu çıkarıp verir. "Mahperi buradan geçeli 28 sene oluyor. Keçeme dikmiştim, öyle duruyor." deyip mektubu verir. Mektubu ağlayarak okuyan Sinan, ordusunu toplayıp doğru Buhara'ya gider.

Padişah, memleketi keşfe çıkan, ancak hemen geri dönen Sinan'a ne olduğunu sorar. Sinan derdini bir bir anlatır. Artık gitmek istediğini söyler. Padişah, şehrin en güzel kızını vereceğini, rütbe vereceğini söylese de Sinan dinlemez. Padişah ikna edemeyince yanına 500 asker, çokça para verir. Askerle yola gitmenin zorluğunu gören Sinan, ferman yazıp askeri geri gönderir. Yola devam eder. Epey gider, Kaşkar dağlarını aşıp Taklamakan ovasına düşer. Burada 12 gün yol gider. Bir geçide rastlar. O sırada karşısına bir atlı gelir. Atlının yardımıyla geçidi ve ırmağı geçer. Atlı, Tibet yaylalarına gitmesini, fakat oralarda Müslüman olmayan Çeçenlerin bulunduğunu, onlara dikkat etmesini, daha sonra Birmanya iskelesine gidip Cuma günü gelen ilk gemiye binmesini söyler.

Sinan Bey, gün olur yürür, gün olur aç kalır ama Tibet yaylalarına ulaşır. Bir köyün yakınına gelince orayı Müslüman köyü sanıp atını sürer. Lakin burası Rus Çeçenlerinin köyü çıkar. Sinan Bey'in atından tutup içeri buyur ederler. Çünkü üzerindeki silahlardan korkarlar. Buna yemek verip ikram eder yatırırlar. Sinan Bey bir iş edeceklerini anlar, fakat o an uyur. Bunlar gelip kollarından ayaklarından bağlayıp öldürmek isterler.

Çeçenlerin Halit isminde Türkistan Türklerinden olan bir köleleri vardır. Onun devlete şikâyet etmesinden korkup Sinan'ı öldürmezler. Götürüp bir mağaraya atarlar. Halit, gece vakti gizlice mağaraya gidip Sinan'ın kollarını açar ve bir kılıç verir. Birlikte, Çeçen köyüne gelip 20 kişiyi keserler. İki at alıp yola düşerler.

Sinan ile Halit, epey gittikten sonra Birmanya iskelesine gelirler. Sinan acele edip ilk gelen gemiye biner. Gemi sağda solda 1,5 yıl dolanıp durur. Son geldikleri yer, Habeşistan, İbuti limanıdır. Oradan bir kayığa binip kaçarlar. Gariplikten usanan Halit, orada bir dükkân açar. Sinan Bey ise ondan ayrılıp Adisababa'ya gider.

Adisababa beyinin oğlu, Pakistan'ın Karaca şehrinde Mahperi'yi beğenir ve onu almak için elçi gönderir. Kara Han ise, "O benim gelinim, veremem." der. Bu yüzden Beyoğlu Kara Han'a savaş açar. Sinan Bey de beyoğlu'nun yanında askere karışır. Günler geçer. Karaca'ya gelirler. Savaş başlar. Sinan Bey, karşı tarafın askerlerine meydan okur. Kara Han, Mahperi'nin yanına gidip, meydanda Sinan'a benzeyen bir yiğit olduğunu söyler. Mahperi, gelip bakınca Sinan'ı görüp tanır. Nikabını kaldırınca, Sinan da onu tanır, bayılıp attan düşer. Kara Han'ın askerleri Sinan'ı alıp içeri getirirler. Habeş Beyi, askerinin esir olduğunu görünce; "Ya asker kurtulacak ya saray alt üst olacak!" diye emir verir.

Kara Han durumu Sinan'a iletir. "Kurtarırsan bizi sen kurtarırsın." der. Sinan çıkıp Habeş Bey'ine, "Bu benim on dört sene aradığım sevgilim. Ancak buldum. Bu da kardeşim. Anasına, babasına sağ gitmek isteyen vazgeçsin." diye tellal bağırtır. Bunun üzerine karşı tarafın askeri geri çekilir.

Akşamleyin Mahperi'nin sarayına geçerler. Kara Han izin isteyip sarayına döner. İki âşık sabaha kadar, dertleşip, söyleşirler. Sabah olunca, Sinan, meydana savaşmaya çıkar. Burada bir hafta savaşır. Kara Han'dan ne kadar asker kesti ise bu bir haftada bunun birkaç mislini keser. Habeş Beyi, başa çıkamayacağını anlayınca gece yarısı askerlerini gemiye bindirip memleketine döner.

Kara Han, Bedri Sinan ile Mahperi'ye güzel bir düğün yapar. Herkes yer, içer, eğlenir. Lakin Sinan, Mahperi ile gerdeğe girmek istemez, çünkü anasına babasına kavuşmadan murat almak istememektedir.

Sinan'ın babası, oğlunun acısına dayanamayıp vefat eder. Karısı Benli Perişan, geçim için kendisine bir kervan hazırlar. Alıp satmaya başlar. Kadının kervanı günün birinde Arabistan'ın Adan şehrine gelir. Buranın kadın olan amiri ile samimi olur. Kadın, hastalanınca onun yerine Benli Perişan Adan'a yönetici olur.

Sinan ile Mahperi, günler aylar sonra İstanbul'a gitmek için bir gemi ayarlarlar. Fakat Habeş Beyi bunların haberlerini alır ve yollarına casus koyar. Gemi hareket eder etmez, ardından gemiye yetişirler. Sürüp gemiyi İbuti limanına getirirler. Sinan onlarla çarpışmaya başlar. Durumun ciddiyetini gören Halit, yardım getirmek için oradan uzaklaşır Adan emiresinden yardım istemek için bir gemi ayarlayıp oraya gider.

Üç günde Adan'a gelen Halit Benli Perişan'ın huzuruna çıkar, durumu anlatır. Benli Perişan, ona Sinan'ın annesi olduğunu söylemez ve ağlamaya başlar. Hemen emir verip ordu hazırlatır. En kısa zamanda Sinan'ın yarımına yetişirler. Sinan padişaha teşekkür için huzura çıkınca karşısındakinin annesi olduğunu görür.

Anası oğlunu görünce daha fazla kendisini tutamaz, Sinan'ın boynuna atlar. Sinan, Babasını, yurdunu sorar. Benli Perişan, Kontaz Bey'in öldüğünü, vatanda kimselerinin kalmadığını, yılardır Sinan'ı aradığını söyler. Sinan, Babasının öldüğünü duyunca bayılıp düşer. Sinan'ı ayıltırlar. Adan beyleri ve anası 40 gün düğün yaparlar. Aziz bir gecede iki âşık gerdeğe girerler, muratlarına ererler.

Kaynakça:

Altun, Işıl, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma,* İstanbul, 2007, s. 219-279.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 188-194.

Düzgün, Dilaver, *Âşık Mevlüt İhsani Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler,* Erzurum, 1997.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Köroğlu Kolları-Halk Destanları,* Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974, s. 263-343.

Koşer, Velimert, "Bedri Sinan ile Mahperi Hikâyesini Monomit Kuramı Çerçevesinde Anlamlandırma Denemesi", *Folklor Akademi Dergisi,* S. 1, 2021, s. 94-104.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 70-118.

BEDRİDDİN İLE ZÖHRA

Şeyh Bedreddin ile Âşık Bedrî üzerine bina edilmiş halk hikâyesidir. Zaman olarak Sultan Orhan ve Kanunî Sultan Süleyman zamanları karşımıza çıkar.

Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu'nda "Yz. A 1"de "Hikâyet-i Bedreddin ile Zehra" adıyla kayıtlıdır. Bir başka yerde de *Hikâyet-i Haleddin oğlu Bedreddin Bey ile Zehra Hikâyesi"* kaydı

bulunmaktadır. Hikâyenin 1699'da istinsah edildiği sanılmaktadır. Manzum ve mensur yapıda olan hikâye toplam 58 varaktır.

Hikâye hakkında Cahit Öztelli bir makale yazmış, Erhan Çapraz ve Özkan Daşdemir de iki ayrı kitap neşretmişlerdir.

Hikâye iki ana bölümden oluşur. Muhtevası ile ilgili olarak Erhan Çapraz şu tespitlerde bulunur:

> *"Birinci bölümde Şeyh Bedreddin menakıbına bağlı olarak dergâhta bir derviş olarak karşımıza çıkan Bedriddin, ikinci bölümde Kerem ile Aslı hikâyesinin de tesiriyle âdeta dünyevî ve ferdî saadeti peşinden koşan, fakat sürekli karşısına çıkan sosyal engeller yüzünden gayesine ulaşamayan bir insana dönüşür. Bu durum anlatıda iki tarihî tabaka hâlinde verilir. İlk tabakada Sultan Orhan dönemi; ikinci tabakada ise Rüstem Paşa ve Süleyman (=Hz. Süleyman / mühür) vurgularıyla Kanûnî Sultan Süleyman dönemi vardır. İlk tabaka bizi hikâyenin kahramanı Bedriddin üzerinden Şeyh Bedreddin figürüne bağlarken; ikinci tabaka Âşık Bedri'nin doğrudan yaşadığı döneme bağlar. Hikâyede hem menakıbına bağlı Şeyh Bedreddin'in hayatı hem de Kanuni Sultan Süleyman dönemi olayları tüm gerçekliği ile yansıtılır.*
>
> *Hikâyede hem isimlere hem de olaylara bağlı karşımıza çıkan bu tabakalar, Âşık Bedrî'nin kinayeli anlatım tarzına bağlı olarak ustaca kurgulanmıştır. Yani hikâyenin kahramanı "Bedriddin" ile karşımızda hem Âşık Bedrî'nin kendisi vardır hem de bağlı olduğu dünya görüşünün (=Bektaşî / Bedreddinî) trajik kahramanı karizmatik önder Şeyh Bedreddin bulunur."*

Hikâye;

> *"Hikâyet-i Hâleddîn oğlu Bedreddîn Beg'in Hikâyesidir. Hatice-yi Zehra'nın fukarasıdır. Vakt-i sa'adette Sultan Orhan güninde bu maceralar olmış. Âşıklan ma'şuk kemalin bulmuş. Amma da yorılmış yaran-ı safa ve's-selâm.*
>
> *Râvi rivâyet-i şâ'irân ve bu yüzden hikâyet-i ârifân şöyle hikâyet ederler ki zamân-ı evvelde ve zamân-ı saltanatlarda, ravi-yi Sultân Orhan güninde bir meşayihden kimesne var, adına Şeyh Haleddin derler idi ve bu meşayihin dar-ı dünyada bir evlâdı var idi. İsmine Bedreddîn deyü ta'bîr iderlerdi."*

sözleri ile başlayıp;

"Devletdir bunların nikâhını kıydırup yedi gün, yedi gece düğün itdi. Anlan murada bir Cuma gicesi birbirine sîne-sâf etdi ve's-selâm. Ölince ömürlerini zevk ile safa ile geçirdiler ve 's-selâm."

sözleri ile sona ermektedir.

Hikâye Erhan Çapraz tarafından şöyle özetlenmiştir.

"Sultan Orhan zamanında meşayihten adına Haliddin derler bir şeyh vardır. Bu şeyhin de Bedriddin adında on üç, on dört yaşlarında tek bir evladı bulunur. O zamanın sadaret mülkünde ise adı Rüstem Ali olan bir paşa oturur. Bu paşanın da on bir, on iki yaşlarında Hatice-yi Zöhra adında dünya güzeli bir kızı vardır. Bedriddin dergâhında bir şahıs suretinde tecessüm eden Hızır ile sürekli zikir ve tefekkür hâlinde iken bir gün canı sıkılır. Yanma bir derviş alıp dışarıya gezmeye çıkar. O sırada görkemli bir çadır içerisinde Zöhra'yı görür. Onu görünce aklı başından gider; düşer, bayılır ve titremeye başlar. Yanındaki derviş bir keramet de göstermek arzusuyla her ne kadar uğraşsa da onu ayıltamaz. O sırada tekkede ve her yerde Bedriddin'i arayan Hızır yetişir; başına geçip bir nefes vererek onu ayıltır. Fakat o sırada Zöhra oradan ayrılmıştır. Bedriddin ayıldığında dönüp bakar ki ortada Zöhra yoktur. Hızlıca sararıp solmaya başlar. Bunun üzerine Hızır ona meseleyi sorar; o da başından geçenleri Hızır'a anlatır. Hızır, olanları duyduktan sonra oğlana, geçmiş olsun, deyip sırra kadem basar. Bedriddin de kalkıp bu hasta haliyle dergâhına döner. Bu halde görenler ona 'sarhoş' derler. Ah ve vahtan başka elinde hiçbir sermayesi kalmayan Bedriddin aniden dergâhtan kopar. Fakat bu esnada, Zöhra da Bedriddin'i ilk gördüğünde ona vurulmuştur. Bedriddin, Zöhra'nın aşkıyla başını yerlere vurup hasta olur ve yatağa düşer. Fakat hâlini hiç kimseye aşikâr edemez. Zöhra da bu sırada onun derviş olduğunu düşünerek dergâh dergâh onu aramaya koyulur. Bedriddin'in ebeveyni ne kadar hekime, hâkime danışsa da bir türlü onu tedavi ettiremez ve hayret içinde kalır.

Bir cuma gece yarısı Hızır tekrar Bedriddin'in başucunda belirir ve onu uyandırır. Bu sefer Bedriddin, gerçekten karşısında Hızır'ı görünce çok korkar. Hızır ona, bir ikramda bulunacağını söyledikten sonra, hırkasını açıp kendisine Zöhra'yı gösterir. Bedriddin, Zöhra'yı görünce hemen ellerini uzatıp onu tutmaya çalışır. Fakat Hızır Bedriddin'e kızarak Zöhra'yı biraz geriye çeker. Zöhra'yı gören Bedriddin'de artık hastalıktan eser kalmaz. Hızır, âşıklığın her anlamda zor bir süreç

olduğunu özellikle belirttikten sonra, önce Bedriddin'e daha sonra da Zöhra'ya bir kadeh bade doldurup içirir.

Sabahleyin Bedriddin tüm bu maceraların bir rüya olduğunu anlar ve tekrar tefekküre dalar. Bu sırada Bedriddin'in ebeveyni çok mutlu olur. Bedriddin içtiği dolunun sırrına vâkıf olmaya çalışırken cuşa gelip çarşı yoluna düşer. Orada burada gezerken çalıp çığıran, askı (=muamma) asan âşıkların bulunduğu bir kahvehaneye hem kahve içmek hem de âşıkların fasıllarını dinlemek maksadıyla dâhil olur. Âşıklar, selam verip kahvehaneye giren Bedriddin'in mah cemalini görünce cuşa gelirler. Bu arada, Bedriddin'i de fasıllarına iştirak ettirmek isterler. Bu esnada Bedriddin ise aşk ile kendisinden geçer ve ustalardan izin alarak yanlarına oturur. Kendisine verilen sazı alır; hicap perdesini yırtarak ilk deyişini söyler. Bu esnada hayret ve ibrette kalan âşıklar, ondan birkaç tane daha türkü söylemesini isterler. Bu türkülerden sonra artık meydan tamamen Bedriddin'e kalır. Fasıllardan sonra Bedriddin kalkıp evine gelir. Ebeveynine rüyada aşk badesi içtiğini anlatır. Babası bu esrarı kendisine açıkça söylemesini istese de Bedriddin söylemekten kaçınır. Diğer tarafta Zöhra da badeden sonra el altından bir saz buldurup gizlice çalıp söylemeye başlar. Başına gelen esrarı anlamaya çalışır.

Bedriddin, ebeveynine Zöhra'nın badesini içtiğini ağzından kaçırır. Ebeveyni olana rıza gösterir, lâkin ondan meseleyi daha iyi anlatmasını ister. Bedriddin ebeveynin yalvarmalarına dayanamayarak babasından bir saz ister. Babası sazı getirdikten sonra sanki kırk yıllık âşıkmış gibi yaşadıklarını sazıyla ve sözüyle dile getirir. Ebeveyni yaşananları duyunca çok şaşırır, lâkin yine Cenab-ı Allah'ın her şeye kâdir olduğunu' söyleyerek ona teveccüh gösterirler. Fakat babası, bu duruma ar edip sararıp solmaya başlar. Diğer tarafta Zöhra'nın ebeveyni de yaşananları duyar. Fakat onlar bu durumdan çok hoşnut kalırlar.

Bir gün Rüstem Ali Paşa, gül bahçesinde havuz başında otururken canı sıkılır ve cariyelerden Zöhra'yı çağırmalarını ister. Zöhra'ya artık tek eğlencesinin o olduğunu belirttikten sonra kendisinden bir şeyler çalıp söylemesini ister. Babası, Zöhra'nın söylediklerinden ziyadesiyle hoşlanır. Bundan sonra eğlenmek için başkalarına muhtaç olmayacaklarını söyleyerek onunla iftihar eder. Akşam olunca babası meseleyi daha iyi kavramak için Zöhra'dan yine bir şeyler söylemesini ister. Zöhra, babasını kırmayarak yine bir şeyler söyler. Fakat Zöhra'nın yâr üstüne bir türkü söylemesi üzerine bu sefer babası meseleyi iyice

anlayıp ona sinirlenir. Kızının kendisinden koca istediğini düşünerek Zöhra'ya çok kızar ve onu bir daha yanma yaklaştırmaz.

Bir gün Rüstem Ali Paşa'nın huzuruna iktizayı hâl üzerine iki üç misafir gelir. Bunlar kendi aralarında sohbet ederlerken, Bedriddin de diğer tarafta ilk defa çalıp söylediği kahvehaneyi vatan tutmuştur. Bu sırada Rüstem Ali Paşa ve misafirlerinin canı sıkılır ve kavasını (=hizmetli / emir çavuşu) çağırtarak ondan huzura üç beş mahir âşık getirmesini ister. Aslında kendisinde bir âşığın (=Zöhra) olduğunu, fakat bu meclisin ehli olmadığını söyler. Kavas, âşıkları ararken doğruca Bedriddin'in çalıp söylediği kahvehaneye gider. Lâkin Bedriddin o sırada dışarıya çıktığı için orada iki üç köhne âşık görür. Onları alıp gitmek istediği sırada orada bulunan bir boşboğaz adam kendisine Bedriddin'den övgüyle bahseder. Bunun üzerine kavas ah edip dururken Bedriddin içeri girer. Kavas, Bedriddin'le birlikte diğer âşıkları da aldığı gibi huzura götürür. Paşa, Bedriddin'i görür görmez ona meftun olur. Bedriddin'in sazının olmadığını görünce hemen harem ağalarından Bedriddin'e kızının sazını getirmelerini söyler. Âşıklar hep beraber üç beş türkü söyledikten sonra diğer âşıklara üç beş kuruş ikramda bulunup onları gönderir. Paşa, 'Biz öbür kart âşıkları dinlemedik, oğlum meydan şenindir' deyince Bedriddin çok kızar ve sazıyla sözüyle duygularını ona aktarır. Bu esnada harem tarafı da oturmuş, Bedriddin'i dinlemektedir. Daha sonra Bedriddin sazı yanına koyar ve icrasına son verir. Bunun üzerine Rüstem Ali Paşa, Bedriddin'in gönlünü almak ister. Bu kötü sözleri kendisine söylemediğini belirterek ondan özür diler ve kendisine bir kadeh bade uzatır. Bedriddin ise kendisine niçin kızdığını soran paşaya yine bir türküyle cevap verir. Paşa, Bedriddin'in sohbetinden hoşlanır, ama yaptıklarından dolayı bir fırsatını bulsa onu yok etmeye de hazırdır.

Haremdekilerle birlikte Zöhra da Bedriddin'in icrasını dinler. Onun Bedriddin olduğunu düşünerek kendisine iki satır mektup yazıp göndermeye karar verir. Huzurdakilerle birlikte Bedriddin de o gece paşanın misafiri olur. Paşa kalkıp harem tarafına gittiğinde haremdekiler ondan Bedriddin'i göndermemesini, yarın gece de kendilerini eğlendirmesini isterler. Paşa da kabul eder. Bu esnada kızına dönerek, 'Sen de âşığım diye övünüyordun; bak âlemde neler varmış' diyerek sataşır. Kız da 'Böyle âşıkları benim yan cebime koy. Peki, sonra belli olur' diyerek odasına çekilir.

Bedriddin rüyasında tekrar Hızır'ı görür. Hızır ona sevdiğinin bu sarayda olduğunu söyler. Paşaya biraz minnet edip yalvarmasını söyleyerek yine sırra kadem basar. Sabah olup gün ışıdıktan sonra paşa haremden çıkıp misafirleriyle sohbete başlar. Kahveler, tütünler içildikten sonra Bedriddin ayrılmak için paşadan izin ister, fakat paşa ona izin vermez. Paşa misafirlerini uğurlarken Zöhra da evvelce hazırlamış olduğu mektubu Bedriddin'e gönderir. Mektubu okuyan Bedriddin Zöhra'ya yine bir mektupla mukabelede bulunur. Akşam olunca Bedriddin, harem tarafına geçer ve icrasına başlar. Bedriddin'in söylediklerinden muradını tam olarak anlamayan paşa, isterse kendisini, tütüncübaşı, mühürdar veya istediği herhangi bir emektarı yapabileceğini ona söyler. Bunun üzerine Bedriddin bir kez daha sazına ve sözüne dayanıp asıl muradının Zöhra olduğunu ima eder. Fakat paşayla beraber haremdekilerin hepsi durumu anlar. Harem ağası hemen Bedriddin'i yakalayıp ona üç beş kırbaç atar. Daha sonra Bedriddin'i zindana gönderir. Bedriddin ne olduğunu tam idrak edemez; ah ü vah ile kanlı gözyaşları dökmeye başlar. Paşa tekrar kızma dönüp Bedriddin'e göründüğü için ona etmediğini bırakmaz. Kız da çaresiz bir şekilde kenara çekilip ağlamaya başlar.

Zindandaki üç beş babayiğidin büyük suç işledikleri için öldürüleceklerini duyunca Bedriddin'in aklı başından gider. Gençliğine doyup murat alamadığından efkârlanarak eline bir şey alıp türkü söylemeye başlar. Bedriddin ağlayıp da türküsünü söyleyince öldürülecek adamlar kendi dertlerini unutup onun derdine düşerler. Bu esnada Bedriddin'in ebeveyni onu çok merak edip aramaya başlarlar, fakat hiçbir yerde bulamazlar. Ne yapacaklarını düşünmeye başlarlar. Bu sırada Hızır, tekrar Bedriddin'in rüyasına girerek ondan bir mektup yazmasını hemen orada olan delikten kendisine atmasını ister. Hızır, mektubu aldığı gibi Bedriddin'in babasına götürür. Babası mektubu açıp okuduğunda Bedriddin'in zindanda olduğunu öğrenir; derhâl kalkıp pa şanın huzuruna gider. Paşadan oğlunun affını diler, fakat paşa bunu kabul etmez. Bunun üzerine bir arzuhal yazdırıp selamlık vaktini beklemeye başlarlar. Bu esnada Zöhra'nın Bedriddin'e karşı muhabbeti yok denecek kadar azalmıştır. Bedriddin de zindanda 'Yarabbi, bendeki ateşin üç katını ona ver' diye ona dua eder. Onun duası kabul olur; Zöhra tekrar Bedriddin'in aşkıyla tutuşmaya başlar.

Bedriddin'in annesi arzuhali padişaha sunar. Bunun üzerine padişah emir verip Bedriddin'i huzuruna çağırtır. Bedriddin'i hemen zindandan çıkarıp padişahın huzuruna getirirler. Bedriddin, kendisine sorulanlara bir bir cevap verdikten sonra haklı çıkar. Bu esnada utandığı için Zöhra'yı padişaha söyleyemez. Hâlbuki söylese vuslat da kesindir. Sadece zindandaki idam mahkûmlarını söyleyebilir. Onları kurtarır; onlar da Bedriddin'e çok dua ederler. Padişah da Bedriddin'in yüzüne bakıp ondan hoşlanır. Bedriddin'in âşık olduğunu öğrenince bir saz verdirip onu sınamak ister. Bedriddin de padişaha medhiyelerde bulunduğu bir türkü söyler. Bunun üzerine padişah kendisine, 'Dile benden ne dilersen' der. Bedriddin ise sadece padişahın sağlığını diler. Yani Zöhra'yı yine padişahtan isteyemez. Padişah da ona dünyalıklar ihsan eder. Fakat Bedriddin'e yapılanlardan dolayı padişahın canı sıkılır. Paşayı azledip Ceyhun memleketine sürer. Bedriddin'in ise bu olaydan ha beri yoktur. Birkaç gün sonra haberi olur ve kendini yerden yere vurmaya başlar. Her şeyden uzaklaşır. Sonra ebeveynini de arkada bırakmak bahasına bir saz yaptırıp tamamen kalenderi bir derviş kılığına bürünüp yola revan olur. Paşanın hangi diyara gittiğini sora sora, iki adımda bir türkü söyleye söyleye gider.

Günlerden bir gün, bir yaylaya gelir. Yayla kenarındaki dere boyunda bir bölük kızın bez çırptığını, bir ağaca salıncak kurup sallandığını görür. Kızların hepsi açık saçık bir halde cümbüş ederler. Bedriddin'i görünce de onu tarize başlarlar. Bedriddin de sazını çıkarıp onlara Zöhra'ya olan aşkını dile getirdiği bir türkü söyler. Meğer kızlardan biri yeni evlendiği halde kocasını kaybetmiş. Kocasına da 'Güngörmezoğlu' derlermiş. Kız, aşkıyla kocasına türküler söyler, diğer kızlar da onu dinlermiş. Bedriddin türküsünün söyleyince bu kız da hemen bir değneği saz yapıp ona karşılık verir. Kız, Bedriddin'in cemaline meftun olup bakarken öteden bir ihtiyar görünür. Hemen doğrulup Bedriddin'in yanma gelir. Bedriddin'e, kızların hepsi senin mi, diyerek takılır. Bedriddin ise olayı tüm ayrıntısıyla açıklar. İhtiyar, Bedriddin'e nereden gelip nereye gittiğini sorar. Bunun üzerine Bedriddin sazıyla ona cevap verir. Türküsü bittikten sonra ağlamaya başlayan Bedriddin'e ihtiyar çok acır ve onu kendine evlât edinir. Bedriddin'i de alıp köye gideceği vakit, kızlar ona izin vermez. İhtiyara, Bedriddin'i sana vermeyiz, derler. Ona hangi köyden olduğunu sorarlar. O da 'Karalar' köyünden olduğunu söyler. Hızır'ın söylediği bu köy aslında Zöhra'nın

bulunduğu köye iki buçuk üç aylık mesafedeymiş. Dolayısıyla ihtiyarın aslında Hızır olduğu anlaşılır. Yine Bedriddin yolunu kaybettiği için ona yardıma gelmiştir.

Hızır cümbüşlü şeylerden hoşlandığı için kızların misafirlik teklifini kabul eder. O gece köyde misafir kalırlar. Bedriddin'in dere kenarında sazıyla atıştığı kız, ona göz koyar. Köyde adına 'Acuze Zeynep Melle' denen doksanlık bir kadına gidip Bedriddin'le vuslatı için büyü yaptırmak ister. Fakat hem Hızır'ın Bedriddin'in yanında olmasından hem de onların yolcu olmalarından dolayı muvaffak olamaz.

Sabah olur, Hızır ile Bedriddin azıklarını aldıktan sonra yola çıkmaya niyet ederler. Hızır köylülerden seksen beş kuruşa bir beygir alır. Hızır ata biner ve Bedriddin'e arkasından yavaş yavaş gelmesini söyler. Onlar giderlerken yollarını haramiler keser. Hızır, her ne kadar biz yolcuyuz, yolumuza gideriz dese de haramiler Bedriddin'in sazını tüfek zannederek ondan sazı isterler. Hızır onun saz olduğunu söyleyince, bu sefer de ondan Bedriddin'in birkaç parça türkü söylemesini isterler. Bedriddin hemen sazını kılıfından çıkarıp başlar söylemeye. Haramiler bir daha bir daha derken, Bedriddin son türküsünü söyledikten sonra haramiler ağlamaya başlar. Hepsi pişman olur. Hızır'ın dizinin dibine gelip eşkıyalığa tövbe ederler. Hep beraber yola koyulup Zöhra'nın olduğu memlekete vasıl olurlar. Hemen gidip bir kahvehaneye otururlar. Oradakiler, nereden geldiniz, nereye gidiyorsunuz derken, onlar kahvehaneye mihman olup sabah akşam fasıl yaparlar.

Bu esnada Rüstem Ali Paşa ise bir yüce divan tertip etmiş, ne kadar itibarlı insan varsa hepsini meclisine toplamıştır. Meclisten bir boşboğaz, kahvehaneye yeni bir âşık geldiğini, kadı, müftü herkesin onu dinlemeye gittiğini şikâyet maksadıyla paşaya söyleyince paşa, Bedriddin'i kendisine şairbaşı yapmayı murat eder. Hemen iki kavasını onu getirmeleri için gönderir. Kavaslar Bedriddin'i tutup götürmek isterler, fakat Hızır ona gitmemesini söyler. Zira giderse Bedriddin'in başına türlü belalar gelecektir. Paşa, kavaslarına neden Bedriddin'i getirmediklerini sorunca onlar da Bedriddin'in yorgun olduğu için gelmek istemediği yalanını uydururlar.

Bu sırada paşanın bir çocuğu dünyaya gelir. Ne kadar marifet sahibi varsa gelsin, diye emir verir. Yedi gün yedi gece toy düğün olur. Bedriddin'i Hızır ile birlikte kahvehaneden alıp paşanın huzuruna

götürürler. Paşa bunlara, nereden gelip nereye gittiklerini sorar. Hızır ise ona, âşıkların lâ-mekân olduğunu söyler. Paşa, Bedriddin'in türkülerinden ziyadesiyle hoşnut olur; üç yüz guruş ona, iki yüz guruş da Hızır'a ihsanda bulunur. Daha sonra Hızır, başına gelebilecek şeyler hakkında Bedriddin'le müşaverede bulunur.

Paşa, haremine gidip Bedriddin'in âşıklıktaki kudreti üzerinden kızı Zöhra'ya takılır. Onu kızdırır. Kız da kendisinin de bade içtiğini, kudretli bir âşık olduğunu paşaya söyler. Paşa, her ne kadar ayıp olsa da ondan yarın gece Bedriddin ile atışmasını ister. Ertesi gün olur; paşa her işini bir kenara bırakıp bu atışmanın kaygısına düşer. Kavaslardan Bedriddin'i huzuruna getirmelerini ister. Kavaslar gider, çarşıdaki kahvehaneden Bedriddin'i alıp gelir. Paşa, Bedriddin'den kızı Zöhra ile atışmasını ve onu mat etmesini ister. Lâkin öncesinde ise bade içme olayı hakkında kendisini bilgilendirmesini söyler. Bedriddin de bunun bir sırr-ı ilahi olduğunu, anlaşılan Zöhra'nın da bu sırra vakıf olduğunu belirtir. Paşa bu meseleyi daha fazla deşmek istese de Bedriddin bunu sadece ehlinin anlayabileceğini ona açıkça söyler. Bunun ispatının ise saz faslı olduğunu dile getirir. Bunun üzerine paşa, Bedriddin'e saz getirilmesini söyler. Bu arada kadı, müftü ve muhterem bazı kişileri de şahit olmaları için meclisine toplar. Kavaslar kahvehaneden Bedriddin'in sazını almaya giderler, fakat Hızır sazı onlara vermez ve kendisi sazı alıp Bedriddin'e götürür. Bedriddin sazına düzen verdikten sonra faslına başlar. Tüm meclistekileri mest eder.

Paşa, Bedriddin'den gece bahçe tarafına geçmesini ister. Bedriddin de belki kızını verir muradıyla bu teklifi kabul eyler. Yemekler yenilip tütünler içildikten sonra Bedriddin yine fasla başlar, fakat bu sefer harem tarafı da kendisini dinler. Diğer taraftan Zöhra'yı da Bedriddin ile imtihana (atışma) hazırlarlar. Sonra paşanın isteği üzerine Zöhra da fasla iştirak eder. Kız, sazına düzen verip türküsünü söyleyince tüm dinleyenlerin parmaklan ağızlarında kalır. Bu esnada Bedriddin, kızı tanır, fakat Zöhra onu tanımaz. Paşa ikisinin atışmasını ister, fakat Bedriddin kadın olduğu için Zöhra ile atışmak istemez. Bunun üzerine paşanın canı çok sıkılır. Meclisi dağıtmak ister, fakat yine de sabrına sığınır. Bu sırada Hızır da Bedriddin'in sözlerine gücenmiştir. Lâkin çok aldırmaz. Paşa, kızıyla başa çıkarsa ona kızını vereceğini söylese de Bedriddin onu dinlemez; gece yarısı sokağa düşer.

Bedriddin'in de aslında canı çok sıkılmıştır. Günlerden bir gün alıp başını memleketin dışına çıkar. Cenab-ı Hak'tan muradını vermesi için niyaz ve feryatta bulunup çalıp söylerken karşısına birisi çıkar. Bu, kırkların piri Şerif-i Latif'tir. Şerif-i Latif, altında kır atı, elinde kargısıyla Kerbela ziyaretinden dönmektedir. Fakat yolu Bedriddin'e uğramıştır. Bedriddin, ondan muradını ister. O da Bedriddin'e Hızır'ın sürekli yanında olduğunu söyleyerek 'Hak yardımcın olsun' deyip doğruca atını sürer. Bunun üzerine Bedriddin, kalb-i derunundan öyle bir feryat eder ki Şerif-i Latif tekrar zahir olur. Ona derdinin ne olduğunu sorunca Bedriddin başından geçenleri bir bir anlatır. Bunun üzerine Şerif-i Latif cebinden çıkardığı bir 'mühür'ü ona verir. Bedriddin'e bu mührü iyi saklamasını, zira mührün onun her işini asan edeceğini söyler. Hızır'a da sıkıca sarılmasını iyice tembih ettikten sonra sırra kadem basar.

Bedriddin tekrar kahvehaneye döner; bakar ki kimseler yok. Oradakiler ona Hızır'ın bir kere gelip gittiğini, fakat o andan itibaren dirliğin bozulduğunu söylerler. O esnada kahvehaneye gelen iki kavas, Bedriddin'i yaka paça tutup paşanın huzuruna götürürler. Paşa, her yerde çalgı çalınmasını yasak ettiğini söyleyerek Bedriddin'i tomruk cezası ile cezalandırır. Bedriddin ise bir taraftan cezasını çekerken, diğer taraftan da sazıyla ve sözüyle Zöhra'ya sitem eder.

Geceleyin rüyasında paşayı sıkboğaz ederler ve ondan Bedriddin'i serbest bırakmasını isterler. Bunun üzerine paşa sabah kalkınca adamlarına Bedriddin'in tomruktan çıkarılmasını emreder. Bedriddin'i alıp paşanın huzuruna getirirler. Paşa, Bedriddin'den kendisine kızmamasını ister. Bunun üzerine Bedriddin yine sazına dayanır. Bedriddin'in söylediklerinden gözleri dolan paşa ona, 'Dile benden ne dilersen' der. Bedriddin, 'Sağlığınızı dilerim' dese de paşa başka şeyler dilemesi için ondan ısrarcı olur. Fakat Bedriddin bir türlü kızını istediğini ona söyleyemez. O sırada Hızır, zahir olur ve paşadan iki âşığı birleştirmesini ister; kaybolur.

Paşa, Hızır'ı da görünce artık Bedriddin'in hak âşığı olduğunu iyice anlar. Zöhra'yı Bedriddin'e verir. Fakat iki âşığın artık atışmalarının zamanını geldiğini belirtir ve oğlana saraydan bir oda ve hizmetçiler tayin eder.

Paşa, gül bahçesinde otururken kızını çağırtır. Paşa ona Bedriddin ile evlenmesini teklif eder. Fakat kız, tek dostunun sazı olduğunu

söyleyerek bu teklifi reddeder. Bu esnada paşa emrederek Bedriddin'in de bahçeye gelmesini ister. Bedriddin'den sazıyla kızından hakkını almasını talep eder. Bunun üzerine iki âşık atışmaya başlar. Paşa onların kudretlice atışmasından ziyadesiyle mesut olur. Atışmanın sonunda Bedriddin, Zöhra'yı mat eder. Paşa da bu durum karşısında kızma gülmeye başlar. Sözümden dönersem, dinimden döneyim, diyerek kızını ona verir. Dünyalar Bedriddin'in olur. Fakat daha sonra Bedriddin ne kadar af dilese de Zöhra ona çok gücenmiştir.

Paşa, kalkıp kızının yanma gider. Ondan Bedriddin ile evlenmesi ister. Fakat Zöhra, Bedriddin'e çok kızdığı için, bir paşa kızı olduğunu bahane ederek bu evlilik teklifini reddeder ve babasının sesini keser. Paşa, büyük yemin etmesine rağmen bu durumda sözünden cayar.

Bedriddin canı sıkkın bir şekilde kalkıp kahvehaneye gelir. Kahvehanedeki birinin ılıcaya gitmeyi teklif etmesi üzerine hep beraber kalkıp oraya giderler. Ilıca, cumadan cumaya o memleketin en önemli piyasa mekânıdır. Bu yüzden Zöhra da maiyetiyle birlikte bu ılıcaya gelir. Bedriddin, canı çok sıkkın olduğu halde ahbaplarının isteği üzerine burada türküler çalıp söyler. Bu esnada Zöhra da onu dinler. Kavaslara emredip Bedriddin'i huzuruna getirmelerini ister. Fakat ahbapları Bedriddin'i kavaslara vermez. Bunun üzerine Zöhra, çok sinirlenir, kavaslarını tekrar gönderir, fakat ahbapları Bedriddin'i yine vermezler. Sonunda kavaslar silahlarına sarılınca kavga büyür. Bu esnada Hızır, tekrar zahir olur; Bedriddin'i alıp gizli bir yere götürür. Kavga sürerken Bedriddin'in taraftarları hayli çoğalır. Zöhra ve harem ağaları çareyi kaçmakta bulurlar.

Paşa, olanları duyunca gazaba gelir ve boynunu vurdurmak için derhâl Bedriddin'in huzuruna getirilmesini ister. Fakat bu esnada kavga daha da büyür ve etrafa yayılır. Bunun üzerine Hızır, Bedriddin'den memleketine dönmesini ister. Bedriddin ise her ne kadar acı gözyaşları dökse de yola koyulur.

Bu esnada bütün memleket ayağa kalkıp bu paşayı istemeyiz diyerek Sultan Orhan'a arzuhalde bulunurlar. Bedriddin ise memleketine dönmüştür. Ebeveyni ile görüşüp hasretlik giderir. Diğer taraftan Devlet-i Aliyye, paşayı huzuruna çağırır. Paşa savunmasında Sultan Orhan'a tüm suçun Bedriddin'in olduğunu söyler. Fakat Sultan Orhan, paşaya kendisini bu âşık yüzünden azlettiğini hatırlatarak

Bedriddin'den yana taraf görünür. Aynı zamanda onu buldurup ondan türküler dinlemeyi de arzu ederler.

Bunun üzerine padişah, Bedriddin'in de huzuruna getirilmesini emreder. Padişah, huzuruna getirilen Bedriddin'i derhâl sorguya çeker. Bedriddin, doğruyu söylemekten kaçınır, fakat padişah doğruyu söylemezse onu öldüreceğine dair yemin eder. İşin sarpa sardığını gören Bedriddin hemen aklına gelen, Şerif-i Latif'in verdiği mühre sarılır. Mühür sayesinde bu en büyük badireyi de atlatır.

Padişah, huzurunda bir fasıl icra edilmesini ister. Paşa'yı Zöhra'yı da alıp getirmesi için sarayına gönderir. Bedriddin'e de hemen bir saz bulup verirler. Padişah, eğer kızın da istemesi hâlinde ikisini evlendireceği üzerine Bedriddin'e söz verir. Bunun üzerine Bedriddin yine sazına dayanır. Padişah, Bedriddin'in kendisine sunduğu medhiyelerden çok hoşlanır. Fakat yine de iki âşığı huzurunda atıştırıp imtihan edeceğini söyler. Eğer kızı mat ederse Zöhra'yı kendisine vereceğini söyler.

Hünkâr tüm devlet ricalini divanına toplar. Artık bu Bedriddin'in son sınavıdır. Paşa yolda gelirken kızını her koşulda padişaha razı olması için sıkıca tembih eder. Akşam olur. Padişah, şeyhülislâmın da onayını aldıktan sonra iki âşığın meydana gelip atışmalarını ister. İki âşık ise bu sefer birbirlerini incitmeden atışırlar. Bu durumdan çok hoşnut olan padişah divanının da onayını aldıktan sonra âşıkların nikâhını emreder. Paşa ise hiçbir şey yapamaz. Padişah bunlara yedi gün yedi gece öyle bir düğün yapar ki şimdiye kadar devlet kapısında böyle bir nikâh hiç görülmemiştir. İki âşık, kalan ömürlerini zevk ü safa içinde geçirirler."

Kaynakça:

Çapraz, Erhan, *Bedriddin ile Zöhra - Bir Şeyh Bedreddin Kurmacası-*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021.

Daşdemir, Özkan, *Hikâyet-i Haleddin Oğlu Bedreddin Bey (Bedreddin ile Zehra Hikâyesi)*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2021.

Öztelli, Cahit, "Halk Hikâyelerinde Kahramanların Tanıtımı" *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 190, Mayıs 1965, s. 3729-3730.

BEGİL OĞLU EMREN BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında dokuzuncu boy olarak kaydedilmiştir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Begil Oğlu Emren'in Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Kam Gan Oğlu Han Bayındır yine bir gün büyük çadırlarını kurarak İç Oğuz, Taş Oğuz beylerini divanına toplamıştır. Bu sırada Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı gelir. Bir at, bir kılıç ve bir çomaktan ibaret olan bu haracın azlığı Bayındır Han'ı üzer. Bunları beyler arasında nasıl böleceğini düşünürken Dede Korkut "üçünü de aynı yiğide verelim, Oğuz iline karakolluk yapsın" der. Sonunda Begil adında bir yiğide verirler. Dedem Korkut kılıcı Begil'in beline bağlar. Begil atına binip hısım akrabasını ayırıp evini çözer ve Oğuzdan göç eyler. Berde'ye, Gence'ye gidip Dokuz Tümen Gürcistan ağzına yerleşerek karakol vazifesine başlar.*
>
> *Begil yılda bir defa Bayındır Han'ın divanına gelmektedir. Yine bir gün Bayındır Han'dan adam gelerek Begil'i divana çağırır. Bayındır Han Begil'i tam üç gün ağırlar, azizler. Uç gün de av eti ile ağırlamak üzere av tertip ettirir. Av hazırlığı sırasında beylerin kimisi atını, kimisi kılıcını, kimisi ok atmasını övmeğe başlar. Salur Kazan ne atını ne de kendisini över, sadece Begil'in hünerini söyler.*
>
> *Gerçekten Begil av sırasında öyle herkes gibi ok kullanmamaktadır. Avını yakalamak için yayını boynuna atarak onu kolayca durdurmakta, zayıf ise belli olsun diye kulağını delip bırak maktadır. Kazan işte bundan bahsederek "hüner atın mıdır, erin midir?" diye sorar. Beyler "erindir" derler. Kazan bunu ata bağlar. Kazan'ın bu sözü Begil'e çok dokunur. Bayındır Han'ın hediyelerini önüne dökerek divanı bırakıp evine döner. Karısına Oğuza baş kaldırdığını söyleyerek Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bırakmaz ve gözü gönlü açılsın diye Begil'i ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer ve sağ uyluk kemiği kırılır. Eve döner, kimseye söylemez. Fakat beş gün divana çıkmaz. Sonunda karısına durumu söyler. Böylece Begil'in ayağının kırıldığı her yana yayılır. Kâfir casusları bunu teküre bildirirler. Tekür Begil'in yurduna saldırmağa karar verir. Begil casusları ile bunu haber alınca oğlunu,*

Kazan'ı yardıma çağır mağa göndermek ister. Fakat oğlu Emren bunu reddederek düşmanın karşısına kendisinin çıkacağım bildirir.

Emren babasının atma binerek kâfirleri karşılar. Şökli Melik in kâfirleri gelirler. Emren tekürle yaptığı savaşta yenilecek gibi olunca Allaha yalvarır. Tanrı da kendisine kırk kişilik kuvvet verir. Bunun üzerine tekürü basıp altına alır. Tekür Müslümanlığı kabul eder. Kâfirler dağılırlar. Akıncılar kâfir ülkesini yağma ederler.

Begil şenlik yapar ve oğlunu hediyelerle birlikte Bayındır Han'a götürür. Padişah, Kazan Oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterir, elbiseler giydirir.

Dedem Korkut gelip şadlık çalar, bu Oğuznâmeyi düzenleyerek Emren'e ithaf eder. Gazilerin başından geçenleri anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

BEHMEN ŞAH

Şark masalları muhtevasına sahip bir hikâyedir. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu tarafından 1931 yılında yayımlanmıştır. Tamamı mensur olup çok sayıda muhayyel unsur ihtiva bir hikâyedir.

Toplam 55 sayfa olan kitabın kapağında şöyle bir ibare vardır: "Eski İran tarihine dair gayet meraklı ve mütalaaya şayan bir hikâyedir."

Hikâye Sait Sayar tarafından şöyle özetlenmiştir.

İran Hükümdarı Yüzdü Cürd'ün oğlu Behram, Hindistan Hükümdarı'nın kızıyla evlenir. Behram, ilk gecelerinde kızın siyah elbiseler giyinmiş olduğunu görünce sebebini çok merak eder. Kıza sorar. Kız, Hindistan'a seçkin kimselerin siyah giyinmelerinin adet olduğunu, bu âdetin de bir hikâyeye dayandığını söyler. Behram, hikâyeyi çok merak eder ve kızdan bunu anlatmasını ister. Kız, çocukken saraylarına gelen siyah giyimli kadından öğrendiği hikâyeyi anlatmaya başlar.

Hikâyeye göre Lahur Hükümdarı Behmen bir müddet kaybolur ve nereye gittiğini kimse bilmez. Bir müddet sonra sarayına dönen Behmen'in eski neşesi kalmaz ve siyahtan başka renkte elbise giyinmez. Behmen'in cariyesi bunun sebebini sorar. Behmen, cariyesine yaşadıklarını anlatır. Behmen Şah, bir gün

simsiyah giyimli bir tüccar görür. Tüccarın neden siyah giyindiğini merak eder. Seyyah'a sebebini sorar. Seyyah, sebebini söylemez ancak Çin memleketinde Methuşlar denilen çok güzel bir şehir olduğunu ve oradaki herkesin siyah elbiseler giyindiklerini söyler.

Behmen Şah, Methuşlar şehrini de merak etmeye başlar. Bu şehre gidip orada yaşayanların neden siyah elbiseler giyindiklerini öğrenmek ister. Çin memleketine gidip Methuşlar şehrini bulmak için yola çıkar. Methuşlar şehrine ulaştığında orada bir dükkân kiralar ve mücevher satıcılığı yapar. Orada bir kasapla dostluk kurar. Dostuna, insanların neden siyah elbiseler giyindiklerini sorar. Kasap, onu şehir dışında bir yere götürür ve orada bulunan sepete oturmasını söyler. Behmen Şah, sepete oturunca sepet havalanmaya başlar.

Behmen Şah, korkudan bayılır. Gözünü açtığında çok yüksek bir minare görür. Minarenin şerefesine atlar. O sırada büyük bir kuş gelir. Kuşun ayağına tutunarak yere iner. İndiği yerde eğlence yapan kızlarla karşılaşır. Behmen Şah, kızların arasında gördüğü kıza âşık olur. İlk gün Hanım kız ve cariyeleriyle yer içer eğlenirler. Hanım kız, Behmen Şah'ı baş cariyesine emanet eder. Sabah olunca bütün kızlar görünmez olurlar. Akşamları geri gelirler ve her akşam aynı şekilde eğlenceler düzenlenir.

Behmen Şah, her geçen gün Hanım kıza daha fazla bağlanır. Onu daha fazla arzu etmeye başlar. Hanım kız, Behmen Şah'a sabretmesini yoksa tüm güzellikleri kaybedeceğini söyler. Böylece otuz dokuz gün geçer. Behmen Şah, daha fazla dayanamaz ve Hanım kıza sahip olmak ister. Hanım kız, bir gün daha sabretmesi durumunda bütün güzelliklere sahip olacağını aksi halde hepsini kaybedeceğini söyler. Behmen Şah, sabredemez ve otuz dokuzuncu gün hanım kıza sahip olmak için çok ısrar eder. Behmen Şah, arkası hanım kıza dönük bir halde konuştuğu sırada ona yardım etmek için yüzünü döner. Döndüğünde kendini sepetin içinde bulur. Etrafta kasaptan başka kimse yoktur. Kasap, Behrem Şah'a insanların aynı olayı yaşadıkları için siyah elbiseler giyindiklerini söyler. Behmen Şah, kasaptan kendisine siyah elbise vermesini ister. Behmen Şah, siyah elbiseleri giyinir ve kendi memleketine döner.

Cariyesine bu hikâyeyi anlatınca iyice kederlenir. Behmen Şah vefat ettikten sonra da cariyesi onu çok sevdiği için sürekli siyah elbiseler giyinmeye başlar. Cariye bu hikâyeyi anlattıktan sonra üzüntüsünden kendini kaybeder ve bayılır. Bir daha da ayılmaz. Behram'ın evlendiği kızın annesi de bu kadını çok sevdiği için o günden sonra siyah elbiseler giyinmeye başlar.

Kaynakça:

S[üleyman] Tevfik, *Behmen Şah'ın Hikâyesi,* İkbal Kütüphanesi, İstanbul, 1931, 55 s.

BEHMEN VE HUMAY

Âşık Behmen (1901-1976)'in Âşık Hümay ile karşılaşmasının konu edildiği serancamdır.

Behmen ve Humay destanı oluşturan şair, 1901 yılında doğmuştur. Göyçe'nin Nerimanlı köyünden olan Behmen 70'e yakın âşık havasını icra etmiştir. "Humay", destanından başka "Ağ Çorap", "Efkan ve Tufan" adlı hikâyeleri de tasnif etmiştir. Repetuarında pek çok hikâye vardır.

Behmen ile Hümay'ın birbirine üstün gelmek için yaptıkları karşılaşmalar ve sonunda birbirlerini bacı-kardeş olarak nitelemelerini ihtiva eder. Âşıkların birbiriyle karşılaşması 1946 yılında olmuştur.

Ali Okumuş, "*Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme"* adlı yüksek lisans tezinde hikâye hakkında ayrıntılı bilgiye yer *vermiştir.* Hikâye, Ali Okumuş tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"Âşık Behmen, babasının ölümü üzerine ailesini geçindirebilmek için çevredeki düğünlerde saz çalmaya başlar. Âşık Behmen, Âşık Mikayıl ile birlikte Karabağ'a kız kardeşinin gider.*
>
> *Geceyi kardeşinin evinde geçiren Behmen, sabah olunca bir âşık meclisine katılır. Atışmanın ardından çeşitli hünerlerle âşıklar birbirlerini test ederler.*
>
> *Nesir'in açtığı atışmalardan sonra Behmen'e sıra gelir. Behmen'in hiçbir sorusuna cevap veremeyen Nesir ve Koca Âşık Behmen'e mağlup olur.*
>
> *Behmen'e yenilen âşıklar, Ağdam şehrine gelirler ve durumu Humay'a anlatırlar. Humay, Âşık Behmen'i merak ettiği için Ağdam şehrine davet eder.*
>
> *Behmen, sora sora Bir May şehrine gelir. Konak olduğu Surhay'ın Humay'ın komşusu olduğu ortaya çıkar. Surhay, Behmen'in geldiğini Humay'a haber verir.*

Behmen ile Humay, Surhay'ın evinde atışmaya başlar. İki âşık da birbirlerine üstün gelemezler. Atışmaya ara verirler.

Sabah atışmaya devam edeceklerini söyleyen âşıklar dinlenmeye çekilirler. Humay, Behmen'den âşıklarının intikamını alacağını söyler.

Sabah olduğunda ispalkomun önderliğinde bir şartname hazırlanır ve âşıklar atışmaya başlarlar. Atışmanın sonunda Humay, Behmen'e mağlup olur ve âşığı kendi evine davet eder.

Humay'ın evine konuk olan Behmen bir şiir okur. Humay âşığı ayağa kalkarak tebrik eder. Behmen'in elini sıkan Humay, artık birbirlerinin kardeşi olduklarını duyurur."

Kaynakça:

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme,* Kastamonu, 2018, s. 184-185, 234-237, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BEHRAM

Türkmen şairi Şabende'nin Firdevsî'nin Şehnamesinin etkisinde kalarak vücuda getirdiği destandır. Şabende, bunu yaparken halk arasındaki masal ve rivayetleri göz önünde tutmuştur. Destandaki olaylar hayal ülkesinde geçer ve hikâyedeki şahıslar da muhayyel isimlerdir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu destanla ilgili olarak Abdırahman Mülkamov, "Şabehram Destanı" adı ile 1963 yılında bir doktora tezi hazırlamıştır. Destanın Behram-ı Gur ile ilgisini ortaya koymuştur.

Hali İbrahim Şahin destanı şöyle özetlemiştir:

"Destan, Behrâm'ın Fars ülkesinde yaşadığı, avcılığa meraklı olduğu, çocuk sahibi olmadığı, ancak güzelliği ile tanındığı gibi bilgilerin verilmesiyle başlar. Bir av sırasında bindiği uçan atla gökyüzüne çıkan Behram, burada güzel bir bağa girer. Bu bağda Behram, Dövsepit'le karşılaşır ve kendisini gökyüzündeki bu bağa Dövsepit'in getirdiğini öğrenir. Dövsepit'in bağlarında dolaşırken dört peri kızının havuzda yıkandığını görür, bunlardan birine âşık olan Behram, onun elbiseleri

saklar. "Balahüsn" adlı peri kızı, Behram'ı görünce hemen kuleye doğru uçar. Burada Behram'la yaptığı konuşmaların sonunda Behram'ın kendine âşık olduğunu gören peri kızı, saçlarını kuleden aşağı sarkıtarak Behram'ın yanına gelmesini sağlar. Dövsepi'nin de âşık olduğu bu kızı Behram, devin elinden kurtarmayı başarır.

Bu arada Behram'ın yerine hükümdar olan vezir, Behram'ın eşi Sahıpcemal'a da sahip olmak ister, ancak buna karşı çıkan Sahıpcemal'i zindana atar. Rüyasında bu olaylardan haberdar olan Behram, kılık değiştirerek yurduna döner. Dövsepit'in de yardımıyla tahtını vezirden geri alır, ancak Balahüsn adlı peri kızı uçarak Şehrisebz'e gider, Behram'ın kendisini orada bulmasını ister. Behram, günlerce peri kızının gittiği yeri arar, sonunda Hz. Süleyman'ın külahı ve asası ile peri kızına ulaşır, burada da bazı devlerle mücadele ettikten sonra peri kızını alarak yurduna döner."

Kaynakça:

Mülkamanov, Abdırahman, "Şabende'nin Şabehram Dessanı ve Onun Sovet Gündogarındakı Behram Gur Suceti Bilen Arabaglanışıgı", Aşgabat, 1963 (Basılmamış Doktora Tezi).

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 118.

BEHRAM İLE GÜLHENDAN

Azerbaycan ve İran'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Rüstem Rüstemzade Kazak bölgesinde Köçvelli köyünde yaşayan Âşık Ali'den derlediği hikâyeyi 1982'de Bakü'de yayımladığı Mehebbet Dastanları adlı kitapta yayımlamıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Bahram Şah adıyla da bilinmektedir.

Behram ile Gülhendan hikâyesinin özeti şöyledir;

Behmen adında bir padişah vardır. Bu padişahın hiç çocuğu yoktur. Bir gün vezirini çağırır ve kendisinin neden çocuğu olmadığını ona sorar. Bunun üzerine vezir de padişah Behmen'e ileride iki çocuğu olacağını, fakat olmasa daha iyi olacağını söyler. Behmen, vezirden bunun sebebini sorar. O da çocuklarının yanında kalmayacağını ve büyüdüklerinde kendisini terk edeceklerini söyler.

Zaman geçer ve padişahın hanımı hamile kalır. Bir erkek çocukları olur. Padişah çocuğun ismini Behram koyar. Zaman geçer ve Behram 7 yaşına gelir. Padişahın ikinci çocuğu olur. Padişah onun adını da Haydar koyar.

Zaman geçer ve Behram 14 yaşına değer. Behram, vezire gezmek istediğini söyler. Vezir onun bu isteğini padişah Behmen'e bildirir. Padişah, her yeri gezebileceğini, fakat kendi yurdunun topraklarından dışarı çıkmamasını ve yanında da mutlaka kendisinin olması gerektiğini vezire söyler.

Behram, bunu kabul eder. Vezirle birlikte yola koyulurlar. Bir hayli yol giderler. Vezir, babasının topraklarından çıktığını Behram'a söyler. Behram da "Bir şey olmaz." deyip bir köyün yakınlarına çadır kurdurur. Bir müddet dinlendikten sonra orada bulunan çadırları gezmeye başlar. Çadırları gezerken Gülhendan adındaki âşık olur. Gülhendan, Çelhutan Padşahının kızıdır. O da Behram'a âşık olur. Orada birbirlerine söz verirler.

İki gencin birbirine oylan yakınlaşmalarını vezir anlar. Vezir kızı Çelhutan Padşahının vezirinden ister. O da bir yolunu bulup oradan kaçar. Vezirle Behran memleketlerine gelirler. Vezir, durumu padişah Behmen'e bildirir.

Behmen Şah, kızı almak için dünür gönderir. Kervan yola çıkar. Yolculuk sırasında Behram yolunu kaybeder ve Piran adında bir köylüye rastlar. Piran, nereye gittiklerini sorar. Behram, olanları anlatır. Piran Çelhutan Padşahın iyi biri olmadığını ve bu sevdadan vaz geçmesini söyler. Behram, Piran'ın sözünü tutmaz. Ertesi sabah olur. Behram yola koyulmak ister. Piran'ın dört oğlu, onu yol ayrımında kadar götürüp, Behram ile vedalaşır.

Behram yola devam eder. İleride bir kale görür. Orada dinlenmeyi düşünür.

Bu kalede Mahenvar adında bir sultana aittir ve Mahenvar kırk cariyesi ile burada kalmaktadır. Behram kaleye gider. Mahenvar, Behram'a nereye gittiğini sorar. Behram'da olanı anlatır. Mahenvar, Çelhutan şahın yurdunun kötü olduğunu ve Gülhendan yerine kendisini almasını söyler. Behram kabul etmez. Mahenvar'ın kalesinden ayrılır. Çelhutan padişahın topraklarına gelir.

Behram, orada bir hayli çadırın kurulmuş olduğunu görür. Rastladığı kişiye çadırların niçin kurulduğunu sorar. Adam, Behram'a Çelhutan padişahın bir kızı olduğunu ve bu çadırları da onu isteyen 7 padişah oğlunun kurdurduğunu söyler. Bunun üzerine Behram da oraya bir çadır kurdurur. 7 padişah oğlu Behram'ın yanına gelir ve oraya ne için geldiğini sorar. Behram da geliş sebebini anlatır.

Çelhutan Padişah, hanımını çağırır, meseleyi ona nakleder. Gülhendan'ın annesi kızının yanına gider ve bu 7 padişah evladından birini seçmesini söyler. Gülhendan da Behram'a âşık olduğunu, ancak onunla evlenebileceğini annesine söyler. Annesi gelip bunu padişaha anlatır.

Gülhendan, 7 padişah oğlunun çadırlarının yanına Behram'ın da çadır kurduğunu öğrenir. Çadırların kurulduğu yere gider ve onlara güreşmelerini hangisi galip gelirse, onunla evleneceğini söyler. Gençler güreşirler. Behram hepsini tek tek yıkar. Bunu kaldıramayan 7 padişah oğlu Behram'a tuzak kurarlar ve onu zindana atarlar.

Bu arada kardeşi Haydar bir rüya görür. Abisi Behram'ın zor durumda olduğunu anlar. Abisinin yanına gitmek için annesinden müsaade alıp yola çıkar. Yolu üzerinde Mahenvar'ı görür ve ona âşık olur. Mahenve de ona âşık olur. Evlenme hususunda birbirlerine söz verirler.

Haydar tekrar yola düşer. 7 padişah oğlunun yanına gelir. Hepsiyle güreşir ve hepsini yıkar. Bu durum Behram'ın kulağına gider. Behram 7 padişah oğluna haber salar. "Beni zindandan çıkarın Haydar'ı yeneyim." der. Behram'ı zindandan çıkarırlar. Onun kendi kardeşi olduğu, Behram'ın aklına, gelmez. Haydar orada Behram'a bir şiir söyler. Behram'da onun kardeşi olduğunu anlar. Birlikte hareket edip 7 padişah oğlunun bazısını öldürürler, bazısını da ellerinden kaçırırlar.

Bu olup bitenler Çelhutan padişahın kulağına gider. Onları yanına çağırtır, hürmet gösterir. Behram, kızı Gülhendan'ı, babası Güzel padişahtan ister. Güzel padişah, kızını Behram'a verir.

Behram ve Gülhendan, bir müddet kaldıktan sonra Çelhutan padişahından izin isteyip dönerler. Gelirken Haydar'a da Mahenvar'ı isterler. Babasının diyarına gelirler. Kırk gün kırk gece düğünleri olur ve mutlu, mesut yaşarlar.

Kaynakça:

Abbaslı, Sönmez, (Toplayan: Behruz Hekkı-Memmedeli Kövsi Ferzane), *Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2014, s. 261-272.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 3, Bakı, 2011, s. 173-205.

Doktor Rıza Resuli, *Külliyat-ı Dastan-Behram Gulendam,* Basıldığı yer yok, 1371 (M. 1955), s. 152 s.

İsmayılov, Hüseyin - Eziz Elekberli, Azerbaycan Folkloru Külliyatı, AMEA Folklor İnstitutu Yayınları, C. 25, Bakı, 2011, s. 230-263.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme,* Adana, 2013, s. 191-194. (Ç. Ü. Sosyal bilimler Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi). / Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı,* Adana, 2013, s. 157.

Rüstem Rüstemzade, *Mehebbet Dastanları,* Bakı, 1982, s. 13-44.

BEHRAM VE NADİR ŞAH

Azerbaycan'da anlatılan ve bir âşığın başından geçen serencamın hikâyesidir. Hikâyede Nadir Şah'ın hükmü altında olan İrevan'da soğuk kış mevsiminde insanların ve hayvanların ölmesi, bunlara sahip çıkamadıkları için Şah'ın halkı suçlayabileceği ve cezalandıracağı, Behram'ın zekâsı ve sanatı sayesinde bu işin üstesinden gelmesi konu edilmiştir.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Nadir Şah İrevan'ı eline geçirdikten sonra bir müddet burada kalmayı karar verir. Bu arada oğlunu evlendirmeyi düşünür.

Düğün hazırlıkları yapılır. Düğüne beyler, hanlar gelir. Yedi gün, yedi gece düğün yapıldıktan sonra gelin getirilir. Düğünden birkaç gün sonra halk hediyeler hazırlayıp gelini görmeye gelir. Nadir Şah, halkın bu davranışına teşekkür eder, getirdikleri malları geri götürmelerini ister.

Nadir Şah, vezirine İravan'da yeteri kadar kaldıklarını ve artık Tiflis'e geri dönmeleri gerektiğini söyler ve Tiflis'e gelir.

Beri taraftan İrevan'da şiddetli soğuklar başlar. Halk, soğuklardan etkilenir ve çoluk-çocuk hasta olur. Şah'ın gazabından korkan halk karalara bürünür.

Sulduz'da Behram adında bir âşık yaşamaktadır. Âşık Behram'ın Gül ve Lale adlarında iki hanımı vardır. Hanımları bayramın yaklaşmakta olduğunu ve paraya ihtiyaçları olduğunu söylerler. Behram sazını alıp İrevan'a gelir. Herkesin karalar giyindiğini görür. Behram, eğer kendisine destek verirlerse, onları Şah'ın gazabından kurtaracağını söyler. Halk, aralarında para toplayıp Behram'a verir. Parayı verirken Behram'a, Şah'ın çok sevdiği atının da soğuklardan öldüğünü ve bunu asla Şah'a söylememesi gerektiğini ifade ederler.

Âşık Behram cemaatle helalleşip Dağıstan'a doğru yola düşer. Bir hayli yol gittikten sonra Nadir Şah'ın bulunduğu yere gelir. Önce Şah'ın huzuruna çıkmaz ve Şah'a İrevan şehrinden bir âşık geldiği haberini gönderir.

Nadir Şah, âşığın onun huzuruna getirilmesini emreder. Behram, Şah'ın huzuruna çıkar. Şah, İrevan'dan haberler sorar. Behram cevabını sazla ve deyişle söyler. İravan'da suların donduğunu, halkın kar suyu içtiğini, çocukların öldüğünü, hayvanların kırıldığını söyler. Şah, yoksa Karabekir adlı atının da mı öldüğünü sorunca; "Şah'ım bunu siz söylediniz!" der. Şah ardından develerini sorar. Behram yine deyişle ve dolaylı olarak develerinin ve katırlarının da ölüğünü söyler. Bunun üzerine Nadir Şah celladı çağırır, Âşık Behram'ın boynunun vurulmasını emreder. Behram Şah'a bir-i hane deyiş söylemesine izin vermesini ister. Şah, izin verir. Behram'ın sözleri Şah'ı yumuşatır. Kendisinde bir isteği olup olmadığını söyler. Behram, felâketin kış soğuklarından olduğu söyleyip İravan halkını bağışlaması arzu eder. Şah kabul eder. Halkı bağışladığına dair bir belge hazırlatıp mühürler.

Belgeyi alan Âşık Behram İrevan'a gelir. Halk toplanır. Behram olup biteni anlatır ve koynundan getirdiği belgeyi çıkartıp gösterir.

İrevan halkı, ev başına üç manat para toplar, Behram'a verir. Behram sevinçle köyüne döner.

Kaynakça:

Rüstemzade, Rüstem, *Aşık Revayetleri*, Bakı, 1988, s. 31-36.

BEKBOLAT

Karaçay-Malkar destanıdır. Destan, namus kavramını ön planda tutması bakımından önemlidir.

Destan metni, manzum olup H. Curtubaylanı tarafından 1993 yılında Nalçik'te basılmıştır. Türkiye ise bu eserdeki metnin bir bölümü Ufuk Tavkul tarafından yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Holam'da zalim, insan eti yiyen, gelinlerin ilk gecelerini haince izleyen Şakmanlar adlı bir sülale vardır. Şakmanları, Omar Bey adında çatık kaşlı, kötü ruhlu bir adam yönetmektedir. Omar ağır vergileriyle halkı canından bezdirir, halkın namusuna göz diker.

Köle soyundan olan Mahiylerin Bekbolat, eşini Omar'ın elinden kurtarmak için bir av planlar ve onu ava davet eder. Birlikte Akkaya denilen yere giderler. Bekbolat, orada Omar'a dağ keçileri gördüğünü söyler. Omar, Bekmurat'tan kendisini oraya götürmesini ister. Birlikte Akkaya'nın yükseğine kadar tırmanırlar. Bekbolat, Omar Bey'i kayalardan aşağı iteleyip öldürür.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 461-464.

BEKMIRZA İLE KAYSIN

Karaçay-Malkar destanıdır. Manzum olup hacimsizdir. Destan misafire verilen önem ve yiğitliğin önemini ortaya koyması bakımından kayda değerdir.

Destan metni, manzum olup H. Curtubaylanı tarafından 1993 yılında Nalçik'te basılmıştır. Türkiye ise bu eserdeki metnin bir bölümü Ufuk Tavkul tarafından yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Aydabol sülâlesinden olan Tazret'in çocuğu yoktur. Yakınları onu evlendirmek için Dağ Ardı (Gürcistan'ın Svanetya Bölgesi)'na dünür giderler. Dünürcüler misafir oldukları yerde güzel bir kız görür, alır gelirler.

Tazret'in bu eşinde bir oğlu ve bir de kızı olur. Oğlanın adını Cabo Biy, kızın adını da Nuh Biyçe koyarlar. Bunlar büyürler. Kızı Kırım beyine verirler. Tazret Biy ölümcül bir hastalığa yakalanınca Cabo Biy'in evlenmesini arzu ederek Dağ Ardı'na dünürcü topluluğunu yollar. Dağ ardında Biynögerler sülâlesinden iyi bir kız olan Hamme Biyçe'yi, Cabo Biy'le nişanlarlar.

Tazret oğluna iki önemli öğüt verir. Oğluna; "Babandan kalan malı çabuk harcama." ve "Karını babası evinde 3 günden fazla bırakma." der. Aradan çok geçmez, Tazret vefat eder. 3 gün 3 gece ölüm yemeği yenir ve dünürcüler Dağ Ardı'ndan gelini alır gelirler. Cabo'nun Hamme Biyçe'den Kaysın, diğeri de Bekmırza olmak üzere iki oğlu olur.

Bu çocuklar, annesinden süt emmezler. Kâhinler çağırılır, yorumlatılır. İkisi de dağ yiğitleri olacaklardır. Çocuklara buzdan emzik yapılır ve çocuklar bu emziği hemen emerler. 15 yaşına basınca şifalı sular içip, Çeskeska giyerler. İki de dağ başında büyürler, Uştulu'da şifalı sulardan içerler.

Bunlara bir gün Gemirgev'den misafirler gelir. 3 gün 3 gece yiyip içerler. Bunlara her gece için bir inek, öğle yemeği için de koç keserler. Misafirler köle almak için gelmişlerdir.

Cabo Biy, bunlardan hoşlanmamıştır. Bu fikrini çocuklarına söyler. Kaysın ve Bekmırza misafirlere ellerinde iki yaşlı kölenin dışında köle kalmadığını onları da veremeyeceklerini söylerler. Kaysın ve Bekmırza hem kendilerini cesaretlerini denemek hem de misafirlerin arzularını yerine getirmek için onlarla birlikte giderler. Bızıngı köyünde Rahay oğlu Tok'u yanlarına arkadaş olarak alırlar. Büyük Bashan'a gider, oradan da Orusbiyler'in Bey Küçük'ü alırlar. Holam tepesinde kalırken Kaysın'ı şişlik et istemeye yollarlar; fakat kuzu küçük diye vermezler. Orusbiy oğlu Rahay oğlunu gönderir, bir koç alır gelir oğlan. Onu yiyerek Malkar'a inerler. Oradan Uçtulu'ya varırlar. Dürbünle dağ başına bakar, beyaz dağ keçisi görürler. Kaysın gider keçiyi öldürür getirir.

Bekmırza, yüzüncü sayılan bu beyaz keçi yaşlılar uğurlu sayılır. Bu bakımdan onun etinden yiyenin, çorbasını içenin felakete uğrayacağını söyler. Bekmırza rüyasında babalarını Kabardey sürüsü içinde gördüğünü, Musuk dağında iki ağaç gövdesi kestiklerini ve o ikisinin kendileri olabileceğini söyleyip "Bu yol bize yol değil.'' diyerek dönmek ister. Rüyadan korkup de dönmenin uygun olmayacağı söylerler ve onu geri dönmekten vazgeçirirler. Dağ Ardı'nı aşarlar ancak Küçük ile Tok ırmaktan geçemezler.

Bekmırza ile Kaysın Svan kalesine gidip Svan prensinin oğlunu kaçırırlar. Yolda Kaysın'ın ayağı uyuşur. Bekmırza da onunla kalır. Peşlerinden gelen Svan bölüğü onlara yetişir. Savaş çıkar ve çarpışırlar. Bekmırza savaşta ölür. Yaralı Kaysın, bir çağlayanın altına gizlenir. Ancak bir Svan onu görmüştür. Kaysın ona ölmek üzeredir. Svan ondan kılıcını kendisine vermesini ister. Kaysın kılıcı uzatırken, Svan'ı kılıcıyle ikiye bölerek öldürür. Kendisi de kılıcıyla suya gömülür.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 239-255.

BENAHÇI AHMET İLE PERİDİL

Âşık İlhamî Demir'in tasnif ettiği manzum ve mensur bir yapıya sahip aşk hikâyesidir.

Musannif âşık olan İlhamî Demir, başka hikâyeler de tasnif etmiştir. Diğer hikâyeleri; *Benahçı Ahmet, İmdat ile Gülperi, Muhammet Şah ile Nermin, Pakizer Hanım'la Kahraman Kasım, Sühap ile Semine, Çeyizini Seren Kız*'dır. Bunun yanında Âşık İlhami Demir, icrası sırasında pek çok hikâye de anlatmıştır. Bunlar; *Cefakâr ile Zülfü Siyah, Kaçak Nebi, Kenanî, Kerem ile Aslı, Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu, Erzurum Kolu, Hasan Paşa Kolu, Leylâ ile Mecnun, Mayide ile Rıza Bey, Necip ile Telli Senem, Pehlül Pehlivan, Şeyhi Senan, Tahir ile Zühre, Zafer Bey ile Mahfinaz*'dır.

Asıl adı Hamit Demir olan İlhamî Demir, *1932* Arpaçay'ın Büyükçatma (Eski adı; Büyükperkit) köyünde doğmuştur. Herhangi bir tahsil görmemiştir. Genç yaşlarda âşıklık yoluna girmiş; Âşık Gülistan, Bayramî ve Deryamî gibi âşıklarla dolaşıp âşıklık geleneğini

devam ettirmiştir. 1967 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı devamlı katılmış ve her defasında çeşitli dallarda birincilikler kazanmıştır. Ülkemizde âşıklık geleneğinde karşılaşma dalının üstadı olan ve âşıkların onunla karşılaşma yapmaya çekindikleri bir âşıktır. Türkiye'de pek çok yer dolaşmakla kalmamış ülke dışında da geleneği en iyi şekilde yaşatmaya çalışmıştır.

3 Mayıs 1987 günü Gebze'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Benahçı Ahmet İran Elamdar hanlarındandır. Kumaş satmak için Genz'e gider. Bakar ki çok güzel bir bahçede kızlar güler oynamakta. Bu bağda, çok güzel bir kız görür. Bu kızın adı Peridil'dir. Çeşitli kumaşlar alıp bağa girer. Peridil ile göz göze gelir. O anda ikisi birbirine âşık olur.

Benahçı Ahmet, Peridil'i öven sözler söyler. Peridil de ona karşılık verir.

Benahçı Ahmet, bir ağaca yaslanır ve düşünceye dalar. Bir sesle kendine gelir. Başucunda bir ihtiyarın varlığını fark eder. İhtiyar, Benahçı Ahmet'e neden böyle düşünmekte olduğunu sorar. O da Ahmet Han'ın kızına âşık olduğunu söyler. İhtiyar: "Oğlum bu kız senin yoldaşın olacaktır." der ve kaybolur.

Ahmet ağlayarak yerinden kalkar, Genz'in ileri gelenlerinden bir dostunun yanına gider, ona başından geçenleri anlatır. Ahmet'e Peridil'i kardeşlerinden ister. İki taraf anlaşır ve düğün yapılır. Gençler Elamdar'a gidip mutlu mesut yaşarlar.

Gel zaman git zaman bunların Hamza ve Mahmut adında iki oğlu olur. Çocuklar büyürler. Bir süre sonra Ahmet hastalanır, yataklara düşer, çalışamaz olur. Peridil, çocuğuna yardım etmek için dilenciliğe başlar. Horasanlı Hasan, Peridil'i görüp ona âşık olur, kara sevdadan yataklara düşer.

Mahmut ve Hamza kapı kapı dilenmekteyken bir Arap bezirgân bu çocukları görür. Bezirgânın hiç çocuğu yoktur Hamza'yı beğenir. Kervanı durdurur Hamza'yı devenin arkasına atar ve götürür. Mahmut, ağlaya ağlaya eve gelir. Eve geldiğinde de dayısının annesi Peridil'i alıp Genz'e götürdüğünü öğrenir. Babası da dilencilik etmektedir. Eve geldiğinde Mahmut olanları babasına anlatır. Benahçı Ahmet, oğlunun elinden tutar ve Hamza'yı aramaya çıkar.

Bu sırada Hasan Han ise, kara sevda nedeniyle yataklarda yatmaktadır. Onun yardımcısı daha fazla duramaz ve Genz'e gelip orada olan PerHan'a verirler. Toy-düğün yapılır. Peridil'i alıp Horasan'a götürürler.

Benahçı Ahmet ve oğlu, Hamza'yı araya araya Horasan'a gelir. Bir hana konak olur ve parası olmadığı için hancıya borçlu kalır. Parasının karşılığı olarak sazını eline alıp derdini sazın sihirli telleriyle anlatır. Handa bulunan zengin bir adam, Ahmet'in borcunu kapatır. Ahmet'e; "Duvar ör, yine de aç kalma." der.

Bu arada Horasanlı Hasan Han, gül bahçesinin duvarını ördürmek için usta arar. Hasan Han'ın yardımcısı çarşıya gelir ve duvar ustası olarak Ahmet'i ve Mahmut'u alır, gelir. Onlar duvar örerken, Hasan Han ve Peridil balkonda zar oynarlar.

Benahçı Ahmet, oğluna harç getirmesini söyler. Mahmut ismini duyan Peridil ağlamaya başlar. Onun ağlamasını duyan Ahmet, başını kaldırdığında Peridil'i görür. Peridil de onları görür ve ağlamaya başlar. Hasan Han, ona niçin ağladığını sorar. Peridil, duvarcı çocuğun kendi çocuğu olduğunu söyler.

Hasan Han'ın, bu durum içini parçalar, sarayı Peridil'e verir ve ilk kocasıyla burada yaşamasını söyler. Peridil, kendi kendine; "Ben Han kızıyım, bu bana yakışmaz, en iyisi kendimi öldüreyim." diye düşünür. Dolaptaki hançeri alıp canına kıyar.

Benahçı Ahmet'le oğlu, Hamza'yı ararlar. Gele gele İspir'e gelirler. Bir süre sonra Ahmet ölür. Mahmut, büyür İspir Bey'inin kızını sever. Bey, kızını ona vermez. Bu aşk dillere destan olur, İran'a kadar gider. Kırk Haraminin başı olan Hamza, bunu duyar. Bu adaletsizliğe dayanamaz. Gelip Mahmut'u bulur. Konuşurken, onun kardeşi Mahmut olduğunu anlar. Kızı kardeşine alır hepsi mutlu mesut yaşarlar.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi

Durbilmez, Bayram, *Gelenekli Türk Anlatıları I,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

Özmeral, Nurhan, *Karslı Âşık İlhamî Demir'in Şiir ve Hikâye Dünyası (İnceleme-Metinler)*, Ankara, 1977, (Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi,

Taşlıova, Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Ankara, 2006 (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

BEY ASLAN VE HÜSNÜPERİ

Güney Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Sihir, büyü gibi olağanüstülüklerin bulunduğu hikâye, manzum ve mensur yapıya sahiptir. Sevgililer hikâyenin sonunda vuslata erer.

Hikâye metni sözlü kaynaktan derlenmiş ve "Güney Azerbaycan_ Folkloru X. Kitab" adlı eserde kaydedilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Hesen Sultan, Hüsnüperi İsmayıl Han, Bey Aslan, kırk cariye, dadı, Rum padişahı, Kökeh Derviş, Gülgülgenyar, Hz. Ali yer alır. Mekân olarak Misir, Hoy; hayvan olarak ceylan görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Misir'de Hesen Sultan'ın Hüsnüperi adında güzel bir kızı vardır. Hüsnüperi, babasından kırk gün mühlet ister. Dadısı, kendisine uygun bir genç bulabilmek için cadıların hüneriyle İran'ın Hoy şehrine gider.

Hoy şehrinde, İsmayıl Han'ın oğlu Bey Aslan vardır. Bey Aslan ava gider, avda bir ceylanın peşine düşer. Ceylan onu Misir'e getirir.

Bu arada kırk cariyesi ile ava çıkan Hüsnüperi arazide çadır kurmuş, dinlenmektedir. Ceylan, Bey Aslan'ı oraya kadar getirir. Bey Aslan, kızın çadırının bulunduğu yere gelir, kızı görüp âşık olur. Kızın dadısı, onun Hesen Sultan'ın kızı Hüsnüperi olduğunu söyler. Hüsnüperi, Bey Aslan'a kovaladığı ceylanın kendisi olduğunu söyler. Kız, oğlanı şarap içirtip sarhoş eder. Bey Aslan'ı bir sandığa kilitleyip Misir'e getirirler.

Kızın annesine ve babasına haber gönderilir. Bunlar gelir Bey Aslan'ı görür. Hasan Sultan, kızının Bey Aslan'la evlenmesine rıza gösterir.

Düğün başlatılır ancak Bey Aslan memleketinden ayrı kaldığı için üzgündür. Hesen Sultan, kırk günlük düğünden sonra onları İran'a göndereceğine söz verir. Bey Aslan'ın neşesi yerine gelir.

Düğün biter, yeni evliler İran'a doğru yola çıkmak için hazırlık yaparlar.

Beri taraftan Rum padişahının Kökeh Derviş adında güvendiği kişi vardır. Kökeh Derviş devamlı seyahat etmektedir. Bir gün Misir'de dünya güzeli bir kız olduğunu haber alır, bu kız rüyasına girer. Onu görmek için Misir'e gelir. Kızı gördüğünde şaşırır; kız aynı rüyasında gördüğü gibidir. Kızın resmi çizer, Rum'a doğru yola çıkar.

Derviş, memleketi Rum'a gelir. Rum padişahına Hüsnüperi'nin resmini verir. Padişah kıza âşık olur. Hemen hizmetkârı Gülgülgenyar'a Hüsnüperi'nin yanına gitmesi için emir verir. Gülgülgenyar hemen bir güvercin suretinde Misir eline gider. O sırada Hüsnüperi ile Bey Aslan yoruldukları için uyumaktadırlar. Güvercin şeklinde onların yanına gider. Gülgülgenyar, kızın ellerini bağlar, sihirle havalanıp kızı alıp götürür. O sırada Bey Aslan uyanır, gökyüzüne yükselmekte olan Hüsnüperi'yi görür. Perişan vaziyette yollara düşer, nereye gittiğini de bilmemektedir.

Kökeh Derviş, kızı Rum'a getirip, sarayın haremhanesine getirir. Hüsnüperi gözyaşlarıyla etrafındaki cariyelere durumunu anlatır. Rum padişahı odaya gelir. Kız, padişahtan kendisine kırk gün izin vermesini ister.

Bey Aslan, Hüsnüperi'yi bulmak için yollara düşer. Yolda rastladığı karşısına Hz. Ali çıkar. Hz. Ali, Bey Aslan'a Hüsnüperi'nin namusuna halel gelmediğini söyleyip gözden kaybolur. Bey Aslan, Hüsnüperi'nin bulunduğu şehre gelir. O vakit Rum padişahının verdiği süre bitmiş ve düğün başlamıştır. Hüsnüperi, Bey Aslan'ın geldiğini görür. Askerler Bey Aslan'ı yakalamak isterler. Bey Aslan, onlara hücum eder; Hz. Ali'nin ruhaniyetiyle bir hayli asker öldürür. Askerlerin çoğu da kaçıp canını kurtarır. Kaçmayanlar Kelime-yi şehadet getirip Müslüman olurlar.

Bey Aslan, Hüsnüperi'ye kavuşur.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 10, Bakı, 2020, s. 312-350.

Maşallahkızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan_Folkloru X. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2020, s. 312--350.

BEYBÖYREK

Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Kısmen değiştirilmiş olarak bilhassa güney Anadolu'da "Balböyrek" adıyla da anlatılmaktadır (Bkz. *BALBÖYREK*). Bamsı Beyrek hikâyesi ile benzerlik gösterir. (Bkz. *KAM PÜRE OĞLU BAMSI BEYREK*).

Beyböyrek hikâyesi manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede yer yer masalımsı unsurlar vardır. Konu olarak Beybeyrek'in yiğitliğine, mücadelesine, azmin ve kararlılığın sonunda sevdiği kıza kavuşmasına, hanlığı tekrar elde etmesi anlatılır.

Hikâyede Beyrek'in uykuya dalıp krala esir olup zindana atılması fakat bunun yanında mücadele azmi sayesinde kralın kızını ve yola çıkış gayesi olan kralın kızı ve tespihini ele geçirmesi ve bu arada kralın kızını da alması dikkat çekicidir.

Hikâye metni Doğan Kaya tarafından Sivas Folkloru dergisinde yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *At ile çevresinin dolaşılması üç gün süren Oğuz kenti denen bir kent vardır. Ünlü, büyük bir kenttir.*
>
> *Beyliğini, elliğini yöneten Emre Han adında biri bir bey vardır. Emre Han vezirini, kizirini yanına alıp ara sıra ava çıkar. Bir gün bakar ki bir evin önünde feryat, figan… Şaşırır ve "Bre beyler, bre hanlar, ne ola benim kolumun altındaki insanlara böyle gözyaşı döktüre?" der. Hanlar Canalıcı denen bir yaratığın bu evden bir can aldığını, onun arkasından gözyaşı döktüklerini söyler. Emre Han o sırada kendi ölümünü düşünür ve "Yarın ben ölsem, benim arkamdan kim ağlar?" diye düşünüp büyük*

bir üzüntüye kapılır. Emre Han eve gelir. Yüzü gülmez, canı sıkılır. Halbuki Emre Han'ın bir hanımı vardır ki bir eşi bir benzeri yoktur. Adı Sultan'dır. Sultan Hanım, Emre Han'ın çocukları olmadığı için üzüldüğünü anlar.

Emre Han, tan atarken evden çıkıp bahçeye gider. Bahçede bir derviş görür. Derviş, gül ağacından bir gül koparıp Emre Han'a verir. "Bu gülü hanımınla kokla yat, Allah san bir erkek çocuk verecek. Adını koymayacaksın, ben gelir koyarım." der. Emre Han eşiyle birlikte gülü koklayıp yatar.

9 ay 10 gün sonra Sultan Hanım altıntopu gibi bir oğlan çocuğu doğurur. Emre Han, Sultan Hanım buna çok sevinirler, ziyafet verip, Yaradan'a şükrederler.

Oğlan 7 yaşına kadar adsız büyür. Danyal adında bir hocanın yanında ders görmeye başlar. Çocuk, Danyal'ın yanında iyice yetişir. Ne var ki hâlâ adı yoktur. İsim konulması için vezir vüzera toplanır. Kimi Ahmet, kimi Mehmet, kimi Durdu, kimi Dursun, kimi Turan, kimi Vuran olsun derken, doğmasına sebep olan derviş peyda olur. Elini uzatıp oğlanın sırtını okşar:

"Yavrum sırtın yere değmesin. Adın Beyböyrek olsun. Tavladaki kısrak bir tay doğuracak, onun adı Bengiboz olsun." der, gözden kaybolur.

Beyböyrek gelişir, büyür. Öyle bir yiğit olur ki artık kimse bileğine yapışamaz.

Beyböyrek bir gün hocası yokken uyuyakalır. Rüyasında üçler, beşler ve yedileri görür. Pirlüç defa dolu verirler ve "Senin sevgilin, Akkavak denilen yerdeki padişahın kızı Turuncu Hanım'dır." deyip onu Turuncu Sultan'a ederler.

Yanına gelenler onu baygun vaziyette bulurlar. Bir kadın getirirler. Kadın, Beyböyrek'in pirler elinden dolu içtiğini anlar. Beyböyrek'in eline bir saz verirler. Beyböyrek ilk deyişini söyler ve Akkavak'taki bir kıza âşık olduğunu ifade eder.

Artık Beyböyrek'in eski hâlinden eser almaz, günleri huzursuz geçmeye başlar. Bu arada kısrak doğurur ve bu tayın adını Bengiboz koyarlar.

Beyböyrek sıkıntısını gidermek için arkadaşlarıyla beraber ava çıkar. Şura bura derken Turnagöl denilen yere gelirler.

Beyböyrek'in arkadaşları arasında İskender adında birisi vardır. İskender, vezirin oğludur. Babasının da kendisinin de gözü padişahlıktadır. Bu yüzden İskender Beyböyrek'e bir tuzak kurar. "Beyböyrek, bize şu sevdiğin kızı anlat." der. Bunun üzerine Beyböyrek hüzünlenir. Arkadaşları; "Beyböyrek, gel at yarıştıralım, bırak bu üzüntüyü. Yalnız at sürerken arkaya bakmak yok." derler. Atlara binip öyle sürerler ki arkasından kurşun atsan yetişmez. Beyböyrek'in atı Benliboz sanki kuş olur uçar, belki bir günlük yol alır. Beyböyrek arkasına dönüp bakar ki ne atlı var ne gelen ne giden.

Beyböyrek, atından inip yürümeye başlar. Bir dağın tepesine çıkar. Orada bir saray görür. Burası haramilere aittir. Sarayın 40 odası vardır. Beyböyrek içeri girip oturur. Biraz sonra haramiler gelir ve içeride oturan Beyböyrek'i görürler. Beyböyrek'e kim olduğunu ve nereye gittiğini sorarlar. O da Akkavak'a gittiğini, Turuncu Hanım'ın yoluna baş koyduğunu söyler. Haramiler, o kız için 40 baskın yaptıklarını ama teline dokunamadıklarını anlatırlar.

Beri tarafta Beyböyrek dönmeyince Oğuz elinde yer yerinden oynar. Atlılar Beyböyrek'in Turuncu'nun arkasından gittiğini söylerler. Han, buna çok üzülür ve Ağlaya ağlaya iki gözü kör olur. Hanlıktan indirilir. Yerine Kara Vezir geçer.

Bu arada, Beyböyrek haramilerin yanından ayrılıp Akkavak yolunu tutar. Akkavak yurduna ulaştığında bir ninenin konuğu olur. Nineye, Turuncu Hanım'ın yanına nasıl gideceğini sorar. Giyinip süslenirler, Turuncu Hanım'ın kapısına gelirler. Kapıda birisi al örtülü, birisi yeşil örtülü iki taş vardır. Yeşil örtülü taşa oturan Turuncu Hanım'a dünür olur. Öbürü dilenci taşıdır. Beyböyrek yeşil örtülü taşa oturur. Bu taşa oturan Turuncu Hanım'la dövüşmek mecburiyetindedir. Cariyeler, Turuncu Hanım'a haber getirirler. Turuncu Hanım ayağa kalkar. Zırha bürünür, kılıç kalkan kuşanır. Beyböyrek'e rüyasında dervişlerin parmaklarının arasından gösterdikleri korkunç görünümlü Arap olur.

Turuncu Hanım'la Beyböyrek at yarışı yaparlar. Turuncu Hanım'ın atı Akçakuzu, Benliboz'u onu geçer. Sonra bir dağa tırmanırlar. Benliboz, kuş olup uçar. Yenileceğini anlayan Turuncu Hanım örtüsünü kaldırır,

bir dünya güzeli olur. Beyböyrek'e seslenir, geri dönüp bakmasını ister. Beyböyrek kıza baktığında aklı başından gider, ancak Turuncu'nun yetişeceğini düşünüp atını sürer ve yarışı kazanır.

Turuncu Hanım bu defa güreş tutmak ister. Beyböyrek güreşte de Turuncu Hanım'ı yener. Kızın babasına haber gider. Padişah, bu kişinin Beyböyrek olduğunu öğrenince çok sevinir. Kızını ona verir.

Günler ayları, aylar yılları devirir. Bir gün Beyböyrek derin bir ah çeker. Turuncu Hanım, niye ah çektiğini sorar. Beyböyrek, anasını babasını özlediğini gitmesi gerektiğini söyler. Turuncu Hanım da babasına gidip; "Artık ben Beyböyrek'in yuvasına yurduna gitmeliyim." der. Atlar, heybeler, armağanlar hazırlayıp yola çıkarlar. Uzun bir yolculuktan sonra gele gele 40 haramilerin sarayının bunduğu dağın başına gelirler. Zaten 40 harami de Beyböyrek'i beklemektedir. Onları misafir ederler.

Beyböyrek ve 40 harami bir gün ata binip ava çıkarlar. Issız bir yere varınca Beyböyrek'in başına toplanır ve kollarını bağlarlar. Niyetleri Turuncu Hanım'ı almaktır. Beyböyrek ipleri koparıp atar. Bunu gören 40 harami; "Biz seni sınadık. Sen bizim kardeşimizsin." derler. "Biz senin kollarını ne ile bağlasak açamazsın?" diye sorarlar. Beyböyrek de "Yayımın kirişi" der. Av sırasında tekrar Beyböyrek'i yakalarlar ve kollarını yayının kirişiyle bağlarlar. Beyböyrek zorlar zorlar ama koparamaz. Haramiler Beyböyrek'i karanlık bir odaya atarlar.

Haramiler eğlenmeye başlarlar. Sofralar donatılır. Turuncu Hanım içki dağıtır, haramiler içer. En sonunda hepsi sızıp kalır ve iki gün uyurlar. Turuncu Hanım, hemen karanlık odaya koşar. Odanın kapısını çeker koparır. Beyböyrek'i kurtarır. Beyböyrek kılıcını alıp Haramibaşını uyandırır. "Senin bu yaptığın yiğitliğe sığar mı?" der. Haramibaşı aman diler, Beyböyrek hepsini bağışlayıp memleketine doğru yola çıkar.

Bir su başına dinlenirken uzakta bir kervan belirir. Kervan gelip yanaşır. Bezirgân bunları görür. Bakar ki iki at, bir yiğitle bir dünya güzeli. Beyböyrek'i uyandırmadan atları ve Turuncu Hanım'ı alıp giderler.

Sabah olunca Beyböyrek bakar ki ne atlar var, ne Turuncu Hanım. Oradaki bir çoban onları kervanın götürdüğünü söyler. Beyböyrek, hemen dağın başına, kervanın olduğu yere gider. Bezirgân, Beyböyrek'i

görünce tanır, onu alt edemeyeceğini anlayıp "Yiğit biz senin yarına dokunmadık. Dokunmayız. Sadece bir daha dağ başında uyumanı istemiyoruz, o yüzden yaptık." der. Atları ve Turuncu Hanım'ı Beyböyrek'e geri verirler.

Beyböyrek yola düşer, Oğuz topraklarına varır. Babasının çobanlarını görür ve onlardan babasının kör olduğunu, perişan olduğunu öğrenir. Bir an durmadan atlarını sürer. Oğuz kentine varır. Kara Vezir'in babasının yerine han olduğunu öğrenir. Beyböyrek durumunu babasına anlatır. Babası yeniden cana gelir, gözleri açılır. Beyböyrek atına biner, kılıcını kuşanır, saraya gelir. Doğruca içeri girer. Kara Vezir'in korkudan dudakları patlar. Beyböyrek onları bağışlar, kendisi hanlığa geçer. Oğuz boyu onun varlığında yeni, mutlu günlere erer.

……

Doğan Kaya'nın derlediği Beyböyrek hikâyesinin Acıyurt köyü eşmetninin Şule Kiriş tarafından yapılmış özeti ise şöyledir:

Akkavak kızını, güreşte yenerek ve at yarışışında geçerek alan Bey Böyrek, memleketine geldiğinde halkın içinden biri ona "Akkavak kızını almak marifet midir, babanın falanca kralda kılıcı ve tesbihi vardır, yiğitsen onları alıp getir." der. Bunun üzerine Bey Böyrek meseleyi kendisi için gurur addederek yola çıkmaya hazırlanır.

Topladığı otuz dokuz yiğitle birlikte düşmana doğru yola çıkar. Düşman şehrine yaklaştıklarında, hepsine bir uyku basar ve uyurlar. Kral onları uykuda tutsak alıp zindana kapatır. Bey Böyrek ve arkadaşları uykudan yedi yıl sonra uyanırlar.

Bey Böyrek havalandırma için dışarı çıktığında kendi ülkesinden gelen bir bezirgândan Akkavak kızının Kel Vezir'le evlendirileceğini öğrenir. Bu sırada kralın dünyalar güzeli kızı da Beyböyrek'i görmüş ve âşık olmuştur.

Bir gün Böyrek'in yanına gelmeyi başaran kız ileride kendisini alması şartıyla onu zindandan kurtarır. Ülkesine dönen Beyböyrek, Kel Vezir'le hesaplaşır ve Akkavak güzelini geri alır. Kralın kızına da söz verdiği için kırk yiğidini alarak hazırlanır. "Güçlü kralı nasıl yenerim?" diye düşünen Böyrek'in aklına zekice bir fikir gelir. Kimin evinde ne kadar koyun, keçi, inek varsa toplayıp hepsinin başına mum diktirir.

Kırk yiğidiyle birlikte bu hayvanları da alıp yola koyulur. Kralın şehrine yaklaşınca gecenin olmasını bekler, karanlık basınca hayvanların başındaki mumları yakıp düşman kalesine sürer. Vezir, mumun ışığını görünce; "Osmanlılar kalabalık geliyor." diye telaşlanıp padişahla anlaşma yapmasını söyler. Beyböyrek, gelen elçiye babasının kılıcı ve tespihini alıp gidebileceğini bildirir. Kral bu teklifi kabul etse de tespihin tanelerinden birinin kayıp olduğunu hatırlar. Bunu duyan Beyböyrek; "Onun yerine kızını alırım." der. Osmanlıların kalabalık olduğunu düşünen kral o teklifi de kabul eder.

Kaynakça:

Bahadıroğlu, Osman, "Beyböğrek", *Çağlayan,* S. 7, 15 Temmuz 1936, s. 10-11, 19. / S. 8, 15 Ağustos 1936, 14-15. / S. 9, 15 Eylül 1936, s. 14-15. / S. 10, 15 Birinciteşrin 1936, s. 13-14. / S. 11, 15 İkinciteşrin 1936, s. 12-13. / S. 12, Birinci Kânun 1936, s. 9-11.

Demirtaş, M. Diler, Tortum Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Çalışma, Erzurum, 1973, s. 20-26. (Basılmamış Lisans Tezi).

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri,* s. 1-39 (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Gezer, Şule, Gelenekten Geleceğe Sözlü Anlatı: Bamsı Beyrek'ten Atatürk'e", *Elginkan Vakfı 2. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı*, 15-17 Nisan 2015, s. 415-422.

Gökoğlu, A. Baha, "Beyböyreğin Ezurum Varyantı, *Halk Bilgisi Haberleri,* İstanbul, 1936, S. 54.

İşlek, Bekir, *Çukurova Folkloru için Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak (Âşık Karayiğit Osman'ın Hikâye Repertuarı),* Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 103-132.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Köroğlu Kolları - Halk Destanları,* Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974, s. 197-223.

Kaya, Doğan, "Beyböyrek'in Acıyurt Köyü Varyantı", *Sivas Folkloru,* S. 23, Aralık 1974. / S. 24, Ocak 1975. / S. 25, Şubat 1975. / S. 26, Mart 1975.

Korgunal, Muharrem Zeki, *Beyböğrek ile Akkavak Kızı*, Korgunal Basımevi, İstanbul, 1936, 70 s.

Köse, Nerin, *Kısa Hikâyeler*, İzmir, 1989, s. 27-32, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BİKES'LE NAZLI HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesir. Kazak ilçesinin Canallı köyünden olan Meksed İsmayıl'dan derlenmiş bir metin Azerbaycan Folklor Külliyatı'nın 27. cildinde yayımlanmıştır. Meksed İsmail'in verdiği bilgiye gore, hikâyeyi Ağkonak köyünde yaşayan Âşık Memmedyar söylemiştir. Hikâye, sıkıntılı bir maceradan sonra sevgililerin birbirine kavuşmasıyla sona erer.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Karadağ'da Hasan adında biri vardır. Uzun yıllar evli olmasına rağmen Hasan'ın çocuğu olmamıştır. Tebriz'de aç-açık olduğunu duyar. Gidip oraya açlara, fakirlere yardım eder. Bundan sonra karısı hamile kalır. 9 ay sonra çocuğu olur. Çocuğa Bikes adını koyalar.

Bikes on yaşına gelince okula yollarlar. On beş yaşında da babası ölür. Bir gün Bikes, rüyasında Frenk padişahının kızı Nazlı Nanım'ı görüp ona âşık olur. Onu bulmak için Karadağ'dan gitmek ister, ancak annesi buna razı olmaz.

Nazlı Hanım da rüyasında Bikes'i görür. Bikes'in Müslüman olması onu kara kara düşündürür. Babasının kandırmak için deli rolü yapar. Annesi kızına derdini sorar, o da sevdalandığını söyler. Nazlı annesine derdini unutmak için gemiyle birkaç günlük seyahate çıkmak istediğini söyler.

Babası kızı için bir gemi hazırlatır. Bu arada Bikes de Nazlı'yı bulmak için Mısır'a gider. Orada Elibey adında bir adamın evinde 1 ay misafir olarak kalır.

Nazlı, gemiyle Mısır'a gelir. Geminin önü haramiler tarafından kesilir. Haramilerin başı Tülek Tahir gemiye binince bakar ki gemide 40 tane kız var. 40 erkeğe bir kız beğenmelerini söyler. Tahir'e de Nazlı kalır. Nazlı Tahir'den hoşlanmaz. Tahir, Nazlı'yı denize atacağı sıra denize atmaması için Nazlı yalvarır. "Hiç değilse, beni kul pazarında sat." der. Tahir de öyle yapar. Kıza hiç müşteri çıkmaz.

Bikes bir gün pazara gider. Nazlı Hanım'ı 150 manata satın alıp eve getirir. Kızın adının Nazlı olduğunu öğrenince çok sevinir. Kız birkaç gün sonra Freng ipeğinden Elibey'e şal örer. Frenk Padişahı da kızının kaçtığını öğrenince onu bulmaları için peşlerinden üç kardaşını, Abdalla denilen birini ve Sehrcadu Gulsum adlı kadını gönderir.

Kızı ararken ararken Elibey'in dükkânının önüne gelirler, orada şalı görürler. Elibey'den bu şalı isterler. Elibey, yadigâr olduğunu söyleyip şalı vermez. O sırada Bikes gelir. Onları misafir etmek için evine götürür. Abdulla Bikes'ten su ister. O suyu getirmek için kalkınca Abdulla yemeğine uyku ilacı atar. Bikes bayılınca kızı alıp kaçırırlar.

Yolda Nazlı Hanım, Bikes'e haber vermek için durumu bir çobana anlatır. Bir de yüzüğünü verir. Bikes'i de gemideki Al'osman'a emanet eder. Nazlı gidip babasının yanında kalır.

Bunlar burada kalsın Bikes 3 gün sonra ayılır. Bakar ki kız gitmiş. Frengistan'a gitmek için hazırlanır. Yolda Nazlı'nın gördüğü çobanla karşılaşır. Çoban Nazlı'nın verdiği yüzüğü Bikes'e verir. Yoluna devam eden Bikes Umman'da Frengistan'a gitmek için gemiye biner. Bu Nazlı'nın bindiği gemidir. Al'osman, kızın dediği sözlerle Bikes'i tanır. Onu sağ-salim Nazlı Hanım'ın şehrine getirir.

Bikes, şehre gelince bir hamamın karşısında çalıp söylemeye başlar. Nazlı da kendi yardımcısını şehre gönderir. Ancak bu kız Bikes'i görür oradan ayrılamaz. Bu yüzden eve geç döner. Nazlı Hanım, neden geç döndüğünü sorar. Kız da çok yakışıklı ve güzel sesli bir ozan gördüğünü bu yüzden geri kaldığını söyler. Nazlı Hanım onun Bikes olduğunu düşünür. Onu bahçeye getirtir. Nazlı Hanım, 40 kızla bahçeye gider. Nazlı Hanım, bahçıvana gizlice Bikes'i odasına getirmesini söyler.

Sabah olunca, yardımcı Gürcü Hanım odaya girer. Bakar ki yatakta iki kişi var. Yataktaki oğlana hayran kalır. Nazlı Hanım, Bikes'e kahvaltı getirir. Nazlı Hanım, Bikes'ten padişah olduğunu saklar. Bikes onu tanır. Nazlı Hanım tahttan istifa eder. Herkes Bikes'i şah ilan eder. 7 gün 7 gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstutut Yayınları, Cilt: 27, Bakı, 2011, s. 85-105.

BİKYEN MERGEN

Başkurt destanlarındandır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak mensur kısım daha fazladır. Destanda yoksul bir ailenin oğlu olan Bikyen'in hayat mücadelesi anlatılmıştır. Ağabeyi de bazı destanlarda gördüğümüz kötü kardeşi simgeler.

Şahıs kadrosunu *Keyekbay, Könefiye, Yereş, Bikyen, Bikyen'in ağabeyi, Köleyşe ve Kenefeye* oluşturur. Mekân olarak *Ak İdil, Akavaz Irmağını* görürüz.

Destanın özeti şöyledir:

Ak İdil'de Keyekbay adlı bir avcı, aksakallı Könefiye ile Yereş adlı kötü fıtratlı bir adam yaşar. Keyekbay ok, sadak fırlatmada usta birisidir. Köylerine yabancı biri gelse börkünden vurup korkutur ve yurtlarında yabancı birisine av yaptırmaz. Bir gün Yereş'i de börkünden vurup, evine eli boş gönderir. Yereş, bu hazmedemez ve iyice kinlenip öcünü almaya ant içer.

Keyekbay silah ve süs eşyası yapımında da usta birisidir. İki oğlu olur, büyüğünü evlendirir. Evde tek oğlu Bikyen kalır.

Büyük oğlu kötü fıtratlı birisidir. Eşi genç yaşta ölünce, dul bir kadınla yaşamaya başlar. Dul kadın da çok cimridir. Hiç kimseye bir yardımları dokunmaz. Bu yüzden babasına bakmaz.

Keyekbay iyice yaşlanır, küçük oğlu Bikyen'e hizmetçilik yapmaya teklif eder. Bikyen bunu istemez, babasının bakır kurayını alıp il il gezmeye çıkar. Akavaz Irmağı boyundaki yaylaya gelir. Burada düğün ve başlık merasimlerinde kuray çalıp dikkat çeker. Halk onu çok sever, aylarca burada kalır.

İlkbahar mevsiminin sonunda güreş meydanı kurulur. Güreşler tutulur. Bikyen'de heveslenir, güreşmek ister. Meydana çıkar, pehlivan ile güreşmeye başlarlar. Bikyen pehlivanı devirir, güreşi kazanır. Ödül verilirken yenilen pehlivanın babası; "Benimle de güreş." diye söylenir. Güreşe tutuşurlar. Ancak ikisi de birbirine üstün gelemez.

Bir yandan eğlence ve oyunlar devam etmektedir. Bikyen, uzunca bir süre Beyembet adlı bir ihtiyarın yanında kalır. Kızı Köleyşe ile birbirlerine âşık olurlar, evlenirler.

Bikyen eşi Köleyşe ile baba ocağına giderler. Geldiklerinde babası Keyekbay vefat eder. Annesi Kenefeye, yeni gelinini cenaze evinde yatırmak istemeyip kendi evine gönderir. Defin işlemleri biter, babasının bomboş evinin sahibi artık Bikyen'dir.

Bikyen'in geçimi gün geçtikçe zorlaşır. Her gün daha fakirleşir. Bikyen, ağabeyinden yardım istemeye gider. Ağabeyi yardım etmek bir yana karnını bile doyurmaya tenezzül etmez. Bikyen elindeki bütün malları satar.

Bikyen, Yereş'in yanına ok almaya gider. Yereş, ok karşılığında kara tilki, su samuru ve kunduz ister. Bikyen, ava gider bütün hayvanları avlar. Köylüler, Bikyen'i kıskanırlar.

Bikyen, babası gibi okçulukta çok ustalaşır. Her gün çeşit çeşit hayvan avlar. Bir gün Yereş, Bikyen'in karşısına çıkar, oklarını alır. Bikyen akıl danışmak için annesi Kenefeye'nin gider. Kenefeye, ona sabretmesini, gidip bir yerde saklanmasını söyler. Bikyen uzunca bir süre ortalıklarda görünmeyince Yereş merak eder, ondan kurtulduğunu düşünür. Kenefeye, Yeriş'i bir eve çağırır ve Bikyen saklandığı yerden çıkar. Yereş'i yakalayıp beye gönderirler.

Kaynakça:

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet-Gaynİslâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynİslâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 105-123.

BİLAL İLE DÜSEN

Başkurt destanıdır. Hacimsizdir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Kazaklar, Tungatar yurdundaki Başkutların 1500 adet yılkı atını alır, götürürler. Daha sonra Başkurtlar mal

baskınına giderler. Çok şiddetli savaş olur, Başkurtlardan Bilal ve Düsen Kazaklara esir düşer. Kazakları Küksetav'a kadar kovalarlar. Aydarbak adlı Kazak zengininin 1500 yılkısını alırlar. Kendi aralarında pay ederler. Oğlu ve damadı esir düşen ihtiyar adam arkalarından ağıt söyler.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet-Gaynİslâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynİslâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 247-248.

BİYNÖGER DESTANI

Karaçay-Malkar destanıdır. XIII-XIV. Yüzyıldan kaldığı tahmin edilmektedir. Manzum bir destan olup pek hacimli değildir.

Biynöger destanı 1984'te M. A. Hapiçlanı tarafından Çerkessk'te basılmıştır. Destan, Türkiye ise Ufuk Tavkul tarafından kültürümüze kazandırılmıştır.

Destanda tabiatın çetin şartlarına karşı insanların inancı uğruna verdikleri mücadeleler, azim ve kararlılık vurgulanmaya çalışılmıştır. Destanın kimi yerlerinde konuşan ve asında adı Fatima olan geyik, insanların ayaklarının at ayağı olabilmesi vs. gibi mitolojik hususlar dikkat çekicidir. Fatima, avcıların ve av hayvanlarının tanrısıdır ve beyaz bir dağ keçisi / geyiği olarak tasvir edilir. Destan sevdiği kızdan cesaret alıp kayalardan atlayan Biynögör'ün ölümü ve onun ayrılığına dayanamayan sevgilisinin intihar etmesi ile sona ermektedir.

Destanın özeti şöyledir:

Gezoh'un oğlu Biynöger'in ağabeyi Umar ağır hastadır. Biynöger, akrabasını, arkadaşlarını çağırır. Eş-dost gelir, hastayı görür. Atlarına binip ilaç için dağa, ovaya giderler. Çare ararlar ama neyin iyi geleceğini bilemezler.

Biynöger, bir büyücü kadına gider. Durumu anlatır, çok yalvarır ve büyücü kadından yardım ister. Kadın, fal taşlarına bakar. Büyücünün

taşı döner, 3 sıra hâline gelir. Büyücü kadın, bir beyaz geyiğin sütünün ilaç olacağını ve geyiği ise dayının köpeğinin yakalaması gerektiğini söyler.

Biynöger, rüyasında büyük kılıcını biler, sabahleyin kalkıp köpek istemek için dayısına gider. Dayısı ona köpeği vermez. Biynöger küser, oradan ayrılır. Hüzünlenip giderken Kubadiy sülâlesinden bir gence rastlar. Olup biteni öğrenen delikanlı Biynöger'e kendilerine Cemegey'den gelen dişi köpekler olduğunu söyler.

Biynöger, Kubadiylere köpek istemeye gider. Onlar da Biynöger'i boş çevirmezler ve iki köpek verirler. Biynöger eve döner. Evdekilere geyik sütü için onların bulunduğu yere gideceğini söyleyip, köpeklerle birlikte yola çıkar.

Biynöger, Ullu Bashan'ın yüksek dağlarına tırmanır. Dağ başında dolaşırken yorulur ve tam gücü tükendiğinde aradığına rastlar. Geyik sürüsününün lideri karşısına çıkar. Ne var ki o sırada etrafı sis basar, geyik kaybolur. Ama Biynöger, ısrarla onu takip eder ve sonunda geyiği boynundan vurup devirir. Yorulmuştur.

Uzaktan üç ayaklı geyiği görür. Geyik, sanki düğünde dans eden kız gibidir, tepesi Elbruz Dağı'ndaki buz gibidir, boynuzları ete saplanan diş gibidir, beyazlığı sağılan süt gibidir. Biynöger, geyiğe ateş eder, ama kurşun yere saplanır. Geyik kaçmaya başlar, sarp yamaca tırmanır. Biynöger geyiği kovalamaya devam eder, yakalayamaz. Geyik, Gezam kayasına tırmanır. Biynöger'in gücü tükenir, oturur, düşünür. Azimle Gezam kayasına tırmanır Biygöner, Yiyeceği suyu tükenmiştir. Etrafına bakınır, geyiği göremez. Biraz sonra kaya başında geyiği fark eder. Etraf tekrar sis bulutu ile kaplanır, geyik gözden kaybolur.

Biygöner, geyiğe yalvarır. "Yaradan Allah için, sen nesin, sen kimsin? Geyik isen kaçma, nişan alıp ateş etmeme izin ver." diye devam eder. Geyik, o vakitinsan gibi cevap verir. "Ben şeytan değilim, İblis değilim, Apsatı'nın kızı Fatıma'yım, ne kadar uğraşsan da yanıma yaklaşamazsın. Kendine beddua ettirme, sen tuzağa düştün, ben kaleme döneyim." der.

Biygöner dinlemez ve eteğinin içindeki kar parçalarıyla basamak yapar, onun yakınına tırmanır. O zaman Fatıma beddua eder, beddualları kabul olur. Biynöger'in arkası uçurum, önü yüksek gök olur. Uzun

zaman Gurtay mağarasında yaşamaktadır. Yiyecekler biter, acıkır. Köpeği, Biynöger'e bakar, acı acı havlar.

Biynöger, bacaklarından keser ve köpeğine yedirir, 15 gün böyle geçer. Ağabeyi Umar, rüyasında kendisini çıplak görür. Telaşlanır, atını eyerler Biynöger'i aramaya gider. 16. gün Gurtay Mağarası'nın dibine varır. Kayada küçük kardeşi Biynöger'i görür. Onun bulunduğu yere çıkamayacağını anlar. Bağırır sesini duyuramaz. Biynöger'in oradan inemeyeceğini anlar.

Holam'a, Çegem'e haber ulaşır. Holam, Çegem, Bashan, Bızıngı hepsi ipler alıp birlikte Ullu Bızıngı'da o dik kayaya tırmanırlar. İpleri birbirine eklerler, çok çarelere başvururlar; ama çaresiz kalıp hiçbir şey yapamadan geri dönerler. Biynöger'in annesine haber verirler. Kadıncağız iki bacağını at, yenlerinin uçlarını da kamçı edip oğlunun yanına ulaşır. Biynöger'in yanına vardığında cesaret edip kayadan atlamasını söyler. Biynöger "Can tatlıdır." diyerek atlayamaz. Babugey'de bir sevgilisi olduğunu, o gelirse bir çare bulabileceğini söyler. Kardeşi Umar bunu uygun görür.

Umur, arkadaşlarını yanına alır, Babugey'e gider, Biynöger'in sevgilisine olanları anlatır ve birlikte Biynöger'in sıkışıp kaldığı yere giderler. Sevgilisi onu görür görmez, çok dualar eder. Kendisine diktiği beyaz gömleği çıkarıp gözüne dolayıp atlamasını söyler. Biynöger, sevgilisini dinler, kayadan atlar. Biynöger'in kafatasının üzerine düşer ve ölür. Sevgilisi ise, makasını alıp karnına saplayarak canına kıyar.

Kaynakça:

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 99-131.

BOKTU–KİRİŞ, BORA-ŞEELEY

Tıva destanıdır. Destan manzumdur, ancak mısralar arasında ölçü birliği yoktur. Kızıl'da 1995 yılında yayımlanan destan metni, Türkiye Türkçesine Metin Ergun ve Mehmet Açа tarafından çevrilmiştir. Bu metin 2004 yılında Ankara'da basılmıştır.

Destan inanç yönünden pek çok mitolojik ve olağanüstülük motiflerini ihtiva etmektedir. İşte bunlardan bazıları:

Bir kamışın bir dilekle aniden orman oluvermesi, bir taş ile bir anda kayalar oluşturabilme, kuzgun, çaylak gibi kuşların, atın, kurdun konuşması, kuzgun gözünün insanın gözü yerine konulması ve efsunlanmasıyla gözün görür hale gelmesi, tilkinin kolunun kolsuz insan kolunun yerine konulmasıyla kolun vazife yapar hale gelmesi, kurt ayağının, ayağı olmayan birine takılmasıyla ayaklı hale gelmesi.

Bunun yanında; sihir yapıp şekil değiştirme, ölüyü diriltme yahut don değiştirme gibi motifler de yok değildir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Öncelerin öncesinde, geçmişin geçmişinde, Kara Hem'de yoksul mu yoksul bir dede ile nine yaşamaktadır. Dede ile ninenin üç kızı vardır.

Bir gün üç kız kardeş topladıkları yemişi çileği çadıra getirirken kapkara yüzlü, Tepegöz'ün oturduğunu görürler. Çocuklar getirdikleri yemişleri ana balalarına yedirip otururlar. Tepegöz, yemişten kendisine vermedikleri için onlara kızar. Çocuklar korkup saklanırlar. Yemişten çilekten ona da verip tekrar toplamaya giderler. Çadıra döndüklerinde Tepegöz'ün yaşlı analarını yiyip, yaşlı babalarının iki gözünün suyunu içtiğini görürler.

Kız kardeşler, ertesi gün yine giderler. Döndüklerinde bu defa Tepegöz'ün ihtiyar babalarını yutuverdiğini görürler. Kara Tepegöz, onlardan yine çilek ister.

Üç kız kardeş, gidip azıcık da olsa ağlaya sızlaya çilek toplayıp dönerler. Kara Tepegöz kızların gecikmelerine kızar ve onları yemekle tehdit eder. Kızlar Tepegöz'e kendilerini yememeleri içi yalvarırlar ve "Seni yemiş, çilekle besleriz." deyip ikna ederler.

Kızlar tekrar çilek toplamaya giderler, ancak aradan 6 gün geçmesine rağmen gelmezler. Kız kardeşlere kızan Tepegöz, onları aramaya çıkar ve yüksek bir yere çıkınca onları görür.

Tepegöz'ün kendilerine doğru geldiğini gören küçük kız, anasının kamış süzgüsünü çıkarıp "Sık orman olsun!" diyerek beddua edip atıverir. O anda sık bir orman oluverir. Tepegöz, geçecek bir yer bulamaz. O vakit Tepegöz. Kızların üzerine kuzgun ve çaylağını gönderir.

Ne var ki bir müddet sonra ikisi de eli boş döner ve Tepegöz'e, kızları bulamadıklarını söylerler.

Tepegöz, bir ay boyunca ağaçları keser ve sonunda üç kız kardeşi görür. Onlara doğru gider. Küçük kız, bu defa babasına ait taşı koynundan çıkarır; "Kaya olsun!" deyip fırlatır. Birden sarp kayalar oluşur. Tepegöz 4 ay kayaları delmeye uğraşır ve üç kardeşe yetişir.

Tepegöz'ün kendilerine doğru geldiğini gören en küçük kız. Hemen babasının dört köşeli demiri çıkarır; "Yer gök kara demir olsun!" diye beddua eder. Her taraf demir olur.

Ormanla, kayalarla uğraşmaktan bıkan Tepegöz, sonunda mecalsiz kalır ve hastalanır. Ancak ölüm dirim arasında delik delmeye devam eder.

3 kız kardeş, Tepegöz'ün elinden kaçmaya devam ederler. Gide gide hırçınkara denize ulaşırlar. Kara denizin içinden bir kişi çıkar gelir. Bu, denizler hâkimi Sarıg-Kundus'tur. Küçük kız ondan kendilerini karşıya geçirmelerini ister. O da denizin üstünde kıl köprüsü kurup üç kızı karşıya geçirir.

Daha sonra oraya Tepegöz gelir ve Sarıg-Kundus'a kızları görüp görmediğini sorar. O a kızların denizin karşısında oluğunu söyler. Tepegöz de ondan kendisini karşıya geçirmesini ister. Denizlerin hâkimi Sarıg-Kundus da Tepegöz'e; "Sence, benim gözümün saçımın dişimin görünüşü nasıldır?" diye sorar. Tepegöz: "Saçların ölmüş it tüyü gibi, gözlerin içine çöküp kalmış patlak kara şeyler, dişlerin de çapa gibi" der. Sarıg-Kundus, hırçın denizin üstüne ağaç kabuğundan köprü kurar. Tepegöz'ün boynuna 2 yaşında buzağı kadar kara kaya, baldırına 4 yaşındaki inek gibi kara kaya bağlar. Tepegöz köprünün ortasına gelince köprüden yuvarlanıp, denizin dibine gider.

3 kız kardeş, bozkırın ortasında ulu bir ağaç görürler ve onun tepesine çıkarlar. Akşamleyin bu ağacın altına atlarıyla 3 erkek kardeş gelip yemek yiyip dinlenirler ve uyuyakalırlar.

Delikanlılar uyanınca gitmeye hazırlanırlar ve bu arada ağacın tepesindeki kızları görürler. Kızlar aşağıya iner ve onlara olanı biteni anlatırlar. Onlar da kızları terkilerine alıp memleketlerine götürürler.

Bay Karatı-Haan oğullarının gelmesine sevinir. Ertesi sabah, kağan oğullarının getirdiği kızları yemeğe çağırır. Kızlar, kağna da

başlarından geçeni anlatırlar. Karatı-Haan, bu kızları gelin etmek ister ve eşsiz bir oy düzenler. Büyük kızı, kağanın büyük oğluna; ortancıl kızı Kağanın ortanca oğluna; küçük kızı Kağanın küçük oğluna alır. Toy, 90 gün sürer. Küçük kız, eşine altın göğüslü oğlanla ve gümüş göğüslü kız doğuracağını vaat eder.

Bir gün hanın oğulları ava giderler, av uzun zaman sürer, ancak avdan eli boş dönerler.

Kağanın küçük oğlu, otağına doğru giderken, büyük yengesi yani üç kızın en büyüğü önüne çıkar ve ona karısının 2 tane it eniği doğurduğunu söyler. Bunu dduyan delikanlı doğruca eşinin yanına gider ve ona; "Altın göğüslü oğul, gümüş göğüslü kız doğuracaktın! Hani nerede?" diye çıkışır. Yorganı açtığında gerçekten de beze sarılı iki küçük it eniği görür. Hemen bu eniklerin başarını ezip öldürür ve olanları babasına anlatır. Babası: "Bizim ulu yurdumuza nice kötü şey olmuştur. Yurt değiştirmezsek işimiz rast gitmez."

Kağanın küçük oğlu karısının bir gözünü oyup kara kuzguna verir. Bir kolunu koparıp kızıl tilkiye atıverir. Daha sonra bir budunu kesip Altay'ın canavarı azı dişli gökbörüye attıktan sonra eşini, hizmetkâr kocakarının yanına bırakıp yurdunu terk eder. Kağanın yurdunda, kara ağaç kabuğundan çadırda bırakılan yaralı, sakat olan bu kadın orada çile ile 90 gün geçirir.

Hizmetkâr kocakarı bir sabah uyanıp baktığında Uspa denizin kenarında yüzen, koşan, oynaşan altın göğüslü oğlanla ve gümüş göğüslü kız görür. Gelip bunları sakat kadına anlatır. Onu denizin kıyısına götürür, kadın da bu iki çocuğu görür. Bu çocuklar aslında sakat kadının doğurduğu çocuklardır ve ablaları onları denize atmışlardır.

Kocakarı ertesi gün, dağdan ot toplayıp bir kazanda kaynatır ve onun suyuyla sakat kadını günlerce yıkar temizler. Kadın derman bulur, kendine gelir. Ertesi gün kocakarı kadının sütünü sağar ve bir kap içinde çocuklara götürür. Çocuklar bu sütten içince çok hoşlanırlar ve kaptaki sütün hepsini içerler. Kocakarı iki çocuğu alıp eve getirir. Çocuklar annesinin memesini emer, huzur bulurlar. İki kadın, çocukları besleyip büyütürler.

Altın göğüslü oğlan yayı oku usta bir şekilde kullanır, hayvanlar avlayıp eve getirir. Bir gün de koca bir ayı öldürüp çadırın yanına getirip koyar. İki kadın da onun bu başarısını takdir ederler.

Gümüş göğüslü kız, yerin her türden çiçeğini gülünü toplayıp onlarla çeşit çeşit kadife yapar. Ninesinden yün yağı denen şeyin nerde olduğunu sorar ve bulup kendisine getirmesini ister. Ninesi, istediğini getirir. Kız, yünlerden her renkte çeşit çeşit kilimler, örtüler ve çeşit elbiseler yapar.

Altın göğüslü oğlan, tan ağarırken yayını okunu alıp her hayvanın saygı duyduğu çekindiği iyeyi yakalamaya gider. Vadinin içinde çok büyük bir hayvanın ayak izini görür. Ayak izlerini takip ederek aradığı hayvanı görür. Çelik okunu var gücüyle fırlatır. Oku isabet eder ve hayvan yıkılır. Oğlan, hayvanın yanına koşup yanına gider. Hayvanın derisini yüzer, parçalar ve bir budunu kemerine bağlayıp evine gelir. Anası ve ninesi gördüğünde çok şaşırır, takdir ederler.

Oğlan anasından niçin sakat kaldığını öğrenir. Ertesi gün tan atarken yayını ve çelik okunu alıp evden çıkar. Kara tepenin başında 3 kara kuzgun görür ve onlara; "Anamın iki gözünün birisini hanginiz yedi?" diye bağırır. Onlar da gözü yiyen kuzgunu söylerler. Delikanlı o kuzgunun boynunu koparır. Ardından kuzgunun gözünün birini çıkarıp anasına getirip kör olan kısma yerleştirip efsunlayınca kadının gözü görmeye başlar.

Delikanlı ertesi gün tan ağarırken evden çıkar, dağ bayır kızıl tilkiyi arar ve nihayet onu bulur. Tilkiyi öldürüp kolunu keser ve kestiği kolu eve getirip anasının kesik kolunun olduğu yere ekler. Kadın böylelikle koluna da kavuşur.

Ertesi gün tan vakti evden çıkıp obanın kuzey tarafında 3 gökbörü görür. Kurtlardan birisi dile gelip ne yapacağı konusunda yardım eder. Delikanlı kurtlardan birisini öldürür bacağını ekser eve getirir, anasının bacağının yerine takar. Anası böylelikle ayaklarına kavuşur.

Delikanlı bir gün ırmağın kenarında tay bulur ve onu eve getirir. Yaşlı nenenin söylediklerini uygulayınca tay, yedi yaşında kır lekeli at oluverir. Yaşlı kadın oğlunun adını Boktu-Kiriş, atının adını Bora-Şokar, kızın adını da Bora-Şeeley koyar.

Boktu-Kiriş bir gün yaşlı ata-babasını görmek ister ve atına binip evdekilere 6-7 yılda geri gelebileceğini söyleyip yola çıkar. 6 sırtı aşar, 7 ırmağı geçip bol sulu yere gelir. Orada uyur. Uyandığında, etrafının askerlerle çevrildiğini görür. Bunlar Boy Karatı-Han'ın askerleridir.

Boktu-Kiriş, onları tepelemeye başlar. Sıra bir ihtiyara gelince onu öldürmez. Meğer bu dedesidir. Torunu Boktu-Kiriş'i alıp obasına götürür, onu yedirir içirir. Halk da Boktu-Kiriş'in geldiğini duyar.

Karatı-Haan'ın küçük oğlu yani Boktu-Kiriş'in babası çok kötü bir iş yaptığını, pişman olduğunu ve kendisini öldürmemesini söyler. Ardından teyzeleri de gelip suçlarını kabul ederler ve canlarına kıymaması için Boktu-Kiriş'e yalvarırlar. O a merhamete gelir canlarını bağışlar. Boktu-Kiriş, obasına ait ne kadar mal varsa hepsini alıp asıl yurduna döner.

Aradan epey zaman geçer. Boktu-Kiriş, bir gün Bora Şakar'ına biner, yayını okunu sırtına alıp ava çıkar. 60-70 dağ keçisi avlar. Avladıklarını atı Bora-Şokar'a yükleyip obasına döner. Avladıklarını halkına üleştirir. Tekrar ava gider. Bembeyaz zirveli Ala Tayga'ya çıkar. Orada küçük bir çadır görür. Bu çadıra doğru giderken atı durur. Boktu-Kiriş neden durduğunu sorar: "Ulu kara çadırın yanına varıp ulu kara çakıya beni asla bağlama, eşiğin ağzına bir çekişte çözülüverecek gibi bağlayıver." der. Boktu-Kiriş, oraya gidince atının dediğini yapar. Çadırdan içeri girer. İçeride gür sakallı bir adamın uyuduğunu görür. Oğlanın gürültüsünden uyanıp hızlıca ayağa kalkar. Adama kendini tanıtır. Bu, düşmanları Şulbu'dur. Şulbu, ona çay ikram eder. O anda atı Bora-Şokar, yeri göğü titretir ve hemen sahibine, sırtına binmesini söyler. Boktu-Kiriş, atına biner ve hızla oradan uzaklaşırlar. Boktu-Kiriş, atı Bora-Şokar'a, Şulbu'nun kim olduğunu sorar. O da Şulbu'nun, öldürdüğü koca gözlü Kara Şulbus'un kardeşi olduğunu ve adının altı başlı Amırga Moos olduğunu söyler. Amırga Maos, ağabeyinin öcünü sürmektedir.

Boktu-Kiriş her gün ava gider. Bora-Şeeley, ikiz kardşi Boktu-Kiriş'e yemek yapmak için ateş arar. Ulu kara vadinin başında dumanın tüttüğünü görür. Ateşten almak için 108 türlü sihir yaparak "saydayak" kuşuna döner ve uçarak gider. Ulu kara çadırın eşiğine gelince eski hâline dönüşür.

Çadırdan içeri girer. İçeride 6 başlı gür sakallı bir ihtiyarın yattığını görür. "Ateş istemeye geldim dede" der. "Alıver kızım." der. Tam arkasını dönüp çıkarken ihtiyar kızın eteğine göze görünmez kızıl ipini geçirir. Bora-Şeeley'i tutup şahdamarının kanını içer, vücudunda kan bırakmaz.

Boktu-Kiriş, çadıra geldiğinde kardeşinin ölüğünü görür. Günler boyu gözyaşı öker. Daha sonra 108 sihir yapar ve bekler. Emeklerinin karşılığını alır kardeşi dirilir ve eski hâline dönüşür. Onun dirildiğini gören Amırga Kara Moos bunu görür ve kızın tekrar kanını emmek ister. Kız atik davranıp 30 kulaç çelik kılıcıyla Amırga Kara Moos'un tepe gibi karnını yarıverir. Ormanda ne kadar ağaç varsa onları kesip yığar ve ateşinde Amırga Kara Moos'u yakıp kömür eder.

Bir gün Bora-Şeeley kötü bir rüya görür ve kardeşinin 3 dışarı çıkmamasını ister. Boktu-Kiriş ona bu konuda söz verir oma, Bora-Şeeley uyumakta iken dışarı çıkar ve çadırın etrafında birini görür. Adam, kaçar. Boktu-Kiriş hemen atı Bora-Şokar'a binip onun ardına düşer.

Bora-Şeeley uyandığında abisini göremez ve onun izinden gider. Bora-Şokar'a ulaştığında abisini sorar. Bora-Şokar; "Koşturup giderken ayağım kaydı ve onu düşürdüm. Boynu kırılarak öldü." der. Kız, Boktu-Kiriş'in öldüğü yere gider. Onun cansız bedenini görünce ağlar, fizah eder. Ağlayışına kurt kuş dahi dayanamaz.

Sona Boktu-Kiriş'i yıkayıp 9 çeşit ipekle sarar ve yalçın kayanın önüne götürür. Açılması için kayaya yalvarır. Kaya açılır. Bora-Şeeley, kardeşini sarıp sarmalayıp oraya koyar. Kaya tekrar kapanır.

Bora Şakar, bir gün çadırında iken 3 kuğu gelir. Bunlar, göğün üstündeki Ay Haan, Hün Haan ve Ulug-Ege Haan'ın prensesleridir. Boktu-Kiriş'in kutsal kitabını açıp bakıverir. Kitaptan, o 3 altın prensesi alırsa, ölen ağabeyini diriltebileceğini öğrenir. Hemen, erkek kılığına girip Bora Şakar'a biner, 3 renkli ışığın üstünden 3 âleme çıkıverir. Yolda, Er Sayın Ulaatı ve Han Sayın Ulaatı adlarında iki delikanlıya rastlar ve onlara kendini Boktu-Kiriş olarak tanıtır. Dost olurlar. Gençlere Ay, Hün, Ulug-Ege Haan'ın obasını sorar. Üçü birlikte üst âleme doğru giderler. 30 yıl boyunca giderler. Yolda, rastladıkları yaşlı birisi bunlara; "Bu bozkırın ortasında Hün Haan'ın obası yurdu, bozkırın en ucunda Ulug Ege Haan'ın obası yurdu vardır." der.

Bora-Şeeley, Ulug Ege-Haan'ın yurduna gider ve hanın huzuruna çıkıp kendisini Boktu-Kiriş olarak anıtır. Kara bozkırdan aşağıya doğru inerken, karşısına, yer iyesi iblis Çelbige çıkar. Çelbige koca ağzını açar ve Boktu-Kiriş'i yutar.

Üç kağan iblisi kovar ve onu yakalayıp karnını keserle. Karnından yuttuğu kişiler ve onların yanı sıra Boktu-Kiriş de yani Bora-Şeeley de çıkar. Bora-Şeeley, iblisi yakarak kül eder. Daha sonra Ulug-Haan'ın huzurunda kispetlerini giyinip Tevena Möge ile Boktu-Kiriş güreşe tutuşurlar. Bunlar 90 gün boyunca güreşirler. Boktu-Kiriş / Bora-Şeeley, Tevene Mögeyi yener ve halkın üç Kağanı ile üç prensesini alıp gider. 30 gün sonra dinlenip tekrar yola çıkarlar.

Bunlar, Bora-Şeeley'in ikiz kardeşi Boktu-Kiriş'in konulduğu kayaya varırlar. Kayaya bağırarak yarılmasını ister. Kaya yarılır. Bora-Şeeley, kardeşini oradan çıkarıp konakladığı çadırın yanına getirir. Onu yatırıp üstünü örter ve tavşan donuna girerek ormana gider. Prensesler Boktu-Kiriş'in sürekli yattığını görünce onun ölmüş olduğunu anlarlar. Prensesler Boktu-Kirişi doğrultup ayağa kaldırırlar. Dirilen Boktu-Kiriş, etrafında olup bitene anlam veremez. Yıkanmak için kara suyun kıyısına gidip yıkanır. Avucundaki yazıları okur ve olanı biteni anlar. Ormandaki boz tavşanı öldürmeden yakalamalarını ister. Halk, arayıp tarayınca boz tavşanı bulur. Boz tavşan kaçar ve gelip Boktu-Kirişin eteğinin altına saklanır. Boktu-Kiriş de onu tutar ve Ay Haan'ın altın prensesine götürür. Onu iyi bakmasını tembihler. Prenses, boz tavşana 30 gün boyunca bakar, Boktu-Kiriş'e verir. Boktu-Kiriş tavşanı alır ve ormana gider. Tavşan, ormanda aslına dönüşür Bora-Şeeley olur.

Boktu-Kiriş sabah ava gidip akşam gelir. Prensesler, Boktu-Kirişi takip etmeye başlarlar. Boktu-Kiriş'in girdiği çadırda ona tıpatıp benzeyen birisini görürler. Bu, Bora-Şeeley'dir. Prensesler, Bora-Şeeley'i öldürüp kaçarlar. Boktu-Kiriş, çadıra onun ölmüş edeni ile karşılaşır. Sabah akşam kardeşine ağlar durur. Kardeşini 9 kat ipek kumaş bezle sararak bir sandığa koyar. Başka bir sandığa da eşyalarını koyup onları ak deveye yükler. Götürürken yolda bir fırtına çıkar ve deve kaybolur. Boktu-Kiriş, deveyi bulmak için her tarafı dolaşır ama bulamaz. Aradan 9 yıl geçer.

Güney taraflarda Bıdaakay-Taraakay adında bir ihtiyar ve onun da bir ızı vardır. Bu kız kaybolan deveyi görür, dedesine söyler. Dede, deveyi evine getirir, üstündeki sadıkları indirir. Sandıktaki eşyaları ve Bora-Şeeley'in cansız bedenini görürler. Üç gün sonra prenses kendine gelir. Budaakay-Taraakay, yemeğin kokusunu koklatıp ağzına döker, kız iyice canlanır. Dede kızına da arkadaş bulduğu için sevinir.

Bir gün çadırda oturunca Kara-Hem'in ağzının beyi Tun-Kıratı Haan'ın şehzadesi Kara Büdegey, arazide dolaşırken, okunu Bıdaay atanın çadırının ışıklığına efsunlayıp atıverir. Şehzade, okunu almaya gidince orada kızı görür ve ona âşık olur. Gidip babasına haber verir. Babası, Bıdaakay-Taraakay'ı huzuruna çağırtır. Kızı oğluna ister. İki taraf anlaşır, Bora-Şeeley ile Kara Büdegey'in düğünleri yapılır.

Kağan Tun-Kıratı Haan, Güneydeki Öjeeti Haan ile satranç yarışması yapmayı planlar. "3 defa satranç oynayıp iki defa kazanırsam o kağanın halkının insanının hepsini alırım; üç kez yenilirsem, kendi halkımı malımı veririm." diye düşünür. Tun-Karatı-Haan, ulu kara atına binip, Öjeeti-Haan'ın obasına yurduna sürüp gidiverir. Öjeeti Haan'ın otağına girer. Selâmlaşıp hâl hatır sorduktan sonra satranç oynamaya başlarlar. Tun-Karatı Haan yenilir ve oradan kaçmaya başlar. Öjeeti Haan'ın emriyle adamları Tun-Karatı Haan'ı yakalarlar. Her gün ona işkence yaparlar. Bir gün Tun-Karatı Haan, kendisini gagalamaya gelen saksağandan yardım ister. O da gidip durumu Kara-Büdegey'e anlatır. Onlar hemen yardıma gelip zulum ve esaretten kurtarırlar. Üstelik Öjeti Haan'ın tüm malını ve halkını ele geçirir. Öjeeti Haan'ın halkını Şehzade Kara Budegey yönetir.

Şehzade Kara Budegey'ın eşi Çeçen-Urug'dan bir oğlu olur. Boktu-Kiriş, Öjeeti-Haan'ın boyu içine gelir. Bora-Şeeley, onların içindeki ikiz kardeşi Boktu-Kirişi görür. Bora-Şeeley, ağabeyini götürüp ağırlar, azizler. Boktu-Kiriş 9 yıllık uykuya geçer.

Çeçen-Urug, bir gün kayınbabası Tun Karatı Haan'dan oğluna isim vermesini ister. Tun Karatı Haan; "Çocuğa, güzel ad-nam bulup veren kişiye omzunu aşar et, mal veririm: kötü adlandıran kişinin ise başını alırım." diye duyurur. Ad verecek kikse çıkmayınca, Çeçen Urug, Boktu-Kiriş'in ad vermesini ister. Boktu-Kiriş, 40 kulaç keçe yorganla 4 bahadır tarafından ancak getirilir. Boktu-Kiriş, çocuğun adını Boratı Mergen, atının adını da Bora-Şokar koyar. Bir müddet sonra eğlence biter ve herkes dağılır.

Boktu-Kiriş bir gün kardeşine, obasını yurdunu, ay-güneş ışıklı, 3 kadınını arayıp bulmak istediğini söyler. Bora-Şeeley, izin verir. Boktu-Kiriş 9 yıl boyunca gece gündüz demeden yol gider. Yurduna geldiğinde yurdunun yakılıp yıkıldığını ve talan edildiğini görür. Bütün bunları,

Tepe gözlü Kara Buga atlı, Çargıraa-Kara Madır denen kişi yapmıştır. Bunu eşi Ulan-Saygıl'ın yazdığı nottan öğrenir.

Boktu-Kiriş, derhâl yola çıkar, 7 yıl boyunca kuzeye doğru gider. Kendini sefil oğlana, atını da yapağılı boz taya dönüştürür. Salına salına giderken bir ak atlı ihtiyar görür. Selamlaşarak Çağıraa-Kara Madır denilen kişinin halkına karşı nasıl olduğunu sorar. Çağıraa-Kara Maadır'ın halkına karşı katı merhametsiz olduğunu öğrenir. Çağıraa-Kara-Madır'ın ulu otağının ağzına gelip atını bağlayıp altın eşiğini aşarak ocağın altına oturur. Çağıraa-Kara-Madır ona kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar. O da garip birisi olduğunu söyler ve bir çorba ister. Çağıraa-Kara-Madır, bir tas sarı su verip onu çadırından kovar. Boktu-Kiriş, Çargıraa Kara Madır'ın yolu üstünde 7 yıllık diken olur ve onun geçmesini bekler. Çağıraa-Kara-Madır, ordan geçerken katı kara yayını gezleyip çeker. Attığı ok isabet eder ve Çağıraa-Kara-Madır, atından yere yuvarlanır. Boktu-Kiriş, onun malını, halkını ve üç kadınını alıp yurduna döner.

Bir gün, Boktu-Kiriş'in yurdunu Demir başlı Demir-Haan basar. Boktu-Kiriş'i tutup çukura atar ve üstünü kayayla kapatır. Bu arada Bora-Şokar da kaçarak üst âleme çıkar. Şahin donuna girip Boktu-Kiriş'in olduğunu kuyunun önüne gelir. Üstündeki kayayı kaldıramaz. Aklına, Han Sayın-Ulaatı'lar gelir. Onları bulur ve olanı biteni anlatır. Birlikte Boktu-Kiriş'in olduğunu kuyunun önüne gelirler. Han Sayın-Ulaatı'lar kayaları kaldırmaya başlarlar. Bu sırada Bora-Şokar, Bora-Şeeleye de haber vermeye gider.

Bora-Şeeley, hazırlığını yapıp atlanıp gitmek üzereyken oğlu Borayı-Mergen "Nerede gidersin ana?" diye soruverir. "Boktu-Kiriş dayını Demir başlı kağan çukura atmış" der. Borayı-Mergen annesinin gitmesine izin vermez tek başına gider. Orda kendisini iki kardeşe tanıtır kucaklaşırlar. Borayı Mergen kayayı kolu ile kaldırıp atar. Boktu-Kirişi çukurdan çıkarırlar. Hepsi birden kucaklaşırlar. Borayı Mergen torbasından aşını yiyeceğini çıkarıp yiyip içerler. Boratı Mergen Bora-Şokar'ına binip ucarcasına koşturur. "Demir başlı Kağan ölü müsün diri misin çadırda mısın yerde misin?" diye bağırıverir. Demir başlı Kağen eşiğinin ağzına çıkıverip bakar. Demir başlı Kağanı iki dirseğinden kavrayarak öldürür. Tüm halkını kavmini Ak malı ile eşyası mülkü ile görüp gidiverir. Tun-Karatı-Haan'ın yurduna yetip gelirler.

Bir gün Tun Karatı Han Ulu kavalını üfleyip halkını toplar. Deniz gibi rakı Dağ gibi et hazırlayıp eğlenip dururlar. Bora-Şeeleye rakı sunarlar. Bora-Şeeley esridiği içün Boktu-Kirişe iki prensesin kulağına çuvaldızı batırdığını anlatır. Boktu-Kiriş iki prensesi direğe bağlayarak yaş çubukla döver. Onları sonra atalarına gönderir. İki prenses atalarına her şeyi anlatır. Üst alemin üç beyi iki prensesi dokuz gün boyunca işkence ederler. Alt dünyada Boktu-Kiriş Bora-Şeeley kardeşler Çukur yerde mallarını güdüp mutluluklarını huzurlarını artırıp, halkı kavmi yönetip yaşlarına yaş katıp sonsuza dek yaşayıp giderler.

Kaynakça:

Ay, Derya *Altay ve Tıva Destanlarında Şekil Değiştirmeler*, Kırşehir, 2008 (Basılmamış Lisans Tezi).

Ergun, Metin-Mehmet Açа, *Tıva Kahramanlık Destanları I,* Ankara, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2004, s.289-472.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar,* Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Orus-ool, S. M., *Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley - Tva Ulustun Maadırlıg Toolu*, Kızıl, 1995.

BOLAT-JANAT

Kazak halk hikâyesidir. Hikâyede hadiseler daha çok Janat'ın başından geçmektedir. İnsanlara güvenilmeyeceğini, erkeklerin cinsel açlığını ve fırsatçılığını, sabır ve mücadele ile mutlu sona ulaşılacağını vurgulayan bir hikâyedir.

Hikâyenin pek çok kısmı, Türkiye'de yaygın olarak anlatılan Esmahan adlı hikâye ile benzerlik göstermektedir. Destan manzum olup öğüt verici sözlerle başlamaktadır. Hikâyenin üslubu akıcı ve tasvirler canlıdır.

Destan manzum olup 1884 dizedir. Bazı kısımlarında mensur olan ifadelere yer almıştır. Dizeler genellikle 7 hecelidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda Nogaylı yurdunun Şolak şehrinde oldukça varlıklı Makalbay adlı biri yaşamaktadır. Makalbay'ın bir oğlu (Bolat) ve bir de kızı (Janat) vardır.

Makalbay, iş gereği bir gün Ürim şehrine gider. Gitmeden önce çocuklarını güvendiği adamı Savda İşan'a emanet eder. Çocuklarıyla vedalaşıp yola çıkar.

Makalbay evden ayrılmasının üzerinden bir ay geçer. Savda İşan, Makalbay'a verdiği sözden vazgeçip henüz 15 yaşında olan Janat'a göz koyar. Onunla olmak ister ve kızı rahatsız eder. Zor durumda kalan Janat, bir ibrikle Savda İşan'ın başına vurur.

Aradan çok geçmez Makalbay evine döner. Kızın yaptıklarına içerleyen Savda İşan, Makalbay'a yalan söyler ve kızının kötü yola düştüğünü söyleyerek iftira eder.

Savda İşan'a çok güvenen Makalbay, onun söylediklerine inanır ve oğlunu yanına çağırır ve gidip Janat'ı öldürmesini söyler. Bolat, durumu annesine bildirir. Annesi ağlar ve ikisinin de evden uzaklaşmasını ister.

İki kardeş evden kaçar, ancak çok gitmeden Janat, ağabeyinin geri dönmesinin daha uygun olacağını söyler. Bir köpeği öldürüp kanını Janat'ın elbisesine sürer, kardeşiyle vedalaşıp eve geri döner.

Kardeşinin elbisesini babasına getirir. Kanlı elbiseyi kadın da görür ve Makalbay'a kendisini felâketin beklediğini söyler.

Bu arada üzerinde elbise olmayan Janat 30 gün boyunca dağ bayır dolaşır, sonunda bir ormanda bayılıp kalır. 40 arkadaşıyla ava çıkan ve o sırada kızın bulunduğu yerden geçen Juldız Han'ın oğlu Haldarşa, Janat'ı görür. Onu alıp kendisine eş eder.

Haldarşa ile Janat'ın bir yıl sonra bir kızları olur.

Haldarşa, bir gün eve döndüğünde eşini kederli görür ve sebebini sorar. O da başından geçenleri bir bir anlatır. Janat'ın durumuna üzülen Haldarşa, güvendiği bir adamının eşliğinde, karısını altın, gümüş, inci, mercan yüklediği 40 deve ile memleketi Şolak şehrine gönderir.

Kervan 15 gün yol gider. Konakladıkları bir yerde, Haldarşa'nın güvendiği adamı Janat'ın yatağına girer. Uyanan Janat, onu iteler. Buna

kızan adam, 3 yaşındaki kızının başını gövdesinden ayırır. Janat bunu görünce çok korkar ve onun isteklerine hayır demeyeceğini yalanını söyler. Bir fırsatını bulup oradan kaçar ve izini kaybettirir.

Kervan Janat'ı bulamayınca, mecburen geri döner. Hain adam Haldarşa'ya, Janat'ın acımadan öz kızını öldürüp kaçtığı yalanını söyleyip onu kandırır. Janat'ı çok seven Haldarşa malını mülkünü satıp o hain dostunu da yanına alıp şehri terk eder.

Dağ-bayır koşan Janat, yaşlı bir çobana rastlar. Bu defa da çoban Janat'ın üzerine saldırır. Janat, ona da yalan söyleyip oyalar. Nikâh kıydırırsa evlenmeye razı olacağını söyler. Çoban, nikâh hazırlığına başlama sevinciyle evine dönerken, Janat bunu fırsat bilip oradan kaçar.

Janat memleketine dönünceye kadar 7 kişinin daha saldırısına uğrar. Yalan, hile ve avutma ile hepsinin elinden de kurtulur. Sonunda Şolak şehrine vasıl olur. Elbisesini çıkarıp saklar ve Keloğlan kıyafetine girer. Babasının dükkânına gidip, her tarafı iyice temizler ve başını kapı eşiğine koyup uyur. Makalbay, ona acır ve Janat'ı çırak olar dükkânına alır.

Bolat, kız kardeşini bıraktığı yerde Janat'la karşılaşır ve birbirlerine sarılırlar. Janat'ı arayan Haldarşa da o sırada oraya gelmiştir. Janat, halkın huzurunda başından geçenleri bir bir anlatır. Gerçekleri öğrenen Makalbay, Savda İşan'ı ve kızına kötülük yapan diğer kişilerin hepsini öldürür. İşin başına oğlu Janat'ı getirir, Janat ile Haldarşa'ya toy düğün yapar.

Kaynakça:

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003.

Bashenova, Aliya, *Kazak Destanları (Transkirpisyon Aktarma, Metin Grameri)*, Sakarya, 2007, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BOO-ÇERÜ AĞABEYİ-BOODOY-KOO KIZKARDEŞİ

Tatar destanıdır. Tamamı manzum olan destanın dizeleri, genellikle 7 hecedir. Destan metni, Kayçı Ulagaşev'den derlenmiş ve Altay Baatırlar serisinin 7. Kitabında yayımlanmıştır. Bu metin

Abdullah Elcan tarafından Türkiye Türkçesine de aktarılmış, 2015'te yayımlanmıştır.

Mitolojik inanç, hırs, mücadele ve kahramanlığın içiçe olduğu destanda bir hayli olağanüstülükler vardır. Söz gelişi Boro-Çookır adlı at konuşabilmekte, gömülen ölüler diriltilebilmektedir.

Destan Abdullah Elcan tarafından şöyle özetlenmiştir.

"Destanda, ağabey-kızkardeş olan Boo-Çerü ile Boodoy-Koo'nun hikâyesi anlatılır.

Kara-Kübek adındaki zengin bir kişinin oğlu Karaçın-Tayçı avda karşılaştığı Boodoy-Koo'ya babasını dünür gönderir. Boodoy-Koo Kara-Kübek'i geri çevirir. Kara-Kübek oğlunun ısrarıyla ikinci kez Boodoy-Koo'yu istemeye gelir ancak yine reddedilir. Ertesi gün reddedilen Karaçın-Tayçı, Boodoy-Koo'nun ağabeyi Boo-Çerü'yü uzaktan oklayarak öldürür ve kaçar. Boodoy-Koo ağabeyinin atına atlayıp Karaçın-Tayçı'yı takip eder ve yetişip oklayarak öldürür. Ağabeyinin atı Boro-Çookır, Ak-Biy'in kızı Altın-Sanaru'nun ölüyü dirilttiğini söyler. Bunu duyan Boodoy-Koo, ağabeyinin cesedini ırmağın kıyısına, kumlara gömer. Saçlarını keser, ağabeyinin kıyafetlerini giyer. Ak-Biy'in ülkesine doğru yola çıkar.

Ak-Biy'in ülkesine geldiğinde Ak-Biy'in kızı Altın-Sanaru'yu, Kara-Maatır'ın oğlu Kan-Köktil'e verdiğini ve ikisinin düğünü olduğunu öğrenir. Düğüne katılır. Herkes onun Boo-Çerü olduğunu sanır. Düğünde ok atma, at binme yarışlarına katılan Boodoy-Koo, bütün yarışları kazanır. Daha sonra Kan-Kökül ile dövüşür ve Kan-Kökül'ü öldürür. Ardından Kara-Maatır'la dövüşmeye başlar. Onu da öldürür.

Boo-Çerü sandığı Boodoy-Koo'dan korkan Ak-Biy, kızını ona vermeyi teklif eder. Boodoy-Koo, Altın-Sanaru'yu alıp yurduna döner. Altın-Sanaru, ölen ağabeyi Boo-Çerü'yü diriltir. Altın-Sanaru ile Boo-Çerü evlenir. Boodoy-Koo da Sarı-Kaan'ın oğlu Say-Soloon ile evlenir. Düğünleri yapılır. Bundan sonra huzur içinde yaşarlar."

Kaynakça:

Elcan, Abdullah, *Altay'dan Destanlar*, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 7 ve 30-49.

BOSTON

Kırgız destanıdır. Er-Töştük, Kurmanbek, Canış - Bayış gibi hacimsiz destanlardandır. Destanının tek nüshası olup bu nüsha, Bişkek'te El Yazma Enstitüsünde saklanmaktadır. Eser, Akmat Toktogulov tarafından 1985-1987 yılları arasında babasından derlenmiştir.

Akmat Toktogulov destanın giriş bölümünde bu konuda şunları söylemektedir: "Babam Toktogul Kırgız masallarının hepsini bilirdi. Bunlardan birkaçı; Manas, Semetey, Canış - Bayış, Er-Töştük, Er-Tabıldı, Kedeykan, Kuramanbek, Kocacaş, Canıl Mırza, Sarincı Bököy, Sobolon Surtaş, Boston, Altın Kekül, Erçegiş, Olcobay ile Kişimcan, Ak-Maktım, Şırdakbek, Mendirman, Kubattın oğlu ile Aksatkın, Armanduu Kızlardır. Babam ayrıca Kazak, Özbek destanlarından bazıları ile, Türkmenlerin Alpamış, Kız Cibek, Köroğlu, Leyla-Mecnun, Ferhad ile Şirin eserleri de anlatırdı."

Boston destanının ne zaman ve kim tarafından bir destan seviyesine ulaştırıldığı belli değildir. Ancak muhtevasından hareketle eserin mitolojik nitelikte ve masalımsı unsurları bünyesinde bulunduran bir kahramanlık destanı olduğu söylenebilir. Toktogulov Akmat'ın derlediği metin, Mamıt kızı Paşakan tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu anlatımı Abdıldacan Akmataliyev, 2002 yılında Bişkek'te Kırgız Milli Akademisi yayınları arasında 484 sayfa ve 37 bölüm olarak kitaplaştırılmıştır. "Boston" kelimesi "boz don" yani "boz renkli giysi" anlamına gelmektedir. Bazı yörelerde "Bustan, Buştan" olarak da söylenmektedir. Söylentiye göre Boston bin yıldan fazla yaşamıştır.

Boston, Er-Töştük destanı ile benzerlikler gösterir. Bu hususlar, muhtemelen Er Töştük destanından Boston'a aktarılmıştır.

Destanın başında Boston'un ikiz kardeşi olan Karaçaç iyi karakter takdim edilir. İkisi de Umay ananın yardımı ile dünyaya gelir. Ancak zamanla kardeşi Boston'a kötülük düşünen ve onu ölüm yoluna gönderen birisi olarak karşımıza çıkar.

Boston destanının özeti şöyledir:

> *Kırgız-Kıpçak halkından olan Karaça-Dulay soyu Rapşan-Dulay denilen yerde yaşar. Han, Kan Buuba çok adaletli ve halkına karşı çok müşfik biridir. Halk da ondan memnundur. Ancak, hanın çocuğu yoktur ve han buna çok üzülmektedir. İnsanlar toplanıp hanın çocuk sahibi*

olması için Allah'a dua ederler. Bu arada bulutlar arasından ak sakallı bir pir çıka gelir ve "Tanrı sana oğul versin." diye dua eder. Han Kan Buuba, açlara büyük bir ziyafet verir ve açları doyurur. Çok geçmeden hanımı hamile kalır.

Kan Buuba'nın hanımı kimse ile konuşmak istemez. Kan Buuba bunun sebebini sorar. Aş ermekte olan hanımı önce söylemek istemez ve eşinin ısrar etmesi üzerine vahşi hayvanların yüreğini yemek istediğini söyler. Kan Buuba avcıları toplayıp isteğini bildirir. Etrafa yayılan avcılar ona çeşitli vahşi hayvanın yüreğini getirirler. Kadın bunu yer ama isteği devam eder. Sonunda kaplan yüreği getirirler. Hanımı onu yedikten sonra uyur. 9 ay, 9 gün, 9 saat sonra kadının doğum sancısı başlar. Sancısı 3 gün sürer. Köydeki kadınlar yardım edemez. Sonra bulutlar arasından bir ihtiyar kadın gelir, hanımın göbeğini okşar. Çok zaman geçmeden kadın biri kız, diğeri erkek ikiz çocuk doğurur. İhtiyar kadın kayıp olur. Halk çok sevinir. Kan Buuba'dan müjde alırlar.

Han sevincinden halkına otuz oyun oynatır, kırk parti yapar. Çocuklarına ad koymak için halkını toplar. Kimse ad bulamaz. Sonra bulut arasından ak sakallı bir pir gelir. "Senin oğlun güçlü ve büyük bir kahraman olacak. Adı Boston, kızının adı Karaçaç olsun." der ve gözden kaybolur.

Çocuklar iki günde "ana" der, altı günde "baba" der. Boston büyüdükçe kendisiyle oynamaya çocuk bulamaz. Köydeki çocukların hepsi Boston'dan korkarlar ve kaçarlar. Öyleki bu durumdan rahatsız olan halk toplanıp Rapşan-Dulay'dan göçmeyi dahi düşünür.

O günlerde, Karaçaç gölde bir yaban kazı görür. Kazın ayağında altın yüzük, kanadında mektup vardır. Onu alır ve okur. Toplanan halkın yanına gelir. Ne yapacağına karar veremeyen üzüntülü babasına Boston'u Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in yanına çağırdığını ve oraya gitmesi gerektiğini söyler.

Boston kırk yiğit seçer, ancak binebileceği bir at bulamaz. Çünkü hangi ata binse beli kırılır. Karaçaç, doğum yapmak üzere olan bir atın yavrusunu almasını söyler. Doğan tayın adını Karaboz koyarlar. Karaboz, eşi görülmedik bir at olur, üstelik insan gibi konuşur.

Boston atına biner yola çıkar. Yolda büyü yapmada kullanılan bir bıçağı paylaşamayan iki kardeş görür. Onlara bıçağı saklayacağını, kim

bulursa bıçağı o alacağını söyler. Kerdeşler bıçağı aramaya giderler. Ancak bıçağı Boston'un kendisi almıştır.

Yolda Kadamış Han'ı korumak için bekleyen bir tilki ile karşılaşır. Onunla baş etmek ve onu öldürmek çok zordur. Karaboz at büyü ile lapa lapa kar yağdırır. Tilki kara gömülür ve kaçamaz. Boston onu yakalayıp öldürür. İkinci olarak Alp Karakuş'la karşılaşır. Alp Karakuş'un uyumasını bekler ve onu da öldürür. Sonra Kadamış Han'ın iki oğlu ile karşılaşır. Boston, Kadamış Han'ın hacdan dönüşünü kutlamak için geldiğini söyleyip onları kandırır.

Kadamış Han'ın sarayına girince, hanın kızı Cezbilek'in yanına gitmek zor olur. Boston, yanındaki büyülü bıçakla Cezbilek'in yanındaki kızları uyutur ve kızın yanına gitmeyi başarır. İki sevgili birbirine sarılıp uyur. Bekçiler bunları görüp, Kadamış Han'a haber verirler. Han, Boston'un üzerine pehlivanlarını gönderir. Boston'u gören pehlivanlar, ondan korkarlar. Bunun üzerine Kadamış Han'ın kendisi oraya gider. Boston'u görünce bayılır. Ayıldığında, Boston Han'a kendisini tanıtır. Kadamış Han, başedilmez kurnaz tilkiyi ve Alp Karakuş'u öldüren bu yiğide kızını verir. Otuz gün düğün yapılır.

Boston'un Kadamış Han'a çok faydası dokunur, hanın ülkesine saldıran düşmanları alt eder.

Günlerin birinde atı Karaboz Boston'un yanına gelip anne babasının düşmanlara maruz kaldığını söyler. Boston, derhâl hazırlık yapar. Eşi Cezbilek bu sırada hamiledir. Boston bir işaret olması için doğacak oğluna verilmek üzere Cezbilek'e bir çanta bırakıp ve adını Börübay-Sultan koymasını söyleyip oradan ayrılır.

Boston'dan hamile kalan Cezbilek, kaplan yüreğini yemek ister. Avcılar ormandan zar-zor kaplan yüreğini getirirler. Cezbilek, onu yedikten sonra uyur. Tam 9 ay, 9 gün, 9 saat olduğunda doğum sancısı ile uyanır. Çocuk doğunca karnının aç olduğunu söyler bir koyunun eti yer yine de doymaz. Sonra bir dananın etini yer. Çocuğun ismini Börübay Sultan koyarlar. Börübay Sultan hemen büyür ve babasını sorar. Anası Cezbilek babasının kendisine bıraktığı çantayı oğluna verir.

Çok uzun bir yolculuktan sonra yurduna gelir, ancak kimseyi bulamaz. İnsanların yerine etrafta hayvanlar dolaşmaktadır. Atı Karaboz ile birlikte halkını arar.

Boston, önce, Aykan Han'ın ülkesine varır. Rastladığı kişiye anne babasını kaybettiğini söylerler. Onlar bilmediklerini söylerler, ancak Boston'u Aykan Han'ın ziyafetine davet ederler. Boston ziyafete gider. Aykan Han, birtakım yarışmalar tertiplemiştir. Bunlardan kim üstün çıkarsa kızı Altınay'ı ona vereceğini söyler. Yarışmalara katılan Boston hepsinde üstün olur ve kızı almaya hak kazanır. Onunla evlendikten sonra handan izin isteyip anne babasını aramak için yola çıkar.

Yolda Künkan Han'ın memleketine gelir. Karşılaştığı kişilere anne ve babasını sorar. Onlar da bilmediklerini söylerler ve onu Künkan Han'ın ziyafetine davet ederler. Boston, buradaki yarışmalarda da üstün gelir ve Künkan Han'ın kızı Kümüşay ile evlenir. Handan izin isteyip tekrar yola çıkar.

Boston bir hayli yol yürüdükten sonra babasının vezirleriyle karşılaşır.

Vezirler inek, koyun ve atlara bakan çobanlar olmuşlardır. Onların derdini sorar. Onlar da olup biteni anlatırlar. Babası Kan Buuba, kızı Karaçaç'ı, Ayşakan'a vermiştir. Kan Buuba'nın halkı kul olmuştur. Boston doğruca Ayşakan'a gider.

Kardeşi Karaçaç fal açar ve Boston'un yolda olduğunu öğrenir. Ayşakan'ı saklayıp hastalanmış gibi yatar. Onun bu hâlini gören Boston, Karaçaç'a çok acır. Hekimleri, tabipleri, bakşıları çağırır, ancak Karaçaç'ı iyileştiremezler. Karaçaç; "Beni sadece Bengi su iyileştirir." diyerek Boston'u bengi suya gönderir. Karaboz, "Bengi suya giden gelmez, seni kardeşin ölüm yoluna gönderiyor." derse de Boston'u kararından vazgeçiremez. O sırada Karaçaç, Ayşakan ile görüşüp Boston'a yaptıklarını anlatır.

Boston yolda Yelmogos ile karşılaşır. Karaboz, Yelmogos'un yedi başının olduğunu, başlarını kestiğinde bir başı kalırsa, kendilerine kötülük yapacağını söyler. Boston'un altı başını keser. Bir başı kalan Yelmogos oradan kaçar. Boston peşine düşer. Yelmogos, yer altına girer, Boston da yer altına girer. Yer altı çok karışıktır. Boston, yer altındaki alp karakuş ile dost olur. Kuş, başından bir tüy koparıp ona verir ve bir sıkıntıya düştüğünde bunları yakarsa yardımına geleceğini söyler. Boston, yer altında Cer Tınşaar Mamıt'la karşılaşır ve onunla da dost olur. Cer Tınşaar Mamıt bir tüyünü koparıp Boston'a verir. Üçüncü olarak su içer Mamıt'la karşılaşır. Su içer Mamıt da Boston ile dost olur.

Boston Yelmogos'un çocukları Ak Dev, Kök Dev, Kızıl Dev, Kara Dev ile savaşır ve onları yener. Sonunda Çoyun Alp kalır. Çoyun Alp, yedi gün sarayda halkı idare eder, yedi gün de ava çıkmaktadır. 60 tane de kadını vardır. Onlar elindeki tutsakların eşleridir ve onları kendisine almıştır. Çoyun Alp'ın bir de Kunduzay adında kızı vardır. Kunduzay, babasını sevmemektedir ve ondan kurtulmayı düşünmektedir. Boston'u görür ve ona âşık olur. Bunu Karaboz'a söyler. Karaboz da Boston'a aktarır. Boston bu durumdan faydalanmak ister ve Çoyun Alp'ı nasıl öldüreceğini sorar. Kunduzay da sevgilisine Çoyun Alp'ın canının 60 kişi tarafından korunan demir ağların içindeki kuşlarda olduğunu söyler. Demir ağların içinde altı sandık vardır. Son sandığın içinde de yedi tane kara kuş bulunmaktadır. Bunların hepsinin başı koparılırsa, Çoyun Alp ancak o zaman ölecektir.

Kunduzay, gizlice sandığın anahtarını alıp Boston'a verir. Çoyun Alp kızı Kunduzay'ı da alıp ava çıkar. Boston büyülü bıçağı ile demir ağları koruyanları uyutur. İçeri girer ve sandığı alıp kaçar. Sandığı açıp içindeki altı kuşu öldürür yedincisini öldürmeyip elinde tutar. Avda hastalanan Çoyun Alp eve gelir. Bir kuşun öldürülmediğini hisseden Kunduzay, hemen gelip sun kuşu Boston'un elinden alıp kafasını koparır. Çoyun Alp hemen ölür.

Boston, yer altındaki bütün canlıları hürriyetlerine kavuşturur. Kendisi de Kunduzay ile annesini alıp yer üstüne çıkmak ister. Alp Karakuş'a gelir. O sırada Alp Karakuş güçsüz olduğunu ve hepsini yer üstüne çıkaramayacağını, sadece Boston ile Karaboz'u yeryüzüne çıkarabileceğini söyler ve üç yıl içinde çocukları büyüdüğünde Kunduzay ile annesini de onlarla çıkarmaya söz verir. Boston kabul eder Karaboz ile birlikte yeryüzüne çıkar.

Boston Yer üstüne çıktıktan sonra Bengi suyu aramaya başlar. Karaboz yine Bengi suya gidenin geri gelmediğini kardeşi Karaçaç'ın kendisini aldattığını söyler. Boston kabul etmez. Bin bir zahmetle Bengi suya gelir ve sudan alıp eve döner. Yolda babasının tebaasını görür. Daha da zayıflamışlar ve korkak olmuşlardır. Boston'a Karaçaç'ın zalimliğini, ana babasına bile bakmadığını söylerler. Buna çok kızan Boston kardeşini öldürmeye gider. Ağabeyi Boston'un kendisini öldürmeye geleceğini öğrenen Karaçaç kaçar, fakat uzaklaşamaz. Boston Ayşakan'ı asarak öldürür. Karaçaç'ı da geleneğe göre kırk atın kuyruğunu bağlayıp atları dağ taş koşturarak öldürür.

Babasını ve anasını bulur. Babasını tekrar han yapar. Karaça Dulay halkı yurduna döner. Boston Aykan ile Künkan'a gelip Altınay ile Kümüşay'ı evine getirir. Sonra yer altındaki Kunduzay çocuğu ile gelir. Torunlarını gören ana baba çok sevinirler. Bu arada Boston'un Cezbilek'ten doğan oğlu Börübay-Sultan da Babası Boston'un yurduna gelir. Boston, elindeki çantadan gelenin oğlu olduğunu anlar. Gerek Boston, gerek babası herkes buna çok sevinir. İnsanlar eskiden olduğu gibi yine mutlu hayat sürmeye başlarlar. Dört hanlığın başına dört oğlu geçer.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Boston,* El Adabiyatı Serisi, C. 13, Bişkek, 2002.

Akmataliyev, Abdıldacan-Aynura Kadırmambetova, *Kırgız Destanları 7,* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Naciye Yıldız), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Çelik, Adil, *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji,* Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2020.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BOYDON-KÖKŞİN

Altay destanıdır. Manzum olup 1134 dizedir. Türkiye'deki neşri İbrahim Dilek tarafından gerçekleştirilmiştir. Konu iki kardeşin çektiği çileler, bunların gösterdikleri sabrı, azim ve hüsn-i niyet sayesinde mutluluğa ermeleri üzerine bina edilmiştir. Destan, kötü ruh olan Celbegen'in halka zulmetmesi, kurdun kuşun dilinden anlama, bir söz ile kayanın yarılması gibi mitolojik unsurları ihtiva etmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eskilerde Ak-kaan adında biri yaşamaktadır. Ak-kaan'ın Boydon-Kökşin adlı oğlu, Boydon-koo adlı kızı ve Ak-boro adında bir atı vardır.

Bir gün ülkede deprem ve sis olur. Halk bunun sebebini yedi başlı kötü ruh olan Celbegen'in gelecek olmasına bağlar.

Ak-kaan, 70 ordu hazırlatıp Celbegen'in üstüne gider. Ancak Celbegen'e ne ok işler ne kargı. adlı oğlu,

Bunu gören Ak-kaan, 4 yaşındaki oğlu Boydon-Kökşin'i ve 2 yaşındaki kızı Boydon-koo'yu alıp onları uzaklardaki kara ormanda 70 dallı kavağın dibinde bir mağaraya saklayıp savaşa geri döner. Celbegen, çocukların anne ve babasını yiyince ikisi de kimsesiz kalırlar. Kışı yaklaşmaktadır. Ne yapacaklarını düşünürler. Bulundukları yerden ayrılıp kendilerine yeni bir mekân ararlar.

Bir dağın tepesinden ileriye doğru baktıklarında ak-sarı at görürler. O yurdun kağanı Temene-koo'nun huzuruna çıkarlar. Kağana hikâyelerini anlatınca kağan da Celbegen'den korkar ve çocukları uzaklara kovar.

İki kardeş yine yola koyulur. Sarı otu sallanan sarı çölün ortasında duran bir ev görürler. Oraya gidip hane sahibi memeleri omzundan sarkmış olan kadından yemek isterler. Kadın, bunların karınlarını doyurur, hikâyelerini dinler. Kardeşi uyurken dışarı çıkan Boydon-koo, dışarında kendi kendilerine fısıldaşan kurtlardan ve kuşlardan o evin Celbegen'e ait olduğunu öğrenir.

Kardeşler bunun üzerine arkalarına bakmadan oradan kaçmaya başlarlar. Celbegen, gök boğasına binip çocukları kovalamaya başlar. Çocuklar, Gök-kaya'nın zirvesine kaçarlar. Celbegen ve karısı gök kayayı kesmeye başlar. Bunu gören Boydon-Kökşin dua eder. Duayı duyan Kök-çookır adlı tay kaynadı ak bulut içinden uçarak gelip altın dizgini ile çocukları oradan alıp uzaklaşır. Kaçarken atın toynağı, Celbegen'in karısının kafasını yarar. Celbegen, daha çok sinirlenip yine peşlerine düşer.

Kaçarken Boydon-koo'nun takati kesilip; "Ağabey, beni bırak, sen kaç." der.

Boydon-Kökşin, kardeşini bırakıp kaçmayı kabul etmez, karşısındaki kayaya; "Yarıl!" der, kaya yarılır. Boydon-Kökşin, tekrar gelip almak şartıyla kardeşini kayanın içerisine saklar. Boydon-çookır, Boydon-Kökşin'i Kıs-kaan'ın yurduna götürür. Kıs-kaan, Ak saray'ında yaşamaktadır ve Kızıl-sur adında rahvan bir atı vardır.

Boydon-Kökşin'i, 70 kişi karşılar. Boydon-Kökşin, Kıs-kaan'ın huzuruna çıkar. Boydon-Kökşin, başından geçenleri Kıs-kaan'a anlatır.

Macerayı öğrenen Kıs-kaan, kuşu ile Tenek-Bökö'ye haber gönderir. İki gün sonra 7 kucaklık demir bastonuyla Tenek-Bökö gelir. Boydon-Kökşin onu yolda karşılar hikâyesini anlatır. Bunun üzerine Tenek-Bökö bir sığır alır, Celbegen'in geleceği yolda hazırladığı ateşte sığırın etini pişirip beklemeye koyulur. Celbegen gelir. Tenek-Bökö ile Celbegen 3 gün vuruşur. Sonunda Tenek-Bökö, Celbegen'in 7 başını da yere serer.

Celbegen ölünce oğlu Kan-Saralday intikam için gelir ve Tenek-Bökö ile 2 bahar dövüşür. Tenek-Bökö, tam yenilecekken Kan-Saralday yok olur. Onun Boydon-Kökşin'e doğru yola çıktığını öğrenir.

Bu arada saklanmaktan sıkılan Boydon-Kökşin, meydana çıkıp onunla dövüşmeye karar verir. Boydon-Kökşin ile Kan-Saralday dövüşe başlar. Tenek_Bökö Boydon-Kökşin'in yardımına yetişir. Birlikte Kan-Saralday'ı yenerler.

Zafer haberi her tarafa yayılır. Altın-gümüş giyimli yiğitler gelir. Kıs-Kaan, Boydon-Kökşin'i halkından birisi olarak kabul eder. Bunun üzerine eğlenceler tertiplenir, şarkılar türküler söylenir.

Kıs-kaan'ın 9 kuşağını çözüp 9örgüsünü açarlar.

Öndeki altın saçını 60 gelin tarar, arkadaki gümüş saçını 7 gelin tarar. 7 gün toy olur, halk 70 türlü eğlenir. 9 gün toy olur, halk 90 türlü oynar. Kıs-kaan ve Boydon-Kökşin birlikte yaşamaya başlarlar.

Boydon-Kökşin'in dolaşırken aklına kayada bıraktığı kardeşi Boydon-koo gelir. Kıs-Kaan'la birlikte onu kurtarmaya giderler. Kızı kayanın içinde bitkinleşmiştir. Hemen gerekli müdahalede bulunup tedavi eder. Kız, dünya güzeli bir kız olur. Boydon-Kökşin, kardeşine olup biteni anlatır.

Bir gün, Altay yurdunda deprem olur. Boydon-Kökşin dürbünüyle etrafa bakar. İleriden ak-sarı atlı bir gencin kendilerine doğru geldiğini görür. Bu, Altın-Çarkas'tır. Altın-Çarkas'ın atını, altın at direğine bağlarlar.

Altın-Çarkas, huzura çıkıp Boydon-Koo'yu kendisine eş olarak ister. Boydon-Kökşin, kararı kardeşine bırakır ve o da kabul eder. Bunun üzerine. Altın-Çarkas altın kancadaki bohçayı indirir, 7 matara rakıyı Boydon-Kökşin'e verir. 9 gün toy yaparlar, 30 gün oynarlar. Şenlik 60 gün sürer.

Boydon-koo, hazırlanır 6 kat altın-gümüş giysi giyer. 9 kat ipek palto giyer. Atın önüne 6, arkasına 7 bohça bağlar. Halktan duasını alır yola koyulurlar.

Boydon-Kökşin dolaşırken, kardeşiyle kendisini ülkesinden kovan kağanın yurduna kadar gider. O günleri hatırlayıp sinirle döner ve 9 kat bronz tabanlı çizmesini ayağına geçirir, 69 düğmeli ak pantolonunu, altın işlemeli yeleğini giyer. Elmas çelik kılıcını eline alır ve savaşmak için yola koyulur. Eşine, 7 yılda döneceğini söyleyip evden ayrılır. Yanına kimseyi almaz. Ancak yolda damadı da Tenek-Bökö de onun ardından yetişip birlikte yola devam ederler.

Düşmanları Temene-koo bunların geleceğini anlayıp Tenek-Bökö'nün de tanıdığı Temir-Bökö'yü yola yerleştirir fakat çarpışmada Tenek-Bökö galip gelir. Kaçan Temene-koo'yu da yolda yakalayıp öldürürler. Üç alp zaferle dönüp huzurla yaşarlar.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 4, Ankara, 2003, s. 21-43.

BOZ KÖRPEŞ KARAGÖZ AYİM

Uygur destanıdır. Manzum ve mensur yapıda olan bu destan metni 1991 yılında Urumçi'de Şincang Helk Neşriyetı tarafından yayımlanmış, bu metin Türkiye Türkçesi ile 2013'te Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkmıştır. Bu metnin orijinalini İslâm Helim ve Süleyman Seti anlatmış, Yusuf İshak da yayımlamıştır. Metni Türkiye Türkçesine aktaran ise Alimcan İnayet'tir.

Aşkın konu edildiği destanda aşk ve yiğitlik birlikte yer almıştır. Destanın sonunda âşıklar birbirine kavuşamazlar. Boz Körpeş Kara Göz Ayim, bu tarz destanlar için de örneklik gösterir. Destanda birtakım olağanüstülükler yer almaktadır. Atın ve kuşun konuşması, ölüp-dirilme ve söz dinleyen ağaç bunlardan bazılarıdır.

Destanın özeti şöyledir:

Lopnar gölü etrafında Abdal denilen yerde Boz Körpeş adlı bir pehlivan yaşar. Boz Körpeş, zeki, akıllı, ok atmada, kılıç kullanmada

erlerin piri sayılır. Sözden anlayan ve konuşan bir atı ve kuşu vardır. Bunlar Körpeş'e bağlı oldukları için "Vefalı at" ve "Vefalı Turgay" adını alırlar.

Aradan zaman geçer ve Boz Körpeş'in anne ve babası vefat eder. Yalnız kalan Boz Körpeş, başka yurtları görmek ve arkadaş edinmek için yola çıkar. Yenisu denilen bir yere gelir. Burada kötü niyetli, zengin Suyagıl adında bir ağa vardır. Suyagıl; fakirleri kendine hizmetçi yapar ve köle gibi kullanır. Suyagıl'ın oğlu Bayagıl da kendisinden aşağı değildir. Ancak kızı Karaköz Ayim onlar gibi değildir; vefalı, güzeldir. Herkes Karaköz'ü sever, baş tacı eder. Ülkenin gençlerinin hemen hemen hepsi, bu kıza göz koyar, ancak Karaköz Ayim bunların hiçbirine bakmaz.

Bir gün Boz Körpeş Suyagıl'ın kapısının önünden geçerken Suyagıl ile Boz Körpeş tanışırlar. Boz Körpeş, Abdal'dan geldigini, ana babasının olmadığını, kendine dost aradığını söyler. Suyagıl'ın içinden yine kurnazlık geçer ve ona; "Ben sana baba olarak sahip çıkmak isterim." der. Boz Körpeş bunu kabul eder.

Boz Körpeş akıllılığı ve zekâsı sayesinde yurt halkı ile hemen anlaşır. Bir gün vefalı atmacasını uçurup, atını suvarmak için nehire gelir. Orada Karaköz Ayim'le karşılaşır. Karaköz Ayim, kayığa binip gezmek istediğini söyler ve Boz Körpeş ile birlikte gezerler. Boz Körpeş ile Karaköz Ayim birbirlerine âşık olurlar.

Boz Körpeş bir gün aşkını anlatan bir mektup yazıp Vefalı Turgay ile Karaköz Ayim'e gönderir. Karaköz Ayim mektubu okur ve cevabını da hemen yazar. Turgay bu mektubu da Boz Körpeş'e getirir. İki sevgilinin birbirine olan muhabbeti derinleşir.

Bayağıl'ın eşi cırtlak sesli Fatma, Boz Körpeş'e göz koyar. Bir gün Bayağıl evde yokken Boz Körpeş'i eve çağırır, ona güzel yemekler yedirir, ilgi gösterir. Boz Körpeş durumu anlayınca Bayağıl'ın kardeşi Karaköz Ayim'i sevdiğini ve onunla evlenmeyi düşündüklerini söyler. Fatma bunu duyunca çok sinirlenir ve Boz Körpeş'ten intikam alacağına yemin eder.

Fatma Karaköz Ayim'in babası Suyağıl'ın yanına gelerek Boz Körpeş'e iftira etmeye başlar: "Karaköz Ayim'le Boz Körpeş aşuk

maşuklarmış. Boz Körpeş Suyağıl'a elçi göndereceğim, kızı vermezse onu öldürüp alırım diyormuş" der. Fatma akşam olunca da Karaköz Ayim'in abisi Bayağıl'a yalanlar söylemeye başlar: "bugün öğlen Boz Körpeş geldi, senin yokluğundan faydalanıp bana kötülük yapmak istedi, ben de azarlayıp kovdum" der.

Bayagıl ve Suyagıl, Fatma'nın yalanlarına inanırlar. Boz Körpeş'e ceza vermek için planlar yaparlar. Büyük bir güreş müsabakası düzenleyip, onu güreş sırasında bir hile ile öldürmeyi planlarlar.

Ak Kumlu'da güreş düzenlenir ve Boz Körpeş'i de çağırırlar. Bayağıl, bütün gençleri sırasıyla Boz Körpeş'le güreştirir, fakat hiçbirisi onu yenemez. Boz Körpeş, herkesle güreşmekten artık yorulur.

Bunu fark eden Bayağıl, Boz Körpeş'in karşısına çıkar. Boz Körpeş, onu da yener. Bayağıl onunla üç defa daha güreşir, hepsinde de Boz Körpeş'e mağlup olur.

Aradan birkaç gün geçer. Bayağıl ile Suyağıl yeni hileler düşünürler. Bayağıl, Boz Körpeş'in yanına gelerek: "Babam, av eti özlemiş. Birlikte ava gidelim." der. Boz Körpeş ava gitmeyi kabul eder. Ava çıkarlar. Ormana girince Bayağıl, Boz Körpeş'e ilerlemesini kendisinin arkasından geleceğini söyler. Boz Körpeş bir süre ilerler ve Bayağıl arkasından gelmeyince onu bekler. Uzun süre bekledikten sonra başına bir iş gelmiş olmasından korkarak Bayağıl'ı aramaya çıkar. Hâlbuki Bayağıl ona pusu kurmuştur. Boz Körpeş yaklaşınca saklandığı ağaçların arkasından ok fırlatır, Boz Körpeş'i vurur. Boz Körpeş, Bayağıl'ı yakalayıp öldürmek ister. Ancak Karaköz Ayim'ın hatırına canını bağışlar.

Boz Körpeş oku çıkarır ve arkasına bakmadan Vefalı At'a binip gider. Bu sırada atı dile gelir ve "Boz Körpeş, sana isabet eden ok zehre bandırılmış. Sırtımdan in yaranın yerini emip zehrini çıkarayım." der. Boz Körpeş buna aldırış etmez ve atına kendisini Vitirek ağacına götürmesini söyler. Bu ağaç, Abdal ile Yenisu arasındadır. Buraya giderken yarası şişer, gücü azalır. Ağacın dibine gelince Boz Körpeş ağaçla konuşur, ondan yardım ister. Ağaç sallanarak yapraklarından bir döşek yapar, Vefalı At, Boz Körpeş'i oraya yatırır. Zehrini iyileştirecek bir ilaç bulmak için oradan uzaklaşır. İlaç, üç aylık mesafededir, fakat at

üç günde getireceğini söyler. At gider, kuşu Vefalı Turgay Boz Körpeş'in yanında kalır.

Boz Körpeş, hasta haliyle sevgilisine başından geçenleri anlatan bir mektup yazar ve Turgay ile gönderir. Hilekâr Bayağıl, Körpeş'in vefalı Turgay'ı ile haber göndereceğini düşünerek o gece Karaköz Ayim'i odasından alır ve karısını orada yatırır. Turgay, gece yarısı gelir ve Fatma onu yakalayıp Bayağıl'a götürür. Turgay'a Boz Körpeş'in yerini söylemesi için işkenceler yaparlar. Tek tek tüylerini yolarlar, ateşe tutup kızartırlar ve Turgay sonunda can verirken Boz Körpeş'in Vitrek'te olduğunu söyler. Suyağıl ve Bayağıl, Boz Körpeş'i öldürme kararı alırlar.

Karaköz Ayim, her şeyden habersizdir. Babasının ve kardeşinin kötü işler peşinde olduklarını anlar. Bir müneccim nineye gidip ondan yardım ister, sonra evine döner. Bir süre sonra babası ve abisi, adamları ile gürültülü patırtılı kopararak gelirler. Karaköz Ayim, onların neşeli hâllerini görüp Boz Körpeş'e bir şey yapıp yapmadıklarını sorar, fakat cevap alamaz.

Karaköz Ayim, Suyağıl ve Bayağıl uyuduğu sıra, atına atlayıp Vitirek'e gider. Uzaktan ağacın dalında asılı etler görür ve "Herhalde Boz Körpeş, geyik avlayıp ağaca asmış!" diye düşünür. Vitirek ağacının yanına yaklaşınca ağaçta Körpeş'in başını görür ve gözyaşları sel olur, Ögün nehrine karışır. Bayağıl ve Suyağıl, Körpeş'i paramparça edip ağaca asmışlardır.

Karaköz Ayım ağıtlar yakarak daldaki etleri indirip abdest alır ve iki rekat namaz kılar. Allaha yalvarır ve münacat okur. Besmele çekip "Allah'ım yârimi eski hâline getiresin!" diye dua eder. Boz Körpeş'in etrafını dolaşmaya başlar. Birinci dolaştığında Körpeş'in etleri birleşir, ikinci dolaştığında Körpeş uyuyormuş gibi bir hâl alır. Üçüncüsünde tam can gelecekken Karaköz; "Canlanırsa abim ve babam yine eziyet ederler." diye düşünür ve can gelmesini istemez.

Karaköz Ayim, ağacın dibine iki mezar kazar, birisine Körpeş'i koyar ve "B: dünyada kavuşamadık, öbür dünyada kavuşuruz." diye başında ağıtlar yakar.

Bu sırada Vefalı At panzehiri alıp gelmiştir. At, Boz Körpeş'e panzehri dökmek ister, fakat Karaköz Ayim döktürmez. Altın eğerini

alarak özgür bırakır. İkinci mezara da kendisi yatarak Allah'a; "Benim canımı da al!" diye dua eder. Karaköz Ayim'in duası kabul olur, oracıkta vefat eder. Vefalı At başlarında ağlar.

Babası ve abisi Karaköz Ayim'i aramak için Vitirek'e gelirler. Onun öldüğünü görünce canları sıkılır, çok üzülürler. Babası onu alıp götürmek ister. O anda Suyağıl'ın ağzı bir tarafa kayar, gözleri fırlar ve ölür. Babasının bu hâlini gören Bayagıl aklını yitirir. Ormana kaçar.

Halk Boz Körpeş'i ve Karaköz Ayim'i mezara defneder. Suyağıl'ı ise, bir ormana bırakırlar. Suyağıl, kuşlara kuzgunlara yem olur.

Karaköz Ayim'le Boz Körpeş'in ruhları her gece bir araya gelir ve tan ağarıncaya kadar muhabbet ederler. Boz Körpeş ağacın altında sazını tıngırdatır, Karaköz Ayim de beyaz ipek başörtüsüne sarılıp kelebek gibi dans ederek şarkı söyler.

Kaynakça:

İnayet, Alimcan *Uygur Halk Destanları 2*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 59-84.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

BOZAMAN

Kazak destanıdır. Hacimsiz ve aşk konulu destandır. 1947'de Meryem Hakimjanova tarafından Jansakulı Ahmet'ten derlenen derlenmiştir. Arap harflo lan bu nüsha Düysengül Jakan tarafından Kiril alfabesine aktarılmıştır. Bu metin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Türk Dil Kurumu tarafında neşredilen Kazak Destanları 7, adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyede Akbilek'in suda boğulması, sonra da kuğu olarak insanlara gözükmesi gibi olağanüstülükler de yer alır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımların dize sayısı 641'dir. Dizeler genellikle 7 hecelidir.

Destanın özeti şöyledir:

Sayısız hayvana sahip olan Karabay isimli biri vardır. Karabay'ın daha önce çocuğu olsa da yaşamaz. Sonra, bir oğlu daha olur. Çocuğun adını Bozaman koyarlar.

Bozaman, 15 yaşına girince kendisine lâyık bir eş arar, ancak kendi yurdunda bulamaz.

Bir gün atlarını Tunık Gölü'ne getirir. Atlarını otlatıp sularken uzaktan kendisine doğru gelen bir atlı görür. Onunla tanışır ve sohbet eder. Atlıya özel durumunu anlatır. Yolcu, Bozaman'a, Kalmuk Padişah'ı Burahan'ın Akbilek adında bir kızı olduğundan söz eder.

Bozaman, bu haberi alınca, ana-baba yurdunu terk eder ve Akbilek'i aramak için Burahan'ın yurduna gelir. Padişah'ın huzuruna çıkar ve derdini anlatır. Padişah; "Akbilek'in kendisi bilir." der. Durumu Akbilek'e aktarırlar. Akbilek, Bozaman'la evlenmeyi kabul eder. Bozaman'le Akbilek'le güzel bir düğün yapılır. Bozaman o ülkeden birkaç yıl kalır.

Günlerden bir gün Bozaman, ana babasını, yurdunu ve arkadaşlarını özler ve yurduna dönmek için kayınbabası Burahan'dan izin ister. Padişah, onların gitmelerine izin verir.

Bozaman ile Akbilek yola çıkıp nice dağ, tepe aşarlar. Tunık Gölü'ne geldiklerinde bir çocukları olur. Çocuğun ismini Turlıbek koyarlar. Bozaman, evlerine geldiğinde ana babasını ve halkını bulamaz. Akbilek ve Turlıbek'i gölün kenarında bırakıp onları aramaya çıkar.

Bozaman yorulur ama sonunda halkını bulur. Onlara başından geçenleri anlatır. Bozaman'ın halkı Akbilek'i getirmek için Tunık Gölü'ne gider.

Diğer taraftan Bozaman halkını aramaya gidince, Kara Cariye Akbilek'in yanına gelir, onu kandırarak göle sokar. Göle giren Akbilek, suda boğulur ve gülün dibine iner. Kara Cariye, hemen süslenir püslenir Akbilek'i almaya gelen kızların karşısına çıkar. Ancak kızlardan birisi onu tanır. Yanındakilere söylerse de kimse onu dikkate almaz, Kara Cariyeyi alıp götürürler.

Karabay'ın arkadaşı Karamergen, Bozaman'ın sağ salim geldiğini duyunca, evinde konuğunu davet etmek için tüfeğini alıp Tunık Gölü'ne gelir. Kamışların dibinde yatan kuğuyu görür. Tam tüfeğiyle gözlerken

Sarıbaş kuğu ağlamaya başlar. Bu Akbilek'tir. Akbilek, Karamergen'e başından geçenleri anlatır. Karamergen, Akbilek'i ağ salim getirip onlara teslim eder.

Bozaman'ın babası Karabey, onlara tekrar düğün yapar. Birkaç gün geçtikten sonra Kara Cariye'yi öldürmeyi düşünür. Halk toplanır. Kara Cariye, öldürüleceği zaman Bozaman, onu affeder. Bozaman ile Akbilek mutlu şekilde yaşarlar.

Kaynakça:

Alpısbayeva Karasaş-Seyilbek Sakenov-Jakan Düusengül, *Kazak Destanları 7,* (Türkiye Türkçesine Aktaran; Bülent Bayram); Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 193-209.

BOZCİGİT / BOZYİĞİT

Hemen hemen bütün Türk dünyasında bilinen kahramanlık destanıdır. Hacimli bir destan olan Bozciğit; Nogay, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Kumuk, Tatar ve Uygur Türkleri arasında anlatılan bir destandır. Manzum olup büyük çoğunluğu yedi hecelidir.

Metni ilk defa W. Radloff 1841 yılında yayımlamıştır. 1842, 1862, 1910, 1911 yıllarında Kırgızistan'da dört eşmetni yayımlanmıştır. 1911 yılında yayımlanan eşmetin, motif ve anlatım zenginliği bakımından diğerlerine göre oldukça dikkat çekicidir.

Bozcigit'i, Nedret Mahmut ve Enver Mahmut yayımladıkları Dobruca Tatarlarından derleyip "Bozcigit adı eserde "Aşk - Sevda Masalları" içinde göstermiştir. Bu metin, hayli hacimli olup manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar 7 hecelidir. Destanın farklı anlatmalarında Bozcigit'in sevgilisi Karaşaş'ın adı "Savbamal" olarak geçer.

Kazak metni Türkiye'de ilk defa 2002 yılında Mehmet Açа tarafından yayımlanmıştır. Metnin hacmi, yaklaşık 1900 dizedir. Açа, bu metni 1976'da Almatı'da yayımlanan Gaşıkname adlı eserden almıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Zamanın birinde bir padişah onun da Bozcigit adında tek oğlu vardır. Bu çocuk, 7 yaşında okuyup yazar, oynar güler ve on yaşına

gelir. Eline kalem kitap alır mollasının yanına gider. Başında altın perçemi vardır. Herkes bu çocuğu görmek ister.

Bu çocuk, bir gece düşünde güzel bir kız görür. Bu kız da bir padişahın tek çocuğudur. Burada kız Bozcigit'e seslenir ve gece gündüz ağladığını, onun nerde olduğunu, bir yıldır onun için yandığını aklını fikrini yitirdiğini adını söylemesini gerektiğini söyler. Bozcigit de kıza boşuna üzüldüğünü Tanrı'dan rahmet dilemesi gerektiğini ve bir gün muradına ereceğini, fakat sabretmesi gerektiğini söyler. "Muradına ermen için yabancı yâre yüz çevirmemen gerek nefsine engel olman gerek; bizim için her yerde canına kıyabilecek durumda olman gerek ve Yusuf ve Züleyha gibi sabretmemiz gerek." der.

Bozcigit'in yüzü solar, her geçen gün sararıp solmaya başar. Aradan bir yıl geçer. Bozcigit yine rüyasında o kızı görür. Kız, Rum ülkesinde yaşadığını ve hâlâ kendisini beklediğini dile getirir.

Bozcigit'in güvendiği ve sevdiği bir dostu vardır. Gördüğü rüyayı ona anlatır.

Birlikte düşünüp bir karara varırlar. Kimseye haber vermeden, sefer hazırlığına başlarlar. Yanlarına iki deve yükü saf altın ve ak gümüş alırlar. Atların iyisini seçerler. Bir de kılavuz bulup yoldaşı ile birlikte gizlice yola çıkarlar. Bunlar, gece gündüz yol giderler.

Şehre şehir kızı ararlar. Deryaya sefere çıkarlar. Deryada birkaç ay yol gideler, bir adaya rast gelirler. Orada maymunlar şehri vardır. Maymunların reisi, bunları yakalayıp 40 kulaç zindana atarlar. Bunlar, zindanda 3 sene kalırlar ve bir yolunu bulup o zindandan kaçarlar. Bir deryaya gelirler, bir sal bulup karşıya geçerler. Orada büyük bir kervan görürler. Kalabalık kervandaki iki adam Bozcigit'i tanır. Ona, anne ve babasının kendisi için çok ağladığını söylerler. Bozcigit de onlara başından geçenleri anlatır, gördüğü düşten bahseder ve yârini aramak için yola çıktığını söyler. Kervancılar, onun yurduna dönmesinin daha doğru olacağını, babasının yerine geçecek kimsenin olmadığını, dünyanın neresinde olursa olsun, o kızı babasının, bir buyrukla, getirebileceğini söylerler.

Bozcigit kervancıya; "Ölürsem de yâr yolunda öleyim." der, onun sözlerini dinlemez. Kervandakilerle vedalaşıp yoluna devam eder. Irmaktan, dağdan, taştan geçip sonunda bir şehre gelirler. Orada bir

Hafız'ın evinde misafir olurlar. Ermiş birisi olan Hafız, Bozcigit'e, sevdiği kızın ayla güneş gibi bir han kızı olduğunu söyler.

Bozcigit, şehri gezmeye çıkar. Gezerken 40 kız görürler. Bunlar, padişahın kızının cariyeleridir. Kızlar, yolda iki yiğit gördüklerini hanın kızı Karaşaş'a anlatırlar. Kearaşaş da rüyasında gördüğü delikanlının onlardan birisi olabileceğini tahmin eder.

Bozcigit, saray gelir ve orada sevdiği kızı görür. Kız, yüzündeki peçesini kaldırınca ikisi de birbirini tanırlar. Birbirlerine sarılırlar. Buna 40 kız da sevinir. Hanın hizmetkârı bu olup bitenlere şahit olur ve gördüklerini doğruca gidip şaha söyler. Han, olanları öğrenince öfkelenir, askerlerine sarayı kuşatma emrini verir. Askerler evin içine girerler. Bozcigit, şeşperini eline alır, önüne geleni kırıp geçirir. Taş evden çıkarlar, dışarıdaki askerleri de öldürüp atlarına binip oradan uzaklaşırlar. Doğruca ihtiyar Hafız'ın yanına gelirler.

Onları elinden kaçıran Han kederlenir. Kızına niçin kedisini üzdüğünü söyler. Kız da ona sevdalı olduğunu, başını kesse de zindana atsa da onunla evlenmek istediğini söyler. Bunun üzerine Han, saraydaki tedbirini artırır.

Bozcigit, Han'a bir mektup yazıp yoldaşını raya gönderir. Mektubu okuyan Han, Bozcigit'in "Padişah oğluyum!" demesine inanmaz. Adamlarına Bozcigit'i öldürmeleri emrini verir. Askerler yoldaşı takip edip Bozcigit'in kaldığı yere gelirler. Bozcigit, düşmanların kendilerini öldürmek için geldiklerini görür, okunu, yayını kılıcını alıp atına biner onlarla çarpışmaya başlar. Akşama kadar çarpışırlar, çukur yerler kan ile dolar. Bozcigit, 300 askeri tepeler. Kalan asker, dönüp saraya gelir.

Bozcigit'i, hile ile tutmak isterler. Kızı Karaşaş'ı, Bozcigit'e verdiğini söyleyip göstermelik toy düzenlerler. Kız, gelmesi için Bozcigit'e haber gönderir. Bozcigit düğüne gelir. Ona bol içki verip sarhoş ederler. Bozcigit'in yoldaşı, hileyi hisseder ve kıza haber gönderir. Kız hemen oraya gelir. Doğruca babasının huzuruna çıkar. Gözlerinden kanlı yaş akıtarak merhamet ve af ister. Babası merhamet göstermez. Kız, Bozcigit'in yanına gider, yır söyler. O vakit Bozcigit kendisine gelir. "Ya Allah!" deyip atına atlar. Yoldaşı ile beraber oradan kaçar.

Han, bunların kaçtığını öğrenir ve derhâl onların arkalarından askerlerini gönderir. Komşu ülkenin hanının Ziytun adında bir oğlu

vardır. Han, kızı Karaşaş'ı ona vermek istemektedir. Bu şehzade, olanlardan haberdar olur. Komşu ülkenin Han'ının oğlu olanlardan haberdar olur. Yanına hediyeler ve 1.000 asker alıp Han'ın huzuruna gelir, selam verir. Han, onu memnuniyetle arşılar. Tam zamanında geldiğini söyler. Durumu anlatı ve kendisinden yardım ister. Ziytun, askerlerini alıp Bozcigit'i takibe çıkar ve ona yetişir. Müthiş bir çarpışma başlar. Bozcigit, gelen askerlerin 500.'ünü öldürür. 500'ü de korkup çekilir. Bozcigit, yaralanırlar, Allah'tan yardım ister. Bu sırada yanına bir sıçan gelir. Bozcigit onu yaralar. Sıçan yarasını iyileştirmek için bir ot bulur. Bunu gören Bozcigit de o otu koparıp çiğner ve yaralarının üstüne koyar. Bunların yaraları iyileşir, eskisinden sağlam olur.

Bozcigit atına binip şehre gider, 7 gün boyunca yoldaşını arar. Bir tepe üzerinde onu bulur. Sevinip kucaklaşırlar. Bir kocakarıdan kendilerini han kızı ile buluşturmasını isterler. Bozcigit'i tanıyan birisi onn şehre geldiğini Han'a haber verir. Han, beylerini toplar. Ziytun, Bozcigit'in başını getireceğini vaat eder.

Ziytun, kocakarıyı bulur ve ona bir heybe altın verir, iki bahadırı zehirlemesini, öldürmesini söyler. Şayet unu başarırsa Han'ın kendisine makam, mevki vereceğini de ilave eder.

Kocakarı sabah erkenden pazara gider ve zehir satın alır ve bunu yemeğe katar. Yemeğini yiyen kendinden geçer. Ziytun gelip onu yakalar ve zindana atar. Müjdeyi Han'a bildirir. Han, Bozcigit'in sabahleyin pazar yerinde öldürülmesini emreder.

Ertesi gün askerler Bozcigit'i alıp meydana getirirler. Bozcigit'in yoldaşı, başlarına bu işi çıkaran kocakarıyı öldürür. Oradan Bozcigit'in yanına gelir.

Bozcigit, yoldaşına vasiyette bulunur, yakınlarından helallik ister. O sırada vezir gelip cellada Bozcigit'in boynunun vurulması emrini verir. Cellatların kılıcı Bozcigit'i kesmez. Bu defa Ziytun emreder. Cellatlar, Bozcigit'ten çekinip kılıç sallayamazlar. Bozcigit askerlere, kendi kılıcından başka kılıcın boynunu kesemeyeceğini söyler. Bunu duyan cellatlar derhâl onun dediğini yaparlar ve Bozcigit'in başını keserler. Kesilen başı darağacına asarlar. Tanıyan tanımayan herkes Bozcigit için gözyaşı döker.

Han sonuca sevinir ve toy düzenlenmesi emrini verir. Bozcigit'in ölüğünü han kızına da söylerler. Kız babasını yanına gider ve bir gün bu yaptıklarından dolayı pişman olacağını, Ziytun'un içi altın dışı gümüş olsa da yâri gibi olmayacağını, karganın sungur olmayacağını, Bozcigit'in cesedini dahi bin Ziytun'a değişmeyeceğini, yârinin mezarını altınlı eve değişmeyeceğini söyler. Babasının huzurundan ağlayarak çıkar.

Kız, meydandan geçerken darağacında Bozcigit'in asılı başını görür. Kanlı gözyaşı döküp ağıtlar yakar. "Onsuz bu dünyayı neyleyim, ben de göçerim." deyip şehrin ışında kendisine altından ve gümüşten bir mezar yapar. Karaşaş, mezarın içine Bozcigit'in cesedini koyup annesi ve 40 cariyesiyle helalleşip mezara girer. Mezarı içeriden kapattıktan sonra kendisine acımadan bıçak vurur. Anası ve babası bunları işitir. Mezar açıp baktıklarında iki âşığın da kucaklaşıp yattığını görürler. Herkes yaptıklarından dolayı Han'a kızar. Han sakalını yola yola ağlar, ama artık yapacak bir şey yoktur.

Bozcigit'in yoldaşı, Bozcigit'in memleketine doğru yola çıkar. Yolda Bozcigit'in babasının askerleriyle karşılaşır. Yiğit olan biteni onlara anlatır. Bozcigit'in yoldaşı onun anne ve babasına ise "Toy tutun, oğlunuz geride kaldı, geliyor." der. Bunu duyan abası toyu başlatır. Akınlar çağrılır. Her şeyden haberdar olan akın dünyanın faniliğini anlatan şiirler söyler.

Sonunda da bir rüya gördüğünü, rüyasında Bozcigit'in öldüğünü, sıranın kendilerine geldiğini dile getirir. Bozcigit'in annesi üzülür, kendisini paralar. İhtiyar akın, herkese baş sağlığı diler.

Han oğluna ağıt yakar, eşini dostunu, halkını atlandırır. "Oğlumun mezarını göreyim, onun yanında birkaç gün kalırsam gönlüm huzur bulur." der. 10.000 asker toplayıp yola çıkar. 40 gün sonra o şehre gelirler. O şehrin Han'ı gelenlerin Bozcigit'in babası, annesi ve onların halkı olduğunu öğrenir. Gelenleri karşılar. Bozcigit'in abasına defalarca kusurlu olduğunu söyler, ondan af ister. O da "Sizin sorguya çekilmeniz ahrete olsun." der. Çocuklarının mezarına giderler. Han oğluna Kur'an okutur. Hanım, oğluna ağıt yakar, ağlamaktan bitkin düşer. Çaresiz kalan anne ve baba tekrar memleketlerine dönerler.

……

Uygur Türkleri arasında anlatılan destanın özeti ise şöyledir:

Her şeyden haberi olan kişiler rivayet ederler ki, Tanrı Dağı eteğinde iki iklimin bir padişahı vardır ancak onun yerine geçebilecek bir oğlu yoktur. Bu sebeple padişah çok dertlidir. Günlerden bir gün padişahın muradı Allah'ın iltifatına mazhar olur. Şenlik düzenleyip oğluna "Boz Yiğit" ismini verir. Abdullah Han'ın veziri Tabil'in hanımı da aynı gün ve saatte bir oğlan doğurur. Ona da Kimen ismi verilir. Boz Yiğit ve Kimen küçüklüklerinden beri hiç ayrılmadan kardeş gibi büyürler. Bu iki yakın dost kahramanlıkta eşsizdirler. Boz Yiğit öyle bir delikanlı olur ki bir gören bir daha görmeyi arzu eder.

Boz Yiğit, on yedi yaşına bastığında bir gece rüyasında çok güzel bir kız görür. Kızın yanında da ellerinde bülbül ve dudu kuşları olan kızlar vardır. Boz Yiğit kızlara hayran kalır. Peri kızı Boz Yiğit'e nağmeler okur. Boz Yiğit rüyasından uyandığında peri kızını yanında göremez ve kızın derdinden sapsarı olur.

Boz Yiğit, on sekiz yaşına bastığında yine bir gece rüyasında o kızı görür. Kız, yine dertlenip nağmeler okur. Boz Yiğit uyandığında kızı yine yanında göremez. Aş yemez, su içmez. Kimen'e içini dökerek nağmeler okur. Kimen'de dostunun hâline acır, üzülür o da dostuna nağme okur. İki arkadaş o kızı bulmak için yola düşerler. Yanlarına iki hizmetçi, iki deve altın, gümüş, erzak alarak batıya doğru yürümeye başlarlar. Dağları aşıp Maymunlar Şehri'ne gelirler. Maymunlar onları yakalar. Üç yıl maymunlara tutsak olurlar.

Maymunların inancına göre maymunlardan padişah seçerlerse işleri yolunda gitmemektedir. Dolayısıyla, padişahlarını insanlardan seçmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Bu yüzden Boz Yiğit'i kendilerine padişah seçerler. Yanlarına da bir gözcü verirler. Boz Yiğit ve Kimen orada üç yıl tutsak kalır ve üç yılın sonunda bir gemi ile oradan kaçarlar. Yolda Bağdatlı tüccarlara rast gelirler. Dostça selamlaşırlar. O tüccarlar rüyasında gördüğü kız için kendisini zorlamamasını söylerler. Boz Yiğit bu nasihati kabul etmez. Bağdatlı tüccarlar da daha fazla ısrar etmezler. Onlara biraz gümüş ve altın vererek ailelerine selam götürmelerini isterler.

Kırk gün sonra Boz Yiğit ve Kimen, Mulatiye Şehri'ne gelirler. Şehrin bir kenarında Yalnız Yiğit'in evi vardır. Burada hayranlık

içinde bir ay kadar gezerler. Kimse onların bu şehirde olduğundan haberdar olmaz. Günlerden bir gün cariyelerde biri peri kızına daha önce bu şehirde hiç görülmemiş bir yiğit gördüğünü söyler. Bu peri kızının ismi Sahipcemal'dir. Sahipcemal, cariyelerine şehre gidip o yiğidi aramalarının söyler. Kızlar kırk gün boyunca onu ararlar ancak bulamazlar.

Boz Yiğit bir gün Allah'a münacat kılarak ağlar ve uykuya dalar. Rüyasında ak sakallı bir ihtiyar görür. Ak sakallı ona bu şehirden çıkmamasını ve sevdiği ile kavuşacağını söyler. Boz Yiğit bu rüyayı Kimen'e anlatarak bir nağme okur. Kimen ile kızı aramaya başlarlar. Tam o sırada Sahipcemal' de kırk cariyesi ile Boz Yiğit'i aramaktadır ancak Boz Yİğit'i bulamadan saraya döner. Tam o sırada Boz Yiğit ve Kimen sarayın önünden geçmektedirler.

Sahipcemal'de sarayda ağlayarak nağme okumaktadır. Boz Yiğit bu nağmeyi duyar. Sahipcemal, bu durumdan habersizdir. Cariyeler koşarak dışarı çıkarlar ve Boz Yiğit'i saraya davet ederler. Boz Yiğit ve Sahipcemal, kucaklaşarak birbirlerine kavuşurlar. Cariyeler sevinerek etrafa inciler saçarlar ve ikisi için nağmeler okurlar. Cariyeler içinde iftiracı bir kız vardır. Olanı biteni gidip Han'a anlatır. Han çok öfkelenir ve kızının kaldığı sarayı kuşatır. El alemin adamı ile dolaşıp beni rezil ettin diyerek kızına çıkışır. Cellatlara Boz Yiğit'i öldürmeleri için emir verir.

Boz Yiğit'in üzerinde zırhlı bir elbisesi ve yüzünde kimsenin görmediği kıldan dokunmuş bir yüz örtüsü vardır. Bu örtüyü taktığında kimse onu görmez. Boz Yiğit örtüsünü takar. Bu sırada Kimen saraydan çıkmayı başarır. Boz Yiğit'te cellatların hepsini öldürür ve atına atlayıp yola çıkar. Yüz yirmi sekiz asker, onun arkasından koşar. Boz Yiğit hiç zarar görmeden hepsini öldürür. Geceleri sevgilisi ile buluşmaya devam eder. Bu duyulunca annesi ve babası kızlarıyla konuşur. Sihirbaz kızımızın başını döndürüyor diye düşünürler ve bahadırları toplayıp onu öldürmeyi planlarlar. Padişah, on beş bin asker toplar. Boz Yiğit bu olanları duyar ve Tammas Han'a Kimen aracılığı ile bir mektup gönderir. Tammas Han mektubu okuyunca bu bize saygısızlıktır deyip Kimen'in öldürülmesini ister. "Veziri elçiyi öldürmeyelim, o yiğidi de şehre sokmayalım." deyince Han ikna olur.

Kimen, şehirden döner dönmez orada başlayan savaşa katılır. Savaş, gece yarısına kadar devam eder. İki yüz seksen üç düşmanı öldürürler. Kimen bu sırada, Sahipcemal ile konuşmayı sürdürür. Han, Boz Yiğit'i savaşla yenemeyeceğini anlayınca tellal çağırtır ve kızını Boz Yiğit'e vereceğini duyurur. İçkiler hazırlanır, şenlik yeri seçilir ve düğün başlar. Sahipcemal, bu haberi annesinden duyunca, muradım yerine gelecek diye sevinir. Boz Yiğit düğün yerine gelir ve ona ardı ardına şarap içirirler. Kimen sevincinden meclisin dışında kalır. Boz Yiğit'in düşmanlar tarafından sarhoş edilmeye çalışıldığını, düşmanlarının onu öldürmek için fırsat kolladıklarını ve bunun bir oyun olduğunu anlar. Kimen, hemen Sahipcemal'e olanı biteni anlatır. Sahipcemal durumu öğrenince ceketinin bir kolundan elini çıkartıp diğerinden çıkartmadan ziyafet yerine koşar. Boz Yiğit'in gözlerini açacak hali yoktur. Sahipcemal ağlayarak nağme okur. Babası oralı olmaz. Halkta ona acımaz, cevap bile vermez. Cellatlar Boz Yiğit'i Sahipcemal'in yanında öldüremeyecekleri için Sahipcemal oradan ayrılmaz. Bunları gören Kimen, hemen dışarı çıkar. Oradaki bütün atların üzengilerini keser. İki iyi atı ayırır. Bu sırada Boz Yiğit kendine gelir ve dışarı çıkar. İki iyi atın birisine, diğerinede Kimen biner ve oradan ayrılırlar. Han'ın adamları onları yakalamak için atlarına binmek istediklerinde atların üzengilerinin çıkmış olduğunu görürler. Daha sonra bu işi halledip beş yüz asker onların peşine düşer. Üç yüz düşmanı öldüren Boz Yiğit, yaralanır. İki yüz askerde kaçar.

Hikâyenin bundan sonrasını Hanzâde anlatır: "Boz Yiğit kaçarken bir oku taşa fırlatır okun yarısı taşa girer. İkici kez de aynı durum yaşanır. Bunu gören kahraman Zeytun da oku taşa fırlatır, onun fırlatığı okun yarısı da taşa girer. Bunun üzerine Zeytun iki yüz askeri ile şehre geri döner. Boz Yiğit'in vücudunun yetmiş iki yerinden yaralanır. Onun yığıldığı yer daha önce ayak basılmamış bi bahçedir. O sırada bir kırlangıç yavrusuna yem getirir. Bunu gören Boz Yiğit hüzünlenir, aklına annesi, babası, ailesi gelir. Daha sonra Allah'a bir münacatta bulunur. Allah bu duayı kabul eder ve Boz Yiğit başını kaldırdığında bir bağ görür. Burası içinde çeşitli yemişlerin ve çiçeklerin bulunduğu bir bağdır. Boz Yiğit bu meyvelerden yiyerek hemen iyileşiverir. Boz Yiğit bu bağda on beş gün kalır. Gücü, kuvveti yerine gelir. Allah'a tevekkül eder ve tekrar Mulatiye şehrine döner. Kimen ile her zaman buluştukları yerde bir araya gelirler ve kucaklaşırlar.

Bu süre içerisinde Kimen, Sahipcemal ile görüşmeye devam etmiştir. Bunu Boz Yiğit'e söyler ve Sahipcemal'in; "Eğer Boz Yiğit buraya gelirse onun şehrin kenar mahallesinde yaşayan dedenin evine getir."' dediğini söyler. O eve giderler ve Sahipcemal ile Boz Yiğit görüşüp kaçmayı planlarlar. Onların buluştuğunu bilen halk bunu Han'a iletir. Han hemen dedeyi çağırır. Ona Boz Yiğit'i yakalatırsa altın, gümüş ne isterse vereceğini söyler. Dede Han'a inanır ve Boz Yiğit'e bayıltıcı ilaç verir. Boz Yiğit zindana atılır ve ayaklarına zincir vurulur. Sahipcemal bu durumu öğrenince dedeye çok sinirlenir. Han kızını vereceği çok yiğit bir gencin olduğunu duyurur ve hemen düğün kurulmasını ister.

Bu sırada Kimen de her yerde Boz Yiğit'i aramaktadır. Merkeze geldiğinde Boz Yiğit'in hâlini görür ve yanına yaklaşır. Ağlaşarak nağme okurlar. Beyler, vezirler gelir ve Han ölüm emrini verir. Cellat kılıcı vurur ancak kılıç kesmez. Boz Yiğit'in canı sıkılır ve cellada eğer kendisini öldürmek istiyorsa ayağındaki elmas kılıcı çıkartıp kendisine saplaması gerektiğini söyler. Han'ın kızını evlendirmek istediği kişi Zeytun'dur. Zeytun, Boz Yiğit'i öldürene bin dinar altın vereceğini söyler ve bütün cellatlar, o kılıçla aynı anda Boz Yiğit'e vurur. Boz Yiğit'in başı vücudundan ayrılır. Kimen, bir anda "Of!" diyerek kendine gelir ve gözlerinden yaşlar boşanır. Yüzündeki sihirli örtüyü Kimen bildiği için o örtüyü kaldırır ve bir anda ışıktan parlayan bir yüz görünür. Boz Yiğit'i öldüren cellat bunu görünce pişman olur. Zeytun, ona pişman olmaması gerektiğini ve Han'ın cesedin ağaca bağlanmasını istediğini iletir. O gece Han, sözünü yerine getirerek bütün ülkede davul çaldırıp toy düzenler. Sahipcemal ise, yârinin öldüğünden haberdar değildir ve her yerde onu aramaktadır. Kırk cariyesi ve yüz yiğidi cemaate sorar. İçlerinde dürüst bir yiğit vardır ve o yiğit bir nağme okur. Sahipcemal bu nağmeden sevdiğinin öldürüldüğünü anlar. Babasının yanına giderek gözyaşlarını yağmur gibi akıtır. Daha sonra hüzünle darağacına koşar. Boz Yiğit ona ışık olarak görünür. Sahipcemal, saraya döner ve dedeyi yanına çağırtır. Ona derisini yüzdüreceğini söyler. Ancak daha sonra yârinin yanına gideceğini ve ona bir şey yapmayacağını söyler.

Hizmetçilerine kapıları altından bir mescit yaptırmak için yüz kırk sekiz usta çağırtır. Han bunun için her türlü yardımı yapar. Sahipcemal, bu mescidin inşası bitene kadar kimseyle konuşmaz. Kubbe yüz kırk yedi günde yapılır. Başka bir rivayete göre de on beş günde bitirilir. Binanın

çevresi çiçeklerle süslenir, bahçe bülbül ve çeşit çeşit kuşlarla dolar. Yapılan kubbe çok dayanıklı olur. Sahipcemal, bütün mal varlığını hizmetçilere ve ustalara dağıtır. Bu durum onları çok memnun eder. Sahipcemal, annem ve babam görmeden zor günler geçiriyorum diyerek saraya döner ve ceketini yere atar. Kırk cariyesine ağlayarak nağme okur. Bütün fakirlere altın ve gümüş dağıtır. Daha sonra kubbenin kapısından girer ve Boz Yiğit'in kabrini kucaklayarak şehit olur.

Haber, Tammas Han'a ulaşır. Han ve hanımı ağlayarak bayılırlar. Daha sonra Han oraya görkemli bir bina yaptırır, ancak bu kimsenin ilgisini çekmez. Rivayete göre kırk kızın mezarı da onların mezarının çevresindedir.

Bu durumdan haberdar olan Kimen ise, "Ben de iki can arkadaşımın arkasından öleyim." diyerek kubbenin başına gelir. Fakat o sırada Boz Yiğit'in ölmeden ailesine kendinden selâm götürmesini istediğini hatırlar. Gözyaşları içinde nağmesini okur ve Boz Yiğit'in mezarının başında dolaştıktan sonra emanetini memleketine ulaştırmak için yola çıkar.

.....

Destanî niteliklerinin yanında lirik bir aşk hikâyesi olan Bozcigit destanı Karakalpak Türkleri arasında da anlatılır. İlk olarak 1939 yılında, S. Maylenov ve Ş. Hocaniyazov bu destanı Kurbanbay Cırav'dan derlemişlerdir. Destan, 1990'da Nöküs'te "Karakalpak Folkloru" adlı serinin XX. cildinde bastırılmıştır.

Destan Ahmedov, S. - Bahadırova, S.,, tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

Arap ülkesinde, Bağdat şehrinde halife Abdullah'ın Bozcigit adında bir oğlu vardır. Sekiz yaşına gelince düşünde Mellet şehrinin padişahının kızı Sahibcemal'ı görür, ona âşık olur. Bozcigit, kızı görebilmek için yollara düşer. Çok zorluklar çektikten sonra kızı bulur. Kızın babası Sahibcemal'ı vermek istemez.

Onu saraya çağırır, hile ile sarhoş edip öldürmeyi düşünür. Bozcigit'in dostu Kaman Sahibcamal'a bu durumu haber verir. Kız, Bozcigit'i saraydan kurtarır, kaçırır. Padişah, kızını vermek istediği Zeytun adlı kişiyi komutan tayin ederek, Bozcigit'i bulması için peşinden yollar. Bozcigit giriştiği kavgada yaralanır, fakat dostları

yaralarını iyileştirirler. Kaman, Bozcigit hakkındaki haberleri Sahibcemal'a ulaştırır. Sahibcemal ile Bozcigit, Kurtka denilen birinin evinde buluşurlar. Padişah, kızı ile Bozcigit'in buluşacakları yeri öğrenir, onu yakalaması için Kurtka'ya çok para ve mal verir. Kurtka, Bozcigit'e hile kurar, ona uyku ilacı verir, ele geçirir. Padişah, Bozcigit'i götürür asar, bunu öğrenen Sahibcemal'de Bozcigit'in ölüsü üstünde kendini bıçaklar, ölür.

Destan'da dünya edebiyatlarında sık kullanılan aşk teması ön plândadır. Birbirine âşık olan iki genç bu yolda kurban olurlar.

Kaynakça:

Abdülhakim Mehmet, *Uygur Halk Destanları 3,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 278-391.

Açа, Mehmet, *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği,* Kömen Yayınları, Konya, Konya 2002, s. 275-337.

Ahmedov, S. - S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 145.

Akmataliev, Abdıldacan, *Boz Cigit, Kozuke Bayan, Kız Cibek,* El Adabiyatı Serisi, C. 16, Bişkek, 1998.

Bulgarova, Meryem-Eminat Kurmanseyitova-Nasıphan Suyunova, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,* C. 21, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 64-73.

Doğan İsmail-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları,* Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 61-78.

Karadağ, H. Şükran Çatık, *Uygur Halk Edebiyatında Boz Yigit Destanı (Metin - İnceleme - Dizin),* Edirne, 2006, 327 s. (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Mahmut, Nedret-Enver Mahmut, *Bozcigit,* Kriterion Kitap Üyi, Bucureşti, 1988, s. 170-203.

Mehmet, Abdülhakim, *Uygur Halk Destanları 3,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 278-391.

Yücel, Ayşe, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 217.

BOZDOĞAN

Buruklu Âşık Kul Mustafa'nın anlattığı hikâyedir. Hikâyede Afşar boyunun Uzunyayla'ya göçü ve Dadaloğlu'nun konu ile ilgili şiirleri yer alır. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâye Nazan Kutlusoy tarafından tespit edilmiştir.

Asıl adı Mustafa Duzağadüşmez olan Kul Mustafa, 1930'da Adana'nın Yüreğir İlçesi'ne bağlı Buruk köyünde doğmuştur. Baba tarafından Farsak boyundandır. Geçimi çiftçilikten sağlamıştır. 17 sene pehlivanlık yapmıştır. Bozlak okumakta ustadır. 06.12. 2006'da vefat etmiştir.

Hikâye metni şöyledir:

Mayıs olur aşiret Binboğa'ya çıkmaz. Avşar aşiretinin reisi Dadaloğlu; "Nerde kaldı bu aşiretler, nerde Bozdoğan'ım, nerde Ceritli'm, nerde Tacirler'im?" der.

Bunun üzerine ata biner, Koca Kenan ile birlikte yürür, Bucak Kalesi'ne çıkar. İmirzaoğlu'na seslenerek "Niye yaylaya çıkmadı aşiretler? " der.

İmirzaoğlu da "Duymadın mı, Derviş Paşa adında bir paşa geldi, çadırımızı yaktı, devemizi çorağa sürdü. Bize cebri kerpiç kestiriyor, çit ördürüyor. İvezden, sinekten yanıyok. Aşiretler perişan" der.

Bunun üzerine Dadaloğlu alır sazı eline ve söylemeye başlar;

Bizim dağlar çam ardıçlı meşeli
Kayasından lale sümbül döşeli
Hayli zaman Kababel'den aşalı
Çukurun kilidi beyler nic'oldu

Gördüm Anavarza sur duvar daşlı
Aşiret isyanda binalar başlı
Altı arapatlı böğrü kılıçlı
Eli kuşlu kol beyleri nic'oldu

Nerde aşiretleri edepli utlu
Otağ çadırımız pek muhabbetli
Üst yanın Bozdoğan altı Ceritli
Kaplan postlu kıratlılar nic'oldu

Ha deyince bin atlısı binerdi
Cenk yerinde de kirmen gibi dönerdi
Goraf goraf da Meryem çile enerdi
Boz çadırlı Tacirliler nic'oldu

Ha deyince safımıza uyanlar
Yağlı yağlı da pilavımı yiyenler
Sen ölme de ben ölüyüm diyenler
Emmim dayım yiğitlerim nic'oldu

*Der **Dadal**'ım biz bu çöle yurduduk*
Her birimiz bin alıcı kurduduk
Kozanoğlu, Zulkadiroğlu, Cebelli'ynen dördüdük
Ben burdayım üç yoldaşım nic'oldu?

Avşar aşireti Yarsufat'a gonmayı düşünürler. Yarsufat'ın bugünkü adı Ceyhan. Burdaki aşiretler bunları buraya kondurmak istemezler. Fakat Dadaloğlu, Zulkadiroğlu, Kozanoğlu, Mehmet Bey'le beraber cenge girerler. Öbür aşiretler girmezler. Dadaloğlu tek döğüş dokuz yüz atlı ile cenge girer. Sekiz yüz atlısını Merci'nin orda Avşarlıdere'de şehir verir.

İşin garip tarafı dönerken Dadaloğlu ağlar. Koca Kenan da bu harpte ölür. Koca Kenan kim? Elif Hatın'ın oğlu. Elif Hatın gelirken dokuz yüz atlının atına yem, kendine azık vermiş. Tek evlâdı Kenan. O da burada ölür. Dadaloğlu ağlamaya başlar. Derler ki; "Paşam, koçyiğit kavgada ölür. Ağlamakla bu iş halledilmez" fakat bu laf Dadaloğlu'nu doyurur mu?

Dadaloğlu sesleniyor, işte şöyle diyor;
Elde değil elem geldi gözüme
Akar çeşmim yaşın çağlar ne deyim
Sağ selamet savuştuğum Binboğa
Sual eden de benden dağlar ne deyim

Elde gemde koç yiğidin gınası
Koca aslan Kenan'ın Elif anası
Gara geldi iki yüz üç senesi
Varırken yolumu bağlar ne deyim

Gelin arkadaşlar yanıma gelin
Beni sağ götürmen bir kılıç çalın
Sekiz yüz hanede sekiz yüz gelin
Al çıkarır kara bağlar ne deyim

Dah bre dah bre de hey kıratım
Yarsufat'ta kaldı kürküm pusatım
Sekiz yüz gelin dul kaldı da yavrular yetim
Gelir babam deyi ağlar ne deyim

***Dadaloğlu**'m yoramadım düşlerin*
Şehidime dikemedim taşların
Yarsufat'ta olup biten işlerin
Sual eder benden dağlar ne deyim

Dadaloğlu hapis Payas Kalesi'nde. Avşar'ın öz yurdu Uzunyayla. Padişah Çerkezleri getirirken "Size beğendiğiniz yeri vereceğim" demiş. Onlar gelirler Uzunyayla'yı beğenirler.

Dadaloğlu Payas Kalesi'nde hapistir. Dayısı Kocanarlı Gemerek'te yakalanmıştır. O zaman padişah isyankâr bunlar, suçlular. Fakat Kocanarlı "Ben Avşar değilim." demiş. Dadaloğlu'na bu iş duyulur. "Keşke Avşar'ım diyeydi de öleydi.'" dercesine işte efkârlanır.

Şimdi Pınarbaşı'ndan ne istiyor bakalım:

Yürü bire Pınarbaş
Acep karın kalktı m'ola
Usul boylu tor sunalar
Suyoluna çıktı m'ola

Dün gece bir rüya gördüm
Eskikinden beter derdim
Uzunyayla baba yurdum
Çerkez kazık çaktı m'ola

Kabaktepe asıl köyüm
Nadir Şah'tan gelir soyum
Gocanarlı büyük dayım
Avşarlıktan çıktı m'ola

Dadaloğlu'm oldum yetim
Nerde kaldı kör kıratım
Beysiz galan aşiretim
Avşarlıktan bıktı m'ola"

Kaynakça:

Kutlusoy, Nazan, *Buruklu Âşık Kul Mustafa Hayatı-Şiirleri-Atışmaları-Halk Hikâyeciliği Derleme-İnceleme,* Adana, 2006, s. 240-243, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

BOZKURT DESTANI

VI.-VIII yüzyıllarda hüküm sürmüş olan Göktürklere ait destanlardır. Türklerin yeniden türeyişlerini anlatır. Asena yahut Çinlilerin deyişiyle Tukyu diye de bilinir. En eski destanlarımızdandır. Yok olma felâketine uğrayan Gök-Türk soyunun, anne kurt sayesinde yeniden dirilmesi ve çoğalması konu edilmiştir. Destan, Göktürklerin bir bakıma soy kütüğü hükmündedir. Diğer Göktürk destanı olan Ergenekon Destanı'nın bu destanın devamı olduğu hakkında ciddi görüşler vardır. Bu açıdan bakıldığında destan Bilge Kagan'ın; "Ben, Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge Kagan, Tanrı irade ettiği için, kağanlık tahtına oturdum." sözünü doğrular niteliktedir. Destana ait bilgiler, Çin'deki Chou hanedanının resmi tarihinin 50. bölümünde ve Sui sülalesinin resmi tarihinde kayıtlıdır.

Hunların, devletin ileri gelenlerinin hakanın başkanlığında toplanarak Ata Mağarası'na gitmesi ve orada törenler yapmasının ardında Bozkurt destanının izleri vardır. Moğolistan'ın Bugut mevkiinde Kök Türklerden kalma ve 578-580 yıllarında kazılan Bugut Anıtı'nın üzerindeki elleri kesik çocuğa süt emziren bir Bozkurt kabartmasının da bu inançla vücuda getirildiği söylenebilir. Bu destana göre Türk soyu, Gök Tanrı'nın gönderdiği bir dişi bozkurdun soyundan gelmiştir ve kutsal niteliklidir.

Elimizde üç anlatma bulunmaktadır. Birinci ve ikici anlatmaların muhtevası birbirine yakın, üçüncü anlatma kısmen farklıdır. Çin kaynaklarında yer alan bu anlatmalarla ilgili olarak en önemli ve ciddi çalışmaları "Türk Mitolojisi adlı eserinde Bahaeddin Ögel gerçekleştirilmiştir. Türklerin türeyişiyle ilgili bu efsane / destanlarla ilgili olarak Ögel, şu önemli tespitleri yapmıştır:

"1. 18 kardeş varmış ve bunlar Hunların kuzey bölgelerinde oturuyorlarmış. En büyük kardeşleri ise kurttan doğmuş imiş.

2. Bu kardeşler ve onlara bağlı olan halk, bir düşman istilasına uğruyor. Hiç kimse kalmamak üzere kılıçtan geçiriliyor. Efsanenin bu bolumu, Kurt efsanesine benzer. Fakat Kurt efsanesinde, kolları ve bacakları kesilen yalnızca bir erkek çocuk kalmıştır. Ve bu çocukla dişi kurttan da yeni bir soy türemiştir. Burada ise geriye kalan, yalnızca kurttan doğan büyük kardeştir.

3. Bu bolümde, yalnızca kurttan doğan büyük kardeşten söz açılıyor. Efsaneye göre, bu ata da 'Yaz' ve 'Kış Tanrıları' ile evli imiş.

4. Yaz ve Kış Tanrıları ile evlenen bu atadan dört çocuk oluyor. Bunlardan birisi leylek olup uçuyor. Bu da Türk mitolojisinin çok önemli bir motifidir. İkinci çocuğun adı, Kırgız; dördüncü çocuğun adı da Türk oluyor. Üçüncü çocuğun adı ise okunmuyor.

5. Türk, çocukların en büyüğüdür, öyle anlaşılıyor ki, babasının yerine o geçiyor. Bu soy kütüğü, Ebulgazi Bahadır Han'ın "Yafes oğlu Türk" şeceresine benziyor. Burada ateşi icat eden de Türk idi. Ebulgazi'ye göre ise Yafes oğlu Türk, çadırı icat etmişti.

6. Türk'ün 'On karısı' vardı. İle r karısından ise bir boy meydana gelmişti. Halbuki Kurt efsanesinde, 'On oğul' dan, on boy türemiştir. Oğuz Destanına göre de bir mukayese yapacak olursak, Kurt efsanesinin daha orijinal olduğunu görürüz. Çünkü Türk mitolojisinde soylar, kadınlardan değil, oğullardan meydana gelirdi.

7. Bu on kadından meydana gelen 'On-Boy' için bir başkan bulmak lâzımdır. Bunun için de yükseğe sıçrama müsabakası yapılır. Bu motifin bir paralelini de Altay Türklerinin masalları arasında bulduk, örnekler bölümünde bunun da bir özetini okuyacaksınız.

8. Göktürk devletini kuran ailenin ilk atası A-şi-na'nın, en yükseğe sıçrayarak başkan olması."

Destanlarda görülen 'Yaz' ve 'Kış Tanrıları' ile evli olan ata bilgisi bize; Bilge Kağan'ın Orhun Yazılarındaki "Ben Tanrıya benzer, Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan, Tanrı irade ettiği için, kağanlık tahtına oturdum." Sözlerini hatırlatmaktadır.

Birinci rivayet:

"Göktürkler (T'u-chüeh), eski Hun'ların (Hsiung-nu) soylarından gelirler ve onların bir koludurlar. Kendileri ise, A-şi-na (A-shih-na) adlı bir aileden türemişlerdir. (Sonradan çoğalarak), ayrı oymaklar hâlinde yaşamağa başladılar.

"Daha sonra Lin adını taşıyan bir memleket tarafından mağlup edildiler. (Mağlubiyetten sonra Göktürkler), bu memleket tarafından, soyca öldürüldüler.

(Tamamen öldürülen Göktürkler içinde), yalnızca on yaşında bir çocuk kalmıştı. (Lin memleketinin) askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce, (ona acımışlar ve) onu öldürmemişlerdi. Yalnızca çocuğun ayaklarını kesmişler ve bir bataklık içindeki otlar arasına bırakarak (gitmişlerdi).

"(Bu sırada) çocuğun etrafında dişi bir kurt peyda oldu ve ona et vererek (çocuğu) besledi. Çocuk, bu şekilde büyüdükten sonra da dişi kurtla karı-koca hayatı yaşamağa başladı. Kurt da çocuktan bu yolla gebe kaldı.

(Göktürkleri mağlup eden ve hepsini kılıçtan geçiren Lin memleketinin) kıralı, bu çocuğun hala yaşadığını duydu ve onun da öldürülmesi için askerlerini gönderdi. Çocuğu öldürmek için gelen askerler, kurtla (çocuğu) yan yana gördüler. Askerler kurdu öldürmek istediler. Fakat kurt (onları görünce) hemen kaçtı ve Kao-ch-'ang (Turfan) memleketinin kuzeyindeki dağa gitti. Bu dağda, derin bir mağara vardı. Mağaranın içinde de büyük bir ova bulunuyordu. Ova, baştan başa ot ve cayırlarla kaplı idi. Çevresi de birkaç yüz milden fazla değildi. Dört yanı, çok dik dağlarla çevrili idi. Kurt, kaçarak bu mağaranın içine girdi ve orada on tane çocuk doğurdu.

"Zamanla bu on çocuk büyüdüler ve dışarıdan kızlar getirerek, onlarla evlendiler. Bu suretle evlendikleri kızlar gebe kaldı ve bunların her birinden de bir soy türedi. (İşte Göktürk devletinin kurucularının geldikleri) A-şi-n a ailesi de (bu On-boy'dan) biridir.

"Onların oğulları ve torunları çoğaldılar ve yavaş yavaş yüz-aile hâline geldiler. Birkaç nesil geçtikten sonra, hep birlikte mağaradan çıktılar. Ju-ju'lara (yani Juan-juan devletine) tabi oldular. Altay (Chinshan) eteklerinde yerleştiler. Bundan sonra da Juan-juan Devletinin demircileri oldular."

İkinci rivayet:

"Bazıları şöyle derler: Bir rivayete göre (Göktürklerin) ilk ataları, Hsi-Hai, yani Batı-Denizi'nin kıyılarında oturuyorlardı. Lin adlı bir memleket tarafından, onların kadınları, erkekleri, (çocukları ile birlikte), büyüklü, küçüklü, hepsi birden yok edilmişlerdi. (Türklerin hepsini öldürdükleri halde), yalnızca bir çocuğa acımışlar ve onu öldürmekten vazgeçmişlerdi. Bununla beraber, onun da kol ve bacaklarını keserek, kendisini "Büyük Bataklık"ın içindeki otlar arasına atmışlardı. Bu sırada dişi bir kurt peyda olmuş ve ona her gün, et ve yiyecek getirmişti. Çocuk da bunları yemek suretiyle kendine gelmiş ve ölmemişti. (Az zaman sonra), çocukla kurt, karı-koca hayatı yaşamağa başlamışlar ve kurt da çocuktan gebe kalmıştı.

"(Türklerin eski düşmanı Lin devleti, çocuğun hâlâ yaşadığını duyunca), hemen adamlarını göndererek hem çocuğu ve hem de kurdu öldürmelerini emretmişti. Askerler kurdu öldürmek için geldikleri zaman, kurt onların gelişlerinden daha önce haberdar olmuş ve kaçmıştı. Çünkü kurdun kutsal ruhlarla ilgisi vardı ve (daha önce onlar vasıtası ile haber almıştı).

"Buradan kaçan kurt, (Batı) Denizi'nin doğusundaki bir dağa gitmişti. Bu dağ, Kao-ch'ang (Turfan)'ın kuzey-batısında bulunuyordu. Bu dağın altında da çok derin bir mağara vardı. (Kurt, buraya gelince), hemen bu mağaranın içine girmişti. Bu mağaranın ortasında, büyük bir ova vardı. Bu ova, baştanbaşa ot ve çayırlıklarla kaplı idi. Ovanın çevresi de, aşağı yukarı 200 milden fazla idi.

"Kurt, burada on tane erkek çocuk doğurdu. (Göktürk Devletini kuran) A-şi-na ailesi, bu çocuklardan birinin soyundan geliyordu."

Üçüncü rivayet:

"Göktürklerin ataları, Hunların kuzeyinde bulunan Sou ülkesinden çıkmışlardır. Onların kabilelerinin reisine A Pang-pu denirdi. Onun, on yedi tane büyük ve küçük kardeşi vardı. Büyük kardeşlerinden birinin adı da İ-ci Ni-su-tu idi. Bu çocuk kurttan doğmuştur. Bütün bu kardeşlerin yaratılış bakımından tabiatları, biraz budalaca idi. Bu sebeple de devletleri, düşmanlar tarafından süratle yok edildi.

Tabiat ustu bir kudrete ve özelliklere sahip olan İ-ci Ni-su-tu, yağmurun yağması ve rüzgârın esmesi hususunda emirler verebiliyordu.

Onun iki karısı vardı. Bunlara, yaz ve kış Tanrılarının kızları denirdi. Bu iki kadından birisi, dört tane çocuk doğurdu. Bu çocuklardan birisi beyaz bir leylek oldu. İkinci çocuk, A-fu ile Kem nehirleri arasında oturdu. Bunun adı da Ci-gu (Kırgız) idi. Üçüncü çocuk da Cu-cin suyunda yerleşti.

"Dördüncü çocuk ise, Chicn-su ve Şin dağlarında oturuyordu ve kardeşlerinin de en büyüğü idi. Bu dağlar üzerinde, yıkılan eski devletin başkanı A Pang-pu'nun bir oymağı yaşıyordu. (Bu dağların çok soğuk olması sebebi ile), bu oymak da soğuktan çok ıstırap çekiyor (ve ısınmanın bir yolunu bulamıyordu). Dört çocuğun en büyüğü, burada ateşi bulmuş ve onları ısıtarak beslemişti. Bu yolla da oymak halkı ölmeden, yaşamanın yolunu bulmuştu. Bunun üzerine diğer üç kardeş de birleşerek, büyük kardeşlerini başkan seçmişlerdi. Büyük kardeş başkan olunca da Türk unvanı verilmişti.

Bu Türk'ün ozel adı da Na Tu-Iiu idi. 10 tane de karısı vardı. Bu kadınların doğurdukları erkek çocukların hepsi de soy adlarını, annelerinin adlarından alıyorlardı.

(Göktürk Devletini kuran) Aşina ailesi ise, (Türk'ün) küçük karısının soyundan geliyordu. Türk ölünce, 10 ayrı anneden doğan çocukların hepsi toplandılar ve aralarından birisini başkan yapmak istediler. Hepsi bir arada büyük bir ağacın altına gittiler ve orada şöyle anlaştılar:

—Ağaca doğru, en çok kim yükseğe atlayabilirse, o başkan olacaktır." Aşina'nın oğlu, diğerlerinin arasında en genç olmasına rağmen, en yükseğe atladı. (Yüksek atlama rekorunu kırınca da), hepsi onu kendilerine başkan yaptılar.

"A şina'nın oğlu başkan olunca, A Hsien Şad unvanını aldı. Efsanelerin ayrı olmasına rağmen, bunların hepsinin de kurttan türemiş oldukları üzerinde herkes birleşmiştir. "(A Hsien Şad'dan sonra da) Bumin Kağan (Tu-men) gelmiştir."

Kaynakça:

Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1983, C. 1, s. 24-25.

İnan, Abdülkadir, "Türk Destanlanna Genel Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1954.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 18-29.

Öztürk, Ali, *Çağları İçinde Türk Destanları*, Emek Matbaacılık, Yayın yeri yok, 1980, s. 241-243.

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967, s.210-212.

BOZOĞLAN

Oğuz dairesine ait destanlardandır. Türkmen, Uygur, Özbek, Kazak ve Karakalpak Türkleri arasında bilinen ve geniş bir coğrafyada anlatılmaktadır. Bilinen ilk nüshası Marufi'nin kaleme aldığı, XVIII. yüzyıl sonlarına ait nüshadır. Destanın başka nüshaları da vardır, ancak söz konusu nüshalar Marufi'nin yazdığı nüshalardan istinsah edilmiş nüshalardır.

Bozoğlan destanı üzerinde ilk çalışma Alman araştırmacı 1911'de Vambery tarafından yapılmıştır. Türkiye'de de İsa Özkan ve Hülya Aslan Erol kitap olarak yayımını gerçekleştirmişlerdir.

Destanda, olaylar daha çok Bozoğlan Han'ın yeğenleri Yusuf Bey ve Ahmet Bey'in etrafında cereyan eder. Bu bakımdan destan, Yusuf Beg-Ahmet Beg Destanı olarak da bilinir.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımlar, 8 ve 11 hecelidir. Bunların kimileri mani, kimileri de koşma tipinde manzumelerdir.

Destanın özeti şöyledir:

Bir zamanlar Isfahan ilinin padişahı Bozoğlan Han'dır. Bozoğlan Han, kız kardeşini müridi Âkıl Han'a verir. Âkıl Han'ın iki oğlu olur. Çocuklara Yusuf ve Ahmet adını verirler. Çocuklar bir hocanın yanında ders görürler ve savaşmanın inceliklerini öğrenirler.

Yusuf ile Ahmet genç olduklarında halk, ikisinin yanında toplanmaya başlar. Bu durum Bozoğlan'ı rahatsız eder ve çocukların Isfahan'dan ayrılmalarını ister. Onlar da Sebzevar'a gitmek mecburiyetinde kalır. Burada Bozoğlan'ın kardeşi Aşur Bey'i başkomutan yaparlar.

Onların Isfahan'dan ayrıldığını duyan Ürgenç hanı Er Ali Han, beyi Ay Han'ı göndererek kendilerine katılmalarını ister. Bunu olumlu karşılayan Yusuf ile Ahmet 40 yiğit ile Ürgenç'e gelirler. Yusuf'u çok beğenen Er Ali Han, kızı Gül Asel Ayim'i ona verir ve düğün hediyesi olarak damadına Din-Harezm şehrini verir. Ahmet de Nedir Beg Sultan'ın kızı Gül Hadice ile evlendirilir ve düğün hediyesi olarak ona da Hezarıs adlı şehri verilir.

Bu arada Yusuf Bey, Alav Hace adlı pîre, Ahmet Bey de Şeyh Şeref adlı pîre el verirler.

Diğer taraftan Müsül şehrinin şahı Güzel Şah, korkulu bir rüya görür. Rüyasında, 2 kaplan Güzel Şah'ı yere düşürür. Rüyayı, o sırada şehre gelen Muhammedi Bisyâr Baba Kamber adındaki zat yorumlar ve Güzel Şah'a Yusuf ile Ahmed'in kendisine saldıracağı şeklinde yorumlar. Buna sinirlenen Şah, Muhammedi Bisyâr Baba Kamber'i zindana attırır ve adamlarına emir vererek Yusuf ile Ahmet'i yakalayıp getireni ödüllendireceğini söyler. Halk içinden Mirza Ahmet adında kendisine güvenen birisi, onları alıp gelmek kararlılığıyla yola çıkar, 7 ay yol gittikten sonra Harezm'e ulaşır. Saraya gider, Yusuf Bey'le tanışır ve ilerleyen zaman içerisinde onun güvenini kazanır.

Bu arada Bozoğlan Han, yeğenleri ile arasındaki soğukluğu gidermek için Yusuf ile Ahmet'in yanlarına gider. İki kardeş buna çok sevinirler. Bozoğlan onların yanında kaldığı sıra, Mirza Ahmed'in casus olduğunu öğrenir ve bunu Yusuf'a söyler. Yusuf, Bozoğlan'ın sözlerini önemsemez. Bozoğlan memleketine döner.

Aradan 3 yıl geçer. Bir gün Mirza Ahmet, iki kardeşin zihnini çalar ve onlara Güzel Şah'ın hazinesine sahip olmayı teklif eder. Yusuf ve Ahmet ona inanırlar. Mirza Ahmet planını uygular ve Güzel Şah'ın verdiği 40.000 asker sayesinde Yusuf ile Ahmet ve adamlarını esir almayı başarır. İki kardeş dayılarının sözünün tahakkuk ettiğini anlarlar, ama iş işten geçmiş olur.

Yusuf ve Ahmed'in diğer dayıları Aşur Bey, yeğenlerinin esir olduğunu öğrenir ve hemen askerini hazırlayıp Güzel Şah'ın üzerine yürür. Ne var ki savaşta yaralanması ve çok zayiat vermesi üzerine Ürgenç'e geri döner. Yusuf ve Ahmed'in hanımı Gül Asel, kızkardeşi Kaldıgaç ve anneleri Lal Han Ayim onların esir olmalarına çok üzülür, ağlayıp figan ederler.

Güzel Şah'ın adamları atlı, Yusuf ile Ahmet yaya 7 ay yol giderler. Güzel Şah, ikisinin de asılmasını emreder. Yusuf ile Ahmet, kurtulmak için dualar edip erenlerden velilerden himmet isterler. İki kardeşin asıldığı ağaç, Allah'ın inayetiyle 9 yerinden yarılır. Bunun üzerine Güzel Şah, zindana hapsedilmesini emreder. İki kardeş zindandan Muhammedi Bisyâr Baba Kamber'i görür. Yusuf, Baba Kamber'le deyişme yaparak durumlarını anlatırlar. Yusuf ve Ahmed, zindanda iken Karagöz Ayim onlara gizli gizli yemek getirir.

Zindanda günleri geçen Yusuf Bey, günün birinde mektup yazıp Ürgenç şehrine doğru giden bir turnanın kanadına bağlar. Yusuf Bey'in kızkardeşi Kaldıgaç Ayim, bu mektubu alır. Gül Asel, Lal Han Ayim ve Kaldıgaç mektubu okurlar. Yusuf'un ve Ahmed'in hâllerine ağlarlar. Onlar da bir mektup yazıp yine turna ile Müsül şehrindeki Yusuf ve Ahmed'e gönderirler.

Çaresiz kalan Yusuf Bey dayısı Bozoğlan Han'a mektup yazıp ondan yardım ister. Yusuf ve Ahmed, zindanda 7 yıl yatarlar. Bu süre içinde zindandan kurtulmak için devamlı dua ederler. O sırada Hz. Ali, yanında 40 yoldaşı ile bunların yanına gelip kurtulacaklarını söyler. Aradan 3 gün geçer. Güzel Şah, zindandaki Yusuf ile Ahmet'i huzuruna çağırır. Yusuf'a, kendi âşığı Kökçe Şair'le karşılaşıp onu yenerse dileğini yerine getireceğini vaat eder. Âşıklar karşılaşırlar. Karşılaşma sonucunda Yusuf Bey kökçe Şair'i yener.

Güzel Şah, sözünde durur ve iki kardeşi serbest bırakır ve hediyeler vererek onları Ürgenç'e gönderir.

….

Söz konusu destan Karakalpakistan'da da anlatılmaktadır. Abdireyim Cırav, Kıyas Cırav ve Kayıpnazar Cırav gibi cıravlar anlatmışlardır. Bunlardan K. Maksetov ve K. Mambetnazarov'un Kıyas Cırav derledikleri eşmetin 1961 yılında basılmıştır. Bu metin, 20 ciltlik Karakalpak Folkloru külliyatının XIX. cildinde kayıtlıdır. Destanda, Bozoğlan, Kansulıv, Er Sultan, Şolpanay olumlu

Babahan, Köbikli dev, hoca Şayhıval dae olumsuz tip olarak görülür.

Destanı, S. Ahmedov ve S. Bahadırova şöyle özetlemiştir:

"Karakalpak yurdunda, Keneges Manğıt bölgesinde, Tokmanğıt boyu içinde Dervişalı ve Akpanbay adlı dost ve zengin iki adam vardır. İkisinin de çocuğu yoktur. Evlâtlarının olmaması bu insanlarda büyük üzüntüye yol açar. Tanrı'dan çocuk vermesi için dilek dilerler. Dilekleri kabul olur, Dervişalı'nm bir oğlu, bir kızı; Akpan'ın ise bir oğlu dünyaya gelir. Dervişalı oğluna Bozoğlan, kızına Kansulıv adını koyar, aradan dört ay geçtikten sonra ölür. Padişah Babahan, iki yetim çocuğa acımaz, babalarının malına el koyar, onları başka yere sürdürür.

Aradan bir zaman geçtikten sonra Bozoğlan yiğit bir er olur, Padişah, onu nasıl ortadan kaldıracağını düşünmeye başlar, danışmanlarına akıl danışır. Köbikli denilen birisi de Babahan'a savaş açmak üzere hazırlıklarını sürdürmektedir. Padişah, Bozoğlan'ı Köbikli devin üzerine gönderir. Amacı onu ortadan kaldırmaktır. Bozoğlan, kardeşi Kansulıv'ı hocasına emanet eder, kardeşinin bütün ısrarlarına rağmen onu dinlemez, yola çıkar. Yolda kahraman Er Sultan ile tanışır, onunla dost olur.

Köbikli bütün heybetiyle Babahan'ın üzerine gelir, Babahan korkudan ne yapacağını şaşırır. Bozoğlan dostu Er Sultan ile gelerek ona yardım eder, Köbikli devi öldürür. Babahan yaptığı kötülüklerden utanır, ondan özür diler, onu kıyamete kadar kendine oğul kabul eder. Öte yandan Bozoğlan'ın emanet ettiği Kansulıv, hocasının ihanetiyle karşılaşır. Kız ancak kaçarak kurtulabilir. Rüyasında Ranay padişahının kızı Şolpanay'ı gören Bozoğlan, ona âşık olur. Kızı görebilmek için yollara düşer. Birçok zorluktan sonra Şolpan'a kavuşur, kardeşi Kansulıv'ı dostu Er Sultan'a verir. Babahan'ın ölümünden sonra padişahlık tahtına oturur, mutlu bir ömür sürer."

Kaynakça:

Ahmedov, S. S. Bahadırova, **"**Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, **(**Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 145-146.

Bahadırova, S.-S. Amhedov, (Aktaran-Hazırlayan: Ali Abbas Çınar), *Karakalpak Halk Edebiyatı Terimleri*, Muğla, 2004, s. 128-129.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 310-318.

Erol, Hülya Arslan, *Bozoğlan (Yusuf Beg-Ahmet Beg) Destanı, İnceleme Metin Dizin,* AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2008, s. 93-172.

Özkan, İsa, *Yusuf Bey-Ahmet Bey "Bozoğlan" Destanı*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1989.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği,* Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 119, 284-285, 300, 311, 361, 374, 378.

BÖDENE OĞLU RAÇIKAV

Nart destanıdır. Destan hacimsiz olup manzum ve mensur yapıya sahiptir. Türkiye'de ilk olarak Ufuk Tavkul tarafından yayımlanmıştır. Tavkul, Karaçay-Malkar Türkçesinden çevirdiği metni 2011 yılında yayımlamıştır.

Destanda Raçıkav ve atı, olağanüstü özellikleriyle karşımıza çıkar. Bütün bir atı tek başına yer, 9 delikanlının zorla taşıdığı bozayı hızlıca içer. Atı, ise ok gibi hızlı koşar, demir sırığı koparır, koşumları ise çivileri kırar. Destanda doğan çocuğun bir sandıkta ırmağa bırakılması motifi dikkat çekicidir.

Destanın özeti şöyledir:

Sozukku, Bödene ve diğer çoban arkadaşları, İdil Irmağı kenarında dinlenirken, ırmağa su almak için köle kızlar gelir. Kızlardan biri, ırmağın karşısındaki çobanlara el sallar. Çobanlar, aralarında iddiaya girer. İddiaya göre, kim ırmağın karşısına geçerek, el sallayan köle kıza yapacağını yaparsa Sozukku, ona 100 koyun verecektir. İddiayı Bödene kazanır.

Eve giden köle kız, başına gelenleri Kırs-Biyçe'ye anlatır. Hamile kalan köle kız, zamanı geldiğinde bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuğu sarıp sarmalayan köle kız, çocuğu İdil Irmağı'na bırakır.

Nartların lideri Çümediy'in karısı kısırdır. Kadın, bu çocuğu bulur ve evlât edinir. Çümediy, ona Raçıkav adını verir. Müjdeli bir haber ile önce Çümediy'in karısının hamile olduğu sonra da erkek bir çocuk doğurduğu haberi verilir.

Çocuk büyür. Bir gün arkadaşlarıyla aşık oyunu oynarken elindeki aşıkları rakibine vermek istemeyen Raçıkav'ın ağzından; "Babam Bödene ölmesin, vermem," diye bir söz çıkar.

* * *

Destanın bir eşmetninin özeti de şöyledir:

Tecavüzü uğrayan köle bir kız, bir oğlan doğurup İdil Irmağı'na bırakır. Çocuğu Şubadina Oğlu Badinat adında bir Nart bulup evlât edinir. Raçıkav yiğit bir Nart olur.

Raçıkav, bir gün babasından yola çıkmak için izin ister. Babası rıza göstermemesine rağmen Raçıkav yola çıkar.

Raçıkav, yolda önce Kırs-Biyçe ile karşılaşır. Onlardan su ister, susuzluğunu giderir. Daha sonra atını Nartların ülkesine sürer. Yolda üç dev taş, atma oyunu oynarken bulur. Sonra yoluna devam eder ve Nartların köyüne varır.

Nartlar, aç susuz, hayvansız ve çocuksuzdur. Susuz ve çocuksuz olmalarının sebebi devlerdir. Halk devlere her gün bir çocuk, at veya sığır vererek devlerden su almaktadır.

Bunu öğrenen Raçıkav önce göğe bakıp Gök Tanrısından, sonra yere bakıp Yer Tanrısından ve suya bakıp Su Tanrısından dilekler diler. Kılıcını bileyerek, devin yanına gider. 7 başlı devi, suyun kaynağında oturmuş olarak bulur. Karşısında bir insanoğlu gören dev, ya tutuşarak ya da atışarak karşılaşmak ister. Önce atışırlar. Dev bir gözünü kaybeder. Daha sonra kapışırlar. Önce dev, Raçıkav'ı beline kadar toprağa sokar, sonra da Raçıkav deve aynısını yapar. Raçıkav, devi boyun omurlarına kadar toprağa sokunca, dev kurtulamaz. Raçıkav iyice bilenmiş kılıcıyla devin 7 başını da keser. 7 gece, 7 gün kan seli akar. Böylelikle Nart köylüleri temiz suya kavuşur.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları, Karaçay-Malkar Mitolojisinin Destan Kahramanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 179-194.

BÖGENBAY

Bögenbay, asıl adı Bögebay Akşaoğlu olan ve 1680 ile 1775 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Kazak kahramanıdır. Ünlü Kazak hükümdarı Abılay Han zamanında yaşamış ve onun ordusunda

kumandanlık yapmıştır. Gösterdiği kahramanlıklar üzerine hakkında destanlar söylenmiştir.

Bu destanlardan Kazakistan Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde dört yazma bulunmaktadır. Bunlardan Hüseyin Müshapiroğlu nüshası muhteva ve anlatım olarak önemlidir. Söz konusu nüshayı, 1927 yılında Sarsen Amanjanov, Hüseyin Müsapiroglu'dan derlemiştir.

Bu nüsha o dönem Kazak hayatını yansıtması bakımından da önemlidir. Ayrıca, Merkez Bilim Kütüphanesinde 8 nüsha daha bulunmaktadır.

Bögenbay destanı 2019 yılında Halil İbrahim Özkan tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Söz konusu aktarma manzum olup 4038 dizedir.

Kaynakça:

Özkan, Halil İbrahim, *Bögenbay Destanı*, Düzce, 2019, (Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

BÖYLE BAĞLAR

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Hikâyeyi Mevlüt İhsanî tasnif etmiş, yöre âşıkları tarafından anlatılmıştır. Âşık Reyhanî ve Seyyatî bunlardan bazılarıdır. Hikâye, yörede "Hüseyin ile Senem" adı ile de anlatılmaktadır.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'de Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat

Bey, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâye, Mustafa Ruhanî ve Reyhanî tarafından da ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Ruhanî'nin hikâyesi Ali İzzet ve Oğlu Hüseyin adını taşımaktadır (Bkz. *ALİ İZZET ve OĞLU HÜSEYİN*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Diyarbakır'ın Değirmenli köyünde, yoksullara yardım eden, bu sayede "ağa" diye bilinen Ahmet Ağa isminde biri yaşar. Ahmet Ağa'nın Hüseyin Bey adında bir oğlu, Süheyla adında da bir kızı vardır.

Bir babanın erkek evlât üzerinde 5 vazifesi olur. Bunlar; güzel bir isim koymak, oğlunu sünnet ettirmek, çocuğunu okutmak, evlendirmek ve askerliğini yaptırmaktır. Tahsilini yapan ve güzel bir yiğit olan Hüseyin Bey evlenme çağına gelir. Hanımından oğlunun ağzını aramasını ister. Anası gider oğluna sorar; Hüseyin Bey de ilgilendiği bir kız olmadığını söyleyip kararı onlara bırakır.

Ahmet Ağa atına biner, Diyarbakır'da ova-oba, beylik-çadır, dağ-yayla bırakmaz gezer. Ancak her nereye gitti ise kimseyi beğenemez. Sonunda Diyarbakır'a gelir. Dostlarının arasında sohbet ederken içlerinden biri, Ahmet Ağa'ya bu iş-güç zamanı ne için geldiğini sorar. Ağa da oğlu Hüseyin'i evlendirmek için gezip dolandığını, ancak nereye baktı ise gönlünün sevdiği birini bulamadığını söyler. Dostlarından birisi ağaya, Mardinkapı'da Ali İzzet Bey'in Senem isminde çok nazenin bir kızı olduğunu söyler.

Ahmet Ağa, kader kısmet deyip Ali İzzet Bey'in kapısına gider. Ahmet Ağa'yı buyur ederler. Otururken odaya, elinde tablayla, 16-17 yaşlarında nazenin bir kız girer. Ahmet Ağa kızı görünce; "Bütün servetimi vereceğim, bunu kendime gelin edeceğim." der. Kızın adı Senem'dir. Ahmet Ağa, Senem'in elinden kahveyi alıp içer. Çok geçmez hane sahibi Ali İzzet Bey gelir. Bir süre sohbet ettikten sonra Ahmet Ağa, Allah'ın emri peygamberin kavliyle oğlu Hüseyin için Senem'e talip olur. Ali İzzet Bey, hanımla ve akrabasıyla görüşüp konuşmak için izin ister.

Ahmet Ağa, Ali İzzet Bey'e teşekkür edip atına atlar ve sevine sevine evine döner. Olup biteni hanımına anlatır. Karısı da buna çok sevinir.

Aradan günler geçer. Kıza dünür gönderirler. Sonunda nişan yapmaya karar verilir. Nişan yapılır, gençlerin nikâhı kıyılır. Sonunda o güne kadar Diyarbakır'da görülmemiş bir düğün yaparlar. Mübarek Cuma akşamı iki genci murat odasına koyarlar. Ne var ki nikâh kıyılırken istemeyenler okuyup üfleyip damadı bağlamışlardır. Bu yüzden Hüseyin'le Senem karıkoca olamazlar, bacı-kardeş gibi yatarlar. Bu durumu kimseye söylemezler, gizli tutarlar.

Bu şekilde aradan 7 yıl geçer. Bahar gelir. Ahmet Ağa bahçede çalışır, gelini de ona hizmet eder. Bu sırada Ahmet Ağa dertlenir, dörtlük söyleyip torununun olmadığı ifade eder, Allah'a münacatta bulunur. Gelin de ağlayarak şiirle cevap verir.

Akşam herkes odasına çekilince Hüseyin Bey, Senem'e, gurbete gideceğini, 3 yıla dönmezse istediği gibi davranabileceğini söyler. Ertesi gün vedalaşırlar. Hüseyin Bey gider. Onun gitmesi Senem'e çok dokunur, ağlar. Evdekiler Hüseyin'in gittiğini öğrenince üzülürler.

Bu arada Hüseyin Bey, bir gemiyle Cezayir'e gider. Uzun zaman orada kendisine iş arar. Sonunda Hızır Reis adında bir Türk onu yanına alır.

Hüseyin Cezayir'de 7 yıl kalır. Yaptığı işler beğenilir. Çok para kazanır. Kederli bir gününde karşısına Hızır çıkar ve Hüseyin'e üç ilaç verir. Hüseyin ilaçları içince kendisinde tekrar erkeklik hissi duymaya başlar. Memleketine dönmek üzere tekrar yola çıkar. Aylar sonra memlekete gelir.

Hüseyin yokken Ahmet Ağa düşünür, taşınır. Gelini 7 sene oğluyla yaşamış, 7 senedir de gurbet yolu beklemiştir. Gelinini kendi elleriyle evlendirmeye karar verir. Arkadaşı Molla Hasan'a gelmesi için haber yollar. Molla Hasan gelir, hoş-beş olur, çay kahve içilir, sonra konuya geçilir. Ahmet Ağa gelinini baba evine göndermek istemediğini, dostu olarak onun oğluna vermek istediğini söyler. Arada bir de gelinini ziyarete geleceğini söyler. Molla Hasan önce kabul etmek istemez, sonra olumlu cevap verir. Nişan yapılır, gün kesilir.

Onlar Senem'i götürmekte iken Hüseyin Bey de köyden tarafından kendisine doğru bir atlı alayının geldiğini görür. Yaklaşıp düğün alayın kime ait olduğunu sorar. Senem'in düğün alayı olduğunu anlayınca dünyası kararır. "Götürmeyin Senem'i" diye bir deyiş söyler. Oradakiler Hüseyin Bey'in etrafına toplanır. Molla Hasan akıllı adamdır. Kimsenin bir şey söylememesini ister. Böylece yolcunun derdini anlamaya çalışır. Hüseyin Bey'in dertli dertli söylemesi üzerine Molla Hasan atlılara dönüp, "Ahmet Ağa'nın oğlu benim oğlumdur. Ben oğlum için nasıl düğün yaptımsa, şimdi onu aynen geri götüreceğim. " der. Atlılar yön değiştirip, tekrar Ahmet Ağa'nın köyüne doğru yola koyulurlar.

Hüseyin Bey köye yaklaşınca siyahlar giymiş bir kadının ağladığını görür. Bu kadın bacısı Süheyla'dır. Karşılıklı söyleşirler. Dertten, Hüseyin Bey'in saçları ağarmıştır. Süheyla kardeşini tanımaz, "Sen ihtiyarsın." der. Onu babası da tanımaz. Attan iner, bacısına Hüseyin olduğunu söyler. İki kardeş birbirine sarılır. Sese gelen komşular, Hüseyin Bey'i görür, babasına müjdeye giderler. Babası komşulara atlıları geri döndürmelerini söyler. Çok geçmeden atlılar kapının önüne gelirler. Ahmet Ağa, bunun üzerine kızı Süheyla'yı gelin edip, tekrar ata bindirir. Atlıları uğurlar, Senem'i Hüseyin'in yanına alır, muratlarına ererler.

Kaynakça:

Altınkaynak, Erdoğan, *Halk Hikâyeleri "Metin-Tahlil"*, Kayseri, 1993, s. 178-186 (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s. 136-148 (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Esen, Kemal, *Kağızmanlı Aşık Laçin Aladağlı'nın Hayatı ve Hikâyeleri*, Erzurum, 1975, s. 67-81 (Basılmamış Bitirme Tezi).

Köse, Nerin, *Kısa Hikâyeler*, İzmir, 1989, s. 10-25, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, Salih, *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ürün Yayınları, Ankara, 2013, s. 94-103.

Türkmen Fikret-Cemiloğlu Mustafa, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s.

Yılmaz, Ömer Kâmil, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Dört Hikâyesi Üzerinde Epizot Çalışması,* Erzurum, 1975 s. 7-19 (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

BUUDAYIK

Kırgız destanıdır. KıRgız İlimler Akademisinin el yazmaları bölümünde yedi nüshası vardır. Bunlardın ikisi Arap, birisi Latin ve diğerleri de Kiril alfabesiyle yazılmıştır. İlk olarak Narın'da, 27 Ekim 1922'de Kayım Miftakov tarafından Kaylu Tökölöy'den derlenmiştir. Buudayık, gerçek hayattan alınmış olsa da mitik inanç ve düşüncelerle masalımsı bir kimliğe büründürülmüştür.

Buudak'ın destanını özeti şöyledir:

Kara Tölök adlı yiğit rüyasında Buudayık denilen kuşu yakalar. Ertesi gün rüyasını yorumlar ve gerçekten Buudayık'ı yakalayacağına inanır. Ölümü de onun elinden olacaktır. Onu yakalamaya çıkar ve muvaffak olur. Abal adlı hana hediye eder. (Hanın ismi bazı eşmetinlerde Canıbek olarak geçer.) Kuş, rüyasında olduğu gibi Kara Tölük'ü öldürüp uçar gider.

Kara Tölök'ün oğlu Tınımseyit babasını öldüren Buudayık'ı yakalamak için yola düşer. Rastladığı köylülere, sineklere, şahinlere, kuşlara, baykuşlara, kelebeklere sorarak onun nerede olabileceğini sorar. Sonunda Buudayık'ı Kara Mağara'dan yakalar.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

BÜLBÜLNAME

Şark kültüründen Türkçemize kazandırılmış ve meclislerde okunan halk kitaplarındandır.

Bülbülnameler ilk olarak XIII. Yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanılmıştır. İlk eser de Feridüddin Attar (Vef. 1229)'a aittir. Klasik Türk şiirimizde pek çok şairin vücuda getirdiği Bülbülname vardır. Bu eserler genellikle manzumdur.

Eserin "Hikâye-yi Bülbülnâme" adıyla tabedilmiş olmakla beraber "Bülbülname" olarak şöhret bulmuştur.

Halk arasında daha çok mensur olan Bülbülname kabul görmüştür. Bu kitap 1885'te İbrahim Efendi matbaasında basılmıştır. Kitabın başında şu ibare vardır:

"İşbu kitap 'Ebu Ali Sinâ" ve 'Bülbül name' ve haşiyesinde 'Hatem-i Taî' 1302 senesi mah-ı Ramazan-ı Şerif'in evasıtında İbrahim Efendi'nin destgâhında def'a-yı rabi'a olarak tab kılınmıştır."

Hikâyede kuşdilinden anlayan Hz. Süleyman'ın güneş ışığı sebebiyle Bülbülü sigaya çekmesi ve sonunda onu affetmesi konu edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Süleyman bin Davut Aleyhisselâm'ın bir mührü ve bir tahtı vardır.

Süleyman'ın mühür sayesinde doğuda ve batıda bulunan bütün insanlar, cinler, periler, kuşlar alemine hükmü geçer.

Tahtı ise çok büyük olup birçok madenin birleşmesiyle yapılmıştır. Bu tahtın sağ tarafındaki altın kürsüde, Benî İsrail peygamberleri ve peygamberzadeleri, sol taraftaki gümüş kürsüde de Benî İsrail uleması oturur.

Sarayında türlü taşlardan inşa ettirdiği yüz mihrap vardır. Burada da Beni İsrail evliyası ile zahid ve abitler oturur.

Süleyman Aleyhisselam, gece-gündüz bu taht üstünde yolculuk eder. Karar vereceği zaman bu tahtın üstüne çıkar. Tahtın üstüne güneş düşeceği zaman, ışınları engellemek için kuşlar gelip kanat gererek Süleyman'ı ışınlardan korur. Bir gün Süleyman Aleyhisselam karar alırken sağındaki ve solundakilerle müşavere eder.

Yine bir gün toplantı olacağı sıra bir erkek bülbül eşinden izin almadan toplantıya gider. Dişi bülbül; "Başımıza ne gelecekse beraber gelsin." diyerek erkek bülbülün peşine düşer ve yolda onu yakalar. Birlikte bir bağa varırlar. Bu bağın içinde çeşit çeşit güllerle çağlayarak akan saf bir su vardır. Suyun iki tarafında gül ağaçları dizilidir. Güzellikler karşısında kendinden geçen bülbül, gül ağaçlarının birinin dalına konar ve çeşitli makamlarda aşk nağmeleri söylemeye başlar.

Makamını bırakıp gül ve gülistana giden bülbülün yüzünden, tahtın üstünde oturan Hz. Süleyman'ın vücuduna güneş ışınları değer. Hz. Süleyman, çok sinirlenir ve kendinden habersiz yerlerini terk eden kuşların kim olduğunu öğrenmek için kuşların sultanı olan Simurg-ı Anka'yı yanına çağırır ve o kuşları bulmasını söyler. Simurg, hemen kuşlar arasında sorup soruşturur. Kuşlar arasında, adı Ruy-ı Siyah olan bir kuş vardır. Ruy-ı Siyah, Simurg'un hem çavuşu hem de gammazcısıdır. İleri çıkar, Simurg'a meclise gelmeyen kuşların o iki bülbül olduğunu söyler. Simurg, bunu Hz. Süleyman'a bildirir. Süleyman, hemen kuşların huzuruna getirilmesi emrini verir. Simurg, onların getirilme işini Kuzgun'a verir.

Kuzgun, iki bülbülü gülistanda bulur. İkisini de aşktan gözlerinden yaş yerine kan gelir vaziyette nağmeler söylerken bulur. Erkek bülbülün yanına gider ve Süleyman'ın kendisini ve eşini çağırdığını söyler. Erkek bülbül, gammazcı Kuzgun'un söylediklerine kulak asmaz ve onunla gitmez.

Kuzgun, Hz. Süleyman'ın huzuruna gider ve durumu anlatır. Hz. Süleyman, onların gönlündeki gonca aşkına anlayış gösterir ve bülbülleri affeder. Ancak diğer kuşlar, bu karardan memnun olmazlar. Hasetlik yapıp bülbülü karalamak, ona iftira atmak için toplanırlar. Sözlerinin inandırıcılığını da artırmak için Simurg'u da bu oyuna katarlar.

Kuzgun, Süleyman Aleyhisselam'ın huzuruna varır ve ona Bülbül'e aitmiş gibi kötü sözler söyler. Çok sinirlenen Hz. Süleyman, şahine emir verir ve o iki bülbülü sağ olarak getirmesini emreder.

Bülbül ve Kuzgun, Süleyman Aleyhisselam'ın huzurunda yüzleşir. Kuzgun, söylediği sözlerin doğruluğunu ispatlamak için daha önce anlaşmış olduğu kuşlar taifesinden sırasıyla; Simurg-ı Anka, Hüdhüd, Tavus-ı Rana, Tuti, Doğan, Hüma, Guguk, Keklik, Deve Kuşu, Serçe, Geyik, Akbaba, Turna, Yarasa, Karga ve Saka'yı şahit olarak gösterir. Bütün bu kuşlar, Kuzgun'un doğru söylediğini, Bülbül'ün aşk yüzünden mecnun olduğunu ve ne dediğini bilmediğini söylerler. Bülbül bütün kuşlara çeşitli cevaplar vererek onların şahitliğinin geçerli olmayacağını söyler. Sıra Kırlangıç'a gelir. O, Bülbül'ün böyle bir şey demediğini Kuzgun'un yalan söylediğini ifade eder. Bunun üzerine Süleyman Aleyhisselam, Kuzgun'a sorar. Kuzgun, tek kişinin şahitliğinin

yetmeyeceğini, doğrunun ortaya çıkması için en az iki şahidin gerekli olduğunu söyler. Bunun üzerine söz Leylek'e verilir. O da Kuzgun'un yalan söylediğini, Bülbül'ün o kötü ifadeleri kullanmadığını söyler. Bunun üzerine kırlangıç ve Leylek böyle diyince Kumru, Kaz, Ördek ve Sülün, bir ağızdan Kırlangıç ve Leylek'in, söylediklerini tasdik ederler. Böylece Bülbülün suçsuz olduğu ortaya çıkar.

Süleyman Aleyhisselam, kuşları toplayıp Kuzgun'u defeder, ancak onu aralarına almamalarını emreder. Kuzguna ise; "Daima işin ve gücün leş yemek olsun" diyerek beddua eder. Bülbülleri de yaptıkları hizmetlerinden dolayı affeder.

Kaynakça:

İsmail Demirel, *Bülbülname Hikâyesi,* Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2016, 78 s.

-C-

CAHANGİR İLE MELEKSİMA

Azerbaycan muhabbet destanlarındandır. Destanın Şair Ağacan'a ait olduğunu söyleyenler de vardır. Hikâye manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Sonunda âşıkların kavuştuğu bir hikâyedir.

Pek çok hikâye ile müştereklik gösterir. Sözgelişi Cihangir'le hikâye boyunca beraber olan yardımcı kahraman Lala ile kızın bulunduğu memlekette kumaş tüccarlığı yapma hususu, Latif Şah hikâyesinde de aynen karşımıza çıkar. Latif Şah'ı görüp âşık olan Ziyrikkız da Lâtif Şah hikâyesindeki Topal Kız'dır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Uzak diyarlardan Mısır vilayetinde Eziz Şah adında bir padişah vardır. Eziz Şah devletin sınırlarını genişletmiş, ömrünün yarısını bitirmiştir. Ne var ki kendinden sonra devletini devam ettirecek bir çocuğu yoktur. Şah, günlerden bir gün berbere tıraş olmaya gider. Aynada kendinin yaşlandığını görünce kalkıp aynayı kırar. Berber bu durumdan hem çok korkar, hem de ekmek parasını berberlikten kazandığını söyler, bunun üzerine şah berbere aynanın değerini verir ve evine gider.

Şah üç gün üç gece uyur. Hiçbir hekim şahın derdini anlayamaz. Üçüncü gün evine bir derviş gelir. Bu derviş, cebinden bir elma çıkarıp şaha verir ve bunu hanımıyla beraber yediği takdirde bir oğlu olacağını söyler. Ama derviş çocuğun 15 yaşlarına geldiğinde başına kara bir iş geleceğini de söyler ve oradan ayrılır.

Şah, dervişin söylediklerini yerine getirir, 9 ay 9 gün 9 dakika sonra nur topu gibi bir oğlu olur. Çocuğun adını Cihangir koyarlar. Cihangir'in okul yaşı gelince, onu okula göndermezler, bir hoca tutup hususi ders verdirirler. Ustanın yanında büyür, kılıç oynatmayı, ok atmayı, at sürmeyi öğrenir ve her talimi yapar.

Cihangir 13–14 yaşına gelince babasından seyahate çıkmak için izin ister. Şah da oğlunu, yanında birçok muhafızla birlikte seyahate yollar. Seyahatte avlanan Cihangir bir ceylan görür. Onu avlayıp babasına hediye etmek ister ve peşine düşer, fakat bir müddet sonra ceylanı gözden kaçırır. Atından inip gölde su içer, ceylanı kaçırdığı için çok üzülür, ağlar ve o yorgunlukla uykuya dalar.

Cihangir uykudayken bir derviş elinde şekerden tatlı, sütten beyaz bir bade ile Cihangir'in başına gelir. Cihangir silkinip yerinden kalkar. Derviş, Cihangir'e o badeyi içtiği takdirde tüm gamından üzüntüsünden kurtulacağını söyler. Cihangir derviş elinden 3 bade içer. İlkini Allah aşkına, ikincisini 124.000 nebinin aşkına içtiğini söyler. Cihangir dervişe üçüncü badeyi ne için içtiğini sorunca Derviş Cihangir'e parmağının arasından bakmasını söyler. "Orası Hindistan şehridir. O da Hindistan'ın Geşem padişahının kızı Meleksima'dır. Onu sana âşık, seni ona maşuk eyledim. Durma hemen git. Korkma nerde dara düşersen yardımına koşarım. İnşallah muradına erersin." der. Meleksima için, başına belâlar geleceğini söyler. Kızı oğlana gösteren Derviş, oğlanı da kıza gösterir.

Derviş gidince, Cihangir bayılıp kalır. Onu eve götürürler. Cihangir gözünü açtığında annesi Dilefruz'u başında ağlıyor görür. Annesi oğlundan derdini anlatmasını isteyince Cihangir, annesinden bir saz ister, sazla başından geçeni dile getirir. Meleksima'yı bulmak için yola çıkacağını söyler. Annesi, onu fikrinden vazgeçirmeye çalışır, ama Cihangir onu dinlemez ve babası olan Eziz Şah'ın yanına gönderir.

Dilefruz, Eziz Şah'ın huzuruna çıkar ve ona durumu anlatır. Eziz Şah oğlunu yanına çağırtır. Ona, kimin kızını istiyorsa evlendireceğini, ama oğlunu uzaklara gönderemeyeceğini söyler. Babası çok söyler, oğlu az işitir. Şah oğlunu fikrinden döndüremez. Oğlunu Lala'sı ile yola gönderir.

Yolda Lala ile Cihangir, epey yol aldıktan sonra Hindistan'a ulaşırlar. Beraberinde getirdikleri örtü kumaş gibi malları satmak için bir dükkân tutarlar. Lala, dükkânda satış ile uğraşırken Cihangir de şehri gezmeye çıkar. Gülşen bahçesine gelince, elini yüzünü yıkayıp bir ağacın dibine yatar.

Meleksima da bu sırada bahçeye çıkar orada, yatmakta olan Cihangir'i görür ve onun rüyasında gördüğü genç olduğunu fark eder.

Sonra saçlarından 7 tel ayırır bir kâğıda duygularını yazıp saç telleri ile bağlar Cihangir'in başlığının altına koyup gider.

Cihangir, uyanınca kâğıdı görür, içinde yazılı olanları okur. Bunu Lala'sına anlatır. Lala, marifetli olmasını, dostunu seç düşmanlarını tanımasını, sırrını hiç kimseye açmamasını, dışarı çıkmamasını ve kendisini azarlayıp üzmemesini söyler. O günden sonra Lala, Cihangir'i yanından hiç ayırmaz.

Cihangir'i günlerce bekleyen Meleksima, Ziyrikkız'dan Cihangiri'i bulmasını ister. Ziyrıkkız Cihangir'in dükkânını bulur. Oradan birçok mal alır, Cihangir de malları taşımak için kızın yanına gelir. Cihangir'İ gören kız, ona âşık olur, aşkı alevlenir. Cihangir'e aşkını dile getirir, ancak Cihangir'den yüz bulamaz, hırsla eve döner. Cihangir'le Meleksima buluşurlar.

Bu arada, Yemen padişahının Heyder Han isimli çok güçlü, pehlivan bir oğlu vardır. Bir gün Heyder, Hindistan'a gelir, Padişahtan kızını ister, vermezse savaş açacağını söyler yahut da kendi âşıklarının karşısına bir âşık çıkarmasını söyler. Hindistan padişahı onun karşısına âşık çıkarmayı kabul eder. Heyder Han'ın âşığı Hafiz Efendi, karşısına çıkan tüm âşıkları yener, hepsini zindana attırır. Bu âşığın karşısına Cihangir çıkmak ister, ancak Lala'sı izin vermez. Lala, önce saraya gider, kontrol edip dükkânına gelir, Cihangir'e izin verir. Hafız Efendi ile Cihangir karşılaşırlar. Cihangir'in âşık diliyle sorduğu sorulara cevap veremeyen Hafız geri çekilir. Padişah Cihangir'in Heyder Han'a galip geldiğini görünce; "Oğul benden padişahlığımı isteme de ne istersen iste." der. Cihangir'in Meleksima'yı istediğini anlar. Kızını bir tüccarın oğluna nasıl vereceğini düşünür. Meclis ehline danışır. Gerek kızın kardeşi İzzet gerekse meclis ehli, kızın Hak tarafından bu âşığa verildiğini, kendisinin de razı olması gerektiğini söyler. Bunun üzerine padişah kızını Cihangir'e vereceğini söyler ve onu gönderir.

Kızını vermesine vermiştir ama bunu kendine yediremez. Gizlice Heyder Han'a bir mektup yazıp kızını kendisine vereceğini belirtir. Cihangir, bunu duyar, kılıcını kuşanıp yola düşer. Yemen'e giden kervana yetişir. Heyder Han'ın lalasının burnunu ve kulağını keser. Bunu gören Heyder Han, çok sinirlenir, Cihangir'in karşısına çıkar. Birlikte sazlarıyla atışma yaparlar. Heyder Han, Cihangir 'e meydan okur. İki yiğit karşılaşır. Çarpışma sırasında Cihangir bir kılıç darbesiyle

Heyder'in başını ikiye böler. Bunu, oraya gelmiş olan Meleksima görür ve Cihangir'e türlü övgüler yağdırır. İki sevgili kucaklaşır. Meleksima Aziz Şah'a name yazıp güvercinlerle Aziz Şah'a gönderir. Kendileri de Mısır Vilayetine doğru yola çıkarlar.

Bu arada Cihangir'in babası Eziz Şah bir gün tahtında otururken içeriye bir güvercin girer ve ağzında bir mektup getirir. Hemen hazırlıklara başlar ve 1.000 atlı hazırlatır ve başında da kendisi yola koyulurlar. Oğlu Cihangir ve gelini Meleksima ile Mısır yakınlarında karşılaşır, hasret giderirler. Cihangir, başından geçenleri anlatır ve Mısır tarafına doğru yola koyulurlar. Lala da malı satıp Mısır'a varı ve 40 gün 40 gece sürecek olan düğün başlar, bir âşık da düğünü şenlendirir.

Kaynakça:

Hacılar, Valeh, *Gürcüstan'da Türk Halk Edebiyatı Eneneleri,* Bakı, 2005, s. 275-280.

İsmayılov, Hüseyin - Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyatı,* AMEA Folklor İnstitutu Yayınları, C. 24, Bakı, 2011, s. 210-240.

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-1,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 41-65.

Saraclı, Efletun, *Aşıg Hüseyn Saraclı Şe'rler Söylemeler,* Bakı, 1992, s. 139-165.

CAHANŞA

Karakalpak destanıdır. Hangi devirde ortaya çıktığı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

1956 yılında Meten Seytniyazov tarafından derlenip yazıya geçirilmiştir. Bu yazma metin, Öz SSR İlimler Akademiyası Karakalpakstan Filialı Kütüphanesinde saklanmaktadır.

Destan, mensur ve manzum bir yapıdadır, ancak manzum kısımlar daha fazladır.

Destanın konusunu, başkahramanı olan Cahanşa'nın ilim ve sanat uğruna çektiği sıkıntılar oluşturur. Mert, pehlivan ve cömert kişilikli olan Cahanşa, ideal insan vasıflarına sahiptir. Destan, Karakalpakların gelenekleri ve yaşayış biçimlerini aksettirmesi bakımından önemlidir.

Destan, Ceyhun Vedat Uygur tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Geçmiş bir zamanda Ura Töbe memleketinde, Karakalpak halkından iki tane akraba kişi vardır. Bunlardan birisinin adı Sengilbay, diğerinin adı ise kardeşi Karabay'dır. Sengilbay'ın eşinin adı Aktolkın; Karabay'ın eşinin adı Ayparşa'dır. Bu iki kardeşin maddî durumları iyidir; fakat bunların dünyadaki tek istekleri çocuktur. Sonunda bu iki kardeşin duaları kabul olur ve ikisinin de çocuğu olur.

İkisinin de çocukları olunca şölen yapılır ve bu çocukların isimleri halk içinde yaşlılar tarafından verilir. Sengilbay'ın oğluna Cahanşa, Karabay'ın kızına Şiyrinjan adı verilir.

Cahanşa, iyi bir şekilde büyür ve babası onu okula gönderir. Böylece Cahanşa, kendi arkadaş grubu içinde iyi bir şekilde yetişir.

Ura Töbe'de, Alımbay denen biri vardır. Alımbay, zengin bir kişidir ve bir tane oğlu vardır. Alımbay şölen düzenler, bu şölene Cahanşa da gider. Şölendeki kızlar Cahanşa'ya hayran olurlar Yine bu şölende Cahanşa'nın dostu olan Eralı vardır. Eralı, Cahanşa'ya Sayram adlı memlekete gitmelerini teklif eder ve burada bulunan Nazım adlı kızın, Cahanşa'ya âşık olduğunu söyler.

Cahanşa, Eralı, yanlarındaki yiğitler ile Sayram'a gider. Cahanşa bu şölende oğlak oyum oynar ve herkes Cahanşa'nın gücüne hayran olur. Fakat Sayram'ın yiğitleri Cahanşa'ya kızarlar ve birleşerek onun üstüne gelirler. Cahanşa etrafına bakar; fakat yanında kimse kalmamıştır. Yine de tek başına üstüne gelen yiğitler ile kavga ederek, onları yener. Daha sonra hafif yaralı bir şekilde evine döner. Annesi hâlini görünce ağlar; babası ise bunları kimin yaptığını sorar. Cahanşa'nın yaralarını annesi temizledikten sonra Cahanşa, kitaplarını heybesine koyarak ilim yoluna düşeceğini ve okuyacağını söyler

Cahanşa okula gider ve haftada bir gün eve ziyarete gelir. Fakat bir süre ödevlerinden dolayı eve gidemez. Bu durum üzerine Karabay, Sengilbay'ın aklını çelerek, Cahanşa'yı tüccar yapmasını ister. Sengilbay buna inanarak Cahanşa'yı okuldan çağırtır. Cahanşa kitaplarını alarak eve gelir ve babasına çağırtma sebebini sorar. Sengilbay durumu anlatır ve kendisinin tüccar olmasını, Şınımaşın (Çin-Maçin) adlı şehre giderek orada ticaret yapmasını ister. Cahanşa, çaresiz bunu kabul eder ve kitaplarını sandığa bırakır. Buna sevinen Karabay, evinde ziyafet verir.

Bunun üzere Cahanşa her şeyi fark eder ve bu işlerin Karabay'ın başının altından çıktığını anlar. Fakat çaresiz Karabay ile Cahanşa kervanla birlikte Şınımaşın'a doğru yola çıkarlar. Şınımaşın'a vardıklarında ticarete başlarlar; aradan çok günler geçer.

Bir gün Cahanşa, bir evin kapısında yazılı olan yazıyı okuyarak, kapıdan içeriye girer. Burası, içinde öğrencileri olan, karanlık bir okuldur. Cahanşa bin altın karşılığında bu okula yazılır. Karabay ise yeğeninin kaybolduğunu anlayınca, her tarafa haber salar ve onu arar. Fakat bulamadan Ura Töbe'ye geri döner. Sengilbay'a oğlunun kaybolduğunu söyler. Sengilbay, faI açar ve Cahanşa'nın rahat bir yerde ilim öğrendiğini görür Karabay'a Cahanşa'nın iyi olduğunu söyleyerek, kardeşinin içini rahatlatır. Cahanşa ise okulda ilim öğrenerek zamanını geçirir; aradan bir iki yıl geçince evine gelir. Fakat bir süre sonra Şınımaşın'a giden kervanları görünce üzülerek ağlar. Babası durumu anlar ve Cahanşa'ya bin altın vererek, Şınımaşın'a gitmesine razı olur. Bu durumu gören Karabay yine Sengilbay'ın aklını çelmek ve onu kandırmak ister; fakat bu sefer Sengilbay, kardeşinin sözüne kulak asmaz.

Kervan ile birlikte Cahanşa, Şınımaşın'a gelir. Yine bir evin kapısının üstündeki yazıyı görür ve bu okula ilim ve sanat öğrenmek için bin altın vererek yazılır. Cahanşa burada türlü ilimler öğrenir; saz çalar, tüfek atar, kitap okur. Aradan bir yıl geçince annesini ve babasını özler. Öğretmeni Molla Azım'dan izin alarak evine gider. Fakat öğretmeninin, sazlarını götürme diye öğüt vermesine rağmen yanında sazlarını da götürür. Eve geldiğinde anne ve babası ile kucaklaşarak özlem giderir. Daha sonra Sengilbay, Cahanşa uyurken onun yanında getirdiği sazları görür ve sinirlenerek bunları eşine yaktırır. Cahanşa uyandığında sazlarını göremez ve sazlarının babası tarafından yakıldığını anlar. Babası pişman olur; fakat iş işten geçmiştir. Ura Töbe'de kendisine karşı olan saygının da kalmadığını gören Cahanşa, babasından izin alarak okumak için tekrar Şınımaşın'a doğru yola çıkar. Şınımaşın'a geldiğinde bin altın daha vererek bir okula yazılır Okulda pehlivanlık, satranç ve yiğitlik öğrenir. Bu okulun öğretmeni olan Omman, Cahanşa'yı kendi evlâdı gibi sever ve onu korur.

Günlerden bir gün okula gidip gelirken Cahanşa'ya Gülhesel adlı bir kız âşık olur. Gülhesel, Askarhan'ın kızıdır. Fakat Cahanşa

Gülhesel'e yüz vermez ve kendisinin ilim adamı olduğunu, âşıklığın kendisine uygun olmadığını söyler. Omman ise Cahanşa'ya nasihatler verir. Aradan günler geçtikten sonra bir hayli ilim öğrenen Cahanşa, ailesini özler ve Omman'dan izin alarak Ura Töbe'ye gitmek ister. Omman'dan izin alan Cahanşa arkadaşları ile vedalaşarak yola çıkar; Gülhesel ise, kendisine beddua eder. Bu arada Ura Töbe'de Karabay, Cahanşa'nın öldüğü haberini yayar. Bu durumu Cahanşa, Ura Töbe'ye yaklaştığında bir deve bakıcısından öğrenir. Cahanşa eve geldiğinde annesinin ve babasının üzüntüden perişan olduğunu görerek, onları gelişiyle sevindirir.

Aradan günler geçer ve Sengilbay, oğlunu evlendirmek ister. Fakat Cahanşa kendine göre birini bulamaz. Karabay, Sengilbay'm aklına girerek Cahanşa'nın yanında gelirken getirdiği eşyalara bakmasını ister. Sengilbay, Cahanşa' nın odasına girerek Cahanşa'nm getirdiği sazları, zırhları ve kılıçları görür. Sengilbay sinirlenerek bunları meydana yığar ve oğluna beddua eder. Çünkü babası Cahanşa'ya okuması ve bilgili olması için para verip okula göndermiştir. Aktolkın, ne kadar da Sengilbay'ın oğlunu affetmesi için dil dökse de Sengilbay, Karabay'ın sözüne inanarak oğlunu affetmez. Bunun üzere Cahanşa yaya olarak yollara düşer; aradan üç beş gün geçince bir kervanla karşılaşır. Bu kervanın başında Üsenbek adlı bir kişi vardır. Cahanşa bu kervanla birlikte Şınımaşın'a doğru yola çıkar ve yolda giderken Üsenbek ile dost olur. Kervan yol alırken karşılarına bir dağ çıkar. Burada yaşayan hayvan şekilli Arıslan adlı bir haydut ve adamları vardır. Cahanşa bu haydutlarla savaşır ve onları yenerek kervanın yoluna devam etmesini sağlar. Daha ileride karşılarına bir kuyu çıkar. Üsenbek, Cahanşa'yı, altın ve mercan alması için kuyuya indirir; fakat Üsenbek'in niyeti kötü olduğu için altınları aldıktan sonra Cahanşa'nın kuyuya indiği ipi keser ve Cahanşa kuyuda kalır. Kervan ise yoluna devam eder.

Cahanşa kuyuda ilerler ve burada iki dev ile karşılaşır. Bu devlerin ellerinden kurtulduktan sonra kuyudaki yoluna devam eder. Daha ileride başka bir dev ile karşılaşır. Bu dev Cahanşa'yı ölen oğluna benzetir; Cahanşa ile baba oğul gibi dost olur. Sonunda bu dev Cahanşa'yı Üsenbek'in kervanına ulaştırır ve kendisi kuyuya geri döner. Üsenbek kendisinin bir suçu olmadığını söyler ve suçu adamlarına atar. Hatta kızı Gülneher'i kendisine vereceğini söyleyerek kendisini affettirmeye çalışır.

Cahanşa kervan ile beraber yola devam eder. Bir pınar başında mola verilince zalim Üsenbek bir mektup yazar ve bu mektubu eşine götürmesi için Cahanşa'ya verir. Mektupta ise Üsenbek, eşine bir yolunu bulup Cahanşa'yı öldürmesini ister. Cahanşa mektubu alır ve yola çıkar. Bir yerde mola verince aklına Üsenbek'in kendisine ettiği kötülükler gelir. Mektubu açarak okur ve kendi yazdığı mektup ile değiştirir.

Üsenbek'in memleketi olan Tatar şehrine yaklaşınca padişahın halka yaptığı zulümleri işitir. Bunun üzere halkın bu durumuna dayanamayıp padişaha cezasını vermek ister. Cahanşa, Üsenbek'in evine gelir ve mektubu eşine verir. Bunun üzere Üsenbek'in kızı ile evlenir. Ertesi gün Cahanşa zalim padişah Askarhan'ın karşısına çıkar ve şahitler huzurunda satranç oynanır. Cahanşa, Askarhan'ı yenince halk Askarhan'ı öldürür ve Cahanşa' nın Askarhan'ı yendiği haberi memlekete yayılır. Cahanşa ise Asakarhan'm tacım giyerek tahta oturur ve halka hediyeler dağıtır Halk, o zamana kadar gördüğü zalimliklerden kurtulur; köle olan insanlar esaretten kurtulur.

Üsenbek ise, kervanı ile birlikte evine doğru gelmektedir. Bunu gören Cahanşa askerlerinin içinde olan Kayşar adlı yiğidi ve askerleri kervanı alıkoymak için gönderir. Kayşar kervana geldiğinde Üsenbek olanları anlar ve Kaysar'ı kandırmaya çalışır; fakat Cahanşa'ya bağlı olan Kayşar, onun sözlerine kulak asmaz. Sonuçta kervan askerler tarafından sarılır. Cahanşa ise zalim Üsenbek'in cezasını halkın vermesini ister. Kervan ile birlikte onu halkın huzuruna çıkarır. Cahanşa, adil olduğu için kervanın içindeki suçu olmayan adamları serbest bırakır. Daha sonra halkın huzurunda Üsenbek in yazdığı mektubu kendisine okutur. Halk gerçeği anlamıştır Yine halkın içinde olan Askerhan'ın kızı Zevriya kılıcını çeker ve Gülneher'i öldürür. Aynı şekilde Üsenbek'in ve diğer suçluların cezası verilir. Zevriya babasının zalim olduğunu kabul eder ve Üsenbek'in onun adamı olduğunu, bu ikisinin halka eziyet ettiğini açıklar. Zevriya çok güzel ve okumuş bir kızdır. Cahanşa ise onun akıllı ve dürüst bir kız olduğuna inanır. Zevriya, Cahanşa isterse onunla evlenebileceğini söyler. Cahanşa bu teklifi kabul eder ve düğün başlar. Her ikisi de mutlu bir şekilde evlenir. Cahanşa halkın içindeki fakirleri zengin eder ve herkesin yardımına koşar.

Aradan birkaç yıl geçince Cahanşa'nın aklına annesi, babası ve büyüdüğü memleketi gelir, onları özler. Zevriya'dan izin alarak Kayşar

ve askerler ile birlikte Ura Töbe'ye yola çıkar. Ura Töbe'ye vardığında her tarafı darmadağın görür. Kalmak askerleri Cahanşa'nın memleketini yağmalamışlar ve halka eziyet etmişlerdir Babasını bulmak için bir yaşlıdan babasını sorar. Babasını sorduğu bu kişi amcası Karabay'dır. İkisi birbirinden habersiz Sengılbay'ın yanına gelir ve baba ile oğul burada birbirine kavuşur. Olanları babasından dinleyen Cahanşa, amcasını affeder ve memleketinde şölen verir. Daha sonra Ura Töbe halkı, Tatar memleketine göç eder; bu iki halk dost olur. Sonuçta her iki halk mutluluk içinde yaşar. Cahanşa'nın adı her tarafa yayılır; uzun yıllar devran sürer."

Kaynakça:

Ahmedov, S. S. Bahadırova, **"**Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* **(**Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 164-165.

Ahmedov, **S.-** K.Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*-10, Nökis, Bilim, 1996.

Ahmedov, Srajatdin, *Karakalpak Edebiyatı,* Karakalpak Baspası, *Nökis,* 1993.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar),* Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 187-194.

CALAYIR CALGIZ

Kırgız destanıdır. Kırgızistan'ın güneyinde yaşayan Kırgızlar arasında yaygındır. 16 eşmetni vardır. Eşmetinler, Rahmanali Karımşakov, Matrayım Kabılov, Kalmurza Moldocanov, Mamacan Zulpiev, Barpı Alikulov, Tayçubek Apsatorov, Kuştarbek Kuttugalievlerden ve Tacikistan Cerge-Tal beldesinde, Afganistan'ın Coğorku Pamirde bölgesinde yaşayan Kırgızlardan derlenmiştir. Konu ve motifler yönünden hepsinde de masal kimliği mevcuttur. Kendi adı ile anılan ezgi ile anlatılır. Canali Calgız, "Calayıl Calgız, Canayıl Calgız, Gülsana, Caydın Uulu Canayıl gibi adlarla da anılmaktadır.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler genellikle 7 ve 8 hecelidir ancak dizelerde ölçü birliğii yoktur.

Destanın şahıs kodrosunu avcı / Rayım, Sıynagül / Zuura, Karagül; yardımcı kahraman olarak avcının çocukları, annesi; rakip kahramanlar olarak da Ayçıbek oluşturur. Mekân olarak Ak Car, Ak Suu Kunan Too ve Ken Too ve Kakşaal görülür.

Calayır Calgız destanının özeti şöyledir:

Calayır Calgız adlı bir yiğit, onun da Gülsana adlı çok güzel bir kız kardeşi vardır. Çalkalmak boyundan Kurmuşu Telpek Kuu Kazak, Gülsana'ya âşık olur. Ne var ki Kazak'ları sevmeyen Calayır Calgız kardeşini ona vermek istemez.

Kulmuşu Telpek Kuu Kazak, Calayır'ı öldürmeyi ve böylelikle Gülsana'yı almayı planlar. Calayır Calgız Caşıl Göl'e ova gider. Elindeki kuş bırakır. Kuş, uçup gölün ortasındaki adaya gider. Calayır kuşunu çağırsa da kuş duymaz. Bunun üzerine Calayır atından inip aletlerinin hepsini kıyıya bırakıp yüzerek kuşun bulunduğu ardaya gider.

Onun Caşıl Göl'e gittiğini öğrenen Kulmuşu Telpek Kuu Kazak, dört arkadaşıyla (Zor Kazak, Çal Kazak, Ormotay Kazak, Boz Kazak) buraya gelir. Calayır'ın gölün kenarındaki savaş aletlerini alır. O zaman Calayır hayatta kalabilmek için onlara bütün mal varlığını, hatta kız kardeşini de vermeye hazır olduğunu söyleyip, kendisini öldürmemesi içen yalvarmış. Kulmuşu Telpek Kuu Kazak, "Onların zaten hepsi bizim." deyip Calayır'ı öldürmüş.

Kazak dört arkadaşı ile birlikte, Calayır'ın evine gider. Gülsana, rüyasında abisinin öleceğini görür. Calayır'ın eşi Aksana (kimi eşmetinlerde Kardıgaç) ile Gülsana, Calayır'ın evine gelen beş Kazak'ın Calayır'ı öldürdükleri kişi olduğunu anlamakta gecikmez. İntikam almak için eve misafir ederler. İzzet ikramda bulunurlar. İçki içirip iyice sarhoş ederler. Kurmuşu Telpek Kuu Kazak'ı ve üç arkadaşını kılıçla öldürüp parçalayıp hepsini de toprağa gömerler. Geriye kalan arkadaşının elini ayağını bağlarlar. Ondan Calayır'ın öldürüldüğü yeri öğrenirler.

Gülsana ile yengesi orada ağlarlarmış. Akan gözyaşları Calayır'ın yüzüne damlayınca ölen Calayır canlanır. (Bir başka eşmetinde ise, Koca Hıdır (Hoca Hızır) gelip gümüş değneği ile Calayır'a dokunur ve onu diriltir.)

T. Apsatorav'ın tespit ettiği Cayın oğlu Canagil adlı eşmetni ile C. Mukambaev'in Pamirli Kırgızlardan derlediği Canayil Calgız Gülsana eşmetinlerinde kısmen farklılıklar vardır.

Gülsana yengesi ile genç Kazağ'a; "Ben gelinceye kadar bekleyin." der, erkek kılığına girip savaş aletlerini alır evden çıkar. Bir yerde toplanmış halkı görür. Han yarışma düzenlemiştir. Yarışmada kim bayrağı atla giderken vurursa, kızı Kenceke Karam'ı ona vereceğini duyurmuştur. Gülsana da müsabakaya katılıp, bayrağı vurup düşürür, Kenceke Karam'ı hakkına sahip olur. Onun kız olduğunu fark eden Kenceke Karam, gerçeğini öğrenmek için daha da ağır şartlar ortaya koyar. Gülsana hepsinin üstesinden gelir. Eve dönünceye kadar üstünü çıkarmayacağına söz verdiğini söyler. Kızı alıp yola çıkar.

Başka yerde yine aynı şekilde olan müsabakaya katılıp yine aynı başarıyı elde eder ve hanın Pışpas Karam adlı kızını almaya hak kazanır. Pışkas Karam'ı da alıp yola düşer.

Evine döndüğünde "Siz burada bekleyin ben eve haber vereyim." der. Kendisi eve girip, üstünü değiştirir. Gidip iki kızı çağırır, "Gelin abim attan düştü, hafızasını kaybetti." der. Kenceke Karam ile Pışpas Karam ile gelip, ikisi iki yanında durup ağlamaya başlarlar. Gözyaşları oğlanın yüzüne damlar. Belli bir müddet geçince oğlan sanki uykudan uyanmış gibi kalkar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Begarstan, Akbarak, Calayır Calgız, Karagul Botom,* El Adabiyatı Serisi, C. 13, Bişkek 1998.

Demir, Yusuf, *Kırgız Destanları Üzerine Kültürel Tespit ve Tahliller (Karagül Botom, Calayır Calgız, Ak Bermet - Kaçkan Kız, Kız Cibek),* Erzurum, 2019 (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

CALMAVIZ

(Bkz. *CELBEGEN*).

CAMANKARA BATIR

Kırgız destanıdır. Hakkında yazılmış fazla kaynak yoktur. Gerçek kahraman olup XIX. yüzyılda yaşamış, 1846'da ölmüştür. Belek Soltonoyev'in Kızıl Kırgız Tarihi (1993) adlı eserinde Camankara Çotkarauulu'nun Kazak-Kırgız çatışmalarındaki kahramanlıkları,

toylardaki güreşleri ve yaptığı diğer kahramanlıklarından kısaca söz edilmektedir. Daha geniş bilgi Abdılaşım Smayıluulu'nun Camankara adlı eserinde verilmiş; Camankara'nın soyu, doğuşu, gençliği, kahramanlıkları ve ölümü ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Smayıluulu, Camankara hakkında anlatılanlar kendi şairlik gücüyle edebi olarak kaleme almıştır. Smayıluulu, destanına Camankara'nın ilk atası Dolon'dan başlar, Çotkara'ya kadar detaylı anlatılır.

Camankara destanının özeti şöyledir:

Camankara annesi Tıta, hamileyken aşermektedir ve kaplan kalbi ister. Bunun üzerine eşi Çotkara bir kaplan öldürüp kalbini eşine getirir. Kadın, sırtında kulun yelesi gibi tüyleri olan bir çocuk doğurur. Adını Camankara koyarlar.

Çotkara, öleceği zaman, Tıta'ya oğlunu alıp babasının yanına gitmesini vasiyet eder. Tıta da eşi ölünce Camankara'yı alıp Koçkor yöresindeki anne babasının yanına gider. , amcalarınkinde geçer.

Camankara zaman geçtikçe güçlenir, yenilmeyen bir güreşçi olur. Kısa zamanda halk arasında şöhreti yayılır. Buna rağmen Camankara kibirlenmez. Uysal, iyiliksever ve alçak gönüllüdür. Pek çok zor işi başarır. Halkın başına belâ olan yılanı ve kaplanı öldürür, Kazak at hırsızı Şooruk'u alt eder, pehlivan Bökön'ü yenmeyi başarır. On beş kere düşmanlarla karşılaşmış, hiçbirinde meydandan kaçmamış hep galip gelmiştir.

Kenensarı ve Noruzbay, Çüy'ün yanlarındaki Kuşçu, Solto kavimleri üzerine baskın düzenleyip, nice insanı öldürür. Dönerken de bir zenginin atlarını kaçırırlar. Camankara'dan atları geri almasını isterler. Atlar Şoruk adlı birindedir. Camankara, onun yanına gider. Bu arada Şoruk, "Aradığın kişi buraya geldi." diye Kenensarı'ya haber gönderir. Kenensarı oraya gelir. Camankara, Kenensarı'ya hakaret eder. Kenensarı, iki adamına Camankara'yı yakalattırır ve onun ellerini bağlatır. Kımıldamaz hale gelen Camankara'nın göğsüne hançerini sokup öldürür ve böbreğini alır.

Tarihi kaynaklara göre de Camankara elçiliğe çağrılır ve orada öldürülür. Camankara, yanına arkadaşı Bolot'u, Çormon'u, Kara Çolok'u, Çınık'ı alıp elçiliğe gider. Bunları Şoruk karşılayıp ağırlar. İçinden de "Gökte ararken yerde buldum." der. Hileyle kahramanların

hepsini öldürür, Camankara'yı da iki böbreğini diri diri çıkararak ıstırap vererek öldürür. Camankara, iki böbreği çıkartılırken hiç sesini çıkarmaz, kinli kinli Şoruk'a bakarak ve

Testerelenmiş bir ağaç gibi

Belinden iki bükülerek düşüp

ruhunu teslim eder.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Baytık Baatır, Camankara Baatır,* El Adabiyatı Serisi, C. 23, Bişkek, 2003.

Smayıluulu, Abdılaşım *Camankara,* Bişkek, 1995.

Soltonoyev, B. *Kızıl Kırgız Tarihi,* Bişkek, 1993.

CAN HOCA BATIR

Kazak Türklerinin "Can Hoca Batır" adlı tarihi şahsiyeti etrafında teşekkül etmiş eserdir.

XIX. yüzyıl Kazak ozanı Musabay'dan derlenmiş olan kıssa, 1894'te "İmparatorluk Kazan Üniversitesi Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Haberleri" adlı derginin XII. cildinin 3. sayısında, "Tarihî Malzemeler. Can Hoca Nurmuhammed oğlu Batır Hakkındaki Anlatı" adıyla ve Rusça tercümesiyle birlikte Arap harfleriyle yayımlanmıştır. Hikâye, Çağatay Türkçesinden çağdaş Türk lehçelerine geçiş dönemi dil özelliklerini yansıtır.

1774–1860 yıllarında yaşayan Can Hoca Batır, 1838-1847 Kokan ve Hive hanlıkları birlikte hareket ederek Rusya'ya karşı mücadele etmiştir

Ayrıca Can Hoca Batır'la ilgili 2010 yılında Astana'da, 100 ciltlik "Babalar Sozi, Tarihi Jırlar" serisinin 62. Kitabında anlatının metnine yer verilmiştir. Bunu 1946, 1942, 1945 ve 1971'deki kitaplar izlemiştir. Hikâye, Ayhan Çelikbay tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Çalışmasını "Modern Türklük Araştırmaları Dergisi"nin 3. sayısında yayımlayan Çelikbay, hem hikâye metnini vermiş hem de metnin dil özellikleri üzerinde durmuştur. Söz konusu makalede Babalar Sozi, Tarihi Jırlar'daki metin esas alınmıştır.

Can Hoca Batır'ın zaferlerinin özeti şöyledir:

Hive hanı valisi Vays Bay'ın yerine gelen Baba Batır Can Hoca, Nur Muhammed Batır'ın oğlu,

Nur Muhammed Batır, Yasavıl Kiyik Bay'ın oğludur. Yasavıl Kiyik Bay'ın karısı Tama boyundan Esed Batır'ın öz kız kardeşi Taci isimli kadındır. Nur Muhammed Batır bu kadından doğmuştur. Nur Muhammed Batır'ın karısı da Cana Derya boyunda yaşayan Kara Kalpak Er Nurtay adlı kahramanın kız kardeşidir. Ondan Can Hoca Batır doğmuştur. Can Hoca Batır'ın, Akmırza, Cav Kacar, Bek ve Şuce adı kardeşleri vardır.

Can Hoca Batır, gençlik zamanında hiçbir insanla boşuna, gereksiz konuşmaz. O vakitler Sır Deryası boylarında, Kazak vilâyetini hükümdar Kılıç Bay Batır yönetmektedir. Gelip geçen tüccarlardan geçiş ücreti almaktadır.

Kılıç Bay Batır'ın Kuyav Bay adlı erkek kardeşi, Azrug Kara Kesek boyundan Esen Bey adlı adamın elinden mallarını, develerini alır. Esen Bek, aynı zamanda Nur Muhammed Batır'ın kız kardeşi tarafından yeğenidir. Esen Bek, o sırada on beş yaşında olan Can Hoca Batır'a gelip Kılıç Bay Batır'ın yaptıklarını anlatır. Bu duyan Batır Can Hoca, Kılıç Bay Batır'ı balta ile döver. Bu olup bitenden haberdar olan Kılıç Bay Batır'ı haklı görür. Bununla da kalmaz Kazak halkı Can Hoca'ya tabi olması gerektiğini söyler.

O zamanlar Canga Derya boyunda yaşayan Kara Kalpaklar, Kazaklara düşmandır. Baskınlar yapıp pek çok Kazak'ı katleder, mallarını yağmalar. Bunu son vermenin zamanının geldiğine inanan Batır Can Hoca, ordusunu toplayıp Kara Kalpakların üstüne gider. Çok sayıda Kara Kalpak batırı öldürür. Orunbay ve yine Caman Biy'in kalesini ve başka kalelerini alır. Yenilen Kara Kalpaklar, hanlarının bulunduğu Urgenc yurduna gider.

Kazak halkı, başsız bir halde birbirine düşman olarak yaşarken, iki bin civarında askerle Orta Yüz Kazağı Argun Kıpçak, üstlerine gelir, birçok halkını kırar, mallarını alır. Halk, yapılanları ağlayarak Nur Muhammed Batır'a aktarır. Nur Muhammed Batır bunun üzerine dört evlâdını alıp düşman üzerine gider. Kuvveti düşmanın kuvvetine nazaran daha azdır. Argun Kıpçak'tan bir bahadır meydana çıkıp kibirlenerek karşısına çıkacak er talep eder. Can Batır, onun sözlerine

tahammül edemez, meydana çıkar. Mızrağı ile düşman bahadırını öldürür. Bununla da yetinmez başka askerleri de öldürüp düşmanın aldığı servetle birlikte esir edilmiş kendi halkından insanları kurtarır, halkından dua alır.

Kazakları huzursuz eden civar halklardan birisi de Kokan halkıdır. O vakitler Ulu Yuz ile Orta Yüz Kazaklarının içinde Kene Sarı Han diye biri vardır. Kene Sarı Han, Can Hoca Batır'dan yardım ister. Kokan valisi Devran Biy ile Otuncı Sucı'dan birlikte intikam almak istediğini söyler. Batır Can Hoca, Alim ve Cumen adlı ellerden birçok batır toplar. Batır Can Hoca'nın yanında Toganay, Kıstavbay, Dabil Batır, Satubaldı, Muharrem Kop Casar, Koki, Irak, Coldasbay, Carkunbay, Dangay, Bacak, Boranbay vardır. Topladığı kuvvet bir ayda Suzak kalesine vasıl olur. Kene Sarı Han da ona destek olur. Suzak kalesi kuşatılır. Savaş sonucunda Kokan'ın çok sayıda adamı ölür. Sağ kalanlar kaçıp Türkistan'dan öteye gider. Batır Can Hoca, Suzak kalesini Kene Sarı Han'a devreder onunla vedalaşıp Türkistan'ın yakınındaki Savranlık kalesini ele geçirmeye gider. Savaşıp kaleyi alır.

Fetihleriden sonra Hazreti Sultan Ahmet Yesevî'yi ziyaret eder. Dönüş yolunda Kurman Biy, Can Hoca Batır'dan yardım ister. Bunlar, Suzak kalesinin beyleri Otuncı ve Sucı'dır. Savaşıp kaleyi ele geçirmeyi başarır. Kaleyi Tama boyundan olan Kurman Biy'e verir.

Bir zaman Sırderya boyundaki Kazak halkını Hive hanı yönetmiştir. Hanın gönderdiği vali halktan alınan vergileri artırır, kadınlarına, kızlarına rahat yüzü vermez. Yapılanların tahammül edilmez hale gelmesi üzerine halk, Batır Can Hoca'dan yardım ister.

Vali Vays Bay, Turkmen olan Ay Muhammed Batır'ı askerin başına geçirir. Batır Can Hoca ile Ay Muhammet Batır karşılaşırlar. Batır Can Hoca, mızrağı ile rakibini öldürür.

Batır Can Hoca, oradan. Sırderya boyundaki Baba Can'ın kalesini fethetmeye gider. Kaleyi ele geçirip Baba Can Bek'in çok sayıda askerini kırar ve kendisini öldürüp oğlu May Kara Bek'i esir alır.

Kaynakça:

Çelikbay, Ayhan, "Batır Can Hoca Nur Muhammed Batır Oğlanun Kıssası Hakkında", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Eylül 2015, s. 43-76.

CAÑAR

Altay destanıdır. Destanın XV. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başladığı sanılmaktadır. Baştan sona muhayyel unsurların ve olağanüstülüklerin yer aldığı destanda, Bumba adlı ülkede yaşayan Cangar'ın, 12 bahadırının ve kız kardeşi Cañarçı'nın Erlik-biy ve onun yeraltındaki avanesine karşı nesiller boyu verdiği mücadele konu edilmiştir. Bu mücadelede en büyük yardımı da Cer Kindigi Enezi'den görmüşlerdir. Bir bakıma destanda iyi ve kötünün yani aydınlık dünya ile karanlıklar dünyası olan yeraltının birbirine karşı verdiği vurgulanmıştır. Budizm ve Şamanizm'le ilgili pek çok arkaik unsuru ihtiva eder ve destan kahramanı Cañar yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünde kötü ruhlarla (şulmuslarla) mücadele eder. Destan toplam 12 bölümden oluşur.

Destan, motif yönünden çok zengindir. Güçlü, mücadeleci, azimle kahraman; bilge kişi; ideal kadın; konuşan, şekil değiştiren ve önsezisi olan atlar; iyi-kötü iyeler; hayvanlar (at, kartal, guguk kuşu); ardıç ağacı; sihir; ad verme ve eğlence bunlardan bazılarıdır.

Cañar oldukça hacimli bir destandır ve 36050 dizeye sahiptir. Bu özelliğiyle sadece Türklük âleminde değil, dünyü kültüründe de en hacimli destanlar arasında yer alır. Halen Altay, Moğolistan, Kazakistan ve Çin coğrafyalarında anlatılmaktadır. Tamamı manzumdur. Toplam sahiptir. Dize sayıları 6-10 arasında değişir, ancak daha çok 7 ve 8 heceli dizeler kullanılmıştır. Derlenmiş birçok metni olan destanın muhtevası en geniş ve en zengin metni, ünlü kayçı Nikolay Kokuroviç Yalatov'dan derlenmiştir. Bu metin üç cilt olarak 1997-2004 yılları arasında Gorno-Altaysk'ta yayımlanmıştır. 1927 doğumlu olan Nikolay Kokuroviç Yalatov bu destanı dedesi Sıran Yalatov'dan öğrenmiştir. Destanlarını topşuur eşliğinde icra eden Sıran Yalatov; Ölöñir, Ay-Soloñ, Çımalı-Kaan,Katan-Mergen'le Katan-Kökiş, Köstöy-Mergen, Altın Tañdak adlı destanları da anlatmıştır.

Cañar destanı Zehra Görkem Duran Gültekin tarafından Türkiye'de bir doktora tezi hazırlanmış ve böylelikle Türk kültürüne önemli bir eser kazandırılmıştır.

Destan, Zehra Görkem Duran Gültekin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Cañar üstteki Tanrı Üç Kurbustan tarafından hünerli ve ölümsüz olarak yaratılmıştır. Cañar ve Cañarçı iki kardeş ak-carık (ak-dünya) da birlikte yaşarlar. Tanrı Üç Kurbustan halkı ve mallarını onlara pay edip vermiştir. Onlar da halklarını ve hayvanlarını savaştan, her türlü düşman ve tehlikeden koruyarak huzur içinde yaşarlar. Cañar ve kız kardeşi Cañarçı'yı Cer-Kindigi Enezi besleyip, büyütür. Cer-Kindigi Enezi, onların bahadırlık mücadelelerinde, her türlü ihtiyaç anlarında ve sıkıntılarında yönlendirerek yardım eder. Bir gün Cañar bahadır yurdunu kızkardeşi Cañarçı'ya emanet eder ve Ay-kaan'ın kızını alıp evlenmek niyetiyle yola çıkar. Halk ve yurdun tüm hayvanları onu neşe içinde uğurlar. Ancak bu durumu öğrenen Erlik, öfkeden deliye döner, çünkü Canar'ın kendisinden mal ve yardım istemeden bu yola çıkmasını bir türlü kabullenemez. Hemen damatları Üç Şulmus'u çağırtıp önce kız kardeşi Cañarçı'yı ardından da Cañar'ı yok etmelerini emreder. Ay-kaan'ın kızını ise kendi Kara-Uulı'na almak niyetindedir. Verilen emir üzerine Üç Şulmus, Cañar'ın yurduna gelip güzel hayvanlarını nefretle avlayıp, öldürür. Ardından kara büyü yaparak önce Temir-Çookır atı, sonra da Cañarçı'yı büyülerler. Bununla da yetinmeyip Temir-Çookır atı öldürmek üzere zehirli ok fırlattıklarında ise kıymetli at çevik davranarak kaçmayı başarır. Bir süre kendi aralarında tartıştıktan sonra büyünün etkisiyle derin bir uykuya dalan Cañarçı'yı esir alıp yeraltına götürürler. Bu sırada Cal-Ceeren atla beraber ilerleyen Cañar, atından ne olup bittiğine dair bir şey sezip sezmediğini sorar. Cal-Ceeren ise, Temir Çookır'ın acı kişnemesini duyduğunu (hissettiğini) söyleyerek altın işlemeli ay kitabı açıp okumasını ister. Kitabı okuyup bütün olup biteni öğrenen Cañar öylesine öfkelenir ki, hiddetinden kayalıklar parçalanır. Cal-Ceeren at, önce Cañar'ı sakinleştirir, ardından yapılması gerekenleri tek tek anlatır. Atının sözlerini dinleyen Cañar tekrar yola çıkar, Altay'ına, ak-taygasından, ak-talayına tüm kutsallarına dua eder. Son olarak Cer-Kindigi Enezi'ni de anarak ona dualar edip kendisinden yardım ister. Bunun üzerine esrarengiz bir biçimde Ak-kaya açılır ve Cer-Kindigi Enezi ortaya çıkar. Olup bitenden haberdar olan Cer-Kindigi, önce kendi rızasını almadan gittiği için Cañar'a sitem eder. Sonra Cañar bahadırı doyurup dinlendirir. Bu sırada Temir-Çookır at da buraya ulaşmayı başarmıştır. Yola çıkma vakti geldiğinde Cer-Kindigi Enezi yapılması gerekenleri bir bir anlatıp, Cañar'a sihirli bir altın yüzük verir. Bu yüzük Cañarçı'yı büyüden kurtaracaktır. Üç Şulmus'un

dış canlarının gizli olduğu sandıklar ve içindeki hayvanlar hakkında detaylıca bilgi verip, sihirli altın yüzük yardımıyla bu sandıkları açıp, içindeki hayvanları nasıl etkisiz hâle getireceğini de anlatır.

Cañar'a gerekli olan malzemeleri verdikten sonra, güçten düştüğü zamanlarda yemesi için iki parça yuvarlak kurut vererek dualarla onu uğurlar. Cer-Kindigi Enezi tekrar hayvanlarıyla birlikte Ak-kaya'ya girip gözden kaybolur. Cañar da atları ve iki köpeğiyle beraber yola çıkar. Bu zorlu intikam yolunda önce dua edip, kutsallarından yardım ister.

Cañar bahadır, gündüz dinlenmeden, gece uyumadan hızla rüzgâr-fırtına gibi yol alır. Yurduna gelip talan edildiğini görünce öfkesi iyice artar. Büyük bir hırs ve öfkeyle tekrar yola koyulur. Derken yolda önüne peş peşe engeller çıkar. Bunlardan ilki zehirli sarı denizdir. Anlar ki Üç Şulmus tarafından büyü gücüyle bu deniz geçilmez hâle getirilmiştir. Atlarının tavsiyesi üzerine köpeklerini sağa sola sallayarak iki yavru köpeğe dönüştürüp, heybesine sokar. Cal-Ceeren'in kutsal yele altındaki kamçıyı hatırlatması üzerine bununla atlara vurur ve müthiş bir hızla denizi geçerler. Köpeklerini de eski hâline döndürüp, yola devam ederler. Bu kez karşılarına ikinci engel olarak geçidi olmayan kahverengi bir tayga çıkar. Ancak Cañar, Cer-Kindigi Enezi'nin verdiği altın yüzüğü parmağında çevirdiğinde tayga, önlerinde adeta çarşaf gibi serilip bir ovaya dönüşür. Burayı da hızla geçerler. Yolda Üç Şulmus'un yılan-kurbağadan askerlerini de etkisiz hâle getirip, gömüp geçerler. Apaydınlık yer bir anda karanlık bir örtüyle kaplanır, işte bu da Üç Şulmus'un son engelidir. Cañar yine altın yüzük yardımıyla bu engeli de aşmayı başarır. Yol boyunca önlerine çıkan Üç Şulmus'un yılan-kurbağadan askerlerini de öldürerek hızla ilerlerler. Derken geniş bir yol ayrımına ulaşırlar. Gördükleri yığınlar karşısında şaşırıp dikkatle baktıklarında, bunların Erlik ve avanesi tarafından öldürülen alpların kemikleri olduğunu anlarlar. Bu kemik yığınları sebebiyle adım atacak yer bulamayıp biraz dinlenmeye karar verirler. Bu sırada dokuz sığın avlayan Cañar, sığınların gözlerini oyup çıkarır, geniş damarlarını da temizleyip kurutarak yanına alır. Ardından iki de direk yapıp atlarına yükleyerek dinlenme durağından ayrılır. Yeraltına inmek üzere tekrar yola çıkar. Yeraltına inince Cer-Kindigi Enezi'nin talimatlarını tüm ayrıntılarıyla atlarına anlatarak yapılması gerekenler hakkında onları uyarır. Hazırlanıp yola devam ederler. Karşılarına çıkan iki kuzgun onun ve atlarının gözlerini yiyeceğini söyler. Bunun üzerine onlara

avladığı sığınların gözlerini verdiğinde kuzgunlar sevinip dua ederek geride kalırlar. Ardından yedi sarı kadın karşısına çıkıp, kendisini ve atlarını öldürerek damarlarını ip yapacaklarını söyler. Cañar da onlara yine sığınların temizleyip kuruttuğu geniş damarlarını verir. Kadınlar sevinip dua ederek Cañar ve atları uğurlar. Son olarak karşılarına iki deve çıkar. Kendisine ve atlarına sürtünerek kaşınacaklarını söylerler. Cañar bahadır da kaşınmaları için yanında getirdiği iki direği yere saplar. Develer bu duruma çok sevinir ve Cañar'a hayır dualar ederler. Tekrar ilerlemeden önce Cal-Ceeren, Cañar'ı karşılaşacakları dört engel konusunda uyarır ve yapılması gerekenleri söyler. Bu doğrultuda hareket eden Cañar, Cal-Ceeren'in kuyruk ve yelesinden kopardığı kılları salladığında yüz at ve yüz kılıç ortaya çıkar. Aynı şekilde kendi saç telini salladığında da bir tutam saç teli yüz bahadır olur. Cañar bahadır böylece yüz bahadırını da yanına alıp, Erlik-biy ve şulmuslarıyla savaşmak üzere yola çıkar. Onların savaş naraları, atların patırtıları öylesine şiddetlidir ki, kayalıklar parçalanır. Onlar gelmeden, gürültüleri gelir. Erlik ve damatları bu korkunç gürültü karşısında ne yapacaklarını bilemez. Ardından Cañar, Erlik'in yurduna ulaşır ve büyük savaş başlar. Dokuz yıl boyunca kıyasıya bir mücadele yaşanır ama sonuçlanmaz. Sonunda Cer-Kindigi Enezi'nin verdiği iki parça kurutu yiyen ve iki matara da süt içen Cañar'ın kuvveti artar. Üç Şulmus'la güreşip onları yener. Temir-Çookır da önceden söylenildiği üzere boz bir sıçana dönüşerek Erlik-biy'in sarayına girer. Cañarçı'yı bulur. Büyünün etkisiyle hâlâ uyuyan kızı silkeleyip, altın yüzüğü yüreğine bastırdığında Cañarçı kendine gelir. Temir-Çookır'in söyledikleri doğrultusunda yaşlı bir kadına dönüşüp Küçük Şulmus'un sarayına girer. Temir-Çookır da gök boğaya dönüşmüştür. Ev sahibesi Kara-Taacı onları tanıyamaz, öyle ki babası ve eşinin yaptıklarını, kurtulmak için babasından yardım beklediklerini bir bir anlatır. Bu sırada, gök boğa kılığındaki Temir-Çookır gelip önce Kara-Taacı'ya, ardından onun çığlıkları üzerine yetişen Küreñ-Taacı ve Sarı-Taacı'ya saldırır. Fırsattan yararlanan Cañarçı, sandıklarda gizli olan üç su samuru yavrusu ve üç yılan yavrusunu alır. Erlik'in kızlarının dış canları olan yılan yavrularını öldürür, böylece Erlik-biy'in üç kızı Kara-Taacı, Sarı-Taacı ve Küreñ-Taacı da ölür. Cañarçı zaman kaybetmeden ağabeyine yardım etmek üzere savaş yerine ulaşır. Yanında getirdiği üç su samuru yavrusunu Cañar'ın isteği üzerine Temir Çookır at ezer ve böylece Üç Şulmus da ölür.

Cañarçı, Erlik'in kızı Kara-Taacı'dan babasının yapacaklarına dair öğrendiği her şeyi ağabeyine anlatır. Ayrıca Sokor-Kara'nın yardıma geleceğini de söyler. Bunun üzerine bir sofra kurulur. Yeraltına Cañarçı'yla birlikte esir getirilen halkı buraya çağrılır ve hep birlikte yemek yerler. Ardından Cañar bir konuşma yaparak, olup bitenler hakkında bilgi verip, yüz bahadırıyla birlikte halkını yurduna geri gönderir. Onları dikkatli olmaları konusunda da uyarır. Geride kalan Cañar ve Cañarçı, hayvanlarıyla birlikte yeni mücadele için beklemeye koyulurlar. Bu sırada Cañar, altın işlemeli ay kitabını okuyup Sokor-Kara'nın yanındaki pek çok alpla birlikte yolu yarıladığını, Erlik'in oğlunun ise Ay-kaan'ın kızını görmek üzere yeryüzüne çıktığını öğrenir. Yine, halkının yüz bahadırla birlikte sağ-salim yurda dönüp, eski hayatlarına kaldıkları yerden devam ettiklerini okuyup rahatlar. Bir süre sonra Sokor-Kara yüzlerce askeriyle gelir. Cañar'la ikisi birbirine meydan okur ve büyük bir savaş başlar. Cañar ve Cañarçı kahramanca mücadele edip düşman askerleri bir bir öldürürler ama bir türlü sayıları azalmaz. Sonra anlarlar ki bu askerlerin dış canı kıl köprünün üstünde duran kızıl bir ihtiyar kadının elindeki yılanlardadır. Cañarçı hemen ağabeyini uyarır. Bunun üzerine Cañar, yaşlı kadını; köpekleri de dış can olan yılanları öldürdüğünde tüm düşman askerler yok olur. Sokor-Kara'nın zorda kaldığını anlayan Erlik hemen karısını bakır burunlu ihtiyar kadını bulması için gönderir. Bakır burunlu kadın geldiğinde, ona bakır sandığın içindeki iki kurbağayı Sokor-Kara'nın ağzına sokmasını söyler. Böylece atı ve Sokor-Kara eskisinden on kat daha güçlü olacaktır. Biraz daha zaman kazanmayı başarırlarsa oğlunun da yeraltına dönüp savaşa yetişeceğini düşünmektedir. Cañar, Sokor-Kara'ya defalarca saldırır ama bir türlü ölmez. Bakır burunlu celbis kadın ortaya çıktığında dış canların onda olduğunu anlar ve atlarıyla köpekleri celbis kadınla, dış can olan kurbağaları Sokor-Kara'nın ağzına sürdürmeden öldürür. Böylece Sokor-Kara da ölür. Büyük bir zafer kazanan iki kardeş, sevinç içinde dualar edip tekrar ak-dünyaya doğru yola koyulurlar.

Yeryüzüne çıkan iki kardeş, av avlayıp keyifle topşuur çalıp şarkılar eşliğinde güzel zaman geçirir. Tabiattaki kurdu-kuşu hepsi onlara eşlik eder. Ancak Erlik'in Kara-Uul'ı da Ay-Kaan'ın kızını gördükten sonra, tekrar Cañar'ı aramaya başlar. Sonunda iki kardeşi bulup gizli bir köşeden onlara büyü yapıp zehirli okla Cañar'ı bacağından vurur.

Bunun üzerine Cañar'ın yeraltında yardım ettiği ve halkıyla beraber yeryüzüne çıkan iki deve, iki kuzgun ve köpekleri Erlik'in oğluna saldırır. Cañarçı, oğlanın dış canının Kiliñ-Kara atın başındaki iki sıçanda olduğunu öğrenir. Hayvanların yardımıyla sıçanları atın kafasından çıkarıp öldürür. Böylece Erlik'in oğlu ve atı da ölür. İki kardeş evlerine doğru yol alırlar. Yurtlarına vardıklarında büyük bir kutlama olur. Ancak Cañar bahadır zehirli okun yarasına daha fazla dayanamaz ve yere yığılır. Cañarçı ne yaparsa yapsın çare olmaz. Sonunda Cer-Kindigi Enezi'ne gidip yardım istemeye karar verir. Yurdu yüz bahadırı ile hayvanlarına emanet ederek yola çıkar. Cañarçı, Cer Kindigi Enezi'nin yaşadığı Ak-kaya mağarasına ulaştığında Cer-Kindigi onun geleceğini zaten önceden sezmiştir. Olanlar hakkında konuştuktan sonra Cer Kindigi ona yapması gerekenleri söyler. Buna göre, Cañarçı şekil değiştirerek ağabeyine dönüşecek ve Kün-kaan ile Ay-kaan adlı ulu kağanların kızlarına dünürcü olup Kün-Keldi ve Altın-Tana'yı alacaktır. Bu mücadelede de altın yüzük ona yardım edecektir. Böylece Cañarçı, ak örtünün altına girip sallandığında ağabeyi Cañar'a dönüşür. Cer Kindigi Enezi son uyarılarını yapıp, ona güç katması için iki parça yuvarlak kurut ile süt vererek onu dualarla uğurlar. Ağabeyine dönüşen Cañarçı da hemen yola koyulur.

Cañarçı uzun yolunda önce Ak-kaan adlı kağanın yurduna gelir. Burada kendini ağabeyi gibi tanıtır. Kağan kişinin misafiri olup ağırlandıktan sonra, Ak-kaan onunla dünür olmayı teklif eder ama o, önce Ay-kaan'ın kızını almaya niyetlendiğini söyleyerek oradan ayrılır. Fakat Cañarçı'nın aslında kadın olduğunu karısı anlar. Ak-kaan ile oğlu Arsılan ay sudurdan olup biten her şeyi öğrenir. Bunun üzerine babası Arsılan'ı Cañarçı'yla evlenmek üzere peşinden yollar. Yoluna devam eden Cañarçı, Kara-Kula adlı kağanın yurduna ulaşır. Burada karşısına çıkan ve ona saldıran Uzun-Kıdat adlı bahadıra büyük bir ders vererek onu perişan edip öldürür. Sonrasında Kara-Kula'nın kara-demir sarayına ulaşır. Kara-Kula'ya Erlik'in verdiği iki vahşi köpeği öldürür. Durumu fark eden Kara-Kula, yakın adamı Uzun-Kıdat ve kıymetli köpeklerini öldüren kişiyi yakalamaları için tüm alplarını seferber eder. O karışıklıkta Cal-Ceeren'in uyarısıyla Cañarçı, Cal-Ceeren'in kuyruğundan bir tutam kıl koparır, altın yüzüğün içine koyulan bu kıllar Kızıl-Ceeren bir ata dönüşür. Cañarçı'ya bu atla yola devam etmesini söyleyen Cal-Ceeren hemen altın yüzüğü de alarak Kara-Kula'nın

sarayına girip onun dış canını bulmaya gider. Cañarçı'yla Kara-Kula büyük bir kavgaya tutuşur, kıyasıya mücadele ederler. Bu sırada Cal-Ceeren arıya dönüşüp Kara-Kula'nın sarayına girer. Orada konuşan kadınların konuşmalarını dinleyip Kara-Kula'nın dış canının yerini öğrenir. Dış canı alıp Cañar'a yetişir. Burada dış canı öldürmeleriyle, Kara-Kula da ölür. Sonrasında Cañarçı, Kara-Kula'nın esir aldığı halka tekrar özgürlüğünü verir. Korkarak yanına gelen Kara-Kula'nın iki eşine ise, kendilerine karşı bir kin gütmeyeceğini, çocuk ve yaşlılara asla zarar vermeyip sadece düşmanlık edenleri öldürdüğünü anlatır. Halka güzel dileklerini sunup oradan ayrılır. Ardından Baybarak kağanın yurduna gelir. Burada da çok güzel ağırlanır. Hatta kağan Ak-kaan'ın kızı Calku kendisine ilân-ı aşk eder ama Cañarçı onu reddedip yoluna devam eder. En sonunda Küler-kaan'ın yurduna ulaşır. Cal-Ceeren at, kendilerinden önce yedi ceek (şeytan) kardeşin de en küçük kardeşleri Altın-sabar için dünürcü olmaya geldiğini öğrenir. Ayrıca kedi olup saraya girerek müsabakalarla ilgili konuşulanları da dinler, Cañarçı'yı buna göre hazırlar. Küler-kaan kızı Kün-keldi için gelen bahadırları üçlü bir müsabaka imtihanından geçirir. Cañarçı, Altın-Sabar, Celbegen ve diğer bahadırlar müsabakalarda yarışır. Cañar kılığındaki Cañarçı üç müsabakadan da galip gelerek Kün-Keldi'nin kızıyla evlenmeye hak kazanır. Ancak Ay-kaan'ın yurduna da gitmesi gerekmektedir. Kızkardeşi Cañarçı'nın hasta olduğunu onun için ilaç, şifa bulmak üzere Ay-kaan'a gitmesi gerektiğini söyleyerek müsaade ister. Baba-kız ikna olup onu uğurlar. Yola çıkınca tekrar yedi ceek kardeşin önlerine çıkıp engel olmaması için Cal-Ceeren'le bir plan yaparlar ve onları da yok edip yollarına devam ederler. Çok uzun bir yolculuğun ardından Ay-kaan'ın yurduna varırlar. Bu kez de arı olup kağanları dinleyen Cal-Ceeren, yine kendilerinden önce Altın-Tana için dünürcü gelen bahadırlar olduğunu söyleyerek, müsabakalarla ilgili gerekli uyarıları yapar. Buradaki dört müsabakayı da kazanan Cañarçı, Altın-Tana'yla evlenmeye hak kazanır. Ay-kaan, evlilik hediyesi olarak onlara hayvanlarının yarısını bir avuç arpaya, halkının yarısını da bir avuç karıncaya dönüştürerek verir. Altın-Tana'nın ağabeyi Altın-Tañdak da dedelerinden kalan atı hediye eder. Bu hediyelerle birlikte genç çift yola koyulurlar. Küler-kaan'ın yurduna gelip bir süre burada kalırlar. Ardından Küler-kaan da kızı Kün-Keldi için güzel bir atla, malının ve halkının yarısını hediye olarak verir. Cañarçı, ağabeyi için aldığı iki gelin kızla yola koyulur. Bu kez

durakları Baybarak kağanın yurdudur. Burada da güzel ağırlanıp, Baybarak'ın oğlu Kıstay-Mergen'in kendisiyle evlenmek üzere yola çıktığını öğrenir. İki gelinle beraber tekrar yola çıkan Cañarçı, artık kendi yurduna doğru yola almaktadır. Yolda gelinlerin kendisinin kız mı erkek mi olduğuna dair yaptıkları sınamaları Cal-Ceeren'in yardımıyla rahatça geçerek sonunda yurduna ulaşır. Gelinlerden biraz daha önce gelip ağabeyi Cañar'ı görür, Cer-Kindigi Enezi de onu gri bir tavşan olup ormana giderek önce Temir-Çookır atı bulmasını, ardından da Baybarak Kağan'ın oğlu Kıstay-Mergen'i görmesini ister. Bunun üzerine Cañarçı yeni bir maceraya doğru yola çıkar.

Cañarçı ormana girdiğinde, Kün-Keldi ve Altın-Tana da Cañar'ın yurduna ulaşır. Halk büyük bir coşkuyla onları karşılar. Olanlardan habersiz iki gelin Cañar'ı sorduklarında, Cer-Kindigi Enezi, Cañar'ın geldiğinde birden hastalandığını söyler. İki kız onu kendi yöntemleriyle tedavi ederek iyileştirir. Onları gören Cañar çok mutlu olur. Cer-Kindigi Enezi de içi rahat şekilde toy zamanı gelmeye söz vererek onlarla vedalaşıp kendi yurduna gider. Bir süre sonra Cañar eşlerinin şerefine büyük bir toy verir. Halk-tebaa hep birlikte eğlenir, Cer-Kindigi de toya katılır. Cañarçı ise, tavşana dönüşüp girdiği ormanda TemirÇookır'ı Kıstay-Mergen'in atı Kızıl-ceeren'in yanında bulur. Kıstay-Mergen bahadır Cañarçı'yı görür görmez âşık olur, iki genç birbirini sever. Sonrasında Kıstay-Mergen, Cañarçı'yı alıp kendi yurduna götürür. Baybarak kağan oğlunu ve müstakbel gelinini büyük kutlamalarla karşılar. Diğer taraftan uzun zamandır kızkardeşi Cañarçı'yı göremeyen Cañar onu çok özler ve bulmak için toyu bırakıp eşleriyle vedalaşarak yola çıkar. Uzun zaman aradıktan sonra, Baybarak kağanın yurduna ulaşıp, burada Cañarçı'nın Kıstay-Mergen'le evlendiğini, Küreñeş adında bir de oğulları olduğunu öğrenir. İki kardeş sevinçle kavuşur. Dönüşte Baybarak kağan ve ailesi de Cañar'la birlikte onun yurduna gelir. Cañar'ın Kün-Keldi'den bir kızı, Altın-Tana'dan da bir oğlu olmuştur. Misafirler de gelince, tüm aile kaynaşır. Cañar, doğan çocuklarının ad alma töreni için büyük bir toy verip çevre yurtlardan da tüm halkı davet eder. Toyda halk arasından bir ihtiyar kadın, kız bebeğe Kümüş-Tana, bir ihtiyar adam da erkek bebeğe Cayar adını verir. Bu adlar halk tarafından da onaylanıp, kabul görür. Çocuklarına ad veren iki ihtiyara at yüküyle altın-gümüş veren Cañar, çocukları ve atlarını kızkardeşi Cañarçı ile damadı Kıstay-Mergen'e emanet ederek iki hanımıyla gökyüzüne çekileceğini söyler. Ancak Cer-

Kindigi Enezi, Cañar ve Cañarçı'yı büyüttüğü gibi bu iki çocuğu da kendisinin büyütmesinin uygun olacağını söyleyerek o alır. Ardından Cañar'a uçan bir mızrak ile gökyüzünde kullanmaları için altın yüzük, altın küpe, ay kitabı ve dokuz boğumlu bir dürbün verir. Gökyüzünde nelerle karşılaşacaklarını ve bu nesneleri ne için kullanacaklarını detaylıca açıklayıp onları dualarla uğurlar. Böylece Cañar ve eşleri uçan mızrak üstünde gökyüzüne doğru yol alır.

Gökyüzünde eşleri Kün-Keldi ve Altın-tana'yla beraber ilerleyen Cañar, Kün-Kaan'ın ihtişamlı yurduna gelir. Burada kağan ve halk onları çok büyük bir misafirperverlikle ağırlar. Cañar bahadır ikram ve ağırlamaların ardından altmış yıllık derin bir uykuya dalar. Akdünyada ise, Kıstay-Mergen ve Cañarçı kendilerine emanet edilen halk ve hayvanlarıyla, huzur ve refah içinde yaşarlar, Cañar'ın çocukları da mutlu bir şekilde büyür. Ancak diğer tarafta intikam arzusuyla tutuşan Kan-Şülütey, annesi Kara-Taacı'yla birlikte bir plan yapar. Bu doğrultuda Cañar'ın yokluğundan faydalanarak önce yurdunu, ailesini ardından da kendisini yok etmek için hazırlanır. Annesi de Kara Sokor'dan yardım istemek üzere yeraltına iner. Sineğe dönüşüp onları dinleyen Ak-kaan'ın kızı Altın-Sırga olup biteni haber verip uyarmak için Cañar'ın yurduna doğru uçar. Yolda Altay'ın iyesi olan guguk kuşuyla karşılaşıp Cañarçı ve Kıstay-Mergen'in oğulları Küreñeş'le kaderlerinin bir olduğunu öğrenir. Ayrıca Altay iyesi Küreñeş'in atını gelip kendisinden almasını söyler. Altın-Sırga'nın gelişini sezen iki kartal yolda onu karşılayıp güvenle yurda getirir. Genç kız başından geçenleri anlatınca halk onu bağrına basar. Kıstay-Mergen genç çiftin düğünü için büyük bir toy verir. Toy devam ederken, Küreñeş, Altay iyesinden atını almak üzere yola koyulur. Atını ve diğer emanetleri alarak yurduna geri döner. Kan-Şülütey ve adamlarına karşı büyük savaş için hazırlanırlar. Altın-Sırga da onlarla beraber savaşa gider. Düşmanla karşılaştıklarında, çok büyük kanlı bir mücadele başlar. En sonunda Kan-Şülütey'in dış canı olan kurbağaları öldürerek onu ve alplarını ortadan kaldırmayı başarırlar. Ancak savaşta Kıstay-Mergen'in en değerli bahadırlarından Bıyantı da ölmüştür. Bıyantı ve diğer kaybettikleri alplar için gösterişli güzel mezarlar inşa edip, büyük bir törenle onları defnederler. Tekrar yurtlarına dönerler. Diğer taraftan bir türlü yer ağzını delmeyi başaramayan Kara-Taacı, en sonunda yılan olup yer üstüne çıkarak oğlu Kan-Şülütey'in öldürüldüğünü öğrenir.

Önceden Erlik'e hizmet edip sonrasında Cañar'ın sayesinde yeryüzüne çıkmış olan kuzgun ve develerden intikam için yardım ister. Ancak hayvanların hiçbiri ona yardım etmez. Bunun üzerine çaresiz yeniden yeraltına inip olup biteni ağabeyi Sokor-Kara'ya anlatır. Ardından yardım istemek üzere dev yılan yurduna gider. Burada yılanların kağanı on iki başlı yılanı kendisine yardım etmeye ikna eder. Sonra da yılanlarla beraber tekrar Sokor-Kara'ya giderek, hep beraber Cañar'ın kapattığı yerin ağzını açmak için çalışmaya ve intikam hazırlıklarını yapmaya başlarlar.

Diğer taraftan Küreñeş, kıymetli bahadırı Bıyantı'nın otuzuncu ve eşi Altın-Sırga'nın anne-babasının kırkıncı ölüm yıldönümü için bir tören düzenlemeye karar verir. Ayrıca savaşta yitirdikleri tüm alpların anısına bir taş kale (anıt) yaptırmayı teklif eder. Çevre yurtlardan gelen tüm kağanlar bu kararı yerinde bularak, onaylar. Büyük bir yemek verilir, herkes keyifle eğlenirken; üzgün tavırlarıyla dikkat çeken Kıstay-Mergen, anne-babasını özlemiştir. Bu durumu eşi Cañarçı'yla paylaşır. Bunun üzerine hep birlikte Baybarak kağanın yurduna ziyarete gitmeye karar verirler. Rahat bir yolculuğun ardından nihayet gelirler. Onların gelişiyle Baybarak kağan ve eşi çok mutlu olur. Keyifle tüm aile vakit geçirirken, bir mağarada yaralı bir bahadırla karşılaşırlar. Kalka kağanın oğlu Çagat adlı bu bahadıra yardım edip onu da Baybarak Kağan'ın yurduna getirirler. Ancak ne yaparlarsa yapsın bir türlü genç bahadırı iyileştiremezler. Bunu üzerine Cañarçı, yardım istemek için Cer-Kindigi Enezi'ne gitmeye karar verir. Yolda Kara Şulmus ile karşılaşır, kendisini Çagat bahadırın kız kardeşi olarak tanıtır ve ağabeyini aradığını söyler. Cañarçı'nın kim olduğunu bilmeyen Kara Şulmus, onunla evlenmek ister. Cañarçı, atıyla ne yapması gerektiğini istişare eder. Buna göre atı Ak-Boro, ona Şulmus'a eğer bir saray yaparsa kendisiyle evleneceğini, ilk gece uyuma vaktinde de verdiği sihirli tarakla başını taramasını, böylece Kara Şulmus'un büyülenip derin bir uykuya dalacağını söyler. Yastığının altına da yine kendisinin verdiği ak çelik bıçağı koymasını ister. Ayrıca Çagat bahadırın dış canının Cer-Kindigi Enezinde olduğunu da ekler. Buradan kurtulduklarında doğruca ona gideceklerdir. Atının söyledikleri doğrultusunda hareket eden Cañarçı, Kara Şulmus'u kandırarak bir saray diktirir. Ardından tarakla onu büyüleyip yine atının verdiği ak çelik bıçağı yastığının altına koyar. Kara Şulmus'un atının yelesini de bu tarakla tarayınca o da büyülenip uyur.

Kara Şulmus ve Kara-Kiliñ atı büyünün etkisiyle derin uykudayken Cañarçı saraydan uzaklaşarak büyük bir taşın üstünde bekler, bir anda gök gürüldeyip şimşekler çakar ve müthiş bir gürültü eşliğinde saray yıkılır. Atı Ak-Boro sayesinde hem Kara Şulmus'u hem de atını yok eden Cañarçı çok mutlu olur. Övgüler yağdırdığı atıyla, Cer-Kindigi Enezi'ne doğru yola koyulur. Cer-Kindigi'ne Enezi'ne ulaştığında, yeğenleri Kümüş-Tana ve Ölbös-Cayar'la da hasret giderir. Biraz dinlenip istirahat ettikten sonra olup biten her şeyi Cer-Kindigi Enezi'ne anlatır. Bunun üzerine Cer-Kindigi Enezi, koyun başı kadar guguk kuşunu, iki kartalıyla beraber gelmesi için Küreñeş'e yollar. Buyruğu alan Küreñeş, kartallarla birlikte Cer-Kindigi Enezi'ne gelir. Sonrasında Çagat'ı yerinde tedavi için, Cer-Kindigi Enezi iki kartalla, Cañarçı ve Kümüş-Tana ise, onun kahverengi tekesiyle Baybarak'ın yurduna giderler. Cer-Kindigi Enezi Çagat bahadırı uyguladığı tedavilerle iyileştirmeyi başarır. Ayrıca Çagat'la Kümüş-Tana'nın kaderlerinin bir olduğunu, Kıstay-Mergen ve Cañarçı'nın yurtlarına dönerek bu iki genç için güzel bir toy vermelerini söyler. Cer-Kindigi Enezi'nin de katıldığı büyük toyda gençler evlendirilir.

Öte yandan, intikam arzusuyla gece-gündüz yerin ağzını kazan Kara-Taacı, on iki başlı yılan ve Sokor-Kara, en sonunda amaçlarına ulaşarak yer üstüne çıkarlar. Deve ve kuzgunlar onlara saldırsa da çıkışlarını engelleyemez. Bu durumu önce hayvanlarının huzursuz hareketlerinden sezen, ardından haberci kuzgunların uyarısıyla altın kitaptan da olup bitenleri tüm detaylarıyla okuyan Küreñeş, hemen hazırlıklarını yapar. Kıstay-Mergen ve Çagat bahadır da onunla birlikte yer altının kötü şulmuslarıyla savaş için yola koyulur. Altın Sırga ile Kümüş-Tana da onlarla birlikte gidip mücadele etmek ister ancak Cañarçı uygun zamanı beklemek gerektiğini söyleyerek onları durdurur. Kendisi de yardım istemek üzere Cer-Kindigi Enezi'ne gider ve dönene kadar gelinlerin onu beklemesini ister. Cañarçı, Cer-Kindigi Enezi'ne varıp olanları anlatır. Cer-Kindigi de altın işlemeli ay kitabından bütün olup biteni tekrar okur. Buna göre, savaşı kazanmaları için ya Üç Kurbustan'dan yardım almalı ya da Cañar bahadır gökyüzünden inip onlarla mücadele etmelidir. Cañar'ın durumdan haberdar olması için ateş yakıp işaret verir. Cañarçı'ya da yapılması gerekenleri söyleyip savaş malzemesi, koruyucu giysiler ve mücadele boyunca zorlukları aşmak için yardımcı olacak sihirli nesneleri verir. Bu arada savaşa gitme

arzusuyla Ölbös-Cayar, önce Cer-Kindigi Enezi'ne uğrar. Yapması gerekenleri öğrenip, onun ve halası Cañarçı'nın hayır dualarını aldıktan sonra yola çıkar. Son olarak Cer-Kindigi Enezi, Cañarçı'ya mücadele boyunca karşısına çıkacak tüm engelleri ve onları aşma yollarını detaylıca anlatıp uyarılarını tamamlayarak onu da uğurlar. Cañarçı, yeraltına inmeden önce Kara-Taacı'nın dış canı olan yılanı öldürür, böylece Kara-Taacı tamamıyla yok olur. Şekil değiştirip Kara-Taacı'ya dönüştükten sonra yeraltında yılanlarla beraber onların sarayına ulaşır ve burada altın sandık içindeki dış can olan on iki yumurtayı alarak çıkar. Zaman zaman sihirli nesneleri kullanıp zaman zaman da şekil değiştirerek karşılaştığı diğer engelleri de aşmayı başarır. Sokor-Kara'yla mücadele eden Ölbös-Cayar'a yardım için tekrar yeryüzüne çıkar. Sokor-Kara'yı ve yılanları öldürmenin tek yolu dış can olan on iki yumurtayla, yine yanına aldığı iribaş yavrusunu ezip yok etmektir. Yeğeni Cayar'a yumurtaları ve yavru iribaşı verip parçalamasını söyler. Ölbös-Cayar taşla ezip hepsini yok edince, Sokor-Kara ve on bir yılan ölür. Bu esnada tekrar Kara-Taacı'ya dönüşüp yılanlar kağanına giden Cañarçı, ondan Erlik ve altı oğlunun dış canlarının yerini de öğrenir. Ölbös-Cayar ise artık bu zorlu savaşın bittiğini ve galip geldiklerini düşünerek alplarıyla yurduna döner. Burada zafer mutluluğuyla huzur içinde yaşamaya başlarlar. Ancak diğer taraftan durumu öğrenen Erlik Sokor Kara ve yılanlar için çok üzülür, onların ölürken inlemelerini duyup hüngür hüngür ağlar. Müthiş bir öfkeyle intikam almak için hemen Temir Bökö bahadır ile altı oğlunu çağırarak savaş için hazırlanmalarını emreder. Bu doğrultuda hızla hazırlanan yeraltının alpları, Cañar'la intikam için vuruşmayı bekler.

Gökyüzünde yetmiş yıldır derin bir uykuda olan Cañar, Tanrı Üç Kurbustan'ın hüneriyle uyanır. Ak çelik yayına bakınca, paslandığını görür ki bu yurdunda savaş olduğunun işaretidir. Buna rağmen uyanamadığı için kendine çok kızar. Kendilerini misafir eden Kün-Kaan'a teşekkür ederek yeryüzüne doğru yola çıkmaya hazırlanır. Ancak eşi Altın-Tana, hemen gitmeyip Kün-Kaan'ın kızı Kümüjek'e oğulları için Ölbös-Cayar için dünürcü olmayı teklif eder. Böyle bir zamanda bu istek ilk önce Cañar'a uygun gelmese de sonrasında ikna olur ve Kümüjek'i babasından isteyerek beraber yola çıkarlar. Onlar keyifle yol alırken, Erlik ve adamları da hummalı bir çalışmayla yerin ağzını kazmaya başlar. İşler istediği hızda gitmeyince öfkelenen Erlik-biy, tüm

kamlarını ve büyücülerini toplayarak büyü yapıp, yer ağzını açmak için nereden kazılması gerektiğini bulmalarını emreder. Ayrıca kızım diye hitap ettiği Kara-Taacı'yı da bulmalarını ister. Cañar ve ailesi gökten yeryüzüne doğru inerken, Cer-Kindigi Enezi, atlarından onları tanır ve yanına gelmeleri için ateş yakıp bez sallayarak işaret verir. Bunu gören Cañar ve beraberindekiler Cer-Kindigi Enezi'nin yanına inerler. Hatır sorup biraz vakit geçirdikten sonra, bir durum değerlendirmesi yapılır. Kümüjek adlı yeni gelini sevgiyle karşılayan Cer-Kindigi Enezi, ailesinin ona çeyiz olarak verdiği sihirli nesneleri nasıl kullanacağını anlatıp onlarla birlikte Cañar'ın yurduna gider. Burada Ölbös-Cayar da Kümüjek'le tanışır. İki genç birbirini çok sever, savaşa gitmeden önce onlar için iki günlük bir toy verilir. Toyun ardından Cañar ve ailesi yerin ağzındaki çıkış noktasına doğru hep birlikte yola koyulurlar. Onlar Erlik ve askeriyle karşılaşmadan önce son savaş stratejilerini belirlerken, Erlik ve beraberindekiler yerin çıkış noktasına yaklaştıkları için kutlama yapmaktadırlar. Bu kutlamada kamlar ve büyücüler ayin yapıp, tüm yeryüzünü büyülemiştir. Erlik, kızı Sarı-Taacı, damadı Temir-Bökö ve oğlu Kara-Mancak'a gerekli talimatları verip yeryüzüne çıkmaya hazırlanırken yedi başlı Celbegen'i çağırtır. Herkes çalışırken neden yanlarına gelmediğini söyleyerek ona kızıp hakaret ve tehditler savurur. Ne yapacağını bilemeyen ve Erlik'in ardından beddualar eden Celbegen, içinden sessizce bir daha ak-dünyanın iyi niyetli bahadırlarıyla savaşmayacağını ve asla Erlik'in kapısını açmayacağını söyler. Yol boyunca öfkesi daha da artan Celbegen, yeryüzüne çıkıp Cañar'la karşılaştığında, Erlik yüzünden yaptığı kötülüklerdene dolayı pişmanlığını anlatıp, ondan af diler. Artık asla kötülük yapmayacağını, isterlerse onlara bu savaşta hem engelleri geçmke hem de aradıkları dış canları bulmak için yardım edeceğini söyler. Celbegen'in sözleri karşısında etkilenip üzülen Cañarçı, ağabeyinden ona güvenmesini ister. Bu teklifi kabul eden Cañar, tüm alplarına artık Celbegen'in yanlarında yer aldığını ve kimsenin ona kötü davranmamasını yarlık verir. Nihayet savaş başlar, çok şiddetli bir mücadele yaşanır. Celbegen, Cañarçı ve Kümüjek gelinle yol alarak önlerine çıkan engelleri aşmalarına yardım eder. Kimi zaman şekil değiştirip kimi zaman da sihirli nesneleri kullanarak Celbegen'in de yol göstermesiyle tüm engelleri aşan Cañarçı, Erlik'in sarayına ulaşır. Cañarçı, Kara-Taacı olup şekil değiştirir. Kızının geri geldiğini sana Erlik'in karısı onu büyük bir

sevinçle karşılar. Cañarçı ise onu büyüleyip uyutarak, sandık içinde gizli olan Erlik ve bahadırlarına ait dış canları alarak saraydan çıkar. Savaş tüm şiddetiyle devam ederken, Erlik-biy domuz, kertenkele, keçi, tarla faresi ve köstebek gibi hayvanları yaratıp, yeryüzüne sürüp Cañar ve bahadırlarını yok etmek üzere görevlendirir. Diğer taraftan tekrar yeraltındaki sarayına dönen Erlik-biy karısının günlerdir uyuduğunu öğrenir. Durumdan şüphelenip dış canların gizli olduğu sandığa bakınca olanları anlar. Öfke ve üzüntüsünden defalarca [kendini kaybedip yığılır. Halkı onu tarla faresiyle besleyerek ancak kendine getirir. Karısının Cañarçı'nın oyununa gelmesini de bir türlü kabullenemez. Tüm dünyayı yöneteceğini söyleyerek tehditler savurur. Öyle ki bu tehditlerle, şiddetli bağrışları tüm yeraltında yankılanır. Cer Kindigi Enezi, Erlik'in bu öfkesini sezip daha kötü şeyler yapmasından çekinerek Üç Kurbustan'dan Cañar için yardım ister. Bunun üzerine Tanrı Üç Kurbustan da Ölbös-Cayar'a bir erkek evlât vereceğini, onu da Cer-Kindigi'nin adlandırmasını söyler. Öfkesinden ne yapacağını şaşıran Erlik, Kara-Taacı'yı cezalandırıp sarayın dışına atar. Şulmuslarına da üç yavrulu konur kazı getirmelerini emreder. Üç yavrulu koñur kaza, altı oğlu ile Sokor-Kara'nın dış canlarını Cañarçı'dan alıp uçan kama vermesini emreder. Ayrıca Cañarçı'yı öldürüp onun canını da kamlara teslim etmesini söyler. Son buyruğu da Cañar'ın yurdundan doğmak üzere olan bir erkek çocuğu annesinin rahminden ayırarak kamların kendisine getirmesidir. Koñur kaz emri yerine getirmek üzere yola çıkar. Erlik de tekrar savaşa katılmak üzere yeryüzüne gider.

Cañarçı ile Celbegen tekrar yeryüzüne çıkarlar. Ancak demirci engelini birlikte aştıktan sonra Cañarçı yolunu kaybederek Kara Şeytan'ın yurduna gelir. Yeraltının vahşi şulmuslarından olan Kara Şeytan, büyük savaşta Erlik'in yanında mücadele etmek üzere yeryüzüne çıkmıştır. Karısı ise yüzündeki bende dış canını saklayarak sarayında bekler. Cañarçı, vahşi dev kadınla büyük bir mücadeleye girişir, sonunda galip gelerek hem onu öldürür hem de ak-dünyanın alplarının canlarını Kara Şeytan'ın karısından almayı başarır. Yeryüzündeki savaş ise tüm şiddetiyle devam etmektedir. Cañar ve ailesi tüm gücüyle Erlik ve avanesine karşı kadın-erkek hep beraber mücadele eder. Öte yandan, yıllardır evlât sahibi olamamış ve yaşı bir hayli ilerlemiş olan Boodı Kağan, yurdunun sahipsiz kalacağı düşüncesiyle çok üzülmektedir. Bir gün rüyasında tayga iyesi ona bir evladının olacağı

müjdesini verir. Bu rüyayı eşi Bocoçı ile paylaşır ama artık çocuk sahibi olamayacaklarını kanıksayan ihtiyar kadın buna sadece güler. Fakat Tanrı Üç Kurbustan'ın hikmetiyle, vaat edilen erkek bebeğin özü Bocoçı hatunun kadehine bir dolu olarak düşer. Kadehi içen kadın, hamile kalır ve oğlu olur. Bahşedilen bu çocuk doğuştan olağanüstü bir güzelliğe ve güce sahiptir. Heybeti, hemen konuşmaya başlaması, herkesi hayrette bırakır. Bir gün Cer-Kindigi Enezi tarafından gönderilen guguk kuşu, çocuğa ay kitabı getirerek okumasını ister. Kitabı okuduğunda, çocuk Cer-Kindigi'nin kendisini davet ettiğini görür ve büyük bir heyecanla yine onun gönderdiği kartala binip gider. Üç Kurbustan bu çocuğa ad vermeyi Cer-Kindigi Enezi'ne bırakmıştır, bu doğrultuda yaşlı kadın onu Bodoy bahadır diye adlandırır. Ardından Bodoy bahadıra bir Boro-Çookır at ve savaşta giyeceği kıyafet ile silahları da verir. Zehirli kılıçla ağır yaralanan Ölbös-Cayar için kutsal yeraltı suyu ile savaşta kullanılacak bazı sihirli nesneler vererek Cañar'a yardım için gönderir. Bodoy bahadır, yurduna gelip anne-babasıyla bu durumu paylaştığında ilk önce çok üzülen annesi, ardından savaşta ona kuvvet vermesi için sütünden sağıp, kurut ve peynir verir. Babası da tayga iyesinin kendisine verdiği kılıcın Bodoy bahadırın durumunu anlatan bir nişane olacağını söyler. Buna göre kılıç tam ortadan paslanırsa yaralandığının, hepsi paslanırsa öldüğünün işareti olacaktır. Ardından anne-babasının hayır dualarını alan Bodoy bahadır savaşa gider. Savaşta ilk karşılaştığı isim Kıstay-Mergen olur. Bodoy'un düşmanlardan biri olduğunu düşünerek tam onu vuracakken, Bodoy bahadır dost olduğunu, kendilerine yardım için geldiğini söyleyerek onu durdurur. İkisi kaynaşıp tanışırlar. Kendini tanıtıp, Cer-Kindigi Enezi'nin uyarılarını, yapılması gerekenleri bir bir anlatır. Mücadeleye başladığında ise ilk önce Erlik'in yılan ve kurbağa askerleriyle, ardından da üç yavrulu koñur kazla çarpışır. Her iki mücadelede de galip gelir. Bu arada Cañar ve askerleriyle Erlik'in adamları arasındaki vuruşma büyük bir şiddetle devam ederken, kadınları da yaralanan bahadırları tedavi ederek tüm güçleriyle mücadeleye destek vermektedirler. Erlik'in oğulları her türlü hakaret ve tahrikle saldırsalar da ak-dünyanın kadınları dik duruşlarından ödün vermeyip kahramanca çarpışırlar. Savaşın ilerleyen safhalarında bir gök börü (bozkurt) gelerek, Erlik'e karşı Cañar'ın yanında savaşmaya başlar. Onun da katılmasıyla işler Cañar ve yakınları lehine ilerler. Öfkeden çıldıran Erlik, tehditler savurarak Üç Kurbustan'a meydan okur. Üç Kurbustan da Erlik'in

üzerine sel gönderip, onun yeraltı ülkesini sular altında bırakır. Erlik, duruma müdahale etmek için atağa kalktığı sırada Bodoy bahadır koñur kazın kanadından yapılan oku, Erlik'in kara öküz atına fırlatır. Bunun üzerine Erlik, kurtlu sarı denize batar. Kendisi yüzerek zar zor kıyıya ulaşır ancak atı ölür. Cañar ve oğlu Ölbös-Cayar, şimşek ve yıldırım gönderip Erlik'in yeraltı yurdunu yakıp kül eder. Cañarçı da Kara Şeytan'ın karısından aldığı ak-dünyanın bahadırlarının canlarının saklı olduğu örtüyü kutsal yeraltı suyuyla yıkayıp savurunca Altay Buuçay, Baybarak, Bocodı Kaan, Maaday Kara, Ölöñir ve Ölöştöy yeniden canlanır. Hepsi Cañar ve Cañarçı'ya şükranlarını sunar. Üç yavrulu konur kaz da tıpkı Celbegen gibi artık Erlik'e hizmet etmek istemez. Ak-dünyanın kadınlarına yalvarıp merhamet ister, bunun üzerine yaptığı kötülükler için affedilen koñur kaz, artık Cañar'ın safındadır. Cañarçı ve Kümüjey'i savaş meydanına da koñur kaz uçarak götürür,

Artık Cañar ve bahadırları neşe içinde tekrar yeryüzüne çıkmaya hazırlanırken, Erlik de onları takip edeceğini söyleyerek peşlerine takılır. Savaş yerindeki ak-dünyanın halkı dirilen bahadırları görüp çok mutlu olur. Onların neşe dolu kahkahalarını duyan Erlik yenildiğini anlar. Öfkeyle Tanrı Üç Kurbustan'a haykırır. Bir taraftan da ak-dünyaya çıkış planları yapar. Bu sırada Erlik-biy'in, Ker Moñus bahadır gelir. Onun yurduna giderek, yedi yıl süren büyük savaşta niye yardıma gelmediğini sorup, onu hırpalar. Ker Moñus'la plan yapıp, Ölbös Cayar ve Cañar'ın atlarını boyunlarına ip geçirerek yakalamak üzere hazırlık yaparlar. Erlik'in niyetini ay kitabından okuyan Cañar, Erlik'in birdaha yeryüzüne çıkamaması için yer ağzını kapatmak ister. Halkını da duruma karşı bilgilendirip, uyarır. Hep beraber yeryüzüne doğru yol alırlar, gök börü, Celbegen, koñur kaz da diğer atlarla beraber onların taşıyıcılığını yapar. Diğer taraftan, kanlı savaş sırasında yurdu beklemeleri için ak-dünyada kalan Altın-Tana ve Kün-Keldi, ne olup bittiğiyle ilgili merak içindedir. Rüyasında oğlu Ölbös-Cayar'ın öldüğünü gören Altın-Tana dayanamayıp, savaş meydanına gitmek üzere yola koyulur. Bu yolculukta Kan-Kere kuş ona yardım eder. Cer-Kindigi Enezi'nin yanına ulaştığında ise, yaşlı kadın Aştın-Tana'ya sözünü dinlemeyip yurdu bıraktığı için çok kızar. Tüm bahadırların durumunun iyi olduğunu, zaferle ak-dünyaya çıkacaklarını söyler. Altın-Tana da pişman olup af diler. Bu sırada Kıstay-Mergen'in zafer bizim diye haykırışlarını duyarlar. Hemen kutlamalar için büyük hazırlık

başlar. Cañar ve bahadırları döndüğünde ise müthiş bir kutlama yapılır. Kutlama sırasında yerin ağzındaki değişimi fark eden Cañar, Erlik'in şulmuslarının yeryüzüne yaklaştıklarını sezer. Hemen ağ hazırlayıp, yeryüzüne çıkan şulmusları ağ ile yakalayarak Cer-Kindigi Enezi'nin verdiği mızrakları yüreklerine saplayarak yakıp öldürürler. Kutsal su ve ardıçlarla kutsanan bahadırlar, şulmusların hepsini bu şekilde kırıp geçirir. Ardından Erlik-biy ve Ker Moñus, yeryüzüne çıkacakken, durumu fark eden Cañar hemen atağa geçer ve erlerini uyarır. Yaptıkları plan bozulup, Cañar ve bahadırlarının atlarını yakalamak isterken, kendilerini bir anda yeryüzünde bulan Erlik ve Ker Moñus çaresiz kalır. Bugüne kadar yaptıkları tüm kötülükleri bir bir sayan Cañar, ona bunun karşılığı olarak büyük işkenceler eder. Erlik, Üç Kurbustan'a yalvarıp bahadırlarını durdurmasını ister ama bir etkisi olmaz. O sırada Cer-Kindigi Enezi ortaya çıkıp, bahadırlara kızdırdıkları mızraklarla Erlik-biy'in alnına kendi suretlerini çizmelerini ister. Cañar, Maaday-Kara, Altay-Buuçay, Ölöñir, Ak-kaan başta olmak üzere tüm bahadırlar suretlerini Erlik'in alnına kızmış mızrakla kazır. Ardından Cer-Kindigi Enezi, Erlik'e yönelip ne olursa olsun bir daha yeryüzüne çıkmayıp, ak-dünyanın halkına zarar vermeyeceğine yemin etmesini söyler. Çaresiz kalan Erlik, Tanrı Üç Kurbustan'a hitaben suçlu olduğunu, ak-dünyanın alplarının tüm şulmuslarını kırıp geçirdiğini ve bir daha asla yeryüzüne çıkmayacağını söyleyerek yemin eder. Bunun üzerine Cer-Kindigi bahadırlara onu tekrar yeraltına göndermelerini buyurur. Bahadırlar, Erlik'i yeraltının derinliklerine fırlatarak yer deliğinin ağzını sımsıkı kapatırlar. Ardından Ker Moñus ve atını iki taşa çevirerek öldürürler. Sonra da Cer-Kindigi Enezi'nin buyruğu üzerine o taşları mızraklarıyla yakarlar. Kazanılan büyük zaferin ardından, müthiş bir kutlama yapılır. Tüm halk eğlenip neşe içinde zaferi kutlar. Altay yeri tüm tabiatıyla eski ihtişamlı görünümüne kavuşur. Ölbös Cayar ve Kümüjek'in de bir kızları olur. Yeni doğan bebeğe adet olduğu üzre, Cer-Kindigi Enezi dualarla adını verir. Ezeney adlı bu bebek tarifsiz güzelliktedir, büyümesi de bir o kadar hızlı olur. Yaşlı anne babası ölen Bodoy bahadır, tek başına gelip Ezeney'i babası Ölbös-Cayar'dan ister. İki genç tanıştıklarında birbirlerini çok severler. Bunun üzerine düğünleri için Cañar bahadır kartallarıyla tüm çevre kağanları da davet ederek ulu bir toy verir. Bu ulu toyda, Cañat bahadır tüm halkı ve akrabalarını toplayıp onlara önemli bir konuşma yapar. Yaşadıkları badireleri ve nasıl zafer kazandıklarını

tekrar hatırlatarak, bundan sonra dikkat edilmesi gerekenleri sıralar. Zor günlerinde kendilerine yardım eden dostlarını, mücadeleye katılan hayvanları bir bir sayıp, bundan sonra ne yapacaklarını anlatır. Artık Erlik'in bir daha asla yeryüzüne çıkamayacağını söyleyerek, halkının korkusuzca huzur içinde yaşamasını isteyen Cañar, tüm öğütlerini verdikten sonra gönül rahatlığıyla yetmiş yıllık uykuya dalar.

Kaynakça

Dilek, İbrahim, "Altay Türkleri Edebiyatı". *Türk Dünyası El Kitabı, Ankara,* 1998, C. 1, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 451-482.

Dilek, İbrahim, "Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler", *Millî Folklor*, Ankara, 2010, S. 85, s. 46-56.

Gültekin, Zehra Görkem Duran, "Cañar Destanında Gelenek ve Geçiş Törenleri Bağlamında Sosyal Hayat", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 2020, C. 13, S. 29, s. 72-86.

Gültekin, Zehra Görkem Duran, *Cañar Destanı (İnceleme-Metin),* Ankara, 2020, s. 17-31 (Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Harva, Uno, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev. Ömer Suveren), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Potapov, L. P., *Altay Şamanizmi,* (Çev: Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2012.

Seyidoğlu, Bilge, "Yeraltı Dünyası", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.39, Erzurum 2009, s. 201-210.

CANDAR

Karaçay-Malkar destanıdır. Destandaki hadise XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. Destan hacimsizdir ve manzumdur. Yiğit Candar'ın tek başına düşmana karşı verdiği cesur mücadele konu edilmiştir.

Destan, 2004 yılında Ufuk Tavkul tarafından kültürümüze kazandırılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Candar'ın kardeşi İlakkuş, Karaçay'ın Baba denilen yerde çobanlık yapmaktadır. Candar, bir gün onu ziyarete giderken, Munduh Vadisinin başında düşman Abazaları görür. Abazalar çiftliği basmaya gelmektedir. Candar, Amırhan oğlu Huseyin'e haber verir. Huseyin de bu felaketi Karaçay'a haber vermek ister, oradan Huseyin kaçar.

Candar saklanmaya utanarak, koyun sürülerini ahırlara kapatır. Küçük bıçaktan başka bir silahı olmadığı için kapının ardına gizlenerek ilk gelen 3 düşmanı oracıkta öldürür. Buna kızan düşmanlar birer birer gelirler, Candar, düşmanlardan 4'ünü daha yere serer.

Karabaş sülâlesinden hain Mahatçi, Abazalara kendilerini boşuna telef etmemelerini, ahırı ateşe vermelerinin en akıllıca yol olacağını söyler. Onlar da ağılı ateşe verirler. Candar, dışarı çıkmak zorunda kalınca hepsi birden kahraman Candar'a ateş ederek onu öldürürler. Kardeşi İlakkuş, Candar'ın kaşlarını okşar, ağlar. Annesi Mansa da ağıtlar yakar.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 327-341.

CAÑIL MIRZA

Kahramanı kadın olanKırgız destanıdır.İsmine "Mırza" unvanı eklenerek yüceltilmiştir. Kırgız Milli İlimler Akademisi'nin Manastanuu merkezinin el yazmaları bölümünde Canıl Mırza destanının dört eşmetni bulunmaktadır. Bunlar; Togolok Moldo, Abdulkalık Çorobayev, Ibrayim Abdrahmanov ve Moldobasan Müsülmankulov'a ait eşmetinlerdir.1954'te Togolok Moldo'nun, 1957 ve 1966 Abdulkalık Çorobayev'in, 1960'ta Ibray Abdrahmanov'un eşmetinleri yayımlanmıştır Moldobasan Musulmankulov'un eşmetni ise1983'te basılmıştır.

Bilinen dört eşmetin de muhteva bakımından birbirine benzemektedir, fakat her bir eşmetnin kendine has özellikleri ve farklılıkları vardır. Müsülmankulov'un varyantı diğer eşmetinlere oranla farklı olarak destanın eski şekillerini daha çok korumuştur.

I. Abdırahmanov, Togolok Moldo'nun varyantından faydalanarak onu halktan duyduğu eşmetin ile mukayese ederek kendi eşmetnini ortaya koymuştur. Togolok Moldo'nun eşmetni Cañıl'ın tutsaklıktan kaçmasıyla sona erer. I. Abdırahmanov'un eşmetninde ise, Cañıl'ın tutsaktan kurtuluşundan sonraki ömrü de beyan edilmektedir. Yazar, Cañıl'ı tarihi insan olarak göstermeye çalışır.

Togolok Moldo'nun varyantı ise derli toplu olması itibarıyla farklılık arz eder. A.Çorobayev'de, Kırgız kabilelerinin ilişkilerini geniş bir şekilde ele alınarak geniş bir bilgi vermektedir. Ondan sonra, Cañıl'ın tutsaklıktan kaçması Kalmakları öldürmesi ve Cañıl'ın evine dönmesi olayları da daha güzel tasvir edilmiştir.

Cañıl Mırza destanının, Kırgızların Kalmaklar'ın idaresin kaldığı zamanlara(XVII-XVIII. yüzyıl) ait olduğu tahmin edilmektedir. Cañıl Mırza destanının başkahramanı Cañıl, Noygutlar boyundandır ve düşmanlarından olan Kalmaklara karşı mücadele eder. Destan, sonraki yüzyıllarda gittikçe büyüyerek ve gelişerek bugünlere kadar gelmiştir. Destana göre Noygut soyu Hoten ülkesindeki Lob deryasının kıyısında yaşamaktadır. Tarihçilerle etnografların belirttiklerine göre de Naygutlar Altay'dan Doğu Türkistan'a oradan Fergana'ya gelmişlerdir.

Bazıları ise Cañıl'ın şöhretine imrenirler. Katagan hükümdarı Tursun ünlü Kırgız beyleri Üçükö, Tülkü, Kudayar, Cañıl Mırza'yı almaya gelirler. Fakat Cañıl Mırza'nın elinden ölümü bulurlar. Cañıl'ın kahramanlığına cesurluğuna imrenen bazı düşmanlar onun peşi sıra giderek sonunda da onu esir alırlar. Fakat Cañıl güçlü bir insan olduğu için tutsak kaldığında da kendi kuvvetinden düşmez. Kahraman kız için esir düşmek ölümle eş değerdedir. Bundan dolayı, halk göç ettiği zaman Cañıl Mırza halkına kaçar. Cañıl Mırza, her şeyden evvel kendi bağımsızlığına, hürriyetine düşkündür ki, hiç kimseye boyun eğmek ve ona bağlı kalmak istemez.

Togolok Moldo'nun belirttiğine göre Cañıl XVI. yüzyılda yaşamıştır. I. Abdırahmanov ise onun XVII. yüzyılda yaşayan tarihî bir insan olduğunu belirtmektedir. Togolok Moldo'nun Cañıl'ın yaşadığı devirdeki Kara Bagış kabilesinden Kalmatay kahraman küçük kardeşi Tölök, Şırdakbek Han, Üçökö, Tülkü, Karateyit kabilesinden Teyiş Han, oğulları Akkoşkor, Kankıl, Kazak Hanı Tööke, Kaşgar'ın hanı Tursun, Ülbürçök ve Burguy'un da yaşadığını söylemektedir.

1924'te Kasım Tınıstanov Cañıl Mırza adlı poemasını Moskova'da Sovyetler Birliği'nin Merkezî Matbaası'nda Kasım Şiirleri'nin Külliyatı adlı kitabını bastırmıştır. Şair, halk varyantındaki önemli motifi korumakla birlikte (Kahramanlık, vatanını sevmek, halkını korumak) kahraman kızın Tülkü'ye karşı duyulan sevgisini, kaygısını, pişmanlığını trajik olarak ele almıştır.

Bu Cañıl Mırza destanının motifine yazılmış K.Malikov'un ve A.Kuttubayev'in Cañıl adlı dramı (1946) Kırgız drama tiyatrosunda sahnelenmiştir. A. Çorobaev'in eşmetninda da Cañıl'ın çocuğunu öldüremeyip kendisiyle birlikte götürmesi Cañıl'ın kahramanlığıyla annelik duygusunu ön plana çıkarması bakımından önemlidir.

Destanın kısaca özeti şöyledir:

Eski zamanlarda Sarseyit adlı bir bey ve onun da Tülkü ile Üçükö adlarında iki zalim oğlu vardır.

Bir gün Sarseyit, Sarbagış uruğuna saldırır ve oradan ganimetlerle gelir. Ganimetler içinde bir de güzel kız vardır. Tülkü, hemen ona sahip çıkar ve onunla evlenir. Ondan bir oğlu olur. Çocuğun adını Tınay korlar. Bir gün yaylaya çıkarken gelin ile kaynanası birbirlerine ileri geri laf söylerler. Kaynanası oğlu Tülkü'ye, derhâl bu kadını bırakıp başka biriyle evlenmesini söyler. Tülkü annesini kırmaz ve karısını kovalar çocuğu Tınay'ı da ona vermez. Kadın oğlu Tülkü'ye Noygut aşiretinden olan Cañıl ile evlenmesini, şayet dediğini yapmazsa sütünü helal etmeyeceğini söyler.

Tülkü annesinin sözünü yerine getirmek için kardeşi Üçükö ve arkadaşları ile yola çıkar. Noygutlara yakın bir yere yerleşir ve aradan çok geçmeden onlara saldırıp yılkılarını alır. O sırada Cañıl evinde yoktur ve başka bir yerde eğlenmektedir. Döndüğünde bu kötü haberi duyar. Hemen Karadolu atına binerek düşmanın ardından yetişir. Tülkü'nün geride bekçi olarak bıraktığı adamlarından Atakozu, Çabak, Ülbürçök, Burguy'u öldürür. Tülkü'nün Akkoçkor'un ve Üçükö'nün konakladığı yere varır. Onları ganimet olarak aldığı yılkı atlarını kesip yerken ve eğlenirken görür. Yayı ile Tülkü ve Üçükö'yü öldürür. Akkoçkor kaçıp kurtulur.

Cañıl'ın şöhretini duyan Kalmuk hanı Erdene Han, Cañıl ile evlenmek ister. Cañıl'a haber gönderir ve kendisiyle evlenmeyi kabul etmezse halkını yok edeceğini bildirir. Cañıl, çaresiz kabul eder ve

babasına çok mal vermesini, kırk gün düğün yapmasını söyler. Erdene Han, Cañıl'ın şartlarını kabul eder. Düğün hazırlıklarına başlanır.

Bu sırada Akkoçkor, Cañıl'dan öç almak için asker toplamaktadır. Çınasıl adlı birisini Cañıl'ın düğününe gönderir. Düğünün yapıldığı yere giden Çınasıl, ziyafete katılır, oyunlar oynar. Geceleyin oynanan bu oyunda herkes birer taneden şarkı söyler ve birbirlerine tokmakla vururlar. Çınasıl da fırsatını bulup Cañıl'a tokmakla vurur ve Cañıl'ın elindeki yüzüğü alır. Bunu gören herkes şaşırır ve Erdene Han hışmından korkarlar. Nitekim Erdene Han bunu yapmaya cesaret eden Çınasıl'ı öldüreceğini söyler. Cañıl araya girerek, bunun sadece gelenekten gelen bir oyun olduğunu dur, kızmaması gerektiğini ve onun kendisine eş olamayacağını söyleyerek Erdene Han'ı sakinleştirir.

Cañıl, geceleyin dışarıda Çınasıl'ı yakalar ve kendisini kimin gönderdiğini sorar yoksa öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Çınasıl da Akkoçkor'un gönderdiğini asker topladığını söyler. Arkasından da Cañıl'a "Kalmuklar'a varma, kendi milletimizden birisiyle evlen. Öldürdüğün altı bey için özür dile. O zaman Akkoçkor seni affederler." der.

Bunun üzerine Cañıl, buna güvenerek "Madem öyle çabuk gelin, beni Kalmuklardan kurtarın. Şu yüzüğümü de Akkoçkor'a verin, ama kimseyle evlenmem. Beni rahat bırakın. Boylarımız birleşsin, birbirine karışıp barış içinde yaşasınlar." deyip Çınasıl'ı gönderir.

Çınasıl, Akkoçkor'a varır olup biteni anlatır. Akkoçkor, Kalmukları basar ve hepsini öldürüp dağıtır. Cañıl da savaşa iştirak eder, ancak savaşta yaralanır. Cañıl'ı yakalayıp Kalmatay'ın evine bırakırlar ve ona işkence ederler. Çınasıl, iyiliğini gördüğü Cañıl'a yapılanlara gönlü razı olmaz. Bu yüzden Akkoçkor'la arası bozulur.

Cañıl, bir yıl tutsak edilir. Onu bir gün halka huzur vermeyen kaplanı yakalaması için kamışlık alana gönderirler. Cañıl elindeki urganlarla kaplanı yakalayıp getirir. Onun kahramanlığına hayran olan halk, Cañıl'ın kendi boylarından birisiyle evlenmesi gerektiğini söyler. Bunun için Kalmatay'ın kardeşi Tölök'ü seçerler, ama Kalmatay daha büyük olduğunu söyleyerek Cañıl'la kendisinin evleneceğini söyler.

Cañıl onunla evlenmek için iki şart ileri sürer. Birincisi; Kalmatay kendisini dövmemesi ve ev işleri yaptırmaması; ikincisi de yay çekip ok attığını, kahraman olduğunu kimsenin hatırlatmamasıdır.

Kalmatay bu şartları kabul eder ve evlenirler. Evliliğin üzerinden üç sene geçer. Bu arada Cañıl'ın bir oğlu olur. Kalmatay onun ilk şartını unutur. Döver, istediğini yaptırır. Cañıl ses çıkarmaz. Kalmatay, zamanla ikinci şartı da bozar ve halkın karşısında yay çekmedeki hünerini göstermesi ister. Cañıl kabul etmez. Ancak Kalmatay Cañıl'ı döver ve ona yay çekmeyi zorla kabul ettirir.

Cañıl, ok geçmeyen giysilerini giyer okunu yayını alıp Karadolu atına biner. Birisinin kalpağını göğe atmasını ister. O kalpak yere düşünceye kadar okuyla yüz kere vurur. Sonra, Cañıl; "Verdiğiniz sözü tutamadınız." deyip atını mahmuzlar ve hızla oradan uzaklaşır.

Kimsenin olmadığı bir yere gelince atından inip orada dinlenir. Bir bakar ki, ardından Ak Atan gelmektedir. Cañıl yayını gerer ve oku ile onu öldürür. Onun öldüğü yere şimdi Ak Atan Kır'ı denilmektedir. Onu ardından Kocogul gelir. Onunla tutuşur ve galip gelir, onu da öldürür. Orası da bugün Kocogul Say'ı diye bilinmektedir. Cañıl, Kocogul'dan sonra gelen Maseyil de öldürür. Onun öldüğü yer Maseyil adını almıştır. Cañıl bundan sonra Kalmatay'ın kendisinin gelmesini bekler. Dokuz gün sonra Kalmatay oğluyla beraber gelir. İlk önce özür diler. Cañıl affetmez. Kalmatay, öfkelenir ve askerlerine Cañıl'ı yakalamalarını emreder. Cañıl onları da öldürür. Hatta Kalmatay'dan olma çocuğunu dahi öldürmek ister, ama attığı ok oğluna değmez. Cañıl, "Kaderi benimle birlikteymiş." diyerek oğlunu yanına alır, oradan uzaklaşır.

Oğluyla giderken yolda bir kervanla karşılaşır. Bakar ki kervanbaşı Çınasıl'dır. Çınasıl, Akkoçkor'ın altmış devesini almış kervan işiyle uğraşmaya başlamıştır. Cañıl Çınasıl'ı da yanına alıp köyüne gelir. Kalmuklar köye baskın yapmış ne var ne yok her şeyi götürmüşlerdir. Ganimet olarak aldıkları arasında kız kardeşi Ebireşim de vardır. Cañıl kendisini amcasına tanıtır, ancak çocuğu olduğunu amcasına söylemez, gizlice amcasının öküzünün yanına bırakır. Amcasının çocuğu olmamıştır. Öküzünün yanına gittiğinde çocuğu görür. "Gaipten geldi." der ve çocuğun adını Kayıpberdi koyar.

Cañıl da Kalmuk'lardan öç almak için iyice hazırlığını yapıp yola çıkar ve onların yurduna varır. Kalmuklar yeyip içmekte ve zevk ü safa ile yaşamaktadır. Kardeşi Ebireşim'i de birisi eş edinmiştir. Cañıl askerleriyle onlara saldırır ve kavminin öcünü alır. Kardeşini de alıp eve getirir.

Ancak Kalmuklar bunun intikamını almak isterler. Akkoçkor asker toplar. Niyeti güvendiği Şırdakbek'i Cañıl'ın üstüne göndermektir. O sırada Şırdakbek hastadır. Şırdakbek; "Suçlu olan sizsiniz." diye desteklemek istemez. Akkoçkor zorla onun çok ünlü olan Bozcorgo atını alır. Şırdakbek atıyla vedalaşırken; "İmkân olursa kaç geri bana gel." diyerek fısıldar.

Akkoçkor bütün askerinin alıp Cañıl'ın yurduna gelir. Cañıl'a; "Altmış devemi ganimet olarak alan Çınasıl'ı ve kendi atını bana hediye et. Yayını alıp beni uzaktan öldürmeye kalkma, uzaktan öldürmek kahramanlık değildir. Gerçek kahraman teke tek çıkar. Benim karşıma yalnız sen çık ve güreş." diye haber gönderir.

Cañıl hazırlığını yapar, askerini alıp Akkoçkor'un üstüne gider. Akkoçkor, askerleri görünce korkar. Kardeşi Kañkı'ya; "İkimiz iki taraftan saldıralım. Ancak Cañıl'ı böyle mağlup ederiz." der.Cañıl ile Akkoçkor at üstünde çarpışırlar. Kañkı bir kıza iki kişinin saldırmasının yakışık almayacağını düşünerek tereddüt eder. Bu arada Cañıl, Akkoçkor'u öldürür. Onun bindiği Şırdakbek'in Bozcorgo'yu ganimet olarak alır. Kañkı oradan kaçarsa da Cañıl arkasından yetişip onu da öldürür, askerlerini de dağıtır.

Cañıl'ın kavmi Noygutların tekrar huzurlu günleri başlar. Bu arada Bozcorgo'yu almak için etraftan pek çok bey altın gümüş verirler, ancak Cañıl, Bozcorgo'yu kimseye vermez. Bozcorgo aynı yıl doğan üç özel attan birisidir. Birincisi Acaa adlı kişide olan ve kovaladığında kuşu bile yakalayan Tulpar adlı attır. İkincisi Cañıl'ın atı Karadolu'dur. Üçüncüsü de Şırdakbek'in Bozcorgo'sudur. Bir gün Cañıl'ın bakıcısı Koylubay, Bozcorgo'ya binmek için onu hazırlar. İşi bitince Bozcorgo, asıl sahibi Şırdakbek'in sözlerini hatırlar ve son sürat oradan uzaklaşır, Şırdakbek'in yanına gelir. Atı görenler Şırdakbek'e müjdelemeye giderler. Son altı ayda çok hastalanıp sadece su içen Şırdakbek dışarı çıkıp ağlayarak atını karşılar. Ertesi gün Koylubay gelir. Şırdakbek "Atıma iyi baktığınız ve kimseye vermediğiniz için çok sağ olun" der ve misafir eder. Giderken Koylubay'a dokuz sungur, dokuz at, dokuz koyun verir.

Bu arada Şırdakbek'in eşi, bakıcıları ile birlik olup Şıgay Han'a kaçar. Zatan hasta olan Şırdakbek bunu duyunca daha da hastalanır. Yiğitleri onların ardından gönderir. Onu Şıgay Han'ın yanından

bulurlar. Şıgay Han, hediye almadan onları vermeyeceğini söyler. Sonra kadınla bakıcıyı sorguya çeker. Bakıcı; "Şırdakbek'e okutup saç, tırnak yedirmiştim, sonra karısıyla kaçtım." diyerek gerçeği söyler. Şıgay Han; "Duanı geri alıp Şırdakbek'i iyileştireceksin." der ve tedavi bittikten sonra öldürülmesini emreder. Kadın; "Beni Şırdakbek'e verme, o beni öldürür." der. Şıgay Han; Şırdakbek'e ihanet eden kadının ayaklarını bağlatıp iki deve ye bağlatıp dağ taş süründürerek öldürtür.

Bundan haberdar olan Cañıl, Şırdakbek'in Bozcorgo'sunu geri almak için Şıgay han'ın yanına gider, onu teke tek çarpışmaya davet eder. Şıgay "Seninle güreşmem, sen kahraman bir kızsın." diyerek hediyelerle karşılar. Cañıl atı alır ve sahibine geri verdikten sonra evine döner.

Kaynaklar:

Adilbekova, Hatima, *Kırgızca Canılmırsa Destanının Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine Aktarılması,* İzmir, 2002 (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Akmataliev, Abdıldacan, *Sarinci Bököy-Canıl Mırza,* El Adabiyatı Serisi, C. 6, Bişkek 1998, Bişkek, 1998, s. 209-448.

Attokurov, S., *Kırgız Seceresi,* Bişkek, 1996, 172 s.

Caynakova, Aynek, *Canıl Mırza (Abdıbalık Çorabayev Varyantı),* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Mehmet Açа), Ankara, 2004.

Çelik, Şakire, *Cañıl Mırza Destanındaki Epik Unsurlar*, İzmir, 2010 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Çorobayev, Abdıkalık, *Cañıl Mırza*, Frunze, 1957.

Ibray, Abdırahmanov, *Cañıl Mırza,* Frunze, 1960.

Kırgızstan Tarihi, II. Cilt, Frunze, 1956.

Köse, Nerin, "Kırgızlardan Bir Destan: Cangıl Mirza", *Millî Folklor,* S. 49, Bahar 2001, s. 67-70.

Tınıstanov, Kasım, *Cañıl Mırza,* Moskova, 1924.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 238.

Zaloğlu, Pınar *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, s. 91-96. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

CANIŞ - BAYIŞ

Kırgız destanıdır. Sadece Kırgızistan'da değil Çin'deki Kırgızların da bildiği anlattığı bir destandır. Halk arasında büyük bir zevkle okunan bir eserdir. Ne zaman teşekkül ettiği bilinmemektedir. Masalımsı unsurların ön planda olduğu bir eserdir. Destanı ilk olarak kimin söylediği bilinmemektedir. Kırgız Milli İlimler Akademisi'nin Manastaanuu Körköm Madaniyat Borborunun el yazmaları bölümünde Kayum Miftakov'un Narın yöresinde Musulmankulov'dan yazdığı ve Arap harfleriyle yazdığı bir metin bulunmaktadır. Yine Kayum Miftakov Narın'yöresinde Cusupaalı Canayev'den bir derleme yapmıştır ve bu nüsha da aynı yerde muhafaza edilmektedir. Bu nüshalardan başka muhtelif araştırmacılar tarafından altı nüsha daha derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

1997'te Bişkek'te basılan Canış, Bayış adlı kitapta Musulmankulov, Akiyev, Canayev ve Dıykanbaev'in anlattığı metinler kayıtlıdır. Bunun yanında destanın Balık, Esenaman, Aytıke, Sartbay, Ceňicok, Toktogul gibi destancılar tarafından anlatılmış metinleri de mevcuttur. Destanlma ilgili olarak Türkiye'de yüksek lisans tezleri de hazırlanmıştır.

Destanda, Canış Bayış'ın Kalmuklarla olan mücadelesi ve hürriyetini kazanması anlatılır.

Destanın birçok eşmetni vardır. Bunların içinde Moldobasan Musulmankulov, Cusupaalı Canaev, Kalık Akiyev, Sagınbek Dıykanbaev (Sarıkunan), Aydar Küyükov ve Ömür Mambetuulu'ndan derlenmiş anlatmalar önemlidir. Mambetuulu'nun varyantı Urumçi'de Şincan Halk Matbaası tarafından basılmıştır (1988). İlk derleme 1922'de Kayım Miftakov tarafından Musulmankukov'dan derlenmiştir. Önce Arap harfleriyle daha sonra Latin harfleriyle yazmıştır. İkinci eşmetin de yine aynı şahıs tarafından Narın'da Orto-Sırt yaylasında Cusupaalı Canaev'den yapılmıştır (1923). Sonraki yıllarda destanın diğer eşmetinlerinin derlenmesi yapılmıştır. Yukarıda zikredilen

isimlere A. Küyükov, Ümötaliyev Abış, Esengul Barktabasov, Sarıkuna ve Orozbay Urmambetov'dan derlenen anlatmalar da dâhil edilebilir. Destan üzerinde C. Taştemirov, Emil Moldobaev, O. Urmambetov Batma Kebekova, Kayım Miftakov, Bolot İsabekov, Cancigit Kazakbaev ve Mustayuulu Böötay gibi araştırmacıların çalışmaları olmuştur.

Canı Bayış destanın özeti şöyledir:

Bir zamanlar Altı Şehr'in sahibi Asılkan adlı çok zengin bir padişah vardır. Asılkan'ın hiç çocuğu olmamıştır. Hac ibadetini yapmak için Mekke'ye doğru yola çıkar. Yolda Hızır Ellez'le karşılaşır. Hızır Ellez, Asılkan'a muradına ereceğini müjdeler. Asılkan iki oğul ister. Dua edip elini yüzüne çalar. Baktığında Hızır Ellez kaybolduğunu görür.

Dokuz ay dokuz gün sonra hanımı altın kâküllü ikiz oğlan doğurur. Asılkan, 90 gün eğlence düzenler, misafirlerini yedirir içirir. Vakti gelince ak sakallı bir ihtiyar gelip çocukların adını Canış ve Bayış koyar.

Canış ve Bayış on beş yaşına gelirler. O zamanlar bir dağın başındaki gölün hâkimi Nurkoco adında kuşlar padişahı vardır. Rambak adında bir perinin yedi kızı her yıl bir defa gelip bu gölde eğlenmektedir. Canış ve Bayış yanına seksen yiğit ve av kuşu alıp bu gölde avlanmaya gider. Gölde eğlenmekte olan kızları görüp âşık olurlar. Nurkoco'dan onların kim olduklarını öğrenirler. Kızlar, eğlenmekte iken gizlice iki kızın giysisini çalarlar. Kızların beşi uçup gider, ikisi orada kalır. Kızlardan birisinin adı Ayçolpon, diğerinin adı da Künçolpon'dur. İki kız, bunlara giysilerini vermeleri için yalvarır. Yiğetlerin arasından bulunan ve onların dilini bilen bir yiğit Canış ve Bayış'ın kendilerine âşık olduklarını söyler. Kızlar da Canış - Bayış'ı beğendiklerini söylerler. Birlikte şehre dönüp evlenirler.

Beri taraftan Kalmukların Şumurut adlı padişahı vardır. Şumurut'un sarayının on sekiz kapısı vardır. Sarayı seksen yiğidi beklemektedir. Şumurut, yiğitlerini yanına çağırıp Asılkan'ın oğulları Canış'ı ve Bayış'ı getirmelerini emredir. Ancak yiğitlerin pek gönlü olmaz. İki kardeşi kim getirirse ona kızını vereceğini söyler. Bunun üzerine Celmayan adlı bir yiğit öne çıkar, onları getireceğini ve on yıla kadar döneceğini söyler.

Celmayan yaya olarak yola çıkar ve doksan günlük yere otuz günde varır. Bir dul kadına evlât olup onun yanında üç yıl yaşar ve zamanla

Canış - Bayış'ın güvendikleri yiğit olur. Aradan altı yıl geçer, Celmayan seksen yiğidin başına geçer ve bir de ona güzel bir kız verirler. Celmayan, Canış - Bayış'a her dediğini yaptırır hale gelir. Böylelikle aradan dokuz yıl geçer.

Celmayan bir gün kendi padişahı Şumurut hatırlar. Elinde dil bilen güvercini vardır. Bir ayda iki kardeşi de getireceğini, kendilerini Aydıň-Köl'ün kıyısında karşılamalarını yazıp mektubu güvercinle Şumurut'a gönderir. Mektubu okuyan Şumurut çok sevinir. Elli bin asker, otuz bin pehlivan alıp Ala-Köl'e gider.

Bu arada Celmayan, Canış - Bayış'a av için son derece güzel olan Ala-Köl'de av yapmayı teklif eder. Onlar da kabul ederler. Yola çıkmadan önce Canış_Bayış'ın annesi ve babası oraya varmak için doksan gün yol gitmelerinin ve dokuz deryadan geçmelerinin gerektiğini söylerler ve vazgeçirmeye çalışırlar. Eşleri de ağlarlar, ama iki kardeş onlara aldırış etmezler. Hatta Bayış'ın eşi, kötü rüya gördüğünü, gitmelerinin kendileri için hayırlı olmayacağını söylerse de dinletemez.

Canış'la Bayış, Celmayan'ın sözüne uyup yola çakarlar. Celmayan, onları dağlık kayalık yerlerden götürür. Çok sert akan ulu deryaya gelince Celmayan kayık yapar ve hepsini altı saatte geçirir. Otuz gün içinde Ala-Köl'e varırlar ve oraya yerleşirler. Bu sırada Kalmuklar onları beklemektedir. İki bey, olacaklardan habersiz kısrak kesip istirahat ederler. Bulundukları yer ayı, kaman, geyik, kulan, kuğu kuzgun, arkar gibi hayvanlarla doludur. Yemeklerini yedikten sonra yorgun oldukları için yatıp uyurlar.

Herkes ağır uykudayken Celmayan kimseye belli etmeden ata binip kaçar ve Şumurut Han'ın yanına gider. Şumurut Han, onları hemen yakalanmasını isteyince Celmayan, iki kardeşin çok güçlü olduğunu yiğitlerinin başlarını elma gibi koparabileceğini ve onları hile ile daha kolay yakalayabilecekleri söyler. Tekrar Canış - Bayış'ın yanına gelir.

Her iki kardeş birden uyanırlar. Bayış gece rüyasında Kalmukların saldırdığını, şehrine dönemeyeceğini görür. Canış da kötü rüya görmüştür. Geri dönmek dahi akıllarına gelir. Sabahleyin Celmayan ava götürmeye ikna eder ve seksen bin askeri ikiye ayırır. Av başlar. İki bey, rüyalarını unuturlar. Av sırasında iki kardeş bir sungurun

ardından giderler. Kalmuklar buna sevinerek iki oğlanı kuşatırlar. Çok çetin bir çarpışma olur. Bu savaşta on bin kadar Kalmuk ölür. Sonunda Kalmuklar Bayış'ı urgan atarak yakalarlar. Canış'ı yetmiş yerinden yaralarlar. Canış'ın Aktulpar adlı atı çok iyi olduğundan dolayı Canış, kaçarak kurtulur. Aktulpar onu Kara-Üňkür adlı mağaraya götürür. Kalmuklar onu mağaranın yakınlarında kaybederler.

Canış mağarada yatarken gördüğü fareyi yakalayıp yetmiş yerinden keser. Fare, orada bulunan otları yer ve anında sağlığına kavuşur. Bunu gören Canış da o otlardan yer ve yaralarından kurtulup sağlığına kavuşur. Hemen Bayış'ı aramak için mağaradan çıkar. Kalmuklar, Bayış'ı esir alarak ülkesine dönerler ve onu seksen kulaç derinlikte zindana atmışlardır.

Şumurut Han'ın Belkıs adında bir kızı vardır. Belkıs, Bayış'ı görüp âşık olur. Ancak onu bir daha göremez ve sarılık hastalığına tutulur, on sene yatar. Kızının hastalığına çok üzülen baba ile anne onu falcılara, tabiplere gösterir, ama kimse Belkıs'ı iyileştiremez. Bir yaşlı kadın "Ben bunun derdini bilirim." diyerek gelip kıza bakar. Kıza; "Sen âşıksın, âşığını bulup getirebilirim, ama bunu gerçekleştirmek için sen beni on beş yaşındaki oğlanla evlendir, on sekiz yaşındaki kız gibi yaşamak istiyorum" der. Kız onun dilini keser ve öldürtür. Bayış'ın hayatta olduğundan haberdar olur ve kırk kızını toplar. İslâm dinini kabul edip kaçmak için iki iyi atı hazırlar. Babasıyla konuşmak için evine giderken önünden bir köle çıkar. Onu kandırarak Bayış'ın nerede olduğunu öğrenir. Babasına "Celmayan'a vermek istiyorsun, bana on gün izin ver, şehri gezeyim, şehirden kimse çıkmasın, çıkarsa hepsini atarım." der. Babası kabul eder. Kırk kızını yanına alarak Bayış'ın yanına gider. Ona âşık olduğunu ve Müslüman olduğunu söyler. Bayış'ı zindandan at kuyruğuna urgan bağlayarak çıkarır. Bayış ona güvenir ve ikisi kırk kızı bırakarak kaçarlar. Ardından da Kalmuklar kovar.

Gece gündüz at üstünde gidince Bayış'ın uykusu gelir. Bir ormana yerleşerek uyumaya başlar. O anda ormandan bir kaplan çıkar ve Bayış'ı yemek için yaklaşır. Oğlanı uyandıramayan Belkıs kaplanı yay ile öldürür. İkisi Canış'ı ararken kara taşa yazılmış bir yazı görürler. Belkıs okur ve anlamını söyler. Bayış, kardeşinin ölümünü duyunca bayılacak gibi olur. O anda Hızır Ellez peyda olur ve "İsteğin gerçekleşti, kardeşini

burada saklamıştım." diyerek kara taşı yarar. Oradan Canış çıkar ve Hızır Ellez kaybolur. Kardeşler sevinerek evlerine yönelirler.

İleride karşılarına altmış bin Kalmuk askeri çıkar. Belkıs, babasına Müslüman olmasını söyler. Babası, kabul etmez. İkisi çarpışır babası Şumurut Han ölür. Kalmuklar; "Babasını öldüren kızdan hayır olmaz." deyip kaçar. Bu savaşta üçü galip gelir ve Celmayan'ı esir alırlar.

Yolda, Celmayan'ı çelepçi ederler. Belkıs bunu kabul etmez. "On sene evinizde istediği gibi yaşadı, ondan sonra da kötülük yaptı. Öldürmezsek yine kötülük yapar, zehir alıp hepimizi zehirleyebilir." diyerek öldürürler.

Altı Şehr'e yaklaştıklarında Canış ile Bayış, Belkıs'ı dağda atlara bakmak üzere bırakıp şehrin durumunu öğrenmek için derviş kıyafetinde şehre girerler. Bir inek besicisinden Canış ve Bayış'ın Altı Şehr'den gittikten sonra köleleri olan Akcol ile Darbaz tahta çıktığını, onların baba ve annelerini değirmen taşının altına koyduklarını, Canış ve Bayış'ın eşleri Ayçolpon ile Künçolpon'u da kendilerine aldıklarını ve düğün yapmakta olduklarını, Bayış'ın oğlunu da öldürmek istediklerini söyler.

İki kardeş doğruca değirmene gider. Anneleri, iki oğlunu da tanımaz ve oğullarının on beş yıl önce gidip şehri terk ettiklerini, onlar gittikten sonra başlarına belâlar geldiğini söyler.

Canış - Bayış hemen oradan ayrılıp Akcol ile Darbaz'ın düğünlerine giderler. Eşleri devamlı ağlamaktadır. Oğlu Bayaman da annesine "Kölelerle evlenmeyin." diye yalvarmaktadır.

Akcol ile Darbaz Bayaman'ı asmak için darağacını kurdurur. Derviş kılığındaki Canış ile Bayış da eşlerini sınamak için kölelerle evlenmelerini, onların zenginliği zayesinde güzel bir hayat yaşayacaklarını söylerler. Buna kızan Ayçolpon ikisine beddua eder, Bayaman da onları öldürmek için kılıcını kaldırır. Canış ve Bayış oradan kaçıp Akcol ile Darbaz'ın yanına gidip onları övmeye başlarlar. Onlar da iki dervişe kaftan verir. Dervişler de buna sevinmiş gibi yaparak düğün başlamasını isterler.

Cellatlar, Bayaman'ı öldürmek için zorla asmak için dara götürürler. Bu arada Bayış daha fazla beklemez ve derviş kıyafetini çıkarıp kendisini tanıtır. Akcol ile Darbaz'ı öldürür. Orada bulunanlar Canış - Bayış'ı altın kâküllerinden tanıyıp sevinçten ağlarlar. Eşleriyle ve Bayaman ile

sarılırlar. Bayış, dokuz kişi gönderip annesini ve babasını değirmenden getirtir. Belkıs'ı da bulunduğu yerden getirir.

Ayçolpon, Bayış ile Belkıs'ın evlenmelerine karşı çıkmaz. Bayış doksan gün düğün yapar ve hepsi birlikte mutlu olarak kalırlar.

Kaynakça:

Abalı, İsmail, Canış, *Bayış Destanı (Moldobasan Musulmankulov, Cusupaalı Canayev, Kalık Akiyev, Sarıkunan Dıykanbaev Varyantları) İnceleme-Metin,* İzmir, 2015 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)

Akmataliev, Abdıldacan, *Canış Bayış,* El Adabiyatı Serisi, C. 4, Bişkek 1998, Bişkek, 1998.

Akmataliev, Abdıldacan-Murat Mukasov, *Kırgız Destanları 13, CanışBayış,* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Mehmet Açа), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Carıldayeva, Camal, "Canış Bayış Destanı" (Çev. Sema Başar), Köroğlu, Aralık 1915, S. 4, s. 34-40.

Kaya, Doğan, *Kırgız Destanları,* Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2015, s. 68-72.

Şentürk, Züleyha Üçay, *Canış Bayış Destanı Moldobasan Musulmankulov Varyantı (Metin - Aktarma - İnceleme),* Ankara, 2013 (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 250-259.

Canış, Bayış, Uluttuk İlimder Akademiyası, Manastaanuu Cana Körköm Madaniyattın Uluttuk Borboru El Aralık "Meerim" Kayrımduuluk Fondusu yayını, Bişkek, 1997.

Yalçın, Belgin, *Canış, Bayış Destanı (Metin-Aktarım-İnceleme)*¸ İstanbul, 1999, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Üçay, Zeliha Şentürk, *Canış, Bayış Destanı Moldobasan Musulmankulov Varyantı (Metin-Aktarma-İnceleme),* Ankara, 2013 (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler, Balıkesir,* 2011, s. 109-120. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.**)**

CANPOLAD İLE FATIMA

Alhan Karayazılı (Alhan Kurbanoğlu Ömerov)'nın tasnif ettiği aşk hikâyesidir.

Âşık Alhan 14 Haziran 1905'te Gürcistan'ın Karayazılı bölgesinin Kosalı köyünde doğmuştur. Küçüklüğünde Hacı Veli Ömeroğlu mescidinde dersler almış, Âşık Paşa Gülmemmedoğlu'na 13 yıl çıraklık etmiştir. Çok güçlü bir âşık olduğu için düğünlerin, şenliklerin aranan siması olmuştur. 1937'de o günün yöneticileri tarafından hapsedilmiş, 7 yıl hapis yatmıştır. 1998'de vefat etmiştir.

Âşık Alhan'ın bu hikâyesinin dışında *Âşık Yetimoğlu Mehemmed, Kul Ehmed, Arap Kızı İrade, İsfendiyar* gibi destanları da tasnif etmiştir.

Canpolad ile Fatıma hikâyesi İbrahim ve Fatime adıyla da bilinir. Reel unsurların daha çok olduğu içli bir halk hikâyesidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Geçmiş zamanlarda Acaristan'da bir hükümdar yaşamaktadır. Elli iki yaşına kadar çocuğu olmamıştır. Elli üç yaşına gelince Allah'ın iradesiyle bir oğlu olur.Çocuğun adını Canpolat koyarlar.

Babası, "Eğer oğlum beş yaşına basarsa, beş vakit namaz kılıp her cuma günü mescide cuma namazı kılmaya gideceğim." diye ahdeder.

Hükümdar sözünde durur, kurbanını keser, namazını kılar. Bir gece namaza giderken mescitte bir çocuk sesi duyar. Kundaktaki bu çocuğu alıp evine gelir.Hanımına, "Allah yok yerden Canpolat'a kardeş verdi." Diyerek müjdeyi verir.

Karı-koca bu çocuğa İbrahim ismini verirler. Hükümdar ertesi günü mescide gittiğinde bir çocuk daha bulur. Bu çocuk ise kız çocuğudur. Çocuğu eve getirir ve ona da Tanba ismini verirler, ancak bir yaşından sonra bu kıza Papba 8 yaşından sonra da Fatıma demeye başlarlar. Fatıma, 18 yaşına geldiğinde dünya güzeli bir kız olur.

Acar Hükümdarı, bir gün İbrahim'le Canbolad'a ne işle meşgul olacaklarını sorar. İbrahim çiftçilikle uğraşmayı, Canpolat ise okçu olacağını söyler. Hükümdar ikisine de güzel atlar alır.

Günün birinde Hükümdarla hanımı sohbet ederken Fatıma'yı Canpolat'a almayı düşünürler. Fatma, ise İbrahim'i sevmektedir.

Canpolat İbrahim'e; "Atları yarıştıralım senin at ileri gelirse Fatıma senin, yok benim at ileri gelirse Fatıma benim." der. Yarışı İbrahim'in atı kazanır. Canpolat bu defa güreşmeyi teklif eder. Güreşirler ve yine İbrahim galip gelir.

Bu arada bir şah, kendisine 1000 asker göndermesini ister. İki kardeşten hangisini göndereceğini düşünürken İbrahim; "Ben çiftçiyim, Canpolat hem okçulukla uğraşır, o gitsin." der. Kura çekilir, Canpolat gider.

Aradan yedi yıl geçer, Canpolad'dan haber alınamaz. Fatıma, hükümdarın korkusunda İbrahim'e gidebilmez. Hükümdarın korkusundan İbrahim evi terk edip gider ve bir mimarın yanında çalışmaya başlar.

Aradan zaman geçer, kızlarla çiçek derlemeye çıkan Fatıma, İbrahim'i bulur. Canpolat'ın kendine yazdığı mektubu verir. Canpolad, şiir mektubunda kendisini beklemesini yazmaktadır. İkisi de "Ölmek var, dönmek yok." Diye ahdederler. Ardından üç gün süren bir düğün yaparlar. Dokuz ay dokuz gün sonra İbrahim'le Fatıma'nin bir oğulları olur. İsmini Canpolat koyarlar.

On dört yıl sonra, Canpolat geri döner. Anası ölmüş, babası da kalp hastasıdır. Fatıma de İbrahim'le evlenmiştir. İntikam almak için onların bulunduğu yere gider. Karşısına Fatıma çıkar. Sazı eline alır Fatıma'yla karşılıklı deyişe başlarlar. Sonra İbrahim'in peşine düşer. Onu ormanda yakalar. Orada buluşurlar ve vuruşma başlar. Üç sefer İbrahim kazanır, ancak Canpolat'a kıyamaz "Git babanın ekmeğini yedim." deyip canını bağışlar. Ne var ki Canpolat, arkadan İbrahim'e kılıç vurur ve onu kanlar içinde bırakır. Mimar ile Fatıma gelir ki İbrahim kızıl kana belenmiş yatıyor. Fatıma'nın aklı başından gider çöllere düşer.

Fatıma dağda, çölde gezerken bir geyiği görür. Geyiğin bir yavrusu olur. Ona Fatıma bakar. İbrahim'in mezarını bulur ve dört gün başında ağlar. Dördüncü gün deyişe başlar. Sözünü bitirir bir yola çıkar. Oğlu

Canpolat'ı görür. Mimar, çocuğu okutup mimar yapmak niyetindedir. Fatıma, uzun uzun Canpolat'a bakar. Sonra; "Beni geyik bekler!" deyip ormana gider.

Bir avcı geyiği vurmuştur. Fatıma'nın üstüne bira ağırlık çöker. Deyişlerini sıralar. Sonra İbrahim'in mezarı başına gider ve ölür. Mimar onu mezarın üstünde bulur. Fatıma'yı İbrahim'in yanına gömer.

Mimar, Canpolat'ı okutur. Kızı Zerkelem'i ona verir.

Kaynakça:

Ömerli, Vahid - Sabir Mustafaoğlu, Tebiet Alhanı Bir de Yaratmaz, Bakı, 2010, s. 228-240.

CANSOHLAR

Karaçay-Malkar Destanıdır. Destan XVI. Yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye başlamıştır. Kabardaylardan Cansoh sülâlesi ile Kaziyoğlu sülâlesi arasındaki prenslik mücadelesini konu edinir. Kaziyoğlu Hatohşuk'un, uyumakta olan Cansohlardan Cüze'yi öldürmesi ve böylelikle intikamını alıp Kabardey prensi olur.

Destan manzumdur ve beyitlerle vücuda getirilmiştir. Metin Türkiye'de Ufuk Tavkul'un 1994 ve 2004 yıllarında yayımladığı çalışmalarla kültürümüze kazandırılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Taşlı Sırt'ta, Cansohlar sülâlesinden iyi ata binen, zırh giyen ve savaşçı ruha sahip olan 9 kardeş yaşamaktadır. Büyüklerinin adı Cüze'dir. Cüze, ata binince atın belini kıracak kadar güçlü, savaşa girse balık gibi iyi yüzücüdür. Onun küçüğü Cavbermez çok cesurdur. Onun küçüğü Kırımhan'dır. En küçükleri ise Orushan'dır.

Cüze, bir gün kardeşlerine tilki gibi mağarada durmamalarını, yola çıkıp yaylalara gitmelerini söyler. Bunlar yollara düşerler ve Taşlı Sırt'a gelirler, kendilerine evler yapıp oraya yerleşirler.

Bir gün Kabardeyler at yarışları düzenler. Bu kardeşler yarışa katılmak için yola çıkarlar. Kara Kura Beli'ne geldiklerinde adam şeklinde bir taş görürle. Telaşlanırlar ve o taşı Hatohşuk zannedip ona ok atarlar. Sabah kalktıklarında arı taşın insan olmadığını fark

ederler. Cüze, kardeşlerine okları kim bozmadan çıkarırsa ona liderliğini devredeceğini bildirir. Delikanlılar uğraşır, ama hiçbiri okları çıkaramaz. Cüze atından indiği gibi okları çeker çıkarır.

Bunun üzerine delikanlılar, Hatohşuk hakkında olumsuz sözler söylerler. Cüze, onları uyarır, amaonlar kötü söz söylemeye devam ederler. Başlarının üzerinden uçan bir karga, bu söylenenleri Hatohşuklarda bir sırığa konarak Hatohşuk Oğlu'na anlatır, onu tehdit ederek cesaretini denemeye beklediklerini söyler.

Hatohşuk oğlu bunun üzerine hazırlanıp, Cansohlara doğru yol alır. Onların yanına geldiğinde gönüllü gönülsüz selâm verir ve atının göğsüyle Cüze'nin atına 3 defa vurur ve böylelikle ona meydan okur. Cüze, karşılık verir ve Hatohşuk oğlunun atına vurarak Hatohşuk oğlunu yere düşürür, gidip bir tümseğe oturur. Kaziy oğlu ise boz atına binip onun üzerine gider. Cansoh, öfkelenir ve demir kamçısını ikiye büker. Kaziy oğlu tekrar gelir ve meydan okuyarak, Kabardey alayına neden girmediğini sorar.

Cüze, bunun üzerine kalkıp atına biner, Kaziyoğlu'nun üstüne gider. Aralarında kimin prens olmaya lâyık olduğunu tartışmaya başlarlar. Sonuçta karar vermesi için birer pehlivan aramaya giderler.

Cüze yolda tuz arabacısına rastlar ve onu pehlivan olarak getirir, Kaziyoğlu da bir pehlivan bulur getirir. Pehlivanları güreştirirler. Cüze'nin pehlivanı güreşi kazanınca, Kazikoğlu'nun pehlivanı sahibi olmadığı için yenildiğini söyler. Bunun üzerine ikinci kez güreşirler ve bu kez Kaziyoğlu'nun pehlivanı diğerini devirir. Cansohoğlu bu durumu çekemeyince pehlivanı vurur öldürür. Kaziyoğlu döndüğünde pehlivanın öldüğünü görünce intikam yemini eder.

Kaziyoğlu, kurnaz davranır ve artık barışmalarını, birbirine güvenmelerini söyler. Yemin etmek için Tatartüb'e gideler, orada birbirlerine dokunmayacaklarına söz verirler. Kaziyoğlu, intikam peşindedir.

Bir gün Kaziyoğlu Cüze'ye atlarla dolaşmayı teklif eder. Cüze kabul eder. Bunlar yola çıkarlar. İkisinin de birer uşağı vardır, bir mola yerinde durup öğlen yemeği için koyun keserler.

Kaziyoğlu'nun uşağı koyunu yüzerken, Cüze'nin uşağını da suya göndermek isterler. Cüze uyumakta iken Kaziyoğlu, Cüze'ye art arta kılıç saplar. Cüze, kükreyerek ölür, Kaziyoğlu da intikamını almış olur.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dili Kurumu Yayınları, 2004, s. 411-437.

Tavkul, Ufuk, "Cansohları Degen Karaçay-Malkar Cırnı Üsünden", *Bir-Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 2, 1994, s. 211.

CANTUVGAN

Karaçay-Malkar destanıdır. Kısa hacimli bir destandır. Nanca bağlı kalmamanın doğuracağı sonuçları işaret etmesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de destan hakkında ilk çalışma Ufuk Tavkul tarafından gerçekleştirilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

> *Cantuvgan, Karaçay beylerinden Karça beyin oğludur. Bashan köyünde geyik yavrusu avlamak adet olmuştur. Cantuvgan'ı geyikleri, hayvanları koruyan Apsatı'nın laneti bekliyordur. Bashan dağında günden güne hayvanlar azaldığı için Apsatı, avcılardan geyiklerin intikamını alır. Apsatı'nın laneti Cantuvgan'ı da çarpar ve Cantuvgan'ın atı, avdan kendi başına gelir*
>
> *Cantuvgan Karça kayasında, beyaz geyikler avlamaya yemin eder. Sürüsüne, sözüne sadık olan, geyiklerin vekili olan Apsatı'nın laneti sürer. Cantuvgan ölür ve ölüsü uçurum kenarında kalır. Karça Bey'in soyu, damadı Kırımşavhal ile devam eder.*

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları,* Türk Dili Kurumu Yayınları, 2004, s.159-161.

CEHAN VE CEMŞİD

Güney Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye hacimsizdir. Peri, sihir ve dev gibi olağanüstülüklerle örülmüş muhayyel bir hikâyedir.

Hikâye 1985'te Âşık Mehemmed Mereli tarafından derlenmiştir. Âşık Mehemmed Mereli bu hikâyeyi, Âşık Eziz Şehnazi'den öğrenmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar Gülistani-İrem'de Mehemmed adlı bir şah vardır. Mehemmed Şah'ın bir hanımından iki (Ehmed, Memmed), diğer bir hanımdan bir oğlu (Cemşid) olmak üzere üç oğlu vardır.

Ehmed ile Memmed bir kızı ile plan yapar. Kız, Mehemmed Şah'ın yanına gidip Cemşid'in kendisini rahatsız ettiğini söyler. Mehemmed Şah, bunun üzerine Cemşid ile annesi Mehrbanu'yu şehrin dışında bir yerde yaşamaya mecbur eder.

Bir gün Cemid uyumaktayken rüyasına başı kuş, gövdesi insan bir kız girer. Kendisinin Cehenefruz'un hizmetinde olduğunu, şayet kendisini bulmazsa Mehemmed Şah'ı çaresiz derde tutulacağını söyler.

Cemşid, uyanır, ancak rüyanın etkisinden kurtulamaz. Annesine rüyasında gördüğü kıza âşık olduğunu söyler.

Çok gezmez Mehemmed şah bir derde tutulur. Cemşid, babası kendisini gözden çıkarmış olsa da Mehemmed Şah'a yardım etmek ister. Kardeşleri Ehmed, Memmed ile buluşur yola çıkar. Üç kardeşin her biri bir yöne gider.

Cemşid, Taht-ı Selimane tarafına gider. Bir derya kenarında kendisine hücum eden iki atı yumruğuyla öldürür. İleride çarmıha gerilmiş güzel bir kız görür. Kız, kaderinin üç cadının elinde olduğunu söyler. Cemşid, onların bulunduğu otağa gider ve üç cadıyı da öldürür, geri gelip Melekmenzer adındaki kızı çarmıhtan kurtarır.

Bulundukları yer devlerin mekânıdır. Kız, hemen oradan uzaklaşmak gerektiğin söyler. O sırada Ağdev gelir. Cemşid onu öldüreceği sıra dev aman diler ve ne arzusu varsa yerine getireceğini söyler. Cemşid, Ağdev'den kendilerini Taht-ı Selimane'ye götürmesini ister. Bunlar yola çıkar.

Cemşid, bir zaman sonra kardeşleri ile buluşur. Ehmed ile Memmed, Cemşid'i öldüresiye döverler ve kızı da alıp yurtlarına gelirler.

Cemşid baygın haldeyken bir pir gelip yaralarını düzeltir. Cemşid, yola çıkar ve evlerine gelir.

Beri taraftan Cehanefruz, kafesteki mürg-i hendanı göremeyince onu geri almak için perilerini de yanına alıp göz açıp kapayıncaya

kadar Gülistani-İrem'e gelir. Saray nöbetçilerine Mürg-i Hendan'ı kem getirdiyse onunla görüşmek istediğini söyler. Ehmed'le Memmed korkuya düşer. Cehanefruz, iki kardeşi de öldürür. Bununla da kalmaz kendisine engel olmaya kalkan askerleri de öldürür. Cemşid, bunu haber alır ve gelip Cehanefruz'un karşısına dikilir, kızı kendisinin getirdiğini söyler.

İki tarafın da kızgınlığı gider. Mehemmed Han, hanımına ve oğluna yaptıklarına pişman olur.

Cehan ile Cemşid'e kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 151-160.

Maşallahkızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 6, Bakı, 2017, s. 151-161.

CELÂL BEY İLE İPEK SULTAN

Âşık Şeref Taşlıova tarafından derlenen ve tasnif edilen hikâyedir. Manzum ve mensur yapıya sahip olup aşk konuludur.

Hikâye Mete Taşlıova tarafından 19. XI. 2005 günü âşığın kendisinden derlenmiş olan metin, Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan tarafından 2008'de Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâye Kars yöresinde anlatılmaktadır. Hikâye metni M. Mete Taşlıova tarafından 18 Kasım 2005 günü Şeref Taşlıova'dan derlenmiştir. Şeref Taşlıova, gençliğinden beri duyup öğrendiği bu hikâyeyi gelenek çizgisine bağlı kalarak tasnif etmiştir.

Hikâyenin kahramanları olarak; Hacı Ahmet Ağa, Döne Sultan, Celâl Bey, Mahmut Bey, Derviş, İpek Sultan, Garip Cünun, Yakup Bey, Ali Bey, Bezirgânbaşı, Haramibaşı Hasan, İpek Sultan'ın annesi, Cariye Ayşe ve Garip Dede görülürler.

Konu olarak bir derviş sayesinde birbirlerine âşık olan iki gencin kavuşması ele alınmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Türkmen beyi olan Hacı Ahmet Ağa, misafir seven, cömert birisidir. Bu dünyada tek kaygısı çocuğunun olmamasıdır.

Günün birinde, kendisine bir derviş misafir olur. Bir-iki sohbetten sonra çantasından bir elma çıkarıp Hacı Ahmet Ağa'ya verir; yarısını kendisinin yarısını da karısının yemesini söyler.

Hacı Ahmet Ağa, dervişin dediğini yapar. Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçer, hanımı Döne Sultan, iki erkek çocuk dünyaya getirir. Çocukların isimlerini Celâl ve Mahmut koyarlar.

Çocuklar büyürler. Silah talimi dahil her türlü eğitimi alırlar. Birine dor, birine de kır at verirler. Kısa sürede sonra iki kardeş de iyi silah kullanan, iyi ata binen yiğit olurlar.

Bir gün Celâl Bey odasında uyumakta iken kapısı çalınır. Celâl Bey, kapıyı açar. Kapıda nurani bir derviş görür. Derviş, Celâl Bey'e bir armağan getirdiğini söyler ve ipek bir mendilden çıkardığı kadehi Celâl Bey'e uzatır ve içindekini Cenab-ı Allah aşkına içmesini söyler. Celâl Bey, içer içmez yanmaya, kızarmaya başlar. Derviş, yeşil bir mendilden çıkardığı ikinci kadehi de Hz. Muhammed aşkına içmesini söyler. Celâl Bey onu da içer ve vücudunda bir hoşluk meydana gelir. Derviş üçüncü olarak bir kadeh daha uzatır. Celâl Bey bunu da içince vücudu ateş gibi yanmaya başlar. Derviş, iki parmağının arasına bakmasını söyler. Celâl Bey söylenileni yapar. İki parmağın arasından İpek Sultan'ı ve sarayını görür. Bu sırada İpek Sultan'ın iki kaşı arasından çıkan ok, Celâl Bey'in sinesine saplanır. Derviş, Celâl Bey'e sarayın duvarında eğrilik olduğunu söyler. Celâl Bey duvara bakar, yüzünü geri çevirdiğinde dervişin gözden kaybolduğunu görür.

Derviş Semerkant'a İpek Sultan'ın sarayına da gider, İpek Sultan'ı Celâl Bey'e âşık ettiği gibi Celâl Bey'i de İpek Sultan'a âşık eder.

Celâl Bey, aşk badesini içtikten sonra aşk ateşiyle yanmaya başlar. Yataktan yere düşer ve ağzından köpükler, sular taşmaya başlar. Annesi Döne Sultan onu bu halde görünce ağlamaya, feryat etmeye başlar. Saraydakiler, Celâl Bey'in odasına gelirler. Döne Sultan'ı o halde

görünce gidip Hacı Ahmet Ağa'ya haber verirler. Herkes Celâl Bey'in odasına toplanır. Bunların içinde pejmürde kıyafetli bir adam vardır. O adama Cünun derler, deli divane bir tiptir. Bu adama ne düşündüğünü sorarlar. Adam da bir saz ister. Sazı getirirler. Adam, Celâl Bey'in başında saz çalmaya başlar. Sazın sesini duyan Celâl Bey uykudan uyanır gibi olur. O sırada annesi sarılıp öpmeye başlar, ne olduğunu sorar. Celâl Bey, aşka düştüğünü ve sevdiğinin adının İpek Sultan olduğunu söyler. Kızın kim olduğunu, nereli olduğunu öğrenmek isterler. Garip Cünun devreye girer ve Celâl Bey ile karşılıklı söyleşirler. İpek Sultan'ın Semerkant ilinden olduğunu öğrenirler.

Celâl Bey bu kez sevdiğinin yanına gitmek için annesinden helallik ister. Celâl Bey'in başka türlü iyi olmayacağını düşünürler ve gitmesine izin verirler. Ama Celâl Bey'i tek yollamak istemezler ve Garip Cünun'un ona iyi bir arkadaş olabileceğini düşünüp Celâl Bey'in yanına katarlar. Bunlar hazırlıklarını tamamlayıp yola düşerler.

Diğer taraftan İpek Sultan da aşk ateşiyle sararıp solar. Derdinin çaresini de kimse bulamaz. İpek Sultan'ın derdine çare bulmak için hekimler, doktorlar ararlar. İpek Sultan, tek dert ortağı olan Cariye Ayşe'ye derdini açar. Bir namenin dört ucunu katlayıp gümüş bir tepsiye koyarlar. Bu tepsiyi Cariye Ayşe, İpek Sultan'ın babasının sarayına götürür. "İnsanın en yakın sırdaşı annesidir." diyerek bu nameyi Suna Hanım'a götürür.

Suna Hanım nameyi okuyunca ağlar, dizlerini döver. Derhâl gül bahçesindeki kızının yanına gider. Kızını öylece sararıp solmuş görünce ağlayarak ne olduğunu sorar. Anne-kız gül bahçesinde karşılıklı söyleşirler. Anası kızının derdinin aşk olduğunu öğrenir ve bunu ailenin büyüğü olan Semerkant beyi Yakup Bey'e ve eşi Ali Bey'e söylemeye karar verir.

Ali Bey çok adaletli ve görgülü bir adamdır. Suna Hanım'ı huzuruna kabul eder. Kadın olanı biteni anlatır. Ali Bey ne kadar hekim, müneccim varsa toplayıp kızının derdine çare arar.

Beri taraftan Celâl Bey Garip Cünun'la birlikte yedi gün yedi gece yol gider. Bir çeşme başında mola verdikleri sırada kendilerine doğru bir kervanın geldiğini görürler. Celâl Bey, Bezirgânbaşı'ya Hacı Ahmet'in oğlu olduğunu ve Semerkant'ın nerede olduğunu sorar. Bezirgânbaşı,

Hacı Ahmed'in dostudur. Celâl Bey'e yolu tarif eder, ama yolu geçerken kırk haraminin olduğu yerden geçerken dikkat etmelerini söyler.

Celâl Bey ile Garip Cünun, kervandakilerle vedalaşıp yola koyulurlar. Karşılarına sıra dağlar çıkar. Burada bir çeşme başında dinlenirken uyuyakalırlar.

O sırada Haramibaşı Hasan da birilerinin gelip gelmediğini öğrenmek için adamlarını bu çeşmeye gönderir. Yolladığı adamlar, Celâl Bey ile Cünun'un olduğu çeşmeye gelirler. Celâl Bey, ailesini ve İpek Sultan'ı düşünmekten uyuyamamıştır. Haramilerin geldiğini görünce kılıcıyla onları geldiklerine pişman eder. Haramibaşı, yolladığı adamların gelmediğini fark edince iki adamını daha yollar. Bu adamlar, çeşmenin başına geldiklerinde arkadaşlarının elleri bağlı oturduklarını görürler. Onları kurtarmaya çalışırken Celâl Bey nara atarak onların üstüne yürür. Bu narayı Haramibaşı Hasan da duyar. Adamlarına atlanmaları emrini verir. Çeşme başına geldiklerinde atı üstünde yiğit bir delikanlı görür. Adamlarına harekete geçmemelerini söyler ve Celâl Bey'e yaklaşır. Buraların sahibinin kendisi olduğunu söyler.

Celâl Bey'le Haramibaşı Hasan atlarına binip karşı karşıya gelirler. Kılıç, kalkan, ok, yay, gürz oyunlarını tamamlarlar. Sıra bilek güreşine gelir. Celâl Bey, her ne kadar silahşorlük eğitimi almışsa da böyle kavgalara girmiş çıkmış biri değildir. Celâl Bey, Mevla'ya karşı dönüp kendisini sevgiliye hasret bırakmaması için dua eder. Aradan epey zaman geçmesine rağmen yenişemezler. O sırada Celâl Bey'in arkasından bir ses gelir. Bir pir, dönüp kıbleye bakmasını söyler. Celâl Bey de öyle yapar. Bir bakar ki Haramibaşı Deli Hasan'ı yıkmış, Celâl Bey'in dizi Haramibaşı'nın göğsündedir. Bu sırada haramiler, Celâl Bey'in üzerine saldırmak için davranırlar, ama Hasan Bey onlara karışmamalarını söyler. Celâl Bey, Haramibaşı'nın hayatı bağışlar. Haramibaşı da artık Celâl Bey'in kardeşi olduğunu ilan eder.

Hep birlikte Haramibaşı'nın karargâhına giderler. Birkaç gün sonra Celâl Bey üzüntülü bir halde otururken, Haramibaşı Hasan bunun sebebini sorar. Celâl Bey de sıkıntısının İpek Sultan'a kavuşmak olduğunu söyler. Haramibaşı, Semerkant'tan kız almanın çok zor olduğunu ama kendisine yardım edeceğini bildirir.

Haramibaşı, Celâl Bey'in yanına üç adamını katar. Celal Bey, Garip Cünun ve diğer üç kişi birlikte yola çıkarlar.

Bu sırada İpek Sultan Celâl Bey'in derdinden sararıp solmaktadır. Babası tellal çıkartıp kim kızının derdine deva bulursa onun dünyalığını vereceğini duyurur. Halkının da kızı iyileşene kadar siyah giyinmesini emreder.

O günlerde Semerkant'a gelen Celâl Bey ve arkadaşları, şehrin girişinde bir ihtiyar adamdan Semerkant'taki Ali Bey'in beyin kızı İpek Sultan'ın hasta olduğunu öğrenirler. Rastladıkları Derviş Baba, bunları misafir eder. Celâl Bey, yaşlı adama derdini açar. Yaşlı adam işlerin o kadar kolay olmadığını söyler.

Derviş Baba, topladığı şifalı otları saraya götürür. Kızın babasına, İpek Sultan'ı tedavi edebileceğini söyler. Getirdiği şifalı otlar suyunu içirir, otların tozunu da üzerine serper. Ardından kızın yanına oturup kaval çalar ve diline gelenleri söyler. Kız, son dörtlükte "Sevdiğin yârı getirdim." sözünü duyunca İpek Sultan silkinip kendine gelir.

Bunu hemen Ali Bey'e iletirler. Saraya giden hanımı, kızını cariyeleri ile sohbet edip gülüşürken görür. Derviş Baba kıza, ertesi gün bu ilaçları yapan kişinin geleceğini ve asıl onun derdine derman olacağını söyleyip evine döner.

Evde Celâl Bey'in gözleri yolda adamı beklemektedir. Adam gelir, olanı biteni anlatır ve ertesi gün Celâl Bey'i oraya götüreceğini söyler.

Sabah olur, İpek Sultan bayramlarda, toylarda giydiği kıyafetlerini giyer.

Celâl Bey'le Derviş Baba saraya giderler. İpek Sultan, rüyasında gördüğü delikanlıyı karşısında görünce aklı başından gider.

Adam, yanında getirdiği otları, suları delikanlının vermesini ister. Celâl Bey, kız üzerine çiçek tozlarını serper, şerbeti içirir.

Bu sırada kız, babasına dönüp dervişin en önemli ilacı yanında getirdiğini söyler. Etraftakiler, kızın ilk defa gördüğü birine nasıl âşık olduğuna şaşırır, İpek Sultan'ın delirdiğini düşünürler. Ali Bey, Celâl Bey'e kim olduğunu sorar. O da kendisini şiirle tanıtır. Şiir sona erince Ali Bey, Celâl Bey'in eski dostu Hacı Ahmet Bey'in oğlu olduğunu anlar. Kızını memnuniyetle Celâl Bey'e verir.

Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Aradan zaman geçer, Celâl Bey, Ali Bey'in huzuruna çıkar ve memleketine gitmek için müsaade ister. Ali Bey gitmelerine izin verir. Büyük bir kafile hazırlanır. Kafile yola çıkar. Yolda onları Haramibaşı karşılar ve o da kafileye katılıp yola düşer.

Günler sonra kafile memleketlerine vasıl olurlar. Uzaktan bir kafilenin geldiğini görenler, Hacı Ahmet Ağa'ya haber verirler. Onları Celâl Bey'in kardeşi Mahmut Bey karşılar. Bu iki kardeş birbirlerine sarılırlar. Celâl Bey, babası ve annesiyle görüşür, sarılıp koklaşırlar. Hacı Ahmet Ağa, bunlara tekrar düğün yapar. Düğün kırk gün kırk gece sürer.

Kaynakça:

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 499-547.

Türkmen, Fikret-Mete Taşlıova-Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara, 2008, s. 425-470.

CELAL ŞAH

Bilhassa Kars olmak üzere Doğu Anadolu'da anlatılan, mensur yapıda bir hikâyedir. İçinde maymunlar, karıncalar, kuşlar ve periler ülkesi gibi muhayyel yerler, tılsım, şekil değiştirme vs. gibi masalımsı pek çok unsur vardır. Konu itibarıyla, 1001 Gece Masallarındaki "Cihan Şah" hikâyesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Muhtevasında aşk olmakla birlikte macera ağırlıklı bir hikâyedir.

Süleyman Elkılıç tarafından anlatılmış bir metnin orijinal kaydı Nerin Köse'de bulunmaktadır. Hikâyeyi, kimin tasnif ettiği bilinmemektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda bir padişah vardır. Her şeye malik olan bu padişahın ne var ki çocuğu yoktur. Padişah çocuk sahibi olmak için yardımlar yapar, dualar eder, dualar alır ve Allah günün birinde hanımı hamile kalır. Hanımı, günü gelince bir erkek çocuk doğurur. Çocuğun adını Celal Şah koyarlar.

Celal Şah, 7 yaşına gelince bir hocanın yanında ders almaya başlar. 18 yaşına kadar karanlık bir yerde, insanlardan uzakta eğitimine devam eder. Dışarıya çıktığında bir avcıyı görür ve ondan etkilenerek ava çıkmak ister. Yanına birkaç kişi alıp ava çıkar. Av sırasında bir geyik görür ve onu kovalar. Yanında 7 kişi kalır. Sonunda geyiği vururlar. İnsanları maymuna benzeyen bir yere giderler. Halk onu hükümdar eder ve Cihan Şah onlara 7 yıl hükmeder. Oradan ayrılır ve yanında iki arkadaşı almıştır.

Maymunlar ülkesinden ayrılan Celal Şah, karıncalar ülkesine rastlar. Orada da kalan iki arkadaşını kaybeden Celal Şah zahmetli bir yolculuktan sonra insanlar ülkesine gelir. Ancak orada da işi rast gitmez, kendisini bir atın karında bulur. Büyük bir kuş atı kapıp havalanır ve atı yüksek bir kayanın üzerine bırakır. Celal Şah, atın karnını yarıp dışarı çıkar. Bir ihtiyar, ona dağın en yükseğinde mücevherlerin olduğunu söyler. Celal Şah, söylenilen yere çıkar ve topladığı mücevherleri aşağıdaki ihtiyara atar. Çünkü ona güvenmektedir. Mücevherleri alan ihtiyar hemen oradan uzaklaşır. Çaresiz kalan Celal Şah, oradan ayrılır ve kuşlar ülkesine gelir. Orada bir havuz başındaki üç kekliğin silkinip kız şekline dönüştüğünü görür. Kızların en güzeli, Gülperi adınd.aki en küçük kızdır. Celal Bey'e Gülperi'ye âşık olur. Onu alıp memleketine döner. Celal Bey'in babası bunlara 7 gün 7 gece düğün yapar.

Aradan bir yıl geçer ve Celal Bey'in bir oğlu olur. Gülperi, tılsımlı elbiseyi bulur ve çocuğunu da alıp memleketine kaçar. Celal Bey, bir kuşun üzerine binip periler ülkesine gider, orada Gülperi'yi bulur. Bir müddet orada yaşar. Ancak memleketini çok özler. Eşinden birlikte memleketine dönmesini ister, o da kabul eder. Geri dönerken yolda kurtlar Gülperi'yi parçalar. Celal Bey, eşini defneder ve ölünceye kadar orada yaşar.

Kaynakça:

Köse, Nerin, "Celal Şah Hikâyesi", *Millî Folklor,* Bahar 1993, S. 17, s. 46-49.

CELALI MEHEMMED VE TAVAT HANIM

Azerbaycan'da anlatılan konusu aşk olan halk hikâyesidir. Türk hikâyecilik geleneği formu içinde ortaya konulmuş bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıdadır.

Manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyeyi Hüseyin İskenderov, Âşık Ehmed Kafarov'dan derlemiştir. Derlenen bu metin Hikâye metni Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 9. cildinde yer almaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Kinyaz, Bezirgân, Celalı Mehemmed, Tavat Hanım, Gürcü kızı, Nine, Emmioğlu, Dev karısı bulunur. Mekân olarak da Tebriz, Tiflis karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Tebriz şehrinde bir varlı birisi olan Kinyaz ve onun arkadaşı bir bezirgân vardır. Kinyaz, kızını kardeşinin oğlu ile evlendirir. Düğüne bezirgânı da çağırır.

Bezirgân düğün hediyesini hazırlayıp yola çıkar, Tiflis şehrine gelir. Bakar ki düğüne herkes yığılmıştır. Hediyesini verip akşam namazını kılmaya geçer. Gürcülerde de bir adet vardır, gelen hediyeye açıp bakarlar. Padişah, bakar ki gelen hediye çok kıymetlidir; malının mülkünün hepsini satsa bu hediyenin yarısı etmez. Hemen kardeşlerini çağırır ki 'Ne versek de bu hediyenin yarısını karşılasa.' diye danışır. Padişah, 'Ben kızımı bu bezirgâna vereceğim, bu düğün onun düğünüdür.' diye söyler. Bezirgân, namazı kılıp geldikten sonra padişah bezirgânı yanı başında oturtup 'Bu düğün senin oğlunla benim kızımındır.' der. Bezirgân, bunun zarif bir teklif olarak düşünür. Düğün çalınır, biter. Herkes dağılıp yatmaya gider.

Sabah padişah, kızını bezirgânla yola salar. Bezirgân, yolda kızın kendisiyle geldiğini öğrenir. Hemen memlekete durumu haber verir ki düğün için hazırlansınlar. Haber Tebriz'e ulaşınca hazırlıklar başlar, âşıklar çağırılır, düğün yapmaya başlarlar. Bezirgân Tebriz'e gelir, gelini getirirler. Bezirgân oğlu Celali Mehemmed ise o yanda bu yanda gezer. Tavat Hanım kendi hizmetçisini de yanında getirmiştir. Celali Mehemmed'in de memlekette kendi nişanlısı vardır. Bu kız, Celali Mehemed'in nişanlısının Gürcü bir kız olduğunu duyar. Kız, bu durumu öğrenince ninesine anlatır. Kızın ninesi, Celali Mehemmed'in yanına varıp 'Atan Tebriz'den bir kız getirmiştir sana, yüzüne baksan beğenmezsin.' der. Oğlan, 'Atam getirmişse benim söyleyecek sözüm

yoktur, ben de kızın yüzüne bakmam.' deyip razı olur. Düğünü yaparlar, nine karı, Celali Mehemmed kızın yanına gitmesin diye elinden geleni yapar, bunlara engel olur. Oğlan; kızın yanına bir gün, beş gün, on gün, bir ay, bir yıl gitmez. Celali Mehemmed yedi yıl kızın yanına gitmez, kız göz hapsinde kalıp durur.

Günlerden bir gün Tebriz'de bir düğün olur. Bezirgân, düğüne tüm kızları ve Tavat Hanım'ı da çağırır. Kızlar düğünde geçip otururlar. Celali Mehemmed düğüne sonradan gelir. Etrafa bakar ki bir güzel kız vardır, Tebriz'de eşi benzeri yoktur. Emmisinin oğluna kızın kim olduğunu sorar. Emmioğlu 'Sen benimle mi eğlenirsen, bu kız senin yedi yıllık avradındır.' diye cevap verir. Celali Mehemmed'in aklı başından geçer, çok pişman olur. Tavat Hanım ahdetmiştir ki 'Bundan sonra Celali Mehemmed yanıma gelse dahi ona varmayacağım, vatanıma gideceğim.' Tavat Hanım, Celali Mehemmed ile emmisinin oğlunun sohbetini işitir. Kız, düğünde dayanamaz evine gider; lambayı yakıp yatar. Celali Mehemmed, Tavat Hanım'ın düğüne dönemediğini görünce aşkından üzülüp okumaya başlar.

Celali Mehemmed, kız geri dönmeyince kızın yanına eve gelir. Bakar ki kapı içeriden kapalıdır. Oğlan, kapıyı döver, yalvarır ama kız kapıyı açmaz. Oğlan ağlayıp sızlayınca kız 'Bir şartla açarım. Gider o güzel atına binersin, güzel elbiselerin giyinirsin, silahını yanına alırsın, gelip bu pencerenin altında durursun, hoşuma gidersen seni içeri alırım, hoşuma gitmezsen almam.' der. Oğlan kızın dediklerini yapar pencerenin altına gelir; Tavat Hanım, 'Aferin beğendim. Şimdi sen soyun onları bana ver, ben giyineyim sen beni beğenecek misin?' diye sorar. Celali Mehemmed ile Tavat Hanım burada deyişirler. Kız kapıyı açmayınca oğlan elbisesini silahlarını çıkarıp kıza verir. Kız elbiseleri, silahını, kılıcını takıp kapıyı açar; oğlanı bir hamlede içeri alıp kendi ata biner. Pencerenin altına geçip oğlana, 'Beni beğenir misin? diye sorar. Celali Mehemmed okumaya başlar. Kız, 'Selametle kal!' deyip gitmeye kalkınca Celali Mehemmed; Tavat Hanım ile deyişmeye başlar. Tavat Hanım, ata bir kamçı vurup yola düşer. Celali Mehemmed, kapı bağlı olduğu için açamaz; sabaha kadar odada esir kalır.

Bezirgân sabah olduğunda atın üstünde gelinini görür. Nereye gittiğini sorar. Kız burada oğlunun kendine yaptıklarını anlatır, okumaya başlar. Bezirgân eve döner, oğlanın ağzı bağlı tutsak yattığını

görür. Kapıyı açarlar, oğlan giyinip kızın peşine düşer. Uzun bir yol geldikten sonra kıza yetişip önünü keser. Kız, oğlanın geri dönmesini ister, dönmezse onu öldüreceğini söyler. Oğlan geri çekilmeyince kız kılıcı oğlana vurur, oğlan yıkılır. Kız da atını sürüp gider. Kızın yarı yolda yüreği dayanmaz, atından inip yalın ayak oğlanın yanına gelir, yaralarını sardıktan sonra başını dizinin üstüne koyup okumaya başlar. Sözünü tamam eyleyip oğlanın başını yere koyar, kendi de memleketi olan Tiflis'teki babasının evine gider.

Oğlanın atası, Mehemmed geri dönmeyince arkasından gelir; oğlanın yaralı yerde yattığını görünce alıp evine getirir; bir hekim çağırırlar. Kızın babası kıza neden tek başına geldiğini sorunca kız, 'Müslümanlar beni beğenmediler, ben de çıktım, geldim.' diye cevap verir. Atası sinirlenip 'Cehenneme beğensinler!' diye söylenerek kızın eski nişanlısı olan kardeşinin oğluna düğün yapılsın diye haber gönderir. Oğlan da düğün hazırlıklarına başlar.

Celali Mehemmed başının yarası iyileşince Tiflis'e yola çıkar. Tiflis'e yaklaşınca bir yaşlı kişiye denk gelir. Yaşlı adam oraya tek gitmemesi gerektiğini yoksa oğlanı öldüreceklerini söyler. Celali Mehemmed 'Ya ölürüm ya kızı alırım.' diyerek yolundan dönmek istemez. Yaşlı adam bunun üzerine oğlana 'Bu dağın ardından devlerin mekânı var oraya gidip onların karılarının sütünden içersen sana dokunmazlar.' diye nasihat eder. Oğlan sabah gider yaşlı adamın dediği gibi yapıp devin karısının tuluğundan tutup süt içer, dev karısı bunun üzerine 'Sen de benim artık bir oğlumsun.' deyip oğlanı evlât edinir. Dev anası oğlanı saklar, devler gelip yemeğe başlayınca dev anası bir oğlu daha olduğunu anlatır. Celali Mehemmed'i devlere gösterir. Celali Mehemmed, başına gelenleri bir bir devlere anlatır. Devler yardım etmek için Celali Mehememd'i yanlarına alıp Tiflis'e giderler.

Padişahın kardeşinin oğlu, düğün olduktan sonra bir karıyla kızın kapısına dayanır. Oğlan, Celali Mehemmed'in geldiğini görünce kılıcını çıkarıp Tavat Hanım'ın üstüne çıkıp, 'Ey köpek kızı, benim yerime Müslüman'ı beğendin, beni beğenmezsin, seni öldüreceğim!' der. Celali Mehemmed yetişip oğlanı öldürür, kızı da alıp devlerin mekânına getirir.

Sabah olduğunda padişah oğlanın öldüğünü, kızın da kaçırıldığını öğrenir. Celali Mehemmed dev karısı ile vedalaşır, burada okumaya başlar. Devlerin evinde beş altı gün kaldıktan sonra Tebriz'e yola

düşerler. Devler, oğlan ile kızı alıp Tebriz'e getirirler. Celali Mehemmed de onlara iyi para verip, saygı gösterir, yola salar. Bezirgân, oğlunun Tavat Hanım ile geldiğini görünce yeniden düğün yapar. Bu işlere sebep olan karıyı da tutup öldürür."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 9, Bakı, 2011, s. 154-174.

CELALİ İLE KENANİ

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyedir.

Âşık Sabri Yokuş'un anlattığı metin, Timur Yılmaz tarafından 2009'da derlenmiş, 2011'de yayımlanmıştır. Sabri Yokuş, bu hikâyeyi 1994 yılında Âşık Mihmanî Çuha'dan öğrenmiştir. Hikâye manzum ve mensur bir yapıya sahiptir, ancak manzum kısım azdır. Duvarcı Mehmet'in sonraki kısımlarda da onun oğlu Celali'nin maceralarının yer aldığı bir hikâyedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kudret şehrinin Hatem adında çok zalim ve adaletsiz bir padişahı vardır. Bu şehirde, geçimini duvarcılıktan sağlayan ve Sucayet adında bir eşi olan Duvarcı Mehmet yaşamaktadır. Yıllardır evli olmalarına rağmen ancak bunların çocukları olmamıştır. Bu sebepten ikisi de çok üzgündür.

Bir gün bir ihtiyar kapılarını çalar ve kendisini misafir etmelerini ister. Sucayet ihtiyarın ermiş bir kişi olduğunu anlar. İhtiyardan sıkıntılarının çözüm bulmasını isterler. İhtiyar, onlara kıbleye dönerek 40-50 defa Besmele çekmelerini söyler. Karı-koca söylenileni yapıp dua ederler. İhtiyar, daha sonra cebinden bir elma çıkarıp ikiye böler ve bu elmaya yemelerini, çocukları olursa adının kendisini koyacağını tembihler ve gözden kaybolur. Mehmet ve Sucayet ihtiyarın dediklerini yaparlar. Allah'ın izni ile bunların iki çocuğu olur. Çocukların adlarını Celali ve Kenani koyarlar.

Sucayet Hanım bir gün komşularından süt almak için sokağa çıkar. Bu arada oradan geçmekte olan Hatem Padişah, Sucayet'in

güzelliğini fark eder ve sarayına döndükten sonra lalasını gönderip onu alıp gelmesini emreder.

Lala, bir palan hazırlar. Eski yıkık sarayın duvarını tamir etmesi için Duvarcı Mehmet'i vazifelendirir. Bunu bir türlü başaramayacağını ve dolayısıyla kellesinin vurulması için bir bahane olacağını düşünür. Mehmet işe başlar. O sırada evlerine misafir olan ihtiyar karşısında görülür. İhtiyar, Mehmet Bey'e yardım eder ve 40 gün içerisinde saray yapılıp padişaha teslim edilir.

Bu plan Hatem padişah lalasından başka bir plan yapmasını ister. Lala, Sucayet Hanım'ın ailesini araştırır ve 7 tane fakir erkek kardeşinin olduğunu öğrenir. Sucayet Hanım'la Mehmet Bey'i boşattırıp fakir kardeşlerine para vererek kız kardeşlerini almayı planlar. Lala Mehmet'in karşısına yalancı kişileri çıkartarak Sucayet Hanım hakkında kötü sözler söylettirir. Daha sonra padişah Duvarcı Mehmet'i huzuruna çağırarak eşini boşayıp babasının evine göndermesini ister. Mehmet Bey ile hanımı Sucayet, padişahın adamlarına ne kadar itiraz etse de sonuç alamaz ve adamlar, Sucayet Hanım'ı alıp baba evine götürürler.

Aradan biraz zaman geçer, padişah, Sucayet Hanım'ın en büyük kardeşi Halil Bey'i huzuruna çağırarak ondan Sucayet Hanım'ı ister, o da karşı çıkmaz, memnuniyetle kabul eder. Halil eve gelir. Haberi kardeşlerine aktarır. En küçük kardeş olan Ahmet'in dışında diğerleri, bunu memnuniyetle karşılar. Padişah kırk gün davullar zurnalar çaldırır, âşıkları söyletir pehlivanları güreştirir.

Diğer tarafta Mehmet Bey, iki çocuğuyla her gün gözyaşı döker. Bir gün yine melul mahzun evinde oturmakta iken eve, elinde iki tane gülle bir genç gelir. Bu genç, daha önce eve gelen ihtiyar babanın oğludur. Genç, elindeki gülleri Mehmet Bey'e vererek, onları padişaha götürüp koklatmasını tembihler ve gider. Mehmet Bey, gencin dediğini yapar ve padişahın yanına gidip ona gülleri verir. Padişah gülleri koklayınca aklını yitirir. Vezir ve lala da padişaha ne olduğunu anlamak için gülü koklarlar ve onlar da akıllarını kaybederler. Hepsi de saraydan çıkıp şehrin kenarına gider ve orada kendilerini denize atarlar. Bunun üzerine saray ve ülke sahipsiz kalır. Halk, kendisine padişah seçmek için toplanır. Uzun münakaşalardan sonra Duvarcı Mehmet'i padişah olarak seçerler. Mehmet Bey'e ve Sucayet Hanıma tekrar düğün yaparlar.

Duvarcı Mehmet bir gün rüyasında kendisine çok eskiden elma veren babayı görür. İhtiyar, Mehmet Bey'e ülkenin adaletini sağlamasını, sağlamazsa kendisini Hatem Padişah'tan daha kötü bir hale geleceğini söyler. Mehmet Bey, kayınbiraderi

Ahmet'i vezir yapar, diğer kayınbiraderlerine de farklı işler verir.

Mehmet Bey, bu arada bir hoca çağırtır ve 7 yaşındaki Celali ve Kenani'yi ona teslim eder ve onarı 7 yıl okutmalarını emreder. Çocuklar sarayda bir medreseye kapatılır, hoca onları 7 yıl okutur.

Çocukar artık 14 yaşına gelmiştir. Kenani ilim yolunda hayli ilerler, ancak Celali, ilim adına bir şey öğrenemez. Celali, Kanani'ye nazaran aykırı tiptir. Bu yüzden hoca ona kızar. Buna tahammül gösteremeyen Celali, hocaya bir tokat atınca hoca orada ölür.

Kenani ve Celali, padişahın sarayına gelmek üzere yola çıkarlar. Yolda, bir kız çocuğu ile omzunda kovalarla süt götüren yaşlı bir nene görürler. Celali, yaşlının ellerinin dolu kızın ellerinin boş olduğunu görünce, kıza bir tokat vurup onu da öldürür.

Celali ve Kenani saraya yaklaşınca, saraydan çıkan kadınla görür ve padişahın hanımını zenginliğinden dolayı ziyaret ettiklerini düşünerek orada da bir kadını öldürür. Celali'nin Mehmet Bey'e bildirilir. Adaletli padişah derhâl idam ve mrini verir.

Çocuklar, kahvehanenin önünden geçerken, birkaç yaşlının nargile çektiğini, karşıda birkaç hanımın balkonda oturduğunu görür ve yaptıklarının ayıp olduğunu söyleyerek onları öldürür. Bu sırada oraya padişahın adamları gelir, ancak Celali, onları da öldürür. Diğer askerler Celalî'yi bağlayıp zindana atarlar. Celali zindana 40 gün kalır. Bu arada

Zalim Pehlivan adında birisiyle kavga eder. Zalim Pehlivan onu bıçaklar, ancak Celali ölmez.

Celali, zehirli zindana atılır. Eğer burada ölmezse idam edilecektir. Zehirli zindanda 5 kişi daha vardır. Celali ellerini onların ellerine sürünce mahkûmlar ellerindeki yaralar düzelir.

39 gün sonra Celali zindandan çıkartılır. Halk, onu sapasağlam görünce şaşırır. Ceza olarak, sineklerin üşüşmesi için Celali'nin vücuduna üzerine bal döküp güneşe bırakılır. İbret olması için de Zalim Pehlivan'ın nezaretinde bir kervana verilir şehir şehir dolaştırılır. Çin

Hükümdarlarının pehlivanları, kervanın Kudret şehrinden Zümrüt şehrine gittiğini ve üzeri ballı adamın da padişahın isyankâr oğlunun olduğunu öğrenirler ve onu askerlerden satın almak isterler. Askerler vermek istemezler. Çin hükümdarının pehlivanı Saltuk Pehlivan, Zalim Pehlivan'ın kellesini koparıp kızarttıktan sonra, biraz da altın vererek Celali'yi alır.

Saltuk Pehlivan, Celali yıkayıp temizletir ve onunla dost olur. Birlikte Zümrüt şehrine giderler. O sırada şehrin hükümdarı ölmüştür ve halk kendisine padişah seçmektedir. Bir talih kuşu bırakılır ve kimin üzerine 3 kez üst üste konarsa, padişah o olacakır. Talih kuşu bırakılır, kuş Celali'nin başına konar. Bu, üç defa yapılır, kuş üçünde de Celali'nin başına konar. Celali, padişah olmak istemezse de mecburen kabul ettirilir. Celali padişah olmakla kalmaz, ölen padişahın kızı Elvan Sultan ile de evlenir.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 237-258.

CELAL-SAYAD SELVİNAZ

Azerbaycan ve Gürcistan'ın Borçalı bölgesinde bilinen muhabbet ve kahramanlık destanıdır. Manzum ve mensur bir yapıya sahiptir.

Âşık Zeyin (Topa Veridze) düzüp koştuğu bu hikâye, 1980 yılının ağustosunda Âşık Eto (Ekvtime Davlaşeridze)'den derlenmiştir. Aşağıda özetini verdiğimiz hikâye Borçalı'dan derlenmiştir. Valeh Hacıyev, Azerbaycan Folklor Antologiyası adlı kitabında hikâye metnine yer vermiştir.

Hikâye kahramanları olan Celal ile Sayad Selvinaz uzun mücadeleler sonucunda kavuşurlar. Hikâye Elif ile Mahmut, Şah İsmail hikâyelerinde olduğu gibi hem aşk hem de kahramanlık unsurları taşır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kandehar'da Mahmud Paşa adlı padişah, onun da 15 yaşında Celal adlı bir oğlu vardır. Mahmut Paşa 70 yaşındadır. Mahmut Paşa çok hastalanır ve başını ecel yastığına koyar. Ölmeden önce yanına

vezirini çağırır. Bu dünyadan göçerse oğlu Celal'in 25 yaşına kadar tahta çıkarılmamasını ister. Ertesi gün Mahmut Paşa vefat eder. O zamanlarda ölen padişahın yerine biri tayin edilmez ise padişahın cenazesi kaldırılmaz. Mahmut Paşa'nın yerine bir vezir tayin edilir.

Celal, bir gün çarşı pazar gezerken tenhada 5-6 altı çocuğun oyun oynadığını görür. Kel bir çocuk, diğer çocuklara haksızlık etmektedir. Celal, o çocuğa kızar ve ağzına vurur. Çocuk ağlayarak eve gider, olanları annesine anlatır. Annesi hışmile Celal'in yanına gelir, böyle şeylerle uğraşacağına tahtının, tacının peşine düşmesini söyler. Bunu duyan Celal, kılıcını kuşanır ve zorla tahta çıkar. Tanıdıklarının bazılarını vezir olarak tayin eder ve ülkeyi yönetmeye başlar.

Günler haftalar geçer, ülkeyi idare etme hevesine kapılan Celal, Mahmut Paşa'nın 15 hazine kızıl-gümüşünün altından girer, üstünden çıkar. Kısa zamanda insanlar ona saygı duymaz hale gelir.

Celal, bir gün annesi ile konuşurken, annesi yaptıklarından dolayı Celal'e kızar. Annesinin sözleri Celal'i çok üzer. Ağlayarak otağına gider. Ağlamaktan yorulur uyuyakalır. O uyumakta iken nurani bir pir gelir, Celal'i uyandırır. Elindeki badeyi uzatır ve Celal'in bu badeyi içmesini söyler. Bu, Leyla'yı Mecnun'a, Aslı'yı Kerem'e, Garip'i Şahsanem'e bağlayan badedir. Celal, "Mevlâ'nın aşkına!" diyerek bu badeyi içer. İkinci olarak kırkların pirlerin aşkına, üçüncü olarak da Şiraz şehrindeki Ahmet Paşa'nın kızı Sayad Selvinaz'ın aşkına içer. Pir, iki parmağının arasından Sayad Selvinaz'ı gösterir. Pir, o kıza kavuşmak için cefalar çekeceğini, ondan sonra muradına ereceğini söyler ve gözden kaybolur.

Sabah olur, annesi Celal'in otağından çıkmadığını fark eder ve oraya gider, Celal'in ağzından köpüklerin gelmiş vaziyette bulur. Hemen, aklı yeten âlim ve yaşlı kişileri çağırır. 200 yaşındaki bir kocakarı onun Celal'in sevdalandığını söyler. Celal, kocakarının çaldığı saz sesiyle gözlerini açar ve ondan sazı ister. Saz ile başından geçenleri anlatır ve kızı bulmak için gideceğini söyler. Annesi gitmesini istemezse de onu durduramaz. Celal hazırlığını yapıp yola koyulur. Epey yol gittikten sonra bir çınar ağacının altında dinlenir.

Bu sırada oraya 40 harami gelir. Ağacın altında uyuyan Celal'i görüler. Haramibaşı, Celal'i uyandırır. Başucunda kılıcını çekmiş 40 kişiyi görünce Celal korkar.

Haramibaşı, ona kim olduğunu sorar. Celal, onlara sazı ile kendisini tanıtır ve Şiraz şehrine gittiğini söyler. Haramiler de Şirazlıdır. Celal'e, Şiraz'ın çok uzaklarda olduğunu söylerler, ancak onun yalnız yola çıkmasını istemezler ve Celal'i Şiraz'ın yakınına kadar götürürler.

Celal, yola devam eder. İleride bir çadırlar görür ve oraya gider. Çadırların birinin sahibi ile deyişme yapar. Çadırın sahibi aslında bir kızdır. Kız, Celal'i o gece misafir eder. Kız, ertesi gün Celal'e odaları gezdirir. Odaların birinde dizlerine kadar suyun içinde olan 39 yiğit, diğerinde altınlar, gümüşler vardır. Celal'a bu altınlara sahip olmak isterse, kendisiyle evlenmesi gerektiğini, yoksa kendisini 40. yiğit olarak diğerlerinin yanına koyacağını söyler. Celal ise, bir muradının olduğunu ve onun için ant içtiğini ifade eder. Kız, ona muradını sorar. Celal, muradının Şiraz şehrinde Ahmet Paşa'nın kızı Sayad Selvinaz olduğunu söyler. Onun dürüstçe cevap vermesi Hanzade'nin hoşuna gider. Celal'e biraz para verip yolcu eder.

Celal bir gün daha yol gider ve Şiraz şehrine gelir. Çaycı, saz elinde birinin geldiğini görür ve onu konuk etmek ister. Celal, kabul eder. Çayhaneye gelenler onun çalıp çığırmasını ister. Celal, sazı eline alır ve Sayad Selvinaz'ın evini sorar.

O sırada çayhanede bulunan Mirza Bey adında birisi vardır. Sayad Selvinaz'a dünür olmuş, ancak kız da babası Ahmet Paşa da olumsuz cevap verirler. Mirza Bey, Celal'in sözlerini duyunca yerinden kalkar ve Celal'e bir tokat vurur, çayhaneden çıkar, duyduklarını Ahmet Paşa'ya aktarır. Ahmet Paşa emreder, şehirde Celal adlı kim varsa hepsini şehirden kovar. Sabah olunca çaycı, Cemal'e ve şehirdeki yeşil evlerin kıza, kırmızı evlerin de Ahmet Paşa'ya ait olduğunu ve kendisine zarar gelmemesi için tez vakitte çayhaneden ayrılmasını ister.

Celal gidip Ahmet Paşa'nın evine gider. Evin önünde bir murat taşı, bir de elçi taşı vardır. Celal, elçi taşının üstüne oturur. Kapıcılar bunu paşaya haber verirler. Ahmet Paşa kızar, oraya 2 kişi gönderir ve gitmemekte ısrar eden Celal'i zindana attırır.

Afide adında, topal bir kız vardır. Bu kız, Sayad Selvinaz'ın devamlı Celal deyip durduğunu bilir. Celal isminde birinin zindana atıldığını öğrenir. Sayad Selvinaz'ın yanına gider, müjdesini isteyip güzel bir haber getirdiğini söyler. Kız, başörtüsünü ve patiklerini verir.

Afide, Sayad Selvinaz'a elçi taşının üzerine muradının Sayad Selvinaz olduğunu söyleyen Celal adında bir âşığın oturduğunu, ancak babasının Celal'i zindana attığını söyler.

Sayad Selvinaz, bu haberi işitince cariyelerini zindana gönderir, zindancı başının Celal'i salıvermesini ister. Şayet zindancı başı, emri yerine getirmezse onu öldürmeleri emrini verir.

Kızlar gider, emri zindancı başına iletirler, ancak o, emri uygulamaz. Bunun üzerine cariyeler onu öldürürler, kapıları kırıp Celal'i zindandan alıp Sayad Selvinaz'ın yanına götürürler.

Olanları Ahmet Paşa öğrenir, sinirlenir. Kızının yanına gider. Sayad Selvinaz, Celal'in önüne geçer ve babasına; "Öldüreceksen, önce beni öldür. Celal'in ölüsünü görmemeyim." der. Ahmet Paşa, hakikati öğrenir ve iki genci muradına erdirir. Celal ve Selvinaz'a 40 gün 40 gece toy eder.

Bunlar 3 ay, gül bağındaki evde keyif sürerler. Celal, Selvinaz'a babasından izin alarak, kendi öz memleketine dönmeleri gerektiğini söyler. Kız, babasına durumu anlatır. Babası, onlara 2 at, altın, yorgan, döşek verip onları yolcu eder.

Bunlar, büyük bir şehre gelirler. Bu şehirde hiç insan olmadığını fark ederler. Orada kalmakta çekinirler. Celal, Selvinaz'ı burada bir gece kalmaya razı eder. Bir eve girip orada gecelerler.

Bu şehri, 95 yaşında bir han yönetmektedir. Han, av kuşunun etini çok sevmektedir. Hanın ağzında dişi olmadığı için, bu kuşları 3 gün 3 gece kaynatıp suyunu içer. Şehrin insanları, nöbetle, ikişer ikişer gidip hana kuş avlarlar. Bir gün sıra ok atmayı bilmeyen 2 kişiye gelir. Bunlar kuş avlayamazlar ve duman çıkan bir ev görürler. Merak edip oraya giderler. İçeride bir oğlanla bir kızın kebap pişirdiklerini görürler. Bunar Celal'le Selvinaz'dır. Kızın çok güzel olduğunu fark ederler. Bunu gelip Han'a söylerler, o kızı alırsa 25 yaşında bir delikanlıya döneceğini ilave ederler. Han, oğlanı öldürüp kızı yanına getirmelerini emreder.

Sayad Selvinaz, sabah uyanınca etraflarının askerler tarafından kuşatıldığını görür ve sazı eline alarak Celal'i uyandırır. Sayad Selvinaz'a korkmamasını söyleyip onlarla çarpışır. Birinin dudağını, diğerinin burnunu, öbürünün kulaklarını keser. Bunlar bu şekilde hanın yanına giderler ve Han'a Celal'in herkesi yok ettiğini ellerinden

ancak bu şekilde kurtulduklarını söylerler. Han anlar ki kimi gönderirse göndersin, Celal üstesinden gelecek. Mecburen hileye başvurur. Büyü yapan bir neneyi çağırtır ve oğlan ile kızın elini kolunu bağlatmak ister. Nene 3 gün içinde delikanlının kollarını bağlayabileceğini söyler. Kadına, istediği kadar altın verirler.

Kadın okuyup üfler, okuyup üfler ve altınlar yılana dönüşür. Her yer yılanla dolar. Onlara, ot torbalarının ateş aldığını gördüklerinde, kız ile oğlanın bağlanmış olacağını, hemen gelmelerini söyler.

Kocakarı, virane şehre gider ve kendini yere atar. Celal, etrafı gezerken yerde yatan bu yaşlı kadını görür, yanına gider. Kadın ağlamaya başlar. Celal, niye ağladığını sorar. Kadın, oğlunun Han'ın asker iken şehit olduğunu söyler. Celal, kadını alıp evine getirir. Sayad Selvinaz'a durumu anlatır. Kız, bu kadından şüphelenir ve gece uyumamak için parmağını kesip tuz basar. Ertesi gün de diğer parmağını kesip tuz basar. Onu halsiz gören Celal, Sayad Selvinaz'a kendisinin nöbet tutacağını söyler. Gece yarısına kadar bekler, herhangi bir olumsuz durum göremeyince, Sayad Selvinaz'ın yanına gidip uyur. Büyü yapan kadın, bunların uyuduklarını görünce yaptığı büyülü iplerle ikisini bağlar. Daha sonra bayıra çıkıp otları ateşe verir. Dumanı görenler gelir. Sayad Selvinaz'ı alıp Han'ın sarayına getirirler.

Celal, büyü yapan kadın ve atlar virane şehirde kalır. Han, Sayad Selvinaz'ı görür, çok beğenir, kendisine eş almak ister. Sayad Selvinaz, onunla evleneceğini ancak 40 gün beklemesini ister ve Han'ı buna ikna eder.

Han, Sayad Selvinaz'ı namuslu bir kadının yanına gönderir. Kız orada 40 gün yaşar. Celal, ise evde kocakarının yanında kalır.

Celal, kadından elinin ve ayağının bağlarını çözmesini ister ve elinden ona bir kötülük gelmeyeceğine söz verir. Kadın, bunu duyunca Celal'in el ve ayaklarının bağlarını çözer. Bağlardan kurtulan Celal, kadını ayakları altında ezerek öldürür.

Bir ata biner bir at da yedeğine alır Battal şehrine gider. Orada yaşlı bir kadına misafir olur. Celal, kadına Sayad Selvinaz'ı sorunca kadın onun Celal olduğunu anlamakta gecikmez. Celal'e Sayad Selvinaz'ın yerini söyler. Gece olunca Celal'i Sayad Selvinaz'ın kaldığı eve götürür. Celal sazını eline alır ve Sayad Selvinaz için bir şeyler söyler. Sayad

Selvinaz da ona yine sazla cevap verir. Ertesi gün, Sayad Selvinaz, yanına Saki'yi de alıp Celal'in yanına gitmek için saraydan ayrılır.

Sabah olunca Han bakar ki ne Saki var ne de kız. Veziri çağırır ve onun kellesini ya da kardeşi Saki'nin kellesini keseceğini söyler. Vezir at ister ve Celal, Saki ve Sayad Selvinaz'ın peşine düşer.

Saki, yolda bir tepeden kendilerine doğru atlıların geldiğini görür. Vezir bunların yanına gelince çarpışma başlar. Celal ve Selvinaz, gelenleri darmadağın ederler. Saki, kardeşi kara veziri bağlamalarını ister. Celal, Sayad Selvinaz ve Saki atlarına binerler ve yola devam ederler. Çok yol gittikten sonra Hanzade'nin olduğu yere gelirler. Celal, Sayad Selvinaz'a, Hanzade'ye vaatte bulunduğunu söyler. Sayad Selvinaz, Celal'e çok kızar ve yanından ayrılıp giderse de Saki onu ikna edip tekrar getirir. Bu arada Hanzade gelir. Celal'in yollarını beklediğini söyler. Hanzade'nin sözlerini işiten Sayad Selvinaz, sinirlenir yine gitmek ister.

Celal Sayad Selvinaz'ın gideceğini anlar ve Hanzade'ye durumu anlatır. Hanzade, bu işin olmayacağını anlar. bu arada saki'nin yakışıklı bir delikanlı olduğunu fark eder ve onunla evlenmek ister. Hanzade ve Saki muratlarını ederler.

Hazırlanırlanıp Celal'in memleketi Kandehar'a doğru yol alırlar. Uzun bir yolculuktan sonra Kandehar'a vasıl olurlar. Annesi Celal'e; "Hoş geldin." bile demez. Annesinin konuşmalarından yoksulluğun canına tak ettiğini anlaşılır. Hanzade, çok parası ve gümüşünün olduğunu söyler ve cebinden bir mücevher çıkarır ve Celal'e verir. Celal, mücevheri paraya çevirmek için çok gezer. Bir ihtiyar, bu taşı padişahlara göstermesini ister. Celal, taşı bozdurmadan geri getirir. Daha sonra, küçük bir taşı 24 hazine pula bozarlar. Celal, yolda ona yardım eden 40 kaçağı çağırır, kimisini vezir kimisini vekil yapar. Mutlu mesut bir şekilde hayatlarını devam ettirirler.

Kaynakça:

Hacılar, Valeh, *Gürcüstan'da Türk Halk Edebiyatı Eneneleri,* Bakı, 2005, s. 268.

Hacıyev, Valeh, *Azerbaycan Folklor Antologiyası,* Bakı, 1996, s. 219-251.

İsmayılov, Hüseyin - Eziz Elekberli, Azerbaycan Folkloru Külliyatı, AMEA Folklor İnstitutu Yayınları, C. 24, Bakı, 2011, s. 165-209.

Azerbaycan Folklor Külliyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 14, Bakı, 2011, s. 165-209.

CELBEGEN

Altay Türklerinin sözlü anlatılarında yer alan kötü iyenin adı. Muhtelif Türk boylarında farklı isimlerle kullanılır. Altay Türkleri Celbegen, Elbegen ya da Celven; Hakas Türkleri Çilbigen; Tuva Türkleri Celbege; Kuzey Türkleri Celbegen, Yel Moos, Kara Moos derler.

"Yel" kelimesi ile alâkalıdır. "Yel" kelimesi "cin" ve "kötü ruh" gibi anlamlarını da karşılar. Bundan dolayı Asya'da Celbegen, Yalmavuz ve Yelbuga gibi sözler kullanılmıştır.

Celbegen'in özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Eski Türk inancında *gökyüzü* Tanrı Ülgen ve iyi ruhların; *yeryüzü* canlılar ve yer-su ruhlarının; *yeraltı* ise Erlik ile kötü ruhların mekânıdır. Celbegen'in mekânı genellikle yeraltıdır. Ancak anlatmaların çoğunda mekân tam olarak belli değildir. Mekân ne yeryüzü ne de yeraltıdır; başka bir dünyadır. Kimi anlatmalarda kara ormanda doksan cepheli taş sarayda, kimilerinde ise kara ormanda yaşamaktadır.

2. Celbegen efsane, masal ve destanlarda çok başlı olarak tasavvur edilmiştir. En çok 7 olmakla beraber 1, 3, 12 başlı olarak da nitelendirildiği olmuştur.

3. Kanı pis kokulu, kara başlı, sakallı, bitli, tüylü, kara veya sarı renkli, 7 yedi saç örgülü, korkunç görünüşlü, 66 dişli, başında üç yaşındaki koyun büyüklüğünde beni olan bir varlıktır.

4. Yer altı ruhu veya dev olarak kabul edilmiştir. Kimi araştırmacılara göre önemli bir tanrıçanın veya savaşçı kadının ruhu iken zaman içerisinde dönüşüme uğrayıp kötü bir ruha dönüşmüştür.

5. Cinsiyeti konusunda evli barklı erkek ya da bir bahadır olduğu kabul edilmekle beraber, kadın olduğunu söyleyenler de vardır. Karısı, oğulları, kızları vardır. Aile bireyleri de kendisi gibi olağanüstülüklere sahiptir.

6. Genellikle insan eti ile beslenir. Bunun yanında yılan, kurbağa, bit ve sirke ile yapılmış yemek yiyebilmekte, kan içebilmektedirler. Yemekler, insan kafatasında sunulur.

7. Her şekle dönüşebilirler, istedikleri zaman büyüyüp küçülebilirler.

8. İnsanlar, hayvanlar ve astral varlıklarla mücadele ederler. Destan kahramanları Celbegen'i sihirli nesneler aracılığıyla, fizikî güç ile yahut kurnazlıkla yenebilirler. Kimi efsanelerde ay, yeryüzüne iner ve Celbegen'i alarak tekrar gökyüzüne çıkar. Ancak ay, dolunay hâlindeyken onu yer ve tekrar yeryüzüne iner. Ay, Celbegen'i "yeni ay" zamanı yenebilmektedir.

Kaynakça:

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi - Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji,* C. 2. Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Dilek, İbrahim, *AltayDestanları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Dilek, İbrahim-Figen Güner Dilek, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 24. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003.

Ergun, Metin, *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Kalafat, Yaşar, *Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları (Kodlar-Kültler-1,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Naskali, Emine Gürsoy - Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Naskali, Emine Gürsoy, *Altay Destanı Maaday-Kara*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Türker, Ferah, "Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)" İzmir: Ege Üniversitesi, 2011 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Türker, Ferah, "Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen" *Millî Folklor,* 2012, Yıl 24, Sayı 94, s. 81-90.

CEMŞİD İLE GÜLSABAH

Azerbaycan'da anlatılan muhabbet destanıdır. Destan metni, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası'nın yayımladığı Azerbaycan Folklor Külliyyatı serisinin 27. kitabının içindedir.

Konu olarak rüyasında görüp âşık olduğu sevgilisine kavuşmak için gurbete çıkan ve sevgilisini alıp memleketi İrevan'a gelin Cemşid aedlı bir delikanlının hikâyesi işlenmiştir. Hikâyenin sonunda dev motifinin dışında masal motifi yoktur.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Cemşid, Gülsabah, Kafer Şah, Esmer Hanım, Aslan Şah, Sefer bezirgân, Behram, Kafer Şah'ın oğlu gibi isimleri görmekteyiz. Hikâyede yer adı olarak da İrevan, Baderhşan geçmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir¨

İrevan şehrinde yaşayan ve bir zamanlar kaçaklık eden Celal Şah artık kocalmıştır. İrevan şahı vefat edince halk, onu şah olarak başa geçirir.

Bu şehirde yaşayan Cemşid on beş yaşına gelir. Böyle bir güçlü, görkemli pehlivan olur ki herkes dilinde dolaşır.

Günün birinde Cemşid pehlivanlarla güreşir ve yorgun argın eve gelir, yatar. Rüyasında karşısına nurani bir Hoca gelir. Baderhşan şehrindeki Kafer Şah'ın kızı Gülsabah'ın cemalini ona gösterir. Aynı anda Gülsabah'a da Cemşid'in şeklini gösterir. İki genç birbirine âşık olur. Cemşid uyandığında kendisinde değildir.

Cemşid'in amcası kızı Esmer Hanım, ondaki kaygılı ve sıkıntılı hali fark eder, sebebini sorar. Cemşid cevap vermez. Atına binip bir an evvel evden uzaklaşmak niyetindedir. Esmer Hanım'ın ısrarla nereye gittiğini sorunca sazı ile sevdalandığını ve âşık olduğu kızı görmeye gideceğini söyler. Cemşid'e âşık olan ve onu her gün görmeden içi rahat etmeyen

Esmer Hanım da deyiş söyleyerek kendisini bırakıp gitmemesini söyler. Ancak Cemşid, onunla helalleşip yola düşer.

Cemşid yolda bir kalenin dibinde atını yayarken birileri gelip onu kalenin sahibine götürürler. Bu adam gaddarlığıyla nam salmış Aslan Şah'tır. Aslan Şah, Cemşid'i öldüreceğini söyler. Birlikte deyişirler. Ardın kılıçlarını çekip mücadeleye girişirler. Cemşid, üstün gelir ve Aslan Şah'ın başını keser.

Cemşid, Aslan Şah'ın tutsaklarını salıverir, Baderhşan'a doğru yola çıkar. Yolda Sefer adlı bir bezirgân ile karşılaşır. Cemşid onunla deyiştikten sonra yoluna devam eder. Bir müddet sonra Baderhşan'a vasıl olur. Orada bir gül bahçesine girer. O bahçe Gülsabah'ın bahçesidir. Bahçeye gelen Gülsabah, oradakinin rüyasında görüp âşık olduğu genç olduğunu görür. Birbirini gören iki sevgilinin sevinçlerine diyecek yoktur. Hasret ve aşklarını birbirlerine şiirle dile getirirler.

Halk bunların ayş-işretini duyar. Cemşid'i yakalayıp şaha götürmek isterler. Bu arada Cemşid gül bahçesinden ayrılıp bilmediği bir istikamete doğru gider. Bu arada Cemşid'in sadık adamı olan Behram, Cemşid'den habersiz onu takip etmiş oralara kadar gelmiştir. Cemşid, karşısında Behram'ı görünce çok sevinir. Birlikte tekrar gülşen bağına gelirler. Cemşid'i gören Gülsabah, ona bir mektup gönderip dikkatli olmalarını ister.

Behram, Kafer Şah'ın oğluna bir mektup yazar ve babasının Gülsabah'ı Cemşid'e vermesini söyler, aksi taktirde meydana çıkmasını ister.

Mektubu alan Kafer Şah'ın oğlu meydana gelir. Cemşid, delikanlıyı kaldırıp ve yere vurur, delikanlı orada vefat eder.

Cemşid, ertesi gün Gülsabah'ı atının terkisine alıp oradan kaçar. Yorgunluktan yolda uyuyakalırlar. Cemşid, uyandığında Gülsabah'ı yanında göremez. Sağa-sola baksa da onu bulamaz. O arada rastladığı bir ihtiyar Gülsabah'ı bir devin kaleye götürdüğünü, devin gözlerinin içine baktığında devin gücünü yitireceğini söyler.

Cemşid, devin kalesine gider. Dev, onu görüp yanına gelince Cemşid, devin gözlerinin içine bakar ve onu etkisiz hale getirir. Ardından Gülsabah'ı alıp oradan ayrılır. Cemşid, yolda baygın yatmakta olan devin boynunu keser.

Bir hayli yol gittikten sonra iki sevgili İrevan'a gelirler. Esmer Hanım, Gülsabah'ı görür, beğenir ve Cemşid'e bundan böyle kardeşi olacağını söyler.

İki sevgili muradına erer.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycannın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 7, Bakı, 2011, s. 184-197.

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2011, C.27, s. 64-84.

CENGİ TALİH'LE TELLİ KADER

Âşık Mehmet Oktay'ın tasnif ettiği hikâyedir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Metnin orijinali şahsî arşivimizde bulunmaktadır. Hikâye Cengi Talih ile Telli Kader adında iki kardeşin, babalarına ve kendilerine zulmeden üç düşmana karşı yaptıkları mücadeleyi anlatmaktadır.

Mehmet Oktay, 1949 yılında Çıldır'ın Güvenocak köyünde doğmuştur. Âşık Dursun Durdağı'nın yanında yetişmiştir. Sazı ve irticali olup, halk şiirinin hemen her türünde ve şeklinde şiiri vardır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan âşık programlarının pek çoğuna katılmıştır. 12 kadar halk hikâyesi bilmektedir. Cengi Talih ile Telli Kader ve Hamit Han ile Zülfünüz adlarında iki hikâye tasnif etmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zekerzim'de İskender Ağa, Albız'da da Zaro Ağa, Ciyahor'da da Cebrail Ağa üç ağa vardır. İskender Ağa'nın Cengi Talih adında bir oğlu ile Telli Kader adında bir kızı; Zaro Ağa'nın İstepan adında bir oğlu, Cebrail Ağanın da bir oğlu vardır.

İskender Ağa'nın yanındaki Çerkez Seyis, iki kardeşi de iyi bir savaşçı olarak yetiştirir. Cebrail Ağa ile Zaro Ağa, ikisi de Telli Kader'e dünür gelirler. Telli Kader, ikisinin de oğlu ile evlenmek istemez. İskender Ağa, onları oyalar ve 6 ay izin ister. Onlar kızı almakta ısrar

edince Çerkez Seyis iki kardeşi kaçırıp Batum'a Remzi Bey'in yanına götürür. Remzi Bey, Çerkez Seyis'ten Telli Kader'i oğlu Rasim Bey'e ister. Kızı Gülbeyaz'ı da Cengi Talih'e verebileceğini söyler. İki taraf da anlaşır, düğün yaparlar.

Bu arada Zaro Ağa, 300, Cebrail Ağa da 500 atlısı ile İskender Ağa'nın üstüne gelirler. Cebrail Ağa da İskender Ağa'nın hayvanlarını gasp etti, arazisine el koydu, taş üste taş koymadı, adamlarını yakalayıp köle eder. İskender Ağa'yı da zindana atar.

Bunu haber alan Çerkez Seyis ve Rasim Bey yanlarında 50 seçme pehlivan alıp İskender Ağa'ya yardıma gelirler. Kısa zamanda önce Cebrail Ağa'yı daha sonra da Zaro Ağa mağlup edip ailece Ermenistan'a sürgüne gönderir. Onların mallarını mülklerini ele geçirirler.

Cengi Talih, daha sonra ağır bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Onun acısına dayanamayan anası, kalp krizi geçirir vefat eder. Bir hafta sonra da İskender Ağa da Hakk'ın rahmetine kavuşur. Üçünün de mezarı yan yana olur. Gülbeyaz ile Telli Kader, kırk gün yoksullara yardım eder. Birlikte Zekerzim'den ayrılırlar. Telli kader babanı, annesini ve kardeşini kaybetmenin üzüntüsüyle yolda kendisini Çoruh nehrine atıp canına kıyar. Remzi Bey, oğlu Rasim Bey ve kızı Gülbeyaz Hanım Batum'a dönerler.

Aradan çok geçmez yaşlı Çerkez Seyis vefat eder. Remzi Bey'in hanımı Fatma, ölenlerin acısına dayanamaz felç olur.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

CENGİZ HAN DESTANI / CENGİZNAME

XIII. yüzyılın ortalarında teşekkül etmiştir. Esasını Oğuzlara ve Uygurlara ait kadim anlatmalar teşkil eder. Bu söylentilerin üzerine Cengiz Han'ın şahsiyeti ile ilgili yeni ilavelerin katılmasıyla destan tekâmül etmiş ve destan Cengizname yahut Cengiz Han Destanı olarak isimlendirilmiştir. Cengiz Han 21.01 1155 (11.08.1167?) - 26.08.1227 yıllarında yaşamıştır. Babası, Moğolistan'da büyük ün ve güç kazanmış Kıyat Tatar boyunun önderi Yesügey Bahadır'dır. Annesi; Helün / Ulun Hatun'dur.

Cengizname; "Destan-ı Nesl-i Cengiz Han" olarak da bilinir. Destanın, British Museum'da, Berlin Devlet Kütüphanesinde ve Paris Millî Kütüphanesinde birer nüshası vardır. Destanın genellikle XIII. Yüzyılda Orta Asya Türkleri arasında doğup yayıldığı kabul görmüştür. Anlatılanlar 16-18. yüzyılda yazma olarak Cengizname (Haza Kıssa-i Çengiz Han)" adıyla kayda alınmıştır.

İlk matbu nüsha 1822'de İbrahim Halfin tarafından Kazan'da basılmıştır. Bunları 1882'de Cihanşin'in bastırdığı matbu eserle Radloff'un 1870'de yayımladığı Kazak-Kırgız rivayeti izlemiştir. Daha sonra Kazan Üniversitesi, Tatar Tarihi Kürsüsü'nden Mirkasym A. Usmanov ile Macaristan'ın Szeget Üniversitesi, Altayistik Kürsüsü'nden Maria İvanics'in birlikte hazırladıkları kitabı "Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmä) I" adıyla yayımlamışlardır.

Destan motif yönünden Türk destan motifleriyle büyük oranda benzerlik gösterir. Sözgelişi; tan ağarırken çadıra giren inen nurdan bir bozkurdun çıkması, kızların gün ışığı görmeyen bir yerde büyütülmesi ve onların gökten inen ışıktan hamile kalmaları, Kaldar Bey'in ilk arabayı yapması, 9 boy, 10 adam, 40 sayısı, ad verme motifi, vs. bunlardan bazılarıdır.

Ahmet Temir'in Almanca ve Rusça tercümeleri, Moğolca aslıyla karşılaştırarak hazırladığı Moğolların Gizli Tarihi adlı eser Cengiz Han'ın fütuhatını anlatır. Kazak bilgini Ötemiş Hacı, Arap harfleriyle ve Çağatay Türkçesiyle bir Cengiz-nâme kaleme almıştır. Bu eserlerin dışında, Moğolca, Altan Debter, Köke Debter, Çinggis Kagan-u Çedig, Çağatay Türkçesiyle yazılmış Defter-i Çingiz gibi eserlerde onun zaferleri ve efsanevî kişiliği anlatılmıştır.

Cengiz Han hakkında birkaç film çekilmiştir. Bunlardan 2007 yılında yönetmenliğini Sergei Bodrov'un yaptığı, Tadanobu Asano, Aliya , Tegen Ao, Ying Bai, Khulan Chuluun, Bao Di, Bayertsetseg Erdenebat ve Deng Ba Te Er gibi sanatçıların rol aldığı 120 dakikalık film dünyada yankı uyandırmıştır.

Asıl adı Timuçin olan Cengiz, kâhinler doğmadan önce onun özelliklerini ve dünyaya geleceğini haber verirler. Doğacağı sıra Yesugai-Baatur, Tatar hanı Timuçin (Temucin-uge) ile savaş hâlindedir ve onu yenip esir alır. Bu sırada Yesugai-Baatur'un hamile olan eşi Hoelun-ucin erkek çocuğu doğurur. Çocuğun sağ elinde aşık büyüklüğünde

pıhtılaşmış kan vardır. Çocuğa, esir edilen hanın adı olan Timuçin verilir. Timuçin, Çince ''Mükemmel Savaşçı'' anlamına gelir.

Cengiz 13 yaşlarında iken, babasını kaybetmiştir. 1204'te Nayman Hanlığı ile savaştı ve bu savaş bir yıl sürdü. Savaşının sonunda Cengiz üstün gelmiştir. 1206 yılında Onon nehri kıyısındaki toplantıda, veli zatlardan Abız, Timuçin'in adını değiştirir ve ona Cengiz adını verir ve ardından da onun bütün dünyanın hâkimi olacağı müjdesini verir. İlerleyen zamanda Abız'ın dedikleri tahakkuk eder ve Cengiz dünyayı ele geçirir.

Cengiz [Çingiz] "Umman, okyanus anlamına gelir. Cengiz Han da hayatında ismine uygun icraatlar gerçekleştirmiş; dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuştur. Gerek doğumu gerekse hayatı ve vefatı efsanelerle doludur. Cengiz 50 yaşına gelinceye kadar, pek çok savaşlar yapmış; bunların bir kısmında yenilmiş, ancak aldığı yenilgiler onu yıldırmamış, büyük zaferler için savaş lara devam etmiştir. Temucin, Kereit'lerden Ong Han ile dostluk kurup Merkitleri ortadan kaldırır. Bu zaferden sonra Timuçin Cengiz Han olarak adlandırılır. Cengiz; "Deniz, umman, okyanus" anlamlarına gelir. Cengiz, kendisine büyük rakip olan Camuha'yı yener. Bunu, yıllarca süren zaferler takip eder. Asya'yı Avrupayı fetheder ve "Büyük Han" ilân edilir.

Cengiz Han Destanı, Moğol, Türk ve İslâmi motifleri ihtiva eder. Cengiz Han, Kırgız, Kazak ve Başkurtlar arasında bir Türk kahramanı olarak kabul görmüş ve destanlaştırılmıştır. Nitekim Ebü'l-Gazi Bahadır Han, Şecere-i Türk adlı eserinde 17 adet Cengizname'nin varlığından söz etmiştir.

Cengiz Han, destanî özelliklere sahip yapıdadır. Defter-i Çingiz-nâme'de şu vasıflar sıralanır: Alango'nun oğlu Cengiz ak giysili, gök atlı, altın börklü, yüzü gayet görklü, altın sadaklı, Cebrâil gibi görklüdür.

Işık, kurt ve olağanüstü doğum motifleri Türk destanlarında sıkça görülen motiflerdir. Moğol menkıbesi Cengiz'i tanrı mertebesine çıkarırken, Türk menkıbesinde böyle bir husus görülmez. Türk menkıbesinde yer alan motiflere bakıldığında, destanın diğer Türk destanlarından pek farklı olmadığı görülür.

Türk destanlarında yer alan pek çok motif, Türk rivayetinde görülür. Soyu, baba tarafından Oğuz Han'a, ana tarafından da Altın

Han'a dayanmaktadır. Cengiz Han İslâmî anlatmada bir mücahit, Moğol rivayetinde ise, Moğol bahadırı olarak kendisini gösterir.

Türk rivayetine göre Cengiznamenin özeti şöyledir:

Akdeniz'de, Malta'da hüküm süren Altın Han'ın çok güzel bir kızı vardır. Altın Han, kızını hiç güneş görmeyen karanlık bir mekânda tutar. Günün birinde bir ay ışığı, kızın yüzüne vurur ve kız hamile kalır. Altın Han, doğacak çocuğun utancını yaşamak istemez ve kızını 40 cariye ile gemiye koyup denize salıverir.

Yolculuk sırasında Tumavi Mergen adında bir yiğit, bu kızı görüp âşık olur ve onunla evlenir. Kız doğum vakti gelir ve bir erkek çocuk doğurur. Çocuğun adını Dobun Bayan koyarlar. İlerleyen zaman içerisinde kızın Tumavi Mergen'den de iki çocuğu olur. Bunların adını da Bilgidey ve Büdenedey koyarlar.

İlk çocuk Dobun Bayan büyür, delikanlı olur. Dobun Bayan'ı Alanguva adında bir güzel kızla evlendirirler. Dobun Bayan vefat eder.

Aradan zaman geçer, Dobun Bayan nur hâlinde tekrar dünyaya gelir ve yine Alanguva ile birlikte olur. Bunun sonrasında Alanguva'nın bir erkek çocuk daha olur. Bu çocuğa da Cengiz adını koyarlar. Dobun Bayan, bu defa da dünyayı kurt hâlinde terk eder. Nurdan doğmuş olan Cengiz'i diğer kardeşleri kıskanır ve ona eziyet ederler. Ancak halk, en ok Cengiz'i sever. Kardeşlerin zulmünden usanan Cengiz dağa kaçar, orada yaşar. Türk boyları onu lider kabul eder; yavaş yavaş onun etrafında toplanmaya başlarlar ve onu han seçerler. Cengiz, kendine güvenen ve inananların beklentilerini boşa çıkarmaz, dünyayı ele geçirme düşüncesiyle fetihlere başlar ve muradına nail olur. Dünyanın tarihte en büyük devletlerinden birini tesis eder ve ömrünün sonunda ülkesini çocukları arasında paylaştırır.

Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı'nın I. cildinde Cengiz Destanını şöyle özetlemiştir:

"Cengiz Han'ın en eski cetlerinden biri Oğuz Han'dır. Cengiz, Oğuz'un dördüncü oğlu Gök Han'ın soyundandır. Aynı destana göre Oğuz'un babası Bakır Han'dır. Onun da babası Ebulca Han'dır ki destana göre Ebulca, Nuh'un oğlu Yâfes'dir.

Cengiz'in anne tarafından ataları ise Altın Han'a ulaşır: Bu Altın Han, Akdeniz'de Malta denilen şehirde otururdu. Altın Han'ın hâtunu

Kerlevüç'dü. Han'ın bu hâtundan çok güzel bir kızı olmuştu. Bu kız öyle güzeldi ki gülerek baktığında kuru dallar yapraklanır; çorak bir yere baksa orda otlar biterdi. Kıza Ülemelik adını koydular ve onu hiç kimseye hatta aya ve güneşe göstermediler. Kırk kulaç yüksekliğinde bir taş saray yaptırıp kızı oraya koydular. Sarayın her yanı kapalıydı; kız ne ayı ne de güneşi görüyordu. Yanında Ordu Han adındaki dayısı vardı.

Kız bir gün dayısına: 'Bu saraydan başka dünya yok mudur?' dedi. Dayısı: 'Dünya dışarıdadır ve dünyayı güneşle ay aydınlatır.' gibi bir cevap verdi.

Merak eden Ülemelik, bir gün pencereyi açarak Güneş'e baktı. O anda hem bayıldı hem Güneş'den hamile oldu.

Alfan Han'la hâtunu bu halden utandılar. Kızlarının yanına kırk kız daha verip bir altın gemiye bindirdiler ve denize saldılar.

O tarihte Oğuz Han'ın soyundan Tumavul Mergen adlı bir kahraman avlanmağa çıkmıştı. Yanında Şıba Sokur denilir bir Türkmen bekçisi vardı.

Bu adamın alnında bir tek gözü vardı ki çok uzakları görürdü. Şıba Sokur, Mergen'e: 'Çok uzaklarda bir şey var. Bu bir altın gemidir. Sen gemiye bir ok at, içinde ne varsa senin, dışında ne varsa benim olsun.' dedi. Ertesi gün gemi yakına geldi. Tumavul Mergen, bu gemiye ok attı. Geminin içerisinde bir güzel kız buldular ki bu Ülemelik'di. Mergen bu kızı aldı.

Gün ışığından gebe kalan Ülemelik, önce bir erkek çocuk doğurdu. Adına Dubun Bayan dediler. Sonra, Tumavul Mergen'in de ondan iki oğlan çocuğu oldu. Adlarını Bilgüdey ve Büdenedey koydular.

Dubun Bayan büyüyünce ona bir kız aldılar. Adı Alanguva'ydı. Dubun'un bu kızdan önce üç erkek çocuğu oldu. Fakat Dubun öldükten sonra bir nur huzmesi olup yine dünyaya geldi; Alanguva'yı yine hâmile bıraktı ve bir bozkurt şekline girerek çıkıp gitti.

İşte Alanguva'nın ışık hâline gelip kurt şeklinde uzaklaşan kocasından edindiği bu son çocuk Cengiz'di. Baskı gören Alanguva, kocasının ruhu için: 'Gün ışığı olup iniyor; kurt olup çıkıyor.' diyordu.

O zaman Kıpçak Kara Beğ, Türkmen Beğ, Uraduç Beğ *adında üç beğ, Alanguva'dan gizli, onun çadırını beklediler. Tan ağarırken,*

gökten parlak bir nur indiğini gördüler. Aynı ışık, çadırdan, yılkı yeleli bir bozkurt hâlinde çıkıp gitti.

Fakat kardeşleri Cengiz'i tanımak istemedi; onun nurdan doğduğuna ve kendi kardeşleri olduğuna inanmadılar. Annelerine: 'Kocasız kadın gebe olur mu? Sakalun *denilen hayvan mısın ki su içip gebe kalasın?* Mani *denilen kuş musun ki güneş sıcağından gebe olasın? Kavun karpuz musun ki kocasız çekirdeklerin ola?' gibi, ağır sözler söylediler. Fakat bu iftira, nurdan doğan halkın gözünden düşürmedi. Aksine, Cengiz'i herkes daha çok sevdi. Işıktan ve bozkurttan olan Cengiz kardeşlerinin elinden kurtulmak için kaçmak zorunda kaldı, Kürlen Dağı'na çıktı.*

O zaman Türk boyları temsilci gönderdiler. Temsilciler arayıp onu buldular ve Cengiz'i kendilerine Han yaptılar: Altı boyun beğleri toplandılar. Alanguva'dan Cengiz'in yerini öğrendiler.

Boz atlı, ak urbalı, altın kalpaklı ve altın sadaklı, Cebrail gibi görklü (güzel) Cengiz'i tanıdılar. Dokuz boydan gelen on adam, Cengiz'i için atlarını azat edip salıverdiler.

Cengiz Han, kendisini arayan beğlerin her birine, ayrı ayrı damga verdi, kuş verdi uran verdi.

Buduncar oğlu Kıyat*'a: 'Senin ağacın çam, kuşun* sungur, *uranın* arucan *ve damgan palan olsun!' buyurdu.*

Kongrat oğlu Sengle*'ye: 'Senin ağacın elma, kuşun* şahin, *uranın* Kongrat, *damgan da ay olsun!' dedi.*

Sonra Cengiz, çok çalıştı, çok büyük devlet kurdu. Bu devleti çocukları arasında bölerek bu dünyadan ayrıldı."

...

Bekir Şişman, British Museum'da bulunan ve altı fasıl hâlinde yazılmış olan Cengizname üzerine ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Şişman bu çalışmasında British Museum'daki nüsha ile İvanics ve Usmanov nüshalarını karşılaştırmıştır. Bu nüsha, İbrahim Halfin (Öl. 1828) tarafından istinsah edilmiş olan bu nüsha 69 varaktır ve "Hazâ Kıssa-i Çingiz Hân" adını taşımaktadır. Şişman, 2009'da yayımladığı ile kitabında Cengizname'yi şöyle özetlemiştir.

"Nuh aleyhisselamın Ham, Sam, Ken'an ve Yafes adlarında dört oğlu ve Reheb, Zeheb, Zühüt ve Zehüt adlarında dört kızı vardır. Ham'ın nesli Arap halkını, Sam'ın nesli Acem halkını ve Yafer'in nesli Rum diyarı halkını (Türkleri) oluşturmaktadır. Kenan ise Tufan'da helak olmuş ve nesli kesilmiştir. Akdeniz'de Malta denilen şehirde buranın hanı Altın Han ve eşi Körleviç yaşar. Bir kızları doğar ve adını Ülemâlik Körkli koyarlar. Eşsiz güzellikteki bu kızı hiç kimseye, hatta güneş ve ay ışığına dahi göstermezler. Onu kırk kulaç yüksekliğinde bir taş saraya koyarlar. Bu sarayda kendisiyle dadıları, özellikle Orda Han denilen dadısı ilgilenmektedir. Ülemâlik Körkli bir gün dadısına dünya denilen şeyin nasıl olduğunu sorar ve dışarıyı görmek istediğini söyler. Dadısı ona dünyanın geniş bir yer olduğunu, burayı güneş ve ayın aydınlattığını anlatır. Eğer pencereyi açarsa öleceğini söyler. Dadısı pencereyi açınca içeriye güne ışığı girer ve Ülemâlik Körkli kendisinden geçer. İyileşince kursağına bir ışık indiğini, karnında bir çocuk peyda olduğunu söyler. Altın Han saraya gelince kızının hamile olduğunu görür. Han ve hanımı Körleviç, kızlarının bu memlekette kalmasının uygun olmayacağını, dedikodular çıkacağını düşünerek onu, başka bir yere göndermeye karar verirler. Altın (renkli) gemiye bindirip Tün Denizi'ne salarlar. Bir nasiplinin kıza rastlayacağını düşünürler.

Tumaul Mergen, babası Turumtay Çeçen'e kızıp bir kayanın üzerine çadırını kurar. Yanında Şaba Sokur denilen ve alnında bir gözü olan Türkmen vardır. Şaba Sokur bir gün denizde altından bir gemi görür. Gemi bir süre sonra gelir; fakat içeriye giremezler. Şaba Sokur'un tavsiyesi ile okları eğri atarak geminin üç tahtasını kırmayı başarırlar. Geminin içindeki Ülemâlik Körkliyanındaki kırk kızı, gökgüvercini, altın kuzusu ve papağan kuşu ile dışarı çıkarlar. Bunları Tumaul Mergen, gemiyi ise Şaba Sokur Türkmen alır. Tumaul Mergen çadır kurup o gece Ülemâlik Körkli ile yatar. Kız, karnında çocuk olduğunu söylediği halde Mergen onu dinlemez. Kız olduğunu anlayınca sevgisi daha da artar. Ülemâlik Körkli'nin söylediği gibi içindeki çocuğun ışıktan olduğuna inanır.

Bir zaman sonra Ülemâlik Körkli'nin içindeki çocuk doğar ve adını Duyın Bayan koyarlar. Bu arada Turumtay Çeçen ölür ve Tumaul Mergen onun yerine tahta geçer. Han olduktan sonra Ülemâlik Körkli'den Bödenetay ve Belgütay adlarında iki oğlu olur. Ülemâlik Körkli Duyın Bayan'ın geleceği için kaygılanır. Bunu Mergen'e söyler.

Mergen de Bödenetay ve Belgütay'ı Kalmak'a gönderir; onlar da orada yurt tutarlar. Duyın Bayan yetişkin biri olunca Altın Han neslinden Tölükli'nin kızı Alango'yu ona alırlar. Bunların Bodoncar, Kagıncar ve Salcut adında üç erkek çocukları olur. Duyın Bayan on dokuz yıl hanlık sürdükten sonra beyleri ve halkı toplar. Çocuklarının hanlığa layık olmadıklarını, öldükten sonra ışık olup geleceğini, kurt olup çıkacağını ve Alango'nun iyi bir erkek çocuğa hamile olacağını söyler. Eşine sahip çıkmalarını vasiyet ettikten sonra ölür. Bödenetay ve Belgütay yengelerine baş sağlığına gelirler. Onun gönlünün perişan olduğunu görünce ava çıkar, avunması için canlı bir geyik yakalarlar. Dönerken bir grup insanla karşılaşırlar. Bunlar açlıktan ölmek üzeredir. Bu geyiği isterler. Fakat bu kardeşler bir koyun butu verip onlardan bunun karşılığında Yalın adında bir çocuk alırlar. Bu oğlanın yengelerine yardımcı olacağını düşünürler. Alango onun soyunu iyi bildiği için çocuğu iyi besler. Yurtlarından kötü haber gelmiştir, dönmek için yengelerinden izin alırlar. Bu esnada Alango kayınlarından, çocukları Bodoncar, Kagıncar ve Salcut'un halka eziyet ettiklerini, bu yüzden onlara nasihat etmelerini ister. Nasihat ederler, sonra yurtlarına dönerler. Fakat Alango'nun bu üç oğlu bu sözleri de dinlemezler.

Halk, eziyete dayanamayınca bu üç oğlanı anneleri Alango'ya şikâyet ederler. Alango da Duyın Bayan'ın sözlerini onlara hatırlatarak erkek çocuğu olacağını; bunun onları mutlu edeceğini söyler. Onun bu sözlerini duyan bu üç kardeş annelerine gelerek, eşi öldüğü için çocuğu olamayacağını, yalan konuştuğunu söylerler. Fakat Yalın ile oynaşıp hamile olabileceğini de ifade ederler. Halk Alango'ya inanmaz. Alango görmeleri için üç kişi göndermelerini, bu gücün güneş ışığı olup ineceğini, kurt olup çıkacağını söyler. Kıpçak, KelMuhammet ve Ordac adları verilen bu üç kişi, sabah erkenden giderken gökten ık iner ve içerisinden gök kurt çıkar. Sonra "Cengiz!" diye seslenir bu kurt. Ardından ormana girer. Bu olayı bu üç kişi açıkça görür. Onlar gördüklerini Bodoncar, Kagıncar ve Salcut'a anlatırlar. Onlar buna inanırlar, fakat atalarından kalan paylarını almayı isterler.Bir zaman sonra Alango bir erkek çocuk doğurur. Olağanüstü güzellikte olan bu çocuk Cengiz Han'dır. Büyür ve halkı adaletle yönetmeye başlar.

Bodoncar, Kagıncar ve Salcut Cengiz'i kıskanırlar ve onu öldürmeye karar verirler. Fakat halk ondan memnun olduğu için bunu kabul etmez. Bunun üzerine, bu üç çocuk atalarından kalan malı paylaşmaya başlarlar. Fakat Duyın Bayan cevherli, altın sadağının değ erini bulamazlar, bunu

paylaşamazlar. Anneleri Alango bunu kime verirse razı olacaklarını söylerler. Alango, pencereden kuşaklarını sırayla salmalarını, hangisi güneş ışığına deşip asılı durursa onun han olmasını ve bu hanın sadağı da almasını tavsiye eder. Kardeşler bunu kabul ederler. Üçkardeş altın kulaklarını salar, fakat değdiremezler. Cengiz'in ipek kemeri delip asılı durur. Çocuklar annelerini cadı olduğunu düşünürler. Fakat Cengiz'i öldürme niyetinden vazgeçmezler. Cengiz onlardan korkup üç yiğit ile Tekelik suyunun bağına Kara Dağ'a gider ve orada yurt tutar.

Cengiz gidince üç kardeş halka iyice eziyet eder. Halk gelir ve Cengiz'i Alango'dan sorar. Alango iyi soylu altı kişiye Cengiz'in nerede olduğunu söyler. Bunlara Cengiz'i nasıl bulacaklarını öğretir. Bunlar Cengiz'i bulurlar ve dileklerini anlatırlar. İşaret olarak da anneleri Alango'nun mühürlü yüzüğünü gösterirler.

Cengiz Han'ı yurda götürmek için Kaldar Bey araba yapar. Bu araba ile Cengiz Han Alango'nun şehrine getirilir. Kendisini istemeyen dört kişiyi, Bodoncar, Kagıncar, Salcut ve Kongrat Bey'i öldürür. Kongrat Batır'ın kız kardeŞi Börte Kuçin, öldürülen bu dört kiinin birer erkek çocuklarını saklar ve onların öldürülmesini engeller. Halk bunu öğrenir ve Cengiz Han'a söyler. Cengiz Han, Börte Kuçin'i çağırır. O da çocuklarla birlikte gelir. Onun güzelliği ve uzun saçını gören han hayrete düşer. Yaptığının sebebini sorar. Börte Kuçin nesillerinin kesilmemesi için onları sakladığını söyler. Bu geniş gönüllülüğünden dolayı onu affeder. İkisi birbirini sevip helâl çift olurlar. Cengiz Han'ın ondan dört oğlu olur: Büyük oğlu Yöçi Han, ikincisi Çaday Han, üçüncüsü Karay Han, dördüncüsü ToliHan'dır.

Çok yerleri emri altına alır, ünü dünyaya yayılır. Beylerine mevki makam verir. Hepsine özel işaret, kuş, ağaç ve uranlar (parolalar) verip halkı grup grup ayırır. Bunları vuruşmalara gönderir.

Cengiz Han bu beyleri gözetir, onlarla yer içerdi. Bir gün av avlamaya çıkarlar. Yanındaki üç bey Yolbars denilen geyiği öldürüp Cengiz Han'a getirirler. Cengiz Han, bu erlikleri karşısında onları mükâfatlandırır. Beylerini kuş avlamaya gönderir. Bu beyler bütün kularını alıp giderler, çeşitli kuşlar avlayıp gelirler. Cengiz Han ülkesini dört oğlu arasında paylaştırır. Bu paylaşımda büyük oğlu Yöçi Han'a Termiz bölgesini, Çaday Han'a Hindistan'ı, Kerey Han'a Körel bölgesini ve Tolay Han'a Meskev bölgesini verir.

Cengiz Han, peygamberimiz Muhammet Mustafa'dan (S.A.V.) beş yüz dokuz yıl sonra, domuz yılının, zilkade ayında doğar. On üç yaşında han olur. Yetmiş iki yıl yaşar. Elli dokuz yıl hanlık yapar. Altı yüz yirmi dörtte domuz yılında ramazan ayının on dördünde ölür. Sözü dünyada kalır."

Kaynakça:

Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948.

Aslan, Ensar, *Halkbilimi Araştırmaları 1,* Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 2003, s. 289-291.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli, Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, C. 1, s. 273-275.

Gülensoy, Tuncer, "Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Defter-İ Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz-Han'ın Soy Kütüğü", *Türkoloji Araştırmaları,* S. 2, 2007, s. 257- 275.

http://gizliilimler.tr.gg/Efsaneler-ve-Destanlar.htm

http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/halk-hikaye-ve-destan/

İnan, Abdulkadir, "Destan-ı Nesl-i Cengizhan Hakkında" *Azerbaycan Yurt Bilgisi Mecmuası*, S. 25, 1934, s. 132.

İnan, Abdülkadir, "Destan-ı Nesl-i Cengiz Han Kitabı hakkında", *Azerbaycan Yurtbilgisi*. 1934, S. 28.

İslâm Ansiklopedisi, "Cengiz (Cingiz) Md., C. 3, s. 91-98.

Köksal, Hasan, *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 66-67.

Pekolcay, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, C. 1, s. 46-48.

Sepetçioğlu, Mustafa *Necati, Karşılaştırmalı Türk Destanları,* İrfan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 145-147.

Suleymanov, Ahmet-GaynİslâmIbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 3 - Kahraman Hakkında Destanlar Ozanlar),* (Türkiye Türkçesine

Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynİslâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 69-100.

Şişman, Bekir, *"Avrasya Kültür Tarihine İlişkin Özgün Bir Kaynak: Cengizname (Haza Kıssa-İ Çengfiz Han)"*, Etüt Yayınları, Samsun, 2009,

Togan, A. Zeki Velidi, *Çengiz Han,* 1969-1970 Ders notları.

Türk Ansiklopedisi, C. 12, s. 58-59,

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Cengizname " Md., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, C. 2, 50.

CENK VE KAHRAMANLIK ROMANI

Havernameden istifade edilerek yazılmış cenk kitabıdır. Kitap Fevzi Görgen tarafından yazılıp 1947 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Kitapta, Hz. Ali'nin hilafeti elde etmemesi için bin türlü hileye başlayan Muaviye'nin yaptıklarına karşı Hz. Ali'nin tedbiri ve onlara karşı kazandığı zaferi konu edilmiştir.

Kitabın özeti şöyledir:

Muaviye ve Amr bin As'ın hileleriyle sona eren büyük meydan muharebelerini, derin bir sessizlik takip eder. Şerrin ve fesadın ateşi, ortalığı tutuşturmaya ve yakıp kavurmaya başlar. Hz Ali'nin pençesinden kurtulan Muaviye, her ne kadar rahat bir hayat sürse de gözünün önünden kovamadığı mücadele, kan ve ateş meydanları hayaline girer. Hz Ali'nin kılıcıyla atın üstünde ordusuyla yaptığı alevli mücadeleler bir türlü gözünün önünden gitmez. Hz. Ali, kendisi ve Emevî saltanatı için tehlike arz eder.

Muaviye'nin işi gücü hiledir. Bunun farkında olan Ali, orduyu toplar. Bu haber Muaviye'yi rahatsız eder. Bu endişesini Mısır'a giderek Amr bin As'a anlatır. Ondan bir çare ister. Amr bin As da çareyi kabileleri ayaklandırmak, baskınlar yapmak ve kervanları soydurmak gerektiğini söyler.

Muaviye, Amr bin As'ın söylediklerini makul bulur ve bu işi Velid Bin Ukber'e havale ederler. Velid, söylenenleri harfiyen yerine getirir. Pek çok yerde ayaklanmalar başlar. Hz. Ali, fitnenin adresinin Şam'daki

sarayın olduğunu iyi bilir. Mecliste kendisine biat edenlerle istişare ederken içeriye aksakallı, aç ve sefil biri girer. Çektiği sıkıntılardan dolayı Hz. Ali'den yardım ister.

Hz. Ali hazırlığını yapıp soygun yapan Bedevîlerin üzerine gider. Hurmalık bir yerde mola verdiler. Bahadır ve Muhammet Hanefi ne yapacakları hakkında konuşurlar. Çevre köylere atlı yollamaya karar verirler.

Köylere gönderilen atlılar gelir ve Bedevîlerin o köylerde de talan ettiklerini anlatırlar. Biraz sonra gelen habercilerden İbrahim, kendilerine yakın bir yerde soyguncuların bir kervana daha saldırdıklarını haber verir. Derhâl yola çıkarlar. Epeyce bir yol gittikten çapulculardan geride kalan birisini görürler. Adam korkusundan kendisini dilsiz gibi gösterir. Ancak Bahadır, bunu anlar ve adamı konuşturur.

Fırat boyunda kuvvet toplayacağını ve baskın yapacakları köyün ismini söyler. Bunlar çapulculardan önce o köye gidip saklanırlar. Gece geç vakitlerde soyguncular oraya gelir ve uykudaki insanları kılıçtan geçirerek vahşice öldürdüler. Ganimetlerle beraber geri dönme hazırlığında iken Muhammet Hanefi'nin kurduğu pusuya doğru gelirler. Hz. Ali'nin kuvvetleri büyük bir hışımla düşmana saldırdılar. Âdeta kum tepesi insan cesediyle dolar. Hainleri bir kısmı tekrar saldırmak için geri çekilir.

Bahadır, okçularını gizler. Kuvvetlerinin bir kısmını da tepenin ardında toplar. Sabah olunca tepenin ardından büyük bir taarruzla savaş başlar. Cenk bütün şiddetiyle devem eder; lakin düşman safları gittikçe çoğalır. Yorgun, aç ve susuz olan Hz. Ali'nin kuvvetleri saflar hâlinde geri çekilmeye ve toplu bir şekilde cenk etmeye karar verirler. Artık güçlü düşman karşında bir mucize gerekmektedir. Bunu fark eden düşman, binlerce askerini Hanefi ve Bahadır'ın üzerine sevk ederek onları tamamen ortadan kaldırmayı düşünür. Düşmanın yüksek tepelerin üzerinden saldırdığını gören Bahadır, Hanefi'den helallik ister. Bir avuç yiğit binlerce düşmana saldırır.

O sırada kulakları çınlatan bir aslan sesi muhalifleri şaşırtır. Bu ses Şah-ı Merdan'ın sesidir. Biraz sonra dağların ardından Zülfikar'ını sıyırmış olarak Düldül'ün üstünde gelen Hz. Ali peyda olur. Hz. Ali, derhâl cenge girer. Ortalığı darmadağın eder, düşmanı zayıflatarak

direncini kırar. Akşama kadar devam eden bu kanlı savaş haydutların yenilmesiyle son bulur.

Kaynakça:

Görgen, Fevzi, *Cenk ve Kahramanlık Romanı*, İstanbul, 1947.

CESUR ÜÖLEN

Yakut olanholarında görülen kahramandır. İnnokentiy Vasiliyeviç Puhov, "Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler" çalışmasında destan kahramanları üzerinde dururken Cesur Üölen'den de söz etmiştir. Bu kitabı Metin Ergun Türkiye Türkçesine çevirmiş ve 2015'te yayımlamıştır.

Destanda adları geçen "ayıı", insanların koruyucusu tanrı, tanrıça; "abası/ abaahı" da Yakut inancında kötülüğü ve olumsuzluğu niteleyen tabiatüstü varlıktır. İnsanlar hayatlarında hep ondan korunmaya çalışır.

Metin Ergun, Cesur Üölen'den söz ederken şunları ifade etmiştir:

"Esas kahramanın düşmanı, abaahı kahramanı Uot Suoduya'dır. Onun bir abaahı köle savaşçısı vardır. Bu savaşçı aynı anda hem ev işlerini yapan hizmetçidir hem de sahibinin düşmanlarıyla mücadele eden birisidir. Kahraman Cesur Üölen geldiği zaman, abaahı kendi kölesinden onu öldürmesini ve etini kızartmasını ister. Abaahı köle kahramanla savaşa tutuşur, fakat çok çabuk yenilir. Yenilen köle savaşçı, kahramana bunu istemeden yaptığını söyler ve bahadır Uot Suoduya'nın kendisinin memleketini yakıp yıkıp talan ettiğini, insanlarını ve kendisini esir aldığını belirtir. O, kahramana abaahıya birlikte saldırmayı önerir. Kahramana kölenin bu teklifi mantıklı gelir, 'Yalnız olmaktansa beraber olmak daha iyidir.' diye düşünür ve ona razı olur. Serbest bırakılan ve asıl adı Uot Adırgaççı olan abaahı köle, sözünü tutar ve kendi sahibine karşı kahramanla birlikte savaşa girer. Kahraman, savaşı kazandıktan sonra köle savaşçıya Uot Suoduya'nın malım mülkünü dağıtma ve kendisiyle birlikte esir düşen insanlarını serbest bırakma hakkını verir."

Kaynakça:

Puhov, İnnokentiy Vasiliyeviç, *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler*, (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2015, s. 208-209.

CEVAD ALİ NİJÂD

(Bkz. *MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)*

CEVAD'IN ŞEHZADE 'YE DOKUNAKLI SÖZLER SÖYLEMESİ

(Bkz. *MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)*

CEVAHİR DAĞI

(Bkz. *CİHANŞAH*)

CİHAN PEHLİVANI HÜSEYİN

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâye metni Alhan Altan Araslı tarafından daha önce yayımlanmış kitaplardan seçilerek bir araya getirilmiş ve 2012'de Ankara'da yayımlanmıştır.

Tamamı mensur olan Cihan Pehlivanı Hüseyin, Serhat Sabri Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *Geçmiş zamanların birinde Tebriz'de hüküm süren bir padişah ve onun Mesih adında gücüyle nam salmış bir pehlivanı vardır. Bir gün Mesih'in namı İsfahan şahı Şah Abbas'ın kulağına kadar gider. Şahlar şahı Şah Abbas, baş pehlivanı Tahtıçırağ'ı huzuruna çağırarak yanına 40 pehlivanını da almasını ve Mesih'i alt etmesini ister. Tahtıçırağ, pehlivanlarıyla birlikte Tebriz'e doğru yola çıkar ve varır varmaz da Tebriz padişahına bir name yollar. Namede Şah Abbas'ın gücüyle nam salmış baş pehlivanı olduğunu belirterek Mesih'i kollarını bağlayarak teslim alacağını ve İsfahan'a götüreceğini söyler. Nameyi okuyan Tebriz padişahı Mesih'in de fikrini alır. Mesih, Tahtıçırağ ile dövüşeceğini, sağ kalanın yoluna devam edeceğini söyler. Bunun üzerine Tahtıçırağ'a bir name yazarak gönderirler.*
>
> *Tebriz padişahı güreşin yapılacağı meydanı hazırlatır. Meşaleler yakılır, nağarcılar nağaralarının başına geçer ve çalmaya başlar. Mesih ve kırk pehlivanı meydana gelir. Sonra da Tahtıçırağ kırk pehlivanıyla birlikte meydana gelir. İkisi de öne çıkarak bir süre ağız dalaşına girerler. Tahtıçırağ ilk vuruş hakkının kimde olacağını sorunca Mesih onun misafir olduğunu ve ilk hakkı ona verdiğini söyler. Daha sonra ilk olarak*

birbirlerine kılıçla vurmaya başlarlar ve başlarına doğru tuttukları kalkanlar parçalanana kadar denerler ama muvaffak olamazlar. Sonra da güreşe tutuşurlar. Üç gün üç gece süren bu dövüşte bir türlü galip çıkan olmaz. Yenişemeyince anlaşarak 10 gün ara verirler.

Ara verdikleri günlerden birinde Mesih dağ, taş dolaşmaya çıkar. Orada Hüseyin adında bir çobanla karşılaşır. Hüseyin, Deve Hasan namında iri yarı, güçlü bir adamın oğludur. Hüseyin, ucunda çivileri olan sopasıyla meşhur bir çobandır. Hüseyin'le karşılaşan Mesih selâm vererek yanına gelir ve tanışırlar. Hüseyin, Mesih'e kuru ekmeklerden verir, şayet onları yerse kardeş o. Ekmekler çok serttir ve yenilecek gibi değildir. O esnada koyun sürüsüne yedi tane kurt dalar. Çoban Hüseyin, sopasıyla kurtları bir bir helak eder. Mesih ise fırsattan istifade ikram edilen yiyecekleri bir çukur kazarak gömer. Yemeklerin bittiğini zanneden Hüseyin de Mesih'i artık kardeş olarak gördüğünü söyleyerek sarılır. Mesih de ona şeker ikram eder.

Eve geldiklerinde Mesih'in pehlivanları, Tahtıçırağ ile olan dövüşü hatırlatırlar. Mesih hemen meydana gider ve meşale yaktırıp cenk tablı (davulu) çaldırır. Tahtıçırağ da adamlarıyla birlikte tekrar meydana gelir. Tahtıçırağ bu defa ne ile dövüşeceklerini sorunca gürz ile kapışma konusunda anlaşırlar. Yine ilk vuruşu Tahtıçırağ yapar ve birkaç darbeden sonra Mesih'in kalkanını parçalayarak onu yaralar. Adamlarına da tez bağlayın şunu diyerek talimat verir. Tam o esnada olanları kenardan izleyen Hüseyin, Mesih'i kaptığı gibi oradan eve kaçırır. Mesih ayılınca onu kimin kurtardığını düşünmeye başlar ve bir süre sonra Hüseyin'in yaptığını anlayarak teşekkür eder. Hüseyin, Mesih'e senin yerine onunla yarın ben dövüşeceğim der. Mesih ise Tahtıçırağ'ın dünyanın en namlı pehlivanı olduğunu söyleyerek onu vazgeçirmeye çalışır. Gece yatacakları zaman da atının geminin bir ucunu kendi ayağına, diğerini de Hüseyin'in ayağına bağlar, kapının anahtarını da yastığın altına koyar. Bunlara rağmen Hüseyin sabahleyin gemi çözer, anahtarı bulur ve meydana gider.

Hüseyin, tıpkı Mesih gibi meşaleleri yaktırıp cenk tablı çaldırınca Tahtıçırağ meydana gelerek kim olduğunu sorar. Kendini tanıtan Hüseyin, kavga teklif eder. Teklifi kabul eden Tahtıçırağ ilk kimin davranacağını söyler. Hüseyin de dün onun üç kere Mesih'e vurduğunu, kendisine bir hak yeteceğini söyler. Tahtıçırağ da kabul

ederek Hüseyin'in bir hak kullanmasına müsaade eder. Hüseyin çok güçlü olduğu için tek vuruşta Tahtıçırağ'ı parçalar. Durumu gören 40 pehlivan ise, kılıçlarına sarılarak Hüseyin'i öldürmeye çalışsa da çoban onları da haklar. Sonra da hiçbir şey olmamış gibi yaparak eve gelir ve gemi tekrar ayağına bağlayıp uyur. Daha sonra olanlardan habersiz olan Mesih'e bir mektup gelir. Tebriz padişahından gelen mektupta Mesih'in başarısı kutlanır ve mükâfat için saraya davet edilir. Mesih olan biteni o an anlayarak Hüseyin'i kucaklar. Onu da yanına alarak saraya gider. Sarayda Mesih'e pehlivan kispesi ve bir kese altın hediye edilir. Mesih de hediyeleri Hüseyin'e takdim edince olanlar anlaşılır ve Hüseyin'in şerefine ziyafet verilir.

Mesih, Hüseyin'e kement almayı, kılıç tutmayı ve güreşmeyi öğretir ve Hüseyin, bir süre sonra yenilmez bir pehlivan olur. Namı İsfahan şahı Şah Abbas'a kadar gider. Hüseyin'in kendi ağırlığı yetmezmiş gibi bir de kılıç kuşamının ağırlığı da eklenince onu taşıyacak at bulunmaz olur. Bindiği atlar hemen ölür. Bunun üzerine Mesih'e cihanda ona göre bir at bulunup bulunmadığını sorar. Mesih de öyle bir at olduğunu, fakat Karakatak adındaki bu atın sahibinin padişahlara bile haraç kesen ve çok güçlü bir pehlivan olan Kür olduğunu söyler. Bunu duyan Hüseyin, Kür'ü yenip Karakatak'ı alması gerektiğini düşünerek yollara düşer. Gide gide bir sahile kadar gelir. Sahilde gördüğü gemiye atıyla birlikte biner. Çok güçlü olduğundan gemide kimse ona bir şey diyemez. Hüseyin'e yemek yetiştiremezler. Hüseyin de yemek yetişmeyince aşçıyla birlikte on günlük yemek yapar. Hüseyin'i alt etmek isteyen gemideki tüccarlar yemek sırasında su yerine denizden aldıkları tuzlu suyu içirirler. Lapa pirincin ardından tuzlu suyu içen Hüseyin'e uyku bastırır ve derin bir uykuya dalar. Fırsattan istifade ederek tüccarlar onu bir kıyıya çıkarır ve atıyla birlikte sahile atarlar. O orada yarı baygın yatarken iki hırsız da gelerek elbiselerini çalar ve kayıplara karışır.

Hüseyin'in baygın yattığı bölgede, bir balıkçı yaşamaktadır. Onu o hâlde gören balıkçı derhâl alıp evine götürür. Hüseyin ayılınca, evde ne var ne yok yiyip bitirir. Bir şey kalmayınca da "İş başa düştü." diyerek balıkçıdan elbiselerini ister ve ava çıkmaya niyetlenir. Balıkçı da onu elbisesiz bu hâlde bulduğunu söyler ve ona uygun bir elbise bulmaya çalışırlar. Balıkçı neyi var neyi yok pazarda satarak hepsiyle keten bezi alır ve hanımına gömlek ve pantolon diktirir. Hüseyin bu elbiselerle çarşıda dolaşırken herkes ona güler. Açlıktan kötüleşen Hüseyin'i bir

aşevi sahibi görür ve ona yemek ikram eder. Hüseyin de borcunu ödemek için ondan bir iş buyurmasını ister. Dükkân sahibi de çok sayıda insanın yapabileceği bir iş söyler ve nehirden küplerin suyla doldurulması gerektiğini belirtir. Hüseyin, dükkân sahibinin dediğini kısa bir sürede yapınca adam gücüne şaşırır. Hüseyin böylelikle bir süre o adamın yanında çalışır. Bu sırada Hüseyin'in bir şey dikkatini çeker. Aşevine her gün kırk tane pehlivan gelip ve yiyip içtikten sonra para vermeden gitmektedir. Hüseyin, dükkân sahibine bunun sebebini sorar. Adam da bunların Kür'ün belâlı olduklarını adamları olduklarını söyler. Kür pehlivan, oranın Padişah'ından yüklü haraç isteyen biridir. Haracı alamayınca da Padişah'ın yedi oğlundan altısını meydanda kavgayla öldürmüştür. Padişah'a da son oğlunu meydana göndermesi için kırk gün süre vermiştir. Durumu öğrenen Hüseyin, kırk pehlivanın bir dahaki gelmesinde onlardan borçlarını ödemelerini ister. Hüseyin'in bu tavrı karşısında pehlivanlar ona saldırırlar ve Hüseyin hepsini öldürür. Olanların üzerine dükkân sahibi tedirgin olarak Kür'ün önce Padişah'ın oğlunu, sonra da oraya gelerek onları öldüreceğini söyler.

Kür'ün Padişah'a verdiği süre dolmuş ve Padişah'ın oğlu meydana çıkarak rakibini beklemeye başlamıştır. Kür'ün pehlivanlarından biriyle dövüşecektir. O anda Hüseyin'in meydana gelerek padişahın oğlunu babasının yanına gönderir ve meydanı kendisine bırakmasını ister. Önceki gün aşevinde olanları gören pehlivanlar Hüseyin'e rakip olmaya cesaret edemese de biri, "Ben dövüşeyim." diyerek meydana çıkar. Dövüşte Hüseyin, pehlivana öyle bir vurur ki adam atıyla birlikte toprağa yapışır. Ardından diğer pehlivanların hepsini öldürerek üst üste yığar. Halk, buna çok sevinir. Müjdeli haber padişaha verilir. Hüseyin huzura çıkar ve Padişah; "Dile benden ne dilersen!" der. Hüseyin, üç şey diler. İlk olarak onu evinde ağırlayan balıkçıya ihsanda bulunmasını ister. Padişah da balıkçıyı veziri yapar. İkinci olarak Hüseyin kendisine göre giyim kuşam ve silah ister. Son olarak da Kür pehlivanın yerini söylemelerini ister.

Şehirde Hüseyin'e uygun giyim kuşam bulunmaz. Padişah ferman çıkarır. Kim ona göre bir elbise bulur getirirse, ağırlığınca altın vereceğini söyler. Hüseyin'in elbiselerini sahildeyken çalan hırsızlar bunu duyunca elbiseleri geri getirirler ve ödülü alırlar.

Beri taraftan, Kür pehlivan da bütün adamlarının öldürüldüğünü öğrenince Hüseyin'i ortadan kaldırmaya ant içer ve Padişah'a mektup yazarak Hüseyin'i meydana davet eder. Gün gelir ve ikisi de meydana çıkar. Kür'ün dikkatini Hüseyin'in atının olmaması çeker ve niye olmadığını sorar. Hüseyin de "Ne fark eder, ikimizden biri ölecek nasılsa! Karakatak adlı at da sağ kalanın olacak." der. Daha sonra vuruşmaya başlarlar. Kalkanla, gürzle, mızrakla savaşırlar fakat yenişemezler. Otuz dokuz gün boyunca savaşırlar. Kırkıncı gün Hüseyin bir fırsatını bulup Kür'ü yakalar ve havaya kaldırıp yere çalar. Kür, sersemleyince de hemen başını keser ve başı Padişah'a takdim eder. Herkes Hüseyin'e dua eder ve Kür'ün varını, yoğunu, atını ona verirler.

Bu arada Isfahan şahı Şah Abbas da Hüseyin'in ortadan kaybolmasına oldukça sevinmiştir, fakat daha sonra onun Kür'ü öldürdüğü haberini alır. Şah Abbas'ın yanındakiler, Hüseyin'in muhakkak oraya geleceğini söylerler. Şah Abbas da Hüseyin'in gazabından korunmak için Tebriz Padişahı ile anlaşma yoluna gitmek ister ve Padişahla Mesih'i sarayına davet eder. Barış yaparlar ve onlara hürmette bulunur.

Bir süre sonra da Hüseyin şehre gelir. Şah Abbas, Hüseyin'in şehre geldiğini Mesih'e haber edince Mesih pehlivan gidip onu bulur ve kucaklaşırlar. Bir süre daha Şah Abbas'ın konuğu olduktan sonra da Tebriz'e dönerler.

Kaynakça:

Araslı, Alhan Altan, *Azerbaycan Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 9-32.

CİHANGİR İLE MELEKSİMA

Konusu aşk olan ve Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye kahramanı Cihangir, bir dervişin elinden er dolusu bade içmiştir. Böylelikle âşık olmanın yanında kahramanlık özelliklerini de kazanmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Mekân olarak; Mısır, Hindistan, Yemen, şahıs kadrosu olarak da Aziz Şah, Derviş, Dilefruz Hanım, Cihangir, Lala, Meleksima, Ziyrikgız, Haydar Han, Hafız Efendi, Muhammed Şah, 39 âşık yer alır.

Hikâye metni, 1992, 1994 ve 2011 yıllarında Azerbaycan'da yayımlanmıştır.

Cihangir ile Meleksima hikâyesi Âşık Şenlik'in tasnif ettiği Lâtif Şah'la Mihriban Sultan Hikâyesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu, Âşık Şenlik'in tasnif ettiği üç hikâyeden başka dördüncü bir hikâye daha tasnif ettiği söylentisini akla getirmektedir. Bu bilgi doğruysa, acaba bu hikâye onun tasnif ettiği dördüncü hikâye olabilir mi düşüncesi akla gelmektedir.

Doğu Anadolu âşıkları söz konusu hikâyenin Cihan Şah olduğunu söylerler.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mısır'da Aziz Şah isimli bir Şah vardır. Bu şahın hadsiz malı, mülkü, vardır. Ömrünün yarısı gitmiştir, ancak bütün bu zenginliği bırakacak çocuğu yoktur.

Şah, bir gün berbere gider. Orada aynaya bakınca saçlarına ak düşmeye başladığını görür. Buna sinirlenip berberin aynasını kırar. Saraya döndüğünde de hastalanır. Üç gün üç gece yatar.

Hekimler, cerrahlar Şah'ın derdine çare bulamazlar. Bu arada saraya bir Derviş gelir. Şah'la konuşur ve ardından cebinden bir elma çıkarıp Şah'a verir. Elmayı hanımı ile birlikte yemesini sonrası olacağını, çocuğun on dört on beş yaşlarına gelince sıkıntılar yaşayacağını söyleyip gözden kaybolur.

Şah, Derviş'in dediklerini yapar. Gerçekten de eşi Dilefruz Hanım dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğlan çocuğu doğurur. Çocuğun adını Cihangir koyarlar. Çocuğu lalalar terbiye eder.

Cihangir, böylece on üç on dört yaşlarına geldiğinde hiç şehri görmediği için şehri gezdirmeye çıkarırlar. Çocuk, avdan dönen bir grup çocuğu görür ve onlara heveslenir. Babasına, ava çıkmak istediğini söyler. Aziz Şah oğlunun bu arzusunu geri çevirmez. Yanına asker katıp ava gönderir.

Av sırasında, karşılarına ceylan çıkar. Cihangir tek başına onu kovalayacağını söyleyip ceylanın peşine düşer. Atı ile uzunca bir takip sonrasında ceylanı kaybeder. Buna çok kahırlanır. Yorgun-argın bir subaşında dinlenirken uyuyakalır. O sırada bir Derviş de çeşmenin

bulunduğu yere gelir, uyumakta olan Cihangir'i uyandırır. Cihangir'e bir bade verip onu Allah'ın aşkına içmesini söyler. Cihangir, sütten beyaz, şekerden tatlı badeyi içer. İkinci olarak yüz yirmi dört bin peygamberin aşkına bir bade daha içer. Derviş, iki parmağının arasında bir şehir ve bu şehirde yaşayan, suyun başında oturan güzel bir kız gösterir. Bu kız Hindistan padişahının kızı Meleksima'dır. Ardından üçüncü olarak bir bade daha uzatır ve bu badeyi o kızın aşkına içmesini, o kızı da kendisine âşık ettiğini, biraz sıkıntı yaşayacaklarını ancak sonunda birbirlerine kavuşacaklarını söyler. Cihangir, Derviş'in dediğini yapar, üçüncü badeyi de Meleksima'nın aşkına içer. Derviş, Cihangir'e ne zaman sıkıntıya düşürse kendisini arayabileceğini söyleyip gözden kaybolur.

Cihangir'i aramaya çıkan askerler, onu bir çeşme başında baygın ve ağzından köpükler gelmiş vaziyette bulurlar. Hemen onu saraya götürürler.

Şah, ne kadar getirtse de hiçbiri Cihangir'i ayıltamaz. Şah'a bu çarenin derdini dünya görmüş kadınların bileceğini söylerler. Bir koca karı getirirler. Kadın, Cihangir'in kudurmuş olduğunu söyler. Bunu duyan Şah gazaba gelir, adamlarına kadını dövmelerini emreder. Askerler kadını öyle bir döverler ki kadın dünyasını değiştirir. Bu defa iman-Kuran bilen bir koca kadın getirirler. Bu kadın Cihangir'in sıkıntısını anlar.

Şah'a ve hanımına korkulacak bir şey olmadığını, Cihangir'in bade içtiğini söyler. Oğlanın başına kızların gelenlerin toplanıp eğlenmelerini ister. Kadının dediğini yaparlar. Cihangir üçüncü gün kendisine gelir. Anası Dilefruz Hanım, Cihangir'in uyandığını görünce çok sevinir ve derdinin ne olduğunu sorar. O da bir saz ister. Hemen bir saz bulup getirirler. Cihangir sazı eline alır ve başından geçenleri Dilefruz Hanım'a anlatır. Ardından onu bulmak için Hindistan'a gideceğini söyler. Dilefruz Hanım ve Aziz Şah oğullarını bu fikrinden vazgeçirmeye çalışırlarsa da kararından döndüremezler.

Cihangir ana-babasıyla helalleşip Lala ve askerlerle birlikte yola düşer. Bunlar, uzun bir yol gittikten sonra konaklamak için hana giderler. Lala, gece yarısı askerleri de alıp geri döner. Çünkü Cihangir'in yalnız kalıp geri dönesi için Şah öyle istemiştir.

Sabah uyanan Cihangir askerlerin olmadığını görür. Lalası onların bu maceraya atılıp gitmek istemedikleri için geri döndüklerini,

kendilerinin de geri dönmesinin uygun olacağını söyler. Cihangir kabul etmez. İkisi birlikte yola devam ederler. Uzunca bir yol gittikten sonra Hindistan'a varırlar.

Orada, yanlarında getirdikleri kumaşlar ile dükkân açarlar. Cihangir, şehri merak eder ve gezmeye çıkar. Bir gül bahçesi görür. Bahçeye girer, ancak uykusu gelir ve bahçede uyuyakalır. O bahçe, Meleksima'nın bahçesidir. Cihangir uyumakta iken Meleksima da bahçeye dolaşmaya çıkar. Bir ağacın altında uyumakta olan birini görür. Yanına gider onu tanır. Uyuyan delikanlı rüyasında gördüğü Cihangir'dir. Bir müddet onu seyreder ve Cihangir'i uyandırmaya kıyamaz.

Meleksima orada bir mektup yazıp onu saç teliyle bağlar ve yanı başına koyar. Oğlan, uyanınca başlığını çıkarıp elini yüzünü yıkamak ister. Bu sırada kâğıdı görür. Yazılanları okuyunca dünya sanki onun olmuştur. Çünkü mektubun sahibi Meleksima'dır. Bahçeden çıkıp Lala'sının yanına gelir, olanları anlatır.

Bu arada Meleksima, Cihangir'in yolunu bekler. Beşinci gün de gelmeyince

cariyesi Ziyrikgız'dan Cihangir'in dükkânına gidip iki top kumaş almasını ve Cihangir'i de alıp gelmesini ister.

Ziyrikgız, dükkâna gidince Cihangir'i görür ve ona âşık olur. İki top kumaş alıp ve eve bırakmasını ister. Laladan izin alan Cihangir, Ziyrikgız ile yola düşer. Yolda Ziyrikgız, Cihangir'e aşkını itiraf eder, ancak Cihangir ona kızar.

Pencereden Cihangir'in yolunu gözleyen Meleksima, onun geldiğini görünce aşağı iner. İki sevgili bir ağaç altında bir müddet hasret giderirler. Bir hayli vakit geçince oradan ayrılıp dükkânına gelir.

Bu sıralarda bir başka yerde Yemen'de, padişahının oğlu pehlivan Haydar Han'a Meleksima'nın resmini gösterirler. Kıza âşık olan Haydar Han, onu kendine almak ister. Askerini toplayıp Hindistan'a gider. Yanında Hafız Efendi adında âşığı da vardır. Meleksima'nın babası Muhammed Şah'tan kızını ister. Eğer vermezse savaşacağını yahut yanında getirdiği âşığı yarıştıracağını söyler. Muhammed Şah ne kızını verir ne de toprağında kan dökülmesini ister. Haydar Han'ın âşığının karşısına âşık çıkarmayı kabul eder.

Meclis kurulur. Muhammed Şah, Haydar Han'ın âşığını karşısına 39 âşık çıkarır, ne var ki Hafız Efendi, hepsini de mağlup eder. Buna canı sıkılan Muhammed Şah, âşıkları hapse attırır. Karşılaştıracağı 40. Âşık da mağlup olursa mecburen kızını Haydar Han'a verecektir.

Muhammet Şah'ın âşıklarının mağlup olması Cihangir'in de kulağına gelir. Lalasına, âşık meclisine gidip Hafız Efendi'yle atışacağını söyler. Lala, Şah'ın huzuruna çıkar, bir âşık oğlu olduğunu, onun Hafız Efendi ile karşılaşabileceğini söyler. Muhammed Şah, Lala'nın kim olduğunu öğrenir ve ona şayet yenilirse oğlunun kellesinin gideceğini söyler. Lala gelip bunu Cihangir'e aktarır.

Cihangir gitmekte kararlı olduğunu söyler ve sazını kılıcını alıp dükkândan çıkar, doğruca saraya gider. Hafız Efendi'yle Cihangir karşı karşıya gelirler. Cihangir, Hafız Efendi'nin bütün sorularını cevaplar. Ne var ki Hafız Efendi, Cihangir'in sorularına cevap veremez ve yenilir.

Şah, zindana attırdığı otuz dokuz âşığın canını bağışlar, Cihangir'in emrine verir. Haydar Han, yenilginin üstüne artık orada kalamaz ve askerlerini toplayıp âşığı ile beraber memleketine gider.

Muhammed Şah, padişahlığı ve hazinesini Cihangir'e verebileceğini söyler. Cihangir, kabul etmez, kızı Meleksima'yı istediğini söyler. Şah Haydar Han

Bir padişah oğluna kızını vermeyen Şah, tüccar oğluna kızını verip veremeyeceğini düşünür. Bu arada Lala, halk arasında Cihangir'le Meleksima'nın birbirlerine badeli âşıklar olduğu haberini yayar. Meclis toplanır. Meclistekiler, mademki bunlar birbirlerine Hak tarafından badelidirler, evlenmeleri gerektiğini söylerler. Muhammed Şah, Cihangir'den Meleksima'nın önceki isminin ne olduğunu söylemesini ister. Cihangir, kızın ilk isimlerinin Dilefruz ve Peri olduğunu, İsfahan'da dağı, Hindistan'da da ovası olduğunu söyler. Bunun üzerine Şah kızını Cihangir'e verir. Ancak Cihangir, Şah'ın gönülsüz rıza gösterdiğini fark eder.

Muhammet Şah, düğün hazırlıkları yapacağını söyleyip Cihangir'i oyalar. Atlarıyla da Haydar Han'a haber salıp kızını kendisine verebileceğini söyler. Haberi alan Haydar Han hemen gelir ve Meleksima'yı alıp yola düşer. Bütün bu olanlardan Cihangir'in haberi yoktur.

Dükkanında uyurken Derviş rüyasına girer ve olup bitenlerden Cihangir'i haberdar eder. Nefes nefese uyanan Cihangir hemen Lala'sını uyandırır, rüyasını nakleder. Kendisinin Meleksima'nın ardından gideceğini söyleyip yola düşer.

Meleksima'yı götüren kervan mola verir. Meleksima sevdiğinden, vatanından ayrıldığı için ağlar. Bu sırada yanına üç güvercin gelir. Bunlar melektirler. Meleksima, Cihangir'in Baba'sı Aziz Şah'ın derdine çare olabileceğini düşünüp olanları ona yazar ve güvercinleri ona gönderir.

Cihangir Meleksima'ya yetişir. Haydar Han'ı ve askerleri görünce onlara meydan okur. Haydar Han gazaplanır ve Cihangir'in üstüne yürür. Bir savaşa tutuşurlar ki savaşın yarısı deyiş yarısı dövüştür. Sazla, kementle, kılıç kalkanla karşılaşırlar. Sonunda Cihangir, Haydar Han'ı kılıcıyla iki parçaya böler. Sonra da askerlerini kılıçtan geçirir, Meleksima'yı kurtarır. Yola çıkarlar. Dört hafta boyunca Mısır'a doğru yol alırlar.

Bu sıralarda Aziz Şah güvercinlerden Meleksima'nın gönderdiği mektubu alır. Okur ve hemen askerlerini yola çıkarır. Gönderilen askerler, yolda askerler Cihangir ile Meleksima'ya rastlarlar. Hep birlikte Mısır'a saraylarına varırlar. Lala da Hindistan'daki her şeyi yok pahasına satıp Mısır'a döner.

Cihangir ile Meleksima'ya kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Azerbaycan Folkloru Külliyatı, C. 24 Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstutu Yayınları, Bakı, 2011, s. 210-240.

Dündar, Selahettin - Haydar Çetinkaya, *Terekemeler (Karapapak Türkleri),* Dündar Eğitim Yayınları, III. Baskı, Ankara, 2004, s. 317.

Hacıyev, Valeh, *Azerbaycan Folklor Antologiyası,* Bakı, 1994, s. 197-219.

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-1,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 41-65.

Saraclı, Hüseyn *Aşıg Hüseyn Saraclı Şe'rler Söylemeler*, Bakı, 1992, s. 139-164.

CİHANŞAH

Binbir Gece Masalları içinde "Hâsib Kerimeddin" adlı çerçeve hikâye içinde anlatılan bir masaldır. Cevahir Dağı veya Elmas Dağı olarak da bilinir. Masal, zamanla Anadolu'da halk hikâyesi olarak anlatılmaya başlanmıştır.

Hikâye motif yönünden zengindir. Ateş diyarı, Av ve Geyik peşinden gitme, Çocuksuzluk, Fırtınadan sağ kurtulma, Gulyabaniler diyarı, Karıncalar memleketi, Maymunlar diyarı, Murg'un tavsiyesi, Mücevher dağı, Peri kızının elbisesini saklama, Remil atmak, Üç güvercin, Yasaklı kırkıncı oda, Yazılı taş motifleri öne çıkan motiflerdir.

Özel arşivimizde bulunan ve Sivas'ın Küpeli köyünden olan Osman Topaloğlu'nun anlattığı Cihanşah'ın özeti şöyledir:

Çok eski zamanların birinde bir padişah vardır. Bu padişahın hiç çocuğu olmaz. Bir gün padişah vezirine bu durumdan yakınır. Veziri ona bir çözüm söyler ve onu bir hocanın yanına götürür. Hoca durumu anlar ve koynundan bir elma çıkararak padişaha uzatır. Ve der ki: "Al bu elmayı, yarısını sen ye yarısını da götür eşine ver o yesin." Hocanın bir şartı vardır. Padişaha; "Doğacak çocuğun ismini ben koyacağım. Ben gelmeden sakın siz isim vermeyin çocuğa." der.

Padişah eve gider ve hocanın söylediği gibi elmanın yarısını kendi yer yarısını da eşine verir. Aradan dokuz ay geçer padişahın nur topu gibi bir oğlu olur. Ancak çocuğun daha bir ismi yoktur. Böyle isimsiz tam altı ay geçer.

Bir gün padişaha derler ki: "Bu böyle olmaz bu çocuğa bir isim vermek gerekir." Padişah kabul eder. Tam ismi verecekleri sırada derviş kılığında biri çıkagelir. "Bu çocuğun adı Cihanşah olsun." Der.

Cihanşah on beş yaşına geldiğinde ava gitmeye başlar. Bir gün babasından izin alır ve yine ava gitmeye karar verir. Babası ona on asker verir. Bunlar avlanırken bir deniz kenarına varırlar orada dalgalar bir askeri şehit eder. Konaklayacakları yerin güvenli olup olmadığına baktıkları sırada orada bir yabani hayvan bir askeri daha şehit eder. Oradan uzaklaşırken sırasıyla karıncalar, maymunlar, köpekler diyarına gelirler. Burada bütün askerler ölür, Cihanşah tek başına kalır. Avı bırakıp yiyecek aradığı bir sırada bir diyara varır. Bu diyardan biri, devenin rüyasına girip de gördüklerini anlatana on akçe vereceğim diye

bağırır. Cihanşah, bu teklifi kabul eder ve deveyi kesip onun karnına oturur. Cihanşah gözlerini açtığında kendini bir tepenin üstünde bulur. Buradan çıkış yoktur. Orada bir kulübeye rast gelir. Kulübede saçı sakalı birbirine karışmış bir pir vardır. Ondan kendisini memleketine göndermesini ister. Pir kuşlarını çağırır ve İstanbul'u bilenin olup olmadığını sorar. Kuşlar bilmezler, gidip Hz. Süleyman'ın kuşlarına sorarlar. İçlerinden bir tanesi bildiuğini söyler. Pir, Hz. Süleyman'ın kuşlarına gitmeden önce Cihanşah'a kırk kapının anahtarını verir. "Bunlarla oyalan ama sakın kırkıncı kapıyı açma!" der. Cihanşah otuz dokuz kapıyı açar, bu odaların hepsinde ayrı güzellikler vardır. Dayanamaz, merakla kırkıncı kapıyı da açar. Orada üç peri kızını havuz başında yıkanırken görür. Kızlardan en küçük olan Kamer Banu'yu görür görmez âşık olup oracıya bayılır. Pir gelir, Cihanşah'ı ayıltmaya çalışır ve Hz. Süleyman'ın kuşlarından birinin onu İstanbul'a götüreceğini söyler. Cihanşah gitmek istemez. Pir, ona onun peri kızı olduğunu ve bu bakımdan onların evlenemeyeceğini söylerse de Cihanşah'ı ikna edemez. Pir, Cihan şaha bir sene sonra peri kızlarının yine geleceklerini isterse beklemesini ve Kamer Banu geldiğinde onun çömleğini alarak gitmesine engel olabileceğini söyler. Aradan bir sene geçtikten sonra peri kızları tekrar gelir. Cihanşah, çömleği alır ve peri kızını böylece yanında tutar.

Gün gelir Cihanşah evine gitmek ve memleketinde Kamer Banu ile evlenmek ister. Pir, ona çömleği iyi bir yere saklamasını yoksa peri kızının onu bulursa kaçıp gideceğini söyler. Gerdek günü gelir çatar. Cihanşah, tam odaya gireceği sırada peri kızı beyaz bir güvercin olup uçar. Cihanşah, Kamer Banu'nun peşine düşer. Yine pirin yanına varır ve ona başından geçenleri anlatır pir onu Geverdik Kalesi'ne götürecek kuşu Hz. Süleyman'ın kuşları arasında bulur. İfritle tam altı yıllık yol gideler. Geverdik Kalesi'ne vardıklarında onları peri kızlarının babasının Cihanşah'ı beklemesi için koyduğu askerleri karşılar. Alırlar Cihanşah'ı Geverdik Kalesine götürürler. Orada Kamer Banu ve Cihan şaha kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Günler geçer ve Cihanşah artık ailesini özlediğini Kamer Banu'yu da alıp memleketine dönmek istediğini söyler. Padişah buna izin verir ve yola çıkarlar. Yolda, Kamerbanu içerisinde çeşmeler olan yemyeşil bir yayla görür. Cihanşah'tan oraya yerleşmelerini ister. Cihanşah kabul eder. Oraya bir çadır kurarlar. Ortaya birden siyah bir canavar çıkar ve Kamerbanu'yu öldürür. Peri padişahının askerleri bu haberi, hemen padişaha götürürler. Padişah, Cihanşah'a; "Benim iki tane daha kızım

var, hangisini isterse onu alsın." diye haber gönderir. Ancak Cihanşah bunu kabul etmez. Oraya bir kulübe yaptırarak ölene kadar orda yaşar.

Eyüp Akman, "Binbir Gece Masalları Kaynaklı Bir Türk Masalı: Cihanşâh / Cevahir Dağı / Elmas Dağı" adlı çalışmasında Cihanşah'ın epizotları şöyle sıralamıştır:

"Semerkandül Acem padişahı Şehzaman ile kardeşi Şehriyar, eşlerinin kendilerini bir zenci köle ile aldattığını görürler ve iki kardeş seyahate çıkarlar.

Seyahat dönüşü Şehriyar, kadınlardan intikam almak için her gece bir kızla birlikte olur ve sabah olunca kızları öldürür.

Birlikte olma sırası vezirin kızına gelir ve vezirin akıllı kızı padişaha her gece bir hikâye anlatmak suretiyle ölümden kurtulur.

Hikâye antatma süresi 1001 geceyi bulur ve padişahtan iki çocuk dünyaya gelir. Artık vezirin kızının sadakatine inanan padişah, onu öldürmekten vazgeçer.

Beş yüz seksen üçüncü gece ise padişaha Cihanşah'ın Maceraları isimli masal anlatılır. Masal şöyledir:

Taygamus şahın çocuğu olmaz ve Şah, vezirine derdini anlatır. Vezir de remile bakar ve padişahın Horasan hükümdarının kızıyla evlenmesi şartıyla bir çocuğu olacağını padişaha bildirir.

Horasan hükümdarının kızıyla evlenen padişahın, Cihanşah adında bir oğlu olur ve çocuk, hususi bir eğitimden sonra 14 yaşında tahta çıkar.

Cihanşah'ın eğlenmek için çıktığı avda önüne bir geyik gelir ve geyiğin peşinden giderek geyikle beraber, denize açılır.

Denizde fırtınaya yakalanan Cihanşah, insana benzeyen garip yaratıkların bulunduğu bir adaya çıkar.

Oradan ayrıldıktan sonra da başka bir adaya, 'maymunlar diyarına varır ve oranın padişahı olur.

Maymunlar diyarında' yazılı olan bir levhayı okuyarak oradan nasıl kurtulacağını öğrenir ve çeşitli engelleri aşarak oradan kurtulur.

Gittiği memlekette bir tellalın söylediklerini yaparak deve karnına girip bir kuş vasıtasıyla büyük bir dağa çıkar.

Dağdan inip Kuşlar Tekkesi adı verilen ve kuşları besleyen Şah Mürg adında bir ihtiyarın yanına gelerek bir süre orada kalır.

İhtiyar, evden ayrıldığı bir gün ona demir kapıyı açmamasını söyler fakat bu yasağa uymayan çocuk, gizli kapıyı açarak güvercin kılığına girmiş peri kızlarını görür.

Cihanşah, peri kızlarından küçüğünü yakalamaya çalışır fakat elinden kaçırır.

İhtiyarın tavsiyesiyle bir yıl daha orada kalan Cihanşah, peri kızını yakalar ve onunla evlenir.

Peri kızını alıp memleketine dönen Cihanşah ihmal sonucu peri kızını elinden yine kaçırır. Kaçan peri kızı ona Gevhergin kalesinde olduğunu, bulmak isterse ancak kendisini orada bulabileceğini söyler ve uçar gider.

Cihanşah daha evvel takip ettiği yollardan giderek yeniden ihtiyarın bulunduğu kuşlar tekkesine gelir ve İhtiyarın yardımıyla Anka kuşunun sırtına binerek Billur Dağı (Gevhergin Kalesi)'na gider.

Kendisini bekleyen peri padişahının da rızasını alarak karısını yanına alır ve dört ifrit eşliğinde yola çıkarlar.

Yolda dinlenmek için durduklarında peri kızını bir kurt yer ve Cihanşah, karısının mezarını beklemeye başlar."

Kaynakça:

Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit, *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri,* Ankara 1982. (Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).

Akman, Eyüp, "Binbir Gece Masalları Kaynaklı Bir Türk Masalı: Cihanşâh / Cevahir Dağı / Elmas Dağı", *Bilge Seyidoğlu Kitabı,* (Haz. Dilaver Düzgün-Gülhan Atnur-Ahmet Özgür Güvenç), İstanbul, 2011, s. 103-110.

Doğan Kaya Arşivi.

Köksal, Selçuk, *Haskankale'de (Pasinler) 'Derlenen. Halk Hikâyeleri,* Erzurum, 1978. (Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi.).

CİK MERGEN

Tatar ve Başkurt destanıdır. Başkurtlar "Yek Mergen olarak telaffuz ederler. Mensur bir destandır. Elimizde 2001 yılında Türkiye Türkçesiyle yayımlanmış bir metin bulunmaktadır. Destanda masalsı unsurlar da yer almaktadır. Destanda, yiğit Cik Mergen, Başkurtların millî kahramanı olarak takdim edilir.

Destanın özeti şöyledir:

Bir zamanlar yüksek bir yerdeki çadırlarında komutan Agıydil ile karısı Tugzak hayatlarını sürdürmektedir. Yiğit Agıydil, bir gün gittiği seferden dönmez.

Tugzak Ana, Koriç denen yerde 9 oğlu ile hayatını sürdürür. Tugzak, evlenme çağına gelen çocuklarını evlendirir. 9 kardeş seferlere birlik olup giderler ve zaferle dönerler. Etraftakiler, bu 9 kardeşten çekinir.

Zamanla, Tugzak Ana'nın hanesi 90 kişiye ulaşır. 9 kardeş yine bir gün zaferden döner ve bunun verdiği sevinçle içip sarhoş olurlar. O sırada düşman bunlara saldırır. 9 yiğidin bütün altın gümüş ve oklarını alıp gemiye yükleyip giderler.

Gelinin birisi 2 yaşındaki çocuğunu alıp çalıların dibine saklanır, ancak korkusundan oracıkta ölür. Öldürmeyen Allah öldürmez ve çocuk tabiatta hayatta almayı başarır. Güçlü kuvvetli yetişen bu çocuk, 10 yaşına geldiğinde, bir ayıyı tek eliyle atabilecek kuvvete erişir.

Çocuk, bir gün harabe hâline gelmiş yurduna gider, orada uyuyakalır. Düşünde ona, güzel küheylana atlamış, çelik okuyla sert yaylı yaşlı birini görür. Yaşlı kahraman yanına gelir. Bu babasıdır. Adam, çocuğa sülâlesini anlatır ve adını "Cik" koyar.

Cik, uyanınca atasının okunu yayını ve atını alarak gün batısına yönelir. O vakitler, batıdaki Kazan hanına vergi ödeyen Başkurtları bir araya toplar. Başkurtlar, ok atmada çok usta olduğu için ona "Mergen" sıfatını uygun görürler. Cik Mergen ismi dillerde dolaşmaya başlar.

Kazan hanı, Başkurtların üzerine yürür. Yapılan savaşta Başkurtlar mağlup olur. Cik Mergen esir düşer. Onu taş saraya kapatırlar.

Günlerden bir gün Kazan hanın sürekli avlandığı göle, bir kuğu düşer. Kimse onu avlayamamıştır. Onu, ancak Cik Mergen'in avlayabileceğini söylerler. Cik Mergen'iz zindandan çıkarırlar ve yapması gereken işi söylerler. Cik Mergen; "Göl üstünde sakin duran kuşu vurmayı, eksiklik sayarım." diyerek karşı çıkar. Bunun üzerine askerler, kuğuyu korkuturlar. Kuğu yakalanacağını sanıp uçmaya çalışır. O vakit Cik Mergen, gümüş yayını çekip kuğuyu üç kanadından vurur. Zavallı kuş uçamadığından, gölün kenarına düşer. Han bunun üzerine Cik'i Mergen'i bağışlar ve serbest bırakır. Cik Mergen, atalarının yanına gidip onlara önderlik eder.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 4 - Kahraman Hakkında Destanlar Ozanlar),* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-GaynİslâmİbrahimovFeride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 22, Ankara, 2014, s. 65-70.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi-Tatar Edebiyatı I, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 17, Ankara, 2001, s. 284-287.

Urmanceev, F., "Cik Mergen Hikâyesinde Türk Destan Geleneği", *Kardaş Edebiyatlar,* (Çev. Mehmet Tezcan), S. 9, Erzurum, 1985.

COLOY KAN

Kırgız destanıdır. İlk defa Radloff tarafından derlenmiştir. V. 1862, 1864 ve 1869 yıllarında Kırgızistan'a gelip derlemeler yapan Alman asıllı doğu bilimci Vasili Vasilyeviç Radlof (Wilhelm Radloff) (17 Ocak 1837-12 Mayıs 1918), Tokmak ve Tekes'teki Kırgızlardan Manas, Töştük ve Colay Kan destanlarını derlemiştir. Radloff, 10 cilt olarak yayımladığı eserinin I. cildinde Altay ile Şor, II. cildinde Hamas, III. cildinde Kazak, IV. cildinde Batı Sibirya'daki Türk halkı, V. cildinde Kırgız, IV. cildinde Uygur, VII. cildinde Kırım Tatarları ve Karaim, VIII. cildinde Türkiye Türkleri, IX. cildinde Tuva, Hakas ve Karagas nihayet X. cildinde ise Gagavuzlara ait metinlere yer vermiştir. V. Cildin girişinde yayımladığı Kırgız metinlerini 1862 yılında Tekes nehrinin kıyısında yaşayan Buğu boyundan ve 1869'da Isık Göl'ün batı tarafında yaşayan Tarbagış ve Tokmak şehrinin güney-doğu tarafında oturan Solto boylarından topladığını ifade etmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Nogay halkından olan Nogaybay'ın çok sayıda atı vardır. Oğlu Cogay bir gün kırda bayırda dolaşırken uykuya dalar. Komşu ülke hanı Akkan'ın emri ile askerleri Nogaybay'ın atlarını alıp götürürler.

Nogaybay bunu Colay Han'a anlatır. Colay Han, binmek için at, giymek için kürk ister.

Colay'ın kız kardeşi Babası, annesi ve kaz kardeşi gitmesine engel olmak isterlerse de başaramazlar. Colay, atı Açbuudan'a binip yola çıkar ve Akkan'a ulaşır ve aldığı atları vermesini ister. İkisi arasında büyük kavga olur. Colay galip gelir ve atları alıp getirir Nogaybay'a verir. Ak Kanış'la nikâh kıydırıp Nogaybay'ın evinin yanına yerleşir.

Colay'ın atı Açbuudan, bir insan gibi konuşabilmektedir. Bir gün Colay'a Ançıçal'ın kızı Ak Saykal'dan söz eder. Colay, Açbuudan'a binip yola çıkar. Açbuudan'ın yanlarında yan taraflarında gizli olan kanatlarını ortaya çıkarıp çırpar. Göz açıp kapayıncaya Ançıçal'ın bulunduğu yere gelirler.

Bir gün Ak Saykal, kırk kızla birlikte sefere çıkar. Bindiği at onu Colay'a götürür. Colay Ak Saykal'ı görüp beğenir. Attan indirir. Colay, Ak Saykal'ı evine götürüp halkı toplar ve onunla nikâhını kıydırır.

Birkaç gün sonra Colay'a kız kardeşi gelir. Kız kardeşi Kardıgaç, Colay'dan sadece dolaşmak için Açbuudan ve Akolpok'u ister. Colay, kız kardeşinin istediğini yapar. Kız, göle gidip Rustem Hanın oğlu Karaça'ya rastlar. İkisi birbirini beğenirler. Kardıgaç abisi Colay'ın içkisine zehir katıp öldüreceğini söyler. Kardıgaç'ın kurduğu planı Açbuudan'dan öğrenir. Kardıgaç ağabeyi Colay'a Açbuudan'ı kötüler ve onu inandırır. Coloy, Açbuudan'ın sözlerine inanmaz ve kamçısıyla Açbuudan'ı döver.

Açbuudan, bunun üzerine Coloy'a kızar ve küser. Eve gelirler. Ertesi gün Kardıgaç içkiyi hazırlar ve Coloy'u baygın hale getirmeyi başarır. Yere yığılıp kalır. O arada düşman gelir. Açbuudan Coloy'u kurtarıp onu Keletey şehrine getirir.

Urum Kan yiğitlerinden olan Konur Bay, Ak Saykal'ı alıp Urumkan'a götürür. Urum kan, dokuz eşinden daha güzel olan Ay Saykal'ı beğenir ve eşlerinin saçlarını kesip evlerine gönderir. Ak

Saykal'la nikâh kıydırır. Ak Saykal, çocuğunu emzirmesi için vermesini ister, Urum Kan izin verir ve yanına Konur Bay'ı katıp gönderir. Yola Ak saykal, Konur Bay'ı sarhoş edip yanından kaçar. Doğruca Coloy'un yanına gelir, uyumakta olan Coloy'u uyandırır. Birlikte Muz Dağına gidip bir mağaraya girerler.

Urum kan, Ay Saykal'ı elinden kaçıran Konur Bay'ın kulağını kestirir. Konur Bey atına binerek kaçıp gider.

Ak saykal, Coloy'a küsen Açbuudan'dan yardım ister. Açbuudan, onu Karaça ve Kardıgaç'ın yanına götürür. Ay Saykal, ikisini de yakalar. Kardıgaç'ı Coloy'a teslim eder. Kendisi de Karaça'yı öldüresiye döver. Coloy Kan, Karaça'nın yalvarması üzerine merhamete gelir, Urum Han'ın Kızıl adlı kızını getirmesini isteyerek salıverir. Karaça'nın kızı almayı başaramaz, Urum Han onu hapseder. Kızıl, hem Coloy'a hem de Açbuudan'a yardım eder.

Bu arada evde yalnız kalan Ak Saykal, Coloy'un öldüğü haberini alır. Karaça, adamlarını toplayıp Ay Saykal'ı öldürmeyi düşündüğünü söyler. Bunu duyan Çeçen, atı Kılçeyren'e binip Ak Saykal'ın yanına gelir ve olup biteni anlatır.

Ak Saykal, koluna çam kılıç alıp, atına binip, saçını toplayıp, etekyenlerin kesip, tepeye çıkıp nöbet tutar. Sonunda Karaça'nın ordusu ile karşılaşır ve Çeçen ile birlikte onlarla iki gün çarpışır. Kalmaklar Ak Saykal'ı tutuklayarak Karaça'ya götürürler.

Hamile olan Ak Saykalın doğurma zamanı da gelir ve bir erkek çocuk doğurur.

Onu öldürmek ister fakat öz çocuğu olduğu için öldüremez. Çocuğu emzirmez. Aç olan çocuk devamlı ağlamaktadır. Ak saykal, dayanamaz çocuğunu emzirir. Çocuğun adını Bolat koyarlar. Çocuk kısa zamanda büyür ve kısa zamanda yürümeye başlar.

Ak Saykal, çocuğu hep soğuk davranır. Bir gün çocuğu omuzundan aşağı iter. Bolot'un başı ocağa çarpar. Bunu gören Kardıgaç, Ak Saykal'ı kamçısıyla döver, üzerinden koyun sürüsü yürütür.

Bolot, on dört yaşına gelince üvey annesi Ak Kanış'la birlikte Köçpös Bay'ın köyünden kaçarlar. Bir mağarada yaşamaya başlarlar. Bolot, bir gün Kayberen'i kovalarken Bolot Ak Saykal'a rastlar. Ak Saykal, Bolot'u

tanır ve ona annesi olduğunu söylerse de Bolot inanmaz. Ertesi gün Bolot, Ak kanış'ı, Ak Saykal'ın yanına götürür. Bolot bir tepeye çıkar ve üzerlerine gelmekte olan orduyu görür. Bolot, Ak Saykal ve Ak Kanış üç birlikte savaşırlar ve Karaça ile Kardıgaç'ı yakalarlar. İkisini de kırk ata bağlayarak öldürürler.

Kazandıkları zaferden sonra Bolot, büyük bir ziyafet verir. Bolot iki annesine Coloy'un yokluğunda kavmini kimin yönettiğini sorar. Ak Saykal, Çeçen adlı bir kahramanın yönettiğini söyler. Bunun üzerine idareyi yine çeçen'e bırakır. Anneleri, Coloy'un başına gelenleri Bolot'a anlatırlar.

Bunun üzerine Bolot, Çeçen'i yanına alıp Urum Han'ın şehrine gider. Orada üç gün üç gece askerlerle çarpışır. Urum Han, onlarla başa çıkamayacağını anlayınca Coloy'u zindandan çıkarı ve kız Kızıl'ı ona verir.

Coloy, bilmeden kendi halkından olan Çeçen'le savaşır ve çok yiğidin ölmesine sebep olur. Çeçen, kendilerine karşı çarpışan kişinin babası Coloy olduğunu söyler. Fırsatını bulup Coloy'a da Bolot'un kim olduğunu aktarır. Baba-oğul birbirine sarılırlar ve çarpışmaya son verirler.

Bu sırada Köçpös Bay'ın köyünü Kalmaklar işgal ederler. Köçpös Bay'ın dokuz oğlu gelen düşmana karşı çıkarlar. Bunu Kuytu Kün, bir kâğıda yazıp havaya atar. Mektup uçar ve Coloy'a ulaşır. Bolot, hemen oradan uzaklaşır ve Köçbös Bay'ın bulunduğu yere gelir.

Oğlu Bolot'u yanına çağırıp, halkı ile savaştığı haberini verir. Bolot hemen oradan uzaklaşır ve Köçbös Bay'ın bulunduğu yere gelir. Askerlerle savaşır ancak güçsüz düşer ve çok geçmeden ölür. Köçbös Bay'ın karısı çok gözyaşı döker. Köçbös Bay ve karısı Tanrıya yalvarırlar. O anda kadının göğsünden süt akar. Kadın bu sütten Bolot'un ağzına damlatır. O vakit Bolot dirilir. Birlikte eve gelirler. Köçbös Bay, Bolot'u yanında tutmak için evlendirmek ister. Karaçaç, Medine çölünde dolaşırken kırk kıza rastlar. Onların içinden Ak-Tötöy adlı kızı beğenir ve bunu Köçbös Bay'a haber verir. Köçpös Bay, Bolot'a birlikte gideceğini söyler.

Karaçaç altı araba hazır eder ve onları gökte uçurarak Coloy'un köyüne ulaşmalarını sağlar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Coloy Han, Taylak Batır, Balbay, Osmon,* El Adabiyatı Serisi, C. 15, Bişkek, 2002.

COODARBEŞİM

Kırgız destanıdır. Kırgız destanları içinde, atadan oğula ve nesilden nesile geçen örnekler vardır. Sözgelişi Manas, kahraman halkı düşmanlardan koruyup, halkın huzurunu korumaya gayret gösteren kahramanlığı oğlu Semetey, torunu Seytek ve sonraki torunları devam ettirmişlerdir. Diğer taraftan Kurmanbek'in oğlu Seyitbek, Bagışın oğlu Toltoy ve Er Töştük'ün oğlu Caadarbeşim destanları da aynı nitelikte destanlardır.

Destan, masalımsı unsurlar ihtiva etmekte, fantastik abartmalar ile doludur. Er-Töştük destanındaki kahraman Töştük'ün kara güçler ile olan savaşı Coodarbeşim destanında devam ettirilmiştir. Coodarbeşim, babası Er Töştük gibi baş edilmez güçlerle çarpışır, onları yener ve amacına ulaşır.

Coodarbeşim, kara güçlerin karşısında güçsüzdür ancak Coodarbeşim, zekâsı ve annesi Kenceke'nin öğütleri doğrultusunda ve atı Kılkara sayesinde Mulcuke, Boron, Kara-Dev ve Sarı-Dev gibi kara güçleri yenip Nurhan'ın kızı Nooperi'yi almasını bilmiştir. Er Töştük de atı Çalkuyruk'tan yardım görmüştür.

1968 yılında Sokuluk ilçesinde düzenlenen folklor gezisinde tespit edilen Mayrıkov Coldoş eşmetni, maalesef kayıptır. Prof. Dr. S. Zakirov, 1971 yılında yayımladığı "Coodarbeşim-Seyitbek" adlı destanların önsözünde Mayrıkov Coldoş'un yaratıcılığına ve onun tespit ettiği destana geniş ölçüde ilmi analiz yapmıştır.

Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş birbirini tamamlayan üç destan hâlindedir. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Manas-Semetey-Seytek, Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek bu neviden destanlardır.

Oruzbay Urmanbetov (manzum), Kalça Surançiv ve Turançiyev Katça'nın eşmetinlerinde destanının önemli olayları değiştirilmeden muhafaza edilmiştir. Çinli Kırgızlar arasında destancı Abdıkerim

Asan'dan manzum bir metin tespit edilmiştir (1988). Kalça Surançiev'in Coodarbeşim eşmetni nesirdir, manzum kısımlara metnin aralarında bulunmaktadır. Destan masal şeklinde anlatılmıştır ve derleyiciler bunu korumuştur.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Eleman adlı bir zengin, onun da dokuz oğlu vardır. En küçüğünün adı Er Töştük'tür. O büyük bahadır olarak yetişip, yerin altındaki ve üstündeki dev ve melekler ile savaşır, onları kendine itaat ettirir. Er Töştük, Kebez-Too adlı yerdeki Kıpçakları yönetmektedir.

Koşu atı Çalkuyruk'un yardımı ile birkaç savaşta zafer kazanır sonra Agay Han'ın dokuzuncu kızı Kenceke ile evlenir. İhtiyarlayınca da yerine geçecek bir oğlu olmadığı için üzülmektedir.

Günlerden bir gün karısı hamile olur. Kenceke aş erme döneminde kaplan yüreğini ister. Kadının doğum sancısı dokuz gün sürer. Çocuk olağanüstü doğar. Çocuğun göbeği kendisinden kesili düşer, saçları gümüş rengindedir ve alnında beni vardır. Coodarbeşim adını verdikleri çocuğu dokuz yaşına kadar halktan saklayarak büyütürler. Dokuz yaşına basınca babası kendisi ile birlikte ava götürüp ona avın inceliklerini öğretir.

Bir gün Kenceke rüya görür, Rüyasında bağlı bir kuş görür. Kuş, altın bağını koparıp, geriye dönmeden Doğu'ya doğru yol alır. Kuşa yolda yırtıcı kuş rastlar ve ikisi gagalaşıp ileriye doğru giderler. O sırada Kenceke uykusundan uyanır ve oğlu Coodarbeşim'i kötü günler beklediğini hisseder.

Öylece altı günden beri avda olan Coodarbeşim'i beklemeye başlar. Coodarbeşim, atı Kıltorko'nun üzerinde, elinde kılıç ve avladıkları geyik, maral, dağ keçisi, sayga ile orduya (yaşadıkları yere) gelir. Annesi çoktan beklediği oğlu ile görüşür ve susayan oğluna kımız sunar. Çok susayan oğlu yirmi kâse kımız içer ve annesine şöyle der: "Anne, iyice dinle beni. Biz babam ile avdayken o bana senin baban Agay Han'ın Kara-Köl'de yaşadığını, sen onun dokuzuncu kızı olduğunu anlattı. Çok uzaklarda altın kaynak varmış. Altın başlı Ak Arkar, her gün o kaynaktan su içermiş. Babam onun peşine düşmüş, ama onu bir türlü yakalayamamış. Çoyun Bahadır'ın ölümü, Ak Arkar'ın kanındaki yedi tane kıskaçta

saklışmış. Babam Ak Arkar'ı yakalayıp, Çoyun Bahadır'ı öldürmüş, ama o bahadırın Bıytı adlı cariyeden doğurmuş oğlu Temir Bahadır'ı acıdığı için öldürmemiş. Benim Temir'i bulup öldürmem lazım. Onlar bizim büyük düşmanlarımızmış. Önceden Ak Arkar'ı bulmam gerekir, çünkü Temir Bahadır'ın canı, Ak Arkar'ın içindeki sandıktaymış." der.

Annesi, daha yaşının küçük olduğunu, gitmek için bir yıl daha beklemesi gerektiğini söylerse de ikna edemez. Coodarbeşim, gitmekte kararlıdır. O vakit annesi;

"Tamam oğlum, yola çık, ama şimdi diyeceklerimi iyi dinle. Doğu'ya doğru yol alırsın, birkaç ay geçtikten sonra Ara-Köl'de yaşayan, Kıpçak halkını yöneten babam Agay Han'a ulaşırsın. Ona selâmlarımızı ve esenlik içinde olduğumuzu söyle. Elaman'ın 99 yaşında öbür dünyaya gitti de. Aynı yaşa geldiğinde eşi Gülayım'ın da vefat ettiğini söyle. Deden Agay Han'dan Ak Arkar hakkında bilgi alıp, yoluna devam et. Yolda kalın ormanına rastlarsın, oralarda ejderha ve canavar çoktur, dikkatli ol. Buradaki torbada seni rahatlatacak ve sana güç verecek kavut var, onu yersin. Atın Kıltorko için hazırladığım otu da başına bir şey geldiğinde ona yedirirsin." deyip dualarla yolcu eder.

Coodarbeşim yolda giderken annesinin dediği ormana rastlar. Ormanda Geyik, deve, yabani inek, keçi, yabani keçi, maral, saygak, ceylan, gergedan, karaca, tilki, kurt ve çeşitli kuşlar gibi her türden hayvan görür. Bir geyik yakalayıp onunla karnını doyurur. Birkaç gün uyuduktan sonra yoluna devam eder. Giderken alnında tek gözü olan, bakır burunlu, kanadı olmayan cadıya rastlar. Onunla çarpışır ve sonunda cadıyı yener. Yoluna devam eder. Yolda kırk eşkıyaya rastlar. Coodarbeşim onlarla da savaşıp kırk eşkıyayı mağlup eder.

Birkaç ay yine yoluna devam eder ve yolda üç çobana rastlar. Çobanlar Coodarbeşim'den korkarlar. Coodarbeşim onlara, dedesi Agay Han halkının nerede olduğunu sorar. Onlar da Agay Han'ın çobanı olduklarını söyleyip Coodarbeşim'i Han'a götürürler. Dedesi torununu görünce çok sevinir ve dokuz gün eğlence düzenler. Eğlenceden sonra, onunla ava çıkar. Avda iken Coodarbeşim geliş sebebini anlatır. Dedesi birkaç gün daha dinlenip yoluna etmesini ister ve Ak Arkar hakkında bilgi verir. Yolcu ederken Coodarbeşim'e Cezilik adında yedi ayaklı yüğrük birat ve kılıç verir.

Coodarbeşim, yolda giderken atı Kıltorko, aniden konuşmaya başlar: "Ey Coodarbeşim! İki gün sonra Ağaça Han'ın halkına rastlarız, ancak o Ağaça Han'ı Cayan'ın oğlu Canaalı öldürmüş ve halkını köle edip kızı Aksaamay ile evlenmiş. Oysa Aksaamay rüyasında seni görüp âşık olmuş. Aksaamay, senin gelip halkını kurtarmasını beklemekte ve seninle evlenmeyi umut etmekte. Önünde zor günler seni bekliyor, hazır ol." der.

Coodarbeşim, iki gün sonra Canaalı'nın şehrine gelir. Orada Canaalı ile savaşır ve galip gelir. Aksaamay ile evlenir. Halkı da işkenceden kurtarır. Bir süre orada kalır sonra Aksaamay'a olup biteni anlatır. Bir gün Aksaamay rüyasında Coodarbeşim'in uzak yolculuğa çıktığını görür. O zaman Coodarbeşim niçin yola çıktığını hatırlar ve tekrar yola çıkar.

Bir gün ormanda yedi arkarın (maralın) pınardan su içtiklerini görür. İyice baktığında bir tanesinin çok değişik ve altın başlı Ak Arkar olduğunu fark eder. Hemen peşine düşer. Birkaç gün kovaladıktan sonra onu yakalamayı başarır ve derhâl Ak Arkar'ın başını keser. Göğsünü yarınca içinden küçücük bir sandık çıkar. O sandıkta düşmanı Temir Bahadır'ın eceli vardır.

Coodarbeşim, yine yoluna devam eder yolda karşısına bir kalın ormanı çıkar. Ormanda altmış ayrı Ak Karal görür. Onların içinden en güzelinin, en büyüğünün peşine düşer. Maral oradan kaçıp İt-Ölbös ormanına gelir. Coodarbeşim de inatla onun peşini bırakmaz. Sonunda maral ecelden kurtulamayacağını hissedince Bahadır'a "Beni öldürme. Öldürürsen eşimin bedduasını alırsın." der. Ama Coodarbeşim, onu dinlemez ve öldürüp boynuzunu dağa asar. Etini kurutup torbasına koyar ve yoluna devam eder.

Coodarbeşim yolda öldürdüğü maralın eşi Ak Cökö'yö rastlar. Ak Cökö ona seslenir ve "Eyyiğit! Niçin yalvarmasına rağmen eşimi öldürdün. Sen de altı yıl boyunca karın Aksaamay'ı,dokuz yıl boyunca da annen Kenceke'yi göremeyesin." der ve kaybolur.

Coodarbeşim, bir de bakar ki dağda atı ile birlikte yalnız kalmış. Bu sırada atı yine dile gelir. "Ben seni farkında olmadan melekler şehrine götürmüşüm, üç gün sonra orada oluruz. Sen şimdi beni iyi dinle, orada Nur meleğin Nurperi adlı kızı seni bekliyor, çünkü onunla beşik kertmeniz var. Gidip onunla evlen ve biraz da dinlen." der.

Aradan üç gün geçer, Coodarbeşim Nurperi'nin şehrine gelir. Nurperi ile tanışıp evlenir. Nurperi, Coodarbeşim'e;

"Babamın Altın Şehir ve Gümüş Şehir diye iki şehri vardır. Altın şehirde altın minare, Gümüş Şehir'de gümüş minare vardır. Annemin adı ise Aksono, erkek kardeşim de Akbilek, kız kardeşimin adı da Akperi." diye ailesi ve şehri hakkında bilgi verir. Şehre yaklaştıklarında kız kardeşi Akperi, kırk kız ile bunları karşılar. Her ikisi de yorgun olduğu için Akperi, bir büyü yaparak anında onları saraya ulaştırır. Babası Nur Han, Coodarbeşim ile tanışır Nur Han Coodarbeşim'den babaları ve halkı hakkında bilgiler alır ve onu sever. Kırk gün düğün yaptırır.

Düğün bittikten sonra Akbilek eniştesi Coodarbeşim'i denemek ister ve dokuz kaplan, dokuz ayı, dokuz kurt yakalayıp şehre getirmesini ister. Coodarbeşim ormandan hepsini yakalayıp şehre getirir. O zaman Akbilek ve Nur halkı onun kahraman olduğuna gerçekten inanır. Akbilek der ki: "Enişte biz seni kahraman olduğuna inandık, şimdi ise bu ayı, kaplan ve kurtları nereden getirdiysen oraya götür, çünkü sen bu şehirden ayrılınca bunlar bize saldırırlar." der. Coodarbeşim onların dediklerini yapar.

Birkaç gün sonra Coodarbeşim, Nurperi ile kendi şehrine dönmek ister o zaman Nur Han onlara altın, gümüş verir ve yanlarına Asmayıl ile Osmayıl adında iki yiğit katar. Ancak bu iki yiğit Nurperi'ye âşıktırlar. Şehirden uzaklaşınca hile yapmayı düşünürler. Bir müddet gittikten sonra dinlenmek isterler. Asmayıl ile Osmayıl hasta olmuş gibi davranıp halsiz bir şekilde yerde yatarlar.

Nurperi'ye derler ki: "Bu ormanda önceden de kırk yiğitle beraber zehirlenip altı ay boyunca ayağa kalkamamıştık. O zaman Nur Han, bizi Gülgaakı çiçeğini bulup, onun kokusu ile tedavi etmişti, o çiçek de çok uzakta yani İt-İçpez taraftaki Ala-Kol adlı yerde imiş. Biz bu hastalığa dayanamayıp da vefat edersek, kuşlara yem olmayalım, bizi defnedip sonra yolunuza devam edin." diye ikisi de ağlarlar. Nurperi bunları duyunca kocası Coodarbeşim'i Gülgaakı adlı çiçeği bulması için Ala-Kol'a gönderir.

Bir ay geçtikten sonra Coodarbeşim, Ak sakallı birine rastlar ve ondan bu şehir ve Gülgaakı çiçeği hakkında bilgi sorar. Adam kendini tanıtır. Kuyun Maamıt'ın oğlu Kuyun Celden'dir. Birlikte

Gülgaakı çiçeğini bulurlar. Geri dönerken yolda o şehrin bahadırı dev Karaçok'a rastlarlar. Karaçok adlı dev, şehrine izinsiz girip Gülgaaki çiçeğini koparan Coodarbeşim'e çok kızar ve onun Er Töştük'ün oğlu Coodarbeşim olduğunu öğrenir. Aslında onunla savaşmak için yıllardır bekliyordur. Karaçok Dev'in yanında altmış dev daha vardır. Savaş başlar. Coodarbeşim altmış devi öldürür. Sonunda Karaçok kalır. Coodarbeşim yalvarlarına rağmen Karaçok Dev'i de öldürür.

O sırada atı Kıltorko'nun da ayağı kırılır. Coodarbeşim, annesi verdiği kuş kanadını yakar. O anda önünde simuk kuşu peyda oluverir. Bu, aslında babası Er Töştük'ün arkadaşdır. Coodarbeşim ona Er Töştük'ün oğlu olduğunu söyleyince kuş; "Buyur efendim, ne istersin." der. Coodarbeşim de durumunu anlatır. O zaman simuk kuşu atı, Coodarbeşim'le birlikte yutar ve az sonra kusar. Atı da kendisi de öncekisinden daha sağlam ve kuvvetli olurlar. Coodarbeşim kuşa teşekkür edip, Nurperi'ye döner.

Nurperi çiçek ile dönen kocasını görünce çok sevinir ve bunların hepsi Asmayıl ile Osmayıl'ın hilesi olduğunu anlatır, onların gerçekten de hasta olmadığını Coodarbeşim'i yok edip, kendisi ile evlenmek istediklerini anlatır ve kendisini tarafından zehirlenerek öldürüldüklerini ekler. Coodarbeşim Nurperi'yi alıp birinci karısı Aksaamay'ın şehrine doğru yol alır. Uzun yolculuktan sonra şehre vasıl olurlar. Aksaamay, Coodarbeşim'in yanında bir güzel görünce canı sıkılır. Coodarbeşim zor durumda kalır. O vakit Nurperi şöyle der: "Beşik kertme geleneğine uyarak senin kocan ile evlendim abla, günahımı affet. Beni kendi kardeşin gibi kabul et, tüm dediklerini yapan cariyen olayım." der. Aksaamay, Nurperi'yi anlayışla karşılar ve ona sarılır. Aksaamay büyük bir eğlence tertipler.

Birkaç gün sonra Coodarbeşim anne babasını hatırlar ve iki karısı ile yurduna dönmek ister. O zaman arkadaşı Celden: "Önce ben gidip şehrinin, halkının durumundan haber alıp geleyim. O vakte kadar beni bekle." der ve uçup gider. İki yıl geçtikten sonra Celden, Aksaamay'ın şehrine döner ve Coodarbeşim'e kötü haber söyler: "Er Töştük'ün halkını Temir Bahadır basmış, babanı da altmış metre derinlikteki zindana atmış, kırk bir güzel seçip evlenmiş. Bahadırların başını kılıçtan geçirmiş, halkını köle yapmış, zavallı annen ise dağa kaçıp kurtulmuş." der. Bunları duyan Coodarbeşim hemen atlanır ve şehrine gelir. Yedi

yüz dev ile şehri işgal eden Temir Bahadır'a rastlar. Yedi yüz devin iki yüzünü Er Töştük önceden öldürmüştür. Savaş başlar.

Coodarbeşim kalan beş yüz devi öldürür, sonra Temir Bahadır ile kırk gün savaşır onu bir türlü yenemez. Nihayet Ak Arkar'ın içinden aldığı sandığı hatırlar ve cebinden sandığı çıkarıp içindeki kıskacın başını kırmaya başlar. O an Temir Bahadır ölür. Böylelikle Coodarbeşim halkını ve anne babasını onların elinden kurtarır. Karısı Aksaamay ile Nurperi'i anne babasıyla tanıştırır ve sonra düğün yapar. Bir yıl sonra Aksaamay Colooçu adlı altın kâküllü çocuk, Nurperi ise Cortuulçu adlı gümüş kâküllü çocuk doğurur.

Çok uzun ömür süren Coodarbeşim, halkını adaletle yönetir.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Coodarbeşim,* El Adabiyatı Serisi, C. 3, Bişkek 1998, Bişkek, 1998.

Alimova, Cıldız, *Kırgız Destanları 14, Coodarbeşim Destanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Alimova, Cıldız, *Coodarbeşim Destanı*, İzmir, 2006 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Coodarbeşim, El Adabiyatı Serisi, C. 3, Bişkek 1997.

Çelik, Adil, *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji,* Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2020.

Saliev, Meder, *Coodarbeşim Destanı (İnceleme – Metin - Çeviri - Dizin)* Bişkek, 2009, (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 260-278.

Zakirov, S., *Coodarbeşim-Seyitbek*, Frunze, 1971.

Zaloğlu, Pınar *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler,* Balıkesir, 2011, 318 s. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

CULURUYAR NURGUN BOOTUR

Saka (Yakut) destanıdır. "Culuruyar", destan kahramanı olan Nurgun'un sıfatı, "Bootur" ise ünvanıdır. Culuruyar; "İleriye doğru atılan, cehd eden, hamle eden", Bootur da "Kahraman, yiğit Bahadır" anlamına gelir.

Saha Cumhuriyetinde bugüne kadar Nurgun Bootur'un 12 eşmetni derlenmiştir. Destan metninin büyük bölümü manzumdur.

Destanın kahramanları Yukarı Dünya, Orta Dünya ve Aşağı Dünyada yaşarlar. Destan, Culuruyar Nurgun Bootur'un aşağı dünyanın kahramanlarıyla yaptığı mücadeleleri onu edinir.

Destan, pek çok mitolojik ve olağanüstü unsurlarla doludur. Uçan adam, don değiştirme, kehanet bunlardan bazılarıdır. 9 katlı olan Yukarı Dünya'da yaşayan tanrılar, bahadırlar iyi ruhlu yaratıklar orta dünyanın nizamına yön verirler. Orta Dünya'da yaşayanlar da bunlardan yardım isterler. Aşağı Dünya'nın tek hâkimi Arcan Duolay'dır ve emrinde 27 abaahı kabilesi vardır. Bunlar fizikî yönden tuhaf yapıda yaratıklardır.

Aşağıda özeti verilen eşmetin 1895'te K.G. Orosin tarafından Taatta ili İgidey ilçesinde yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Yukarı dünyada 39 kabile yaşamaktadır.

Aşağı dünyada yaşayan 27 kabile vardır ve Arcan Duolay Oğonnor ve Adağalaah Ala Buuray Emeehsin ve Üç Nüken Üöden burada yaşamaktadır. Bunlar derin yerin yalancılarıyla, dipsiz yurdun sahtekârlarıyla, yer altının düzenbazlarıyla mücadele etmektedirler.

Orta dünya olağanüstü güzelliklere sahip, genişliği bilinmez, sınırı görünmez bir yurttur. Odun Hallaan'ın tayin ettiği, Çınıs Biis'in gösterdiği, Sün Haan uluslarından, Süge Toyon oymaklarından, Sünken Erilik soydaşlarından, Odun Biis Oğonnor ve Cılğa Toyon Orta dünyanın efendisidir.

Orta dünyada Cılğa Toyon, yukarı dünyanın en yetkili tanrısı olan Ürün Aar Toyon'a ve karısı Ürün Aarlı Hotun'a 3 delikanlı gönderir ve onlara şu sözleri söyletmesini ister: "Boz benekli orta dünyada yarattığımız insanımız ve hayvanımız talihle talihlendi,

kısmetle kısmetlendi, kederle kederlendi. Bu abaahı başçıları, güneyin en ucubeleri, bölük bölük toplanıp ne var ne yok bizi yok etmek istiyorlar."

Cılga Toyon'un aklına, yukarı dünyada yaşayan Culuruyar Nurgun Bootur gelir. Onun tek gözlü abaahı oğullarının şanlarını, şöhretlerini yerle bir edecek biri vardır, o da Culuruyar Nurgun'dur.

3 delikanlı bu söylenenleri Nurgun Bootur'u, tanrı Ürün Aar Toyon'a iletirler. Ürün Aar Toyon da özel habercisi olan Kün Erbiye'ye şunları söyler: "Ayına Sier Toyon'a ve Ayıı Nurağalcın Emeehsin'e Nurgun Bootur'u ve Aytalı Kuo'yu orta dünyaya indirmelerini söyle, orta dünyayı bolluğa yerleşmek için, bol kısmete ulaşmak için, mükemmel kımız ziyafeti vermek için insinler. Bolluğun ve bereketin tanrısı olan İeyehsit Hotun çeyiz versin Ürün Aar Toyon'un isteği ile ayıı bahadırlarına çok güçlü ve kabiliyetli atlar veren tanrı Uottaah Cöhögöy de ak renkli atlar bahşetsin." der.

Bunun üzerine Kün Erbiye Bahadır, Ayına Sier Toyon'a ve Ayıı Nurağalcın Emeehsin'e gelip Ürün Aaa Toyon'un söylediklerini iletir. Sonra Ayına Sier Toyon'un ve Ayıı Nurağalcın'ın gözyaşları boncuk boncuk süzülür. Onları ağabeyleri yiğit Mölsüt Böğö emanet ederler ve ondan Nurgun Bootur'un kendisine bağışlanmış, seçilmiş genç atına koşulmuş kızağını bulup getirmesini ve bahadır bir kişinin giyeceği elbiseyi hazırlayıp orta dünyaya götürüp yerleştirmesini ister. Kız kardeşi Aytalı Kuo'yu da bembeyaz bir yere yerleştirip, mukaddes ateşlerini yakıp huzurlu evlerini kurduktan sonra çıkıp gelmesini isterler. O zaman Mölsüt Böğö ona verilen bütün işleri halleder.

İhtiyar adam ve kadın kol kola girip ata ve hazırlanan eşyalara bakarlar, o 9 çemberli ve azamet kutsal atı görürler. Atın nefesi, yüce ak göğün üst ucuna kadar beyaz sisle çıkar. İhtiyar adam ve kadın attan çok etkilenirler ve bu atın gerçekten oğullarına uygun bir at olduğunu düşünürler. Culuruyar Nurgun Bootur, mükemmel savaş teçhizatına sahiptir.

Ayına Sier Toyon, Ayıı Nuoralcın ve bütün akrabalar Nurgun Bootur'u ve Aytalı Kuo'yu tam ortalarına alırlar. Yüce tanrıları Ürün Aar Toyon'a, Cılğa Toyon'a, Odun Hallaan'a ve Çınıs Biis'e çocuklarının bahtının açık olması için gözyaşları içinde dua ederler. O zaman ağabey Mölsüt Böğö yukarı dünyanın uzak bir ucundan getirdiği bulutla at

sürüsünü, inek sürüsünü, kız ve oğlanın atlarını, elbiselerini bulutun üstüne yerleştirir ve orta dünyada hazırlana kutsal ateşlerini yakar onlara öğütler verir ve yukarı dünyaya doğru çarçabuk yola çıkar.

Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo, ağabeyleri Mölsüt gittikten sonra tek başlarına kalırlar. Etraflarında onlardan başka vakit geçirecek kimse yoktur. Nurgun olağanüstü bir şekilde büyüyüp gelişir. Boyu karaçamın boyuna denk olur, 5 kulaca denk ince belli,6 kulaca denk geniş omuzlu, 3 kulaca denk kalçaları vardır. İri karaçamı koparacak kadar güçlü ve iri kaslı, uzun ince bacaklı, uzun burunlu, kalın kaşlı, iri ve yuvarlak gözlü, kalın dudaklı, sırtı kambur, ayakları eğri büğrü, çok inatçı tabiatlı, coşkun akan kanlı, sert adaleli, çok geniş omuzlu, sağlam kaslı, heybetli, çevik yapılı biri olur.

Nurgun Bootur 17, Aytalı Kuo da 16 yaşına gelir. İkisi de hızlı şekilde büyür. Nurgun, günlerini av peşinde geçirmeye başlar. Nurgun güçlü atının üzerinde tek başına dolaşırken hiç görülmemiş bir kasırganın yaklaşmakta olduğunu fark eder.

Bir anda etrafı bir karanlık kaplar, yer gök büyük bir süt kabının içindeki su gibi sallanmaya başlar. Nurgun bu karışıklıkta kendisine emanet edilen can yoldaşı küçük kız kardeşi Aytalı'yı düşünür. Fırtına dindikten sonra telaşla yurduna gelen Nurgun Bootur, her yerin yağmalandığını görünce çok üzülür. Korkuyla evine girer, her tarafı tarayıp kız kardeşini arar, ancak bir türlü bulamaz. Sonra evden çıkıp gökyüzünde uçarak etrafı dolaşır. Ancak onu yine bulamaz. Bir anda yere yığılan Nurgun, çok büyük bir üzüntünün içinde yüreği buruk bir halde kalakalır. Kız kardeşinden bir haber vermeleri için ağlayarak kudretli tanrılara dua eder.

Tanrı Ürün Aar Toyon, onun bu yakarışlarına cevap olarak özel habercisi Kün Erbiye'yi gönderir. Kün Erbiye, orta dünyaya inip Nurgun'un yanına gelir. Ona şunları söyler: "Buradan en kuzeye doğru gidildiğinde yirmi yedi kabilenin efendisi olan, orta dünyanın insanlarına zarar veren abaahı adlı varlıkların yaşadığı aşağı dünyanın tek sahibi ve yöneticisi olan Arcan Duolay Buor Manalay Oğonnor ve karısı Adağalaah Ala Buuray Emeehsin denilen kişiler var. Bunlarında küçük oğulları Timir Iyısta Hara Bahadır yurdunu yağmalayıp kardeşini Üç Nüken Üöden denilen dipsiz çukurlara alıp götürmüş. Haydi, çarçabuk yola çık. Onlara yetişemezsen Timir Iyısta Hara kız

kardeşini abaahılığa sokup onunla evlenecek." der. Nurgun, bunun üzerine bahadırlar âlemine doğru, gürültü ve patırtıyla uzaklaşır.

Kudretli Nurgun Bootur atına atlayıp en kuzeye doğru yönelir. At, rüzgâr hızıyla oradan uzaklaşır, bütün engelleri aşarak abaahı ülkesine ulaşır. O an üç başlı, çatalkuyruklu büyük bir ejderhaya binmiş olan kız kardeşini ve Timir Iyısta Hara'yı tepesinde deliği olan buz evine girmek üzere olduğunu görür. Timir Iyısta Hara hileci, yalancı, dolandırıcı ve kapkara yüzlüdür. Onun kanlı bir palası ve üzerinde yolculuk yaptığı bir ejderhası vardır. Nurgun Bootur, atının öğütleri ile hareket eder ve Timir Iyısta'nın bindiği ejderhanın başını keser. Ejderhanın üzerindeki kız kardeşini de yere düşmeden kurtarır. Hiç beklemediği bu durum karşısında şaşkına dönen Timir Iyısta, Nurgun'a doğru yönelir. İkisi arasında şiddetli bir kavga başlar. Onların kavgasının şiddetinden yer gök birbirine karışır. Ülkelerinin yok olacağından korkan Arcan Duolay, oğlu Timir Iyısta Hara'yı Nurgun Bootur hakkında uyarır, onun kendisini dinlemediğinden şikâyetlenir.

Nurgun ile Timir Iyısta, yüksek bir dağın üzerine çıkıp kavgaya orada devam ederler. Kavgaları iyice şiddetlenince ikisi de ablalarından yardım isterler. Timir Iyısta Hara'nın ablası Itık Hahaydaan Udağan ile Nurgun Bootur'un ablası Ayıı Umsuur Udağan yardıma gelir.

Nurgun'un hamlelerine karşı koyamayan Timir Iyısta ateş denizine doğru baş aşağı düşerken, onu kurtarmak isteyen ablası Itık Hahaydaan hemen şaman davulunu onun önüne atar. Ama Nurgun'un ablası Itık Hahaydaan'ın davulunu uzaklaştırır. Ablasından yardım alamayan Timir Iyısta, ateş denizinin gökyüzüne ulaşan güçlü alevlerinin arasında yok olup gider. O zaman güçlü Itır Hahaydaan onu aramak için ateş denizine girer. Fakat bütün çabasına rağmen bulamaz. Nurgun Bootur gibi ablası Ayıı Umsuur Udağan da olağanüstü özelliklere sahiptir. Bazen azametli bir kartal olan yukarı dünyanın bu çok güzel kızı, bazen de dişi bir turna gibi olur. Hatta Nurgun'un yardımına gelirken yukarı dünyanın kutsal suyundan getirir. Nurgun eski gücüne ancak onun getirdiği bu sudan içerek kavuşur.

Itık Hahaydaan, kardeşini kaybetmenin acısıyla ağlaya sızlaya otururken Ayıı Umsuur da Nurgun'a abaahılara karşı dikkatli olmasını öğütleyip yukarı dünyaya döner. Orta dünyaya izinsiz inen Ayıı Umsuur cezalandırılacağından endişe ederek tanrılar âlemine doğru

yola çıkar. Ama Nurgun'a ne zaman çağırırsa yardımına geleceğinin güvencesini verir. Nurgun, bu büyük kavgadan sonra atıyla beraber Aytalı Kuo'yu da alıp yurtlarına dönerler. Nurgun Bootur yüzünü en güneye doğru çevirip, gürültüyle uçar.

Nurgun Bootur, uçup giderken dümdüz bir ovanın üzerinde bir kalabalık görür. Sekiz halkalı ve kenarlı, yüce dağlı ve tepeli bir ovanın tam ortasında Aar Kuduk Mas adlı bir kutsal ağaç vardır. Bu ağacın yerin ortasında bitip dallarının tanrıya ulaştığına inanılır, ona adaklar adanıp dilekte bulunulur. Nurgun, etrafına dikkatlice bakar ve etrafındakilerin saygı gösterdiği yaşlı bir kadın görür. Yaşlı kadın kısır kısrağın kımızıyla saçı bayramı yapar ve Nurgun Bootur ve güzeller güzeli kız kardeşi Aytalı Kuo'yu karşılar. (Saçı bayramı ilkbaharın son günlerinde ve yazın başlangıcında özellikle kısrak sütünün bol olduğu zamanlarda ayılara Ürün Aar Toyon'un veya olonholarda başkahramanın şerefine tertip edilen bayramdır.) Nurgun Bootur'a kutsal aş, kutsal su ikram eder ve Nurgun Bootur ile konuşur. Sahaların atası Saha Saarın Toyon ve Sabıya Baay Hotun adlı ihtiyar karı koca olduğunu ve sıkıntısını dile getirir. Batı Buz Denizi'nin sahibi Timir Cehintey Bahadır adlı korkunç abaahının güzel kızları Kün Tuyaarıma Kuo'yu eş olarak almak için nöbet tuttuğunu, bu yüzden korku içerisinde bir kurtarıcı beklediğini söyler. Nurgun Bootur, bu durumda onları korkunç tehlikeyle karşı karşıya bırakıp gidemez. Çünkü o, orta dünyayı ve sakinlerini korumakla görevli bir bahadırdır. Nurgun, kız kardeşi Aytalı Kuo'yu onlara emanet eder. Timir Cehintey'in Kün Tuyarıma Kuo'yu beklediği sıradağlara doğru yola çıkar.

Timir Cehintey, kuzgun gibi kapkara, çok güçlü ve ünlü bir abaahı savaşçısıdır. O karşısında Nurgun'u görünce kendisinin en güçlü abaahı savaşçısı olduğunu ve ölmek istemiyorsa çekip gitmesini söyler. Nurgun, onun bu tehditkâr konuşmalarına kulak asmaz. Hemen kavgaya tutuşur. Kavga o kadar şiddetlidir ki orta dünya büyük bir kabın içindeki su gibi sallanır. Dağlar un-ufak olur. Nurgun'a yenilmek üzere olduğunu anlayan Timir Cehintey, Nurgun'dan af dilemeye başlar. Ama Nurgun, orta dünyanın insanlarına ölüm ve felaket getirmek isteyen bu korkunç abaahı savaşçısını affetmez, bir daha dirilmesin diye de ufak ufak doğradıktan sonra ateşe atıp yakar.

Timir Cehintey'i öldüren Nurgun'un yüce varlığı oldukça kirlenir. Yürüyüşü ve konuşması yavaşlar. Abaahılarla kavga etmek için de olsa fazla vakit geçirmek u güçlü bahadırı olumsuz yönde etkiler.

Timir Cehintey'den çok korkan Saha Saarın Toyon ve Sabıya Baay Hotun, ayıı kahramanı Nurgun'dan iyi haberler bekleyerek yolda oturur. Abaahının öldüğünü duyunca çok sevinen Sabıya Baay Hotun, Nurgun'un davranışlarından, abaahıların kötü etkisi altına girdiğini hemen anlar. Nurgun'a bu kötü etkiden kurtulması için ölüm suyuna gidip yüzmesi gerektiğini söyler.

Nurgun, ölüm suyuna doğru zorlu bir yolculuğa çıkar, dümdüz ovaları ve sıradağları geçtikten sonra bu suyun kaynadığı korkunç yere ulaşır. Ölüm suyuna düşen kaya parçalarının bile un-ufak olduğunu görür ve biraz çekinir. Fakat Cılğa Toyon tarafından yazılan kaderine sığınarak bir anda turna balığına dönüşüp ölüm suyuna atlar. Ne var ki suyun derinliklerindeki kayalıklara sıkışıp kalır. Korkunç abaahıları bile yenen Nurgun burada ölümle yüz yüze gelir. Son bir hamle yaparak sıkıştığı yerden kurtulur, suyun üstüne çıkar. Tam 3 gün 3 gece yüzer, buranın havasını solar, üzerindeki bütün kirlerden arınır. Ölüm suyunda maddi manevi kirlerden arınmanın ve zor bir iş başarmanın gururuyla yaşlı kadının ülkesine tekrar sağ-salim dönen güçlü bahadır, büyük bir saygı ile karşılanır.

Çok yorucu bir yolculuğu başarıyla tamamlayan Nurgun, kendisine ayrılan yerde dinlenirken yanına gelen yaşlı kadının üzüntülü hâlini fark eder. Kendisi yokken ne olup bittiğini sorar. O da olup bitenleri bir bir anlatır. Yaşlı kadının Kün Cirimine Bahadır adlı oğlu vardır. Kün Cirimine Bahadır, çevresindeki orta dünya bahadırları arasında en ünlü ve iyi karakterli bahadırdır. Onun Nurgun'un ki kadar hızlı ve su dalgası gibi gümüşî renkli bir atı ve Üçügey Üükeydeen adıl bir eşi vardır. Üçügey Üükeydeen'in babası Kus Hanıl Toyon, sınırsız zenginliğe ve servete sahip bir oba beyidir. Bir de Kus Hanıl Toyon'un eşi Tüöne Moğol Hotun vardır. İşte Kün Cirimine Bahadır, Üçügey Üükeydeen'i almak için gidip damat olmak için yurdundan çok uzaklara gider. Kün Cirimine Bahadır kayınbabası Kus Hanıl Toyon'un yanında otururken ateş denizinin sahibi tek gözlü abaahı oymağının içinde sınırsız güçlüsü olan Uot Uhutaakı adlı bahadır ile karşılaşır kavga eder. Kün Cirimine'nin arkasından kayınbiraderi Oruluos Dohsun

adlı hırçın, çevik, açık kül renkli ve genç bir kısraklı bahadır da gider. Fakat ikisinin de akıbeti hakkında kimse bir fikir sahibi değildir. Bütün bu anlatılanları dinleyen orta dünyanın abaahılara karşı koruyucusu Nurgun, durup dinlemeden adını ilk defa duyduğu Uot Uhutaakı adlı abaahının peşine düşer. Yaşlı kadın Sabıya Baay Hotun, Nurgun Bootur'un adına saçı bayramı tertip eder, yarım fıçı kadar kutsal suyu Nurgun Bootur'un ardından serper.

Nurgun Bootur, orta dünyayı geçip şap diye bir yere iner. İnmesiyle birlikte, Nurgun Bootur'un ablası Ayıı Umsuur Udağan onu, yukarı dünyadan, Uot Uhutaakı ile yapacağı kavgaya özel olarak hazırlanması için gönderilir. Uot Uhutaakı NUrgun'un ağabeyi Mölsüt Böğö ve Kün Cirimine de dâhil yukarı dünyanın hatırlı bahadırlarının hepsini tutsak edip zindana atar. Bu yüzden bütün ayı bahadırlarının kaderi Nurgun'un elindedir. Onun omzundaki yük, her zamankinden daha ağırdır. O eğer Uhutaakı'yı yenemezse ağabeyi dâhil bütün tutsaklar ölecektir. Onun amansız düşmanla yapacağı kavganın önemini çok iyi bilen yukarı dünyanın kudretli tanrıları, Ayıı Umsuur Udağan'dan orta dünyaya inip Nurgun'u büyük kavgaya hazırlamasını isterler. Ayıı Umsuur Udağan da Nurgun'un yanına gelip onunla konuşur. Ablasının verdiği sihirli kamçıyı alan Nurgun onun uyarılarını ve öğütlerini dikkatle dinledikten sora aşağı dünyada yaşayan Uot Uhutaakı ile kavga etmek için yola çıkar.

Nurgun Bootur o korkunç abaahı savaşçısının karşısın çok uzun ve zorlu bir yolculuk yaptıktan sonra kalbinde zerre kadar bile korku olmadan çıkar. Nurgun, Uot Uhutaakı'ya; "Atın koşmaktan dermansız kaldığı yere kadar ismi duyulan, yolların ufka ulaştığı yere kadar şöhreti yayılan bir bahadırsın. Üç Nüken Üöden adlı küflü ve paslı zindanına attığın tutsakları kurtarırım." diye tehditkâr bir üslupla konuşur. Bir süre sonra Uot Uhutaakı kavgaya tutuşur. Birbirlerine o kadar şiddetli bir şekilde birbirlerine vururlar ki çok korkunç ve büyük bir fırtına kopar, gök gürler ve çok şiddetli bir gürültü duyulur. Onların 3 gün 3 gece süren bu ilk karşılaşmaları sonunda her taraf yerle bir olur. Yorgunluktan bitap düşen Uhutaakı, Nurgun'un ne kadar mücadeleci ve kararlı olduğunu anlar. Bu yüzden Nurgun'u küçümsemeyi bırakır ve ondan korkup çekinir. Uot Uhutaakı orta dünyada gelen diğer bahadırların Nurgun Bootur kadar güçlü olmadıklarını söyler. İlk karşılaşmada diğerlerini yendiğini fakat Nurgun Bootur'un kendisine

dayanacak kadar güçlü olduğunu söyler. Kavgadan yorgun düşen Uhutaakı, Nurgun'a 3 gün dinlendikten sonra kavgaya tekrar devam etmeyi teklif eder. Nurgun bu teklifi ancak yemin edip söz verirse kabul eder. Yalancı ve dolandırıcı bir abaahı olan Uot Uhutaakı, yemin eder.

Nurgun bu üç günlük arada, Uhutaakı'nın zindanında bulunan bahadırların ve Üçügey Üükeydeen'in yanına gider, uyuyup dinlenir. Üükeydeen'in yanındaki kutsal sudan içip eski gücüne tekrar kavuşur. Sonra Uhutaakı ile sözleştiği yere tam zamanında gidip beklemeye başlar. Uyuyup dinlenen Nurgun ile Uhutaakı'nın ikinci kavgaları da en az birincisi kadar şiddetli olur. Yer-gök, bir o yana bir bu yana sallanır Nurgun, ablasının darda kaldığında kullanması için verdiği sihirli kamçıya, "Çekilmiş uzun pala ol." der demez; sihirli kamçı uzun ve korkunç bir palaya dönüşür. Nurgun, Uhutaakı'ya bu palayla vurunca abaahı oğlu o zamana kadar hiç karşılaşmadığı ölüm ile burun buruna gelir. Son darbe için hazırlanan Nurgun, iki ayağını sağlamca yere basıp bir hamlede Uhutaakı'yı ikiye ayırıp parça parça edip yoğun bir sis gibi dağıtır. Sonra Nurgun eve doğru hızla koşarak gider.

Nurgun Bootur, Üç Nüken Üöden zindanına doğru yol alır. Üç Nüken Üöden çukurunda 37 tane ayıı bahadırı, örümcek ağı gibi kara renkli ipe dirsek kemiklerinden sıkıca bağlanıp sıra sıra dizili olarak görür. İpi koparmak için olağan gücü ile çeker. Ama ip kopacağı yerde daha da fazla uzar sağlamlaşır. 3 defa kükreyip parça parça etmek için ipi çeker, fakat ip tekrardan kalınlaşır. O vakit Nurgun, belanın eşiğinde olduğunu anlar. Nurgun yatan ineğin karnı büyüklüğünde kara renkli ve sağlam taşın içine gidenlerin bu ipi kopardığını duyar. Nurgun daha sonra abaahı oğlu olur ve kara taş ile konuşur: "Üç Nüken Üöden dipsiz çukurunun sahibi! Sihirli kara ipi sağlam kapını açıp, geniş sürgünü çekip, güçlü nefesimi muhafaza et. Ayıı oymaklarının ve kün uluslarının galip gelip zafer kazanacakları günlerdir." der. Böyle der demez, kara taş birdenbire ikiye ayrılır sihirli kara ip, birden boşalır. Böylece bütün ayıı bahadırları Uhutaakı'nın zindanlarında yok olup gitmekten kurtulur. Karşılaştığı üç büyük abaahı savaşçısını da ortadan kaldıran Nurgun, kurtulan bütün ayıı bahadırları yurtlarına dönünce yalnız kalır. O da atını çağırır, kız kardeşi Aytalı Kuo'yu da yanına alarak yurduna doğru yola çıkar. Arkasından gelen Kün Cirimine'ye yaptıklarının karşılığı

olarak kız kardeşini hiç kimseyle evlendirmeden tam bir yıl bekletmesini tembih eder. Ondan da ayrılıp çok uzun zaman önce terk ettiği yurduna, yuvasına kız kardeşiyle birlikte döner.

Nurgun evine ulaştığında hiç tanımadığı birinin yurdunu mesken tutup oturduğunu görür. Evine sanki bir misafir gibi girip sessizce bir köşeye geçip oturur. Ama evindeki genç, onun yüzüne bir kez bile bakmaz. Nurgun, hem kendi evinin hiç tanımadığı biri tarafından sahiplenilmesine hem de kendisine hiç itibar edilmemesine çok kızar. Bu genç, oldukça sivri dillidir. Nurgun, adını şanını bilmediği bu kişiyi sırf genç olduğu için öldürmeye kıyamaz, ancak güreş tutup ona bir ders vermeyi düşünür. Güreş için hazırlanıp meydana çıktıklarında, Nurgun sıkıca tuttuğu genci yere vurur. Onları dikkatle izleyen Aytalı Kuo, bu sivri dilli gencin davranışlarını dikkatlice süzer. Bir anda onun kendi kardeşleri Ürün Uolan olduğunu fark eder, bunu hemen ağabeyine söyler. Nurgun, Ürün Uolan'ın yukarı dünyanın kudretli tanrıları tarafından evine göz kulak olmak için görevlendirdiğini duyunca çok sevinir. Onu yerden kaldırıp hasret giderir. Sonra üçü birden evlerine doğru yürürler.

Nurgun Bootur'un ablası Ayıı Umsuur, orta dünyanın bahadırlarına yukarı dünyadan çok önemli haberler getirir. Tanrılar Nurgun Bootur ile Kılaannaah Kıs Nurgun'un evlenmesini uygun görür. Diğer bahadırların kimlerle evleneceği de tek tek belirlenir. Kııs Nurgun'un sıfatı olan kılaannaah fevkalade güzel, çevik, cesur ve mükemmel anlamların gelir. Kııs Nurgun, hem dünyalar güzeli hem de çok cesurdur. Kııs Nurgun, dokuz odalı ve çok geniş kilerli bir evde tek başına oturur. Abaahıların bütün saldırılarına tek başına göğüs geren Kııs Nurgun'un biri altı tabaka hâlinde ve siyah renkli diğeri de üç katlı ve gümüş renkte iki zırhı, boynuzlu kara tilki derisinden bir kalpağı ve samurun ense derisinden koyu renk üzerine açık hatlı astarı olan bir kulaklığı vardır. Nurgun, kendisine eş olarak tayin edilen kızın yurduna gider. Kız, güçlü bahadırla önce güreş tutar sonra evlilik için ön şartlarını söyler. Onun evlenme teklifiyle yanına gelen böyle ünlü bir bahadıra çok güç şartlar öne sürmesiyle, Kııs Nurgun'un kendine olan güvenini ve cesaretini açık bir şekilde göstermiş olur. Kııs Nurgun'un istekleri arasında erkek kardeşi Ayıı Curağastay'ın, aşağı dünyanın kudretli büyücüsünün elinden kurtarılmasıdır.

Yukarı dünyada doğan Ayıı Curağastay pek çok kez sefere çıkıp abaahılarla kavga eder. Kavga ettiği abaahıları yener. Gücü ve kahramanlığı dillere destan olan Ayıı Curağastay'ın kendine olan güveni olması gerekenden fazladır. O, yukarı dünyada Cılğa Toyon'un makamında dünyanın dörtte biri kadar ağır olan sekiz köşeli şeffaf taşı beline kadar kaldırır. Cılğa Toyon, bu taşı ondan başka hiçbir bahadırın kaldıramayacağını söyler. Ancak bundan dolayı gururlanmaması gerektiğini de belirtir. Aksi takdirde pek çok sıkıntıyla karşılaşabileceği konusunda da uyarır. Fakat Ayıı Curağastay, bu söylenenleri duymaz, hiç yenilmez olduğunu düşünüp kendisine denk birisini bulup kavga etmek için 3 dünyayı olaşır. Aşağı dünyayı dolaşıp tam çıkmak üzereyken, Alıp Hara adlı hiç kimseye yenilmeyen bir abaahının burada yaşadığını duyar. Hiç vakit kaybetmeden kavga etmek için Alıp Hara'nın yanına gider. Alıp Hara aşağı dünyanın en kudretli büyücüsüdür. O 3 başlı, 7 çatalkuyruklu, 8 ayaklı, 7 iğneli ve yüzü alaca bulacalı bir abaahıdır. Onun yakaladığı bahadırları içine attığı bataklığı bir de Ap Çaray adlı bir sihirli ipi vardır. Alıp Hara, Ayıı Curağastay'ı sihirli ipiyle bağlayıp çektikten sonra bataklığına atar. Nurgun Bootur, Ayıı Curuğastay'ı Alıp Hara'nın bataklığından kurtarmak için hemen yola koyulur.

Nurgun, Curağastay'ı kurtarmak için bu bataklığa geldiğinde bu genç bahadırdan: "Sen benden daha güçlü değilsin, ben ölmek üzereyim. Sen bari benimle birlikte ölme, çek git!" sözlerini duyar. Curağastay'ın orta dünyanın koruyup kollayıcısı olan Nurgun ile bile böyle mağrur bir tarzda konuşması, onun kendini ne kadar çok beğenmiş bir bahadır olduğunu gösterir. Ayıı Curağastay, bu kötü özelliğinden dolayı düştüğü bataklıktan ancak bahadırlar âleminin en seçkini ve en güçlüsü olan Nurgun'un yardımıyla kurtarılır. Nurgun ablası Ayıı Umsuur Udağan'ın verdiği sihirli kamçının yardımıyla, Alıp Hara'nın sihirli ipini keser. Ancak böylece Ayıı Curağastay boğulmak üzere olduğu bataklıktan çıkar. Bataklıktan kurtulan Ayıı Curağastay Bahadır, her vuruşunda dik dağları bile un ufak eder. Alp Hara'yı Nurgun'un da yardımıyla öldürür.

Nurgun Bootur, Ayıı Curağastay ile birlikte dönünce, Kııs Nurgun çok sevinir. Daha sonra Nurgun Bootur, Kııs Nurgun'u da alıp kendi yurduna döner. Kıss Nurgun, orada kendilerine yakışan çok güzel bir ev yaptırır. Daha sonra evlenirler. Kıss ve Nurgun'dan sonra diğer ayı bahadırları da kendileri, için belirlenen eşlerle evlenirler. Nurgun

Bootur ile Kıss Nurgun, Küdey Bahsıtay demirciler tarafından yapılan özel evde barış ve huzur içinde kendi hayatlarını kurarlar. Sahalar olonhoyu özleri bilip yaşarlar.

Kaynakça:

Ersöz, Murat, *Culuruyar Nurgun Bootur*, TÜRKSOY yayınları, Ankara, 2003, 524 s.

-Ç-

ÇAKICI EFE

Selami Münir Yurdatap'ın N. B. rumuzuyla yazdığı düzme halk hikâyelerindendir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Sonlarına doğru çerçeve hikâye niteliğinde bir de "Ali Efe" hikâyesine yer verilmiştir.

Süleyman Bey, Çakıcı Efe, Manisa Beyi, Gülbeyaz, Kamalı Efe, Yunus Bey, Mümin Pehlivan, Telli Hanım, Haydar Efe, Akten, Zindancı başı, Sütbeyaz, Aslanlar Kalesi, Gürcü Kızı, Yozgat Beyi'nin oğlu oluşturur. Mekân olarak da Yozgat, Manisa, Bozdağ, Sazlıdere kahvesi karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Yozgat'ta Süleyman Bey adında zengin bir bey vardır. Bu Bey, fakirlere yadım etmeyi seven, düşkünlere yardım etmekten zevk alan biridir. Her gün kapısında kırk efe durur ve emirlerini bekler. Bu, efelerin başı Çakıcı Efe'dir.

Bir gün Süleyman Bey, Çakıcı Efe'yi yanına çağırır. Ona; "Aslanım, bugün Manisa Beyi'nden mektup aldım, bizden yardım bekliyor." der. Manisa Beyi'nin kızı Gülbeyaz'ı, Kamalı Efe ve arkadaşları tarafında kaçırılmıştır. Bu yüzden kızının kurtarılması için yardım istemektedir.

Süleyman Bey, Çakıcı Efe ve kırk silahlı süvariyi Gülbeyaz'ı bulmak için Bozdağ'a gönderir. Bunlar bir hayli yol gittikten sonra Kamalı ve arkadaşlarını görürler. Yaktıkları ateşte kuzu çevirtip, kız oynatmaktadırlar.

Çakıcı Efe ve kırk adamı, oynatılan kızın Gülbeyaz olduğunu anlar. Kamalı Efe, Çakıcı Efe ve arkadaşlarını fark eder ve karşı karşıya gelirler. Çetin bir mücadele başlar. Güneş battıktan sonra iki taraf da geri çekilir. Kamalı Efe'nin adamlarından on dördü ölür, yedisi yaralanır ama Çakıcı Efe ve adamlarına bir şey olmaz. Sabah olunca önce karşılıklı

birbirlerine türkü söylerler. Sonra Çakıcı Efe'nin adamlarından Yunus Bey, Kamalı Efe ve arkadaşlarına meydan okur. Bunun üzerine Mümin Pehlivan meydana gelir ve kapışırlar. Yunus Efe, Mümin Pehlivanı yener. Bunu gören Kamalı Efe ve adamları ile Çakıcı Efe'nin adamları çarpışmaya etmeye başlarlar. Kamalı Efe'nin adamlarında otuz üç kişi, Çakıcı Efe'nin adamlarından altı kişi ölür. Hava kararınca yine geri çekilirler. Yunus Efe, ağzına hançer alarak, sürünerek Kamalı Efe'nin çadırına gider. Kamalı Efe'nin ağzını, ellerini ve ayaklarını bağlayıp yanına alır. Atına binerek hiç kimseye haber vermeden Süleyman Bey'in yanına gider. Orada Kamalı Efe'yi bir odaya kapatır.

Sabah olunca Çakıcı Efe ve arkadaşları, Yunus Efe'nin olmadığını fark eder ve kaçtığını düşünürler. Çakıcı Efe, buna çok sinirlenir. Savaş alanına gidince Kamalı'nın askerlerinin dörder beşer grup oluşturduğunu ve güldüklerini görür. Çakıcı Efe durumu merak eder ve Yörük Hasan adındaki adamını yanına çağırır ve gizlice Kamalı'nın adamlarının arasına girip ne olup bittiğini öğrenmesi ister. Çok sürmez Yörük Hasan, Çakıcı Efe'nin yanına döner, Kamalı'nın olmadığını söyler. Bunun üzerine Çakıcı tekrar saldırıya geçer. Kamalı'nın adamlarını neye uğradığını şaşırır ve dağılırlar.

Çakıcı Efe'de Gülbeyaz'ı alır ve Manisa'ya döner. Manisa Bey'i, kızının kurtarıldığını öğrendiğinde Çakıcı Efe'yi büyük bir törenle karşılar. Akşam da sarayında mükellef bir ziyafet verir. Herkes eğlenirken Manisa Beyi'nin keyfi yerinde değildir. Bunu fark eden Çakıcı Efe, Bey'e sebebini sorar. O da kardeşi Telli Hanım'ı, İzmir'de Haydar Efe adında birinin kaçırdığını, kara kara onu nasıl kurtaracağını ve eğer kurtarırsa, Telli Hanım'ı kendisine vereceğini söyler.

Çakıcı Efe, ertesi gün Telli Hanım'ı kurtarmak için yola çıkar. Bir çeşme başına gelip su içtikten sonra tekrar yoluna devam eder. Sonunda Telli Hanım'ın bulunduğu saraya gelir. Bu saray çok güzeldir, kapıları, pencereleri altın ve gümüş kaplamadır.

Çakıcı Efe saraya girer. Sarayda kimse yoktur, bir odanın da kapısı kilitlidir. Tekrar saraydan çıkar ve sarayın önündeki yüksek bir kayanın üzerine çıkar ve türkü söyler. Türküyü söyledikten sonra tekrar saraya girer. Sarayda bir ses duyar ve bu ses Telli Hanım'ındır. Çakıcı Efe önce Telli Hanım olup olmadığına şüphe eder. Kendisini tanıtır ve kapıyı açmasını söyler, ancak kız açmaz.

O sırada Haydar Efe ve kırk adamı saraya gelir. Çakıcı, dışarı çıkınca onu görürler ve hemen onun üzerine saldırırlar. Çakıcı Efe, kılıcını kınından sıyırıp saldırır, Haydar Efe'nin adamlarının birçoğunu yaralar ve öldürür. Bunu gören Haydar Efe öne çıkar. Çakıcı onu da alt eder, ellerini ayaklarını bağlayarak sarayın önündeki çukura atar. Tekrar içeri girip Telli Hanım'ı kapatıldığı odadan çıkartır, saraydan uzaklaşır. Dereler tepeler, ovalar aştıktan sonra Manisa'ya gelirler. Manisa Beyi onları törenle karşılar.

Kamalı'yı kaçıran Yunus Bey, Çakıcı'yı seviyor gibi görünse de içten içe onu kıskanmaktadır. Kamalı Efe'nin ağzını çözer ve ona kötülük yapmak için değil, Çakıcı Efe'nin gazabından kurtarmak için kaçırdığını söyler. Karşılığında da ondan yardım ister ve anlaşırlar. Yunus Bey Çakıcı Efe'ye tuzak hazırlayacağını ve dara düştüğünde kendisine ihtiyaç duyacağını söyler ve Kamalı Efe'yi Manisa'nın bir dağına gönderir.

Yunus, Manisa Beyi'nin yanına gider. Çakıcı Efe'den kendisini korumasını, Kamalı Efe ve Haydar Efe'yi öldürdükten sonra burnunun büyüdüğünü ve beylikte gözü olduğunu, söyler. Bey bu sözler üzerine Çakıcı Efe hakkındaki görüşlerini değişir ve kardeşini onunla evlendirmemek için bahaneler arar. Yunus Bey, Manisa Beyi'ne Çakıcı Efe'den düğün hediyesi olarak Kayseri Beyi'nin servetini ve kellesini istemesini, kabul ederse; "Sen sebepsiz yere insanları öldürüyorsun, eşkıyasın, ben seni denemek için böyle söyledim." demesini ve zindana atmasını, söyler. Manisa Bey'i denileni yapar ve Çakıcı Efe'ye bunları söyler. Çakıcı Efe bunu kabul eder ve bunun üzerine Manisa Beyi hiddetlenerek bağırır, kızar ve zindana attırılmasını ister. Çakıcı Efe üzerine gelen muhafızlarla kanlı bir boğuşmadan sonra Çakıcı Efe yakalanır. Çakıcı Efenin elleri ve ayaklarına kalın zincirler bağlanarak zindana atılır.

Çakıcı Efe zindana atıldıktan sonra Yunus Efe, Manisa Beyi'ne iyi yaptığını söyler. Yunus'un artık rakibi kalmamıştır. Manisa Bey'ine Yozgat Beyi'nin Çakıcı Efe'yi sevdiğini ve zindana atıldığını öğrenirse aralarının bozulabileceğini söyler ve muhafızları tembihler. Çakıcı Efe'nin zindana atıldığını söyleyeni ceza vereceğini söyler. Herkese düğün hediyesi için Rum diyarına gittiğini söylemesini ister. Böylelikle herkes buna inanır. Yunus Bey'in fikrini beğenir ve yerine getirir.

Yunus, atına binerek Manisa çevresindeki dağlardan birinde yaşayan Kamalı Efe'nin yanına gider ve Çakıcı Efe'yi zindana attırdığını söyler. Kamalı Efe de ona sürpriz yapmak ister. Bir Gürcü dilber yakaladıklarını ve akşam eğlence olacağını söyler. İki kafadar biraz yiyip içtikten sonra Gürcü Kızı'nı çağırırlar. Adı Akten olan bu kıza içki verirler. Kendilerinden geçinceye kadar eğlenirler.

Çakıcı Efe, zindana atılınca Telli Hanım'dan uzak kaldığına üzülür ve gittikçe ona karşı büyük aşk besler. Zindancı başına yüzük vererek karşılığında ondan saz getirmesini ister. Sazı alır ve türküler söylemeye başlar.

Telli Hanım, babasının sarayına döndükten sonra onu kurtaran ve evlenmek istediği Çakıcı Efe'yi ne görür ne de adını işitir. Güzel kız, gün geçtikçe Çakıcı Efe'ye büyük bir aşkla bağlanır. Bir gün olanları küçük kardeşi Sütbeyaz'a açar. Beybabasının onu kurtaran Çakıcı Efe ile evlendirmeyi ahdettiğini ama bunu gerçekleştirmediğini söyler. Bunun üzerine Sütbeyaz kendisini de kurtaran Çakıcı Efe'ye hürmeti olduğunu ve bu işin arkasında bir iş olduğunu ve bunu ortaya çıkaracağını söyler.

Ertesi gün genç kız saray adamlarından çeşitli hilelere başvurarak Çakıcı Efe'nin hapiste olduğunu öğrenir. Saraya bitişik olan kalenin zindanına gider ve orada dolaşırken Çakıcı Efe'nin türküsünü duyar ve artık Çakıcı Efe'nin zindanda olduğuna emin olur. Ablasına, onu kurtarmak için Yozgat'taki arkadaşlarına haber vereceğini söyler ve ertesi gün Manisa'dan ayrılır. Sora sora arkadaşlarının Sazlıdere kahvesinde bulur. Çakıcı Efe'nin arkadaşları onu görünce ne istediğini sorar ve Gülbeyaz eline sazı alarak türkü okumaya başlar. Genç âşık Manisa'dan geldiğini ve Yunus Efe'nin, Çakıcı Efe'yi zindana attırdığını söyler.

Efeler onu kurtarmak için saraya baskın yapmayı düşünürler ama Gülbeyaz başka bir plan yapar. Mümin Efe ile gizlice saraya girmeyi ve Çakıcı Efe'yi gizlice saraya almayı, gece yarısı olunca da ani bir baskınla efeyi alacaklarını söyler. Efeler bunu kabul ederler. Beraber kahveden çıkıp saraya doğru gelirler. Gülbeyaz, saraya gelince her şeyi Telli Hanım'a anlatır. Telli Hanım bundan memnun olur ama babasına bir şey olmasından korkar. Gülbeyaz Çakıcı Efe'nin babasına bir şey yapmayacağını ve affedeceğini, söyler. O sırada Gülbeyaz'ın cariyelerinden biri içeri girer. Son günlerde Kamalı Efe'nin Manisa civarında görülmeye başlandığını ve köyleri yağma ettiğini ve buna

Yunus'un yardım ettiğini işittiğini söyler. Gülbeyaz, bu haberi duyunca babasına gidip her şeyi anlatacağını söyler. Babasının yanına gider fakat kimseyi bulamaz.

Gardiyan, Ali Efe'nin macerasını anlatır. Çakıcı Efe, sırası gelince intikamımı alacağını söyler. (Bkz. *KANLI PINAR BAŞINDA ALİ EFE*).

Muhafızlardan biri Mümin Pehlivan'ın yanına gelir, kendisini Gülbeyaz hanımın yolladığını ve arkadaşlarını alıp Aslanlar Kalesi'ne gitmesini, Çakıcı Efe'yi kurtarmasını istediğini, söyler. Mümin Pehlivan, arkadaşlarını alır, Aslanlar Kalesi'ne giderler. Kalenin etrafında yirmi kadar muhafız vardır. Aralarında çarpışma başlar. Muhafızlar, çil yavrusu gibi dağıtılır. Efelerden iki kişi ölür, kalan sekiz kişi aslanlar gibi kükreyerek kaleye girer. Çakıcı Efe'yi alıp Manisa yolunu tutarlar. Manisa Beyi'nin sarayına gelirler. Muhafızlar engel olmak ister ama Gülbeyaz onlara bağırır ve efeye dokunmamalarını söyler.

Bu sırada Kamalı Efe ve arkadaşları, Manisa'nın köylerini haraca bağlamıştır. Manisa Bey'in adamları onlarla çarpışır.

Kamalı Efe günlerce çarpışmakta iken Yunus Pehlivan bunu fırsat bilerek Kamalı Efe'nin sevdiği Gürcü Kızı'na göz koyar. Çakıcı Efe'nin de zindandan kurtulduğunu duymuştur. Er-geç kendisinden intikam alacağını bilmektedir. Bu bakımdan Gürcü Kızı'nı da alarak İzmir taraflarına gider. Kamalı Efe'nin bunlardan haberi olmaz. Çakıcı Efe ile çarpışırken kalbinden vurularak ölür.

Çakıcı Efe, daha sonra Yunus Pehlivanı bulmaya gider. Su almaya giden ihtiyar bir kadından onun Gürcü Kızı'yla İzmir tarafına gittiğini öğrenir. Ödemiş'e yolu takip ederek giderken yolda bakarken bir ağacın altında iki kişi görür. Biraz yaklaştıktan sonra onun Yunus Pehlivan olduğunu anlar. Çakıcı Efe, Yunus Pehlivan ile çarpışır ve yarı baygın hale getirir. Gürcü Kızı intikamını aldığı için Çakıcı'ya teşekkür eder.

Bir hafta sonra Telli Hanım ve Çakıcı Efe'nin düğünü Manisa'da yapılır. Aslanlar Kalesi'ne atılan Yunus Pehlivan'ın sevdiği Gürcü Kızı da Mümin Pehlivan'la düğünü yapılması için Yozgat'a gönderir. Çakıcı Efe, Telli Hanım'ı alır, Yozgat'a döner. Ailesinin Gülbeyaz, arkadaşlarının Sütbeyaz dedikleri Manisa Beyi'nin küçük kızı da Yozgat Beyi'nin oğlu ile evlenir.

Kaynakça:

N. B., *Çakıcı Efe*, Şenıldız Yayınları, İstanbul, 1981, 48 s.

ÇAŞTANİ BEY

Baykal gölünün güneyinde VIII.-XII. Yüzyıllarda hüküm sürmüş olan Uygurlara ait hikâyedir.

Uygurlar, kabul ettikleri Budizm dininin esaslarını, ahlakî telakkileri ortaya koyan birçok kitabı Türkçeye çevirmişlerdir. Bunlardan elimize ulaşan *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Altun Yaruk, Kuanşi im Pusar, Türkische Turfantexte, Uigurica* ve *Türkçe Mani El Yazıları* gibi eserler, gerek dilbilim gerekse halk edebiyatı açısından kayda değer nitelikte kültür varlıklarımızdır. Altun Yaruk'ta Üç Prensle Aç Bir Parsın Hikâyesi, Türkische Turfantexte'te Şeytan Atavaka'nın Burkan'a karşı yaptığı mücadele kayda değerdir. Adı geçen eserler içinde hikâye karakteri taşıyan en fazla eser bulunduran külliyat ise Uigurica'dır. Külliyatta yer alan hikâyeler *Çaştanî Bey Hikâyesi* (1945) ve Uygurca Üç Hikâye (*Maymunlar Beyi Hikâyesi, Padmavati Kızın Hikâyesi, Dantabali Bey*) (1946) olmak üzere iki ayrı kitap hâlinde yayımlanmıştır.

Çaştanî Bey Hikâyesini önce, *Friedrich Wilhelm Karl Müller*, Von le Coq'un transkripsiyonuna dayanarak tercüme etmiş, ancak çalışmasını bastırma imkânı bulamamıştır. Eseri, *Annemare Von Gabain* daha sonra ele geçen Budizm'le ilgili yeni metinlerle zenginleştirerek *Uigurica IV-A* adıyla 1931'de yayımlanmıştır. Bu çalışmayı Türkçeye çeviren *S. Himran* ise, tercümesini, Türk Dil Kurumu yayınları arasından İstanbul'da 1945'te yayımlatma imkânı bulmuştur.

Hikâye önce *Sangadas* adlı biri tarafından Ugu-küşen dilinden Tohari diline, bu dilden de *Şilazin* adlı biri tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Hikâyede, Budizm inancıyla kaleme alınmış diğer Uygur hikâyelerinde olduğu gibi yer yer eksik satırlar bulunmaktadır. Toplam satır sayısı 318'dir. Eser, Türk dili açısından önemli olduğu kadar, belli bir dönemdeki Türk inancını aksettirmesi ve ihtiva ettiği konunun verdiği mesajlar açısından da önemlidir. Hikâyede, ülkesi insanlarının başına türlü hastalık ve musibetler getiren şeytanlara karşı, irfanı, yüksek ahlâkı ve benzersiz fazileti ile savaşan Çaştani Bey'in mücadele, ıstırap ve sabır örneği sergilenmiş ve sonunda Çaştani Bey'in Nirvana'ya yükselmesine yer verilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çaştani Bey, Uçayini'den kalkıp sağa sola doğru giderken yolda, insanların etini yiyen, kanını içen, bağırsaklarını vücutlarına saran şeytanlar görür. Bunlar korkunç benizleriyle, sert sesleriyle bağırarak, ellerinde üç dişli yaba ve bayrak tutarak, kapkara ulu yüksek dağ gibi vücutlarıyla, ateş rengi örgü saçlarını omuzlarına düşürüp zehirli yılanlarla vücutlarını süsleyip yürümektedirler. Çaştani Bey, korkmadan onların arasına girer. Şeytanlar, çepeçevre etrafını kuşatıp kim onun olduğunu sorar. O da şehrinin halkını niçin yediklerini sorar ve kılıcını çekip onları ölümle tehdit eder. Şeytanlar, buna çok öfkelenip üzerine yürür. Çaştani Bey, daha önce davranıp Urumukha adlı şeytanın saçını keser, tam başını keseceği sırada, onun kuvvetinden korkan şeytanlar aman diler. Çaştani Bey onlara, ülkesindeki hastalığın sebebini sorar. Şeytanlar da bunun güneydeki, üç gözlü, ateş rengi saçlı, meşale alevli gibi gözbebekleri olan şeytandan kaynaklandığını söylerler. Çaştani Bey, tekrar bunların üzerine saldırır. Kalaşodara adlı şeytanın saçını yakalar. Şeytanlar, tekrar aman diler. Uru ve Agnikeşa adlı iki kötü şeytana bağlı olduklarını, onları yenerse belâdan kurtulacağını söylerler. Saçını tuttuğu şeytanlardan biri yalvarır, canın rehin almasını, kendisinin Duşta adlı bir şeytana bağlı olduğunu söyler. Çaştani Bey, onu aramaya gider. Duşta, Çaştani Bey'i uzaktan görünce çok sevdiği suretine girerek arkasına düşer. Kendisini nerelere bırakıp gittiğini söyleyerek kandırmaya çalışırsa da ikna edemez. Tekrar şeytan suretiyle ayaklarına kapanır, ülkesindeki hastalıklara sebep olan Trijata adlı şeytanın olduğunu, kötülükleri o istediği için yaptığını söyler. Çaştani Bey, onu aramaya giderken, kulağına bir şarkı gelir. Bunu kendisini kandırmak için Trijata'nın yaptığını anlamakta gecikmez. Onu yakalayıp saçlarını tutar. Trijata bağırır, pek çok şeytan etrafını çevirir. Bu arada tanrılar (Ezrua, Kauşika, Kormuzta, Varuna) ve Bodisatva Yaşomitra aralarında konuşur. Tanrı Varuna, sihirbazlar beyi adil Kamarakta'yı da Çaştani Bey'i içinde içinde bulunduğu durumdan haberdar eder. Sözleri savaş alanında dahi duyulur. Kormuzta, tanrının oğlu Çitravirya, yayını eline alarak Çaştani Bey'e yardıma gelir. O sırada deprem olur. Bodisatva Maitreya ve Yaşomitra da gökten inerler. Maitreya, Yaşomitra'ya, Çaştani Bey'in bu savaştan galip ayrılacağından emin olduğunu söyler. Çünkü Çaştani Bey de Bodisatva soyundandır. Yüreğini elmas gibi kıymetlendirmiş, hep hayırlı işler işlemiş, iyilikte yorulmamış, ülkesi insanları için canını hiçe saymış, Bodisatvaları geride bırakmış birisidir.

Yakında Çaştani Bey, güneş tanrı olarak yükselecek, üstteki tanrılara, alttaki insan ve şeytanlara egemen olacaktır. Yaşomitra, bunun üzerine Maitreya'ya, Çaştani Bey'ye yaklaşmasını, o kutlu mahluku görmesini teklif eder. Birlikte oraya giderler. Bunun üzerine şeytanlar, ağız, göz ve burunlarından ateş saçarlar, dişlerini gıcırtatıp avuçlarını yumarlar. Satagiri, Haimavata, Pançika ve diğer şeytanlar dağılırlar. Şehirdeki uğursuz hastalık yok olur, şeytanların sesleri bir daha işitilemez.

Kaynakça:

Müller, F. W. K.-A. Von Gabain, (Tercüme: S. Himran), *Çaştani Bey Hikâyesi*, İstanbul, 1945.

Sakaoğlu, Saim, *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara, 1973.

ÇEYİZİNİ SEREN KIZ

Âşık İlhami Demir'in tasnif ettiği manzum ve mensur bir yapıya sahip aşk hikâyesidir.

Musannif âşık olan İlhami Demir, başka hikâyeler de tasnif etmiştir. Diğer hikâyeleri; *Benahçı Ahmet, İmdat ile Gülperi, Muhammet Şah ile Nermin, Pakizer Hanım'la Kahraman Kasım, Sühap ile Semine, Çeyizini Seren Kız*'dır.

Bunun yanında Âşık İlhami Demir icrası sırasında pek çok hikâye de anlatmıştır. Bunlar; *Cefakâr ile Zülfü Siyah, Kaçak Nebi, Kenanî, Kerem ile Aslı, Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu, Erzurum Kolu, Hasan Paşa Kolu, Leylâ ile Mecnun, Mayide ile Rıza Bey, Necip ile Telli Senem, Pehlül Pehlivan, Şeyhi Senan, Tahir ile Zühre, Zafer Bey ile Mahfinaz*'dır.

Asıl adı Hamit Demir olan İlhami Demir, *1932* Arpaçay'ın Büyükçatma (Eski adı; Büyükperkit) köyünde doğmuştur. Herhangi bir tahsil görmemiştir. Genç yaşlarda âşıklık yoluna girmiş; Âşık Gülistan, Bayramî ve Deryamî gibi âşıklarla dolaşıp âşıklık geleneğini devam ettirmiştir. 1967 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı devamlı katılmış ve her defasında çeşitli dallarda birincilikler kazanmıştır. Ülkemizde âşıklık geleneğinde karşılaşma dalının üstadı olan ve âşıkların onunla karşılaşma yapmaya çekindikleri bir âşıktır. Türkiye'de pek çok yer dolaşmakla kalmamış ülke dışında da geleneği en iyi şekilde yaşatmaya çalışmıştır.

3 Mayıs 1987 günü Gebze'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Hikâye, M. Mete Taşlıova tarafından tespit edilip Doğan Kaya Ardmağanında yayımlanmıştır.

M. Mete Taşlıova, hikâyeyi şu şekilde özetlemiştir:

"Akyaka'nın Tikniz köyündeki Kale Beyi Kalkan Bey'in Tıknaz ve Varnaz isimli iki oğlu olur. Tıknaz Bey Dikniz köyünde, Varnaz Bey Vanaza köyünde yaşar. Varnaz Bey'in kızı Semine Sultan (Çeyizini Seren Kız) küçüklükten itibaren çeyiz hazırlar. Tıknaz Bey'in oğlu Semender Bey ava meraklıdır; bir gün av sırasında kitap falına bakan bir ihtiyara rastlar.

İhtiyar, kitap falına bakarken önce Semine Sultan'ın resmini Semender Bey'e sonra da Semender Bey'i Semine Sultan'a gösterir. Her ikisi de aşk ateşine düşer. Semender hastalanır. Derdini ve durumunu annesine üç kıtalık şiir ile anlatır. Semine Sultan da aşk hastalığına yakalanmıştır.

Annesinin tavsiyesi üzerine, Varnas kalesine giden Semender Bey'e kalede yaşayanlardan Kara Kız âşık olur. Ancak kendisinin başka birini sevdiğini ve isminin de Semine olduğunu Kara Kız'a açıklar.

Kara Kız'ın haber vermesiyle Semine Sultan, kaleye gelen Semender Bey'i görür. Söyleştikleri üçer kıtalık şiir ile aşklarının karşılıklı olduğunu anlarlar.

Kara Kız, Semender Bey'in kendisini değil de Semine Sultan'ı seçtiği için Varnaz Bey'e durumu aktarır. Varnaz Bey, kardeşinin oğlu Semender'i tanır ve kızıyla sarmaş dolaş olmasına hiddetlenir. Semender Bey, o anki durumunu sevdasını üç kıtalık şiir ile amcasına açıklamaya çalışır.

Varnaz Bey'in öfkesi dinmez, kabullenmediği vaziyetin vahametini aktarmak için kardeşi Tıknaz Bey'e haber gönderir. Tıknaz Bey de kardeşi gibi Semender ve Semine'nin aşkını kabullenmez. Bu durumda Varnaz Bey, Semender ve Semine'yi sürgün eder.

Bendivan köyüne gelen Semender ve Semine, sattıkları eşyalar ile ihtiyaçlarını giderirler, bir süre ticarete devem ederek zengin olurlar ve Varnaz Bey'in sarayına benzer bir saray yaptırırlar.

Bir gün Varnaz Bey ile Teknaz Bey, Bendivan köyüne gelirler ve çocuklarının sarayını görürler. Yedi yıldır nikâhları kıyılmadığı için çocukları olmayan Semine, Semender ile birlikte babasına ve amcasına üçer kıta şiir ile ahvalini aktarırlar.

Varnaz Bey ve Tıknaz Bey, çocuklarını evlendirir. Toylar düğünler 40 gün 40 gece sürer."

Kaynakça:

Durbilmez, Bayram, *Gelenekli Türk Anlatıları I,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

Özmeral, Nurhan, *Karslı Âşık İlhamî Demir'in Şiir ve Hikâye Dünyası (İnceleme-Metinler),* Ankara, 1977, (Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi,

Taşlıova M. Mete, Âşık İlhami Demir ve "Cehizini Seren Kız" Hikâyesi**",** *Doğan Kaya Armağanı II*, 2021, s. 1329-1340.

Taşlıova, Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler,* Ankara, 2006 (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

ÇIHAR DERVİŞ

Farsçadan Türkçeye çevrilmiş didaktik bir hikâyedir. Bağ u Bahar adıyla da bilinen eserin adı Farsça orijinal ismi "Kıssa-i Çıhâr Derviş"tir. Hikâyenin aslı Farsça olup Türkçeye M. Seyyid tarafından çevrilmiştir. Bu çeviri metin 1889'da İstanbul'da yayımlanmıştır. Eserin kapağında şu bilgiler yer alır:

"Hikâye-i Çehar Derviş, Farsi'den Tercüme olunmuştur. Mütercimi M. Seyyid, Maarif Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla tab olunmuştur. Dersaadet Mürüvvet Matbaası: Bâb-ı Âli Caddesinde Numara 25."

Kitap 94 sayfadır. Hikâye mensurdur ve dört dervişin anlattığı ibretlik hikâyeleri ihtiva etmektedir. Eser, Süleymâniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı bölümünde 4688 numarada ve Seyfeddin Özege kitapları arasında kayıtlıdır. Hikâyenin Urducaya, İngilizce ve Fransızca'ya tercümeleri de yapılmıştır. Hikâyeye çeşitli ülkelerde bu kadar değer verilmesi onun ne kadar önemli eser

olduğunu gösterir. Anlatılan hikâyelerin, bir bakıma Shakespeare'deki diyaloglarla benzerlik göstermesi önemini daha artırmaktadır.

Hikâye-i Çıhar Derviş, Emir Husrev Dehlevi (1253-1325) tarafından derlenmiştir. Emir Hüsrev Dihlevî, bu hikâyeleri anlatarak hastalanan hocası Nizamüddin Evliya'yı rahatlatmıştır.

Eser Osmanlı Türkçesinin dil ve gramer özelliklerini taşır ve halk anlatımından uzaktır.

Hikâye, Selâmi Yıldırım tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *İslâm sultanlarının meşhurlarından Sultan Mahmud, bir gün ansızın baş gösteren can sıkıntısı sebebiyle sultan kıyafetlerini çıkarıp halkın arasında gezmeye başlar. Bu gezinti esnasında bir köşede duran dört derviş dikkatini çeker. Şiirler okumaya başlayan bu dervişler sultanın ilgisini daha da güçlendirir. Dervişlerin bu gizeminden ve bilgilerinden öğrenecek birçok şeyi olduğunu düşünerek oradaki kumandan ve askerlerine, bir bakışıyla hem kendini tanıtır hem de bu dört dervişin saraya getirilmesi emrini verir.*
>
> *Saraya getirilen dervişler, sarayın kurallarının hiçbirine uymamakla birlikte sultana da gerekli özeni göstermezler. Sultan sarayında kendisine yapılan bu saygısızlığa sinirlenerek dervişlere bunun sebebini sorar. Dervişlerden biri kendilerinin saygısızlık niyetinde olmadıklarını, dünya malına önem vermeyen gezginler olduklarını ifade ederek sultanına böyle değersiz dört kişiden saygı ummasının da onun büyüklüğüne yakışmadığını söyler. Bu sözlerden etkilenen sultan onlardan özür dileyerek istediklerini yapmakta özgür olduklarını söyler.*
>
> *Kısa bir süre sessizliğin ardından sultanın ricası üzerine dervişler başlarından geçenleri anlatmaya başlarlar. Anlatılan hikâyelerden memnun olan Sultan Mahmud, bunları kaleme aldırıp sarayın kütüphanesinde muhafaza ettirir. Dervişlere sarayda kalmaları yönünde rica edip emirler verse de dervişler buna itiraz edip yollarına devam ederler.*
>
> *Kendisini Belh ahalisinden mücevherci Said Ağa'nın oğlu Mes'ud ismiyle tanıtan derviş; ailesinin zengin olduğunu, bolluk içinde büyüdüğünü ve her türlü isteğinin de yerine getirildiğini söyler. Kendisinin bunlara sahip olmasının yanında asıl önemli olan eşsiz bir*

güzelliğe ve güzel bir sese sahip olmasıdır. Onu gören herkes kendisine hayran ve âşık olur. Öyle ki evden dışarı çıktığında âşıklarının, hayranlarının yarattığı izdihamdan evdekilerin yardımıyla kurtulur ve tekrar eve dönmek zorunda kalırmış. Âşıklarının ve hayranlarının gittikçe artan baskısı sonucunda babası ile ahali arasında bir anlaşmaya varılır. Bu anlaşmaya göre Mes'ud haftada bir gün dokuz kat konakların kendisine tahsis edilen son katında hayranlarına kendisini gösterip bir saat de hanendelik edecektir. Böylelikle âşıklarının ve hayranlarının gönülleri biraz olsun ferahlayacaktır.

Günler böyle geçerken kendisine âşık olanlar, babalarını veya başka hatırı sayılır kişileri araya koyarak kendisiyle evlenme arzularını, tehdit derecesinde ısrara kadar götürmeye başlarlar. Mes'ud ise bir yandan arada kalan anne ve babasına acımakla birlikte kesinlikle evlenmeyeceğini söyleyip çeşitli mazeretler öne sürer.

Hayranlarını ve âşıklarını mutlu ettiği bir günün ardından ansızın ortaya çıkan ve bütün düşüncelerini etkisi altına almaya başlayan efkâr yüzünden uyuyamaz. Bu uykusuzluğu ve efkârı defetmek için tabiplerin hazırladığı alkollü içecekten içtikten sonra uykuya dalar. Sabah uyandığında güneşin çoktan doğduğunu fark eden Mes'ud uyandığı yerin saltanat sarayı olduğunu görünce çok şaşırır. Sarayın bütün odalarını ve bahçesini gezen Mes'ud, gördüğü güzellikler, mücevherler, süslemeler karşısında hayran kalır. Bir ara acıkınca yemek salonuna gitip benzersiz yiyecek ve içeceklerle karnını doyurur. Hizmetlilere seslenip cevap alamayınca koca sarayda kimsenin olmadığını anlar. Bir yatak üzerinde uykuya dalan Mes'ud, rüyasında bazı sesler duymaya başlar. Bu ses kendisinin uyanmasını, şimdiye kadar kendisine âşık olanların çektikleri acıyı tatma sırasının kendisinde olduğunu söyler. Bunun için bu gaflet uykusundan uyanıp tarifsiz güzellikteki sevgiliyi görmesi gerektiğini yoksa bu fırsatı kaçıracağını anlatır. Bu sözlerin tesiriyle uyanan Mes'ud, gördüğü eşsiz güzellik karşısında âdeta dili tutulur. Güzelin kendisine, şaşkınlığının ve uykusunun sebebini sorması üzerine dayanamayıp düşüp bayılır. Ayıldığında kendisini bu güzelin kollarında görünce cennette olduğunu düşünür. Ağlamaya başlayınca kendisini teselli eden güzelin sunduğu badelerden birlikte içerler. Vakit ilerleyince içkinin ve müziğin etkisiyle birbirlerinden utanmamaya başlayan sevgililer öpüşmeye başlarlar. Geceyi bu aşk sarhoşluğuyla geçiren âşıklar bir süre sonra yatak odasına giderler. Bu eşsiz güzelin bir

şartı vardır: Kırk gün boyunca kendisini yalnızca öpebilecektir. Bunun dışında bir beklentisi olmayacaktır. Mes'ud bu şartı kabul eder ancak verdiği söze günler geçtikçe dayanmak kendisi için daha zor olmaktadır. Bunun için sevgilisine yalvarsa da ondan sözüne sâdık olması telkini dışında bir cevap alamaz.

Mes'ud cennetteyken cehennem ateşi içinde yandığını düşünerek otuz dokuz geceye değin verdiği sözü tutar. Bu son gece artık ayrılık acısına dayanamayıp ya ölüp gideceğini ya da sevgiliye kavuşup muradına ereceğini düşünür. Bu düşünceyle sevgilisini sarhoş eden Mes'ud onu yatak odasına götürür. Sevgilisinin vücudunu güzelliğine bir kez daha hayran olan Mes'ud, hata ettiğini anlar ancak bu güzellik karşısında kendisine hâkim olamaz. Verdiği sözden dönmeye niyetlendiği anda sevgilisi uyanır ve ona bu ihanetinin affedilemez olduğunu ve kendisinin böyle bir âşka ve güzelliğe lâyık olmadığını hiddetle söyleyerek Mes'ud'un yüzüne öyle güçlü bir tokat atar ki Mes'ud olduğu yerden aşağıya yuvarlanıp bayılır. Ayıldığında o uykuya daldığı yerde olduğunu saraydan ve sevgiliden bir iz olmadığını görünce feryatlar edip ağlamaya başlar. Anne ve babası bu durum karşısında ne yapacağını şaşırıp çareler aramaya başlarlar. Doktorlara, hocalara, cinci hocalara dahi başvurmalarına rağmen bir çare bulamazlar. Çaresizlikten babası oğlunu zincirle bağlayıp kendisine zarar vermesini engellemeye çalışır. Bir gece aşkının kudretiyle zincirleri kıran Mes'ud ailesini terk edip denizlerde, çöllerde gezen bir derviş olur. Yirmi üç sene geçmesine rağmen ne o sevgiliden ne de ona dair bir izden haber alamadığını söyleyen derviş hayat hikâyesini özetleyen bir şiirle hikâyesini bitirir.

İkinci Dervişin Hikâyesi

İkinci derviş, hikâyesine kendini tanıtmakla başlar. Keşmir'in meşhur tüccarlarından Naîm'in oğludur. Babası iki evlilik yapmış bu evliliklerin her birinden iki oğlu olmuştur. Müslim ile Mükerrem ilk eşinden Selim ile Salim ise ikinci eşindendir. Evlâtlarını en iyi şekilde yetiştirmeye çalışan baba belli bir yaşa gelince eşlerinin fikir ayrılığının da etkisiyle tüm mal varlığını çocukları arasında paylaştırır. Kısa bir süre sonra da vefat eder.

Büyük ağabeyleri Müslim ile Mükerrem'in, babalarından kalan mirası hesapsız bir şekilde harcadığını, eğlence ve kumarda paraları yediklerini duyan Salim ve abisi Selim ağabeylerine yaptıklarının yanlış

olduğunu anlatmaya çalışsalar da onlara doğru yolu gösteremezler. Bu olaylardan bir iki sene geçer geçmez bunların işyerinin önüne iki dilenci gelir. Bu dilencilere sadaka veren kardeşler dilencilerden birinin feryat edip ağlaması üzerine bunların ağabeyleri Müslim ile Mükerrem olduklarını büyük bir şaşkınlıkla fark ederler. Bunları evlerine alıp her türlü ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz onlara ticaret için büyük bir sermaye dahi vereceklerini söylerler.

Bir gün ticari amaçla Hindistan'a değerli mallar götürmeye hazırlanan Salim ve abisi Selim'in yanına gelen Müslim ile Mükerrem, kendilerinin de bu gemiyle gidip ticaret yapmak istediklerini hem ağlayarak hem de yalvararak kardeşlerinden rica ederler. Selim kabul etmek istemese de Salim'in ısrarıyla kabul eder.

Salim iki üvey abisiyle denize açıldıktan üç gün sonra gece uyurken iki abisinin kendisini öldürmeye çalıştığı anda uyanır. Kendisini öldürmemeleri için yalvarsa da ona acımayıp denize atarlar. Bir süre dalgalarla boğuşan Salim gücü tükenince kendini bırakır. Uzun süre baygınlıktan sonra gözlerini bir ticaret gemisinde açar. Tesadüfen onu denizde görüp kurtaran bu denizcilerle iki ay denizde yolculuk ettikten sonra Kalküta'ya varır. Burada gezmeye başlayan Salim adamlarına rastlar. Onlardan ağabeylerinin bütün mallara el koyduğunu ve bu iskelenin valisine hediyeler alarak kendilerine itibar edindiklerini öğrenir. Hemen valinin huzuruna çıkıp uğradığı haksızlığı anlatmak isterse de valinin yanında ağabeylerini görünce şaşkınlığı bir kat daha artar. Ağabeyleri kendisini görünce bundan evvel valiye, daha önce bahsettikleri hırsız ve hainin bu olduğunu söyleyince vali kendisini dinlemeden hapse attırır. İki gün hapiste kalan Salim'i, valinin küçük kardeşi onun masumluğuna inandığı için hapisten kaçırır. Üç günde evinde sakladıktan sonra biraz altın bir at ve silah vererek şehirden kaçmasını sağlar. Uzun süre nereye gittiğini bilmeden şehirden kaçan Salim, birkaç gün ot yiyerek birkaç gün de atını kesip susuzluğunu ve açlığını bastırsa da takati kalmayacak duruma gelir. Baygınlık hali içinde uzakta bir çadır görüp ona güç bela ulaşan Salim'e gece boyunca herkes yardım eder. Bunlar büyük bir tüccar kafilesidir. Bu kafilede de ağabeyleriyle karşılaşan Salim, onların saldırısına uğrar. Kendisini öldü zannıyla yaralar içinde bir ağaca bağlı şekilde bırakıp giderler.

Aradan bir gün geçtikten sonra birileri tarafından kurtarılıp tedavi edilen Salim, kendine geldiğinde başucunda bir güzelin kendisini

iyileştirmek için her türlü fedakârlığı yaptığını görür. Bu dilbere âşık olan Salim, onun padişahın kızı olduğunu ve sarayda olduğunu öğrenir. Zaman zaman geçmişine dair endişelere dalsa da sevdiği onu teselli eder ve bu iki âşık sarayda zevk ve sefâ içinde iki ay geçirirler. Kızının sarayın harem dairesinde bir yabacıyla aşk yaşadığını öğrenen padişah bu duruma öfkelenerek her ikisinin de öldürülmesini ister. Tutuklanıp sarayın zindanına atılan Salim, idamından bir gece önce gardiyanlara ilaçlı içkiler içirerek uyutan sevgilisi tarafından kurtarılır.

Saraydan kaçıp ormana sığınan iki âşık iki üç gün burada saklandıktan sonra kırk kişilik bir eşkıyaya rastlarlar. Bu eşkıyayla çatışıp esir düşen iki âşık mağarada esir tutulurken mağarayı askerlerin basmasıyla bunlar da eşkıya zannıyla esir edilip o beldenin valisine götürülür. Vali kızın güzelliğine istinaden bu iki esiri o diyarın padişahına gönderir. Padişah kızın güzelliğine tutularak Salim'in idamını ister. Kız Salim'in kardeşi olduğunu eşkıyalardan bir zarar görmemek için sevgili oldukları yalanını söylediklerini belirterek kardeşinin hayatının bağışlanmasını ister ve Salim'in hayatını bir kez daha kurtarır. Kız, kendisi ile evlenmek isteyen padişahtan kırk gün müsaade alır ve bunu da bir notla sevdiğine iletir. Salim bu kederle saraydan çıkıp bir mezarlığa gelir. Kendini öldürmeye karar verip başını bir mezar taşına vurunca bayılır. Ayıldığında yanında bir zat belirir ki kendisine bir mektup verip yoldan aşağı indiğinde iki aslana, bu mektubu gösterdiğinde kendisine yol vereceklerini söyler. Aslanları geçtikten sonra denizin kenarına kocaman bir kuşun onu karşılayacağını ona da aynı şekilde bu mektubu gösterdiğinde kendisini kız kardeşinin sarayına götüreceğini saraya vardığında da başından geçenleri eksiksiz anlatmasını ve yine mektubu göstererek yardım istemesini söyler. Salim gördüklerinin rüya mı gerçek mi olduğunu tam kavrayamadan o kişinin söylediği şekilde her şeyin gerçekleştiğini görecektir.

Saraya ulaşan Salim, olanları ayrıntılı bir şekilde anlatır. Kendisini dinleyen ihtiyar kadın bu hikâyeden etkilenerek bir ejderhanın üzerine binip padişahın sarayına gider. Peşinden bir kuşun sırtına binip giden Salim, padişahı ve ağabeylerini elleri bağlı bir şekilde görür. Padişahın boynu vurulur, ihtiyar kadın ağabeylerini üzerlerine bir su dökerek onları köpeğe çevirir ve iki âşığın kırk gün kırk gece düğünü yapılır. Ertesi gün tahta çıkıp sultan olan Salim, üç yıl bu şekilde yaşadıktan sonra sevdiğini kaybeder. Bunun üzerine ihtiyar kadından izin isteyip

köpek olan ağabeyleriyle beraber memleketine gelir. Selim'e başından geçenleri anlatır ve köpek olan ağabeylerini de ihtiyar kadından aldığı suyla insana çevirerek o diyardan ayrılıp yollara düşerek derviş olduğunu söyler. Hayat felsefesini anlatan bir beyit okuyarak hikâyesini bitirir.

Üçüncü Dervişin Hikâyesi

Üçüncü derviş, hikâyesine kendini tanıtmakla başlar. Kendisi Şam padişahı Melik Mes'ud'un oğlu Melik Said'dir. Babası onu amcasının kızıyla evlendirir. Gerek cahilliği ve gerekse bir daha evlenmek istememesi sebebiyle amcasının kızının bakire olmadığı yalanını söyler. Babası kızı evine geri göndererek vekillerden birinin kızıyla oğlunu tekrar evlendirir. Aynı yalanı babasına tekrar söylemesiyle bu kız da geri gönderilerek bu olay beş kez tekrarlanır. Bir tüccarın kızıyla tanışıp evlenmek isteyen Said, durumu babasına anlatır. Babası çaresiz bu evliliği de kabul eder. Zifaf gecesi kız ağlayarak Said'in ayaklarına kapanır ve ona lâyık olmadığını söyler. Nihayetinde kız, çocukken ağaçtan düştüğünü ve bekâretinin de o zaman bozulduğu yalanını söyler. Kızın ağlamalarına ve yalanına aldanıp durumu babasına ileten Sâid, babasını da kızın dürüst ve temiz olduğuna inandırır. Bunun üzerine babası kızın akrabalarına çeşitli hediyeler dağıtır.

Bir yıl sonra hastalanan babası öleceğini anlayınca gelinine çeşitli nasihatlerde bulunduktan sonra aileden kalma hazinenin yerini gösterir. Oğlunun evliliklerinden dolayı düşmanlarının çok olduğunu kendisi öldükten sonra bu düşmanlarının onu saltanattan uzaklaştırabileceğini bu sebeple o hazinenin kendilerine hayli hayli yeteceği nasihatini verir. Bu olaydan birkaç gün sonra da vefat eder. Babasının vefatıyla amcası diğer vekillerle birleşerek Melik Said'i tahttan uzaklaştırıp zindana atarlar. Beş yıl hapisten sonra da sürgün edilir. Amcasının kızının ricasıyla iki yıl sonra sürgünden dönmesine izin verilir. Kısa bir zaman sonra amcası da öldürülür.

Said, bir gece eve geldiğinde karısı ile mücevhercisinin oğlunu harem dairesinde uygunsuz şekilde yakalayınca her ikisine de hiddetle bağırmaya başlar. Karısı tarafından hançerlenip öldü zannıyla yol kenarına bırakılır. Babasının yakın bir dostu onu bulur ve tedavi eder. Kendisine evine geri dönmesini onlara kendini acındırarak eve kabul etmeleri nasihatinde bulunur. Böylece onların neler planladıklarını

öğrenebileceklerini söyler. Söylenenleri aynen uygulayan Said, bir gece herkes uyuduktan sonra gelip kendisini kontrol ettiklerini ve uyuduğundan emin olunca dışarı çıktıklarını fark eder.

Onları takip edince hazinenin yerini öğrenir. Durumu hemen babasının ahbabı tacire anlatır. Tacir hazineyi oradan alır. Hatırı sayılır kişileri de yanına alıp kadına gidip ondan kocasıyla barışmasını isterler. Kadın ise bunu bir fırsat bilerek kocasından boşanmak istediğini söyleyince kocası kendisine hiçbir şey veremeyeceğini söyler.

Karısı bütün haklarından feragat ederek boşanır. Birkaç gün sonra hazinenin yerinde küplerde gübre ve toprakla karşılaşan kadınla sevgilisi birbirini suçlayıp sefil bir hayatın pençesine düşerler. Said, hemen amcasının kızıyla evlenir. Birkaç yıl sonra hem eşini hem de o taciri kaybedince bütün servetini tacirin oğluna bırakıp oradan ayrıldığını söyleyen derviş hayat felsefesini anlatan bir beyit okuyarak hikâyesini bitirir.

Dördüncü Dervişin Hikâyesi

Dördüncü derviş, hikâyesine kendini tanıtmakla başlar. Kendisi Ürgenç şehrinden Hoca Salih isminde servet sahibi bir tüccarın oğlu olan Salih'tir. On dört yaşına geldiğinde babasıyla birlikte ticaret için Hıta ve Hoten memleketine gider. Babası orada hastalanır. Doktorlar hastalığa bir çâre bulamayınca babası onu yakın bir tüccar arkadaşına emanet eder. Arkadaşından oğlunu memleketine götürmesini rica eder. Oğluna da ne olursa olsun Hak yolundan ayrılmaması, bıraktığı servete güvenmemesi, kimseye ihanet etmemesi gerekirse bu uğurda canını bile vermekten kaçınmaması gibi nasihatlerde bulunur. Birkaç dakika içinde de vefat eder.

Babasının vasiyeti üzerine emanet olduğu tacirle bütün mallarını da alıp memlekete doğru yola çıkarlar. Bir gün kimsenin olmadığı bir esnada Salih'e âşık olduğunu söyleyen tacir, kervandaki herkesin yattığı bir gece Sâlih'in yatağına sokularak ondan faydalanmaya çalışır. Bu durum karşısında kurtulmak için bağırmaya başlayınca tacir hançeri göğsüne saplar. Orada kendini kaybeden Salih, gözlerini taştan bir odada açar. Kendisini kurtaran kırk kişilik bir eşkıya grubudur. Salih'in tedavisi üç ay sürer ve bu eşkıyalar ona intikamını almak da dahil her konuda yardım etmeye hazırdırlar. Salih onlardan kendisini memleketine

götürmeleri ricasında bulunur. Bu ricayı kabul edip onu bir kervana teslim eder yanına da bir kese altın verirler. Birkaç gün sonra kervan ayrıldığı Hıta şehrine gelir. Burada ilk iş olarak babasının mezarını ziyaret eder. Mezar başında bir adama rastlayan Salih, onun babasının sadık bir dostu olduğunu öğrenir. Bu adam onu evine götürür, temiz kıyafetler verir. O gece babasından ve eskilerden konuşur ve sonrasında adam bütün işlerinin kontrolünü Salih'e teslim eder.

Bir gün odasında uyumak için yatağa girdiği esnada kapı açılır ve odaya bir kadın girer. Yatağına girip kendisini öpmeye çalışan kadından uzaklaşarak kim olduğunu ve ne istediğini sorar. Kadın ev sahibinin karısı olduğunu, kendisine âşık olduğunu söyleyip onu ikna etmeye çalışır. Bir kızı olduğundan bahseden kadın kocasını ve kızını zehirleyerek ortadan kaldıracağını ve ikisinin mutlu olacağını vaat eder. Buna dayanamayan Salih, kadına bir tokat atar ve onun dört dişi birden kırılır. Kadın buna fena öfkelenerek intikamının kötü olacağını söyleyip kendi odasına gider. O esnada eve gelen kocasına da olayı tam tersini anlatıp Salih'in odasına girip kendisine saldırdığını söyler. Adam o gece hiçbir şey söylemeden ertesi gün Salih'e akşam tuğla fabrikasına gidip işleri kontrol etmesi emrini verir.

O gün yolda babasının bir tanıdığına rastlayan Salih adamın ısrarını kıramayarak davetini kabul eder ve evine giderler. Burada sohbete dalıp fabrikaya geciken Salih aceleyle kalkıp fabrikaya gider. Odaya girince peşinden efendisi girer ve hanımı ile kendisi arasında yaşananları sorar. Salih tereddütsüz bütün olayı baştan sona anlatır. Bunun üzerine efendisi evdeki iki hizmetçiyi çağırtır. Onlarda Salih'in suçsuz olduğunu hanımın son zamanlarda değişik davrandığını, odaya gidenin o olduğunu delikanlının direndiğini hatta kendileriyle bir ara mektup göndermek istediğini ancak kabul etmediklerini anlatırlar. Bunları duyan efendisi Salih'in yüzünden öpüp karısını da fabrikanın ocağında yakar.

Salih'in artık kendi oğlu yerinde olduğunu söyleyip ertesi gün kendi kızıyla onu evlendirir ve bütün mal varlığını onun üzerine geçirir. Bir yıl sonra hem karısını hem de efendisini kaybeden Salih mal varlığının tamamını efendisinin akrabalarına dağıtıp oradan ayrıldığını söyleyen derviş hayat felsefesini anlatan bir beyit okuyarak hikâyesini bitirir.

Kaynakça:

Günaydın, Selma, *Hikâye-i Çıhar Derviş (Dört Derviş Hikâyesi)*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017, 107 s.

Hikâye-yi Çehar Derviş, (Mütercimi M. Seyyid) Dersaadet / İstanbul, R. 1305 (M. 1889) 93 s.

Kurtuluş, Rıza. "Emir Hüsrev-i Dihlevi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995. C. 11, s. 135.

Yıldırım, Selami, *Hikâye-yi Çihar Derviş (İnceleme-Metin-Dizin)*, İstanbul, 2010, 363 s. (M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇILDIRLI İRFANİ HOCA

Çıldırlı İrfanî'nin asıl adı Süleyman'dır. Çıldır'ın Karayel köyü yakınlarında bulunan, bugün harabe olan Kunduzev'de İsmailoğullarına mensup, hali vakti yerinde bir ailede dünyaya gelmiştir. Gençliğinde iyi bir eğitim gören şair dini bilgilerini öğrenerek hafız olmuş. Bunun içindir ki ahali tarafından "Hoca" diye bilinir. Yazdığı ve söylediği şiirlerde mahlas olarak İrfanî ismini kullanan Âşık Süleyman badeli şairlerimizdendir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İrfanî pir elinden bade içtikten sonra rüyasında Zeliha'yı görür ve içi yanıp tutuşmaya başlar. Ona kavuşmak için türlü türlü çareye başvurur. Fakat ailesinden izin alamadığı için sevdiğini aramaya gidemez. İrfanî'nin anne ve babası onu Kars kalesi komutanı Sabri Paşa'nın kızı Yaseminle evlendirmek isterler bu evliliğe Sabri Paşa da razıdır. İrfanî Hoca, Paşa'nın kızıyla evlenmek istemez. O, Türkmen Karacaoğlan'ın bacısı Zeliha'ya âşıktır. Bütün düşüncesi onu görmek, ona kavuşmak ve onunla evelenmektir.

Beri taraftan Zeliha da rüyasında pir elinden bade içmiş ve İrfanî'ye âşık olmuştur. Günden güne sararıp solan, rüyasında gördüğü İrfanî'yi düşünen Zeliha, daha fazla dayanamayıp derdini kardeşine söyler. Halden anlayan, anlayışlı kardeşi de çok sevdiği Zeliha'nın isteği üzerine bütün gücünü harcayarak bir kervan hazırlar. Fal ilminden anlayan Arap kölesini de yanına alarak Zeliha'yı Kunduzev'e doğru yolcu eder.

Kervan bir uzun yolculuktan sonra İrfanî'nin evine gelir. Kapıyı açan İrfanî'nin anası karşısında Arap kıyafetine girmiş Zeliha'yı hemen tanır. Çünkü oğlu ona kızın bütün güzelliklerini gece gündüz anlatmıştır. Anlatılan kız işte karşısında durmakta ve İrfanî'yi sormaktadır. Bir an düşündükten sonra "Ya bu kız oğlumu kendi memleketine götürürse, ben İrfanî'siz nasıl dayanırım!" diye iç geçirir. Evlât acısının kendisini öldüreceğinin düşüncesiyle ağlamaya başlar. Zeliha'ya İrfanî'nin öldüğünü söyler. Hâlbuki İrfanî o sırada babasının biçmiş olduğu ot yığınının arasına uyumaktadır.

Uzun yollardan bin bir sıkıntılar çekerek sevgilisini görmeye gelmiş Zeliha, kadının kendilerini içeriye geç davet etmesinden şüphelenerek Arap köleye hemen fal bakmasını söyler. Fal sonucunda toprak ve ot yığınının altında olduğunu öğrenen Türkmen Zeliha'nın içi kan ağlayarak hemen kervana dönmesi için emir verir.

Ot yığınları içerisinde sevgilisi Zeliha'yı düşünerek uyuyan İrfanî, rüyasında onu su da boğularak görüp uyanır. Hemen eve gelip anasından gelip gidenin olup olmadığını sorar. Durumu anasından öğrenen İrfanî, sabah erkenden Zeliha'yı aramaya, onlara yetişmeye çalışsa da bulamaz. Zeliha'yı son kaldığı Şahin yurdu yaylasında bulamayınca artık ümidi kalmayan İrfanî bir ah çekip yaylalara seslenir.

İrfanî nereye gittiğini bilmeden yaylalarda dolaşıp, durur. Nihayet yolu Ardahan'ın Alagöz köyüne gelir. Çeşme başında bir ağacın gölgesinde dinlenirken birkaç kızın suya geldiğini görür. İçlerinden biri Zeliha'ya çok benzemektedir. Kızdan içmek için su ister. Göz göze geldiklerinde, birbirlerini sevdiklerini anlarlar ve hemen o gün Alagöz köyünden kaçarlar. İrfanî aradığını bulamasa da benzerini bulduğu için Allah'a şükreder. Fakat bu sevgi ve mutluluğu çok uzun sürmez. Kızının kaçtığının haberini alan Alagözlü Türkmen, Çıldır eyaletine bağlı Ahılkelek sancağı paşası Süleyman Bey'e bildirir. Kızını bulmasını, aksi takdirde Kars Paşası'na şikâyette bulunacağını söyler. Süleyman Paşa hemen kızını arattırıp buldurur ve babasına teslim eder.

Gerek kız gerek İrfanî Hoca, gönül yarasının ıstırabıyla dağa taşa çıkarlar. İrfanî kızı ikinci defa kaçırır. Yine Ahılkelek Paşa'sından yakasını kurtaramaz. Üçüncü defa kaçırır. Yine Paşa, kızı alıp babasına teslim eder. Olay kısa zamanda dilden dile, gönülden gönüle düşüp destan olur. Süleyman Paşa'nın genç ve güzel eşi Hürremzay da

İrfanî'yi ve bir türlü kendisinden vazgeçmeyen Türkmen kızını çok merak eder. Onları pencereden seyrederken İrfanî'nin gözü Paşa'nın eşine takılır. Paşadan izin alarak Hürremzay'a bir şiir okur. Paşa gerek bu şiir için gerekse dördüncü defa kendisini meşgul eden, kız kaçırma suçundan dolayı İrfanî'yi zindana attırır. Zindanda çaresizlik içinde yâr hasretiyle yanıp tutuşurken tesellisini gönlüne seslenmekte bulur. Fakat her yakalandığında Paşa'nın huzurunda babasını isteyen, sonra dayanamayıp tekrar tekrar İrfanî'ye kaçan sevgilisi Türkmen kızına da canı çok sıkılmıştır. Bu durumu anlatan bir şiir okuyarak kabahati kendi gönlüne bulur ve Türkmen kızından bir türlü vazgeçemeyen gönlüne seslenir. Zindandaki İrfanî, sitem eder, ancak hiç ümitsizliğe düşmez, başına gelenlerin alnının yazısı olduğunu bilir.

Türkmen kızını dördüncü defa İrfanî Hoca'nın elinden alıp kendi evine getiren Paşa'nın hanımı Hürremzay, kıza öz kızı gibi bakar. Paşanın zindana attırdığı İrfanî Hoca'ya kızgınlığının geçmesini beklerken kölesi, Paşa'nın çocukları Muhammed ve Şerif'i gezmeye götürür. Bu esnada zindanın penceresinden bakan İrfanî, köleye Paşa'ya vermesi için bir mektup verir. Mektubu okuyan Paşa'nın siniri geçip yumuşar. Hürremzay'ın da etkisiyle ertesi gün İrfanî'yi zindandan çıkartır. Evinde sakladığı Türkmen kızını da İrfanî'ye verip, Kars Paşası'nın emriyle yöreden sürgün eder.

İrfanî, Arpaçay yakınlarındaki Demircilik köyüne gelip burada kendisine verilen bir miktar toprağı ekip biçer. Fakat gönül çilesi bitmiş değildir. O, ilk sevdiği Türkmen kızı Zeliha'yı düşünüp onun aşkı ile yanıp tutuşur. Başından tipi, boran, kar eksik olmayan ulu dağlar gibi İrfanî Hoca'nın da başından bir türlü sevda yeli eksik olmaz. Bu dert bitti dediği zaman bin dert, başına yağıp dünyada rahatlık bulamaz. İlk aşkı ve ilk sevgilisi olan Zeliha aklına gelince şiir okur.

Bir yaz günü güzel bir havada sabah namazına kalkan ozan abdest alırken bir bölük turnanın seslerini duyar. Turnaların Zarşatdan, Çıldır yöresine, Ardahan'a doğru gezdirir.

Kaynakça:

Deniz, Rasim, "Çıldırlı İrfanî Hoca", *Erciyes*, S. 69, Eylül 1983, s. 12-15.

ÇIN TÖMÜR BATUR

Uygur kahramanlık destanıdır. Destan, manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Metnin ilk yayımını, 1866'da Radloff gerçekleştirmiştir. Radlof Proben der Volksliteratur der Türkishhen Stamm "Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler" adlı kitabında Hemra, Şirin, Çın Tömür Batur, Tayı Paşa Bilen Zohra Hanım "Tahir ile Zühre" ve Bozi Körpeş gibi hikâyelerin metnini kaydetmiştir. Daha sonraki yıllarda (1871-1889) Yedisu Uygurlarından hikâyeler derleyen N. N. Pantusov, derlediği ürünleri 1890-1895 yıllarında Kazan'da Tarançı Halk Edebiyatından Örnekler adlı kitabında yayımlamıştır. Yayımlanan hikâyeler içinde Çın Tömür destanı da vardır. Türkiye'de de Reşit Rahmeti Arat, Doğu Türkçesi Metinleri adlı kitabında "Şim Tömür Batur" başlığı altında bu hikâyenin metnine de yer vermiştir (1987).

Destanda, sirke dökülen yerden diken, bit dökülen yerden çalı çıkması, don değiştirme, uçan at gibi pek çok hayali unsur vardır.

Destanın özeti şöyledir:

Eskiden İli ülkesinde kudretli bir padişah yaşamaktadır. Bu padişahın iki eşi vardır. Fakat hiç çocuğu yoktur.

Günün birinde padişahın ikinci eşi hamile kalır. Ava çok olan padişah avda iken hanımı bir oğlan çocuğu doğurur. İlk eş bunu kıskanır, çocuğun göle atılmasını emreder ve çocuğun yerine de köpek koydurur. İkinci eş yine hamile kalır padişah yine avdadır. Birinci eş bu sefer de çocuğun yerine kedi koydurur. Doğan çocuk kızdır. Kadın onu da göle attırır.

Bu çocukları bir ayı bulur besler. Kız ve oğlan büyürler, kendilerine ev yaparlar. Çocuklar, akılları yetince birbirlerine ad koymuşlardır. Delikanlının adı Çın Tömür, kızın adı da Mahdumsula'dır.

Kız rüyasında abisinin ava çıktığını görür, bunu abisine anlatır. Abisi de bunu iyiye yorar ve 7 günlük ava çıkar. Kıza da der ki: "Dama çıkma, tavuğa kışt, köpeğe hoşt deme. Ateşin sönerse ateş almaya gitme." Ama kız, onun dediklerini yapmaz; dama çıkar, tavuğa kışt, köpeğe hoşt der. Ateşi söner, ateş almaya bir eve gider. İçerde bir kör nine vardır. Kızın dişleri arasına tezek sokar. Bir tarafına sirke, bir tarafına bit koyar.

Yolda giderken bunları saçmasını söyler. Kız korkudan kabul eder. Sirke dökülen yerden diken, bit dökülen yerden çalı çıkar. Nine bu yolla kızın evini bulacaktır.

Yalmavuz nine, izleri takip ederek kızın bulunduğu yere gelir. Abisi Çin Batur'un evde olup olmadığını sorar. Kız, abisinin evde olmadığını söyleyince, Yalmavuz, 7 başlı olur eve girer. Kızı tutup saçından evin direğine asar. Topuğundan kan emer. Bunu her gün tekrarlar.

Avdan dönen abisi kıza neden sararıp solduğunu sorar. Kız olanları anlatır. Abisi pusuya yatıp Yalmavuz'u bekler. Gelir gelmez üzerine sıçrayıp Yalmavuz'un 6 başını keser. Yalmavuz kaçar. Kız av köpeğini üzerine salar. Köpek Yalmavuz'u yakalayıp öldürür. Çın Tömür Batur da onun son başını keser.

Bir gün Çın Tömür ava çıkar. Kız kardeşi Mahdumsula'ya nehire gidip saçını taramamasını söyler. Kız, birkaç gün sonra sıkılıp nehre gidip saçlarını tarar. Saçından birkaç tel nehre düşer ve nehir, o saç tellerini Sancu Padişahı'nın oğlunun havuzuna kadar götürür. Sancu Padişahın oğlu Ozmuh, bu teli görüp hayran kalır. Askerler, bunun Mahdumsula'ya ait olduğunu söyler. Ozmuh, kızı görmeden âşık olur. Çın Tömür, kardeşini Osmuh'a vermek istemez. Ozmuh ise, zorla alacağını söyler.

Çın Tömür avda iken Ozmuh'un askerli kızın yanına gelir. Mahdumsula, eline kılıcını alıp Ozmuh'un askerleriyle savaşır. Bu arada Çın Tömür, oraya gelir. Birlikte Ozmuh'un askerlerin çoğunu öldürürler.

Ozmuh, fırsatını bulur kızı kaçırır. Çın Tömür, Ozmuh'un askerleriyle 7 gün 7 gece savaşır, onları mağlup eder. Ala kuyruklu atına binip kardeşini aramaya koyulur. Göktepe denilen yere gelir. Her ne kadar ararsa da kardeşini bulamaz ve ağlamaktan iki gözü kör olur.

Ozmuh'la zorla nikâhlanan Mahdumsula'nın 2 çocuğu olur. Bir gün 2 uçan attan birisini alıp 40 muhafızla nehre gider. Muhafızları, sarhoş edip uçan atla nehrin kıyısına geçer. Muhafızlar uyanır, yanlarında Mahdumsula'yı göremeyince belki kız döner diye çocuklarını nehre atarlar. Ancak Mahdumsula geri dönmez, çölde gezer. Çölde yayılmakta olan develer görür. Develer kör olan ağabeyi Çın Batur'a aittir. Kız, Keloğlan'a bir elma verir ve onu Çın Batur'a götürmesini,

Çın Batur'un elmayı kesip gözüne sürmesini söyler. Çın Batur, elmayı gözüne sürünce, gözleri açılır. İki kardeş birbirine kavuşur, hayatlarının geri kalan kısmını mutlu aşarlar.

Kaynakça:

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.143-166.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özkan, İsa, "Uygur Türklerinin Çın Tömür Batır Destanındaki Masal Motifleri", *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay'dan Keloğlan'a),* Ankara, 2015, s. 505-538.

Takova, Nishwaki *(Çev. Abdulhakim Mehmet),* "Tömür Batur Hikâyesi Üzerine Motif İncelemesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: V, Sayı 1, Sayfa: 153-157, İzmir 2005.*

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 701-715.

ÇİLELİ ÂŞIK İLE NAZLI SULTAN

Âşık Bayram Denizoğlu'nun tasnif ettiği aşk konulu hikâyedir. Hikâye 30 Mayıs 2010 günü Timur Yılmaz tarafından âşığın kendisinden derlenmiş ve 2011 yılında yayımlanmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin musannifi olan Bayram Denizoğlu, 1958 yılında Kars'ın Arpaçay ilçesinin Gülyüzü köyünde doğmuştur. Asıl adı Bayram Gökdeniz'dir. Âşıklığa, 1963 yılında babasının etkisiyle başlamıştır. Pek çok festival ve şenliğe katılmış ve ödüller almış olan Denizoğlu, 1976 yılından beri İstanbul'da yaşamaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.. Sazı ve irticali kuvvetli âşıktır.

Pek çok hikâye tasnif etmiştir. *Uzakelli Garip Şah, Dallıhan ile Nazani Sultan, Timur Han ile Maya Sultan, Mete Han, Mihrali Bey, Çileli Âşık ile Nazlı Sultan, Ardahan'dan Almatı'ya Enver Şah, El Âşığı, Şemil Han ile*

İbrahim bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bilinen hikâyelerden *Kaçak Nebi, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre* hikâyelerini tekrar tasnif etmiştir. 30'dan fazla Köroğlu kolu bilmektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kars'ta küçük bir erkek çocuk, babası ve annesi öldüğü için yalnız kalır. Halk onu bir kenarda bulup onu vilâyete getirir. Çocuğa hâlinden dolayı Çileli ismini verirler. Çocuk 10 yaşında zengin bir kişinin hayvanlarına çobanlık yapar.

Çile, günün birinde dağda hayvan otlatırken türkü söyler. Türküsünü duyan bir kişi onun yanına gelir, tanışır. Adam, Çileli'yi Kars'taki âşıklar hanına götürür. Âşıklar Çileli'nin sesini dinler ve ona hayran olurlar. Çileli'yi yanlarına alırlar. Çileli, artık çobanlığı bırakıp âşıkların yanında yaşamaya başlar. Aradan 7 sene geçer. Çileli, âşıklığın bütün vecibelerini öğrenir. Düğünlere çalıp söylemeye başlar. Adı da artık Çileli Âşık'tır.

Çileli bir gün rüyasında Cihangir Bey'in kızı Nazlı Sultan'ı görür ve ona âşık olur. Aynı gece Nazlı Sultan da rüyasında Çileli Âşık'ı görür. Ertesi gün, ustasıyla bir düğüne giderler. Çileli Âşık orada rüyasında gördüğü kızı görür. Ustası, ona kızın zengin bir ailenin kızı olduğunu, onunla evlenmesinin zor olduğunu söyler. Çileli, düğünde türkülerini Nazlı Sultan için söyler.

Nazlı Sultan evine gidince, olanları annesi Peri Sultan'a anlatır ve o âşığı yanlarına alması için annesine yalvarır. Peri Sultan, eşi Cihangir Bey'e durumu nakleder, o âşığı saraya almasını ister.

Cihangir Bey, âşıklar hanına gider, Çileli Âşık'la birlikte 3 âşığı evine davet eder. Âşıklar, Cihangir Bey'in sarayında saz çalıp, türkü söylerler. Sıra Çileli Âşık'a gelir. Çileli Âşık, sölemeye başlayınca Peri Sultan, Cihangir Bey hem de Nazlı Sultan ağlarlar.

Çileli Âşık, oradan ayrıldıktan sonra, bir zamanlar çoban olduğu eve 10 gün sonra birkaçını yanına alıp Cihangir Bey'e dünür gider. Cihangir Bey, kızının fikrini almayı düşünür ve izin ister. Kızı ile konuşur ve ondan olumlu cevap alınca kızını Çileli Âşık'a verir. Dillere destan bir düğün yapılır.

Aradan 2 yıl geçer. Çileli Âşık'la ve Nazlı Sultan'ın Ahmet isminde bir oğlu, 4 yıl geçtikten sonra da Yıldız isminde bir kızları olur.

Nazlı Sultan bir gün annesiyle konuşurken, annesine durumlarının pek iyi olmadığını, zenginlik içinde yaşadıktan sonra fakirliğin zor geldiğini söyler ve bunları Çileli âşık duyar. Bundan rahatsız olur ve İstanbul'a gidip para kazanmaya karar verir. Bu fikrini Nazlı Sultan'a söyler. Nazlı Sultan, gitmesini istemez, ağlar, yalvarır. Kayınbabası Cihangir Bey, İstanbul'da padişaha vermesi için Çileli Âşık'a bir name verir.

Çileli Âşık İstanbul'a gider ve padişahın sarayını bulur ve onun huzuruna çıkıp Cihangir Bey'in namesini takdim eder. Padişah, nameyi getirenin bir âşık olduğunu öğrenir. Akşam yapılacak olan âşık divanına Çileli Âşık'ı a çağırır.

Saz meclisinde Çileli Âşık, Âşık Zamanî ile karşılaşır ve onu yener. Diğer âşıklarla da karşılaşır, onları da yener. Padişah ona altınlar verir, ayrıca Cihangir Bey'e vermesi için bir mektup yazıp Kars'a geri gönderir.

Çileli Âşık, Kars'a ulaşınca Cihangir Bey'e padişahın pusulasını verir, Padişah kendisini baş âşık yapmıştır ve ailesini alarak İstanbul'a gelmesini emretmektedir. Bunun üzerine Çileli Âşık, karısı Nazlı Sultan'ı ve 2 çocuğunu alıp İstanbul'a gider. Bunlar, saraya yerleşirler. Ömürlerinin sonuna kadar mutlu yaşarlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 379-400.

ÇİN ŞAHININ KIZ KARDEŞİ FERAHNÂZ VE VELİAHT ŞEHZADE'NİN HİKÂYESİ

(Bkz. *MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)*

ÇOBAN MİRZEHAN

Âşık Günay Yıldız'ın tasnif ettiği hikâyedir. 1954 yılında Arpaçay'ın Karahan köyünde doğmuştur ve Kars'ta âşıklık geleneğini sürdürmektedir. Hayatı ve şiirleri hakkında Cengiz Gökşen tarafından

bir kitap hazırlanıp yayımlanmıştır. Doğu Anadolu hikâye tasnif eden yani musannif olan âşıklardan birisidir. Üç aşk hikâyesi tasnif etmiştir:

1. Çoban Mirzehan Hikâyesi,
2. Avcı Mustafa ile Şahnizer Sultan Hikâyesi,
3. Yetim Abdullah ile Selvinaz Sultan Hikâyesi

Çoban Mirzehan hikâyesi, bir aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır. Çoban Mirzehan, bileği bükülmez bir âşıktır. Bu özelliğinden dolayı Tufan Han onu yanına âşık olarak alır. Oğlu Seyithan da güçlü bir âşıktır. Hikâyenin sonunda Seyithan sevdiği Gülizar'a kavuşur

Hikâyenin özeti şöyledir:

Süzan ülkesi, Şafak şehrinin Sürmeli köyünde Mirzehan ve Nazlı isminde bir karı koca yaşar. Öyle bir muhabbetle birbirlerine bağlanmışlardır ki sanki dünya bu ikisi için yaratılmıştır. Her ikisinin de gözleri dünya malında yokmuş zaten varlıkları da yoktur. Mirzehan, geçimini çobanlıktan sağlar. Nazlı ise, bahçede bir şeyler yetiştirerek ona destek olur. Gel zaman git zaman aradan yıllar geçer. İkisinin de anne babaları vefat eder.

Kendileri de artık yaşlanmaya başlamıştır. Bir gün Mirzehan Nazlı'ya; "Artık yaş geçiyor, iyice yaşlanınca bir yardım edenimiz olmayacak. Bir çocuğumuz dahi yok." der. Nazlı, onu teselli eder. Mirzehan sohbetten sonra dışarı çıkıp kıble tarafına yönelip ellerini açar, dua eder. Akşam olup yatağına girince Mirzehan bir rüya görür. Rüyasında karşısına çıkan bir pir, dualarının kabul olacağı müjdesini verir.

Nitekim Nazlı hamile olur. Aradan 9 ay, 9 gün geçer Nazlı'nın bir oğlu olur. Çocuğun adını Seyithan korlar. Seyithan, büyür yedi yaşına gelir. Anne babasına işlerinde yardım eder.

Bir gün Seyithan babası ile dağlara gitmek istediğini söyler. Annesi rıza göstermese de baba oğul evden çıkıp dağlara giderler. Dağda baba oğul birbirinde ayrılırlar. Sonra Seyithan gözden kaybolur. Babası her yeri arar bulamaz. Eve tek başına döner. Dünyası başına yıkılmıştır. Hanımına durumu zar-zor anlatır. O gece rüyasında kendisini büyük bir köşkte bulur. Orada dost meclisinde saz çalıp yanan yüreğinin ateşini söndürmektedir. Orada bulunan aksakallı pir, ona uzun bir yolculuğa çıkması gerektiğini söyler. Uyandığında rüyasını eşine aktarır.

Sabah eşini Senem Nine'ye emanet edip yola çıkar. Geceyi bir handa geçirir. Hancı Kadir Baba'ya saz ile derdini söyler. Hancı, oğlunun iki gün önce bir hırsız kervanı ile buraya geldiğini, Kamer şehrine doğru gittiklerini söyler. Kervan, yol üzerinde on kadar çocuk kaçırmıştır. Bunları götürüp Kamer şehrinde satacaktır.

Nalcı İbrahim adında biri esir pazarında Seyithan'ı satın alır. Hem çocuğu olmadığı için onu hem öz evladı gibi sever hem de yanına çırak olarak alır.

Mirzehan köy köy şehir şehir dolaşıp saz çalıp para kazanır, geçimini sağlar. Bir gün iki silahlı koruyucu onu dinler ve bir âşıkla deyişmesini teklif ederler hem para kazanacağını söyler. Beraber şehre gelirler. Önce Serdar Han'ın yanına gelirler. Serdar Han Mirzehan'i beğenir. Bir hafta sonra 150 âşığı mat edip sazlarını elinden alan bir âşıkla karşılaştırmak istediğini söyler. Gün gelir Mirzehan, Âşık Bedirhan denilen âşıkla karşılaşır. Karşılaşma iki gün sürer. Yaman bir karşılaşma olur. Üçüncü gün Âşık Bedirhan, muamma sorar, Mirzehan hepsine cevap verir. Ancak Mirzehan'ın muammalarına Âşık Bedirhan cevap veremez. Karşılaşmayı Mirzehan kazanır. Ama ne onun sazını alır ne de parasını alır. Ona nasihatlerde bulunur. 40 gün 40 gece sürecek eğlenceler başlar. Mirzehan kendi dertlerini Serdar Han'a anlatınca Serdar Han, ona Kamer şehrindeki Tufan Han'ın adresini verir, onun yardım edebileceğini söyler.

Bu arda Seyithan 17-18 yaşlarına gelmiştir. Medrese eğitimi görürken Gülizar'a âşık olur. Aralarındaki aşk alevlenir. Bu durumu önce annesine, sonra babasına anlatır. Gülizar, Rıza Bey'in kızıdır.

Bir gün tellal Rıza Bey'in atının nalını yapabilecek usta arandığını haber verir. Babasına bakan Seyithan'a babası daha önce denediğini ama yapamadığını söyler. Hatta ben yapamadı isem kimse yapamaz der. Bir Arap nalbanttın yaptığını yine onun yapabileceğini söyler. Seyithan babasından izin ister ama babası bir aya kadar yapan olmazsa gideriz der.

Gülizar'ın annesi kızındaki değişimi fark eder. Bir hafta okula göndermez ama ana yüreği bir günlüğüne gönderir. Âşıklar buluşur. Mine Hanım'da Kızından her şeyi öğrenir.

Diğer taraftan Mirzehan gele gele Tufan Han'ın konağına gelir. Tufan Han, konağında bir âşık geldiği herkese haber eder. Her gün konak dolar, taşar. Bir gün Rıza Bey de merak eder. Kıratı ile ilgili bir muamma yazar ve Tufan Han'a verir. Mirzehan, muammayı çözer. Genç bir çocuğun atının nalını yapacağını söyler ama orada hayırlı bir işten bahseder. Zarf açılır, içinden muamma çıkar. Doğru çözmüştür, ama hayırlı işten kimse bir şey anlamadığını, açıklamasını söylerler. Mirzehan, gördüğünü söylediğini söyler.

Rıza Bey evine gelir. Hanımı dertli olduğunu görür ve ne olduğunu sorar. Rıza Bey hanımına bir Hak âşığını dinlemeye gittiğini ona bir muamma yazdığını ve âşığın muammayı çözdüğünü söyler. Muammada kıratının nalını yapacak genç bir çocuğun olduğunu daha da önemlisi yakın zamanda düğün gördüğünü söyler. Hanımı kızının sevdiceğini bildiği için şaşırmaz.

Tufan Han, Mirzehan'a buralara neden geldiğini sorar. Mirzehan'da bu soruya sazı ile cevap verir. Tufan Han, ona oğlunu bulacağını söz verir.

Gülizar'ı annesi, Rıza Bey'in komşusu yaşlı bir nineye Gülizar'a vermesi için bir name yazar verir. Gülizar, bu nameyi nineden alır ve okur. Sabah annesine durumu anlatır ve sevdiceği ile buluştuğu yere gelir. Orada Seyithan'la buluşur.

Ertesi gün Seyithan, Bey'in atının ayağının nalını yapar. Karşılığında beyden kızını ister. Bey, çok sinirlenir, onu bir zindana kapatır. Hanımı, hemen gelip beye bildiklerini anlatır. Sonra Gülizar gelir, aşkını babasına anlatır. Babası razı olur ve Seyithan'ı zindandan çıkartıp müjdeyi verir ve uğurlar. Seyithan eve gelir anne babasına olan biteni anlatır.

Beri taraftan Tufan Han şehrin altını üstüne getirir; ne kadar Seyithan adında çocuk varsa getirtip Mirzehan'a gösterir. Bir gün bir adam gelip Nalbant'ın Seyithan adında bir oğlu olduğundan bahseder. Tufan Han adamlarını gönderip Seyithan'ı istetir. Nalbant İbrahim durumu anlar ve Seyithan'ı gönderir. Mirzehan daha uzaktan oğlunu tanır. Türkü ile oğluna çocukluğunu anlatır. Oğlu da babasını hatırlar ama üvey anne babasına bu durumu nasıl söyleyeceğini o da türkü ile söyler. Sonra dükkânlarına gider. Babasına olan biteni anlatır.

Üvey babasına, izni olmadığı sürece gitmeyeceğini söyler. Akşam eve geldiklerinde kadına bir şey anlatmazlar. Sonra hazırlıklar yapılır kız istemeye gidilir. Rıza Bey, kızını verir on gün sonraya düğün günü kararlaştırılır. Âdete göre Seyithan gelip Gülizar'a türkü söyleyerek haber eder. Sonra evlerine dönerler.

Mirzehan oğlundan günlerce oğlundan haber alamaz. Tufan Han askerlerini gönderip Seyithan'ı getirir. Tufan Han'ın isteği ile baba oğul türküler ile konuşurlar. On gün sonra düğünün Tufan Han'ın sarayında yapılacağı babasının da düğünün âşığı olacağı konuşulur.

Gün gelir Tufan Han'ın sarayında dillere destan bir düğün yapılır. Seyithan Gülizar'ı alıp babasının evine gider, orada muratlarına ererler.

Bir gün Nalbant babası, Seyithan'ın öz babasını evine davet eder. Hanımı ile birlikte üçü bu konuyu konuşurlar. O ara Seyithan ve Gülizar içeri girer. Seyithan gurbetteki anasını görmesi gerektiğini acıklı bir türkü ile söyler. Mirzehan, onlara bir müjde verir. Tufan Han'ın ona sarayında âşık olarak iş verdiğini hanımını da alıp geleceğini hep beraber burada yaşayacaklarını söyler. Ertesi gün erkenden yola çıkarlar.

Seyithan'ın annesi Nazlı, o gece bir rüya görür. Rüyasını Senem Nene'ye anlatır. Rüyasında bahçelerinde bir elma ağacı yetiştiğini iki elma olduğunu tam koparacakken Senem Nine'nin engel olduğunu söyler. Senem Nene bu rüyayı hayra yorar.

Mirzehan, oğlu ve geliniyle köyüne gelir. Nazlı, önden gelen oğlunu tanıyamaz. Seyithan, türküler söyleyerek kendini tanıtır. Mirzehan ve gelini de arkadan gelir. Anası bu kız kim diye sorar. Mirzehan gelinimiz der. Hep beraber mutlu olurlar.

Aradan aylar geçer. Hep beraber Kamer şehrine göçerler. Mirzehan ve Nazlı, hanın sarayında yaşarlar. Seyithan ve Gülizar da üvey anne babasının yanında yaşarlar.

Kaynakça:

Gökşen, Cengiz, *Âşık Günay Yıldız, Sana mı Kalmış, Hayatı – Sanatı - Şiirleri-Atışmaları Hikâyeleri,* [Ankara, 2012], s. 490-555.

ÇOBAN SÜLEYMAN İLE PERİŞAN SULTAN

Âşık Sabri Yokuş'un Âşık Murat Çobanoğlu'ndan öğrenip anlattığı aşk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye 2008 yılında Timur Yılmaz tarafından derlenmiş; 2011'de Ankara'da yayımlanmıştır.

Sabri Yokuş, 1968'de Kars'ın Susuz ilçesinin Gölbaşı köyünde doğmuştur. Ailesi 1978'de Kars'a göçen Sabri Yokuş, âşıklığa 1979'da Murat Çobanoğlu'nun âşıklar kahvesinde başlamıştır. Anlattığı bu hikâyeden başka *Abdullah ile Gülizar, Ahmet ile Mehmet, Celalî ile Kenanî, Hamit Han ile Melek Sultan, Hasret ile Ferhat, Necip ile Telli, Pervane Hikâyesi, Sümmanî Ağa ile Gülgez Sultan* gibi hikâyeleri de bilmektedir (Bkz. İlgili hikâyeler).

Hikâyenin özeti şöyledir:

Erzurum'un İspir ilçesinde günün birinde Yoncalı köyünden olan Çoban Süleyman, o sırada Garip köyündedir. Köyüne geldiğinde bütün yakınlarının öldüğünü öğrenir. Köyünde daha fazla kalamaz, köyünü terk eder.

Yolda yaşlı birisi ile karşılaşır. Birlikte yemeklerini yerler. Bu arada sohbet ederler. Dede ona bir köy ismi verir orada Mahmut Bey'in yanına gitmesini söyler.

Çoban Süleyman, o köye varır. Sora sora köyün en zengini Mahmut Bey'i bulur. Mahmut Bey Çoban Süleyman'ı evinde misafir eder. Çoban Süleyman, Bey'e kendisini çoban tutmasını söyler. Mahmut Bey, Yusuf yüzlü Çoban Süleyman'a acır ve çoban olarak yanına alır.

Mahmut Bey'in Perişan adında bir kızı vardır. Yaylada yaşamayan Perişan 2 yılda bir köye gelir. Köye geldiği zaman, köyün kızları ona Çoban Süleyman'ın yakışıklılığını öve öve bitiremezler. Perişan, bir gün Çoban Süleyman'ı görür ve ona âşık olur. Müsait bir yerde ona aşkını ona açar, fakat umduğunu bulamaz. Çünkü Süleyman ona kardeş gözüyle bakar, bu işin ağaya ihanet olacağını düşünür. Kızı orada bırakır, koşa koşa Mahmut Bey'in yanına gelir. Ona ısrarla artık gitmek istediğini söyler. Bey izin vermek zorunda kalır. Çoban Süleyman köyden ayrılır.

Çoban Süleyman köyden ayrıldıktan sonra ne yapacağını düşünürken aklına babasının İspir'deki arkadaşı Hacı Ağa gelir.

Onun yanına gider, durumunu anlatır. Çocuğu olmayan Hacı Ağa, Süleyman'ı evladı yerine kor, bağrına basar. Onu evlâdı yerine kor ve varisi olarak tayin eder.

Perişan, Çoban Süleyman gittikten sonra odasına kapanır. Aşk ateşi içini yakmaktadır. Cariyesi Telli ile konuşur. O sıralarda, diğer köyün ağası Ahmet Ağa'nın oğlu Kahraman Bey, Perişan'a talip olur.

Mahmut Bey kızının fikrini öğrenmek ister, hanımını kızının yanına gönderir. Kız, annesine gönlünün Çoban Süleyman'da olduğunu söyler. Ne var ki kadın, lafı çevirip Perişan'ın Kahraman Bey'le evlenmeyi kabul ettiğini Mahmut Bey'e aktarır. Bunun üzerine Mahmut Bey, dünürcülere olumlu cevap verir.

Köyün ahalisinden Tahir Bey, hediye almak için İspir'e gider. Tahir Bey, karısı Gülşah Sultan'dan Perişan'ın gönlünün Çoban Süleyman'da olduğunu duymuştur. İspir'e gidince, Hacı Ağa'nın hanına gider. Ona kapıyı Çoban Süleyman açar. Süleyman'ı önceden tanımamaktadır. Çoban Süleyman ile sohbet eder. Ona köydeki durumu anlatır.

Tahir Bey'den olanları öğrenen Çoban Süleyman, Perişan Sultan'a haksızlık yaptığını anlar. Onun köyüne gider. Kızın penceresinin altında Çoban Süleyman'ı gören Ahmet Ağa'nın adamları onu yakalayıp Ağa'nın karşısına çıkarırlar.

Perişan Sultan, Çoban Süleyman'ın kendisi için köye geldiğini öğrenir ve ailesine Süleyman'la evlenmek istediğini, ona vermezlerse intihar edeceğini söyler.

Ahmet Ağa, Çoban Süleyman ile konuşur. Bu yaptığının sonucunun ölüm olduğunu, lâkin Perişan'ı gerçekten seven âşık ise, bunu ispatlamasını ister. Çoban Süleyman şiirler söyleyerek bunu ispatlar. Perişan da aynı şekilde şiirler söyler. Ahmet Ağa, bunların gerçek âşık olduğunu anlar. Anlayışlıdır. Çoban Süleyman'a merhamet eder. Oğlu için yaptığı düğün hazırlıklarını onun için kullanır. Oğluna da perişanın cariyesi Telli'yi alır.

Düğün yapılır, sevenler birbirlerine kavuşurlar. Âşık Sabri, yokuş düğüne gelir, türküler söyler.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 1-22.

ÇORA BATIR

XVI. yüzyılda Kazan'da teşekkül etmiş ve buradan da kuzey Türkleri arasında yayılmış Tatar destanıdır. Diğer Türk boyları arasında da anlatılır. Sözgelişi Başkurtlar "Sura Batır" olarak telaffuz ederler. Bu yüzyılda Ruslar, Kazan Hanlığını ortadan kaldırmak için her çareye başvurmuş ve buradaki Türklere zulmetmekten geri durmamıştır. Kimi zaman Hanlığın idarecilerini de kendi tarafına çekmeyi başarmışlardır.

Çora adında iki kahramanın varlığı bilinmektedir. Birisi; *tarihi hüviyete sahip* olan ve halkın nefretini kazanmış olan Çora Mirza'dır. Çora Mirza, l532'de Safa Giray'ın Kırım'dan kovulması sırasında etkili olmuş bir isimdir. 1545 yılında Kazan'ın önde gelen beylerinden Pulat Bey'in, Çora Batır'ı ve onun kardeşi Kadiş Bey'i, ikinci defa han olan Safa Giray'ı tahttan indirmek için Moskova'ya elçi gönderdiği, bunda da başarı sağlandığı, ne var ki üçüncü defa han olan Safa Giray'ın emriyle, 16. 8. 1546 günü 79 arkadaşıyla birlikte Moskova'ya kaçarken yakalanan Çora Batır'ın öldürüldüğü yazılıdır.

Tarihi kişiliği olan Çora Batır'ın aksine *destan kahramanı* Çora Batır, beylik ve mirzalıkla ilgisi olmayan ömrünü Ruslarla savaşarak geçiren biridir. Kazan savaşı sırasında Moskova'da evlendiği Rus kızından doğma oğlu tarafından öldürülmüştür. Bir söylentiye göre de l555'te Kazan'ı ele geçiren Ruslar Çora Batır'ı yakalamış, silahları ve zırhıyla birlikte Kaban gölüne atıp öldürmüştür. Çora Batır, Türklerin kendi vatanperverliğinin ideal bir tipi olarak ortaya koyduğu kahramandır. Maceraları ve yiğitliği ağızdan ağıza yayılmış, öyleki, Kırım, Başkurt ve Kırgız Türklerinin de sevdiği, benimsediği ve yaşattığı bir tip olmuştur.

Çora Batır destanının elimizde tam bir metni olmamakla beraber, birçok rivayeti bulunmaktadır. Üç rivayeti Radloff, *"Türk Halk Edebiyatı Numuneleri"* külliyatının yedinci cildinde neşretmiştir. Hasan Ortekin de l939 yılında *"Çora Batır Destanı"* adlı kitabıyla, manzum ve mensur olarak kısa hacimli bir metin neşrini sağlamıştır. Diğer taraftan Abdülkadir İnan, *"Makaleler ve İncelemeler"* adlı eserinde Kırım, Kazak-Kırgız ve Başkurt rivayetlerinden parçalar vermiştir.

Büyükhocalar Rivayeti:

> *Narik, Canbek Han'ın yiğitleridendir. Karısı Meñli Sulu da oldukça güzel bir kadındır. Canbek Han, Narik'in karısını görüp âşık*

olur. Bunun üzerine Narik, Han'ı öldürüp oradan kaçıp Küküşülü Tamay (Köküş ulu Tamay!)*'a gider. Burada Çora dünyaya gelir. Çora bileği bükülmez bir yiğit olur, öyleki Han kendisinden vergi alamaz. Bir gün, Çora evde yokken Han'ın Ahtacısı Ali Bey gelir ve evden koyunlar kestirir, hane halkına zulmeder. Çora galince durumu öğrenir ve Ali Bey'i çarpışmaya davet eder. Nihayetinde onu öldürür ve Kazan'a gider. Orada Koluncak Batır'a misafir olur. Moskoflar Çora'nın geldiğini haber alır ve ona saldırır. Çora sayısız askerle üzerine gelen Moskofları mağlup eder. Bu arada yakın arkadaşı Melek'ten ayrılır. Bunun üzerine talihinin ve kuvvetinin kalmadığı hükmüne varır. Karasu'ya düşüp ölür. Çora'nın ölmesini fırsat bilen Moskoflar, Kazan'ı ele geçirir.*

Kırım Nogay Rivayeti:

Dağıstanlı Kadı Bey Mirza, avda iken bulduğu çocuğu eve getirir; adını Narik koyduğu bu çocuğu besleyip büyütür. Herkesin sevdiği Narik'i Kadı Bey Mirza'nın kardeşi Han Mirza bir türlü sevmez. Zamanı gelir, Narik evlenir. Han Mirza, Narik'in eşi Meñli Sulu' ya âşık olur onu elde etmek ister. Narik, Han Mirza'yı öldürür Astrahan'a Akça Sultan'ın yanına sığınır. Yolda bir oğlu olur. Çocuğun adını Çora koyar. Çora büyür, evlenir, Bahadırlığı dilden dile söylenir. Bir gün Çora evde yokken Aktas oğlu Ali Bey, Narik'in obasına gelir, evdekilere hakaret eder. Çora, obasına geldiğinde durumu öğrenir ve Ali Bey'le çarpışır, onu öldürür. Babası, annesi ve eşiyle vedalaşıp oradan ayrılır, Kazan'a gider. Günün birinde Ruslar, Kazan'a saldırır. Çora, askerlerin başına geçer, Rusları mağlup eder. Böylelikle, Şah Ali Han'ın gözüne girer. Bu arada Çora, Ruslardan esir aldığı bir kızla evlenir. Fakat kız fırsatını bulut Kazan'dan kaçar, yolda bir erkek çocuk doğurur.

Çora Kazan'da iken öldürdüğü Ali Bey'in yakınları, babası Narik'in malını yağmalar. Narik yoksullaşır. Öyleki dilencilikle geçimini sürdürür. Dilene dilene Kazan'a kadar gelir. Çora babasına yardım elini uzatır, epeyce mal mülk verir memleketine gönderir.

Şah Ali'nin kızı Sarı Hanım, batırlara hediyeler gönderir. Çora Batır'ın hediyesi de kutu içinde yılan gibi kıvrılmış bir kılıçtır. Bir zaman sonra, Rus ordusu tekrar Kazan'a gelir ve savaş çıkar. Çora bir Rus delikanlısı ile karşılaşır. Bu, gök gözlü yiğit Çora'nun esir Rus kızından doğan oğlundan başkası değildir. Epey mücadeleden sonra Çora yorulur, ancak yine de oğlunu öldürmeyi başarır. Yapılan savaşta

Rus ordusu üstün gelir. Çora Kazan'da daha fazla kalamaz oradan ayrılır. Kırım'a gitmek ister fakat bir türlü yol bulamaz. Karasu çayının yanından geçerken atı ve silahlarıyla beraber suya atlayıp intihar eder.

Karasubazar Rivayeti:

Canbek Han'ın yanında kapıkulu olarak çalışan Narik, *verilen bütün vazifeleri canla-başla yerine getirir, bu iyi hâlinden dolayı Han tarafından çok sevilmektedir. Günün birinde saraya misafir gelen kervana mihmandarlık yapar. Kervan bunun ilgisinden çok memnun kalır ve bir yıl sonra tekrar geldiğinde Hind'den getirdiği elbiseyi, Turan ülkesinden silahı ve Yemen'den getirdiği atı Narik'e hediye eder. Bundan etkilenen Canbek Han da ülkesindeki dilediği kızı kendisine alabileceği sözünü verir. Narik, Han'ın elini öpmeden dışarı çıkar. Narik'e gösterilen ilgiden rahatsız olan diğer beyler bunu fırsat bilir, gösterilen saygısızlığı ileri sürerek Han'a Narik'i kovlarlar. Kervanbaşı ileri atılır ve onun saygısız olmadığını, zamanla kendisinin daha iyi anlaşılacağını söyler.*

Narik ülkeyi dolaşır, münasip bir kız arar. Epey dolaştıktan sonra bir köyde Meñli Aru Sulu adlı kızı beğenir ve Han'a haber verir. Han, kızı alır, nikâh kıyılır, düğün yapılır. Bu arada Meñli Sulu'yu görür ve âşık olur. Kız, Narik'i bir bahaneyle Moskof kralına göndermek ister. Durumu fark eden karısı, gitmesine engel olmak ister, ama başaramaz. Gece olur, Canbek Han, Meñli Aru Sulu'ya misafir gelir. Onun kötü niyetini anlayan genç kadın Han'a ibret alınacak bir hikâye anlatır. (Hikâye şöyledir: Sürüden ayrılan genç bir tay uykudayken, aç bir kurt tarafından ısırılır. O sırada bir köpeğin gelmesi üzerine kurt kaçar, tay ölümden kurtulur, ancak sakat kalır. Yine bir gün çölde gezmekte olan bir aslan bu tayı görür, yemek ister. Tam yiyeceği sıra bacağında kurt dişini görür ve *"Ben aslanım, kurdun ağzından kurtulan bir hayvanı yemem."* diyerek vazgeçer.) *Han, kadının ne demek istediğini anlar. Diğer taraftan Narik, yolda karısının sözlerini hatırlar geri döner, evine gelir. Evindeki konuşmaları duyar, canı sıkılır. Han dışarı çıkarken üzerine atılır ve bir kılıç darbesiyle başını keser. Bu hadiseden sonra Narik, artık orada kalamaz eşini alıp Kırım'a gider Köküşlü Kök Damay cemaati içine karışır.*

Bir gün Meñli Aru, rüyasında iki ayağının arasından yerden göğe yükselen ve bir türlü söndürülemeyen bir ateş görür. Ateşi ancak gökte

peyda olan kara buluttan dökülen bir yağmur söndürür. Meñli Aru rüyasını şöyle yorumlar. Kendisine hiçbir şeyin etki etmeyeceği bir oğul doğuracaktır. Bu çocuğu ancak su öldürebilecektir.

Nitekim günü geldiğinde bir erkek çocuk doğurur. Çocuğa Çora adı verilir. Çora, sekiz on yıl içinde batır olur, kimse sırtını yere getiremez.

Bir gün uzaklardan gelen bir derviş, Narik'e misafir olur. Narik'in ev sahipliğinden memnun kalan derviş, Çora Batır'a çok çok dua eder. Eline aldığı tasmayı bir tayın boynuna bağlar ve ona Tasmalı Ker adını koyar.

Günün birinde Köküşlü Kök Damay'a vergi toplamak için, Hanın adamlarından Ali Bey gelir. Çora, Ali Bey'i evine misafir alır, koyunlar keser, rakılar, ballar ikram eder. Bunun üzerine Ali Bey onlardan vergi almaz. Han, buna kızar. Vergiyi Çora adlı çocuktan korktuğu için almadığına hükmeder ve Çora'yı huzuruna ister. Çora'ya haber gider. Çora, Tasmalı Ker'e binip Han'ın sarayına gider. Yedi yerde temenna eder, sekizincide Han'ın elini öper. Han, Çora Batır'a, Ali Bey'in daha yiğit olduğunu kendisinin de henüz batır sayılamayacağını söyler. Çora obasına dönmek üzere oradan ayrılır. Han ardından kırk atlı gönderir. Çora, yolunu kesen kırk atlıyı tepeler, ellerini bağlayıp Han'ın huzuruna getirir. "Bu köpekleri iyi zaptet, yolculara saldırmasınlar." *der, tekrar yola çıkar.*

Olanlara içerleyen Han, Ali Bey'i yanına çağırıp Çora Batır'a gereken dersi vermesini ve Tasmalı Ker'i kendisine getirmesini emreder. Ali Bey, emre uyar, Çora'nın evine gelir. O sırada evde bulunmayan Çora'nın yokluğunu fırsat bilir ve ihtiyar Narik'e hakaretler eder ve evdeki Tasmalı Ker'i alıp kırk yiğidiyle beraber Han'ın yanına döner. Narik oğlunu arar ve onu bal evinde bulur. Olup biteni ağlayarak anlatır. Bunun üzerine Çora Batır hemen Kazan yolunu tutar.

Çora Batır, Kazan'a üç günlük yol kaldığı zaman gökte akku (kuğu) sürüsü görür. Sürüye ok atar, kuğulardan birisini vurur. Ancak yaralı kuğu oraya düşmez gidip Kazan şehrinin ortasına düşer. O sırada Kazan'da nişan talimi yapan Han'ın otuz iki batırı okla vurulmuş akkuyu görür. Kendi oklarından uzun ve farklı okun sahibini merak ederler. Batırların en büyüğü Koluncak Batır, okun Çora Batır'a ait olduğunu söyler ve oku saklar. Bir müddet sonra Çora Batır Kazan'a gelir ve Koluncak Batır'ın misafiri olur.

Bir gün Çiğali Han'ın kızı Sarı Hanım batırlara emir verir, meydana da ok atmalarını ister. Nişan dikilir, batırlar birer birer okunu atar. Nişanı vuran da olur, vuramayan da. Sarı Hanım Çora Batır'ı görür, kim olduğunu sorar. Koluncak Batır, konuk olduğunu söyler. Çora Batır'ın da ok atması istenir. Çora, birinden ok-yay alır, hedefi gözler, tam atacağı sıra, yay kırılır elinde kalır. İkincisinde Koluncak Batır'ın okunu ve yayını denir, bunlar da kırılır. Çora Batır, atının yanındaki kendi ok-yayını ister. Bir kişi gidip getiremez. İki kişinin ancak getirebildiği ok ve yayı ile nişan alın Çora Batır, hedefi rahatlıkla vurur. Sarı Hanım, Çora Batır'ın kim olduğunu öğrenir. Batırlara at, kılıç, kaftan gibi hediyeler verir. Çora Batır'a da içi boş bir para kesesini uygun görür. Çora'nın canı sıkılır, keseyi at gübresine atar.

Çora Batır Kazan'da iken, Moskoflar burayı almak ister. Bunların karşısına otuz iki batır çıkar. Yedi gün yedi gece çarpışma olur, iki taraf da bir sonuç alamaz. Çora Batır'ın çarpışmaya katılması içen Kazan ihtiyarları ricaya gelir, Çora kabul etmez. İkincisinde Han gelir, ancak o da sonuç alamaz. Üçüncü olarak da cariyeleriyle birlikte Sarı Hanım ricaya gelir, gözyaşı döker. Çora Batır, verilen hediyeden dolayı Sarı Hanım'a sitemlidir. Sarı Hanım at gübresinin içinden keseyi getirtir. Keseyi açtıklarında, içinden sekiz kat bükülmüş bir kılıç çıkar. Buna sevinen Çora Batır atına biner, savaş meydanına gider. Önce otuz iki batırın baş edemediği Moskof batırını mağlup eder. Batır, Çora'dan korkar, ödü patlar, ölür. Yedi gün yedi gece çarpışma olur. Moskof generali bir daha Kazan'a gelmeyeceğine ve beline kılıç takmayacağına söz verir ve sulh yapıp gider. Çora Batır'ı mağlup edemeyen düşman müneccimleri toplayıp yıldıza baktırırlar. Müneccimler; "Bir Rus kızı Çora Batır'dan hamile kalacak, ondan doğan çocuk Çora Batır'ı öldürecek." derler. Güzel bir Rus kızı bulurlar. Kızı, iyi elbiseler giydirip süsledikten sonra, hamile kalınca tekrar ülkesine dönmesini sıkı sıkı tembihleyip bir atla Kazan'a gönderirler. Çora Batır kızı beğenir, yanında alı koyar. Kız, hamile kaldıktan sonra fırsatını bulup ülkesine kaçar ve orada bir erkek çocuk doğurur.

Epey yıllar Kazan'da kalan Çora Batır, Han'ın baş batırı olur. Bir gün Moskoflar tekrar Kazan'a gelir. Çora Batır pek çok düşman askerini öldürür, yalnız biriyle baş edemez. Bu, delikanlı kendi oğludur. Çarpışma devam eder. Çora yine çok sayıda Rus askeri öldürür. Bu arada atı Tasmalı Ker'in ayakları kızar. At, göle doğru koşar. Çora Batır onu durduramaz atıyla birlikte gölün sularına gömülür.

Kazak Rivayeti:

Destanın en iyi anlatıcıları Musabay Jırav, Mayköt Sandıbayulı, Abdigali Sariyev, Molda Musa ve Sultanbek Akkocayev adlarındaki jıravlardır. Bunların içinde en hacimli anlatma Molda Musa (Musabek Beyzakulı) anlatmasıdır. İsmail Turan Kallimci tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen bu metin, 7798 dizedir. Çoğu dizeler yedi hecelidir. Kimi yerlerde mensur kısımlar bulunmaktadır.

Kazak eşmetni önemli bir anlatması da Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'e aittir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululı (1825-1898), Kaşagan Kürjimanulı (1840-1924) ve Murat Mönkeulı (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Sengirbayev'den derlenmiş olan destan, manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak mensur kısımlar yok denecek kadar azdır. Manzum kısımların dizelerinin hece sayıları 7 ve 8 arasında değişmektedir. Toplam dize sayısı 1654'tür. Aşağıda Murın Jırav Sengirbayev'in anlattığı metnin özeti verilmiştir.

Aktacı Ali Bey, Narik Bey'in en güzeli atı Karager'i alır. Narik'in annesine, kardeşi Lalyü'ye hakaretler eder.

Ardından nişan günlerinde, Aktaş Han, Narik oğlu Şora'nın Taspaker adlı küheylanını getirmeleri için altmış beyini gönderir. Altmış bey gelip Taspaker'i isteseler de sahibi vermez. Bunun üzerine altmış bey atlarıyla otağın çevresinde fır dönerler. At toyraklarının ve tüfek sesini gürültüsünü duyan Taspaker, içinde bulunduğu sarayın kapısını devirip fırlayarak dışarıya çıkar. Böylece altmış bey, atı yakalayıp götürürler. O zaman Narik, beylerin peşine düşüp Taspaker'i geri getirmek ister. "Ölecek olursam, Şora habersiz kalır." diyerek oğluna haber vermek için oğlunun bulunduğu otağa gider. Oğlu uyumaktadır. Genç gelin kaynatısını görünce uyuyan kocasını uyandırıp babasının geldiğini haber verir. Şora hemen dışarı çıkar. Babası altmış beyin, Taspaker'i kaçırdığını söyleyince Şora, babasını attan indirip hazırlanarak kendisi altmış beyin peşine düşer. Babası oğluna giderken "eğer atı getiremezsen öz oğlum değilsin" der. Aktaş'ın altmış beyi, Balbudak'ın yanında pınar başında yatıyordur. Taspaker de yanlarındadır. Şora oraya giderek beyleri mızrakla dürter. Bunun üzerine altmış bey atını alarak Şora'ya saldırır. Şora onları atından indirir, onları kendi atlarının dizginleriyle

bağlayarak önüne katar. Böylece beyler tabanları kıpkırmızı ve deriler kavlamış şekilde Şora'nın yurduna gelirler.

Bir tepede oturan Narik Han onları görünce gelinine zincir getirip onların bağlamasını ve yanına getirmesini ister. Gelini dediğini yapar ve altmış beyi yanına getirir. Narik onların zincirlerini çözdürür, evlerine gitmelerine izin verir. Beylerden Aktaş'a, sekiz gün içinde Şora'nın Kalmuk yurduna gelip intikam alacağını söylemesini ister. Beyler atlarına binip Aktaş Han'ın yanına gelirler. Olanları anlatırlar ve Şora'dan korktukları için kaçmayı önerirler. Bunları duyan Aktaş'ın yüzü sararır. Beylerin sözlerini dinleyerek hazırlanıp kaçmaya karar verir. Üç gün içinde herkes, bir yere toplanır, eşyaların en pahalılarını alıp malı mülkü orda bırakıp göç ederler. Bu, aslında Narik Han'ın bir hilesidir. Şora, babasına altmış beyi neden öldürmeyip serbest bıraktığını sorunca Narik Han, hilesini anlatır. Oraya gidip onları göç etmiş olarak görürse Nogay halkına haber göndermesini, fakirlerin de gidip onları almasını söyler. Şora ve beraberinde fakir Nogay halkı ganimetleri almak için yola çıkarlar. Oraya vardıklarında kimsenin olmadığını görürler. Aç Nogay halkı, ganimetlere boğulur. Hepsini alıp Şora ile birlikte memleketlerine giderler.

Şora, "Belki Aktaş'ın haberini alırım." diyerek yola çıkar. O sırada Aktaş ve idaresindeki halkın göç kafilesi, Üşbökenbay adı verilen bir yerden geçmektedirler. Şora, onları takip eder yer uzaktır diyerek geri döner. Babası, ona nerden döndüğünü sorunca Üşbökenbay'dan döndüğünü Kalmukluların oraya kaçtığını ve Kulınşak gelirse tekrardan peşlerinden gideceklerini söyler. Bu sırada Kulınşak da Şora'yı arayıp gelmiştir ve Şora'ya düşmanın peşinden gitmeyi önerir. Narik onlara yiğitliğin bazen hile gerektirdiğini söyler. Mendi de iyi dilekler de bulunur. İki bahadır yola çıkar. İki ay sona yurdun sınırına gelirler. Kulınşak, düşman sayısını öğrenmek için elini silahını alarak Aktaş'ın yurduna gider. Şora ise dağ başında kalır. Kulınşak bir kenarda duran Kalmuk obasına "Sefere çıkan Nogaylı geldi." diyerek haber verir. Onlar da durumu hemen Aktaş'a bildirir. O da hazırlık yapar. Kulınşak da gelip Şora'ya düşmanın durumunu öğrendiğini hatta geldiklerini bir obaya haber verdiğini söyler.

Şora, Taspaker'i eyerleyip yelesini ve kuyruğunu örer. Aktaş, iki bin kişilik ordusuyla iki yiğidin önüne çıkar. Aktaş şaşırır ve gelen

Nogaylıların onlar olup olmadığını sorar. Şora kendisini ve Kulınşak'ı tanıtır. Sonra iki bin kişilik düşmana saldırırlar. İki yiğit iki bin kişiyle savaşır, Kalmuklular darma dağın oldu. Şora, Aktaş'ın başını keser. Üç bin Kalmuk askerinden sadece bin kişi kalır. Kulınşak ve Şora kalan Kalmukluları önüne katarak yurtlarına doğru yola çıkarlar. Şora anasını babasını görmek için Kulınşak'ı geride bırakarak ve Kalmukluları ona emanet ederek önden gider.

Şora, memleketine gittiğinde babası evdedir. Babasına olanları anlatır. Sonra Mendi gelir ve oğluna Adillşe Han'ın kızı Hancan'ın ulağıyla haber gönderdiğini, Şora'nın evilik sözünü hatırlattığını söyler. Şora bunun üzerine annesine sözünü unutmadığını Kulınşak döndüğünde birlikte gidip kızı isteyeceklerini söyler. Aradan bir hafta geçer. Kulışak ardında esir Kalmuklularla gelir. Ganimetleri de fakir Nogaylılara dağıtır. Şora, Kulınşak'a yurduna doğru yola çıkmasını ve on gün sonra kendilerinin de geleceğini ve Allah taktir etmişse Adilşe kızı Hancan'la evleneceğini söyler. Kulınşak yurduna döner. Evinde on gün dışarı çıkmadan durur. On birinci gün Şora atını eyerleyerek Kulınşak'ın yurduna doğru gider. On üçüncü gün iki bahadır Adilşa Han'ın huzuruna çıkarlar. Han kızını Şora' ya verir. Üç gün boyunca şölenle at yarıştırarak, yiğit güreşi seyrederek ve altın külçeyi nişan aldırıp yay çektirerek düğün yaparlar. Düğün on gün sürer. On günün sonunda han kızının çeyizini sekiz kanatlı ak otağı muhteşem bir şekilde süsleterek kırk nara yükletir. Han bunların hiçbirini gizlemeden gözler önüne serer. Bu muhteşem çeyizi Nogay halkı hayranlıkla seyreder. Gideceği vakit geldiğinde Adilşe, Kulınşak ve Şora'yı yanına çağırarak Şora'ya bütün malına mülküne sahip olmak şartıyla tahta oturmasını ve burada kalarak kızını götürmemesini söyler. Şora bunu kabul etmez ancak bu şehre her zaman göz kulak olacağını söyler. Kulınşak, Hancan'ı misafir etmek ve göç alayından önce varmak için önden gitmeyi düşünür. Hancan da göç alayını bölüp bırakmamasını, hepsini kayın atasına götürmesini ve hiçbir şey almayacağını söyler. Hancan da ona, kendileri için birçok iyilik yaptığını ve bu konuyu Şora'ya danışmasını söyler. Kulınşak, Şora'nın yanına gider. Hancan'ın önerisini ve kendi fikrini söyler. Şora, Kulınşak'a onlarla birlikte gelmesini ve annesi ile babasına cevabını kendisinin vermesini söyler. Kulınşak kabul eder ve birlikte yola çıkarlar. Kulınşak, önden giderek Narik Han'a oğlu ve gelininin geleceğini, otağının yanına otak yerleştireceklerini ve Hancan'ın

yanında annesinin de olduğunu haber verir. Bunu duyan Narik Han, Kulınşak'a Nogaylılara düğün haberini vermesini ister. Haberi alan Nogay halkı toplanır, yeni otağın dikilmesini ve gelini seyrederler. Hancan, altın işlemeli kaftanıyla altın ve incilerden yaptırılmış gelin başlığıyla beyazlar içindedir ve herkesi kendine hayran bırakır. Şora'nın otağı, Narik Han otağının yanına diklir. Üç gün boyunca düğün yapılır. Kulınşak Şora ile vedalaşır. Bu sırada Şora, Kulınşak'a orada duran malı mülkü götürmesini ve bir ay sonra otağa tekrardan gelmesini söyler. Kulınşak gider. Şora onu yolcu edip dönünce babası ona, Kulınşak'ı eli boş gönderdiğini sorar. Şora babasına, Kulınşak'a mal mülk verdiğini ama onun kabul etmediğini söyler. Babası, Şora'ya bir aydan önce oğluna Kulınşak'ın yanına gitmesini söyler. Sonra Şora'nın annesi gelir ve oğluna öğütler verir.

Şora Kulınşak'ın köyüne gitmek üzere atına binerek yola çıkar. Kulınşak, onu karşılar ve Şora orada sekiz gün yatıp dinlendikten sonra iki bahadır Kalmuk yurduna gitmek üzere yola çıkarlar. İki bahadır, Köközen adlı nehrin kıyısından geçtiler. Kalmuk askerleri de Nogaylılarla savaşmak için yola çıkmışlardır. Kalmuk şehrine yarım günlük mesafe kalınca, kalabalık Kalmukluların karartısı gözükür. İki bahadır Mangır adındaki dağın zirvesine çıkarak karartıya bakarlar. Düşman olduğunu anlayınca dağdan inerek onlara doğru ilerlerler. İki bahadır aralarında anlaşır ve her biri bir tarafa gider. Şora düşmanın yanına gider. Kalmuklular onu fark edince ona kim olduğunu sorar. Şora kendini tanıtır. Onun yalnız olduğunu gören Kalmuklulara güven gelir ve ona saldırırlar. İki bin kişilik Kalmuk ordusuna karşı Şora, Taspaker adlı atıyla karşı koyar. Kalmuklular onu ok yağmuruna tutar. Zırhı sayesinde oklar Şora'ya işlemez. Kulınşak da ona yardıma gelir. İki bahadır, iki bin kişiyle yiğitçe savaşır. Kalmuklular onları yenemeyeceğini anlayınca, yardım isterler ve onlara destek olarak dört bin asker daha gelir. Altında Taspaker ve Katuvker gibi atlar bulunan iki bahadır savaştan vazgeçermez. Öyle bir çarpışırlar ki bazı Kalmuklular kaçar. Taspaker'in koşusu toprağı savurur, estirdiği serin yel fırtına gibidir. Ayaklarının arası geniştir, toynaklarından çıkan ses tüfek sesi gibidir. Şora, Taspeker'in üstünde bu şekilde kaçan Kalmukluların peşine düşer. Yirmi gün kadar vuruşurlar. Sonra iki bahadır kalanları toplayıp onları önlerine katarak yurtlarına doğru yola çıkarlar.

Kulınşak ile Şora yurtlarına ulaştıktan birkaç yıl sonra tekrardan Kalmuk yurduna sefere çıkarlar. Bir dağın başına gelince Kulınşak, Şora'ya düşmanın durumunu öğrenmek için durup gözlemlemelerini önerince Şora, ona artık kendine güvendiğini ve kendisinin bir ervahının olduğunu söyler. O zaman Kulınşak ervahını görmek istediğini söyler. Şora onu görürse kendinden önce öleceğini söyleyince Kulınşak ona, canlı olandan korkmayacağını, ahirete kadar dost olduklarını ama öleceği için helalleşip ayrılmalarını söyler. Şora ona, doğu tarafından ona doğru bir ejderha geleceğini, ama eline silah almamasını, alırsa, kendini yok olacağını söyler ve arkasına uzanıp yatar.

Bu sırada bir ejderha gelir ve ağzını açarak onu yutmaya hazırlanır. Kulınşak, kılıcını çıkarır ve ona doğru çekince ejderha birden kaybolur. Arkasına döndüğünde Şora'nın da yok olduğunu görür. Meğer ejderha kılığında gelen Şora'nın ervahıdır. Şora ağlayarak neden onun sözünü dinlemediği için kendine kızar ve eşi ile ailesine ne diyeceğini düşünür. Onun dar bir çukura düştüğünü söyleme kararı alır ve Taspaker'i yedeğine alarak yurduna doğru yola çıkar.

Julında dağı ile memleketi arası on beş günlük bir mesafedir. Kulınşak evine döner. Karısı Taspaker'i görünce şaşırarak Şora'yı sorar. Kulınşak karısına onun bir çukura düşüp öldüğünü söyler ve bu durumu Hancan'a bildirmesi için bir yaşlıyı vazifelendirir. Bu kişi aklı üstün yaşlı bir bilgedir. O kişi, Hancan'ın yanına giderek durumu anlatır ve bunun Allah'ın emri olduğunu söyleyerek sabırlı olmasını söyler.

Hancan, Kulınşak'ın yanına gider. Kulınşak içi el vermediği için Şora hakkında bir çift laf edemez. Şora'nın öldüğünü duyan Hancan keregede duran geniş enli ipeğini beline rast gele bağlar, yemek yemez, başörtüsü bağlamaz ve kimseyi yanına almaz. Taspaker, Hancan'ı görünce kişner, gözünü Hancan'dan alamaz. Hancan onun yanına gelerek ona Şora'yı sorar ve ona mezarının nerde olduğunu sorar. Sonra Kulınşak'tan Şora'nın silahlarını ve eyer takımını ister. Kulınşak bir hafta sonra Hancan'ın obasına giderek Şora'nın silah takımını verir. Hancan hepsini ateşe atar. Sonra Taspaker'i kesip Şora'nın aşını verir.

Karakalpak Rivayeti:

S. Ahmedov ve S. Bahadırova özetledikleri destan şöyledir:

"Müslüman ülkenin birinde, Nogay yurdunda, Sultan Sancar vaktinde Narikbay denilen zengin bir adam vardır. Bunun çocuğu

yoktur. Tanrı'dan, evliyalardan çocuk diler, bir oğlu, bir kızı olur. Oğluna Şora, kızına Gümisay adını koyar. Bunlar büyür, okula giderler. Şora, 14 yaşına geldiğinde bir yürüyüş esnasında farkında olmadan yurdundan çıkmış olur. Yolda Aydar adında biriyle karşılaşır, onunla dost olur. Aydar onu Közmambet Han'a gönderir. Bu arada Er Şora'nın atı Şubar ölür. Omarhan, Er Şora'ya hem at hem de silâh verir. Er Şora, Omarhan'a hizmet eder, padişah ona kızı Karlığaş'ı verir. Kalmuklara karşı savaşan Omarhan'ın yanında yer alarak birçok kahramanlıklar gösterir, onları yener, Karlığaş'la mutlu bir ömür sürer."

Kaynakça:

Ahmedov, S. - Bahadırova, S., "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s.157.

Berdibay, Rahmankul, *Destan-Halk Hazinesi,* Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2002, s. 164-183.

Bulgarova, Meryem-Eminat Kurmanseyitova-Nasıphan Suyunova, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,* C. 21, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 39-51.

Çandarlıoğlu, Gülçin, (l967), *Rusları Titreten Bir Türk Kahramanı Çora Batır,* Hayat Tarih Mecmuası, S. 12 ve 24.

Doğan, İsmail - Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 61-77.

İnan, Abdülkadir, (l968), *Makaleler ve İncelemeler,* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara, s. 76-85.

Kaya, Doğan, *Türk Kültürü,* Yıl XXXVI, S. 425, Eylül 1998, s. 555-559.

Korgonbekov, Bolat, *Kazak Destanları 5* (Türkiye Türkçesine Aktaran: İsmail Turan Kallimci), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C. 3, 245. s.

Ortekin, Hasan, (l939), *Çora Batır Destanı,* İstanbul Eminönü Halkevi Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı X, Burhaneddin Basımevi, İstanbul. 23 s.

Salgı, Abdülkadir, (l982), "Çora Batır Destanı Hakkında", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi,* C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 38, Seminer, Kongre Bildiriler Dizisi: 9, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 361-371.

Selimova, Leniyara, *Çora Batır Destanı'nın Kırım Tatar Varyantı Üzerine Bir İnceleme,* Ankara, 2002, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı,* (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 668-743.

Suleymanov, Ahmet-Gaynİslâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 4 –Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar,* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynİslâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 4, Ankara, 2014, s. 71-88.

Türk Ansiklopedisi, C. 12, s. 112.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 268-276.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi-Tatar Edebiyatı I, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 17, Ankara, 2001, s. 288-297.

Vladimircov, B. Y., *Cengiz Han* (Çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul, 1950.

ÇÖL HASAN İLE GÜL SAFYA

Âşık Selahattin Dündar'ın tasnif ettiği halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Selahattin Dündar 1946'da Kars'ta doğumludur. Şiir yazmaya 1958 yılında şiir yazmaya başlamış, bugüne kadar "*Başak*", "*Bağdaş*", "*Çuval*", "*Damladan Deryaya / Dündar Meclisinde Atışmalar*" ve "*Bizim Eller*" adında beş şiir kitabı yayınlamıştır. Dergiler çıkarmış, halk kültürü ile ilgili olarak birçok yazı yazmıştır. Birçok kaseti vardır.

Çöl Hasan ile Gül Sayfa hikâyesinin şahıs kadrosu: Hasan, Safya, Vaso, Hasan'ın Babası, Hasan'ın Annesi, Safya'nın Annesi, Pir, Dede İrza, Çerçi Baba, Şoför Yahya bulunmaktadır.

Hadiselerin Doğu Anadolu bölgesinde geçtiği hikâyede Kars, Edirne, Kağızman ve Karaisalı gibi yerleşim yerleri geçmektedir. Ayrıca devlet olarak Gürcistan ve Ermenistan zikredilir.

Hikâye, Hüseyin Kürşat Türkan ve Adil Güneş tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Hasan, Kars'ın Beydeğirmeni adlı köyünde yaşayan mütevazı bir değirmencinin oğludur. Hasan'ı annesi beklenmedik bir anda arazide doğurmuştur. Bundan dolayıdır ki ona Çöl Hasan demektedirler. Hasan ailesi için kıymetlidir ve aile içi ilişkilerin güçlü olduğu bir düzene sahiptir.

Hasan köyde yaşadığı için 16 yaşında olmasına rağmen ancak ilkokulu bitirebilmiştir. Ortaokula devam etmesi için il merkezine gitmesi gerekmektedir fakat koşulları sağlamak oldukça güçtür. Hasan, zamanının çoğunu değirmende babasına yardım ederek değerlendirir. Ailesi tarafından terbiyeli, ahlaklı, cesur ve korkusuz olarak yetiştirilmiştir.

Hasan'ın köyde yaşayan Rus kızı Safya'ya ilgisi vardır. Bir gün bir taşın yanında uyuyakalır ve rüyasına giren pirin elinden bade içerek aşk ateşine düşer. Badeyi içmeden önce de Safya tarafından verilen suyu içer. Uyandığında kendisinde bir farklılık olduğunu sezer fakat anlamlandıramaz. Civar köyden çağrılan Hak âşığı Dede İrza vasıtasıyla uyandırılarak durumu açıklığa kavuşur. Hasan artık pir dolusu ve yar dolusu badeyi içen bir âşık olmuştur. Âşık olmanın tüm belirtilerini göstermekle birlikte saz çalmaya da başlamıştır. Hasan'ın rüyadan uyanış aşamasına tüm köy şahitlik ettiği için Safya da Hasan'ın âşık olduğu kızın kendisi olduğunu anlamıştır.

Hikâyede âşık, sevgiliyi görerek âşık olmuştur. Bulundukları konum itibariyle Hasan ile Safya sürekli görüşmekte ve arkadaşlık etmektedirler. Fakat ilgili epizotun gerektirdiği şekilde Hasan, âşık olduktan sonra Safya'yı ilk kez rüyadan uyanış aşamasında görmüş ve badeli olarak ilk şiirini o anda söylemiştir.

Hasan'ın ilk kez gurbete çıkması askerlik ile ilişkilendirilebilir. Vatani görevini yerine getirmek için Edirne'ye gitmek üzere "kara tren"e binen Hasan'ı Safya yalnız bırakmamıştır. İşlediği bir mendille gara gelerek Hasan'ı uğurlamak istemiştir. Hikâye içinde Hasan'ın

âşık olmasından sonraki günlerde Safya ile görüştüğüne dair bir bilgi yoktur. Kavuşmaların ve ayrılıkların simgesi haline gelen "kara tren"in bulunduğu gar, iki sevgilinin ilk görüşmeleri olarak kayda geçirilebilir.

Hikâyede geçen ikinci bir gurbet teması Hasan askerliğini bitirip döndükten sonra gerçekleşir. Safya ile evlenmek ister fakat dini farklılıktan dolayı Hasan'ın ailesi bu evliliği istemez. Bunun üzerine Hasan, ailesini de üzmek istemediği için gurbete çıkmaya karar verdiğini söyleyerek izin ister. Fakat amacı Safya'yı kaçırmaktır. Sazını ve atını alır, annesinin, babasının elini öper Safya'ya doğru yollara düşer.

Epizotların içeriği hikâyeden hikâyeye elbette ki değişebilmektedir. İncelenen hikâyede kahramanın memlekete dönüşü ölüm dolayısıyla gerçekleşememiştir. Kavuşabilmek için kaçan Safya ile Hasan, Ermenistan sınırındaki Karaisalı Köyü'nde Karapapaklar ile Ermeniler arasında yaşanan bir çatışmada vurularak ölürler."

Kaynakça:

Türkan, Hüseyin Kürşat ve Güneş, Adil, "Çöl Hasan İle Gül Safya Hikâyesinin Epizot Tahlili ve Motif Yapısı", *TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 2, s.* 99-117, 2023.

Köse, Nerin, "Çöl Hasan ile Gül Safya Hikâyesinin Epizot Tahlili ve Motif Yapısı", *Araştırmalar 1*. Milli Folklor Yayınları. Ankara, 1996.

ÇÜYELDİ

Karaçay-Malkar destanıdır. Çüyerdin olarak da anlatılır. Manzum olmakla beraber, halk arasında mensur olarak da anlatılır. Manzum metin beyitler hâlindedir. Destanda yiğitlik ve şeref öp planda tutulmuştur.

Destan metni Türkiye'de Ufuk Tavkul tarafından yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Boraka kalesinden atlılar (Sab Biy, Aslan Biy, Kasbolat Biy, Ogurlu Biy, Kaplan Biy) yol boyu vurup kırarak bir ağıla gelirler ve ağıldaki delikanlıya Çüyeldi'nin evini sorarlar. Delikanlı da onlara Çüyeldi'nin at sürüsü çiftliğine gittiğini, taylarına damga vurulduğunu, eğer onlar giderse misafir ederek iyi ağırlayacaklarını söyler. Çüyeldi'nin yaşlı

babası Canhuj'un gün görmüş ve misafiri seven birisi olduğunu ilâve eder.

Atılılar yaşlı Canhuj'a giderler. Orada 3 gün 3 gece misafir edilirler. Dördüncü gün Çüyeldi gelir, misafirliğin artık sona erdiğini, artık anların da ev ahalisinden sayıldığını, isteklerinin ne olduğunu sorar. Onlar da yağmacılık için akına gideceklerini, Çüyeldi'nin de kendileriyle gelmesini söylerler.

Çüyeldi de onlara bu defa gitmek istemediğini, yıl içinde 1.000 kısrağı aygırlarla çiftleştirdiğini, koçlarla koyunlarla uğraştığını, hayvan isterlerse hayvan; esir isterlerse esir verebileceğini söyler.

Misafirler de zenginlik hesaplanacak olursa kendilerinin de yaz boyu yüzlerce kuzu kestiklerini, hayvan ya da esir istemediklerini yağmacılığın yolunu öğrenmek istediklerini söylerler.

Çüyeldi, babasına durumu anlatır. Canhuj'u düşünceye dalar. Oğluna yiğitliğin ve şerefin önemli olduğunu, boz renkli Çerkeska'sını giyip vahşi kısrağına binerek onlarla gitmesini söyler.

Çüyeldi misafirlerlere kendileri ile geleceğini bildirir. Uluzgur oğlu Oğurlu, diğeri de Han oğlu Kasbolat'a vahşi kısrağı getirmelerini söyler. Vahşi kısrak, onları görünce kişneyip başını dizgine verirse, işleri yolunda gidecek; fakat onlardan kaçıp vadiden aşarsa talihleri yaver gitmeyecektir. İkisi de at sürüsünün yanına gider. Kısrak bunları görünce sürüyü terk edip kaçar, yamaçtan aşar.

Kasbolat kaçan kısrağı kovalar ve sonunda yetişir ipek kementle yakalar. Akşamüzeri eve vardıklarında Çüyeldi kısrağın terlemiş olduğunu görür, adamlarına kızar.

Ertesi gün atlılar yola çıkar. Dörtnala giderek Barannik Köyü'ne ulaşırlar. Çüyeldi, kısrağını durdurup misafirlere, gayelerinin ne olduğunu sorar. Onlar da esir lâzım olduğunu söylerler. Çüyeldi, onlara köyün yalnız bir kapısı olduğunu, o kapıdaki gözcülerin de ateşten bile sakınmadıklarını ve kendilerini sağ bırakmayacaklarını söyler. Misafirleri köyün arkasına götürüp oradan saldırmalarını söyler. Misafirler denileni yapar ama olumlu sonuç alamazlar.

Çüyeldi, bunu onları denemek için yapmıştır. Bu defa da kaleye kendisinin saldıracağını söyler. Sanki Vahşi kısrağı kanatlandırır,

kapı çürümüş çite döner. Misafirleri o kaleye sokar, yağmalayarak ipek yorganlar alırlar ve heybelere de ikişer esir seçerek bağlarlar. Esirleri alıp yola çıkarlar.

Barannik hanının çobanı bunları görür ve kötü bir iş için geldiklerini anlar, hana bildirir. Han, askerlerine cesaret vererek yola çıkarır. Çüyeldi misafirlerini esirlerle birlikte önden göndermiştir. Peşlerinden askerlerin kovaladığını anlar, ama korkutmamak için misafirlerine söylemez. "Arkamızdan yağmur yetişiyor." biraz çabuk diyerek hızlandırır.

Uluzgur oğlu Oğurlu, biraz da kendisinin arkaya geçmek istediğini söyler ve arkadan gelmeye başlar. Onları kovalayan Kör Şidak fırtına gibi yetişerek Oğurlu'nun sağ tarafına geçer, aygırını yaklaştırıp sıçratır ve Oğurlu'nun başını keser.

Çüyeldi geriye döner. Kör Şıdak'ı kovalar. Ona yetişip tepesinden vurup ikiye böler. Geriye döndüğünde Kasbolat'ı yolda yorgun bulur. Kasbolat heybelerini atar esirleri aceleyle serbest bırakır. Korkaklığı cesarete tercih ettiğini canının tatlı olduğunu söyler.

O sırada askerler bunlara yetişir. İki grup birbirleriyle çarpışmaya başlar. Kahraman Çüyeldi, bir yaşlı adam dışında askerlerin hepsini öldürür. Vahşi kısrağından inip, onu salıverir. Yaşlının önüne giderek kılıcını ona verir. ''Yaşlıyı kılıç kesmez. Olanları hanına anlat. Sakalın beyaz olsa da sen ersin. Çüyeldi'yi ben öldürdüm dersin.'' der. Yaşlı adam, oracıkta Çüyeldi'yi doğrar ve kılıcının kanını temizler.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dili Kurumu Yayınları, 2004, s. 195-219.

-D-

DADALOĞLU

Güney Anadolu'da anlatılan ve XIX. yüzyıl önde gelen âşıklarından olan Dadaloğlu'nun etrafında teşekkül etmiş halk hikâyesidir. Elimizde Âşık Feymanî (Osman Taşkaya)'nin anlattığı bir metin bulunmaktadır. Feymanî, bu hikâyeyi Avşar Hamza'dan ve Buruklu Âşık Kul Mustafa'dan öğrenmiştir.

Feymanî, 1942'de Kadirli'nin Azaplı köyünde doğmuştur. Sanat hayatına 1968'de başlamış, zamanla Türkiye'nin önde gelen âşıklarından birisi olmuştur. Sazı ve irticali olan güçlü bir âşıktır. Hakkında kitaplar yazılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmıştır. Anlattığı hikâyelerin bir araya getirildiği adlı kitap bu alanda boşluğu dolduracak nitelikte bir eserdir. Söz konusu eserde Çukurova bölgesinde dilden dile anlatılan on kadar hikâye yer almaktadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip Feymanî'nin anlattığı bu hikâyenin özeti şöyledir:

> *Avşar aşireti, Binboğa'dan Çukurova'ya göç emiş bir aşirettir. Dönemin valisi Çerkez'dir. Rus zulmüne uğrayan Kafkasya'daki Çerkezleri Uzunyayla'ya yerleştirmek için padişahtan ferman çıkartır. Avşar aşiretinin beyi Dadaloğlu'na da fermanı gönderir. Dadaloğlu, bunun haksızlık olduğunu düşünür ve fermanı reddeder. Fakat güvenlik için aşiretini aşağı yaylaya yollar, kendisi orada kalır.*
>
> *Bir gün Çukurova'ya Rakka'dan çok büyük bir aşiret gelir. Dört beyi toplanır ve gelen kafile ile karşılaşırlar. Kafilenin önünde gelen Ceritoğlu adlı genç Dadaloğlu'nun dikkatini çeker. Gelen kafile misafir edilir. İstişare edip kuvvet hazırlamaya karar verirler. Ancak Dadaloğlu orayı terk ettikten sonra kalan üç beyden birisi bu kavganın onları ilgilendirmediği, bu yerin zaten Avşar ve Mürseloğlu aşiretinin yeri olduğunu söyleyip diğerlerinin aklını çeler. Kuvvet toplarlarsa da sadece uzaktan izlemeye karar verirler.*

Dadaloğlu 900 atlı ile meydana gelir. Dadaloğlu, arkadaşlarının onu yarı yolda bıraktığını anlar. Kozanoğlu Bey'i, Ceritoğulları'na haber göndererek meydandaki topu topu 900 atlıyı yenebilecekleri haberini iletir. Bu fikre uyan Ceritoğulları, cesaretlerini toplayıp Avşarlar'ı yenmeyi başarırlar.

Avşarlar'a türlü oyunlar oynayan Paşa'ya işten el çektirilir. Yeni gelen Paşa, Avşarlar hakkında bilgi sahibi olduğu için onlarla iyi geçinmeye çalışır. Bir süre dostluklarını sürdürürler.

Paşa, bir gün Dadaloğlu'na haber gönderip devletin silaha ihtiyacı olduğunu söyler. Paşa'ya güvenen Dadaloğlu tüm silahları toplatıp Paşa'ya verir. Paşa, bir başka gün aniden aşiretin etrafını sarar. Avşarlar, gruplara bölünerek farklı bölgelere gönderirler. Aşiretin önde gelen beyleriyle Dadaloğlu'nu, zindana atarlar. Ancak Dadaloğlu, kaleden kaçmayı başarır. Gittiği yerlerde kendini âşık olarak tanıtır, adının da Yetim Ali olduğunu söyler. Bey olmasında emeklerinin geçtiği Tanır Bey'in yanına gider. Kendisini sevdirir ve Tanır Bey'in yanında on yıl âşıklık yapar.

Bir akşam, çevre aşiretlerden beyler konağa gelirler.Gelenler, Yetim Ali'yi Dadaloğlu'na benzetirler ve Dadaloğlu'nun arkasından kötü konuşurlar. Dadaloğlu, bu duruma alınır, kimliğini daha fazla gizlemez ve kendisinin Dadaloğlu olduğunu söyler. Tanır, hemen Dadaloğlu'nu yakalatır. Devlete teslim etmeyi düşünürken hanımı Hasibe Hatun, buna karşı çıkar. Zamanında Dadaloğlu sayesinde bey olduğunu hatırlatır ve salıvermesini ister. Bey de hanımının sözünü tutup Dadaloğlu'nu serbest bırakır.

Dadaloğlu, yollara düşer, o bölgeyi terk eder. Bir Avşar köyü arar. Bir pınar başında gördüğü kadından su ister ve kadına kim olduğunu sorar. Kadın "Dadaloğlu'nun hanımıyım." der, Dadaloğlu, hanımının kendisini tanımamasından dolayı üzülür ve başka diyara doğru başını alır gider. Çok eskiden tanıdığı bir arkadaşının köyü olan Taf köyüne gider.

Ne var ki onlar Dadaloğlu'na ilgi göstermek şöyle dursun yakalayıp teslim etmek isterler. Soba ile vururlar. Dadaloğlu, sopaların şiddetine dayanamaz orada vefat eder.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, *Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri,* Adana Büyükşehir Belediyesi Yay.; Adana, 2018, s. 101-132.

İşlek, Bekir, *Tekeden Teleme Çalmak,* Çatı Kitapları, İstanbul, 2009, s. 181-204.

DADALOĞLU İLE TÜRKMEN GÜZELİ

Dadaloğlu'nun başından geçen aşk macerasını ve yiğitliğini konu edinen telif eserdir. Şiirlerinden hareketle manzum ve mensur yapıda tasnif edilmiştir.

Hikâye, Fevzi Görgen tarafından yazılmış; Görgen, Fevzi, *Dadaloğlu ile Türkmen Güzeli* adıyla İstanbul'da basılmıştır. Görgen'in hikâyeyi yazarken, eldeki şiirleri kullanarak olay örgüsü oluşturmuştur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Dağları yaylaları çok seven Dadaloğlu kıratıyla dağ taş dolaşmakta iken bir pınardan testilerini doldurmakta olan Yörük kızlarını görür. Kızlarında içinde bulunan 15 yaşındaki bir kıza gözü düşer ve ona sazı ile türküler söyler. Adı Fatma olan bu kız, bir ağanın kızıdır. Kız da Dadaloğlu'nu sever. Dadaloğlu, kızın yaşadığı yeri öğrenir.

Ertesi gün, bir ihtiyarlar karşılaşır, ona derdini açar. İhtiyar, Dadaloğlu'na işinin zor olduğunu, bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Ancak, Dadaloğlu, kendisini engelleyemez, kızı görmek için kızın bulunduğu çadıra doğru gider. Kızı görür ve konuşurlar. Dadaloğlu, varlıklı birisi olmadığını söyler. Fatma, hiçbir şeyde gözü olmadığını, her şeye razı olduğunu ve başkasıyla asla evlenemeyeceğini söyler. Dadaloğlu, kıza bir gün gelip kendisini alacağını söyleyip oradan ayrılır.

Dadaloğlu, günler boyunca dağları, yaylaları aşar, Çukurova'ya ulaşır. Orada Padişahın Avşarları iskâna tabi tuttuğunu öğrenir. Bu iş için de Cevdet Paşa vazifelendirilmiştir. Padişah da aşiret beylerinden Mıstık Paşa'yı İstanbul'a çağırıp buyruğunu ona aktarır. Padişah, Derviş Paşa kumandasında "Fırka'i İslâhiye" adıyla bir ordu kurdurur. Ordu, aşiretlerin üzerine yürür.

Dadaloğlu, kıratına biner ve bütün Türkmen, Kozan, Avşar ellerini dolaşır. Aşiretini padişahın fermanına karşı çıkmaları için gayretlendirir. Türkmen aşiretleri, alışkın oldukları hayatı bırakmak istemezler hepsi birleşerek Osmanlı ordusuna karşı çıkarlar.

İki tarafın kuvvetleri Hasan kalesi önünde karşılaşır. Tüfeklerin patlayışı, yayların gerilip okların havada vızıltısı, yalın kılıçların şakırtısı ovayı bir mahşere çevirir. Davlumbazlar vurulur, tüfekler ateşlenir, nice koç yiğitler toprağa serilir. Koç yiğit Dadaloğlu, elinde kılıç, tepeden tepeye koşar, düzlüğe inip nara atarak nice erleri yere serer. Gür sesiyle Türkmenleri, Avşarlara şevk verir.

Çarpışmada nice Türkmen'in başı uçar. Sonunda aşiretler devletin gücüne daha fazla dayanamayıp mağlup olurlar. Türkmen beyi Avşar Bey de Derviş Paşa tarafından öldürülenler arasındadır. Bu yenilgiden sonra obalar tarumar olur. Osmanlı ordusunun kumandanı Derviş Paşa, bütün Yörük boylarına egemen olur. Kavga sonrasında nice analar oğulsuz, nice kadınlar da dul kalır. Bunlar yetmezmiş gibi bir de salgın hâlinde kolera hastalığı çıka gelir, kalanların çoğu da bu salgın hastalıkta hayatını kaybeder.

Aşiretler göçe başlar. Hepsi yurtlarını bırakarak padişah emriyle başka başka diyara yerleşirler. Dadaloğlu, Avşar boyunun konakladığı yaylaya gider. Obada bir ölüm sessizliği hâkimdir. Çadırlar terk edilmiş, her yer harabe hâlindedir. Bir köşede, ölmek üzere olan daha önce rastladığı ihtiyarı yine görür. İhtiyar, ona Fatma'nın da hasta olduğunu, onu bulması gerektiğini söyler ve ruhunu teslim eder.

Dadaloğlu Fatma'yı arar ve bulur. Hastalık yıkıvermiştir bu güzeli. Dadaloğlu'na; "Al beni götür buralardan. Senden başka kimsem kalmadı." der. Dadaloğlu Fatma'yı döşekten kaldırır dışarı çıkarır. Fatma'nın takati yoktur. Dadaloğlu, Fatma'yı kucaklar, kıratına bindirir. Sabaha kadar yol alırlar. Fatma başını Dadaloğlu'nun göğsüne dayar ve bu haldeyken son nefesini verir.

Bu arada gün doğmuştur. Dadaloğlu, Fatma'ya mezar kazar ve onu defneder.

Dadaloğlu pınarda elini, yüzünü yıkar ve sonra atını mahmuzlayarak karanlıklarda kaybolur.

Yürekten yaralı Dadaloğlu obasına varır. Görür ki herkes göç etmiş ya da eder. Dadaloğlu'nu böyle üzgün görünce obalılar ne olduğunu sorarlar. O da her şeyi bir bir anlatır. Herkes çok üzülür. Yayladan ayrılık herkesi çok üzmüştü. Padişahın fermanı gereğince başka bir yere yerleşmeleri gerekir. Yol boyunca Dadaloğlu obalıları yatıştırır, teskin eder. Vara vara Sivas'ın Aziziye ilçesine varırlar. Ne var ki yayla hasretine dayanamayan Dadaloğlu atına atladığı gibi geri döner. Günler gecelerce giden Dadaloğlu Fatma'nın mezarına gelip orasını kendine mesken edinir. Kendisine bir barınak yapar. Oradan geçenler ona hürmette kusur etmezler. Onun yar sevgisi dillere destan olur. Fakat bir zaman sonra Dadaloğlu'nu hiçbir yerde görmezler. Ardında bir iz bulunmaz. Ama gel gör ki Toroslardan Çukurova'ya kadar sazının nağmeleri uyulur, türküleri bugüne dek söylenir…

Kaynakça:

Görgen, Fevzi, *Dadaloğlu ile Türkmen Güzeli,* Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1982, 48 s.

DAHHAK-I MÂR

Doğu kültürü etkisiyle kaleme alınmış muhayyel halk hikâyesidir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eser olan "Hikâye-i Kûhî" adlı yazma eserin içinde yer alan mensur bir hikâyedir.

Hikâye metni yegâne nüsha olan Millî Eğitim Bakanlığı, Kastamonu Kitaplığındaki (K. No: 3829, Tavsif No: T. 813.2) bir yazma içinde bulunmaktadır. Yazma toplam 51 varak olup H. 1057 (M. 1647) tarihlidir. Sırtı ve kenarları kahverengi deri, üzeri ebru kaplı, şirazesi dağılmış, sırt ve kenar derilerinde yırtıklar meydana gelmiştir. Az aharlı, filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Bozuk bir ta'lik hatla yazılmıştır.

Yazmada üç hikâye kayıtlıdır. Bunlar sırasına göre şöyledir:

Gerşasb-ı Âhen-dest Hikâyesi (1b-5a)

Kıssa-yı Dahhak-ı Mâr (5a-10a)

Kıssa-yı Gerdenkeşan Ayyâr bin Çâpük Ayyar (10a-51a)

Yazmanın ilk 25 varağı üzerinde 2007'de Ayşe Elif Köseoğlu bir dil incelemesi yapmış, ilk iki hikâyenin ve üçüncü hikâye metninin de yarısının transkripsiyonunu vermiştir.

Hikâyenin muhtevasında, Firdevsî'nin Şehnâme'si *ve* peygamber kıssaları *ile* benzer noktalar vardır. Ancak pek çok kısmı onlardan farklıdır.

Yazmanın son sayfasında Hicri 1057 (Milâdî 1646) tarihi ve "Muhammed İbnü'l-Hacı Hasan" ismi kayıtlıdır. Bunun müellife mi yoksa müstensihe mi ait bir isim olduğu meçhulümüzdür.

Yazmada birbirini takip eden konulara bağlı olarak şu hikâyeler yer almaktadır: *Gerşâsb-ı Âhen-Dest, Dahhâk-ı Mâr, Gerdenkeşân. (Bkz. GERŞÂSB-I ÂHEN-DEST, GERDENKEŞÂN).*

Şehname karımıza çıkan ve Dahhâk ile Ferîdûn'un mücadelesinin anlatıldığı bu hikâye, Şehnamedeki anlatmadan kısmen farklılıklar arz eder.

Hikâye Ayşe Elif Köseoğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

> *"O dönemde Acem diyarında Lehrâsb Şah hüküm sürmektedir. Gayet yaşlı olan bu şahın Dahhâk adında saf bir oğlu vardır. Şeytan Dahhâk'ın yanına aşçı olarak girer ve Dahhâk'ın kısa sürede sevgisini kazanır. Zaten saf olan Dahhâk'ın aklına girerek ona babasını öldürtür. Şeytan, böylece tahta çıkan Dahhâk'a memleketine gitmek istediğini söyler. Kendisine ne dilerse yerine getirileceği vaat edilince Dahhâk'ın omuzlarından öpmek istediğini, bundan başka bir dileği olmadığını beyan eder. Arzusu yerine getirilir. Bir süre sonra Dahhâk'ın omuzlarında birer çıban ortaya çıkar. Ne kadar uğraşsalar da çıbanları iyileştiremezler. Bu iki çıban büyüyerek yılana dönüşür ve Dahhâk'ın canına kast eder. Şeytan bu sefer de hekim kılığına girerek Dahhâk'a bu durumdan kurtulması için yılanlara insan beyni yedirmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Dahhâk zindandaki insanları öldürterek yılanları beslemeye başlar. Karınları doyan yılanlar da Dahhâk'a ilişmezler. Aradan bir hayli zaman geçer. Yılanların korkusundan halk suç işlemez olur. Sonunda zindanda kimse kalmaz. Bunun üzerine Dahhâk kura ile her gün üç adamı öldürterek yılanlarını beslemeye devam eder. Halk Dahhâk'ın zulmünden şehri terk etmeye başlar. Ancak Dahhâk sınırlara nöbetçiler koyarak kaçmak isteyenleri yakalatır. Bu sırada Ferîdûn adında bir yiğit, aşçı olarak Dahhâk'ın hizmetine girer. Ferîdûn her gün iki insanı azat edip yerine iki koyunla bir adamın beynini karıştırıp yılanları doyurur. Kurtardığı adamlar bir mağarada birikmeye başlar.*

Kısa sürede çoğalırlar. Bu arada halkın Dahhâk'a düşmanlığı son dereceye varmıştır. Bu insanlar da Ferîdûn'a katılarak Dahhâk'a baş kaldırırlar.

Dahhâk ile Ankâs-ı Gûr akrabadır. Ankâs-ı Gûr'un eşi Dahhâk'ın kızkardeşidir. Bu bağdan dolayı Dahhâk, Ankâs-ı Gûr'dan yardım ister. Ankâs-ı Gûr da en güvendiği adamı Zeyyân'ın komutasında bir ordu ile yardım gönderir. Zeyyân, Ferîdûn'un ordusunu kolaylıkla yener. Dahhâk'ın yanına gelerek hizmetine girer. Ferîdûn'un ordusundaki akıllı bir kişi Zeyyân'ın amcası oğlu Kahtarân'dan yardım istemeyi teklif eder. Zira bu insanlar zulme uğrayanların yanında olan merhametli insanlardır. Bu teklifin kabul edilmesi üzerine Kahtarân'a yüz adam ve hediyeler gönderilir, durum anlatılır. Halkın durumuna acıyan Kârûn ve Tamgaç, Zeyyân'a bir mektup yazarak Kahtarân ile gönderirler. Kahtarân'ın geldiğini haber alan Zeyyân, ordusu ile Kahtarân'ın karşısına çıkar. Kahtarân Zeyyân'a babası ve amcasının yolladığı mektubu verir. Zeyyân'ı, Dahhâk gibi bir zalimin yanında olmaması gerektiğine ikna etmeye çalışır. Zeyyân mektubu yırtıp Kahtarân'a meydan okuyunca savaş başlar. Zeyyân'ın kaçtığını sanan asker bozguna uğrar. Ferîdûn, askerleri ile Dahhâk'ın sarayına gidip Dahhâk'ı ayağından asar. Karnı acıkan yılanlar yiyecek bulamayınca Dahhâk'ı öldürürler. Kahtarân'ın gittiğini öğrenen Zeyyân, saraya gelerek tahta geçen Ferîdûn'a Dahhâk'ı sorar. Bağırıp çağırarak Dahhâk'ı bulmalarını ister. Bunun üzerine Ferîdûn, Zeyyân'ın kolunu keser. Zeyyân oradan çıkıp ormana gider. Ormanda kendinden geçerek vahşi canavarlara yem olur.

Rivayetlere göre Kahtarân, Deşt-i Mogan'da Huşeng adlı bir padişahın sahibkıranı olur. Hint dağlarında sarp bir derbendin ağzında Kahraman'a rastlar. Kahraman da Huşeng Şah'a tabi olur. Ardından Hz. Âdem peygamberle başlayan Gerdenkeşân kıssasına geçilir." (Bkz. *GERDENKEŞÂN*).

Kaynakça:

Ayşe Elif Köseoğlu, *Hikâye-yi Kûhî (1b-25b) Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul, 2007, s. 36-37. (M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

DALLIHAN İLE NAZANI SULTAN

Âşık Bayram Denizoğlu'nun tasnif ettiği aşk konulu hikâyedir. Hikâye, 6 Aralık 2010 günü Timur Yılmaz tarafından âşığın kendisinden derlenmiş; 2011 yılında yayımlanmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin musannifi olan Bayram Denizoğlu, 1958 yılında Kars'ın Arpaçay ilçesinin Gülyüzü köyünde doğmuştur. Asıl adı Bayram Gökdeniz'dir. Âşıklığa, 1963 yılında babasının etkisiyle başlamıştır. Pek çok festival ve şenliğe katılmış ve ödüller almış olan Denizoğlu, 1976 yılından beri İstanbul'da yaşamaktadır. Evli ve üç çocuk sahibidir. Sazı ve irticali kuvvetli âşıktır.

Pek çok hikâye tasnif etmiştir. *Uzakelli Garip Şah, Dallıhan ile Nazanı Sultan, Timur Han ile Maya Sultan, Mete Han, Mihrali Bey, Çileli Âşık ile Nazlı Sultan, Ardahan'dan Almatı'ya Enver Şah, El Âşığı, Şemil Han ile İbrahim* bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bilinen hikâyelerden *Kaçak Nebi, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre* hikâyelerini tekrar tasnif etmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

> *İran'da Dallıhan isminde çok adil bir han ile eşi Nazanı Sultan vardır. Bu iki çiftin çocukları yoktur. Çocuk sahibi olmak için sürekli Allah'a dua ederler. Bir gün evlerine bir nene gelip kapının önüne oturur. Nazanı Sultan o nenenin yanına gider, nene ile biraz konuşur. Nene, Nazanı Sultan'a duasının kabul olacağını söyler. Nazanı Sultan, 3 ay sonra gerçekten de hamile olur. Dallıhan kurbanlar kestirir, ziyafetler verir. Çağırdıkları arasında Âşık Kenan Baba'yı çağırır.*
>
> *Aradan 9 ay 9 gün geçer, Nazanı Sultan'ın bir oğlu olur. Adaklar ve ziyafetler verirler. Çocuğa isim konulacağı sıra nene kadın yine gelir. Bebeğin adını o koyar ve bebeğe Murat Han adını verir.*
>
> *Murat Han 18 yaşına gelinceye kadar Âşık Kenan her gün ona saz çalar. Bir gün Dallıhan oğlunu anasıyla beraber saz meclisine çağırır. O gece, Murat Han saz çalışına, söyleyişine hayran kalır.*
>
> *Bir gün yaşlı bir pir Murat Han'ın rüyasına girer ve Murat Han'a 3 defa bade verir. Badelerin birincisini Allah'ın, ikincisini Hz. Muhammed'in üçüncüsünü de Halep'teki Nasır Bey'in kızı Nazlı Sultan'ın aşkına içer. Ertesi gün yanına gidenler onu baygın vaziyette*

bulurlar. Hekimler çağırılır; ancak hekimler onda herhangi bir hastalık bulamazlar. Aradan 18 saat geçer ama o yine ayılmaz. Annesi Âşık Kenan Baba'yı çağırır Âşık Kenan, sazının teline dokununca Murat Han ayıkır ve orada ilk deyişini söyler. Ardından Helep'e gitmek ister; annesine babasına ve Âşık Kenan'a göndermeleri için yalvarır. Dallıhan rıza göstermez. Murat Han ağlar. Annesi şayet gitmezse öleceğini söyler. Murat Han derdini şiirle söyler. Bunun üzerine babası gitmesine izin verir. Murat Han, ailesiyle helalleşip yola koyulur.

Diğer taraftan Nazlı Sultan da rüyasında Murat Han'ın aşkına bade içmiştir. Cariyelerine, onu görüp müjdeleyene, hediyeler vereceğini vaat eder.

Günün birinde Halep'e bir kervan gelir. Cariyelerden birisi kervandaki gencin, Nazlı Sultan'ın tarifine uyduğunu görür. Koşarak gelip Nazlı Sultan'a haber verir. Nazlı Sultan, o kıza müjdesine karşılık 5 altın verir. Ardından babasına haber vermeden Murat Han'ı ve Âşık Kenan'ı misafir odasına alır. Birbirlerine, şiirle aşklarını ile getirirler.

Nazlı Han, babasına Murat Han'ın kendisini istemeye geldiğini haber verir. Nasır Han, meclisini toplar. Meclistekiler Murat Han'ın babasının ve annesinin de gelmeleri gerektiğini söyler. Mecliste sürekli Âşık Kenan konuşur, Murat Han susar. Bu durum, Nasır Sultan'ın dikkatini çeker. Murat Han'ın da bir şeyler söylemesini ister.

Murat Han, önce Nasır Han'ın elini öper ve sazını eline alıp çalıp söylemeye başlar. Nazlı Sultan'da sarayın balkonunda gözü yaşlı bir halde onu dinler. Murat Han, deyişinde Nazlı Sultan'ı över. Mecliste böyle söz söylemesi, Nasır Han'ı öfkelendirir ve onu zindana attırır.

Ardından da kim Murat Han'ı ziyaret ederse onu astıracağı emrini verir. Bunu duyan Nazlı Sultan feryat eder. Doğruca anasının yanına gider ve ölüm fermanını babasının verdiğini söyleyince anasının gönlü el vermez ve Nasır Han'ın yanına çıkar. Annesi kızının ölüm istediğini söyleyince bu ona inandırıcı gelmez. Bunun üzerine anası kızını çağırır ve kız gelir ve orada bir divanî şiir söyler. Öyle güzel söyler ki babası yaptığından utanır ve Murat Han'ın zindan çıkarılıp huzuruna getirilmesi ister. Murat Han'a, kızını istemesi için babasına haber göndermesini söyler.

Dallıhan, İran'dan Halep'e gelir, kızı babasından ister. Murat Han'a ve Nazlı Sultan'a 40 gün 40 gece düğün yapılır. Nazlı Sultan'ın anası Ayna Sultan da Murat Han'a bir türküyle kızını emanet eder. Nazlı Sultan'ın çeyizi 40 deveye yüklenir. Kervan yola çıkar. Dallıhan'ın memleketine gelince orada da tekrar 40 gün 40 gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 259-274.

DÂSİTÂN-I ACÂYİB-BEYÂN DUHTER-İ ŞÂH-I KİŞMİR Ü BÂZERGÂN

Ferec Ba'de'ş-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de'ş-Şidde; "darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç" anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Söz konusu hikâye Ferec'de "Ez an-i Duhter-i Melik-i Kişmir ve Bâzergân-ı Horâsânî" adıyla 19. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE*).

Hikâyede Hace Bihruz adında zengin bir delikanlının aşkları ve evlilikleri anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Horasan diyarının Merve şehrinde Hace Bihruz adında malı çok fazla, akıllı ve olgun bir bezirgân vardır. Bu bezirgân aynı zamanda yakışıklı olup hitabette de eşsiz birisidir.

Hace Bihruz, bir gün dostlarına veda edip hacca gider. Bağdat'tan geçerken orada Cevân-ı Bağdadi adında güzel mi güzel, ay yüzlü, tatlı dilli bir bezirgân görür. Bu bezirgân ile dost olur.

Hace Bihruz hac ibadetini yerine getirdikten sonra dönerken Cevân-ı Bağdadi'nin sarayına gider. Bir yılını bu sarayda zevk ü sefa içinde geçirir.

Hace Bihruz, Cevân-ı Bağdadi'nin isteği üzerine ona, cariye bulmak için Merv şehrine gider. Orada, güzel mi güzel bir kız görür. Kızın güzelliğine hayran olur. Kızı satın alır. Kıza, onu dostu için

aldığını ona hiçbir şekilde yan gözle bakmayacağını söyler. Kız, Hace Bihruz'a kendisine meyletmediği için sitem eder ve şehzadenin âşık olduğunu ve aşkından yataklara düşüp öldüğünü, şehzadenin yüzünü görmek için merakla mezarı açtığını ve bu sırada yakalanıp zindana atıldığını, kendisine türlü türlü eza-ceza edildiğini, şayet aşkına karşılık vermezse kendisinin de aynı duruma düşeceğini söyler ve evi terk eder.

Hace Bihruz, günün birinde Keşmir'de bir mahallede ayın on dördü gibi bir kız görür. Bu kız tatlı dilli, güzel huylu, ince belli, melek yüzlü, şeker dudaklı, sümbül kokulu bir kızdır. Bezirgân, bu kıza âşık olur ve onunla evlenir. Merv şehrine gelirler. Bihruz'un bu Kişmir kızından çocukları olur ve Bihruz hayatını orada devam ettirir.

Kaynakça:

Karademir, Mahmut, *Halk Hikâyesi Külliyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfülmülûk-Yahyâ-yı Bermekî (Metin-İnceleme)*, Erzurum-1993, s. 154-191. (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, 256 s.

DÂSİTÂN-I FANUS DER-HİKÂYET-İ TAKYANUS

(Bkz. *ASHAB-I KEHF*)

DÂSTÂN DUHTER HİKÂYE-Yİ YAHÛDÎ

Hikâye Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde (42 Kon 5172/4) numarada kayıtlı olup (90b-92b) sayfa aralığındadır. Toplam 57 beyittir. Ölçü olarak aruzun (*Fâ'ilâtün - Fâ'ilâtün - Fâ'ilün)* Kalıbı kullanılmışsa da kimi yerlerde uygulamada başarı sağlanamamıştır.

Metin şöyledir:

Bismillâhirrahmanirrahîm

90b
Her kim ol dünyada yoksulluğa
Sabır kıldı lâyık oldu kulluğa

Kul isen Hak'dan gelene sabıret
Yoksa çık milki içinden taşra git

Ol ne yirdür kim anuñ milki değil
Tâ varasın anda iy bîçâre kul

Cümle milkü anuñdur cân u cihân
Berrâ bahr u arş u kürsî nis ü cân

Dinle imdi eydeyim bir mu'cizât
Mustafâ'dan ol Resûl-i kâinât

Ger seversen ışk ile Peygamber'i
Vir salevât ma'siyetden ol terî

Vâdi-yi Dımışk içinde bir Yahûd
Mâl-i esbâ isîtidi ol Yehûd

İllâ göñlü doluyudu kibir kîn
Mustafâ'ya düşmanıdı ol la'în

Bir Müselmân konışıydı ol ite
Ol Yahûdî mel'ûna ol la'nete

Ol Müselman bevlak ile tarıdı
Mustafâ'yı ışk ile savarıdı.

Hak aña virmiş idi bir kız 'ayâl
Sâhib-i hüsn idi ol hûr-i cinân

91a
Şöyle dedi babasına ol nigâr
Bir zamân ağladı anda zâr u zâr

Atasın esenledi turdı örü
Hocasının katına geldi girü

Kodı 'avrat önüne ol altunı
Vakit kim 'avrat be-takrib gördi anı

Altunı gördi kızını görmedi
Akdı yaşları gözinin durmadı

Ağlayup aklı gider n'eydem saña
Ol adı miskîn nazar kıldı aña

Didi kim iy hâlik-i şems ü kamer
Kullaruñ fi'lin bilen hayr u şer

Kız atası hazrete tutdı yüzin
İşit imdi kızla hoca sözin

Kudret ile hoca çün geldi eve
Ol satun alduk kız-ıla bile

Vardı bir hoca konşı yiğide
Geldi kim yiğidi eve ilede

Hem ol evde kim konuk oldı yiğit
Anda yatur ol kişi bir ki işit

Yiğit anda yasdığa baş urur
Uyhuya varur 'acâyip düş görür

Görür uyhuda gelir Fahr-ı Cihân
Kim anıñçündür kamû ekvân-ı mekân

Gördi yiğit Mustafâ'dur yâr ile
Ol Ebû Bekir Ömer Osman Ali'yle

91-b
Mustafa'nın sureti aydan arı
Müşteri yılduz gibi yârânları

Ol yiğide dedi bildiñ mi beni
Yiğit eydür nite bilmeyem seni

Sen Muhammed'sin hakîkat bî gümân
Öpdü elin düşdi ayağına

Didi Peygamber ulu sâ'at hemîn
Ya yiğit bir hâcetim vardur sakın

Ol karavaş kimsen aldun dün
Bana bağışla yahud fidigil satun

Ol yiğit eydür sözün kıldım kabûl
Cân u dirîğ olmaya senden Yâ Resûl

Bir karavaş ola nâ-mikdâr aña
Kim bağışlayamıyım anı saña

Kudret-ile hoca bir gözlüyidi
Gözinüñ ol biri soğulmuş idi

Kutlu elini değirdü Mustafa
Rûşen oldu ol gözi buldu safâ

Gözi rûşen oldı çün yiğit gör
Mustafa ayağına yüzin sürür

Eydür imdi Yâ Resûl ben ol kızı
Kıldum âzâd irte varsun kendüzi

Aşk-ile dahi ganî kılam anı
Sana kurbân eyleyem cân u teni

Söyleşürken Mustafa'yla revân
Uykudan uyanugeldi nâgehân

92a
Durdu geldi abdest alup oturur
İrteye değin salevât getürür

İrte oldu çün yiğit durdı örü
Eve ol kız katına geldi girü

Eydür iy yüzü âdem bağı güli
Bir baña hâl eylegil bu müşkili

Kimsin iy kız senden ötrü Mustafa
Geldi baña ol Resûl-i bî safâ

Düşde gördüm men cemâlini anuñ
Ne kişisün nedir ahvâliñ senüñ

Ol kız eyütdi aña kendi hâlini
Atasıyla ol Cühûd ahvâlini

Çün işitdi ol yiğit kızıñ sözün
Ağlamakdan dindürümedi gözin

Virdi bin altun dahi yiğit aña
Didi tur vargıl ataña anaña

Turdı geldi sevinü gider eve
Kuş gibi uçup gider ive ive

Eve geldi anası gördü anı
Tanrı'ya şükür itdi sevindi canı

Didi kızım nice kurtulduñ acep
Kim girü geldüñ nedendür bu sebep

Hâlini kız atasına söyledi
Ol yiğidin hâlini şerh eyledi

İşde gördi seyidi ol hoş nihâd
Beni âzâd eyleyüben kıldı şâd

92b
Dedi iy devletlülere dermân veren
Kulların göñli murâdın gören

Sen dahî diler isen iy yâre
Tañrı lütfundan seni sevündüre

Hem şefâ'atci ola saña Resûl
Virdüğine şükür kıl şâkirden ol

İy yazuklu kullara rahmet kılan
İy kamu düşmüşlerin elin alan

Mustafa'nıñ yüzi suyu hürmeti
Yûsuf-ı Meddâhı sen tutma kati

Fâ'ilâtün - Fâ'ilâtün - Fâ'ilât
Âhiret kâra kisâ dünyañı sat

Fâ'ilâtün - Fâ'ilâtün - Fâ'ilûn
Pehlevân oldur kıla nefsi zebûn

Hayır yazsun şerrin anuñ kirâmen kâtibîn
Kim benim yazum okuyup bañа dua kılıñ

Temmet bi'avnillâh ve hüsnü't-tevfîk

DAYOLUKLU MUSTAFA

Gerçek hikâyelerdendir. Hikâyeyi araştırmacı Bekir İşlek, 1975 yılında Sarız'da askerlik vazifesini yaparken Dayoluk köyü muhtarından dinlemiş, sonradan yazıya geçirmiş; hikâye metnini Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak adlı kitapta kaydetmiştir.

Hikâyede rüyasında gördüğü kızı alamayan ancak bu yolda mücadeleyi elden bırakmayan delikanlının azmi anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sarız'a bağlı Dayoluk Köyü'nde Hasan Alıcı adlı köy muhtarının Mustafa adlı bir yeğeni vardır. Mustafa ailesinin tüm ısrarlarına rağmen evlenmek istememektedir. Bir gün gene babası ve amcası oğlanın yanında evlilik konusunu açarlar, oğlan gene kabul etmez. Birkaç saat sonra oğlan bir rüya görür. Rüyasında bir evde yedi kız gösterirler ve bunlardan beğendiğini seçmesini söylerler. Mustafa yedi kızdan üçüncüsünü, yani Hatice'yi seçer ve onunla birlikte bardakta sunulan bir şerbeti içer. Uyandığında oğlan kıza âşık olur ve hemen babasının yakasına yapışarak Akdere Köyü'nden Ahmet Ağa'nın kızını kendisine istemesini söyler. Oğlan kıza olan aşkından öyle deliye dönmüştür ki gözü hiçbir şey görmez babasını ve anasını öldürmekle tehdit eder.

Ertesi gün babası ve amcası, kızı istemeye Akdere köyüne giderler. Ahmet Ağa'dan Allah'ın emri ile kızı Hatice'yi isterler. Ahmet Ağa ise, kendileri Çerkez olduğu için dışarıya kız vermediklerini söyleyip uygun lisanla hayır cevabı verir. Mustafa'nın babası ve amcası köye gelip durumu oğlana anlatırlar. Oğlan ne olursa olsun kızı istemektedir. Bu yüzden babasını, anasını öldürmekle tehdit eder. Amcası da oğlanın anasına babasına eziyetine daha fazla dayanamayarak oğlana güzel bir dayak atar. Mustafa bunun üzerine başını alıp çıkar gider.

Aradan on iki yıl geçer, babası ve amcası ne yaptılarsa Mustafa'yı bir türlü bulamazlar. Mustafa, on iki yıl sonra tekrar evine çıkar gelir, yine kızdan vazgeçmemiştir. Yine babasının boğazına tabancayı dayayıp kızı kendisine istemelerini söyler. Baba ve amca tekrar kızı istemeye Ahmet Ağa'nın yanına varırlar. Hatice de yatalak olmuş ve on iki yıldır yerinden kalkmamaktadır. Tekrar kızı isterler. Ahmet Ağa da nasılsa bulamazlar diyerek yüz bin lira başlık parası ile yüz bin liralık da altın istediğini söyler.

Amcası gidip durumu Mustafa'ya anlatır. Evlerini, tarlalarını koyunlarını satsalar bile bu parayı denkleştirmeleri mümkün değildir. Amcası ne yapacağını şaşırmış durumdadır. Oğlan ise bir türlü kızdan vazgeçmemektedir. Amcasına silahı doğrultup önüne katar ve "Bizde para yoksa bankada para vardır." diyerek bankaya götürür. Mustafa on iki yıl boyunca Almanya'da çalışmış ve burada altı yüz bin liraya yakın para kazanmıştır. Mustafa, bankanın müdüründen hesabındaki paradan iki yüz bin lira çekmek istediğini söyler. Parayı aldıktan sonra yüz bin

liralık altın alırlar. Ahmet Ağa'nın yanına giderler. Ahmet Ağa, verdiği sözün altında kalmaz ve kızını Mustafa'ya vermek zorunda kalır.

Yıllardır yataktan kalkamayan kız ise dünürcülerin geldiğini duyunca birden ayaklanır ve misafirlere kahve ikram eder. Sonra düğün dernek kurulur ve perşembeden başlayarak bir hafta düğün yapılır. Cuma günü kız evinde davul vurulur ve cumartesi de gelin getirilir. Kız evi başlık parasına karşılık dört traktör römorku çeyiz yükler ve verdikleri çeyiz de iki yüz yirmi bin lira değerindedir. Yani verilen parayı kızın eşyalarına vermişlerdir.

Kaynakça:

İşlek, Bekir, *Çukurova Folkloru için Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak,* Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 395-405.

DEBET

Karaçay-Malkar, Nartların efsanevî destanlarındandır.

Tanrılar ilk olarak yarattığı kabul edilen Debet, Gök ile Yer'in oğlu olarak nitelendirilir. Su Tanrısı, sütannesidir. Elbruz dağının eteklerinde yaratmışlardır. Nartlar onun soyundandır. Demircilerin ustasıdır; kızgın demiri çıplak eli ile tutup bükebilmektedir. Demircilerin piri olarak kabul edilen Hz. Davut ile ilişkilendirilebilir. Debet'in de Davut Peygamber gibi 19 oğlu olmuştur. Hz. Süleyman gibi kuşlarla ve diğer hayvanlarla konuşabilmektedir. Kalbi ve kanı ateştendir. Ölmemiştir ve demirden kanatlı arabasıyla gökyüzüne çıkmıştır. Hz. İsa gibi gökte yaşadığına inanılır.

Debet hakkında Adilhan Adiloğlu ana hatlarıyla şu bilgileri verir:

"Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Debet'in özel bir yeri vardır. Debet'in sahip olduğu mitolojik özellikler ve olağanüstü yetenekler, onu diğer Nart kahramanlarından farklı kılar. Bu yüzden olmalıdır ki, Karaçay-Malkar Nart kahramanları ilk önce Debet'le başlar. Debet, Karaçay-Malkar Nart destanlarına göre, gök tanrısı ile yer tanrısının oğludur. Tanrılar ilk olarak Debet'i yaratmışlardır ve diğer Nartlar Debet'ten türemişlerdir. Tanrıların oğlu olan Debet'in kalbi ve kanı ateşten yaratılmıştır. Debet sadece ilk Nart değil, aynı zamanda Nartların hem ilk demircisi hem de ilk öğretmenidir.

Tanrılar, Debet'i Elbruz dağının eteklerinde yaratmışlardır. Debet, demir madenini ve demirden çelik yapmasını orada öğrenmiştir. Debet, demirin ve diğer madenlerin dilini bilmekte, onları kendi çıplak elleriyle döverek kolayca işleyebilmektedir. Ayrıca kuşlarla ve diğer yabani hayvanlarla konuşabilme yeteneğine sahiptir. Kılıç, balta, mızrak, ok gibi silahları, silah işlemeyen zırhları ve at nalını ilk defa Debet yapmıştır. Eğer, Debet'in yaptığı silahlar olmasaydı Nartlar düşmanlarına karşı zaferler kazanamayacaklar ve atlarına Debet'in yaptığı nalları çakmasaydılar uzun seferlere çıkamayacaklardı. Debet'in yaptığı silahlar meteor [göktaşı] alaşımlıdır. Bu yüzden Nartların kılıçları çok sağlamdır ve vurdukları yeri kâğıt gibi kesmektedirler.

Nartların demircisi Debet'in 19 oğlu olmuştur. Bunlardan en büyüğünün adı Nart Alavgan, en küçüğünün adı ise Nart Sösümek'tir. Debet'in diğer oğullarından bilinenleri; Toturbiy, Tsehni [Çehni] ve Gu'dur. Debet'in bunların dışındaki oğullarının adları unutulmuştur. Debet'in oğulları içinde en meşhur olanı ve destaniarda en çok anlatılanı Nart Alavgan'dır.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında, Debet'in ölmediği, gökte, tanrıların katında hala yaşadığı ve orada demircilik yaptığı anlatılır. Bir efsaneye göre, Nart ülkesinde yapılacak bir iş kalmadığından, Debet kendisine demirden kanatlı bir araba yaparak göklere göçer ve orada demircilik sanatına devam eder. Karaçay-Malkar halkının bununla ilgili şöyle bir inanışı vardır: "Yıldızlar, Debet'in örsünden sıçrayan kıvılcımlardan oluşmuştur. Geceleyin gökte bir yıldızın kaydığını görürseniz bilin ki, bu kayan yıldızlar Debet'in gökteki atölyesinde demir döverken çıkardığı kıvılcımlardır." Yani, Debet ölmemiştir. Göklerde, tanrıların katında yaşamakta ve demircilik sanatına devam etmektedir."

Yiğitliğiyle meşhur Debet, Karmur Dağı'nda taşları sıkar, onların arasından demir damlaları akıtır. Debet geri dönüp olanları anlatıp bir demir madeni yapar. Demir dövmek için tokmak, demiri tutmak için maşa yapar. Üstüne bir de savaş baltaları, oklar yapıp adına bu nedenle Bora Şavdan olan kaynakta sertleştirir. Nartların Emegenlere galip gelmesinde Debet'in verdiği demirden savaş aletlerinin payı büyüktür.

Debet ile ilgili anlatmalar Ufuk Tavkul tarafından şöyle özetlenmiştir:

""Çok önceleri gökyüzünde hiç yıldız yokmuş. O zamanlar geceler çok karanlık geçiyormuş. O devirlerde Nartlar yeryüzünde aslanlar, kaplanlar, "emegen" adı verilen devler, cinler, hortlaklarla mücadele ediyorlar, savaşıyorlarmış. Ağaçları devirip, kayaları dağlardan yuvarlayarak güçlerini deniyorlarmış. Bir gün Debet Nartlarla kararlaştırıp Karmur dağlarına gitmiş. O dağdaki bütün taşlardan toplayıp, avucuna alıp sıkıp deneyerek, en sonunda siyah renkli, ağır, parlak bir taşı sıktığında o taştan demir damlalarının aktığını görmüş. Kün Teyri (Güneş Tanrısı) Debet için demir cevherini hamur gibi yumuşak kılmış. Debet Nart ülkesine gelerek Nartlara demir taşını anlatmış ve Karmur dağlarına giderek bütün taşları Nartlara taşıtmış. Sonra yerde büyük bir çukur açıp, eliyle o taşları sıkıp sıkıp demiri akıtarak yüksek bir örs yapmış. Aynı şekilde, demir dövmek için çekiç yapmış. Birbirleri ile boğuşan iki yılandan ilham alarak, kızgın demiri tutmak için kıskaç yapmış. Bizon derisinden körük yapıp ateşe üfleyerek kömür ateşini kızgın bir biçimde yakıp taşları ateşte eritmiş. İçinden demiri ayırdıktan sonra Nartlara kılıçlar, oklar, savaş baltaları, kamalar yapmış. Onları Kafkas dağlarından çıkan bir kızıl pınarın suyunda çelikleştirmiş. O pınara Bora pınarı derlermiş. Debet örs üzerinde demir döverken kıvılcımlar göğe sıçrayıp yapışarak yıldız olmuşlar. Karanlık geceler böylece ışımaya başlamış. Debet yeryüzünde Nartların demirden silah ihtiyaçlarını karşılayınca artık yapacak iş bulamayıp sıkılmaya başlamış. "Ben işsiz-güçsüz yeryüzünde duramam" deyip, kendisine kanatlı bir araba yaparak gökyüzüne uçup gitmiş. Debet orada yaşayan gökyüzü insanları için hâlâ demirden silahlar, eşyalar yapıyormuş. O demir dövdüğü zamanlarda uçuşan kıvılcımlar yer yüzünden kayan yıldızlar gibi görünüyorlarmış."

Kaynakça:

Adilhan, Appa, "Nartların Demircisi Debet-I", Birleşik Kafkasya Dergisi, Sayı: 16, Eskişehir, 1998.

Adilhan, Appa, "Nartların Demircisi Debet-II", Birleşik Kafkasya Dergisi, Sayı: 17, Eskişehir, 1999.

Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Türklerinde Nart Destanları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dünyası Özel Sayısı, Mayıs-Haziran 1997, S. 15

Gündoğdu, Sümeyye Kübra, *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi*, İstanbul, 2019, s. 75-103, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Khadzhieva, Tanzilya, "Karaçay-Balkar Nart Destanları: Debet, Alaugan, Karaşauay", *Folklor Akademi Dergisi*, C. 3, S. 3, 2020, s. 621-631.

Tavkul Ufuk: https://www.altayli.net/karacay-malkar-nart-destanlari.html

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi / Karaçay-Malkar Edebiyatı, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 22, Ankara, 2002, s. 136-137.

DEDE KORKUT KİTABI

Dede Korkut, Türk kültürünün en önemli kitaplarındandır. Kültürümüzde Türk dünyasının Orhun Yazıtları, Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve Codex Cumanicus gibi ortak eserleri vardır. Dede Korkut hikâyeleri de bunlardan belki de en önde gelenidir. Nitekim Türk edebiyatının zirve isimlerinden M. Fuad Köprülü'nün *"Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar."* sözü Dede Korkut Kitabının değerini ortaya koymaktadır.

Gerçekten de kapağında "Kitab-ı Dedem Korkut, Alâ Lisan-ı Tarife-yi Oğuzan" yazılı ise de Dede Korkut kitabı Türk dünyasının müşterek eseridir. Millî zevkimizi, tarihimizi, dilimizi ve yapımızı ihtiva eden hazinemizdir. Türk ruhunun, vicdanının, Türk düşünce ve inancının, dünya görüşünün, Türk töresinin esaslarının yer aldığı muazzam bir abidedir.

Dede Korkut hikâyeleri hakkında ilk bilgilere İlhanlı veziri Reşidüddin'in Camiü't-Tevarih'inde rastlamaktayız. Bugün elimizde Dresten'de ve Vatikan'da olmak üzere iki nüshası vardır.

Dresden nüshası, 1859 yılında Almanya'nın Dresden şehrinde Fleisher tarafından bulunmuş; bilim dünyasına Van Diez tarafından tanıtılmıştır. Bu nüshada mukaddime ile 12 hikâye, baş tarafında da 5 sayfalık bir giriş vardır.

Vatikan nüshası, Papalık Kütüphanesinde bulunmaktadır. 1950 yılında İtalyan Ettore Rossi tarafından bulunmuştur, 1952 yılında da yayımlamıştır. Diğerinden farklı olarak bu nüshada 6 hikâye vardır. Dresten nüshasındaki 4, 5, 6, 8, 9 ve10. Hikâyeler Vatikan nüshasında yoktur.

Mısırlı müellif Ebubekr bin Abdullah bin Aybek, Dürerü't-Tîcan'ında 1229 yılındaki hadiseleri anlatırken geniş bir şekilde Tepegöz hikâyesine de yer vermiştir. Yazıcıoğlu Ali de Tarih-i Âl-i Selçuk (XV. Yüzyıl) adlı kitabında Korkut Ata'dan bahsetmiştir.

Nüshanın başında; "Hikâyet-i Oğuzname-yi Kazan Bey ve Gayri" başlığı bulunmaktadır.

Dede Korkut ile ilgili ilk çalışmalar, H. O. Fleischer, H. F. von Diez (1811-1815), Theodor Nöldeke (1859), W. Bardhold (1894), A. Divaev, Tumansky, K. İnostrantsev, Babinger, Ettore Rossi ülke dışından olan araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Dede Korkut üzerine ülkemizde de pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlar içinde Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin, Fahrettin Kızıloğlu, Faruk Sümer, Suad Baydur, Pertev Nailî Boratav Semih Tezcan, Zeki Ömer Defne, Osman F. Sertkaya, Saim Sakaoğlu, Mustafa Kaçalin ve Metin Ekici'nin çalışmaları önemlidir.

Muhteva olarak Oğuzların yaşayışları, maceraları, dünya görüşleri, inancı ve fertlerin karakteristik vasıflarına yer verilmiştir.

Dresden nüshasındaki boylar şunlardır:

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu,

2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy,

3. Kam Püre'nin Bamsı Beyrek Boyu,

4. Kazan Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy,

5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu,

6. Kaňlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu,

7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu,

8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy,

9. Begil Oğlu Emren Boyu,

10. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu,

11. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy,

12. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Âsi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy.

(Bkz. İlgili hikâyeler)

Vatikan nüshasında yer alan altı boyun adları şöyledir:

1. Hikâyet-i Han oğlı Buğaç Han

2. Hikâyet-i Bamsı Beryik Boz atlu

3. Hikâyet Salur Kazan'un evi yağmalanduğıdur

4. Hikâyet-i Kazan Begün oğlı Uruz Han dutsak olduğıdur

5. Hikâyet-i Razılık Koca oğlı Yegenek Beg

6. Hikâyet-i Taş Oğuz îç Oğuza âsi olup

İlerleyen zaman içerisinde Dede Korkut ile ilgili çalışmalar ara verilmeksizin devam etmiş, yeni bilgi ve belgelerle Dede Korkut duvarı yükseltilmiştir. Bu çerçevede, Türkoloji dünyasında önemli yankılar uyandıran bir çalışma, 2019 yılının Haziran ayında ortaya konulmuştur. Metin Ekici tarafından bilinen 12 nüshaya ek olarak *"Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı öldürmesi"* adıyla Dede Korkut'un 13. boyu kitap olarak yayımlanmıştır. Bu nüshanın orijinali İran'ın Türkmen Sahra Bölgesinden olan Mohammad Ghojoghi'dedir. Ekici, bu nüshayı *Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası* olarak adlandırmıştır.

Acaba Dede Korkut Kitabını bu kadar önemli kılan nedir? Bu soruya cevap vermeden önce hikâyelerde *zaman, mekân, dil ve üslup* konusunu temas etmek yerinde olacaktır.

Hikâyeler dikkatle incelendiğinde hadiselerin cereyan ettiği zaman Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki IX.-XI. Yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerde hadiselerin geçtiği mekân olarak da Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu (Kars, Pasinler, Bayburt), Kafkasya, Azerbaycan'ı görürüz. Düşmanların yaşadığı yer olarak da Gürcü, Abazya, Trabzon karşımıza çıkar. Bunlar "Kâfir elleri" olarak zikredilir. İstanbul, Mekke,

Medine, Şam, Türkistan ve Orta-Asya'daki bazı dağ adlarından da söz edilir. Akarsular, dağlar, ağaçlar, çiçekler, hayvanlar coşkulu ve canlı tasvirlerle yansıtılmıştır.

Dede Korkut Kitabında yer alan hikâyeler manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Türkçe son derece başarılı kullanılmıştır. İfadeler destan üslubunda, akıcı, coşkulu ve ahenklidir. Üslup yapmacıktan uzak, açık, yalın ve kişindir. Türkçenin bu kadar başarılı kullanılması tesadüfi değildir. Bu, tekrar sözleri, asonans, aliterasyon, mecaz, cinas, özlü sözler, sıfatlar, atasözleri, deyimler ve secili cümlelerle sağlanmıştır. Bu bakımdan kimi yerlerde manzum-mensur ifadeler birbirine karışmıştır. Pek çok yerde manzum kısımlara "soylama" sözü ile geçilmiştir. Dede Korkut Kitabı, sıfatlar, kelime grupları, atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, benzetmeler ve yakıştırmaların ustalıkla kullanılması özelliğiyle, Türkçe'nin bir edebiyat dili olmasının erken devirlerdeki en güzel örneğini teşkil eder. Manzum kısımlarda ölçülerde sağlamlık yoktur, ancak farklı hece kalıplarıyla ahenk sağlama başarısı gösterilmiştir. Bu başarıyı Türkçenin çağlar boyu işlene işlene bir edebiyat dili olmasına bağlayabiliriz.

Oğuzların başında hanlar hanı Han Bayındır vardır. Bayındır Han'ın yapılacak akınlara izin vermesi, kurultay toplaması ve yılda bir defa büyük bir toy vermesi üç önemli vazifesi vardır. Ancak pek öne çıkmaz.

Mevki itibarıyla Bayındır Han'dan sonra Kazan Bey, ondan sonra da Aruz gelir. Toplanan divanda yirmi dört sancak beyi bulunur. Her beyin oturacağı yer önceden bellidir ve b bir statü çerçevesinde belirlenir. Söz gelişi Boğaç Han boyunda bu ayrıntılardan birine şahit oluruz.

> *"Bayındır Han'ın yiğitleri Dirse Han'ı karşıladılar. Getirip kara otağa kondurdular. Kara keçe, altına döşediler. Kara koyun yahnisinden önüne getirdiler. 'Bayındır Han'dan buyruk böyledir hanım.' dediler. Dirse Han der: 'Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü? Kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü? Benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu. Benim suçum ne oldu ki kara otağa kondurdu.' dedi. Dediler: 'Hanım! Bugün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir ki: Oğlu kızı olmayana Tanrı Taala beddua etmiştir. Biz de beddua ederiz, demiştir.' dediler."*

Hikâyeler daha çok Hanlar hanı Han Bayındır'ın yahut Kazan Bey'in Oğuz beylerine verdiği ziyafetle başlar.

1916 yılında Kilisli Muallim Rıfat (1876-1963), kitabın kopyasından istifade ederek Arap harfleriyle yayımlamıştır. Kilisli kitabın basım macerası ile ilgili olarak bizle şu bilgileri vermektedir: *"Harb-i Umumî içinde Cenap Şehabeddin Bey Berlin'e kadar bir seyahat yapmış, orada İmparator Kütüphanesinde bu kitabı görmüş, fotoğrafını aldırmış, Maarif Nezaretine vermişti Nezaret de Millî Tetebbular Encümenine gönderdi."* Teodor Nöldeke'nin kopyası ettiği bu nüsha önce Ziya Gökalp'a verilmiş o da kopyayı bu işin uzmanı olan Kilisli Rıfat'a vermiştir.

Orhan Şaik Gökyay (1902-1994), 1938'de kitabın ilk Lâtin harfleriyle baskısını gerçekleştirmiştir. Gökyay'ın kitabı dil ve halkbilimi açısında incelenerek yayımlanmış ilk eserdir.

Bu çalışmaları M. Fahrettin Kırzıoğlu ((1917-2005)'nun (1952), Muharrem Ergin'in (1958), Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten (2001) ve Sadettin Özçelik'in çalışmaları ve binlerce makale izlemiştir.

Azerbaycan'da da bu hususta önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Emin Abid 1930 yılında bir makale yayımlamış, Hamid Araslı 1939 yılında ilk kitabı yayımlamıştır. Bu kitabı da E. Demircizade, Mehemmed Tehmasib, Samet Elizade, Şamil Cemşid'in çalışmaları izlemiştir.

Dede Korkut kitabı özerine doktora tezi hazırlayan Muharrem Ergin (1923-1995) onu millî destan olma özelliği taşıyan bir abide eser olduğunu söyler. Bir edebî eserin millî destan olabilmesi için birtakım hususları taşıması gerekir. Ergin, bunları 12 madde altında toplar. Bunlar sorasıyla şöyledir:

1. Türk Milletinin müşterek dehasının ve zevkinin eseri yani müellifinin millet olması,

2. Millî ve sosyal hayatın zengin olarak yansıtılması,

3. Alp ve yiğit kavramlarının ön planda tutulması ve kahramanlık menkıbesi olması,

4. İfadesinin yüksek ve coşkun olması,

5.Tabiatın durgun ve sakin tıpkı kahramanları gibi canlı, yaşayan, aktif; hayata, vakalara, hikâyeye adeta iştirak eden bir tabiat olması,

6. Bozkır medeniyetinin temel unsuru olan hayvanlara fazlasıyla yer vermesi,

7. Hızlı bir hayat tarzının hüküm sürmesi

8. Türk tarihinin derinliklerinde yatan birçok vakalar silsilesinin derin izlerini taşıması,

9. Tarihi izler taşıyan bir coğrafyanın (Anadolu, Azerbaycan, Kafkasya) yer alması,

10. Destanlar manzumdur. Dede Korkut'taki anlatmalar yarı manzum özellik gösterir.

11. Millî destanda hadiseler, bir kahramanın etrafında toplanır. Ancak Dede Korkut'ta böyle bir durum göremeyiz. Ne var ki Ergin'in ifadesiyle; "Dede Korkut, tarihi kayıtlarla varlığını bildiğimiz, fakat ele geçmemiş olan asıl büyük, manzum ve tam bir Oğuz destanından ayrılmış ve hikâyelemeye yönelmiş büyük destan parçalarından ibarettir."

12. Dede Korkut'un dil bakımından tam bir destan dili hüviyetinde olması.

Dede Korkut'un yarı manzum olması, hikâyelerde tek kahramanın olmaması dışında bütün destan özelliklerini taşımaktadır. Beri taraftan Dede Korkut, bir halk hikâyesinde yer alan kalıp ifadeler, kurgu, konu ve akış gibi hususları da taşımaktadır Bu bakımdan "destanlardan halk hikâyelerine geçiş eseri" olarak nitelendirilmiştir. Bu bakımdan, Dede Korkut Kitabındaki boylar için "destanî hikâye" ifadesini kullanmak uygun olur.

Eldeki nüshada da yazıldığı tarihlere ve kimler tarafından yazıya aktarıldığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Nüshaların üzerinde tarih ve yazar ismi yoktur.

Kuzey Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kafkasya'ya ait coğrafi yerlerin adlarından hikâyenin bu coğrafyada X. Yüzyıldan itibaren teşekkül ettiği XIV. Yüzyılda kadar olan hadiselerin yer aldığı tahmin edilmektedir. Anlatılan hikâyelerin XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ortalarında yazıldığı sanılmaktadır. Faruk Sümer, *Erzurum-Bayburt bölgesinde yazıldığı kanaatindedir.*

Kitapta 8.000 kadar farklı kelime yer almaktadır. Gerek kelimelerin gerek onların kullanışları bakımından Türkçe'nin önde gelen eserlerinden birisi olma hakkını kazanmıştır.

Dede Korkut kitabında yer alan 12 hikâyede ***konu*** olarak, Oğuzların Abazalar, Rumlar ve kendi aralarındaki mücadeleleri hikâye edilir. Düşmanları Şökli Melik, Kara Aslan Melik, Kara Tekür Melik, Boğaçuk Melik, Direk Tekin'dir. Bunun yanında günlük hayat ve inanca ait pek çok unsur da yer alır. Savaşa gidilmeden önce arı suyla abdest alınır, iki rekât namaz kılınır. Saldırı öncesi Peygamber'e salavat getirirler. Fethedilen yerlerde ilk yaptıkları iş oradaki kale ve kiliseleri mescit hâline getirmektir. Bunun yanına at eti yenilir, ol şarap ve kımız içilir, dört büyük melekten birisi olan Azrail'e kafa tutar.

Oğuz toplumunda aile, sağlam temeller üzerine oturmaktadır. Her ailede -Beyrek örneği hariç- bir kadınla evlilik esastır. Evin hâkimi erkektir ama karısına baskı yapan bir tip görülmez. Eşler birbirlerine güzel sözlerle hitap ederler. Annelik duyguları yücedir. Beylerin kırk yiğidi, kadınların a kırk ince belli cariyeleri vardır.

Geçimlerini at, deve ve koyun gibi hayvanlar üzerinden sağlarlar. Birisi öldüğünde bugün Kazak ve Kırgızlarda olduğu gibi ölü yemeği olarak at keserler. Hayatın devamında avcılık da ön plandadır. Ava topluca çıkılır ve av günler boyu sürer.

Fertlerin kendine güveni tamdır. Sözgelişi Kazan Han, kendisine yardım etmek isteyen çobanını bir ağaca bağlayarak düşmanın üzerine tek başına gitmiştir.

Kitaptaki hikâyeler bir yandan Oğuz hayatına ait sahneler yansıtırken bir yandan da ders alınacak pek çok mesajlar verir. Sadakat, merhamet, sevgi, vefa, ikiyüzlülük, azim, kararlılık, sabır, dürüstlük, ihanet ve şefkat gibi kavramlar hikâyelere serpiştirilmiştir.

Kişilere yaptıkları işlere ve durumlarına göre ad verilir. İsim verme motifi ve epitetler dikkat çekecek kadar ön plandadır. Çocuklarına "baş kesip kan dökmedikçe" ad vermezler. Çocukları için düğün yaparlar ve düğün, yedi gün yahut kırk gün sürer.

Tepegöz, Deli Dumrul, Kanturalı masalımsı özellikler göstermesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Diğer dokuz hikâye oğuz boyları ile doğrudan ilgisi olan hikâyelerdir.

Hikâyelerde söz konusu edilebilecek önemli tipler vardır. Bunlardan alp tipi, kadın tipi bilge tipi olarak da Dedem Korkut öne çıkan tiplerdir.

Dede Korkut'un kimliği hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Dede Korkut, kitapta; Dedem Korkut, Dede Korkut, Korkut, Korkut Ata ve Dede, Dede Sultan olarak geçmektedir. Pek çok tarihi kaynakta Korkut Ata'ya ve içindeki hikâyelere yer verilmiştir. Sözgelişi Reşidüddin, Câmiü't-Tevarih (1305) adlı eserinde Korkut'un muhtemelen 295 yıl yaşadığından söz etmiştir.

Dede Korkut tarihi şahsiyet olmaktan ziyade Oğuz beylerinin bilicisi, akıl hocası, onlara yol gösteren, toplumun meselelerini halleden, şair, musikişinas, güngörmüş, feleğin çemberinden geçmiş, tecrübeli efsanevi bir kişidir. Ozan olmasının yanında kam olma özelliği de vardır. On iki hikâyenin de sonunda ortaya çıkar, kopuz çalıp bir *Oğuzname* yazar. İnsanlara dua eder, tavsiyelerde bulunur.

Dede Korkut, Oğuzların dertlerine çare bulmuş, onların kudretli, cesaretli, misafirperver, samimi, alçakgönüllü olmaları tavsiyesinde bulunmuş; doğruluğu dine bağlı olmayı övmüş, yerine göre kusurları açıkça söylemekten kaçınmamıştır. Kopuzuyla insanları eğlendirirken, bir yandan da onlara sağlıklı toplum için mesajlar vermiştir. Anlatıldığına göre Oğuzların Bayat boyundandır. Hz. Muhammed devrinde hayattadır.

Oğuz beyleri, tavırları, düşünceleri, sözleri ve icraatlarıyla destanî özellikler ihtiva eden alp kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Yiğitlikleri, bağlı bulundukları boyları, namus ve obaları için canını hiçe sayan alplardır. Beylerde olması gereken iki vazgeçilmez unsur vardır; erdem ve hüner. Sık sık bu hususlara dikkat çekilerek Oğuz insanının erdemden ve hünerden eksik kalmaması vurgulanır.

Dede Korkut Kitabında kadın, güzellikleri ve güzel özelliklerinin yanında sosyal hayatta sözleriyle, düşüncesiyle, icraatlarıyla içinde erkeğin yanındadır. Banı Çiçek, Selcen Hatun, Kazan Bey'in ve Dirse Han'ın karısında olduğu gibi soyludur, vefalıdır, iffet sahibidir, erkeği gibi ata biner, kılıç kullanır. Evlenirken bir yiğidin karşısına çıkar onun gücünü denir.

Dede Korkut Kitabında yer alan hikâyelerin IX. Yüzyılda teşekkül etmeye başladığı XIV.-XV. Yüzyılda kayda alındığı tahmin edilmektedir. Yazılışına kadarki zamanda ağızdan ağıza nakledilerek yüzyıllar boyu yaşatılmıştır.

Fuat Köprülü'nün bu husustaki görüşleri önemlidir: *"Bugün Kitab-ı Dedem Korkut adı ile elimizde bulunan ünlü eserin, asıl Oğuz-Name'nin tamamı değilse bile herhâlde pek mühim ve esas bir cüz'ü olduğu her türlü şüphenin üstündedir. Dede Korkut adlı menkıbeler mecmuasını aslen Selçuk hanedanından olan Ebubekir Abdullah bin Aybek ed-Devadarî'nin gördüğü (1310) Oğuz-Nâme'den başka bir şey değildir. Yunus'tan önceki Anadolu hayatında bu menkıbeler halk arasında çok yaygındı; ozanlar ellerinde kopuzla terennüm ederlerdi."*

Dede Korkut Kitabındaki hikâyeler, Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatlarına, yani IX-XI. yüzyıllarda Sırderya'nın kuzeyindeki hayatlarına ait parçalardır. Bunların teşekkül edişleri ile tespit tarihleri farklı zamanlarda olmuştur. Oğuzlar, bu coğrafyaya Selçuklular zamanında gelmişlerdir. Bulundukları yerden Batı'ya gelen Oğuzlar, destanî hikâyelerini, yeni iskân ettikleri yerlerde geçen mücadelelerle birleştirerek hikâyelerin teşekkülünü sağlamışlardır.

Elimize geçen on iki hikâyenin dışında daha pek çok hikâyenin de olduğunu tahmin etmemiz güç değildir. Metinlerde geçen ve aşağıya kaydettiğimiz epitetler, bize kayda geçirilmemiş hikâyelerin işareti olarak görünmektedir. (EPİTET: Kişi isimlerinin önünde, bir hadiseyi, çeşitli fiziki özellikleri yahut karakteristik vasıfları sıfatla, isim veya sıfat cümlesiyle niteleyen ve birtakım anlamları gizleyen, niteleyen lakap.)

Acığı tutanda bıyığından kan boşanan Büğdüz Emen,

Altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen Aruz Koca,

Ejderhanın ağzından adam alan Deli Evren,

Bayındır Han'ın güvegisi Salur Kazan,

Kazan Bey'in hatunu Burla Hatun,

Saçı ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli kâfir kızları,

Yerin bir ucundan bir ucuna yetem diyen Soğan Sarı.

Oğuz boyları arasında zaman zaman kavgalar olur, birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırlar. Sözgelişi; Dış Oğuz, İç Oğuz'a isyan

ederler, ancak yapılan çarpışmada mağlup olunca İç Oğuz'un üstünlüğünü kabul eder. Ancak savaşlar daha çok düşmanla yapılır. Kitaptaki 2, 4, 7, 9, 10 ve 11. hikâyelerde bunu görürüz.

Bamsı Beyrek ve Kanturalı hikâyelerinde aşk, Deli Dumrul ve Tepegöz hikâyelerinde de dinî inanç konusuna yer verilmiştir.

Kaynakça:

Abdulla, Kemal, *Mitten Yazıya ve Gizli Dede Korkut* (Aktaran: Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

[Bilge], Kilisli Rıfat, *Kitab-ı Dede Korkut a'lâ Lisân-ı Taife-i Oğuzân,* İstanbul, 1916.

Cemşidov, Şamil, *Kitâb-ı Dede Korkut,* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Üçler Bulduk), Ankara, 1990.

"Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları" Bildiriler Kitabı, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2011.

Defne, Zeki Ömer, *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri,* Atatürk Kültür Merkez Yayınları, Ankara, 1995.

Ekici, Metin, *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13 Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, 220 s.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faksimile,* Ankara, 1989.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkutun Kitabı,* Millî Eğitim basımevi, İstanbul, 1973.

Haciyev, Tofik, *Dede Korkut Dünyesi - Mekaleler,* Bakı, 2004.

Helilov, Penah, *Kitab-ı Dede Gorgud İntibah Abidesi,* Bakı, 1993.

Kaçalin, Mustafa S., *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznamesi,* Kitabevi Yayınlaı, İstunbul, 2006.

Kırzıoğlu (Çelik), Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Sakaoğlu, Saim, *Dede Korkut Kitabı I*, Konya, 1998.

Tezcan, Semih-Hendrik Boeschoten, *Dede Korut Oğuznameleri Üzerine Notlar,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

DELİ ALİ

Âşık Esed'in tasnif ettiği ve Kaçak Ali'nin maceralarını anlatan hacimsiz destandır.

Destanda, Âşık Elesker, Âşık Esed ve Âşık Necef, Deli Ali'nin düğününden dönerken kaçaklar tarafından önleri kesilir. Kaçaklar üçünün de paralarını alır. Elesker, Alı'nın düğününü tasvir eden bir muhammes söyleyince kaçaklar Deli Alı'dan çekinir ve utanır, aldıkları parayı fazlasıyla geri verirler.

Destan Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

Gence vilayetinin Kasım İsmail bölgesinde Karasuçulu kentinde Deli Ali adlı bir çoban yaşar. Gence şehrinin önde gelenleri ile Deli Ali ters düşer. Bunun üzerine Gence şehrinin kollukçuları Deli Ali'nin peşine düşer. Deli Ali, bunlardan kaçıp birkaçak olur, Kaşkar Dağı'na gelir.

Deli Ali, günlerden bir gün burada bacısı oğlu Zeynelabdı'ya düğün yapar. Ermenistan'ın Göyce kentinden Âşık Elesker'i ayrıca Âşık Esed'i, Âşık Necef'i de Kaşkar'a çağırır. Âşıklar, on beş gün çalar. Deli Ali Âşıkları uğurlar. Âşık Esed, "Ali Dayı, verdiğin bu paraları dağlardan nasıl götüreceğiz." diye söylenir. Ali Dayı, "Sizi çevirirlerse paranızı verin; geri yanıma gelin." diye tembih eder.

Âşıklar, korka korka yola çıkarlar. Dağ yolunda âşıklar yorgun düşer. Âşık Elesker, bir iyi yol bildiğini söyleyerek âşıklarla Dolantöce yoluna girerler. İki yol ayrımında Motalucanın adlı bir yurda gelirler. Buradaki adamlar âşıkları görür ve âşıkların atlarını kendilerine bırakmalarını ister. Adamlar âşıklara nerden geldiklerini sorduklarında Deli Ali'nin düğününden geldiklerini söylerler. Bunun üzerine düğünden aldıkları bütün paraları kendilerine vermelerini isterler, âşıklar da korkudan paraları bu kaçaklara verirler. Bunlar, Şamhorlu kaçaklardır. Bu kaçakların başları da Meşed Yolçu ile Bayramkulu Dellerli'dir.

Meşed Yolçu, Deli Ali'nin düğününün nasıl olduğunu sorar. Âşık Elesker, âşık ağzıyla çok şanlı bir düğün olduğunu anlatır. Bayramkulu bu sözlere sinirlenir, "Deli Ali de kimdir?" diye kızar. Bunun üzerine yine Âşık Elesker sazıyla sözüyle Deli Ali'yi över. Meşed Yolçu bu sözlere ve Deli Ali'nin yiğitliğine inanmaz. Meşed Yolçu: "Onun bir kardeşi var: Asdan, o nasıl bir adamdır?" diye sorar. Elesker yine âşık diliyle Asdan'ı över. Meşed Yolçu bu sefer Deli Ali'nin oğlu Meşedi Mehemmed'i sorar. Elesker bu kez de Deli Ali'nin oğlunu över. Meşed Yolcu o mecliste kulluk eden erlerden haber sorar, Âşık Elesker onları da metheder. Düğününde ne kadar mal yığıldığını sorar, Âşık Elesker, oldukça ihtişamlı bir düğün olduğunu anlatır. Meşed Yolcu, "O düğünde kim daha çok para verdi?" diye sorunca Âşık Elesker Tatoğlu Meşedi över.

Söz tamamına erince ve Âşık Elesker, Deli Ali'yi, oğlunu, kardeşini, düğününü, düğündeki beylerini bir Köroğlu gibi yiğide benzetip, uzun uzun methedince Meşed Yolçu, âşıklardan aldıkları paraları geri verir, tabii ki bununla da kalmaz kaçakların her biri fazladan âşıklara kendilerinden para verip yollarına gönderirler.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 5, Bakı, 2011, s. 215-222.

DELİ BORAN

Güney Anadolu'da anlatılan hikâyelerdendir. Osmaniye'nin Düziçi ilçesinin Çitli köyünden olan Karayiğit Osman'ın anlattığı hikâye metnini, Bekir İşlek, 2012 yılında yayımlamıştır. Karayiğit Osman 1950 doğumludur. Hikâye repertuarı çok geniştir. Bunlardan *Balböyrek, Ahmet Bey ve Güheri, Ali Paşa, Âşık Garip, Deli Boran, Gündeşlioğlu, Güzel Ahmet, Han Mahmut, Hurşit, Öksüz Ali…* gibi hikâyeler derlenip yayımlanmıştır.

Deli Boran hikâyesi manzum ve mensur bir yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Beylik döneminde Manisa Beyi'nin 3 oğlu vardır. Boran bunların

en büyüğüdür. Biraz şımarıktır ve pek baba sözünü dinlemez. Bir de saz öğrenmeye kalkışınca babası onu evden kovar.

Boran, halk arasında aylak aylak dolaşmaya başlar. Onu görenler; "Bu oğlan deli midir, nedir? Koskoca beyin oğlu boş boş dolaşıyor." der ve böylece ismi Deli Boran kalır.

Bir gün yine ortalıkta gezerken yaşlı bir kadın Deli Boran'ın önüne geçer. Ona Küpeli isminde güzel bir kızdan söz eder. Küpeli'nin 1 gözünü görene 1 altın, yüzünü görene 100 altın, tüm vücudunu görene de mücevherler bağışlandığını söyler. Bunu uyan Deli Boran, babasının yanına gider, duyduklarını ona aktarır. Babası, öfkelenir, onu yine evden kovar.

Boran, bu kızı görmeye ahdeder. Eline curasını alıp sarayına gider. Sarayın önünde 40 sandalye vardır. Gidip en baştakine oturur. Sarayın hizmetçisi gelip, onun oradan kalkmasını ister. Deli Boran kakmaz. 40 kız birlik olup Deli Boran'a vururlar, o inatlaşır, yine de sandalyeden kalkmaz. "Ümmet-i Muhammed! Müslüman yok mu? İçerdeki erkekler beni dövüyor." diye bağırmaya başlar. Kızlar, dışarıdaki erkeklerin Boran'ı duyup çekip gitmesinden korktukları için onu içeriye almak zorunda kalırlar. Boran yine aynı şekilde bağırmakla tehdit eder ve kızı göstermelerini söyler. Hizmetçiler, Boran'ın çekip gitmesi için kızın bir gözünü gösterip eline bir altın verirler. Boran; "Tek gözden bir şey anlamadım!" diyerek kızın yüzünü göstermelerini ister. Onlar da çaresiz kızın yüzünü de gösterirler. Kızın güzelliğini gören Boran orada düşüp bayılır.

Kendine gelince, kızın bütün vücudunu görmek ister. Hizmetçiler, yine sopa atmaya başlarlar. Canı yanan Boran bağırır. Hizmetçiler, diğer müşterileri kaçırmamak için Boran'ın dediğine razı olurlar, kızın bütün vücudunu göstererek Boran'ı sustururlar ve ona çekmeceden 4 altın çıkarıp verirler. Boran bu defa; "Giderim ama şu cura sazla bir-iki bir şey söyleyim." der. Kızlar kabul eder. Boran, Küpeli'nin güzelliğini öven bir deyiş söyler. Hizmetçiler, sonunda Boran'ı dışarı çıkarmayı başarırlar.

Boran, köşe başında çaresiz otururken yanına bir kadın gelir Kadın, Boran'a bir altın karşılığında akıl vereceğini söyler. Boran, kadına altını verir. Kadın, Sivas'ta Demirkaplan isminde bir beyden söz eder. Demirkaplan, fakir fukaraya ve düşkünlere yardım etmektedir.

Boran, onun yanına gitmeye karar verir. Kalan 3 altın ile bir hayvan alıp yola çıkar. 6 ay yolculuktan sonra Manisa'dan Sivas'a ulaşır. Sivas'ta sora sora Demirkaplan ismindeki beyi bulur.

Beyin huzuruna çıkıp ona, kendisinin fakir ve öksüz olduğunu, evlâtlık verildiği babası da vefat edince nişanlısından ayırdıkları yalanını söyler. Bey buna sinirlenir ve Boran'ın yanına adamlar verip kızı alıp getirmeleri emreder. Boran, adamlara, altı aylık yoldan geldiğini söylememiştir. Biraz daha, biraz daha derken, sonunda kızın olduğu saraya varırlar. Küpeli ve hizmetçileri bu atlıları görünce Deli Boran'ın geldiğini anlarlar. Küpeli, Boran ile gitmeye razı olur, fakat içeriye girinceye kadar yüzünü kimse görmemesi şartını koyar.

Kervan yola çıkar. Yolda, Boran kızı hiç yalnız bırakmaz. Bir ara atlılar yarış etmeye başlar, Boran da bu yarışa katılmaya heveslenir. Kız, bu sırada yalnız kalır ve peçesi de rüzgârdan açılır. Peçe açılınca Kâhya, kızın güzelliğini görür.

Gelini, Sivas'ta beyin konağına getirirler. Bey, bunların nikâhını kıydırır.

Bey, bunlara dinlenmeleri için 24 saat izin verir. Dışarı çıkınca Kâhya, Boran'ın yanına gelip ona; "Uzun yoldan geldik, 24 saatte dinlenemezsin. Ben beye söyledim, senin için 3 gün izin aldım. Sen 4. gün gel!" diyerek Boran'ı kandırır.

Bununla da kalmaz Bey'in yanına gidip Boran hakkında asılsız yalanlar söyler. "Beyim sen buna iyilik ettin, ama bu senin dediğini yapmaz, 24 saatte gelmez." der. Bunun üzerine bey ve kâhya iddiaya girerler. Bey, altın kâhya da at vaat eder. Ertesi gün olur Boran gelmez. İkinci gün Boran yine gelmez. Üç gün bahis yaparlar, Boran gelmez. Dördüncü gün bey hiddetlenir. Boran'ın asılması için emir verir.

Beyin adamlarından birisi vicdanı elvermediği için Boran'a olanları haber verir. Kaçıp canını kurtarmasını söyler. Boran kalleşlik yapanı anlasa da elinden bir şey gelmez. Boran şehri terk etmek istemediği için karısını evde bırakıp Gürz Dağı denen bir yerde mağaraya sığınır. Orada 7 yıl kalır. Vücudundaki kıllar çoğalır, elbiseleri çürür. Gönlü hâlâ güzeller güzeli karısındadır.

Kurban Bayramı, yedinci yılın ilkbahar ayına denk gelmiştir. Boran bir gün kayanın üzerinde oturup gelininin olduğu yere göz

atarken evlerin kapısında herkesin ateş yaktığını görür. Boran o günün Kurban Bayramı olduğunu anlar.

Şehirde Serkaplan adında fakir bir avcı, o gün kurban kesememiştir. Çoluğuna çocuğuna yedirmek için geyik avlamaya çıkmıştır. O sırada daha önce hiç rastlamadığı bir mahlûka rastlar. Bu Boran'dır. Serkaplan, onu vurmak için yavaş yavaş yanına sokulurken, Boran türkü tutturunca onun insan olduğunu anlar. Türkünün son dörtlüğünde "Bunu diyen Deli Boran / Güzelliğe gönül veren / Top top olmuş ağca ceren / Gider dostun ellerine" sözlerini duyan Serkaplan, onun Deli Boran olduğunu anlar. Deli Boran'ı alıp evinde saklamaya karar verir. Deli Boran da bunu kabul eder.

Serkaplan, Deli Boran'ı ilk gün evinde misafir eder. Sonra, Boran'ı yanına bayramlaşmak için alıp beyin huzuruna çıkar.

Meclistekiler, bu kıllı, saçı sakalı birbirine karışmış adamı merak ederler. Boran sazını çalar. Söz bitmeden meclisten kimsenin ayrılmasına izin verilmez. Mecliste Kâhya da vardır. Türküden sonra oradakiler onun Boran olduğunu anlarlar. Boran Kâhya'nın yaptıklarını Bey'e anlatır. Boran en başta beye yalan söylediği için özür diler. Aslında kendisinin Manisa beyinin oğlu olduğunu söyler.

Bunu duyan Bey, 500 kişi ve 40 hayvan yükü çeyizle, gelinle Boran'ı da alarak Manisa'ya gider. Sivas beyi Demirkaplan, Manisa Beyi'ne Boran'ı affetmesini söyler. Boran da durumu izah eder. Babası Boran'ı affeder. 40gün 40 gece Boran ile Küpeli'nin düğünleri yapılır.

…

Deli Boran hikâyesi ile ilgili olarak bir başka anlatma da Feymanî'ye aittir.

Feymanî, 1942'de Kadirli'nin Azaplı köyünde doğmuştur. Sanat hayatına 1968'de başlamış, zamanla Türkiye'nin önde gelen âşıklarından birisi olmuştur. Sazı ve irticali olan güçlü bir âşıktır. Hakkında kitaplar yazılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmıştır. Anlattığı hikâyelerin bir araya getirildiği adlı kitap bu alanda boşluğu dolduracak nitelikte bir eserdir. Söz konusu eserde Çukurova bölgesinde dilden dile anlatılan on kadar hikâye yer almaktadır.

Deli Boran kesin olmamakla beraber 1838-1900 tarihlerinde yaşamış bir halk ozanıdır.

Çorum'un Sarımbey köyünde doğmuş, Çorum ve Çukurova'da yaşamış ömrünü yine köyünde tamamlamıştır. Daha ziyade Alevî-Bektaşî inancını yansıtan şiirleri vardır. Çileli bir hayat sürmüş ve bu çerçevede hakkında ağızdan ağıza anlatılan hikâyeler oluşmuştur.

Hakkında anlatılan hikâyeler Âşık Osman Feymanî tarafından yayımlanan kitapta kültürümüze kazandırılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yakup ve Turna öldükten sonra geride kalan çocukları Boran ve kız kardeşi çevredekiler tarafından sahiplenilir. Bunlar, kaldıkları köyde Alevî kültürü ile yetişirler. Boran, hareketlerinin fazlalığından dolayı Deli Boran lakabını alır.

Deli Boran rüyasında güzel bir kız görür, âşık olur ve pirler elinden bade içer. Alevî dedelerinin yanında çırak olarak saz çalıp, türkü söyler. Kısa sürede herkes tarafından sevilen bir âşık olur.

Boran bir gün komşu köyden babasının bir arkadaşıyla karşılaşır. Arkadaşı Boran'a, aslında buralı olmadığını söyler, dedesinin aşiretini anlatır. Bunun üzerine Boran, Çukurova'ya gider, dedesinin öldüğünü öğrenir. Ürüşan Bey adlı dayısıyla tanışır ve dayısı ona, burada kendi yanında kalmasını söyler. Boran bunun üzerine orada kalır.

Boran, Maraş'ta yaşayan bir aşiretin kızının namını duyar. Küpeli Hatun adlı bu kız, istemeye gelenlere hep olumsuz cevap vermektedir. Bunu duyan Boran, rüyasında gördüğü kızın o kız olduğunu düşünerek, kıza görücü göndermek ister. Dayısı, bunun zor olduğunu söyler.

Deli Boran Maraş'a gider, bir kahvehane ile anlaşır ve orada âşıklık yapmaya başlar. Bir gün Küpeli Hatun'un konağının etrafında dolaşarak türküler söyler. Küpeli Hatun bunu duyar ve rüyasında gördüğü adam diye düşünüp Boran'a bakar fakat tanıyamaz, onu da reddeder.

Deli Boran, daha sonra zayıf bir koyunla oraya gider. Konağının önünde koyunu keserken elini yaralar. Küpeli, Boran'ı huzuruna çağırır ve elini sarar. Biraz daha orada durduktan sonra Boran ile Küpeli birbirlerine rüyalarını anlatır. Sevgililer anlaşırlar.

Küpeli ile memleketine dönen Boran'a dayısı, 40 gün 40 gece düğün yapar. Ürüşan Bey, yeni evlileri Akpınar yakınındaki köşke gönderir ve üç gün müsaade eder. Üçüncü günde yeğeninin gelmesini

söyler. Fakat Kâhya kötü niyetlidir. Hem Ürüşan Bey'e oyun oynar hem de Boran'ı kandırır. Ürüşan Bey'den ganimet toplar. Ürüşan Bey, emrine uymayan Boran'ı öldürtmek ister ve adamlarını köşke yollar. Deli Boran bunu duyar ve Toroslar'a kaçar. Ürüşan Bey'in adamları, Küpeli Hatun'dan gerçeği öğrenir ve Kâhya'nın Küpeli'de gözü olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Ürüşan Bey, Kâhya'yı öldürtür ve adamlarına Boran'ı aramalarını söyler.

Bunlar, yedi yıl boyunca Boran'ı ararlar, hiçbir yerde bulamazlar. Bir süre sonra Ürüşan Bey'in aşiretinden Avcı İsa avlanırken, Deli Boran'ı görür fakat tanımaz. Boran şiir söylemeye başlar o an İsa, onun Boran olduğunu anlar ve ona durumu anlatır, evine getirir. Ürüşan Bey'den ganimet alır ve karşılığında Boran'ı onlara verir. Küpeli Hatun ve Ürüşan Bey, Deli Boran'a kavuşur.

Kaynakça:

Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, C. 4, Ankara, 1998, s. 363-368.

Âşık Feymanî, *Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri,* Adana Büyükşehir Belediyesi Yay.; Adana, 2018, s. 57-84.

İşlek, Bekir, *Çukurova Folkloru İçin 80 Kapıya 90 Değnek Çalmak*, Çatı Kitapları, Ocak, 2012, s. 203-222.

DELİ ÇOBAN

Azerbaycan'da anlatılan bir hikâyedir. Hikâyede şekil değiştirme, dev-insan ilişkileri, peri kızı gibi masalımsı unsurlar yer almaktadır. Hikâyede az da olsa manzum kısımlar bulunmaktadır. Metin Azad Nebiyev tarafından 1975 yılında Aşıq Boğlu Boğubayev (1883- ?)'den derlenmiş, 1997 yılında Bakü'de yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Şeker-Motal yaylasında Budag Çoban ve üvey kızı Gülruh yaşamaktadır. Gülruh büyüyünce, Budag Çoban onu dağlarda yalnız bırakmak istemez, yanında çoban götürür. Zamanla Gülruh'un adı "Deli Çoban" olarak anılır.

Bir gün dağdan kuvvetli bir sel gelir, Budag Çobanı alıp öldürür. Deli Çoban uyandığında yanında bir perinin uyuduğunu görür, onu

uyandırır. Peri, Deli Çoban'a; "Biz birbirimize kavuşup bu dağların sultanı olalım mı?" der. Deli Çoban, önce dağdan dereden babasının intikamını almak istediğini söyler.

Peri kızı; "Ben Velend'in suyunu kuruturum." der. Deli Çoban, buna razı olmaz. "Önce mecrasını değiş, sonra kurut." der. Peri, bu fikri kabul eder.

Peri Velend'den Çobanın intikamını alır. Deli Çoban'a; "Hadi gidelim." deyince Deli Çoban gitmek istemez. Peri buna sinirlenir, derhâl kartala dönüşür. Deli Çoban'ı kapıp göğe yükselir. Onu alıp devler ülkesine götürür ve şehzadenin huzuruna çıkar. Deli Çoban'ı tırnaklarından asar ve parça parça kesip şehzadeye verir. Fakat şehzade bu etleri yemez bir kenara koyar. Bu böyle 40 gün devam eder. 40. gün de Deli Çoban'dan bir parça et kesince Deli Çoban bir feryat koparır, şehzade periye tokat atar ve peri taşa döner.

Şehzade, Gülruh (Deli Çoban)'u alıp yatağa yatırır, sakladığı etleri merhemle yapıştırır. Ancak Gülruh uyanmayınca bütün devleri çağırır. Holdar adlı devi, merhem için İrem Bağı'na gönderir. Kızı bu merhemle iyileştirir.

Şehzade, bütün devleri toplayıp bir daha insan eti yememeleri konusunda ant içtirir. Holdar, çıkıp mani, şarkı söyler, Gülruh ile şehzade evlenirler. O günden sonra devlerle insanlar dost olurlar. Devlerin yaşadığı yerin baş sütununda 'Biz insanları severiz. Onların dostuyuz ve onların hizmetindeyiz." yazarlar.

Kaynakça:

Nebiyev, Azad, *Azerbaycan Dastanları*, Bakı, 1977, s. 149-152.

Koç, Adem, Azerbaycan Sahasında Derlenen Deli Çoban Destanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2 / 7, 2009, s. 155-158.

DEMİR PEHLİVAN İLE ZALOĞLU RÜSTEM

Selami Münir Yurdatap tarafından kurgulanmış aşk ve macera hikâyesidir. Hikâyenin tamamı mensurdur.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Zaloğlu Rüstem, Rübab, Demir Pehlivan, Toygar, Rum Kayseri, Sparküs, Şir, İlyanös bulunur. Mekân olarak da Semerkant karşımıza çıkar.

Selami Münir Yurdatap üzerine doktora çalışması yapan Necla Gül Ercan, çalışmasında hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

Günlerden beri uykuya hasret olan Zaloğlu Rüstem, bir ağacın altında uykuya dalar. Rübab ise her gün adeti olan yemeğini yemek ve serinlemek için büyük ceviz ağacının bulunduğu tarafa yönelir. Ceviz ağacının yanına vardığı sırada ağacın altında iri yarı, insana dehşet salan bir pehlivanın yattığını görür. Genç kız, pehlivanı rahatsız etmemek için başka bir yere gitmeye karar verir. O sırada pehlivan kendine gelerek genç kızdan su ister. Rübab, yaralı olan genç pehlivana su getirmek için oradan uzaklaşır. Biraz sonra elinde kocaman bir kapla gelen genç kız, kabı pehlivana uzatır. Genç kız, pehlivana kim olduğunu ve nereye gittiğini sorar. Pehlivan, Zaloğlu Rüstem olduğunu ve Semerkant'a gittiğini söyler. Genç kız, pehlivana giderken tepeyi aşmaması gerektiğini orada şimdiye kadar karşılaşmadığı kahramanların hiçbirine benzemeyen kahraman bir yiğidin olduğunu haber verir. Zaloğlu Rüstem, genç kızın söylediklerinden sonra tepeyi aşmaya karar verir. Daha sonra karşılaştığı bu genç kızın senelerden beri rüyasına giren kız olduğunu anlar.

Zaloğlu Rüstem, genç kızın dediği tepeyi aşar ve gözüne bir çiftlik ilişir. Bu çiftliğin, genç kızın bahsettiği çiftlik olduğunu anlar. O sırada beyaz bir atlının kendi tarafına geldiğini görür ve hazırlanır. Bütün hayatı savaşlarla ve kanlı mücadelelerle geçen Zaloğlu Rüstem, çoban kızını almadan Semerkant'a gitmeyeceğini mırıldanır. Aklından bunlar geçerken çiftliğin oradan ona doğru vücudunu çelik bir zırhla örtmüş iyi silahlanmış uzun boylu bir yiğit önüne dikilir. Genç yiğit ile Zaloğlu Rüstem arasında savaş başlar. Çiftliğin sahibi genç yiğit ile Zaloğlu Rüstem arasında geçen çetin savaşı Zaloğlu'na yaptığı hile sonucu genç yiğit kazanır ve Zaloğlu'nun gözlerini bağlayıp evine götürür.

Birkaç gün sonra Zaloğlu Rüstem, kendini esir alanlardan zarar gelmeyeceğini anlar ve bu duruma sevinir. Yanında bulunan uşağa nerede olduğunu sorar. Uşak, beyin sarayında olduğunu söyler. Öğleye doğru Zaloğlu Rüstem'in bulunduğu odanın kapısı açılır ve içeriye genç bir kadın girer. Zaloğlu Rüstem, üstü başı temiz ve pırıl pırıl parlayan sırmalı bir elbise giyen bu kadını daha önce gördüğü çoban kızına benzetir. Genç kadın ile muhabbet etmeye başlar. Zaloğlu, genç kızın kendisine süt veren kız ve beyin kızı olduğunu öğrenir. Aynı

zamanda genç kız, kendisiyle savaşan kişinin de nişanlısı olduğunu söyler. Zaloğlu, Rübab'tan kendini yaralayan kişinin kim olduğunu söylemesini ister. Rübab, savaşta her yolun mübah olduğunu söyleyerek Zaloğlu'nun yanından ayrılır.

Rübab yanından gidince Zaloğlu'nun gözlerine bir türlü uyku girmez olur. Bir aşağı bir yukarı dolaşırken Rübab ve nişanlısının konuşmalarına şahit olur. Zaloğlu, Rübab ve nişanlısı arasında geçen konuşmaları işitince kıskançlık damarları kabarır. Bu duruma daha fazla dayanamayan Zaloğlu bulunduğu yerden çıkmak için tahta ile kapanmış olan pencereyi kırar. Zaloğlu dışarı çıkınca gördüğü manzara karşısında ne yapacağını şaşırır. Gördüklerine daha fazla tahammül edemeyerek gözüne ilişen kalkanı koluna takar. Kalkanı başının üzerine siper yaparak sağ eliyle salonun bir köşesinde bulunan koca bir sütunu sallamaya başlar. Zaloğlu, sütunu salladıkça sarayın duvarları yıkılır. Saray halkı zelzele olduğunu düşünerek dışarı çıkar. Zaloğlu, bu sırada Rübabı aramaya koyulur. Onu çiftliğin önünde bir atın üzerine binerken görür. Rübab'ın bulunduğu yere gider ve onu kendi atının üzerine atarak oradan uzaklaşır. Zaloğlu Rüstem'in gözü önüne birdenbire Rübab'ın odasında âşığı ile olan hâli gelir ve ne olduğunu sorar.

Rübab, oynadığı oyuna son vermek için her şeyi Zaloğlu'na anlatmaya karar verir. Rübab, senelerce kahramanlığı ile tanınmış olan meşhur Demir Pehlivanın kızı olduğunu söyler. O gün her sabah adeti olduğu üzere hem gezmek hem de hava almak için çıktığında Zaloğlu'nun o hâline hayran olup ona bağlanır. Ayrıca Rübab, savaştaki kudreti hakkında bilgi edinmek için erkek kılığına girip savaşmaya karar verdiğini söyler. Nişanlısı olarak tanıttığı kişinin de erkek kılığına giren cariyesi Servinaz olduğunu itiraf eder. Rübab'ın söyledikleri karşısında heyecanlanan Zaloğlu Rüstem sevincinden ne yapacağını şaşırır. Rübab, babasının kendini erkek gibi yetiştirdiğini savaşın her çeşidini bildiğini söyler. Babasının "seni alacak adam evvelâ seni, sonra da beni yenmelidir" sözünü hatırlar. Bu sırada Zaloğlu Rüstem uzakta bir karaltı görür. Bu gelen kişi Rübab'ın babası, Demir Pehlivan'dır. Demir Pehlivan, Zaloğlu'na gürz ve kalkanını teslim eder. Demir Pehlivan, Rübab'a misafirleriyle beraber eve dönmeyi ve savaşı yarın yapacaklarını söyler. Kısa süren bir yolculuktan sonra çiftliğe gelen Demir Pehlivan, kızı Rübab ve Zaloğlu için havuz başında muazzam bir sofra hazırlanır. Zaloğlu, günlerce aç kaldığından Demir Pehlivanın kestirdiği koyunu

bir hamlede yer. Bunun üzerine Demir Pehlivan, yarın yapılacak savaşta ilk hamleyi onun yapacağını söyler. Demir Pehlivan ile Zaloğlu Rüstem yalnız kaldıkları zaman birbirlerine hatıralarını anlatmaya başlarlar.

Ertesi gün Demir Pehlivan ile Zaloğlu Rüstem arasında çetin bir savaş başlar. Birkaç gün devam eden savaşa Demir Pehlivan hasta olunca ara verirler. Demir Pehlivanın bu ani rahatsızlığına Zaloğlu'nun canı çok sıkılır. Demir Pehlivan, Zaloğlu Rüstem'e kızına layık bir koca olduğunu gözünün arkada kalmayacağını söyler. Bu sırada Rübab, babasını iyileştirmesi için Toygar adlı bir hekimle odaya gelir. Toygar, Demir Pehlivanı muayene ederek bir hayvanın kanının onu iyileştireceği haberini verir. Bunun üzerine Zaloğlu Rüstem çiftliği yakınlarında gördüğü arslanı avlamak için yola çıkar. Zaloğlu, çiftlikten ayrıldıktan sonra arslanın bulunduğu vadiye gelir ve uzun bir mücadele sonucunda arslanı öldürür. Arslanın akan kanını yanında getirdiği küpe doldurur. Zaloğlu Rüstem vadiden dönerken karşısına bir atlı çıkar. Bu atlı Rum Kayserinin cengaverlerinden biridir. Bizanslı cengâver, nişanlısına hediye olarak Demir Pehlivanın başını getireceği sözünü vermiştir. Zaloğlu Rüstem ile Bizanslı cengâver arasında kısa süren savaş neticesinde Zaloğlu, cengâverin kellesini uçurur. Rum cengaverinin kellesini mızrağının ucuna geçirerek çiftliğin yolunu tutar. Birkaç gün sonra Zaloğlu, bir elinde küp diğer elinde kesik insan başı ile çiftliğe varır. Başından geçen macerayı Rübab ve çiftliktekilere anlatır. Zaloğlu Rüstem, babasının kılıcını almaya ant içtiği için Rübab ile vedalaşıp tekrardan yola çıkar.

Rum Kayseri, Sparküs adındaki cengaverinin başına gelenleri öğrenmek için Demir Pehlivanın çiftliğine casus gönderir. Cengaverin başına gelenleri öğrenen iki casus, Kayserin huzuruna çıkarak gördüklerini anlatırlar. Kayser bu haber üzerine Şir adındaki çete reisi ile anlaşarak yirmi bin kişilik bir ordu hazırlatır. Birkaç gün sonra yirmi bin kişilik ordu yola çıkar. Ordunun başında Şir ve kumandan İlyanös vardır. Şir, orduyu kestirme yoldan götürür. Zaloğlu Rüstem, henüz çiftliğin tepelerini aşmamışken uzaktan ortalığı tozu dumana katan birçok atlının geldiğini görür. Düşman ordusuna geçit vermemek için iki dağ arasındaki dar geçidi tutar. Çok geçmeden Kayserin ordusu ile Zaloğlu Rüstem arasında çetin bir savaş başlar. Zaloğlu'nun zor durumda olduğunu haber alan Rübab, zırhını kuşanmış bir şekilde ona yardıma gelir. Bir ay süren kanlı savaşta Kayserin ordusunun yarısı

mahvolur. Bununla beraber İlyanös ve Şir savaşmaktan vazgeçmezler. O sırada ellerinde tutsak bulunan çiftliğin adamlarından biri Demir Pehlivanın öldüğünü söyler. Şir ve İlyanös kendilerine karşı savaşan kişilerin Zaloğlu Rüstem ve Demir Pehlivanın kızı Rübab olduğunu öğrenirler. İkisini de öldürmek için tekrardan saldırırlar.

Sabah olduğunda savaşa hazırlanan Zaloğlu'na Rübab, babası Zal'ın kılıcını verir. Rübab, hekimin yanında Semerkant'a bir uşak göndererek bedeli karşılılığında kılıcı aldığını söyler. Zaloğlu, kılıcı alarak yanlarına yaklaşan ve başlarında Şir bulunan Kayserin ordusunu yerle bir eder. Şir'in kellesini uçurur ve yirmi bin kişilik ordu yok olur.

Birkaç gün sonra Zaloğlu Rüstem çiftliğin büyük havuzunun başında Rübab'a gençlik yıllarındaki savaş hatıralarını anlatır.

Kaynakça:

Yurdatap, Selami Münir, *Demir Pehlivan ile Zaloğlu Rüstem*, Bozkurt Kitap ve Basımevi, İstanbul, 1968, 48 s.

DERDİYAR İLE GÜLHANDAN

Âşık Ahmet Poyrazoğlu'nun tasnif etiği hikâyedir. Hikâye aşk konuludur ve manzum-mensur yapıdadır.

Karakoyunlu Türkmenlerinden olan Ahmet Poyrazoğlu 1951 Erciş'te doğmuştur. Asıl adı Ahmet Coşkun'dur. İki çocuğu olan Poyrazoğlu, 25 yıl öğretmenlik yaptıktan sonra, 1998'de emekli olmuştur. İstanbul'da faaliyet gösteren Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Derneği'nin başkanlığını yapmıştır.

Poyrazoğlu Dardiyâr ile Gülhandan hikâyesini 1976'da tasnif etmiş; 2009'da yayımlamıştır. Poyrazoğlu'nun bu hikâyenin dışında tasnif ettiği ancak yayımlamadığı Yaralı Haydar adında bir hikâyesi daha vardır.

Hikâyenin Özeti Şöyledir:

Erciş'te, Karakoyunlu Türkmenlerinin Başında Kara Yusuf Şah'ın Oğullarından İskender Şah vardır. Şah ilme, bilginlere ve ticarete çok önem verir.

O devirde Erciş'te, Davut adında dindar bir bey yaşamaktadır. Davut Bey'in sayrangâh bağları, değirmenleri, aşevleri, halı kilim tezgâhları vardır. Bunların geliri ile ilim tahsil eden talebelere ve yoksullara yardım etmektedir. Davut Bey'in Derdiyâr, Komar ve Hatice Sultan adında üç evlâdı vardır.

Derdiyâr, ata binmeyi saz çalmayı çok sever. Bir bahar günü yolu Erganıs köyüne düşer. Subaşında kızlar o sırada bicek / ficek çekmektedir. Derdiyâr, kızlardan kendisine de bir bicek çekmelerini ister. Mânici kız Derdiyâr'a muratla ilgili bir mâni çeker. Bicekten çekilen eşya İlyas Bey'in kızı güzeller güzeli Gülhandan'a aittir.

Usule göre Gülhandan da bir bicek çeker eline sarı bir gül gelir. Gönlündeki yiğidin onun alacağıyla ilgili bir mâni söylenir. Gülhandan ile Derdiyâr birbirlerine âşık olurlar. Gülhandan oradan ayrıldıktan sonra evine gider, odasına çekilir. Ablası, ona ne olduğunu sorunca âşık olduğunu söyler.

Günlerden bir gün Derdiyâr, Gülhandan'ı görebilmek umuduyla bağa gider, sazı ile sevgilisine özlemini dile getiren deyiş söyler. Gülhandan'ın bunu duyar oraya gelir.

Davut Bey, oğlu Derdiyâr ile Kamar'ı çağırıp onları kendilerine ait malları alıp gelmeleri için Şam pazarına gönderir. Orada Hasan Abdal Sultan'ı ziyaret ederek elini öpüp dualarını almalarını ister.

Derdiyâr gitmeden önce, Gülhandan ile görüşüp vedalaşır ve döndüğünde kendisini babasından isteyeceğini söyler.

Kafile, Zilan'a gider, orada Hasan Abdal'ın huzuruna varırlar. O geceyi dergâhta geçirirler. Kotur Deresi'ne doğru yol alırken kervan, haramilerin baskınına uğrar. O devirde Çağatay ile Karakoyunlular, devamlı savaş hâlindedir. Baskın yapanlar da Çağataylardır. Haramiler, Derdiyâr ile Komer'i yakalayıp Selmas şehrinde zindana atarlar.

Baskından kurtulan Kel Mirze, durumu Davut Bey'e bildirir. Haberi, Gülhandan da alır. Gerek Davut Bey, gerekse Gülhandan duygulanıp şiirler söylerler.

Zindanda yatan Derdiyâr, Allah'a yalvarır, Hasan Abdal'ın yardım etmesi için dua eder. Derdiyâr'ın duası kabul olur. Hasan Abdal, Van Kale dizdarının oğlu Ahmet Bey'inyanına gider, durumu anlatır.

Ahmet Bey, bunun için güvendiği Çopur adlı adamını seçer. Çopur, Cin Yusuf adlı arkadaşıyla bir plan yapıp zindancıyı sarhoş edip Derdiyâr ile Komar'ı zindandan çıkarırlar.

Tutsaklıktan kurtulan Derdiyâr, yine Gülhandan'ın bağına gider. Orada Gülüş nene ile konuşur ona derdini anlatır. Derdiyâr, neneye beş altın verir. Nene kızın evine gider. Nene gidip Gülhandan ile konuşur, Derdiyâr'ın dünür göndereceğini söyler. Gülhandan, buna çok sevinir.

Ahmet Bey Erciş'e gelir, bağları gezer. Bu arada İlyas Bey'in bağına da uğrar. İlyas Bey, onu evine davet eder. Gülhandan, sevdiği Derdiyâr'ı zindandan kurtaran bu beye, şerbet takdim eder.

Ahmet Bey, Gülhandan'a görünce âşık olur. Aşkından hastalanır. Davut Bey, sebebini sorunca ona durumu anlatır. Bunu öğrenen Derdiyâr'ın dünyası kararır. Ahmet Bey, onu zindandan kurtarmıştır. Ona vefa borcu vardır. Çaresiz ve kararsız kalır.

İlyas Bey'in hanımı Gülçehre Hanım, kızlarına cumaya misafirlerinin geleceğini söyler. Gülhandan buna çok sevinir, çünkü gelecek olanların Derdiyâr olduğunu sanmaktadır.

Cuma günü gelir. Davut Bey, İlyas Bey'den kızı Gülhandan'ı Ahmet Bey'e ister. İlyas Bey, kızını Ahmet Bey gibi birine vermekten çok mutlu olur. Gülhandan bunu duyunca bayılır. Gülhandan'a soğuk gülsuları dökerler. Yatağına yatırırlar. Derdiyâr çok üzgündür. Hastalanır, "Keşke zindanda ölseydim de bu günleri görmeseydim." der.

Toy günü gelip çatar. Derdiyâr'ın hastalığı artar, Gülhandan'a türküler yakar. Annesi ile babası hekim çağırırlar. Derdiyâr, bir gece sabaha karşı heybesini omzuna atar, sazını bağrına basar, gizlice konağı terk eder. Adikevaz'a yük götüren gemiye biner. Gemiciler saz çaldığından Derdiyâr'ı çok severler.

Gülhandan, Van'a gelin getirilir. Ne var ki yüzü hiç gülmez. O yörenin âdetine göre, uzaktan gelen gelin on gün ayrı bir yerde dinlenir. Aradan on beş gün geçer, Gülhandan'ı Ahmet Bey'in konağına getirirler. Ahmet Bey toy hediyesi olarak Gülhandan'a bir altın gerdanlık takar. Gülhandan hep ağlar. Ahmet Bey,bunun sebebini sorunca, Gülhandan olup biteni anlatmak mecburiyetinde kalır. Bunun üzerine Ahmet Bey ona; "Sen bugünden itibaren benim bacımsın." der.

Ahmet Bey, Derdiyâr'ı aratır. Gemiciler onu Tahtıvan'a götürdüklerini söyler. Ahmet Bey gemiciye kırk altın bahşiş verir. Derdiyâr'ı bir handa hasta vaziyette bulurlar. Durumu, Derdiyâr'a anlatırlar ve onu alıp Van'a getirirler.

Ferhat Bey bir şenlik düzenler. Burada Ahmet Bey Derdiyâr ile Gülhandan'ın aşk hikâyesini anlatır. Herkes bu hikâyeye çok üzülür. Gülhandan, yaptığı yiğitlikten dolayı Ahmet Bey'e teşekkür eder.

Gülhandan ile Derdiyâr'ın düğünü olur. Muratlarına kavuşurlar. Davut Bey; önceden "Kim bana oğullarımı getirirse, ona kızım Hatice'yi ona vereceğim." demiştir. Sözünü tutar ve kızını Ahmet Bey'e verir. Toy beyi, Aliyar Bey olur. Hatice Sultan ile Ahmet Bey çok mutlu olurlar.

Kaynakça:

Poyrazoğlu, Ozan Ahmet, *Derdiyâr ile Gülhandan Hikâyesi*, Tap Yayıncılık, İstanbul, 2009, 78 s.

DERDİYOK İLE ZÜLFÜSİYAH

Anadolu'da anlatılan ve okutulan halk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. 8'li ve 11 heceli şiirlerin yanında kimi zaman 15 heceli divanî şiirlere de yer vermektedir. Kimin tarafından tasnif edildiği veya ne zaman teşekkül bilinmemektedir. Ancak 19. Yüzyılda matbu olarak basılmıştır. Kızını Derdiyok'a vermek istemeyen Recep, Kerem ile Aslı hikâyesinde olduğu gibi diyar diyar dolaşır. Hikâye, sevgililerin birbirine kavuşması ile sona ermektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Horasan şehrinde Osman Şah adında bir şah, Şahın da Mahmut ve Mehmet adında iki veziri vardır. Vezirlerin birinin on dokuz yaşında diğerinin de yirmi yaşında bir oğlu vardır. Dostluk içinde yaşayan vezirler, çok mala mülke sahiptirler.

Bir gün Osman Şah, Pumar Padişahı'nın üzerine sefere çıkmak ister. Ancak hazinedeki parayı yeterli değildir ve paraya ihtiyaç duyar. Bunun için sefer dönüşü vermek üzere Mehmet ve Mahmut adlı bezirgânlardan borç para ister. Onlar da paralarının olmadığını söyleyerek borç veremezler. Bunun üzerine Osman Şah, iki bezirgânın da başını vurdurur, mallarına el koyup çocuklarını dışarı atar. Çocuklar;

"Emir Allah'ın!" diyerek başlarına gelene razı olurlar. Çocukların durumuna acıyan Mahmut'un azatlı kölesi Abdullah, onları evine alır. Çocuklardan birinin adı Recep, diğerinin adı Abdurrahman'dır.

Aradan günler geçer. Recep ile Abdurrahman artık orada daha fazla kalamayacaklarını anlar ve bir gün gizlice evden ayrılırlar. Şurası senin, burası benim derken 25 günde Isfahan şehrine gelirler. Isfahan'da Ali Ağa'nın kahvesine misafir olurlar. Ona başlarından geçenleri anlatırlar. Ali Ağa çocuklara üzülür ve onları bir terzinin yanına götürür. Bunlar gündüz dükkâna gidip gece kahvede yatarlar.

Ali Ağa'nın yaptığı iyilik bununla da kalmaz, iki delikanlıyı Isfahan'da aynı gün evlendirir. Aradan zaman geçer Abdurrahman'ın bir oğlu, Recep'in de bir kızı olur. Çocukların adını Ali Ağa koyar. Oğlan'a Derdiyok, kıza da Zülfüsiyah adını verir.

Aradan yıllar geçer Recep ile Abdurrahman, usta terzi olurlar ve kendilerine ait dükkân açarlar.

Recep, günün birinde hanımını ve kızı Zülfüsiyah'ı alıp Abdurrahman'ı ziyarete gider. Recep'le Abdurrahman sohbet ederken, Zülfüsiyah'ın canı sıkılır. Kapısı açık olan odaya girer. Odada Abdurrahman'ın oğlu yazı yazmaktadır. Oğlanın kaşları hilale, gözleri ahuya benzer, ay parçası gibidir. , Zülfüsiyah, delikanlıyı görünce bayılıp düşer. Oğlan hemen yanına gider. Güzeller güzeli kızı görünce o da çok etkilenir ve kızı öperek uyandırıp ona kim olduğunu sorar. Kız da babasının can dostu Recep'in kızı Zülfüsiyah olduğunu söyler. Oğlan kıza âşık olur. Recep, bir müddet kaldıktan sonra hanımı ve kızıyla evine döner.

Yemek sırasında Zülfüsiyah'ın hayali bir türlü aklından çıkmayan delikanlının canı, yemek yemek istemez. Abdurrahman, oğlu Derdiyok'a derdini sorar. Oğlunun ağzından laf alamayınca onu kahveci Ali Ağa'ya götürür. Ali Ağa'dan oğlanın derdinin ne olduğunu öğrenmesini ister.

O günlerde Derdiyok'a bir gaflet gelir, oracıkta uyur. Rüyasında bir pir gelip ona Zülfüsiyah aşkına bade içirir. Derdiyok, Ali Ağa'nın kahvesine gidip ondan saz ister. Saz faslını bitirince herkesin takdirini kazanır.

Derdiyok kızın aşkından her geçen gün sararıp solmaya başlar. Ali Ağa, Zülfüsiyah'ı istemek için Recep'in evine gider. İki aile anlaşırlar

ve gençlerin nişanını yaparlar. Zülfüsiyah'a elmas yüzük takılır. Derdiyok'un anasına da saat hediye edilir.

Günün birinde Abdurrahman ölür. Recep damadını teselli eder. Aradan günler geçer, Ali Ağa'nın kahvesine gide kahveye gider. Orada kızı hakkında söylediklerini duyunca kızar. Eve gelir, hanımına durumu anlatır. İkisi de kızlarını dilinde dolayıp âleme destan etmesine öfkelenip kızlarını Derdiyok'a vermekten vazgeçerler. Recep'in eşi, takıları oğlan tarafına iade eder. Artık o şehirde almanın zor olduğunu görürler ve göçmeye karar verir. Ali Ağa Recep'i ikna etmeye çalışsa da başarılı olamaz. Keşan'a gitmeye karar verirler. Akşam Zülfüsiyah, bir bahaneyle komşuya gider, komşudan Derdiyok'a Keşan'a gideceklerini haber vermesini ister. Zülfüsiyah ve ailesi Keşan'a doğru yola çıkarlar. Komşu kadın ertesi sabah Helvacı Abdurrahman'ın evine gelir.

Derdiyok, babasının acısını unutup kızın sevdasına düşer. Daha fazla duramaz annesinin dualarıyla o da kızın ardına düşer. Yolda, bir çadır görür ve çadıra yaklaşır. Çadır, Zülfüsiyah'ın ailesine aittir. Recep, ev tutmak için şehre gitmiştir ve annesi de yorgunluktan uyuyakalmıştır. Bunu fırsat bilip ikisi de hasret giderirler.

Keşan'da ev tutmak için vali Seyid Han'dan izin almak gerekmektedir. Bir adam Recep'i Seyid Han'ın yanına götürür. Seyid Han, Recep'e izin verir. Recep, çadırına döndüğünde Derdiyok'la Zülfüsiyah'ı birlikte görür. Recep'in adamları Derdiyok'u yakalayıp ellerini bağlarlar. Recep, Seyid Han'ın yanına gelince her şeyi anlatır. Derdiyok'tan kurtulmak için evini, malını satıp buralara kadar geldiğini söyler. Seyid Han, Derdiyok'u zidana attırır.

Derdiyok, zindanda aç, susuz on beş gün geçirir. Çektiklerine daha fazla tahammül edemeyen Derdiyok, derdini türkü ile dile getirir. Merhametsiz zindancı, oğlanın feryat u figanını duyunca insafa gelir. Oğlanın elini, ayağını çözüp yatağa oturtur, karnını gizlice doyurur. Derdiyok'a suçunun ne olduğunu sorar. Derdiyok, zindancıya başından geçen her şeyi anlatır. Adam bunları duyunca daha çok üzülür. Dediyok, zindancıdan Zülfüsiyah'ın yerini öğrenmesini ister. Zindancı, Zülfüsiyah'ın evini bulur. Ne var ki Recep orada da kalmamış ertesi günü Kirimşan şehrine gitmiştir. Zindancı, ev sahibi olan kadınla konuşur. Zülfüsiyah o kadına Derdiyok'a verilmesi için bir mektup vermiştir. Kadın, bu mektubu zindancıya verir.

Zindancı bu mektubu Seyid Han'a götürür, Han'a oğlanın başından geçenleri anlatır. Recep, Seyid Han'a olanları yanlış anlatmıştır. Seyit Han, gerçeği öğrenince oğlanın hâline acır ve oğlanı zindandan çıkarır. Oğlana daha güzel kızlar alacağını söyler. Derdiyok'un ise gözü Zülfüsiyah'tan başkasını görmemektedir.

Seyid Han, Derdiyok'u yanında kalmaya razı edemez. Derdiyok'a biraz altınla bir at verir. Oğlan yola çıkar. Gece gündüz yol giden Derdiyok, sonunda Kirimşan şehrine ulaşır. Bir kahveye girer, sazını duvara asıp oturur. Orada usta bir âşıkla karşılaşır ve onu mat eder. Kahvedekiler Derdiyok'u tebrik ederler. Ertesi gün Zülfüsiyah'ın evini aramaya başlar, ancak bulamaz. Çünkü Recep orada da durmamış Buhara'ya gelirler. Bir gün kapıya bir dilenci gelir. Kız, dilenciden bu şehrin Buhara'ya gitmiştir. Zülfüsiyah, artık Derdiyok'un kendisini bulamayacağını düşünür ve ağlamaya başlar. Allah'a; "Derdiyok'un yüzünü görmeden ölmeyeyim." diye dua eder.

Derdiyok, bir gün rüyasında Zülfüsiyah'ın Buhara'da olduğunu görür ve derhâl oraya doğru yola çıkar. On gün yorucu bir yolculuk yapar. Yolda atını kaplan parçalar. Yorgunluktan uyuyakalır. Akşam olup da uyanınca her taraftan kaplan sesinin geldiğini duyar. Allah'a dua etmeye başlar. Allah duasını kabul eder. Derdiyok'un yanına, rüyasında kendisine bade içiren pir gelir. Pir, Derdiyok'un açlığını, susuzluğunu giderir. Derdiyok'la birlikte Horasan'a gelirler. Derdiyok'a büyükbabasının bu şehirde tüccar olduğunu ve şehrin valisi Osman Şah'ın büyükbabasını katlettiğini anlatır. Osman Şah'ın yerine Eyüp Şah geçmiştir.

Pir, Derdiyok'dan Eyüp Şah'a hâlini arz etmesini söyler. Derdiyok, babasının ve kendi başından geçenleri bir kâğıda yazıp bunu Eyüp Şah'a yollar. Eyüp Şah kâğıdı okuyup çok üzülür. Şehrin muhtarlarından yazılanların gerçek olduğunu öğrenir. Eyüp Şah, Derdiyok'u çağırır. Derdiyok, hâlini sazla dile getirir. Eyüp Şah, Tatar Ağası'nı çağırıp ona Zülfüsiyah'ı bulma emrini verir. Tatar Ağa, Buhara'ya gelir ve kısa zamanda Recep'in evini bulur. Ailesine, Eyüp Şah'ın fermanını gösterir. Ailesi, fermanı görünce Zülfüsiyah'ı Tatar Ağa'sına teslim eder. Tatar Ağa, kızı alıp Eyüp Şah'ın huzuruna getirir.

Eyüp Şah, Zülfüsiyah'a, Derdiyok'un anlattıklarının doğru olup olmadığını sorar. Zülfüsiyah, hepsinin doğru olduğunu teyit eder.

Eyüp Şah, bunun üzerine düğünlerinin kendisini yapacağını söyler. Derdiyok'un arzusu üzerine düğün Isfahan'da yapılır. Eyüp Şah, bol miktarda akçe, elbise, noksansız bir taht-ı revan hazırlatır. Cariyeleri ve Zülfüsiyah'ı 300 atlı ile Isfahan şehrine gönderir.

Isfahan'da, ana oğul ağlaşıp hasret giderirler. Derdiyok, yedi yıllık hasreti Zülfüsiyah'a sarılır. 40 gün, 40 gece düğün yapılır. Zülfüsiyah ile Derdiyok muratlarına ererler.

Kaynakça:

___, *Hikâyet-i Derdiyok ile Zülfüsiyah Kıssası*, İstanbul, H. 1299, 34 s.

___, *Derdiyok ile Zülf-i Siyah Hikâyesi*, H. 1301, 34 s. (Şah İsmail Hikâyesinin derkenarında).

___, *Derdiyok ile Zülfüsiyah,* İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1964, 48 s.

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 204-206.

Tör, Nükhet, *Derdiyok ile Zülf-i Siyah Hikâyesi, Devran Yayınları*, Ankara, 2002.

Yiğitler, H. Zekai, *Derdiyok ile Zülfisiyah,* Öğün Yayınları, Yer ve Tarih yok, 68 s.

Yurdatap, Selami Münir, *Türk Halk Masalları,* Veste Ofset, 1.Baskı Ocak İstanbul, 2011. s. 57-103.

DERTLİ HASAN İLE NAZLIHAN

Selami Münir Yurdatap'ın kültürümüze kazandırdığı bir hikâyedir. Yurdatap'ın adına yayımlanmış olan *Türk Halk Masalları* adlı kitapta hikâye ile ilgi herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Hikâyede birbirini görüp âşık olan iki gencin yıllarda vuslat aşkıyla yıllarca çektikleri çile dile getirilmiştir. Hikâyenin sonunda âşıklar çilelerinin karşılığını görmüş ve vuslata ermişlerdir.

Hikâyede, uçan halı, konuşan yürek ve meyve yiyip eşeğe dönüşme gibi masalımsı unsurlar vardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Bağdat şehri civarında Hasan adında yakışıklı, tatlı dilli bir delikanlı vardır. Geçimini davar çobanlığından sağlayan bu delikanlı sıcak bir günde dinlendiği ağacın gölgesinde, kendisine yaklaşan bir kervan görür. Tahtırevanı taşıyan kölelerden biri yanına gelerek Hasan'dan sultanları Nazlıhan için bir maşrapa su ister. Hasan maşrapayı su yerine süt ile doldurur.

Nazlıhan kendisine yardım eden gence borcunu ödemek için onu yanına çağırır. Hasan ile Nazlıhan birbirini görünce âşık olurlar. Nazlıhan, altın maşrapayı hediye olarak Hasan'a verip onunla vedalaşır.

Hasan, günlerce Nazlıhan'ı düşünür. Onu tekrar görmeyi arzulayıp durur. Nihayet bir gün karar verir ve çobanlığı bırakıp Nazlıhan'ı görmek Bağdat'a gider. Günlerce sokakları dolaşır.

Bir gün kendisine hediye edilen maşrapayı kimlerin kullandığını öğrenmek için kuyumcuya gider. Kuyumcu bu maşrapayı çaldığını düşününce Hasan'ı valiye şikâyet eder. Hasan, Vali tarafından zindana atılır. Hasan, İki yıl zindanda kalır.

Günlerden bir gün Vali, Hasan'ı görür. Hasan, başından geçenleri Vali'ye anlatır. Vali, Hasan'a çok üzülür ve onu zindandan çıkarıp onun yerine kuyumcuyu zindana atar. Hasan sokak sokak dolaşırken kulağına bir türkü nağmesi gelir. Türküyü söyleyen kadın Nazlıhan'ın eski hizmetçisidir. Kadına Nazlıhan'ın nerde olduğunu sorar. Kadın, Nazlıhan'ın babası tarafından bir emir ile evlendirilmek istendiğini anlatır. Bu evliliği kabul etmeyen Nazlıhan'ın halasının yanına Semerkand'a gönderildiğini söyler.

Hasan, hemen yola koyulur. Yolda yaşlı bir kadına denk gelir. Kadın, ondan yiyecek bir şey ister. Hasan da elindeki tüm yiyeceği yaşlı kadına verir. Bunun üzerine Kadın, bazı öğütler verir. ''Yolda bir ağacın üzerinde kuşlar göreceksin. Bu kuşlar bir halıyı gagalarıyla tutmuş, getiriyor olacaklar. İçlerinde kırmızı bir kuş göreceksin, ona nişan alıp vurdun mu diğer kuşlar halıyı bırakıp uçacaklar. İşte o zaman kırmızı kuşun kanadını deş, yüreğini al, yanında sakla. Bu yürek, dar zamanında sana ne dilersen getirecek.'' der. Hasan, yaşlı kadının dediği gibi dağa giderek halıyı ve kırmızı kuşun yüreğini alır. Halıya atlayıp birkaç saat içerisinde Türkistan'a varır. Hasan, Nazlıhan'ın bulunduğu yeri yüreğe sorar. Yürek dile gelir ve Nazlıhan'ın yerini söyler.

Hasan, mahalle mahalle dolarak nihayet Nazlıhan'ın bulunduğu köşke varır. Kapıyı bir kadın açar. Kadın, ona neden geldiğini sorar. Hasan da saf ve temiz yürekli biri olduğu için yolda başından geçenleri anlatır. Kadın bunu fırsat bilerek, Nazlıhan'ı verme karşılığında, bir dağda bulunan mücevherleri almak istediğini ve kendisini oraya götürmesini ister. Hasan da bunu kabul eder.

Birlikte dağa doğru halı ile uçarlar. Dağa ulaşınca kadın istediği her şeyi alır ve uyuyup dinlenmelerini söyler. Hasan da çok yorgun olduğu için hemen uykuya dalar. Kadın, halıyı ve kuşun yüreğini alarak gizlice köşke döner.

Hasan uyandığında, kadını bulamaz ve kuşlardan yardım alarak bir bahçeye iner. O bahçedeki bir ağacın meyvesinden yiyerek eşeğe dönüşür. Başka bir ağaçtan yediği meyve sayesinde tekrardan insan kılığına döner. Bu esnada o kadına dersini vermek için ağaçlardan meyve alarak köşke geri gelir. Fakat Kadın, çoktan büyük bir köşke taşınmıştır. Hasan, Kadın'ı arayıp bulur. Kadına elindeki meyveyi yerse, dünya güzeli olacağını söyler. Kadın, güzelleşeceğini düşünerek meyveyi hemen alıp yer ve bir eşeğe dönüşür. Hasan da bu eşeği alıp bir değirmenciye hediye eder.

Hasan, köşke geri döner ve sevgilisi Nazlıhan'ı biz zindanda bulur. Kız burada açlıktan iğne ipliğe dönmüştür. Hasan sevgilisinin bu hâline çok üzülür ve günlerce ona bakar.

Nazlıhan, eski hâline döndükten sonra da şehir ulemasını çağırırlar. Nikâhları kıyılır. Kırk gün kırk gece süren bir düğünden sonra muratlarına ererler.

Kaynakça:

Yurdatap, Selami Münir, *Türk Halk Masalları,* Elips Kitap, İstanbul, 2011, s.47-56.

DERTLİ KAVAL

Anadolu'da anlatılan halk hikâyesidir. "Maviş ile Necip" adıyla da bilinir. Hikâye, güçlü olan güçsüze olan baskısı ve mutlu çiftin, bir zengin çocuğunun zevki uğruna çektikleri acılar anlatılmıştır.

Hikâyenin elimizde iki önemli metni bulunmaktadır. Eflatun Cem Güney'le oğlu Çetin Eflatun'un kaleme aldıkları kitap, 1945'te yayımlanmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Eflatun Cem bu hikâyeyi Âşık Meslekî'den öğrenmiştir.

Diğer eser ise Selâmi Münir Yurdatap'ın eseridir (1967). Konusu önceki kitapla aynı olan bu hikâyenin öbüründen farkı; mensur olması ve tıpkı 1001 Gece Masallarındaki gibi konuya bazı şark masallarının katılmış olması, yani çerçeve hikâye hâline getirilmesidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yozgat'ta gururlu, kimseye minneti olmayan Çapanoğlu diye biri yaşamaktadır. Padişahın da himayesinde olduğundan kimseden korkusu yoktur. Başı darda kalan yahut birisine gözdağı vermek isteyen ona başvurur. Hangi taş kaldırılsa, altından Çapanoğlu çıkar.

Çapanoğlu'nun ser verip sır vermeyen Necip adında bir sır kâtibi vardır. Bey, bir gün onu Çukurova'ya göndereceğini söyler. Necip bu duruma hiç olumlu bakmaz. Çünkü dünyalar güzeli Maviş adında bir karısı vardır, onu yalnız bırakmak istemez. Çapanoğlu, evinin eksiğini gediğini karşılaması için Necip'e bir kese altın verir.

Necip evine gelir kapıyı çalar. Hatunu kapıyı açınca, Necip'in efkârlı, sıkıntılı olduğunu görür ama utancından bir şey soramaz. Yemeklerini yerler. Necip'in babadan dededen kalma bir kavalı vardır. Sırlı sihirli bir kavaldır, her derdi dile getirir, her acıyı dindirir. Bu kavalı Necip'in eşinden başka da hiç kimse görmez. Necip karısından kavalı ister ve Necip; "Dilim yok söylemeye, ne söylerse dertli kaval söyler." der ve dokunaklı bir şekilde kavalını çalar. "Gördün mü başımıza gelenleri Maviş, zalim felek tatlı kaşımıza öyle bir acı katta ki sorma… Göründü bize Çukurova yolu." der. Karısı beyninden vurulmuşa döner, ama ne yapsa nafile! Ünü dört bir yana yayılmış olan Çapanoğlu'nun elinden kaçmak mümkün mü?

Maviş, komşuları Emeti Ana ile bir kalbur içine birkaç tahta kaşık koyup avluya çıkıp niyet tutarlar. Kalburu ay ışığı karşısında buğday çalkar gibi çalkalayıp içindeki kaşıkları birden bire yere atarlar. Hepsi açık geldiği için, yolunun açık olacağına ve sağlıkla gidip sağlıkla döneceğine inanırlar.

Sabah Necip, Hasip Derviş'e akıl danışmaya gider. Hasip Derviş'le onun içtiği su ayrı gitmez, çok yakın arkadaşlardır. Zamanında Hasip, tahsil yapamadığı için bir tekkeye girip, yaşantısını orada sürdürmektedir. Necip arkadaşıyla dertleştikten sonra evine döner.

O gece ikisinin de gözlerine uyku girmez. Sabah olur. Necip, Çapanoğlu ile birlikte yol çıkarken; "Kalbimi ikiye böldüm, bir yarısını sana, bir yarısını da kavalıma bırakıyorum. Bir gün beni ararsan, kimselere sorma. Kavalınla dertleş." der, çıkıp gider. Maviş, eşinin tez gelmesi, için bir koca bir güğüm su döker.

Karısı o günden sonra kaval ile dertleşir. Evine Sadece Emeti Ana'yı alır, başka kimseyi almaz. Emeti ananın dünyada torunundan başka kimsesi yoktur.

Maviş'in kapısına iki kişi gelir. Bunlar, koca konağın kâhyasıyla Çapanoğlu'nun oğlu Karabey'dir. Maviş'e kocasından selâm getirirler. Necip karısı, sağ olduğunu anlasın diye bir nişane göndermiştir. Maviş, kapı aralığından nişaneyi alırken, Karabey, Maviş'in kınalı ellerini görür aklı başından gider. Karabey'in de Yozgat'ta dediği dedik, çaldığı düdüktür. Maviş'i elde etmeyi murat eder.

Günlerden bir gün yine Maviş'in kapısı çalınır, bir kocakarı gelir. Uzun yolculuk yaptığını çok yorulduğunu dinlenmeye ihtiyacı olduğunu söyler. Maviş, bu kadının elinden tutar eve alır. Kadın Maviş'e diller döker. Bu kadar güzel olmasına rağmen o sefil evde durmasını ve şanssız olduğunu, kendinin de bir zamanlar çok güzel olduğunu, ama şu an kötü duruma düştüğünü, onun konaklara, beylere lâyık olduğunu söyleyip gider. Maviş'in başına o gece ağrı girer. Akşamı edemez. Kocakarının gözü değmiştir.

Aradan üç beş gün geçer. O cadı kocakarı yine gelir. Maviş, bu kadını yine içeri almak zorunda kalır. Evin başköşesine geçer mindere oturur yine Maviş'e dil döker kısmetinin açıldığını, Karabey'in Maviş'e talip olduğunu söyler. Maviş kulaklarına inanamaz. Evine ve kocasına sadık bir kadın olan Maviş, kocakarıya evinden ve eşinden vazgeçmeyeceğini haykırır ve kocakarıyı evden kovar. Tam kocakarı evden çıkarken Emeti Ana gelir. Kadının üstüne öyle bir yürür ki kadın kaçıp gider. Emeti Ana, Maviş'e teselli verir. Karabey'e beddua eder.

Çukurova'daki Necip, gece gündüz Maviş'i düşünür. Bir gün onu Çapanoğlu yanına çağırır. Necip'e eşinin kötü yola düştüğü haberini verir, ayak takımının kapısını yol ettiğini, girip çıkan belli olmadığını söyler. Bu haberi ona oğlu Karabey göndermiştir.

Çapanoğlu namus konusunda çok titiz bir adamdır. Necip'in eline boş bir kâğıt tutuşturup yazmasını ister. Necip kâğıdı eline alır, tam yazacakken bir tarafına inme iner, dili tutmaz olur. Çapanoğlu'nun adamları onu bir çadıra götürür. Yatış o yatış. Helal süt etmiş biri ona hayrına bakar. Yedi türbe dolaştır, ceviz suyu içirirler, ama nafile… Necip'e hiçbirisi deva olmaz.

Maviş'e kötü haber ulaşınca; "Dilerim, Allah'tan bana kara sürenler kara yere girsinler." diye beddua eder. İki gözü iki çeşme bohçasını hazırlayıp Emeti Ana'ya sığınır. Emeti Ana da "Dilerim Allah'tan bu iftirayı atanların tez günde, tez saatte boyları devrilsin." diye beddua eder.

Aradan üç beş gün geçti. Derviş Hasip, Emeti Ana'ya rastlar. Son günlerde hücresine kapandığı için dışarıya çıkmayan Derviş Hasip, Maviş'in başına gelenleri duyunca çok üzülür.

Allah'ın işine bakın ki günün birinde, doludizgin gelen bir atlı, Çapanoğlu'na, oğlu Karabey'in vurulduğu haberini getirir. Hemen çadırlar toplanır, Yozgat'a gidilir. Çapanoğlu, oğlunu vuranı bulan veya haber verene iki su basar tarla, bir çift öküz vereceğini dört bir tarafa duyurur.

Necip de Yozgat'a getirilir. Ona Hasip ve Emeti Ana bakmaktadır. Hasip, Necip'e karısının hiçbir günahı olmadığını söyler ve olayları baştan anlatır.

Köse'nin biri Çapanoğlu'nun karşısına çıkıp bu sırrı Dertli Kaval'ın bildiğini haber verir. Ne var ki bu kavalı çalabilecek olan Necip felç olmuştur. Onun düzelmesi, karısının Necip'in felçli bölgelerini ovalamasına bağlıdır.

Köse, Emeti Ana'nın evine gelir, Maviş'e Dertli Kaval'ı sorar. Maviş, aslında Necip'e kırgındır. Emeti Ana, Maviş'i Necip'in yanına gitme konusunda ikna eder. Maviş Necip'in eline kavalı verince eli açılır. Ağzına verince dili açılır.

Necip birinci üfleyişinde ses çıkmaz, ikincide de ses çıkmaz ve üçüncüde öyle bir ses çıkar ki havadaki kuşlar, sudaki balıklar bile titreştiler. Necip'in eli de açılır dili de. Maviş; "Benim elimi günaha soktular elim çalındı, dilimi günaha soktular dilim çalındı. Bu el tutarsa senin elinden tutar, Senin elinden tutmayan eli ne yapayım." der.

Maviş, Emeti Ana'ya Necip'e küs olduğunu onu haksızlığa uğrattığını kendine değil de Çapanoğlu'na inandığını bu yüzden onunla konuşmayacağını söyler. Maviş'in dokunaklı lafları Necip'in yüreğine yeni bir ateş düşürür. Necip efkârlanır. Dertli Kaval'ı eline alır. Maviş ve Necip birbirlerine olan dertlerini deyişlerle söylerler. Aradaki kırgınlık sona erer.

Hasip, Necip'le Maviş'e buradan gidip Kızılırmak'ın Sivas tarafında Maviş'in küçük dayısının Avşarları oraya topladığını oraya gidip yerleşmelerini söyler. Maviş sevinir. Emeti Ana'nın da yanında gelmesini ister. Tam o sırada Çapanoğlu gelir. Necip'i ayakta görünce şaşırır. Dertli Kavalı konuşturup Karabey'i vuranı bulmak ister.

Çapanoğlu, kavaldan oğlunu vuranı söylemesini ister. Kaval;
Arı namus bilmeyen muradın olmaz
Kimsenin ettiği yanına kalmaz
Zalimin zulmüne Hak razı olmaz
Ya masumun ahı kalır mı yerde

deyince, Çapanoğlu yerinden fırlar. "Ben Çapanoğlu'yum. Her taşın altından çıkarım, ama kimsenin eteğini kaldırmam." deyip Dertli Kaval ı yere çalar. Kaval, inim inim inler. Çapanoğlu; "Artık bu Dertli Kaval böyle her şeyi söyleyerek başımıza yeni yeni dertler açmasın. Sır olarak kalacak şeyler de vardır dünyada. Söz ayağa düşerse, kan gövdeyi götürür sonra." der ve gider.

Kaynakça:

Güney, Eflatun Cem-Çetin Eflatun, *Dertli Kaval -Sivas Rivayeti-*, Gençlik Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 1-34.

İçel, Hatice, "Kişi ve Derleyici Olarak Âşık Veysel", *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri II*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas, 2017s. 151-154.

Yiğitler,H. Zekai, *Maviş ile Necip*, Öğün Yayınları, Baskı yeri ve yılı yok.

Yurdatap, Selami Münir, *Dertli Kaval ve Kısmet Hikâyesi*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1967, 96 s.

DERVİŞ MEHMET

Doğu Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Pertev Naili Boratav tarafından 1943'te Kars'ta Âşık Merdan'dan derlenmiştir.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye kahramını Derviş Mehmet iki rüa görür. Birincisinde yeşil elbiseli bir hoca karnını yarıp içine 7 camız yerleştirir. Bu, Mehmet'a kahraman olma özelliğini kazandırır. İkici rüyasında da Gülistan Hanım aşkına bade içer.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Mücevherat Padişahı, Gülistan Hanım, Derviş Mehmet, Haramiler, Çatraman Pehlivan, Zümrüt Padişah, Âşık Mehdi, Âşık Mansur, Fatma Hanım yer alır.Mekân olarak da Gevher şehri, Bab-ı Revan bahçesi, Altınbulak, Yemen, Cennet pınarı, Hasbahçe, Kûh-ı Billur, Bedehşan karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda âşıklar kavuşur.

Hikâye İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

Fukara bir adam çocuğu ile günde dört batman odun kesip satarak geçinir.

Bir gün babası meşeleri keserken çocuğa uyku gelir, uyur. Rüyasında yeşil elbiseli bir hoca gelir. Elinde bir kılıç vurup çocuğun karnını yarar. İçine yedi tane camız doldurur. Bundan sonra çocuk Gevher şehrinde Mücevherat padişahının kızı Gülistan Hanım'ın bâdesini içer. Âşık olur. Sabah uyanınca bakar ki sözü, süğdüğü tırpan keser gibi kesiyor Babasına 'Bana bir hâl oldu!' der. Baba bir şey anlamaz. 'Sen Zaloğlu Rüstem mi oldun?' der. Oğlan bir daha söyler:

Şükür ben de buldum İmamı Aziz

Baba der ki: 'Hele oğlum bir daha söyle.' Alır çocuk:

Uyandım Dervişhan pür silah gelir.

Çocuk o gece yatıp sabah yola çıkar. Bilmediği bir dağ başında bir haramiye rast gelir. Haramibaşı çocuğu sever. Hizmetlerine bakması için çocuğu yanında alıkoyar.

Bir gün Haramibaşı'nın yatağının altında Derviş Mehmet dört anahtar bulur. Bir odayı açar. Altın ve gümüş dolu. İkinci odayı açar. Gürz ile kılıç dolu. Üçüncü odada Arap kisbeti dolu. Dördüncü odayı açar. Bir siyah at yanında gürz, kılıç ve eğer takımı var. Bunlar Küffar Pehlivanı Çatraman Pehlivan'ınmış. Kılıcın uzunluğu beş karış, eni dört karış.

Çocuk ata biner. Takımları kuşanır. Bir nara atar. Haramiler bunun narasından korkar, yol verirler. Haramilerin kırkını da teslim alır. Kollarını bağlar. Haramilerin esir ettiği adamları da bırakır. Sonra dönüp haramilerin evine gelir, uyur.

Kolları bağlı haramiler eve döner ki çocuk uyumuş. Kimi der ki: 'Bizi teslim alan bu çocuğa benziyor.' Haramibaşı inanmaz fakat onu denemeye karar verir.

Haramibaşı da Gülistan Hanım'ı rüyasında görmüş ona âşık olmuş. 5 yıldır senede iki defa adam hazırlar. Ağzı zümrüt kapaklı bir altın ibrik yaptırır. Adamlarını Bab-ı Revan bahçesinin, cennet pınarından [Altınbulak] su getirmeye gönderirmiş. Bu suyu getirebilirse, Gülistan Hanım'ın sihri bozulacak ve kendisi ile evlenecektir.

Haramibaşı'nın bir yayı varmış. Adı Mohank yayı. Yayı çocuğa verir. Altın ibriği verir. Kırk günlük azığı verir. İstediği atı da verir. Suyu getirmeye gönderir. Getiremezse kellesini vuracaktır. Çocuk alır:

Yel kanat da bilmez, Hendek nedir, ark nedir?

Çocuk ille de o siyah atı ister. Ata biner.

Menzilime ikram ile giderem beyim.

Oğlan, yola çıkıp 16 gün sonra Bab-ı Revan bahçesinin kapısında durur. Atını bağlar. Cennet gibi bir bahçeye girer. Her ağacın dibinde bir melek yatıyor. Her taraf cennet gibi yeşil. Sular akıyor. Fakat çocuk Altınbulak'ın gözesini bulamaz. Bir meleği uyandırıp sorar. Melek gözeyi gösterir ama 'Bu suyu alırken başına ne felâket gelecek gör.' der.

Bu, ak bir sudur. Oğlan; 'Bir avuç içsem!' diye elini daldırınca kırk gözenin kırkı da kurur. Çocuk, ağlamaya başlar. Yarım saat sonra sular yeniden akar. Oğlan ibriği doldurur. Çıkarken bir ses duyar. 'Kimse bu bahçeden su götürememiş sen mi götüreceksin, sihri bozacaksın?' Korkudan oğlanın dudakları yarılır. Gaipten bir el çocuğa vurur. Çocuk eli tutup kuvvetle sıkar, O kim ise elini kurtarır, fakat oğlanın elinde bir hatem yüzük kalır.

Oğlan yüzüğü parmağına geçirip ata binip sürer. Haramilerin yoluna değil başka bir yola girer. Oğlan karanlık bir meşeliğe girer. Parmağındaki hatem ışık verdiği için yolunu bulur.

Yemen Şahı Zümrüt Padişah da Gülistan Hanım'a âşıkmış. 10 seneden beri Cennet pınarından su getirmek istermiş, fakat giden adamları ölürmüş. Kendisi iki evlidir ve 10 seneden beri harem tarafına geçmemiştir.

Yemen Padişahı, karanlık meşeliğe kırk tane pehlivan koymuş, çünkü meşelik Bab-ı Revan Bahçesinin yolu imiş. Kimde altın ibrik görürlerse alacaklarmış.

Çocuğun heybetle geldiğini gören pehlivanlar al ile ona selâm durup yemeğe buyur ederler. Atını, kılıcını ve ibriği elinden alırlar. Kollarını bağlar, Zümrüt Şah'a götürürler Pehlivanbaşı peşkeş olarak vilâyetler alır.

Zümrüt Padişah altın bir tepsi getirip üstüne bir siyah çarşaf serip ibriğin suyunu 'Bismillah!' deyip üç defa döküp seslendirdi. Gülistan Hanım, bir güvercin donunda gelip çıplak tepsinin üstüne kondu. Zümrüt Padişah onun emrine cariyeler verip Hasbahçe'ye saldı.

Zümrüt Şah misafirler çağırıp emirler verdi. Kırk gün eğlence olacak. Hiçbir yabancı şehre girmeyecek. Girerse öldürülecek. '39 gün Gülistan Hanım bekleyecek, 40. gün zifafımdır.' der.

İbriği getiren çocuğu bir tomruğa sarıp Kûh-ı Billur'daki zehir kuyusuna atarlar. Çocuğu kuyunun yanına getirirler. Çocuk üç hane türkü için müsaade ister. Alır çocuk:

Ol ulu Settar'a bağışla beni

Pehlivanlar, acıyıp oğlanı bırakırlar. 'Sakın şehrimize gelme.' derler. Yolda bir Yahudi bulup elini Zümrüt Padişah'a teslim ederler.

Çünkü Zümrüt Padişah 'Oğlanı kuyuya atınca, elini kesip bana getireceksiniz.' demiştir.

Zümrüt Padişah, eli bir altın tepsiye koyup Gülistan Hanım'a yollar. 'Artık ağlamasın. Sevdiği kuyuya atıldı.' der.

Gülistan Hanım zehir hazırlatıp yemin eder ki zifaf gecesi teslim olmadan zehri içip ölecek ve Derviş Mehmet'ten başkasına teslim olmayacak, Gülistan Hanım söyler:

Oyar beni sevmiş ben de o yari,
Ellerin benimle ne davası var.

Bırakılan çocuk per perişan yine Yemen şehrine döner. Yabancı olduğu halde kumandanlar hâline acıyıp öldürmezler, para verip şehre bırakırlar. Çocuk 39 gün yer, içer, beslenir.

40. gün çocuk bir sazcıdan saz almak ister. Meğer Zümrüt Padişah sihirli bir saz yaptırmış. '40 gömlek içinde üç timsalli türkü söyleyip 40 gömlekten çıkarırsan saz senin, çıkaramazsan boynun vurulacak.' der. 300 âşığın başı vurulmuş. Derviş Mehmet alır:

Yol erkânın mânâları nicedir.
Sazcı, 'Saz sana helal olsun.' deyip sazı verir.

Zifaf eğlenceleri sırasında Bedehşan'dan Âşık Mehdi ve Âşık Mansur; 'Ya bize hasım ya 500 lira maaş yahut bacın Fatma Hanım!' diye kırk gündür âşık bekliyorlarmış. Paşa evvela iki âşığın karşılaşmasını teklif eder. Âşık Mehdi, üst gelir. Âşık Mehdi'den sonra Âşık Mansur tek kıtalık bir türkü ile üst gelir. Kıta:

İmlâyı tertipten kimden öğrendin?

Derviş Mehmet, kapı kenarında saz ile durmuş dinlerken bir titreme alır onu. Paşa'ya haber verirler. Çocuğu çağırır. Çocuk 'Ekmek heybemi de (saz) alayım' der. Padişah, Mehdi ve Mansur'la karşılaşmasını teklif eder. Evvelâ alır Mehdi. Sıra çocuğa gelir.

İresul ne günü Tac-ı Ser oldu.

Mehdi cevap veremez. Sazı Derviş Mehmet'in önüne koyar. Âşık Mansur da çocuğun elini öper. Padişah bunları sürgüne gönderin

Padişah, Bab-ı Revan Bahçesi'nden sihirli suyu Derviş Mehmet'in getirdiğini öğrenir. Çağırır onu 'Dile benden ne dilersen!' der. Derviş

Mehmet alır sazı. (Kız perde arkasından dinliyor.):

Giyin libasların gel yavaş yavaş.
Mehmet bir daha söyler:
Gözü yaşlı ağlar yârim var benim.
Padişah sanır ki bacısı Fatma'ya âşıktır. Mehmet alır bir daha:
Şahlar şahı bilsin o bacım benim.
Sevdiğim Gülistan ona gelirem.

Padişah anlar ki Derviş Mehmet Hak âşığıdır. Buna dokunmak olmaz. 'Sen benim oğlumsun, Gülistan kızımdır, sizi elimle zifafa vereceğim.' der. Toyları tutulur. O gece zifafa verilirler."

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 203-206.

DİLİGAM YAHYA BEY İLE YEMEN HANIM

Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Dede Kasım tasnif ettiği bu hikâye, Karslı, Ardahanlı âşıklar tarafından da anlatılmaktadır. Nitekim Ali Rıza Ezgi, ustası Âşık İlhami Demir'den öğrendiği bir hikâyeyi 2009 yılında Timur Yılmaz'a anlatmış; Timur Yılmaz da bu hikâyeyi 2011 yılında yayımlamıştır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyenin konusu aşktır. Hikâyeyi tasnif eden Ali Rıza Ezgi 1949'da Arpaçay'ın Taşdere köyünde doğmuş olup 1974'ten itibaren İzmir'de yaşamaktadır. Âşık İlhamî Demir'in yanında yetişmiştir. Anlattığı usta malı pek çok hikâyenin yanında kendisi de hikâyeler tasnif etmiştir. Bayram ve Güldane hikâyesini o tasnif etmiştir. (Bkz. İlgili hikâye). Ali Rıza Ezgi, 11.02.2020'de UNESCO Yaşayan İnsan Hazineleri Ödülüne layık görülmüştür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Varlıklı bir adam olan Hüseyin Bey'in çocuğu yoktur. Hanımı ile bu konuyu konuşup dertleşir. Birlikte dağ çayır dolaşırken yoğunluktan uyuyakalırlar.

Hüseyin Bey, rüyasına bir pir görür. Pir ona sıkıntısının artık son bulacağını söyler. Uyandığında karısını ağlar görür. O da aynı rüyayı görmüştür.

Aradan aylar geçer, kadının bir oğlu olur. Hüseyin Bey oğlunun adını Diligam koyar.

Diligam büyür. Babası onu evlendirmek ister. Ona, kimle evlenmek istediğini sorarlar. O da Yedi Deli Kardeşli Yemen Hanım'ı ister. Babasının gönlü olmasa da o kızı gelin olarak getirir.

Zamanla Diligam'ın babasının malını etrafındaki dalkavuklar yer. Bu sıkıntılara annesi ve babası dayanamaz ve ölürler. Diligam hanımı ile baş başa kalır. Onun da elinde bir şey kalmayınca gurbete çıkmaya karar verir.

Diligam, Yemen Hanım'ı hizmetkârı Nene Kadına emanet edip iş için yurdunu terk eder. Çok yere başvursa da Diligam bir müddet işsiz dolaşır. Sonunda güç bela Tiflis'te birinin yanına hizmetçi olarak girer.

O sırada Yemen Hanım'ın kardeşleri gelip bacılarını alıp giderler. Diligam yedi yıl çalıştıktan sonra, ağasından izin alıp memleketine gelir. Memleketinde evinin harabe olduğunu, hanımının götürüldüğünü görür. Hanımını almak için yedi deli kardeşin yanına gider. Diligam ne kadar istese de kardeşleri onu vermezler. Kardeşlerden bir tanesi merhamete gelir ve diğer kardeşlerini ikna edip Yemen Hanım'ı Diligam'a verir.

…..

Destan Azerbaycan'da "Dilgem Yehya Bey ve Dostu Hanım" adıyla anlatılır. Destanda, evlenen ancak çocukları olmadığı için ayrılan iki çiftin hazin sonu anlatılmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Şahıs olarak Hacı Rehim, Maral Hanım, Dilgem Yehya Bey, Dostu Hanım, Bağır Bey, Hanı Kadın, Soltan Bey, Mehemmed, Avanes, Molla; mekân olarak da Şemkir, Deller-Çirdehan, Morul karşımıza çıkar.

Bunun da özeti şöyledir:

Şemkir'in Deller-Çirdehan köyünde Hacı Rehim, hanımı Maral Hanım ile oğulları Yehya yaşamaktadır. Hacı Rehim'in malı mülkü çok fazladır. Oğlunu en iyi şekilde yetiştirmiş, tahsil ettirmiştir. Şair yaratılışlı olan Yehya Bey şiirlerinde Dilgem mahlasını kullanmıştır.

Yahya Bey, bir gün rüyasında emmi kızı Dostu'yu görür. Uyandığında annesine ilk deyişi söyler.

Babası Dostu Hanım'a dünür gider. İki taraf da anlaşır. Düğün yapılır, Dostu Hanım getirilir. Aradan yıllar geçer, Dilgem ile Dostu Hanım'ın çocukları olmaz. Buna çok üzülmelerine rağmen ikisi de aşklarına ve evliliklerine bağlı kalacaklarına dair söz verirler.

Dilgem, bir gün keklik avına gider.

Beri tarafta emmioğlu Bağır Bey'in öteden beri Dostu Hanım'da gözü vardır. Bir gün gezerken adı Hanı olan arabozucu bir kadına rastlar. Kadından Dostu Hanım'ı kandırıp kendisine eş yapmasını ister. Kadın 1000 manat karşılığı bunu yapabileceğini söyler. Bağır, kadın önden 500 manat verir. Kadın sevinçle oradan ayrılır.

Dilgem Yehya Bey keklik avında iken Hanı kadın Dilgem'in yanına gider. Dilgem, onun tatlı sözlerine aldanır. Kadın, emmioğlu Bağır'ın kendisine âşık olduğunu, Yahya Bey'i bırakmasını söyler. Bunun için de bir plan yapar. Dilgem evde yok iken bir mollanın geldiğini ve Yehya'dan boşanıp üç ay on gün ayrı kalırsa iki oğlunun olacağını söylediğini aktaracaktır.

Yehya Bey, avdan gelince Dostu Hanım, münafık kadını dediği gibi onu güler yüzle karşılar, boşanıp bir müddet kalırlarsa iki oğlunun olacağı müjdesini verir. Yehya Bey karısına tepki gösterir, onu döğer. Ancak bir zaman sonra gönlünü alır. Tekrar birleşecekleri umuduyla Ahundun (molla, din adamı) yanına gidip ayrıldıklarına dair kâğıt imzalarlar. Bunu haber alan Hanı kadın Bağır'ın yanına gidip müjdeyi verir. Dostu Hanım ile Bağır gizli gizli görüşmeye başlar.

Aradan üç ay on gün geçer, ancak Dostu Hanım gelmez. Bunun üzerine Dilgem Yahya Bey onun evine gider. Dostu Hanım, Yahya Bey'i tersler ve kapıyı yüzüne kapatır. Yahya Bey, emmisi Soltan Bey'in yanına gider, durumu anlatır. Soltan Bey, Dostu Hanım'la konuşur ama onu ikna edemez. Araya beslemeleri Mehemmed girer, Dostu Hanım ona da olumsuz cevap verir. Dilgem kendisini dağa, ırmağa, ovaya atar, gözyaşı döküp dolaşır.

Dilgem Yehya bir gün Morul yöresinin beyi Avanes'in yanına gider, derdini anlatır. Avanes, kendisine yardım edeceğini söyler.

Beri taraftan Dilgem'in kardeş edindiği bir molla vardır. Molla, Yehya Bey'in başına gelenleri duyar ve yardım etmek için Yehya Bey'in gelir. Molla, onu teselli eder.

Dostu Hanım, ikinci eşi Bağır Bey'e Yehya Bey kadar sevmez, her geçen gün Yehya Bey'i daha çok sevdiğini anlar.

Yehya Bey günün birinde Bağır Bey'in karşısına çıkar ve onu öldürmek ister. Dostu Hanım, bütün suçun kendisinde olduğunu söyleyip Yehya Bey'e engel olur. Yahya Bey, oradan uzaklaşır. Ağlayarak dağ-bayır dolaşmaya başlar.

Bir gün yayladan göçerken Dostu Hanım, Yehya Bey'in figanını duyar. Yanına gittiğinde Yahya Bey, Dostu Hanım'ın gözlerine bakarak canını verir. Onun üzerine kapanan Dostu Hanım da orada son nefesini verir. Yehya Bey'in dostları Bağır Bey'i bir katırın kuyruğuna bağlayıp dağ-tepe dolaştırarak öldürürler.

Yehya Bey'in ve Dostu Hanım'ın yan yana iki mezara defnederler.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastarları,* Bakı, 1980, s. 221-249.

Çetin, İsmet, "Dil-i Gam Yahya Bey ve Âşık İslâm Erdener", *Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1,* Ankara, 1986.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara2009, s. 195-243.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 159-176.

DİLİLKAR VE MAHCAMAL

Güney Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir.

Hikâye metni 2010'da Âşık Hüseyn Sai'den derlenmiştir. Hüseyn Sai ise bu hikâyeyi Âşık Eziz Şehnaziden öğrenmiştir.

Dililkar ve Mahcamal hikâyesi manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hacimsiz ve motif yönünden zayıf bir hikâyedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz'de Ehmed Han adında çok zengin ve herkesin sevdiği bir yaşamaktadır. Ehmed Han' yaşı geçmiş olmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Eşi Zeynep Hanım, iyilikler yapmasını, dualar almasını söyler. Ehmed Han, eşinin dediğini yerine getirir. Bir sabah gelen Mulla Ereb, Ehmed Han'a elma verir, elmayı eşi ile birlikte yemesini söyler, gider.

Aradan dokuz ay dokuz geçer Ehmed Han'ın bir oğlu olur. Çocuğa Ereb'in söylediği Dililkar adını korlar.

Çocuk büyür on sekiz yaşına gelir. Dililkar, babasının huzuruna çoıkar ve ava gitmek istediğini söyler. Hazırlıklar yapılır, ertesi gün Dililkar arkadaşlarıyla ava çıkar.

Bunlar şurası burası derken İsmayıl Han'ın yaylağına giderler. Dililkar, bir ceylanın peşine düşer. Ceylan onu İsmayıl Han'ın kızı Mahcamal'ın çadırına götürür. İki genç birbiriyle deyişir, tanışır. Dililkar, kıza bir yüzük, Mahcamal da oğlana mendil hediye verir. Dililkar, arkadaşlarını alıp Tebriz'e döner.

Dililkar üzgündür ve bunun sebebi de Mahcamal'a âşık olması, ondan ayrılmasıdır. Bunu annesine söyler. Zeynep Hanım, bunu Ehmed Han'a söyler.

Meselenin aslının öğrenen Ehmed Han, Karadağ'a İsmayıl Han'a dünür gönderir. İsmayıl han, onları karşılar ve kızının fikrini sorar. Kız, olumlu cevap verir. Nişan yapılır. Muğanda düğün yapmaya karar verirler. Dünürcüler Tebriz'e döner.

Vakit gelir, iki taraf güzel bir düğün yapıp Dililkar ile Mahcamal'ı evlendirirler.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 94-109.

Maşallahkızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 6, Bakı, 2017, s. 94-109.

DİLSUZ VE HEZANGÜL

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan manzum-mensur yapıda halk hikâyesidir. Gerek konusu gerekse taşıdığı motifler açısından Türk hikâye geleneği çerçevesinde olan bir hikâyedir. İki sevgilinin kavuşma mücadeleleri ve çekilen çileler ve bu doğrultuda söylenen deyişler açısından ahenkli, sürükleyici ve haz vericidir.

Hikâye metni ilk olarak Memmedhüseyn Tehmasibve Ehliman Ahundov tarafından beş cilt olarak Bakü'da yayımlanmış Mehebbet Dastanları adlı kitabın ilk cildinde kayıtlıdır. Bu eser 2005 yılına takrar yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Şehrzar şehrinde Kerim Hoca adlı izzet ve devlet sahibi bir adam yaşar. Vakti gelince Kerim Hoca ölür. Hoca'nın ölümünden sonra oğlu Dilsuz atasının malının ve mülkünün başına geçer. Dilsuz iyi bir medrese eğitimi görür. Yirmi beş yaşına geldiğinde bütün ilimleri çok iyi öğrenir. Sanatkârlığı ve şairliğiyle de ün kazanır. Haysiyet ve ilim sahibi olan Dilsuz'un adı her yere yayılır.

Şehrzar'ın Ebdülkebir adında zalim bir hâkimi vardır. Ebdülkebir, bir gün muavininden defterhane işlerinde çalışması için becerikli birini bulmasını ister. Muavin genç ve yetenekli Dilsuz'un bu iş için uygun olacağını söyler. Bunun üzerine hâkim iki adam gönderip Dilsuz'u huzuruna getirtir. Dilsuz, böyle zalim bir adamın yanında çalışamayacağını bildiği halde mecburen onun teklifini kabul eder.

Dilsuz, hem hükümet işlerine bakar, hem de şairliğe devam eder. Dilsuz'un dünya işlerini iyi bilen, tedbiri elden bırakmayan Mirze Dânâ adında bir dostu vardır. Dilsuz, gerek onunla gerekse diğer dostlarıyla her hafta lalezar bağlarında gezintiye çıkar.

Şehrzar'daSelim Han adında önde gelen bir kişi daha vardır. Selim Han'ın da Hezangül adında sekiz ilim okumuş güzelliği dilden dile dolaşan bir kızı vardır. Birçok şehzade Hezangül'ün aşkıyla yanıp kavruluken, Hezangül bunların hiçbirine yüz vermez. Babası Hezangül'le, Fettah Han'a söz keser. Fettah Han, kardeşinin öz oğludur. Yalnız Hezangül, Fettah'ı istemez.

Hezangül'ün yanında her zaman hizmetkârları bulunur. Kız, vaktinin çoğunu bu kızlarla gülistanda geçirir.

Dilsuz ve arkadaşları Güllübağ'da gezerken orada Hezangül'ü görüp ona âşık olur. Tanışırlar. Hezangül de Dilsuz'a âşık olur. Dilsuz'a amcasının oğluna sözlendiğini; fakat onu eş olarak istemediğini anlatır. Bunlar, bağdan ayrılıp evlerine gelirler.

Dilsuz, Hezangül'ün aşkına giriftar olduktan sonra günden güne zayıflar. Hezangül'ün Fettah'la sözü olması da onugörmesine engel olmaktadır.Her ikisi de görüşmek için fırsat ararlarsa da bu bir türlü mümkün olmaz.

Bir gün Hezangül kızlarla gezerken iki âşığa rastlar. Âşıklara bir meclis kurup Dilsuz'u da davet etmelerini söyler. Âşıklar, Hezangül'ün yanındaki kızları görünce meclis kurmayı hemen kabul ederler. Âşıklar, Dilsuz'un yanana gidip ondan akşamki meclise gelmelerini isterler. Dilsuz, âşıkları Hezangül'ün yolladığını anlayınca çok sevinir.

Akşam olunca Hezangül yanında kızlarla meclise gelir. Dilsuz Hezangül'ün meclise teşrifi üzerine çalıp söylemeye başlar. Söz tamam olunca Hezangül, meclis ehli ve Hezangül, Dilsuz'a "Aferin." der. Meclis sabaha doğru dağılır.

Bir gün padişah, hâkime buyruk göndererek, Şehrzar şehrine iki günlük mesafedeki *Cebel Dağı'nı kırk haraminin mesken tuttuğunu ve onların yakalanmasını emreder.*

Ebdülkebir adamlarını toplayıp kırk haraminin üstüne gider. Haramiler, Ebdülkebir'i mağlup ederler. Haramibaşı Mehemmed akıllı, hünerli, tedbirli biri olup şakiliğe başladığından beri yenilgi yüzü görmemiştir.

Hâkim Ebdülkebir adamlarıyla cenk meydanından dönerken Hezangül'e rastlar ve onun güzelliği aklını başından alır. Kıza kim olduğunu sorar. Hezangül, bu zalim adamın elinden kurtulma yolları arar. Hemen oradan hızla savuşup evine gelir.

Ebdülkebir, sırdaşı Mehrab'ı yanına çağırır ve Hezangül'ü huzuruna getirmesini ister. Mehrab, sabah olunca Mehrab'ın yanına gider ve onu alıp hâkimin huzuruna getirir. Hâkim kıza, kendisine nikâhına almak istediğini söyler. Hezangül, zaman kazanmak için

sözlüsü Fettah'tan ayrılmak bahanesiyle Ebdükebir'den gelecek bahar mevsimine kadar müsaade ister. Hâkim, kabul eder.

Bu kara haberi işitince Dilsuz'un dünyası kararır. Bu arada Ebdülkebir Hezangül'ün annesi Meleknise'yi yanına çağırtır, onakızını dışarı çıkarmamasını tembih eder.Meleknise, evine geldiğinde, bir daha dışarı çıkmamasını söyler. Artık hiçbir yere çıkmayan Hezangül, derdini sırdaşı yalnız Melektovus'a paylaşır.

Hezangül'den hiç haber alamayan Dilsuz'un da bir hizmetçisi vardır. Adı Reyhan olan kadın, Dilsuz'a derdini sorar. Israr etmesi üzerine bir durumu anlatır ve bir de mektup yazarak Hezangül'e götürmesini için Reyhan'a verir. Reyhan, mektubu Hezangül'a götürür. Mektubu okuyan Hezangül bir ah çeker ve o da karşılık olarak mektup yazıp Reyhan'a verir. Reyhan mektubu Dilsuz'a iletir.

Hezangül, günün birinde annesini ikna edip dışarı çıkmak için izin alır.Hezangülle annesi geze geze Dilsuz'un evinin önüne gelir. Kız annesine bu evin hâkimin yoldaşlarından Dilsuz'un olduğunu söyler. Biraz soluklanmak bahanesiyle annesini alıp Dilsuz'un evine çıkar. Dilsuz Hezangül'le Meleknise'yi görünce sazını tanzim edip söze başlar. Dertli Dilsuz, Meleknise'ye sırrını belli etmek istemez. Ama Meleknise Dilsuz'la Hezangül'ün sohbetlerinden onların âşıkla maşuk olduklarını anlar. Meleknise bu duruma sevinir. Üçü birlikte hâkimin şerrinden kurtulmak için müşavere ederler.

Bu arada Mehrab, Hezangül'ün kasrına gelir. Hezangül'ü evde bulamayınca sokak sokak dolaşmaya başlar. Dilsuz'un kasrına geldiğinde Dilsuz'un Ebdülkebir üzerine söyleştiğini duyar. Hezangül'le Dilsuz'un birbirlerine âşıkolduğunu anlar. Hemen Ebdülkebir'in yanına gidip olanları anlatır. Hâkim, Mehrab'dan bu işe bir çare bulmasını ister. Mehrab, Dilsuz'u kırk haraminin üzerine salmasını teklif eder. Onu haramilerin öldürmesi daha çok işine gelir.

Hâkim, Dilsuz'u çağırır, Cebel Dağı'na haramilerin başını almaya gitmesini emreder. Dilsuz, ne kadar bahane bulsa da Hâkim hiçbirini kabul etmez. Ebdülkebir, Dilsuz'un yanına adamları verir ve onu Cebel Dağı'na gönderir. Oraya gitmeden önce Hezangül'le son bir defa daha görüşür.

Dilsuz, yoldaşlarıyla birlikte iki gün iki gece yol alır. Cebel Dağı'na ulaşınca Dilsuz bir adam gönderip haramilerin yerini öğrenir. Haramiler gündüzleri kervanları soyup ele geçirdiklerini, bir yere yığarlar. Dilsuz gece olunca adamlarını dörde bölüp etrafa yerleştirir ve tan vakti dört koldan haramilere saldırır.

Haramibaşı Mehemmet, Dilsuz'u meydana çağırır. Önce kılıçla, sonra kargı ile çarpışırlar. Atlarından inip birbirlerinin kemerlerinden tutarlar. Dilsuz, Mehemmed'i yere vurur. Belinden hançerini çekip Haramibaşı'nın kellesini keser. Adamları da haramileri darmadağın eder.Dilsuz, haramilerin neyi varsa hepsini yanına alıp Şehrzar'a dönmek üzere yola çıkar. Birisiyle de Haramibaşı'nı yendiği haberini gönderir.

Haberi alan Ebdülkebir,buna pek sevinmez Böyle bir başarıyı sağlayan Dilsuz'un karşısında duramayacağını anlar. Hemen Meleknise'yi yanına çağırıp yaylaya göçmelerini emreder. Melekniseyle kızı, yayla yoluna düşer. Yolda Hezangül, bir bahane ile anasından ayrılıp Reyhan'a, Dilsuz'a vermesi için bir mektup bırakır.

Dilsuz'la kafilesi bir çayın kenarına konarlar. Şehrzar tarafından gelen bir kafile görürler. Dilsuz, kafile başı Heyyat'la konuşur. Ondan, Ebdülkebir'in Hezangül'ü Meze dağına sürdüğünü duyunca dünyası kararır. Dilsuz, şehre gelip Ebdülkebir'in divanına çıkar, olup biteni anlatır.

Yayladan şehre göçme zamanı gelince Meleknise, kızı Hezangül'ü yaylada bırakıp şehre gelir. Bir müddet sonra da Hezangül, Melektovus ve diğer kızlar kafilelerini hazırlayıp şehrin yolunu tutarlar. Bir gece, herkes uykudayken Hezangül, Dilsuz'un kasrına gelir. İki âşık buluşur. Mahalleleri gezen gece bekçi onları fark eder ve ertesi gün durumu Ebdülkebir'e haber verir.

Ebdülkebir bu haberi duyunca, iki cellâdını gönderip Dilsuz'u getirtir. Cellat, meydanda Hâkim'in emriyle Dilsuz'un boynunu vuracakken Dilsuz suçunu sorar. Halk, Dilsuz'un dediklerini duyunca hâkime onu affetmesi için yalvarırlar. Dilsuz'u öldürürse padişahların ve diğer hâkimlerin töhmeti altında kalacağını söylerler. Dilsuz'u öldürmek yerine başka bir vilayete sürmesini isterler. Bunun üzerine Hâkim, Dilsuz'a sürgün emrini verir. Cellâtlar, Dilsuz'u önlerine katıp yola düşerler.

Hezangül gece gündüz gam deryasında iken, Ebdülkebir adamlarını kızın yanına yollar, kızı ölümle tehdit eder. Hezangül ölüme razı olduğunu söyler. Bunun üzerine o da Hezangül'ü hapseder.

Kış mevsimi geçer şehrin kızı, gelini Hâkim'den izin alıp Hezangül'ü gezmeye götürür. Hezangül kanadı kırılmış kuş gibi kızlarla gülistanda gezer. Sonunda kızlar ve Hezangül, Dilsuz'la Hezangül'ün birbirlerine âşık olduğu, ahd-i peyman verdiği bağa gelirler. Hezangül çeşmenin başında ağlar. Melektovus ve kızlar Hezangül'ü teselli edip Şehrzar'a dönerler.

Bu sırada padişah Ebdülkebir'i Derbend'e tayin eder.Hizmetçiler, köleler göç hazırlıklarına başlar. Hezangül, hâkimin tayininin çıktığına çok sevinir. Ebdülkebir'den kurtulacağını sanır. Ebdülkebir, kıza Derbend'e götüreceğini söyler. Hezangül, çaresiz Hâkim'le gitmeye razı olur. Hezangül, sabah herkes uykudayken Reyhan'ın yanına gelir, Reyhan'a Dilsuz'a vermesi için bir yüzükle bir mektup bırakır.

Hezangül, hâkimin kafilesiyle birlikte yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra Derbend'e ulaşırlar. Şehir halkı, Ebdülkebir'i karşılamaya gelir.

Bu aradacellatlar, Dilsuz'u bir ay yol yolculuktan sonra Osmanlı memleketinde Mensur adlı bir yere gelirler ve Dilsuz'u burada bırakıp geri dönerler.

Dilsuz, gözü yaşlı Serendip Dağı'nın eteğine gelir. Burada Hz. Süleyman'ın zamanından kalma harabe bir kalede kalır. Sabah olunca Dilsuz kalenin yanına konan bir deste kervan görür. Kervan ehline selam verip onlarla söyleşmeye başlar. Bezirgân İran taciri Hace Nesir Türkistan, Azerbeycan gibi yerlerde alış veriş yaptığı için vilâyetlerde olan her olayı bilmektedir. Hace Nesir, Dilsuz'a gördüklerini, duyduklarını anlatır. Söz tamama erince Dilsuz kervan heyeti ile vedalaşıp Şehrzar şehrinin yolunu tutar.

Dilsuz, Reyhan kadının evine gelir. Kadın dertli Dilsuz'u karşısında görünce onun eline ayağına kapanır. Dilsuz, başından geçenleri Reyhan'a bir bir anlatır. Hezangül'ün haberini Reyhan'dan alır. Reyhan bir bahane ile Dilsuz'un yanında ayrılıp Melektovus'la Meleknise'ye müjdeyi vermeye gider. Üçü birlikte Dilsuz'un yanına gelirler. Hazangül'ün verdiği yüzüğü Dilsuz'a verirler.

Reyhan, Dilsuz'a Meleknise ile Derbend'e gitmelerini ve Meleknise'nin kızını görme bahanesiyle Ebdülkebir'in evine gidip Hezangül'ü Dilsuz'un yanına getirmesini söyler. Dilsuz, bu planın namertçe olduğunu dile getirir. Hezangül'ü annesinin yardımı ile kaçırmayı kabul etmez. Sabah olunca, tek başına yola çıkar. İki gün yol alır, Meze Dağı'na ulaşır.

Dilsuz, yola devam eder ve Derbent şehrine gelir. Bir terzi dükkânına girer. Ustaya selâm verip yanında çalışmak istediğini söyler. Usta, Dilsuz'u işe alır. Birkaç gün sonra Dilsuz çok güzel elbiseler dikmeye başlar. Dilsuz'un kabiliyeti,bütün şehre yayılır. Diğer terzilerin ekmeği kesilir.

Günlerin birinde şehrin hâkimi İbrahim Han, kendine güzel bir libas diktirmek ister. Veziri Dilsuz'un terziliğini övünce Han, Dilsuz'u yanına çağırtır. Dilsuz padişahın yanına gelir. Padişah Dilsuz'a kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar. Dilsuz başından geçenleri Han'a bir bir anlatır. Söz tamam olunca meclistekiler ve Han, Dilsuz'un hâline çok üzülür. İbrahim Han, Dilsuz'un akıllı selim bir insan olduğunu anlar. Oğlu olmayan İbrahim, Dilsuz'u yanına alır ve Hezangül'ü Dilsuz'a alacağına dair söz verir. Dilsuz bunları kabul edip Han'ın yanına taşınır. Han, Dilsuz'un acısını unutması için akşamları eğlence meclisi toplar. Sabah olunca da Dilsuz çöle, ava çıkar. Akşam olunca, meclise gelir sohbete katılır. Bu şekilde tam dört ay geçer. Nevruz Bayramı gelip çatar. Dilsuz'un sabrı tükenir. Han'ın yanında daha ne zamana kadar kulluğa devam edeceğini sormaya başlar. Dilsuz, İbrahim Han'dan izin alıp Derbent şehrinin yolunu tutar.

Ebdülkebir, Hezangül'ün hizmetine sekiz güzel kız verir. Hezangül bu kızlarla her hafta hâkimden izin alıp gezintiye çıkar. Hezangül, kızlara Dilsuz'u ve Hâkim'in zalimliğini anlatır. Kızlar, Hezangül'e yardım sözü verirler. Hezangül Şehrzar'dan gelen bir kervan bulup onlardan annesine bir name yollamayı amaçlar. Şehrzar'dan gelen birilerini bulmak için kızlar her gün şehri dolaşır. Bu arada, Hezangül'ün Ebdülkebir'e vaat ettiği süre dolar. Bahar mevsimi gelir. Ebdülkebir, Hezangül'e toya hazırlanmasını söyler. Hezangül, Ebülkebir'den bir hafta daha mühlet ister. Ebdülkebir bunu da kabul eder. Bu arada kızlardan biri, Şehrzar'dan gelen bir hocayı Hezangül'e haber verir. Hezangül bir name yazıp hocaya verir.

Dilsuz, Derbend'in etrafında gezerken beş yol görür. Bu yolların nereye gittiğini bilmez. Hezangül'ün mektubu verdiği hocanın kafilesi, Dilsuz'un olduğu yere gelir. Hocayla söyleşmeye başlayan Dilsuz, hocadan Hezangül'ün haberini alır ve ondanaldığı kâğıtla şehre girer. Gece yaşlı bir kadının evine misafir olur. Evde yiyecek bir lokma ekmeği olmayan kadına para pul verir. Dilsuz, yaşlı kadına başından geçenleri anlatır. Kadın, Dilsuz'a Ebdülkebir'in Hezangül'e toy kurduğunu haberini verir. Dilsuz, kadına Hezangül'ün yüzüğünü verip onu sevgilisi Hezangül'ün yanına gönderir.

Kadın, toy yerine gider. Hezangül'e yüzüğünü verir. Hezangül, yüzüğü görünce olduğu yere yıkılır. Kızlar, Hezangül'ün yüzüne gül suyu serpip Hezangül'ü ayıltırlar. Hezangül, kızlardan kendisine yüzüğü veren kadını getirmelerini ister. Dilsuz'a bir name yazıp kadına verir. Kadın, mektubu Dilsuz'a getirip verir ve olup biteni anlatır. Dilsuz, paslı kılıcını beline bağlayıp Hezangül'ün dediği Güllübağ'a girer.

Hezangül, toy meclisi dağılınca yardımcısı NergizHatun'u yanına çağırır. Birlikte Dilsuz'un olduğu Güllübağ'a giderler, ancak orada Dilsuz'u ararlar ve onu bir çeşmenin yanında uyurken bulurlar.. Hezangül, Dilsuz'un yüzünü, gözünü öper. Dilsuz, başında dertli dertli söyleşen Hezangül'ün sesini duyar ve uyanır. Birbirlerine sarılırlar.

Nergizhatun, kaçıp kurtulmak için kardeşi Bilal'in yanına gider. Bilal, Ebdülkebir'in mehterhanesinde çalışmaktadır. Nezgizhatun, olanları kardeşine anlatır. Bilal, Hezangül ve Dilsuz'a yardım etmeye razı olur. Tavladan iyi atları seçip Nergizhatun'la birlikte Güllübağ'a gelirler. Dördü de atlanıp yola çıkarlar. Akşama doğru Gence mahallindeki Rem Yaylası'na gelirler ve burada eskiden kalma bir kaleye sığınırlar.

Sabah olunca, Ebdülkebir Hezangül'ü bulamaz. Bilal ve tavladaki atların ortadan kaybolduğunu görünce adamlarını toplar. Dört gün, dört gece dağı taşı aratır. Sonunda, Rem Yaylası'nda iki gencin cemaatten azık istediğini öğrenirler. Ebdülkebir, bu gençlerin Bilal'le Dilsuz olduğunu anlar, elli askerini Rem Yaylası'ndaki kaleye sürer.

Dilsuz, tek başına atına binip meydana çıkar. Ebdülkebir'e adamlarını tek tek yollaması söyler. Dilsuz'dan korkan Ebdülkebir

adamlarının ellisini birden Dilsuz'un üzerine salar. Dilsuz kılıcını kabzasından çıkarır. Kalenin kenarından Dilsuz'u izleyen Bilal'le Hezangül'de yardıma koşar. Adamların yirmisini telef ederler, geriye kalanlarda kaçıp giderler.

Dilsuz, Bilal ve Hezangül kaleye döner. Biraz dinlendikten sonra Şehrzar'a doğru yola çıkarlar. Gece boyunca yol alıp sabah Meze Yaylası'na varırlar. Burada biraz dinlenip tekrar yola düşerler.

Şehrzarlı Behtiyar çoban, dört atlının dörtnala geldiğini görür. Çoban gelenlerin içinde Dilsuz'un da olduğunu görünce sevinir. Dilsuz, çobandan Şehrzar'ın hâlini öğrenir ve çobana bahşiş verir. Çoban hemen şehre Hezangül'ün anası Meleknise'nin yanına gelir. Meleknise'ye müjdeli haberi veren çoban Meleknise'den müjdeliğini alır. Şehir halkı Dilsuz'u, Hezangül'ü ve yoldaşlarını karşılamaya gelir. Onları alıp şehre götürürler.

Aradan zaman geçer, düğün dernek kurulur. Hezangül'ü Dilsuz'a, Melektovus'u Bilal'e, Nergizhatun'u Hezangül'ün kardeşi Ehmed'e nikâhlarlar. Yedi gün yedi gece toy edip hasret çekenleri birbirine kavuştururlar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde,* C. 5, Baki-2005, s. 9-64.

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme,* Kastamonu, 2018, s. 188-189, 250-257, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında ilk boy olarak kaydedilmiştir. Motif yönünden en zengin boylardan birisidir. Temel fikir olarak Oğuzların inanç ve töresinde erdem ile hünerin asli unsurlar olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir. (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır yılda bir kere büyük bir ziyafet tertipleyerek Oğuz beylerini konuklarmış. Bir gün Bayındır Han yine böyle bir ziyafet hazırlığı yaparken bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. "Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Taala gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin." der.

Oğuz beyleri birer birer gelip toplanmağa başlarlar. Dirse Han adında oğlu kızı olmayan bir bey de kırk yiğidini yanma alarak toplantıya gelir. Bayındır Han'ın adamları Dirse Han'ı karşılayarak kara otağa kondururlar, altına kara keçe sererek önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han hiddetle bunun sebebini sorar, Bayındır Han'ın buyruğunu anlatırlar. Bunun üzerine Dirse Han yiğitlerini alarak ziyafeti bırakıp karısı ile görüşmek üzere eve döner. Durumu tatlılıkla anlattıktan sonra hiddete gelerek çocuk olmamasında hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı ikisinde de suç olmadığını, bu işin Allahtan geldiğini söyleyerek büyük bir ziyafet vermesini, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırmasını, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Dirse Han karısının dediğini yaparak büyük bir ziyafet tertip eder ve sonunda beylerin duasını ister. Beyler el kaldırıp Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrıya dua ederler. Bir ağzı dualının duası ile istedikleri olur ve bir zaman sonra Dirse Han'ın bir oğlu dünyaya gelir.

Oğlan on beş yaşına gelince Dirse Han Bayındır Han'ın ordusuna karışır.

Bayındır Han'ın bir boğası ile bir buğrası varmış. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırır, seyrederlermiş. O yaz hayvanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han'ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynuyormuş. Diğer çocuklar kaçışırlar, Dirse Han'ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır. Çetin bir boğuşmadan sonra çocuk boğayı öldürür. Beyler başına toplanırlar. Çocuğa ad koymak ve babasından taht ve beylik istemek için Dede Korkut gelir. Babasından taht ve beylik alarak oğlana boğayı öldürdüğü için Buğaç adını verir. (Oğuz zamanında bir çocuğa, kan dökmeden, baş kesmeden ad takmazlarmış).

Buğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. O kırk namert yiğit de eski itibarlarına kavuşmak için Buğaç'ı yok etmeğe karar verirler. Babasına oğlunu kötüleyen dedikodular getirerek onu oğlunu öldürmek için teşvike başlarlar. Dirse Han bunlara kanarak oğlunu öldürmek üzere bir av tertip eder. Av sırasında kırk namert bir yandan çocuğa babasını sevindirmek için önünde av avlamasını söylerken öte yandan Dirse Han'a "Bak oğlun senin üzerine geliyor, geyiğe atarken seni vuracak." deyip Dirse Han'ı oğlunu vurmağa teşvik ederler. O da çekip ok ile oğlunu vurur. Buğaç düşünce babası üzerine gitmek isterse de o kırk namert buna engel olur ve evlerine dönerler.

Buğaç'ın annesi oğlunun ilk avıdır diye büyük bir hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu göremeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerler ise de annesi durmaz, kırk ince belli kızı yanma alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, "sana bu yara dan ölüm yoktur, ananın sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir" dediğini anlatır. Buğaç'ı getirip babasından gizli olarak tabiplere verirler. Kırk günde iyileşir.

Kırk namert bunu duyunca, yaptıkları ortaya çıkmadan, bu sefer Dirse Han'ı yakalayıp kâfir illerine götürmeğe karar verirler. Han'ı tutup ellerini bağlarlar, boynuna ip takıp yaya yürüterek kâfir illerine yönelirler. Oğuz beyleri bundan haberli değillerdir. Annesinin isteği ile yine Buğaç Han arkadan yetişerek kırk namerdi öldürüp babasını kurtarır.

Hanlar hanı Bayındır Buğaç'a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip destanlar söyler, bu Oğuznameyi bu şekilde düzenler ve tespit eder.

Burada biten Buğaç hikâyesinden sonra, destanları tespit edene ait olduğu anlaşılan ve dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile dinleyenlere hayır duada bulunan ozan dilekleri gelmektedir."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

DOKSAN EVLİ TOBIR

(Bkz. *KAMBAR BATIR*)

DOLLU MUSTAFA VE MERAL HANIM

Azerbaycan'da anlatılan hikâyelerdendir. Yaşamış bir âşığın serencamını ihtiva eder. Maceranın kahramanı olan ve XIX. yüzyılda yaşamış olan Mustafa, Güney Azerbaycan'ın Dol köyünde doğmuştur. Bu yüzden Dollu Mustafa olarak şöhret bulmuştur. Mezarı köyündedir.

Anlatılan rivayet Rüstem Rüstemzade tarafından 1976 yılında Tovuz bölgesinin Azaflı köyünden olan büyük âşık Mikayıl Azaflı (1924-1990)'dan derlenmiştir.

Konu olarak, İstanbul'da yaşayan Ahmet Paşa'nın kızı ve aynı zamanda güçlü âşık olan Meral Hanım'ın karşısına çıkan âşıkları mat etmesi, mağlup olanların içinde çırağı Ne'met'i kurtarma gayreti içinde olan Dollu Mustafa'nın hedefine ulaşması anlatılmıştır.

Hikâyede her ne kadar gerçek hayat ihtiva ediyorsa da sık sık hikâye geleneğinin kalıplarına başvurulmuştur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İstanbul'da Ahmet Paşa'nın Meral Hanım adında bir kızı vardır. On beş on altı yaşlarında olan Meral Hanım'ın güzelliği de şairliği de etrafa yayılır. Meral Hanım, sorularına kim cevap verirse Meral Hanım onunla evleneceğini ilan eder.

Bunu duyanlar bir bir Meral Hanım'ın huzuruna çıkar. Meydan kurulur, deyişmeler başlar. Fakat kimse Meral Hanım'ın suallerine cevap veremez. Meral Hanım, yenilen âşıkların sazını alır, âşığı da zindana attırır. Bu şekilde Meral Hanım'ın huzuruna otuz dokuz kişi gelir.

Yenilen âşıkların içinde Dollu Mustafa'nın öğrencisi Âşık Ne'met de vardır. Ne'met, ustası Dollu Mustafa'dan ayrıldığına pişman olur. Bir taraftan Meral Hanım gibi güzel, genç ve güçlü bir şair gördüğü için de sevinir. Ne'met, Meral Hanım'a ustası Dollu Mustafa'nın onu yeneceğini haber gönderir. Meral Hanım, Dollu Mustafa'nın namını duymuş, ancak hiç görmemiştir.

Meral Hanım, bir mektup yazıp hizmetçilerinden birine verir. Dollu Mustafa'yı bulmasını ister. Hizmetçi bir toyda Dollu Mustafa'yı bulur. Hizmetçi, tıpkı bir âşık gibi Meral Hanım'ın Âşık Mustafa'ya yazdığı sözleri okumaya başlar. Âşık Mustafa, hizmetçinin bu sözleri

kendisine söylediğini anlar. Âşık Mustafa sazını alıp hizmetçiye cevap verir. Sözde âşığa kendi cevabını yazdırıp İstanbul'a yollar.

Âşık Mustafa eve gelince, eşi Peri Hanım'a, Ne'met'in darda olduğunu, onu kurtarmak için İstanbul'a gideceğini söyler. Eğer İstanbul'a gitmezse Meral Hanım'ın Ne'met'i asacağını anlatır. Peri Hanım, bunları duyunca endişelenir. Taze evli oldukları için eşinden ayrılmak istemez. Dollu Mustafa'nın Meral Hanım'ın yanında kalmasından korkar. Mustafa, gömleğinden sazını çıkarıp eşine onu çok sevdiğini, yüz bin tane Meral Hanım'a değişmeyeceğini dile getirir. Peri Hanım yumuşar. Helalleşip vedalaşırlar.

Mustafa sazı yerine koyup İstanbul yollarına düşer. Yolda, aklına Peri Hanım'ın ağladığı gelince üzülür, sazını eline alıp söylemeye başlar. Hayli yol gittikten sonra İstanbul'a yaklaşır. Mola verip Peri Hanım'ın koyduğu azığı yer. Elini yüzünü akarsuda yıkayıp yola devam eder. Ballı Göl'e gelince küçük güzel hanımların bağdan gül devşirdiğini görür. Güzel kızlar, hemen yakışıklı Mustafa'ya yanaşır. Mustafa kızlarla söyleşir, onlara saz çalar. Mustafa, kızların çok hoşuna gider. Mustafa kızlara İstanbul'a Meral Hanım'ın yanına gittiğini söyler. Kızlar, Mustafa'ya biraz gül verirler. Mustafa oradan tekrar yola koyulur.

Mustafa İstanbul'la gelir. Sora sora Meral Hanım'ın yerini bulur. Meral Hanım'a kırkıncı âşığın geldiği, adının da Âşık Mustafa olduğu haber verilir.

Âşık Mustafa önce sözü Maral Hanım'a verir. Maral Hanım'la Âşık Mustafa deyişmeye başlarlar. Âşık Mustafa zorlu âşık olduğunu gösterir ve Maral Hanım'a üstün gelir. Maral Hanım ilk kez yenilir. Mustafa, bu sefer söze önce kendisi başlamak ister. Maral Hanım, Âşık Mustafa'nın söylediği "gıfılbendi" açamaz. Âşık Mustafa, ikinci defa sorar, Maral Hanım bunu da açamaz. Âşık Mustafa'ya hepsini birden açacağını söyler. Âşık Mustafa sazıyla bir bend daha okur. Maral Hanım bunu da açamayınca ağlamaya başlar.

Âşık Mustafa, Maral Hanım'ı teselli eder. Herkes Âşık Mustafa gibi muhterem bir âşık gördüğü için sevinir. Maral Hanım eli yüzü şişmiş bir vaziyette sazını alıp Âşık Mustafa'ya uzatır. Maral Hanım, Mustafa'ya canını da kanını da helal eder. O ne isterse onu yapacağını

söyler. Âşık Mustafa, Maral Hanım'dan zindandaki âşıkları serbest bırakmasını ister. Âşıklar zindandan çıkarılır. Âşıklar, Âşık Mustafa'ya teşekkür ederler. Mustafa hepsinin sazlarını ellerine verir. Âşık Ne'met, ustası Âşık Mustafa'ya sarılır.

Yedi gün yedi gece toy yapılır. Maral Hanım'a gelinlik giydirilir. Âşık Mustafa, Maral Hanım'a kendisinin evde bir bekleyeni olduğunu söyler. Bu yüzden Maral Hanım'ı Âşık Ne'met'e alır. Maral Hanım bir kelime bile söylemeden Ne'met'eelini uzatır.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycannın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 5, Bakı, 2011, s. 38-52.

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyatı,* Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstutut Yayınları, Cilt: 27, Bakı, 2011, s. 196-208.

Rüstemzade, Rüstem *Aşıg Revayetleri,* Bakı, 1988, s. 21-31.

DOTAN BATIR

Kazak destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak manzum kısım daha fazladır ve 1991 dizedir.

Destanın Kazaklara ait beş, Tatar Türklerine ait de 1 anlatması vardır. Bunlar; Kıssa-ı Datan Kubakanbayuglı (Jusip Köpeev-1903, 1915), Melim Jüsipov anlatması (1940), Amangali Segizbayev anlatması (1941), Kısıravbek Amantaev anlatması (1948), T. Abdilbayev anlatması (1937) ve G. Beşirov tarafından 1939 yılında Minhaj Hemidüllin'den derlenen Tatar anlatmasıdır. Destan metni Batırlar Jırı II külliyatında da yayımlanmıştır (1961).

Metnin Türkiye Türkçesine aktarımını 2002 yılında Mehmet Açа gerçekleştirmiştir. Daha sonra 2007 yılında da Metin Arıkan Türkiye Türkçesine aktardığı metni yayımlamıştır.

Destanda reel unsurların yanında bir hayli hayali unsurlar da bulunmaktadır. Kahramanın yanındaki yardımcı iple başta Er Töştük olmak üzere pek çok destanda ve halk hikâyesinde vardır.

Destanın özeti şöyledir:

Geçmişte Ormanbet zamanında çıplak bozkırda Kubankan adında biri yaşamaktadır. Devletli ve zengin biridir. Kırk oğlu, kırk kızı vardır. Gönlü hoştur. Dokuz kadın almıştır. Issız yerde kaygısızca yaşar.

Bir gün bu kırk oğlanla kırk kız, birbirlerine danışırlar, yeni bir yurt bulmak için yola çıkarlar. Yolda bir ihtiyar bulurlar ve ona yeni bir yurt sorarlar. İhtiyar ise Güney de bir baytereğin olduğunu, ondan ileriye gitmediğini, yakınlarda yurt görmediğini söyler. Güneyde bir ormanın varlığından bahseder. Bu orman meyvelidir, fakat sık dallardan oluşur. Onlara, yanlarına silah almalarını, ıssız sahipsiz ormanda düşmanların olduğunu, hep birlikte gitmelerini söyler.

Kubakan, kırk oğlunun arasında ikinci hanımından da Er Dotan adında bir oğlu vardır. İhtiyar ondan sırrını saklamayacağını söyler ve kısraktan kara gök tayın doğduğunu, yılkıdan onu yakalayıp binmesini ister.

Er Dotan, atı Gök Tay'a biner, silahlanır ve ıssız bozkıra doğru yola düşer. On gün at sürer, on birinci gün sık ormanlıkla bir ırmak görünür. Bu arada, Er Dotan ağabeyleri ile beraber yola çıkar. Sekseni de etrafa dağılıp etrafı gözetir. Daha sonra meyve toplayıp karınlarını doyururlar. Altın çadırlarını kurarlar ve uyurlar.

Bunlar uyuduğu zaman üstlerine bir calmavız gelir. Calmavız, yatan erkek ve kızların hepsini yutar, sadece Er Dotan kalır. Calmavız, orada uyuyup yatan oğlanı görür, ona hayran kalır. Onu da yutmak için yanına gider, fakat Gök Tay onu teper, ardından da Er Dotan'ı uyandırır. Calmavız'ı görür ve ona kim olduğunu sorar. Kocakarı (Calmavız)'yı öldürmek için saldırır, Kocakarı kendisini öldürmemesi için yalvarır ve muhtaç olduğu her şeyi kendisinin karşılayabileceğini söyler. Adından ani bir hareketle Er Dotan'ı ve tayını yutar. Ancak, hazmedemez ve kusar. Calmavız, Er Dotan'a kendisine hizmet ederse yoldaşlarını bırakacağını ve kendisine ana olacağını söyler. Er Dotan kabul eder. Calmavız kusar ve Er Dotan'ın ağabeylerini de serbest bırakır. Hepsi sevinirler, birbirlerini sağ salim görürler.

Kocakarı, Er Dotan'ı ve ağabeylerini yedi yıllık uzak bir yere göndermek ister. Şintemir adlı bir han onun da Künikey adlı bir kızı vardır. Bu Kocakarı'nın oğlu o kıza âşık olmuştur. O kız karanlık eve

girse aydınlık eder ve kimse ona denk olamayacağı güzellikte birisidir. Onu alıp getirirse tamamen serbest bırakacağını, başaramazsa tekrar onları yutacağını söyler.

Er Dotan ağabeylerini de alıp yola düşmek ister fakat onlar; "Bizlerden sana hayır yok. Gidersen kendi başına git." derler. Er Dotan, Gök Tay'a iki heybe altın yükler Bismillah der, ağaları ile vedalaşır, tevekkül edip yanık şiirler söyleyerek, ağlayarak yola düşer. Ayrılırken, Kocakarı oğlanın sağ yanağını öper. Er Dotan Gök Tay'la yola revan olur.

Er Dotan, altıncı dağdan öteye geçer yedinci dağa yaklaşır. Yüksek yerlerden, ulu dağlardan aşar. Bir zaman kış olur; kar yağar buz olur. Bir zaman yaz olur; at üstünde uyuya uyuya gider. Altındaki Gök Tay'ı kunan çıkar, yün atar, yorga olur, sallanır. Yaz ortası olduğunda, kara Gök Tay, güzelleşir. Yelesi kuyruğu kaybolur. Şaha kalkar, uçan kuşla yarışır, boynunu maya gibi uzatır, çeke çeke oğlanın avuç içi pörsür.

Er Dotan, bir adama rast gelir. Oturup sohbet ederler. Oğlan, başından geçenleri adama anlatır. Şintemir hanının kızı Künikey'i almak için yedi yıllık yola gittiğini söyler. O adam da Müslüman ve adının Tıñdavşı olduğunu, kendi yurdunu düşman talan ettiği için yıllardır çölde gezdiğini söyler. İkisi arkadaş olup yola birlikte giderler.

İki bahadır, bir at ile yol alırlar. Yalnız yaşayan birisini görürler. Yanına gidip kim olduğunu, bu ıssız bozkırda ne yaptığını, kimlerden olduğunu sorarlar. Adamın yurdundan ayrı kalmış ve onu bulamamıştır. Er Dotan, onu da yanına alır.

Yola revan olurlar. Bir av yerinde, av hayvanı kovalayan yirmi yaşlarında Celayak adında birisini görürler. İki ayağında iki büyük taş bağlıdır. O kişi, ayaklarında taş olduğu halde bir geyiği kovalayıp yakalamıştır. Bu üç yiğit delikanlıya hayran olurlar. Celayak, çok hızlıdır ve hızını kesmek için ayaklarına taş bağlamıştır. Hızır'ın kendisine dua ettiğini bu gücü kendisine Tanrı'nın verdiğini söyler. O da hiçbir insanoğlunun ayak basmadığı bu yere gelen üç kişiye hâllerini sorar. Onlar da eksiksiz olarak Celayak'a, hâllerini beyan ederler ve Şintemir Han'ın kızı Künikey'i almak için gittiklerini söylerler. Celayak da bunlara katılır.

Bu dört kişi bir yıl kadar yol giderler. Karşılarına Közbaylavşı adında birisi daha çıkar. Katılır, beş işi olurlar.

Daha sonraları bunlara Dağ Tartan adında dağları oynatan bir dev katılır, adı'dır. Böylelikle sayıları altıya çıkar.

Şın Temir Han'ın meskeni Muhiyt denizinin yakasındadır. Bir kızı ve beş tane oğlu vardır. Kızı Künikey'e altından bir saray yaptırmış ve kızının hizmetine yirmi tane kız vermiştir.

Künikey rüya görür ve abisi Akın Şorman'a anlatır. Batı'dan altı adamın geldiğini özellikle, içlerinde birinin çok yiğit olduğunu ve yarın öğle üzeri burada olacaklarını söyler.

Ertesi gün bu altı kişi Şıntemir Han'ın yurduna gelip kara bir eve girerler. Orada üstü başı yırtık, gömleksiz insanlar vardır. Evdekiler, Şıntemir hakkında bu altı bahadıra bilgi verirler. Hanının beş oğlunun olduğunu söylerler. Künikey'e gönül veren ve Şıntemir Han ile oğullarını sindirmiş olan Caziyra adındaki hanın bunları duyarsa kendilerini perişan edeceğini de ilave ederler.

Akın Şorman, gelenleri görür ve Künikey'in anlattığı kişilerin bunlar olduğunu anlar. Onlara kim olduklarını, nereden geldiklerini, niyetlerinin ne olduğunu sorar. Er Dotan, uzun uzun yurdunun adının Sarığu-vay ve babasının Kubakan olduğunu, yedi yıldır yolda olduklarını anlatır. Yolda yanına aldığı kişilerden bahseder. Künikey için geldiklerini söyler.

Abisi gelip misafirlerle konuşması için Künikey'e haber yollar. Künikey gelir ve Er Dotan'ı görünce onu sever. Abisi kıza, gelenlerin Caziyra'dan haberlerinin olduğunu, Er Dotan'ı beğendiğini, uygun görürse kendisini ona vermek istediğini Künikey'e söyler. Künikey bu duruma çok sevinir ve kabul eder. Tanrı'ya bir küheylan boğazlar ve Tanrı'dan kendisini Er Dotan'a tez kavuşturması için dilekte bulunur. Han, bu misafirlere izzet ve ikramda bulunur. Şintemir Han'ın Baktiyar adındaki adamı, dombırası ile gelenlerin kim olduğunu ve onların başından geçenleri hana anlatır.

Han, onların yanına gelir. Oğlanla konuşur ve niyet ettiği şeyin zor olduğunu. Çünkü güçlü Caziyra adlı Kalmak hanı ile kavgalıdır. Caziyra, binlerce atlıyla kendilerinin üzerine gelip Künikey'i istediğinden, vermediği takdirde saldıracağını söz eder. Ülkesi için kızını

kurban ettiğini ve mecbur kalarak ona söz kestiklerini anlatır. Han, Er Dotan'a Caziyra'yı öldürmesi durumunda kızını vereceğini, aksi takdirde de söyleyecek bir sözünün olmadığını dile getirir. Er Dotan bu sözü Makul bulur ve Caziyra'yı öldürmek üzere zırhını giyer, sadağını eline alır, Allah'ı gönlüne alır, yalnız başına Kalmak'la savaşmak için çifte tulparı yola salar.

Er Dotan, Kalmaklara yaklaşır ve rastladığı insanlara savaş için geldiğini ve bunu beylerine haber vermelerini ister. İçlerinden birisi Caziyra'nın yanına gider ve ona on yedi yaşlarında bir gencin geldiğini, bin kişilik gücünün olduğunu söyler. Bunu duyan Caziyra bahadırlarını toplar ve savaşa hazır olmaları emrini verir. Beş yüz kişi atlanır. Er Dotan'ın üzerine gider. Er Dotan, etrafını kuşatan düşmanı görünce Allah'a yalvarır, tulpara kamçı vurur. Koyun sürüsüne dalması gibi ordunun içine dalar. Bu oğlanın heybetinden kalabalık Kalmak, ürkek koyun gibi kaçar. Kalmak'ın su gibi kanı akar.

Kırgından sağ kalan askerler, kaleye kaçarlar. Hanlarının yanına gidip ona bir belânın geldiğini söylerler. Caziyra bunları duyunca çekinir. Boş boş dolaşır ve en sonun da atına biner ve oğlanın yanına gider. Er Dotan'a öfke ile bir ok atar, fakat Hızır-İlyas, o oktan Er Dotan'ı korur. Daha sonra Er Dotan bir ok atar, ok Caziyra'nın tam kalbine saplanır. Caziyra oracıkta ölür.

On beş gün sonra Er Dotan, Munarakorğan basamağına gelir. Burası sığınak yeridir. Künikey, onun yolunu gözler. Göz açıp kapayana kadar kâfir Kalmak, Caziyra'nın başını Şintemir Han'ın önüne atar. Şintemir Han, başı görünce tanır ve çok sevinir. Hemen toyun kurulmasını emreder.

Şintemir Han, Er Dotan'dan başlık olarak yüz kısrak ister. Er Dotan, bunu yoldaşlarına bildirir. Yoldaşları yüz kısrağı temin ederler. Toy, kurulur. Han'ın Orman adında münafık bir beyi vardır. Orman, Han'a, yalnız gezen, soyu sopa belli olmayan birine kızını vermemesini söyler. Han, vaadini bozar ve "Kimin atı geçerse, kızı o alsın." der.

Er Dotan, itiraz etmez ve atı kara Gök Tay'ı eyerleyip biner. Şintemir Han, onunla yarışacak üç yüz at bulur. Yarış yapılır, hiçbir at Gök Tay'ı geçemez. Er Dotan, Tanrı'ya şükreder. Er Dotan ödülü alır ve adamı Dağ Tartan'ı, Han'a yollar ve Han'ın Künikey'i vermesini ister. Han ona, bir müsabakanın daha olduğunu söyler. Bu güreştir.

Han, Barak adlı bir pehlivanını güreş meydanına çıkarır. Ona, Er Dotan'ın adamı Tavsal Tavşı rakip olur. Tavsal Tavşı, pehlivan Barak'ı kaldırıp yere vurur.

Daha sonra yaya yarışı düzenlerler. Hanın yarışmacısı Kocakarı (Calmavız)'dır. Er Dotan, bu yarışa da Celayak adlı bahadırını sokar. Celayak'a içki içirirler, Celayak, bir gün boyunca uyuduktan sonra kendine gelir yola düşer. Bir gece öncesinden giden Kocakarı'ya tam öğle vakti yetişir. Kocakarı, Celayak'ın gözlerine toprak atar, fakat bütün bunlara rağmen Celayak birinci gelir.

Şintemir Han bir ferman buyurarak Cambı (Uzun direkteki gümüş cambıyı at üstünden okla vurma) yarışı düzenler. Bu yarışa Er Dotan, Ak kuğu'yu sokar. Ak kuğu, oku ile cambıyı vurmayı başarır ve herkesin takdirini kazanır.

Dört yarışı Er Dotan ve bahadırları kazanması üzerine Şintemir Han endişeye kapılır. Münafık Orman Bey, Han'a bir akıl daha verir. Kızı kırk yiğide kaçırtalım, biz bilmezlikten gelelim. Onlar da bulamazlar." der. Han, kabul eder. Ancak bu konuşulanları Cer Tıñdavşı işitir. Bunların yapacakları işi gelip yoldaşlarına anlatır. Er Dotan, Han'ın sözünden dönmesine çok kızar. Közbaylavşı, Er Dotanla konuşur, onları bulmak için yola koyulur.

Uzun aramalardan sonra bir gece vakti Künikey'i bulur. Onu sandığa koyup yola düşer. Üç gün üç gece at sürdükten sonra sandığın ağzını açıp kızı sandıktan çıkarır. Bahadırlar Künikey'i ata bindirirler, yedisi de tekrar yola koyulur altı ay yol giderler.

Bu arada Kocakarı (Calmavız)'ya hile ile alt etmeyi düşünürler.

Her bir bahadırın bin kişilik hüner vardır. Er Dotan, kızı Kocakarı'ya vermektense ikimiz de ölürüz, der. Celayak'a kıldan bir saç örerler. Üstüne bir kadın elbisesi giydirip Celayak'ı Telkonur'a bindirirler. Er Dotan ile Celayak, Kocakarı'ya doğru giderler. Celayak'ı Künikey diye alıp Calmavız'ın eline verirler. Kocakarı, bunun karşılığında Er Dotan'a iki altın verir.

Celayak ile Celmavız (Kocakarı), araziye çıkarlar. Celayak koşar, Kocakarı da onu yutmak için de ardından koşar. Bunlar koşarken, saklanan Ak Kuğu'nun önüne gelir. Calmavız'ın alnında tek bir gözü vardır. Ak Kuğu, bir ok atar. Ok, Calmavız'ın tek gözüne saplanır,

Calmavız ölür. Calmavız'ın yedi saray dolusu altın ve gümüşten olan hazinesini ele geçirirler. Orada üç gün yatıp dinlenirler. Calmavız'ı öldürdükten sonra gönülleri rahatlar.

Bu arada, oğlunu özleyen Kubakan, Er Dotan'ın sağ salim gelmesi için daima Allah'a dua eder. Evdeki otuz dokuz oğlundan hiçbirisi onun kadar olamamıştır.

Er Dotan, iline yaklaşınca usta avcıyı müjdeliğe gönderir. Kubakan, Usta avcıya üç doğız (Toğız; Kazakların büyük toylarda düzenlenen at yarışlarında verilen ödül.) verir. Er Dotan annesine, babasına, otuz dokuz abisine kavuşur, hasret giderir.

Annesi ve babası Künikey'i, altınlı ak otağa oturturlar. Künikey, Kubakan'a gelin olur. Onun güzelliğini gören herkes Künikey'e hayran olur.

Babası Kubakan, Er Dotan'a abilerini de evlendirmesini söyler. Er Dotan bu sözü de makul görür. Otuz dokuz ağabeyini yanına alıp yürür. Bunlar epey gittikten sonra kalabalık olmayan bir yere gelirler. Orada birisine misafir olurlar. Ev sahibi bu kırk kişiyi misafir eder, karınlarını doyurur, izzet ikramda bulunur.

Bir sabah, acı bir çığlık duyarlar. Misafir oldukları yurdu düşman talan etmiştir. Saldırıyı Kalmak'tan Kalban adındaki han yapmış, pek çok insanı öldürmüş, mallarını alıp gitmiştir. Yüz bin askeri vardır ve kimse onunla başa çıkamamaktadır. Er Dotan halktan üç bin kişi ister. Halk, onun arzusunu yerine getirir. Er Dotan atı Gök Tay'a biner. "Ya Allah, Hızır Babam! Yardım et!" der.

Dotan, koyun sürüsüne dalan kurt gibi kalabalık Kalmak'ın üstüne gider, onlarla savaşır. Üç gün üç gece Kalmak'ı kırar. Dirisini dağdan aşırır, ölüsünü atlara ezdirir. Kalmak, kaçmak mecburiyetinde kalır. Kaçıp bir dağa sığınan iki yüz kadar Kalmak'ı yakalarlar.

Şehrin valisi Valihan, Er Dotan'ı Han kılar. İhtiyarlar, beyler birlikte dualar ederler. Er Dotan, han olup başköşeye oturur, abileri de yanındadır. Halk, otuz dokuz kardeşine de eş bulup evlendirir.

Er Dotan; "Kalban'a benden selâm söyleyin. Mekânım Sarğuva'da. Adım Dotan." deyip dört kişiyi eline gönderir.

Er Dotan Han, orada üç ay kaldıktan sonra kendi yurduna dönmek ister. Halka bunu bildirir. Halk da kendisiyle birlikte gelmek istediğini söyler.

Dotan gelmek isteyenleri yanına alır. Uzun bir yolculuktan sonra Ulan Tobıl'a gelirler. Er Dotan toy verir at koşturur. Memleketlerine dönünce de ağabeylerinin düğününü yapar. *Tanrı'ya binlerce defa şükrederler. Han Dotan, yurda adaleti hâkim kılar. Herkes, muradına kavuşur.*

En sonun da onlar da vefat ederler.

Kaynakça:

Açа, Mehmet, *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, Konya 2002, s. 151-202.

Arıkan, Metin, *Kazak Destanları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 222-327.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özkara, Betül, *Er Kosay Adlı Destan Kitabında Kazak Kültürel Unsurları,* Muğla, 2019 (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-Başkurt Edebiyatı-Kazak Edebiyatı, C. 27, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 177-184.

Yıldız, Naciye Ata, *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s. 160

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler, Balıkesir,* 2011, s. 70-75. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

DÖVLETYAR

Türkmen kahramanlık destanıdır. Şair Magrupı'nın yazdığı ifade edilir. Kütüphanelerde yazma nüshaları olduğu gibi ağızdan ağıza da anlatılmaktadır. Bunlardan birisini 1966 yılında Kakacan Durdıyev, Daşoğuz bölgesinde Yollı Tuvakoğlu'ndan derleyip yayımlamıştır. Yollı Tuvakoğlu da bu destanı Baba Bagşı'dan öğrenmiştir.

Destan metni ilk olarak 1943 yılında M. Köseyev'in redaktörlüğünde kısaltılarak yayımlanmıştır.

Durdıyev'e göre Dövletyar, tarihi bir şahsiyettir ve destanı vücuda getiren Magrupı ile de çağdaştır. Ahal dolaylarında yaşamış ve İran üzerinden gelen saldırılara karşı Türkmenleri korumuştur.

Dövletyar Bey destanı oldukça hacimlidir. Destanda Hive hanı ve Kızılbaşlarla yapılan savaşlar konu edilmiştir. Destanın sonunda da Dövletyar, bir dervişle beraber kayıplara karışır. Savaş ganimetlerini yiğitlerine ve ihtiyacı olanlara pay ettikten sonra gözden kaybolur. Kimse nereye gittiğini bilmez.

Destan Halil İbrahim Şahin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Goñrat yurdunda serdarlık yapan Eşmırat vefat eder. Bunu işiten Hive hanı, Eşmırat'ın oğullarını da öldürerek Goñrat halkına isyan etmemeleri ve kendisine itaat etmeleri için gözdağı verir. Hive hanının karşısında çaresiz kalan Goñratlıları savunmak isteyen Dövletyar Bey, Hive hanına karşı savaşmaya karar verir, ancak bunu Goñrat'ın ileri gelenleri kabul etmedikleri gibi ondan Goñrat'ı terk etmesini isterler. Dövletyar Bey, Goñrat'tan çıkıp Mañnışlak yurduna gider, burada yaşamaya başlar. Bir süre sonra Astrabat yurdunun şahı Allayar Han'ın üç kızı olduğunu ve bunları ünü dünyaya yayılmış yiğitlere vereceğini, ancak bunun için de üç tane şart koyduğunu öğrenir. Hanın kızına talip olan Dövletyar Bey, hana bunu açıkça söyler ve şartını sorar. Hanın şartı, ülkesini harap eden, yağmalayan Kızılbaşları ortadan kaldırması olur. Dövletyar Bey, büyük bir ordu kurarak Kızılbaşları mağlup eder, ancak savaş esnasında Allayar Han'ın adamlarından Yakup Serdar, Kızılbaşları tek başına yendiğini ve Dövletyar Bey'in de öldüğünü Astrabat'a bildirir. Allayar Han'ın kızlarından Gülçemen, bunu işitince Dövletyar olmadan yaşayamayacağını söyleyerek kendini öldürür. Dövletyar, tekrar Mañnışlak'a dönmek ister, ama yolda Allayar Han,

geri çağırır, onu diğer kızı Humay Hanım'la evlendirir. Maññışlak'ta yaşamaya başlayan Dövletyar'ın karşısına bir baba çıkar ve Goñrat'a gitmesini söyler, bunun üzerine Dövletyar, Goñrat'a gelir, Hive hanı bunu duyar duymaz yine Goñrat'a saldırır. Dövletyar'ın ordusu, hana karşı başarılı olmasına rağmen Goñrat halkı Dövletyar'ın Goñrat'ta kalmasını istemezler.

Dövletyar, bu kez Horasan bölgesine doğru hareket eder, Arkaç yurduna geldiğinde karar kılar. Bu bölgede de Kızılbaş ordularıyla savaşır, pek çok maceranın ve savaşın sonunda Dövletyar, bir dervişle birlikte 'beni yaşıyor diye beklemeyin, ancak öldü de demeyin' diyerek kaybolur.

Kaynakça:

Durdıyev, Kakacan, *Gurbanalı-Magrupı Dövletyar (Dessan)*, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat, 1977.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 82-83.

DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL BOYU

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında beşinci boy olarak yer almıştır. Motif yönünden zengindir. Masalımsı unsurlar ihtiva etmesi bakımından diğer boylardan kısmen ayrılır. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Oğuzda Duha Koca Oğlu Delü Dumrul adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırıp geçenden otuz üç akçe, geçmeyen den döve döve kırk akçe alırmış. Bunu benimle kim savaşabilir şeklinde bir kabadayılık ve zorbalık olarak yapar, yiğitlikte şanının Rum'a, Şam'a gitmesini istermiş.

Bir gün köprüsünün yanında konmuş olan bir obada iyi bir delikanlı ölür. Ağlayış, sızlayışları duyan Deli Dumrul gelip genç yiğidi kimin öldürdüğünü sorar, ölen gencin canını Azrail'in aldığını öğrenince Allaha yalvararak Azrail'i gözüne göstermesini söyler. Azrail'i öldürüp iyi gençlerin canını kurtarmağa ant içer.

Hak Taala, Delü Dumrul'un bu küstahlığına kızarak, gözüne görünmesi için Azrail'e emir verir. Delü Dumrul kırk yiğidi ile yiyip içip otururken, Azrail kapıcı ve çavuşlara görünmeden içeri dalar. Deli Dumrul onun heybetinden ürperir. Azrail olduğunu sorup öğrenince kılıcına el atarak vurmak ister. Tam hamle yaparken Azrail bir güvercin olup bacadan kaçar. Deli Dumrul ata binip ardına düşer. Yolda bir iki güvercin öldürür. Bir müddet sonra Azrail atının gözüne görünür. At ürker ve Delü Dumrul'u yere vurur. Azrail derhâl göğsünün üzerine biner ve canını almak ister. Delü Dumrul yalvarmağa başlar. Azrail kendisine değil, Allaha yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul Allaha yalvararak "Canımı alacaksan sen al, Azrail'e bırakma." der. Bu söz Allah'ın hoşuna gider ve Azrail'e nida eyleyerek, canı yerine can bulursa, Delü Dumrul'un canını bırakmasını buyurur. Azrail, bu buyruğu Delü Dumrul'a söyler. Delü Dumrul bunun üzerine babasına gelir ve durumu anlatarak canı yerine babasından can ister. Babası malını mülkünü vermeğe hazır olduğunu, fakat canına kıyamayacağını söyleyerek anasına gitmesini tavsiye eder. Deli Dumrul anasına gider, fakat o da canını vermeğe razı olmaz. Bunun üzerine Azrail can bulamayan Deli Dumrul'un karşısına çıkar ve canını ister. Delü Dumrul hasreti olduğunu, karısı ile iki oğlunu görmek istediğini ve onlara ısmarlayacağı emaneti bulunduğunu söyleyerek biraz daha izin ister ve karışma gelir. Olup bitenleri anlatarak malını mülkünü kendisine bıraktığını, gönlünün sevdiği ile evlenmesini ve çocuklarını öksüz bırakmamasını söyler. Fakat karısı öne atılarak kendisinin canını vermeğe hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine Azrail kadının canım almağa gelir. Fakat burada Delü Dumrul, Allaha yeniden yalvararak, alacaksa ikisinin birden canını almasını, bırakacaksa ikisininkini birden bırakmasını niyaz eder. Hak Taalâ'ya Delü Dumrul'un sözü hoş gelir. Azrail'e buyurarak bunların yerine anasının baba sının canını almasını ve Delü Dumrul ile karısına yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir. Azrail ana ile babanın canını alır. Delü Dumrul eşi ile yüz kırk yıl daha yaşar.

Dedem Korkut gelerek destanlar söyler. "Bu destan Delü Dumrul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alnı açık cömert erenler dinlesin." der.

Hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "*DEDE KORKUT KİTABI*" Md.)

DUHTER-İ MELİK-İ FAĞFÛR-I ÇİN

Mensur hikâyedir. Hikâye metni Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları arasında ASL-656.F.24 numara ile kayıtlıdır.

Hikâye, yazma eserde toplam dört sayfa olarak kayıtlı olup "Hikâye-yi Şahzade-yi Hulfe Bâ Duhter-i Melik-i Fağfur-ı Çin" adıyla kayıtlıdır.

Muhteva itibarıyla dualarla çock sahibi olan padişahın zevk ü safaya dalması, gerek bilgi gerek hüner bakımından iyi yetiştirilmiş şehzade konu edilmiştir. Hikâye kısmen "Ugru ile Kadı" hikâyesiyle benzerlik göstermektedir.

Daha önce yayımlanmamış olan hikâyenin orijinal hâlini vermenin daha uygun olacağı düşüncesiyle aşağıya metnin aslı kaydedilmiştir.

Hikâye metni:

7b /*Raviyan-ı namdar şöyle rivayet iderler ki; zeman-ı evailde bir padişah vardı. Malı ve nimeti firavan idi. Amma evlâdı yok idi. Ol sebepden bu padişah gayet de mahzun idi. Gice gündüz melik-i zü'l-celâle tazarru niyaz iderdi. Fukaraya sadakalar virirdi, köprüler ve ribatlar ve mescidler yapdururdı. Bunca intizardan sonra Hak Teala hazretleri ana bir mahbub-ı zîbâ bir oğul virdi ki cihanda hemtası yok idi.*

Padişah ol şükraneye hazine açup fukaraya çok mal u nimet virdi ve esirler azad. Cümle halkın ihsan ile gönülleri şad oldı ve şehri donadup bu kadar hanendeleri sazendeler avazı göğe çıkdı.

Bir gün ol şahzadeyi padişaha getürdiler. İki gözlerinden öpdi. Şad olup Hazreti Hüdâ-yı müteâl celle ve alâ hazretlerine şükürler eyledi. Andan buyurdı. Hub dayeler getürdiler. Anı naz u naimle beslemeğe meşgul oldılar. Andan buyurdı. Müneccimler taliini gördiler: "Çok nekebât görür ve başına çok işler gelür. Emmâ âkıbet hayrolur." didiler. Padişah mahzun oldı, amma gine sevindi. Naçar Rabb-i Teâlâ hazretlerinin hikmetine razı oldı.

Çün iki-üç yaşına girdi. Südden kesildi. Oyuna düşdi. Beyin oğlancıkları gelürler, oynarlardı. Andan padişah buyurdı. Bir üstad muallim getürüp şahzadeye iptida itdiler. Menfaat-ı teemmüle talim itdi.

Çün şahzade on beş yaşına girdi. Adimü'l-mesel oldı. Enva-yı ulumı, esma-yı efali, ferayiz, hadis tefsir ve tevil ***8a*** */ tamamet hasıl kıldı. Andan sonra ok atmak süngü tutmak, ilm ü füruseti ve durub-ı riyaseti tamamen öğrendi. Cümle hünerlerde mâhir oldı. Padişah ferzendî dilbendin vücudiyle pir iken yiğit oldı. Padişahlar içinde serfirazlığı ziyade oldı. Oğlının cemâl-i kemâline nazar itdikçe kendüyi galata bırakdı. Eyitdi:*

—Bu dem cihanda ben gibi kim vardır? Eyyam-ı müsaidkâr bekam-ı devlet yâr-ı ikbal karîn saadet hem-nişin ferzend taze cebin nazik nazenin neşatı bu gün itmeyim de ne vakit ideyim? didi. Padişahlığım var, makbul ferzendim var. Niçün ömür dadını ruzigâr-ı gaddardan almayım, gülüp oynamayım, didi.

Andan sonra oğluna ve ol yiğitlerine avaz itdi. İşrete ağaz eyledi. Şerab getürdiler ve müzeyyen meclis kurdılar. Evvel oğlına virdi. Nimetler bağışladı ve bu şahzadenin adını Hulfe komuşlardı ve andan sonra halk içinde imtina idenin hanümanını yağma itdürdi. Sehl-i müddet içinde ol diyarda salahdan manetden nesne kalmadı. Kendi safaya meşgul olup vilâyet umuruna mukayyed olmaduğundan cümle halayık fısk u fesada düşdiler. Âlemin bedkârı ve kallaşı ol şehre üşdiler. Anın gibi itdiler ki şehirde Müslümanlık kokusı kalmadı. Mescidler kapusını kapadılar. Kimse gelmez oldı. Ruzigâr ol şehrşiyârı kahreyledi. Vilâyet halkı bikeslikden birbirine düşdi. Âhir, halk bir yere gelüp müşavere idüp gavga ve galebe idüp padişahı ***8b*** */ dedi.*

Kadı bu cevabı işitdikde

—Sekin oturın, dedi. Bre meded! tahkik ol giceki hırsızdır. Sakının ha! Zinhar kapuyı açup içerü koyman, dedi.

Hizmetkârlar dahi kapuyı muhkem kapadılar. Amma harami dahi kapuya geldi bakdı, kapu kapalık. Zor idüp kapuyı kırıp içerü girdi ve köşkden yana yürüdi ve elinde bir kitab var. Bu kez kadı herifi gördi

—Eyvah! Tahkik budur. Hususan ahşam elinde kitabı yoğidi. Beni asupdı. *Şimdi hod kitab ile geldi. Bu kerre cümle malım ve mülküm hep elimden alur, deyü. Derken harami gelüp asla bunlara selâm virmeyüp bî-tekellüf cümlenin üst yanına geçüp oturdı. Kadı efendi dünyayı görmez oldı ve eyitdi:*

—Behey herif! İşte şimdi üç edepsizlik eyledin, dedi.

Harâmî, eyitdi:

—Ne yüzden?

Kadı eyitdi:

—Birinci budur ki bağ kapusın kırdın. İkinci budur ki meclise selâm virmedin. Üçünci budur ki cümlenin üsti yanına geçdin oturdun, dedi.

Harâmî heman kahkaha idüp güldi. Andan döndi, eyitdi:

—Behey efendi! Kırdım ise, kendü bağım kapusın kırdım, dedi.

*Amma bu kerre **9a** / selâm ise yâr can ola veyahut havfdan olur. Benim ise kimseye ricam yok ve kimseden havfim yok ve dahi kişi kendi evinde cümleden yukarı oturmak gerekdir. Benim kendi mülkümdür. İstedüğüm yere otururum. İşte kitab, eğer bir şer'i davan var ise eyle, dedi.*

Kadı efendi heman ağlamağa başlayup ve eyitdi:

—Ey Müslümanlar! Allah içün olsun, beni bu âdem ile sulh ideyin. Yohsa dünya halkı bununla bir yere cem olsalar söyleşmeğe kadir olmazlar, dedi.

Oturan yârân dahi bu hâli görüp hayran oldılar. Badehu cümlesi araya girüp yine bin belâ ile iki yüz altuna sulh eylediler. Kadı efendi hânesinden iki yüz altun getürüp haramiye virdi. Temessükleşdi.

—Birbirimize alup vireceğimiz yokdur. Badehu tarafından bir akçe dava olunur ise istimâ olunmaya, deyü barışdılar.

Harâmî dahi kadının asbabların ve katırın girü virdi.

—Efendi yine kendi libâsın sana münasipdir, deyüp efendi hemân bizleri hayırdan duadan feramuş buyurmayasın, deyüp harami oradan revan olup gitmede idi.

Temmet - 1307 (M. 1893)

Kaynakça:

Erzurum Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levent yazmaları. No: ASL-656.F.24

DÜRLİGÜV (ZOR ZAMAN)

Kazak halkının Ruslarla olan mücadelesini konu edinen bir destandır. Destanda hadise XX. yüzyılın başlarında cereyan etmektedir.

Destan, manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Kaçak Türkçesiyle anlatılmış metin, Türk Dil Kurumu Yayınları arasında Türkiye'de 2013 yılında yayımlanmıştır. Metin Hatice Emel Şahin tarafından Türkçeye aktarılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Kazakistan'da, Padişah, on dokuz-otuz bir yaş arasındaki erkeklerin askere alınması, otuz bir-kırk bir yaş arasındakilerin de ağır işlerde çalıştırılması emrini verir. İnsanlar, büyük bir şaşkınlık yaşar ve ne yapacaklarını bilemez.

Karkara Jarmankesi denilen yerde, dört-beş ay süreli büyük bir pazar kurulur. Taşkent, Andican, Çimkent, Kapal, Taldıkorgan, Birjibal'dan tüccarlar gelip Çinli tüccarların mallar alıp giderler.

Yöneticiler Halkın Karkara ovasındaki Erevil denilen tepede toplanmasını ister. Halk orada toplanmaya başlar. O sırada oraya, orta boylu, açık yüzlü yağız atıyla bir yiğit gelir. Bu, Alban boyundan, Aljan soyundan Bekbas'ın torunu Taylak'tır. Taylak, Bekbolat Aşekeyuli'nin bir mektubunu getirmiştir. Bekbolat mektubunda, şayet Çar isteklerini kabul etmezse, 29 Haziran 1916'da halkı isyana çağırmaktadır.

Uzak Batır'ın yönetimindeki halk bunu sevinçle karşılar. Koyşıbekulı Aldabergen dombırasını alıp Taylak'ın getirdiği mektubu ezgili olarak okur.

Mektupta şunlar yazılıdır: Beyserik ve Irgınbek, Sibirya'ya sürülmüştür. Sıkını içindedirler. Orada on eş yıldır sürgün hayatı yaşayan Sergey ve İvan adında iki dost edinirler. Bunların sıkıntıları ayrıntılarıyla anlatılır. Mektup 14 Mart 1915 tarihlidir. Halk Taylak'ı sever ve Bekbolat'ın mektubunu dinler ve çok sevinirler.

Karkara ovasında üç bin kişi toplanır. Allah'a ak alınlı at adak ederler. Eğer gençler gönderilse onlar, ama gönderilmezse ana-babalar ölecektir.

Seçilir yirmi beş kişi tepede toplanır. Çar'ın tarafını tutan

Rayımbay, Sultankululı, Şonjıbay gibi ileri gelen kişiler, Kasımbay'ı Oyaz'a elçi gönderirler. Kasımbay, her şeyi Oyaz'a anlatır. Uzak Batır'ın, gençleri askere göndermemek için çaba sarf ettiğini ve onları kışkırttığını söyler.

Oyaz, Uzak Batır'ı yakalayıp getirmeleri için yirmi beş kişi gönderir. Askerler Jamanke, Nöke, Jenabey, Jayşıbak ile Sıbankul, Kırman, Abubekir, Tarlıkoca, Bilal, Kudiyerbek'i tutuklar. Aldabergen, Serikboy, Abdikalık kaçarlar.

Karkara'ya toplanan halk, Oyaz'a elçi göndermek için Er Taylak'ı seçerler. Er aylak, Oyaz'ın yanına gider. Oyaz, buraya neden geldiklerini ve neden isyan ettiklerini sorar.

Elçilerden Jangabıl; atı, askere giden gençler için kesiklerini, art niyetlerinin olmadığını söyleyip Uzak Batır'ı ve diğerlerini serbest bırakmasını söyler. Oyaz, bunların isteğini geri çevirir. Orazay, Jangabıl, Taylak dışarı çıkarlar.

Halk silahlanmadan başka çare bulamaz. Taylak, herkesin elinden geleni yapmasını ister. Sabaha kadar hazırlık yaparlar. Ereviltepe'ye, Rayımbek Batır'ın tuğu dikilir. 85 yaşındaki Bıjıbay ve Kenşinbey kılıç ve mızrak yaparlar.

İki taraf arasında zorlu bir mücadele başlar. Kırgız, Duvlat, Suvan gibi halklar da ayaklanmıştır. Sonunda Oyaz, askeri ile kaçar. Şehre Kazaklar hâkim olur.

Çar kuvvetleri kısa sürede toparlanıp Kazak ve Kırgızlara saldırır. Bunlar kaçmaya başlar ve mallarını, mülk bırakıp Çin'e kaçmaya başlarlar. Çoğu insan kaybolur. Karşı koyacak güçleri yoktur. Kaçan halk arasında veba salgını başlar ve birçok insan ölür. Çoğu kişi Çin'e gider.

Halk kimsesiz kalır. Çekmedikleri eziyet kalmaz. Kazak halkı hor görülür. Karın tokluğuna çalışırlar. Asker ile Kalmuk'tan çok çekmedikleri kalmamıştır. Zavallı halk, Kalmuk beylerine köle olur.

Aradan bir yıl geçer kış biter yaz gelir. Çar'ın öldüğü haberi gelir. Halk buna sevinir. Geri dönmek için toplanırlar ve kalabalık bir şekilde sınırı geçerler. Taylak, Kudaybersin, Monay ile Mukan da halkın arasındadır.

Yolda kötü bir olay olur ve Yiğit Taylak tek kurşunla ölür. Arkadaşları Taylak'ı Kızıl Uş aldı yere defnederler. Taylak, için ağıt yakarlar. Halk eski topraklarına yerleşir. Ruslar ve Kazaklar antlaşma yapmaya karar verirler. Bu arada Lenin adlı bir lider çıkar. Ekim devrimi ile Çar devrilir. Halk için yeni bir hayat tarzı başlar.

Kaynakça:

Avespayeva, Pakizat – Elbekov, Toktar, *Kazak Destanları IX*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Hatice Emel Şirin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 12-63.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik,* Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitme işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

ISBN: 978-975-17-6266-5

9 789751 762665